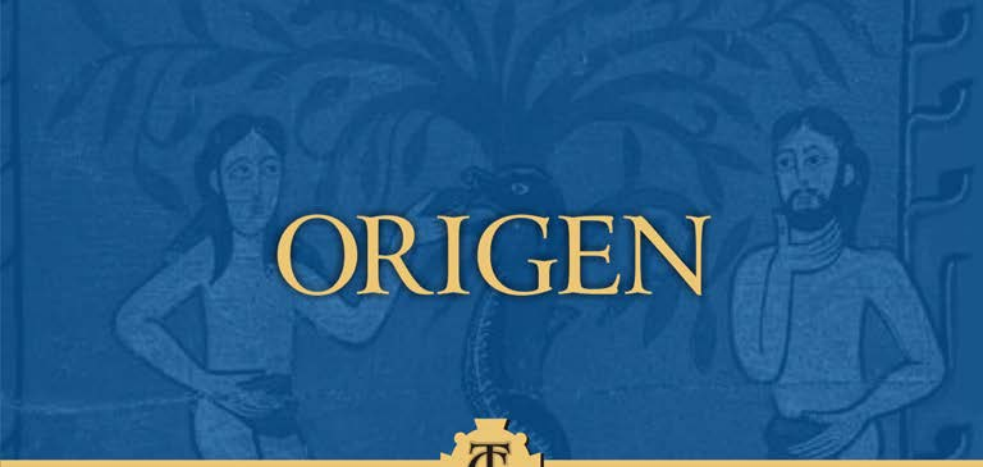

ORIGEN

Omilii, comentarii și adnotări la GENEZĂ

Ediție bilingvă

POLIROM

ORIGENES

Homiliae in Genesim
•
Commentaria in Genesim
•
Adnotationes in Genesim

ORIGEN

Omilii, comentarii și adnotări la GENEZĂ

Ediție bilingvă

Studiu introductiv,
traducere și note
de Adrian Muraru

POLIROM
2006

Adrian Muraru (n. 1973, Roman) este cadru didactic al Facultății de Filosofie, Universitatea „Al.I. Cuza", Iași. Absolvent al Seminarului Teologic „Sf. Gheorghe", Roman. Licențiat în Filosofie, Filologie clasică și Filologie românească al Universității „Al.I. Cuza" Iași. Doctor în filosofie (2004) cu o teză de filosofie antică (*Libertate și liber arbitru la Origen*). Doctorand al Universității Ioannina, Grecia, cu o temă de filosofie greacă veche (*Influențe platonice asupra lui Galenus*).

© 2006 by Editura POLIROM

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Copou nr. 4 ; P.O. BOX 266, 6600
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37 ;
P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României :

ORIGENES

Omilii, comentarii și adnotări la Geneză/ Origen ; trad., note și studiu introd. de Adrian Muraru. – Iași : Polirom, 2006
ISBN : (10) 973-46-0315-9 ; (13) 978-973-46-0315-2

I. Muraru, Adrian (trad.)

252

Printed in ROMANIA

ISBN ePUB: 978-973-46-2953-4
ISBN PDF: 978-973-46-2954-1
ISBN Print: 978-973-46-0315-2

Cuprins

Notă asupra ediției 7

Nota traducătorului 9

Abrevieri pentru cărțile biblice 11

Origen și posteritatea sa în contextul Antichității târzii
(Tabel cronologic) 13

Origen, un faimos literalist
(Studiu introductiv) 43

Omilii la Geneză (*Homiliae in Genesim*) 119

Omilia I 121

Omilia II 169

Omilia III 201

Omilia IV 229

Omilia V 245

Omilia VI 263

Omilia VII 275

Omilia VIII 291

Omilia IX 315

Omilia X 331

Omilia XI 351

Omilia XII 367

Omilia XIII 383
Omilia XIV 403
Omilia XV 417
Omilia XVI 439

Comentarii la Geneză (*Commentaria in Genesim*) 461

Adnotări la Geneză (*Adnotationes in Genesim*) 521

Note la Omilii 609
Note la Comentarii 627
Note la Adnotări 634
Bibliografie selectivă 643
Indice de referințe biblice în traduceri 653
Indice de nume proprii în traduceri 667

Notă asupra ediției

Acest volum își propune să ofere cititorului toate textele origeniene care, prin titlu ori prin aderență la o specie exegetică consacrată, sunt dedicate interpretării primei cărți a Scripturii, Geneza. Textele originale, grecești și latinești, care însoțesc traducerile urmează edițiile precizate în aparatul critic secvent fiecărei traduceri.

Am urmat, în dispunerea exegezei origeniene, diviziunea clasică prezentată în *Clavis Patrum Graecorum*.

Opera origeniană

Cantitativ, opera lui Origen a fost estimată de Epifanie la 6000 de lucrări (*Adversus haereses* 64, 63); Ieronim ne furnizează cifra de 2000 de titluri (*Contra Rufinum* 2, 22).

Calitativ, scrierile origeniene au fost incluse de cercetarea modernă în patru genuri: opere exegetice, apologetice, dogmatice, practice. Acestea se adaugă efortului de critică textuală întreprins de Origen în *Hexapla*. Ar trebui amintită aici și corespondența origeniană, păstrată lacunar.

Comentarii, omilii, scolii, adnotări

Origen a redactat, conform mărturiei lui Eusebiu (*Historia ecclesiastica* 6, 24), douăsprezece cărți de *comentarii* la Geneză, pe lângă *omilii* și *scolii*. Cele trei specii exegetice diferă prin conținut, stil, scop, public. Comentariile (Τόμοι, *Commentaria*) își propun redactarea unei exegeze savante, minuțioase, într-un stil doct, acuzat uneori de inflexiuni baroce, exegeză destinată unui public educat. Cea de-a doua specie este cea a omiliei, Ὁμιλία,

Homilia, inițial rostită în fața comunității creștine: astfel, cititorul devine public secund al unei scrieri cu evident scop edificator, cu un conținut „popular", scriere în care retorica autorului este ades întrezărită. Cea de-a treia specie exegetică este scolia, Σχόλια, *Excerptum*: așezată în marginea Scripturii, ea practică laconic explicația erudită, în succesiunea scoliei antice.

Din exegeza origeniană la Geneză s-au păstrat doar câteva fragmente din *Comentarii*, preponderent în greacă, șaisprezece *Omilii*, în traducerea latină a lui Tyrannius Rufinus, precum și un număr important de *Adnotări*, de asemenea în greacă. În privința acestei ultime clasificări, în care termenul *adnotări* este preferat celui de *scolii*, se impun în continuare câteva precizări.

Dispunerea exegezei origeniene în cursul transmiterii ei a fost în mare parte estompată: cel mai bine au supraviețuit, în specia lor, omiliile. Comentariile și scoliile s-au pierdut în mare parte: dacă exceptăm cele câteva cărți, păstrate integral, ale unor comentarii, tot ce se mai poate citi, sub numele lui Origen, din comentariile și scoliile dedicate cărților Scripturii se află în catenele biblice, succesiuni de adnotări exegetice multiauctoriale așezate în marginea paginii Bibliei. Această situație justifică preferința pentru titlul *Adnotări*, mai potrivit decât cel de *Scolii*, în edițiile moderne ale operei origeniene.

Regretabil în privința acestor „lanțuri" de adnotări la Scriptură este și faptul că nu se mai poate recunoaște proveniența, după specie și uneori chiar după titlul originar al lucrării excerptate, a exegezei origeniene. Adnotările cuprind uneori și fragmente din omiliile origeniene pierdute sau păstrate într-o imprecisă traducere latină. Îndoiala se poartă chiar mai departe, asupra paternității origeniene a unor fragmente atribuite prin tradiție savantului alexandrin. Pe de altă parte, cercetarea modernă a depistat urme ale operei origeniene la autori posteriori, încercând filtrarea acestor exegeze ulterioare lui Origen pentru obținerea filonului origenian.

În consecință, chestiunea autenticității fiind încă în dezbatere, am decis să urmăm în acest volum culegerea consacrată a adnotărilor origeniene la Geneză, cea din ediția Migne. Am tradus inclusiv acele note care se bucură de minimă plauzibilitate origeniană, lăsând deoparte notele indicate în *Clavis Patrum* ca aparținând altor autori. Ediția generală a catenelor la Geneză, a cercetătoarei F. Petit, a fost și ea consultată, menționându-se în aparatul critic al traducerii, la locul potrivit, existența unor variante față de textul recept, ori chiar a unor scolii presupus origeniene prezente doar în ediția Petit.

Nota traducătorului

Traducerile din acest volum cuprind exegeza origeniană la tratatul biblic al Genezei. Având în vedere caracterul scrierii tălmăcite, dar și tipul de autor tradus, principiile ce conduc în mod necesar traducerea sunt exactitatea și fidelitatea față de original (chiar și atunci când acesta este unul latin). Traducerea încearcă să redea în respectul originalului termenii fundamentali ai exegezei, relațiile sintactice ce structurează un anumit înțeles al interpretării, urmărind și situarea adecvată a terminologiei specifice în lexicul general al limbii române. Această din urmă exigență obligă la depășirea limitelor lexicale impuse uneori de arhaicul stil ecleziastic : cantitativ, originalul solicită, cu specializare semantică strictă, mai mulți termeni decât poate oferi lexiconul teologic normativ, iar calitativ expandarea acestui lexicon specializat aduce poate o notă neologică textului. Sintactic, principala diferență față de original este dată de segmentarea perioadei ample, clasice. În cazul unor termeni consacrați, traducerea preia echivalarea standard din aria teologică : acolo unde se impune, o notă predă echivalarea precisă a termenului, însoțită de explicațiile cuvenite. Nu am putut apela totdeauna însă la variantele clasice de traducere, cele evidente în stilul ecleziastic consacrat : dacă traducerea ar fi rămas în cercul vocabularului teologic consacrat, rezultatul ar fi fost un text confuz prin simplificare, deci impropriu. Așadar, exigența clarității determină realocarea de fond lexical.

Traducerea textelor biblice este una fidelă, chiar atunci când ea pare stridentă sau neclară : scopul urmărit de traducător a fost exactitatea. De asemenea, este important de observat că textul Septuagintei, așa cum îl citea Origen în secolul al treilea, este adesea altul decât cel disponibil în edițiile moderne ale Septuagintei. Dificultăți suplimentare aduc și traducerile latine ale textelor biblice : un alt motiv pentru diferențele evidente în această ediție.

Exactitatea, asumată ca principiu al traducerii, construiește uneori pagini remarcabile estetic: în măsura posibilului, cititorul calofil se poate regăsi în multe secvențe ale traducerii.

*
* *

Acest volum este dator amabilității domnului Silviu Lupescu, directorul Editurii Polirom, care a acceptat inițierea colecției „Tradiția creștină".

Gratitudinea mea se îndreaptă către doamna Anca Vasiliu, CNRS Paris, și către domnul Mihnea Moroianu, UP București, care au ameliorat prin observații studiul introductiv.

Ioan-Florin Florescu a corijat multe din inadvertențele textului inițial, lucru pentru care trebuie să-i mulțumesc; din numeroasele lui observații am preluat și unele sugestii care au contribuit la îmbunătățirea volumului. Responsabilitatea pentru forma finală a textelor îmi aparține.

Stagiul de cercetare la Universitatea Nanzan (Japonia), devenit posibil grație familiei mele și colectivului *Divine Word Seminary*, a ajutat semnificativ în realizarea acestui volum. Le mulțumesc pentru susținere.

O traducere precum cea de față nu poate fi dedicată vreunei persoane, oricât de apropiată sau de importantă în economia întreprinderii ar fi. Dacă acest lucru ar fi fost posibil, această traducere ar fi fost dedicată fiului meu, David.

Adrian Muraru

Abrevieri pentru cărțile biblice

Vechiul Testament

Abd. (Abdia); Ag. (Aggeu); Am. (Amos); Av. (Avacum); Bar. (Baruh); Bel (Bel și Dragonul); Ct. (Cântarea Cântărilor); Dan. (Daniel); Dt. (Deuteronomul); Ecl. (Ecleziastul); Ep. (Epistola lui Ieremia); Est. (Ester); Ex. (Exodul); 1Ezr. (1 Ezdra); 2Ezr. (2 Ezdra = Ezra și Nehemia TM*); Gn. (Geneza); Ier. (Ieremia); Iez. (Iezechiel); Ios. (Iosua/Iisus Nave); Ioel; Iona; Iov; Is. (Isaia); Iud. (Iudit); Înț. (Înțelepciunea lui Solomon); Jd. (Judecătorii); Lv. (Leviticul); 1,2,3,4Mac. (1, 2, 3, 4 Macabei); Mal. (Malahia); Mih. (Mihea); Na. (Naum); Nm. (Numere); Od. (Odele); Os. (Osea); 1,2Par. (1, 2 Paralipomene = 1, 2 Cronici TM); Plâng. (Plângerile lui Ieremia); Prov. (Proverbele/Pildele lui Solomon); Ps. (Psalmii); Ps. Sol. (Psalmii lui Solomon); 1,2Rg. (1, 2 Regi = 1, 2 Samuel TM); 3,4Rg. (3,4 Regi = 1,2 Regi TM); Ruth; Sir. (Înțelepciunea lui Iisus Sirah); Sof. (Sofonia); Suz. (Suzana); Tob. (Tobit); Zah. (Zaharia).

Noul Testament

Ap. (Apocalipsa); Col. (Coloseni); 1,2Cor. (1, 2 Corinteni); Ef. (Efeseni); Evr. (Evrei); Flm. (Filimon); Flp. (Filipeni); Gal. (Galateni); Fp. (Faptele Apostolilor); Iac. (Iacob); In. (Ioan); 1,2,3In. (1, 2, 3 Ioan); Iuda; Lc. (Luca); Mc. (Marcu); Mt. (Matei); 1,2Pt. (1, 2 Petru); Rom. (Romani); 1,2Tes. (1, 2 Tesaloniceni); 1,2Tim. (1, 2 Timotei); Tit.

---

* TM = textul masoretic.

Origen și posteritatea sa în contextul Antichității târzii

Tabel cronologic[1]

1. Tabelul cronologic a fost alcătuit de Dragoș Mârșanu. Pentru elaborarea acestuia au fost consultate următoarele titluri: a) pentru date generale: A. di Berardino (coord.), *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, Roma, 1983; G. Bowersock, P. Brown și O. Grabar (coord.), *Late Antiquity: A Guide to the Postclassical World, Cambridge* (Mass.), 1999; J.-M. Mayeur și L. Pietri (coord.), *Histoire du christianisme des origines à nos jours. 2: Naissance d'une chrétienté (250-430)*, Paris, 1995; L. Pietri et al. (coord.), *Histoire du christianisme des origines à nos jours, 1: Le nouveau peuple (des origines à 250)*, Paris, 2000; F. Young, L. Ayres și A. Louth (coord.), *The Cambridge History of Early Christian Literature*, Cambridge, 2004; b) pentru datele cu refere la Origen și origenism: J.A. McGuckin (coord.), *The Westminster Handbook to Origen*, Louisville și Londra, 2004; A. Monaci Castagno (coord.), *Origene, dizionario: la cultura, il pensiero, le opere,* Roma, 2000.

An	Origen și posteritatea sa	Literatura creștină veche Autori majori (viața sau perioada de înflorire a activității literare)
150		Clement din Alexandria (cca 150-215)
		Tertulian (155-cca 220)
160		
170		
		Irineu al Lyonului (*fl.* cca 175-180)
	Celsus scrie *Adevăratul cuvânt* (cca 178).	
180		Iuliu Africanul (180-240)
	Se naște Origen, în Alexandria (185/186).	

Literatura creştină veche	**Evenimente**	
Opere	Creştinism	Imperiul Roman
Iustin, *Apologia I* şi *a II-a*; *Dialogul cu iudeul Trifon* (cca 153-160)		
	Martiriul Sf. Policarp al Smirnei (156).	
Taţian, *Cuvântare către greci* (cca 165-180)		Domnia împăratului Marcu Aureliu (161-180).
Actele martiriului Sf. Iustin şi al celor împreună cu el (165)	Martiriul Sf. Iustin (165).	
	Montan îşi începe predicarea în Frigia (spre 170).	
Atenagora Atenianul, *Solie în favoarea creştinilor* (cca 177)		
Irineu al Lyonului, *Contra ereziilor* (cca 180)		Domnia împăratului Commodus (180-192).
Teofil al Antiohiei, *Trei cărţi către Autolic* (180);		
Actele martiriului sfinţilor scilitani (180)	Martiriul sfinţilor scilitani în Africa (180).	
	Dispută asupra datei Paştelui (189-190).	

190		Dionisie al Alexandriei (cca 195-265)
200	Tatăl lui Origen, Leonida, este martirizat în timpul prigoanei severiene (202). Origen, elev al filosofului Ammonius Sacca, devine la 18 ani profesor laic (*grammaticus*) și poate deja conducător al unei școli creștine pentru catehumeni (cunoscută îndeosebi ca „Școala catehetică din Alexandria"), probabil aceeași care fusese condusă până atunci de Clement (cca 202). În timp, Origen va renunța la simpla poziție de *grammaticus* și catehet și va preda ca *didaskalos* cursuri avansate de filosofie creștină. Printre primii discipoli: Plutarh (martir) și Heraclas. Ultimul îi devine asistent, apoi îl va înlocui la conducerea Școlii alexandrine.	
210	Origen vizitează alte „școli". Spre exemplu, el audiază pe Hipolit la Roma (212) și predă în Arabia la invitația guvernatorului roman (213). Primele scrieri: *Comentariu la Cântarea Cântărilor* în două cărți. Ca urmare a unei vizite nereușite la Alexandria, împăratul Caracalla ordonă trupelor sale să treacă orașul revoltat prin foc și sabie, primii vizați fiind studenții și profesorii (215-216). Din această cauză, probabil, Origen se refugiază în Palestina (216).	Hipolit Romanul (*fl.* 212-235)

Clement din Alexandria, *Pedagogul*; *Protrepticul*; *Stromate* (193) Tertulian, *Apologeticul* (197)	Edict împotriva evreilor și creștinilor (202). Prigoana împăratului Septimiu Sever (cca 202-212).	Domnia împăratului Septimiu Sever (193-211).
Epistola către Diognet (200) Minucius Felix, *Octavius* (200) Tertulian, *Despre prescripția ereticilor* (cca 200); *Împotriva lui Hermogenes* (cca 205)	Martiriul Sfintelor Perpetua și Felicitas (202).	
Tertulian, *Împotriva lui Marcion* (cca 205-213)	Tertulian aderă la montanism (207/208).	
		Domnia împăratului Caracalla (211-217). *Constituția antonină* promulgată de împăratul Caracalla (212) oferea cetățenia romană tuturor oamenilor liberi din imperiu.

210	Urmare a reacției negative a episcopului său, Demetrius al Alexandriei, față de activitatea sa din Cezareea, Origen se reîntoarce foarte curând în Egipt.	Ciprian al Cartaginei (cca 210-258) Grigorie Taumaturgul (cca 213-270)
220	*Despre principii* (cca 220-230). Din aceeași perioadă mai datează primele 5 cărți ale *Comentariului la Evanghelia după Ioan* (cca 226-229), primele 8 cărți ale *Comentariului la Geneză*, *Comentariul la Psalmii 1-25, Comentariul la Plângerile lui Ieremia*, *Despre Înviere* în 2 volume și *Stromata* în 10 cărți. De asemenea, viitoarea *Hexapla* se găsea probabil în această primă perioadă alexandrină sub forma unei *Tetrapla* (numai 4 texte).	
230	Origen este hirotonit preot (*presbyter*) și devine principalul predicator în Biserica Cezareii Palestinei (231). Sunt formulate primele acuzații de heterodoxie. Origen este caterisit la Alexandria (231), fiind acuzat pe linie canonică, iar condamnarea este întărită și de episcopul Romei, Ponțian. Nici succesorii pe scaunul alexandrin (Heraclas, fostul său discipol, și Dionisie) nu au arătat mai multă clemență față de Origen.	

Tertulian, *Împotriva lui Praxeas* (215)		
	Condamnarea doctrinei lui Sabelius (217-222). Schisma lui Hipolit la Roma (217).	
		Domnia împăratului Alexandru Sever (222-235). Cel mai puternic rival al romanilor, imperiul persan/iranian este condus de dinastia sasanidă (226-652).
Dionisie, *Despre natură*	Dionisie preia conducerea Școlii catehetice din Alexandria (231/232).	

230	*Dialogul cu Candid* (232/233) Origen înființează o școală în Cezareea Palestinei (233). Începe o intensă perioadă de activitate omiletică. Grigorie Taumaturgul (cca 213-cca 270), mai târziu episcop al Neocezareii Pontului, petrece 5 ani ca discipol al lui Origen, pe care îl elogiază la finalul studiului într-un *Panegiric* sau *Scrisoare de mulțumire* (236). *Despre rugăciune* (233-234) *Exortație la martiriu* (235)	
240	Călătorii în Capadocia (probabil), Nicomidia, Bostra, Atena. Origen are un schimb epistolar pe teme de exegeză biblică cu Iuliu Africanul (*ante* 244). *Contra lui Celsus* (246) Din această perioadă datează multe dintre operele sale exegetice, precum *Comentariul la Evanghelia după Matei* (244), *Comentariul la Proverbe* și *Scoliile la Ecleziastul* (245-248), dar și *Dialogul cu Heraclide* (cca 244-249).	
250	Origen este arestat și torturat în timpul prigoanei lui Decius (250-251). Discipolul său, Dionisie al Alexandriei, îi dedică și-i trimite o *Exortație la martiriu*.	Novațian (*fl.* 250-253)

	Deportarea papei Ponțian și a antipapei Hipolit în Sardinia (235).	
		Domnia împăratului Maximin Tracul (235-238).
	Mani își începe predicarea (240/242).	
Ciprian, *Testimonia ad Quirinum*; alte lucrări polemice și etice (cca 248-250).		
		Domnia împăratului Traian Deciu (249-251).
	Prigoana împăratului Deciu (250-251). Martiriul papei Fabian (250).	Invazia goților în Tracia (250).

250	În urma suferințelor îndurate, Origen moare ca mărturisitor al credinței creștine la vârsta de 69 de ani (254/5). Faptul că nu a fost vorba de un martiriu propriu-zis (care ar fi condus, probabil, la canonizarea sa) va permite discursul atât de critic al posterității cu privire la opera sa.	Arie (256-336)
260		Pavel din Samosata (*fl.* cca 260-268) Eusebiu de Cezareea (263-339/340)
270		
280		

Ciprian al Cartaginei, *Despre unitatea Bisericii* (251)	Sinod la Cartagina cu privire la *lapsi* (251). Un sinod la Roma condamnă pe Novațian. Schisma novațiană (251-253).	Înfrângerea (și uciderea) lui Decius în lupta cu goții (251). Domnia împăratului Valerian (253-260).
	Controversa privind rebotezarea ereticilor (255-256).	
	Sinod la Cartagina (256).	
	Prigoana împăratului Valerian (257-259/260). Martiriul sfinților Ciprian al Cartaginei, Sixt al Romei și Laurențiu (258). Edictul de toleranță emis de Gallienus pune capăt prigoanei împotriva creștinilor (260).	Persanii cuceresc Antiohia (256). Domnia împăratului Gallienus (253-268, unic împărat 260-268).
	Stabilirea în deșert a părintelui monahismului creștin, Antonie cel Mare (270). Convertirea regelui Tiridate al Armeniei (270).	Împăratul Aurelian oprește pe invadatorii alamani (270-271).

280	Theognostus (m. cca 282) este urmaș al lui Origen la conducerea Școlii catehetice din Alexandria.	
290		Atanasie cel Mare, al Alexandriei (295-373)
300		
	Pierius (m. cca 309) îi urmează lui Theognostus la conducerea Școlii catehetice din Alexandria. Fiind cunoscut și sub numele de „Origenes iunior", acesta îi va fi profesor lui Pamfil.	
	Metodiu din Olimp (m. cca 311) a fost autorul primei critice solide a ideilor lui Origen, în scrieri precum *Despre Înviere* și *Tratatul despre Pythonissa împotriva lui Origen.*	
	Pamfil din Berytus, profesor în Cezareea Palestinei și organizator al bibliotecii lui Origen, cade victimă prigoanei lui Maximin Daia.	
	În închisoare, el compune o lucrare în cinci cărți în apărarea lui Origen	
	(307), ca reacție la acuzațiile episcopului Petru al Alexandriei (m. 311) și ale lui Metodiu din Olimp. Lucrarea a fost completată de discipolul său, Eusebiu de Cezareea.	Efrem Sirul (cca 306-373)

		Diocleţian devine împărat (284). Începutul reformelor administrative ale lui Diocleţian.
	Sinodul de la Elvira, Spania (300); despre celibatul clericilor. Prigoana împăratului Diocleţian (303-305).	
Pamfil, *Apologia lui Origen* (cca 307)		Abdicarea lui Diocleţian. Sfârşitul primei tetrarhii şi începutul celei de-a doua (305). Constantin I, cel Mare, este proclamat împărat (cezar) în Britania (306). Începutul dinastiei constantiniene (306-363).
	Cezarul Maximin Daia relansează prigoana împotriva creştinilor (spre 309).	

310		Apolinarie al Laodiceei (cca 310-cca 390) Epifanie al Salaminei (cca 310/320-403)
	Istoria bisericească scrisă de Eusebiu este principalul izvor pentru cunoașterea persoanei lui Origen. Cea mai mare parte a cărții a 6-a îi este dedicată. Este larg difuzată Septuaginta „hexaplarică", copiată după Hexapla origeniană.	
	Se naște Didim cel Orb, unul dintre principalii admiratori și urmași ai lui Origen, pe care l-a apărat în principal într-o apologie azi pierdută, sub forma unui comentariu la *Despre principii* (313).	Didim cel Orb (313-398)
325		
330		Vasile cel Mare, al Cezareei Capadociei (330-370) Grigorie din Nazianz (330-389/390)

Arnobiu din Sicca, *Împotriva păgânilor* (cca 311)	Schisma donatistă (311-411). Edictul de toleranță al împăratului (august) Galeriu (311).	
Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească* (cca 312-325)		Lupta de la Pons Milvius: după ce îl înfrânge pe Maxențiu, Constantin intră în Roma și în stăpânirea întregului Occident (312).
Eusebiu de Cezareea, *Pregătirea pentru Evanghelie* și *Demonstrarea Evangheliei* (cca 314-315)	„Edictul" de la Milano (februarie 313). Arie își prezintă ideile la Alexandria.	Liciniu domnește peste partea orientală (313-324).
	Sinodul de la Arles, contra donatiștilor (314).	
Lactanțiu, *Despre morțile persecutorilor* (314)		
	Sinodul de la Niceea (325; Primul sinod ecumenic, Niceea I). Atanasie este hirotonit episcop al Alexandriei (328).	
		Inaugurarea noii capitale a imperiului roman, Constantinopol (330; Noua Romă)

330		
		Grigorie al Nyssei (335-394)
	Eustație al Antiohiei (m. cca 337) a fost unul dintre criticii timpurii și foarte severi ai lui Origen (*Despre ventriloc împotriva lui Origen*).	
340		Ambrozie al Milanului (340-397)
		Ieronim (340/342-420)
		Ioan Gură de Aur, al Constantinopolului (344/354-407)
		Evagrie Ponticul (cca 345-399)
		Rufin din Aquileia (cca 345-410)
		Chiril al Ierusalimului (*fl.* 348-386)
350		Ilarie de Poitiers (*fl.* 350-368)
		Augustin al Hipponei (354-430)

	Constantin condiționează un crucial *foedus* cu liderii goților (păgâni) de la nord de Dunăre de acceptarea de către aceștia a tolerării creștinilor de sub stăpânirea lor (332).	
Atanasie cel Mare, *Contra arienilor* (cca 339)		
	Gotul Ulfila (cca 307-383) este hirotonit (arian) misionar pentru „Goția" de la nord de Dunăre; el va traduce Biblia în limba gotică (337/341).	Împărțirea imperiului între cei trei fii ai lui Constantin: Constantin al II-lea, Constans și Constanțiu al II-lea (337).
Firmicus Maternus, *Despre greșelile religiilor păgâne* (cca 343-350)	Sinodul (niceean) de la Sardica (342).	
Chiril al Ierusalimului, *Cateheze* (cca 350)		Constanțiu al II-lea singur împărat (351-361).

350		Teodor al Mopsuestiei (cca 350-428)
	Filocalia, alcătuită în colaborare de Vasile cel Mare și Grigorie din Nazianz, reprezintă o antologie din scrierile lui Origen (358-359). În mod esențial, Grigorie din Nazianz (imitat peste trei secole de Maxim Mărturisitorul) a încercat să elimine greșelile și să armonizeze teologia lui Origen cu cea a timpului său.	
360		Diodor al Tarsului (*fl.* 362-394)
		Sulpiciu Sever (cca 363-cca 423)
370	Grigorie al Nyssei (*fl.* 370-394) a fost influențat de Origen, cel mai notabil în *Comentariul la Cântarea Cântărilor.*	
	În lucrările sale *Ancoratus* (374) și *Panarion* (377), Epifanie al Salaminei îl numără pe Origen între eretici și încearcă să elaboreze o listă a erorilor sale. Este refuzat de către episcopul Ioan al Ierusalimului când îi solicită condamnarea lui Origen.	

	Sinodul din Gangra (cca 355).	
Atanasie cel Mare, *Viața lui Antonie* (spre 357)	Sinoade ariene de diferite facturi la Sirmium (2), Ancira, Rimini și Constantinopol (357-360).	
Vasile cel Mare, *Hexaemeronul* (ante 370)	Încercarea restaurării păgânismului și persecutarea creștinilor (362).	Domnia împăratului Iulian Apostatul (361-363).
	Sinodul de la Laodiceea (363-364).	
Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh* (375)		
Epifanie al Salaminei, *Ancoratus* (374), *Panarion* (377)		

370		Sinesiu din Cirene (cca 370-cca 414) Chiril al Alexandriei (370-444)
380	Evagrie Ponticul la Sketis (382). Unul dintre cei mai mari scriitori duhovnicești, a fost profund influențat de lectura lui Origen, de care a luat cunoștință probabil prin capadocieni. La rândul său, este considerat cel care i-a transmis ideile origeniene lui Ioan Cassian, care le-a făcut cunoscute în mediile monastice din Apus. În deșertul egiptean, la Nitria și Kellia, Evagrie va găsi deja un grup de călugări origeniști aflați în sfera de influență spirituală a lui Rufin și Melania cea Bătrână. Deși va recuza mai târziu aspectele doctrinare greșite, Ieronim face mai multe referiri în operele sale la geniul nemuritor al lui Origen, ca spre exemplu într-o scrisoare din anul 384 și în *Despre bărbații iluștri* (392). În ceea ce privește opera exegetică, Ieronim îi va rămâne mereu îndatorat marelui alexandrin.	

		Împăratul Valens este ucis în lupta de la Adrianopol împotriva goților (378).
Grigorie al Nyssei, *Viața Sfintei Macrina* (379)		Domnia împăratului Teodosie I cel Mare (379-395).
Grigorie din Nazianz, *Cinci cuvântări teologice* (380)	Legislația romană intră într-o nouă etapă o dată cu declararea creștinismului ortodox (niceean) drept religie oficială a imperiului roman (380).	
Didim cel Orb (?), *Despre Sfânta Treime* (cca 381-392)	Ereziile sau schismele precum și cultele necreștine sunt prezentate ca inacceptabile (381).	
Teodor al Mopsuestiei, *Comentarii* (cca 380-390)		
Grigorie al Nyssei, *Marele Cuvânt catehetic* (cca 385)	Sinodul de la Constantinopol (381; al doilea sinod ecumenic, Constantinopol I). Cu privire la cei care negau divinitatea Sf. Duh.	
	Sinodul de la Aquileia (381).	
Ioan Gură de Aur, *Despre preoție* (cca 386)		Începutul politicii de apărare a imperiului cu ajutorul barbarilor *foederati*, aplicată mai întâi în cazul goților de la Dunăre (382).
Ioan Gură de Aur, *Omilii la epistolele pauline* (cca 381-404)		

390		
	Debutul controversei origeniste (393). Cu ocazia unei petiții ce circulă în mediile monastice palestiniene, în scopul cenzurării lui Origen, are loc delimitarea a două tabere. Rufin și Ieronim devin oponenți. Ioan al Ierusalimului continuă să-l susțină pe Origen (fiind acuzat de aici înainte de origenism).	Teodoret al Cirului (cca 393-458)
	Ieronim este acum aliat ferm al lui Epifanie și solicită la rândul său episcopului condamnarea, dar este și el refuzat (cca 395).	
395	Disputa se mută la Roma, unde Rufin și Ieronim publică fiecare o traducere comentată a lucrării *Despre principii* (cca 397). Ieronim câștigă de partea sa pe papa Anastasie I (399-401).	
	Moare Evagrie Ponticul (399).	
	Teofil al Alexandriei (m. 412), deși simpatizant al operei lui Origen, decide să facă ordine între recalcitranții călugări nitrieni (399).	

Grigorie al Nyssei, *Viața lui Moise* (cca 390-392)		
Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei* (390)	Teodosie promulgă legi împotriva păgânismului (391-392).	
Ieronim, *Despre bărbații iluștri* (392)		
		Are loc ultima Olimpiadă (393).
		Imperiul este împărțit în două și condus de fiii lui Teodosie I, Arcadie (Orient) și Honoriu (Occident) (395).
	Ioan Gură de Aur este ales episcop al Constantinopolului (397).	
Augustin, *Despre doctrina creștină* (397-426)	Creștinii beneficiază de toleranță în Persia condusă de noul împărat Yezdegerd I (399).	
Sulpiciu Sever, *Viața Sf. Martin din Tours* (397)		
Augustin, *Confesiuni* (cca 400)	Pelerinajul Egeriei (cca 400).	

400	Sinodul de la Alexandria, contra origenismului (400). Este condamnat Origen și, prin extensie, cititorii operei sale (origenienii), dar și ai operelor derivate, precum cele ale lui Evagrie Ponticul (care va fi, de altfel, totdeauna mai citit și mai influent decât Origen însuși). Origenismul devine mai degrabă evagrianism. Teofil alungă călugări din pustiul Nitriei; ucenicii lui Evagrie, „Frații Lungi", se refugiază la Ioan Gură de Aur, la Constantinopol (402). După Sinodul de la Stejar, unde se află de partea învingătoare, Teofil se împacă cu „Frații Lungi" (404). Cu aceasta se încheie prima fază a disputei origeniste; ea va renaște peste mai mult de un secol.	
430		
450		

Ioan Gură de Aur, *Omilii la Faptele Apostolilor* (cca 397-400)		Ravenna devine capitala Imperiului roman de Apus (402).
Vulgata, ediție a întregii Biblii în traducere latină (Ieronim, cca 405).	Debutul conflictului între împărăteasa Eudoxia și episcopul Ioan Gură de Aur (402)	Forțarea frontierei Rinului de către germanici (404).
	Exilarea lui Ioan Gură de Aur (404).	Domnia împăratului Teodosie al II-lea (408-450), peste Imperiul de Răsărit.
	Sinodul de la Roma în apărarea lui Ioan Gură de Aur (405).	Vandalii și suevii se instalează în Spania (409).
Chiril al Alexandriei, *Cele 12 anatematisme* (431)	Moartea lui Ioan Gură de Aur (407).	Căderea Romei sub atacul goților conduși de Alaric (410).
Teodoret al Cirului, *Comentariu la Psalmi* (cca 449)	Sinodul de la Efes (431; al treilea sinod ecumenic). Prima dispută hristologică majoră, împotriva nestorianismului.	
Teodoret al Cirului, *Întrebări la Octateuh* (cca 453-457)	Sinodul de la Calcedon (451; al patrulea sinod ecumenic). A doua dispută hristologică majoră, împotriva monofizismului.	Attila în Galia (451) și Italia (452).

510		
	Disputa origenistă renaște în Palestina odată cu descoperirea unor călugări origeniști conduși de Nonnos în Noua Lavră fondată de Sf. Sava (514).	
	Un rol important în relansarea disputelor îl are prezența monahului sirian Ștefan bar Sudaili, adeptul unor speculații teologice puternic marcate de panteism și puse ulterior în legătură cu origenismul.	
525		
530	Sava dezvăluie în Constantinopol prezența unui origenist de marcă, Leonțiu din Bizanț (530).	
	Împăratul Iustinian numește doi origeniști ca episcopi pe scaune importante: Domițian pentru Ancyra și Teodor Askida pentru Cezareea Capadociei (536).	
540		

		Moartea lui Attila (453)
	Sever, patriarh al Antiohiei (512-538)	
Ștefan bar Sudaili, *Cartea Sfântului Hierotheos*		
		Domnia împăratului Iustin I (518-527), Imperiul de Răsărit.
	Dionisie cel Mic fixează calendarul creștin, de la nașterea Domnului Iisus Hristos – *Anno Domini* (525).	Domnia împăratului Iustinian I cel Mare (527-565). Închiderea Academiei din Atena (527).
Leonțiu din Bizanț, *Împotriva nestonienilor și eutihienilor*; *Împotriva monofiziților*; *Scolii despre secte* (cca 525-543)		
Cassiodor, *Scrisori (Variae)* (537)	Sfințirea bisericii Sf. Sofia din Constantinopol (537).	
		„Ciuma lui Iustinian” (541-542)

540	Starețul Gelasie de la Mănăstirea Sf. Sava alungă călugării origeniști, care se refugiază în Noua Lavră. Cu ajutorul diaconului roman Pelagie, Gelasie și restul antiorigeniștilor reușesc să obțină de la Iustinian condamnarea lui Origen printr-o scrisoare către cei cinci patriarhi: *Către Mina împotriva lui Origen* (543).	
	Moartea lui Nonnos.	
	Divizare între două facțiuni origeniene. Isocriștii de la Noua Lavră, conduși de Teodor Askida, rămân singurii susținători ai origenismului de factură evagriană (547).	
550		
	Origenistul Macarie devine episcop al Ierusalimului, dar este înlăturat de Iustinian la dorința antiorigeniștilor (552).	
	La Sinodul ecumenic din 553, de la Constantinopol, Iustinian a înaintat o nouă scrisoare împotriva lui Origen, iar sinodul a aruncat 15 anateme împotriva sa și a origenismului.	

	Iustinian condamnă *Cele Trei Capitole*: opera lui Teodor al Mopsuestiei, unele opere ale lui Teodoret al Cirului și Scrisoarea lui Ibas (544).	
	Sinodul de la Constantinopol (553; al cincilea sinod ecumenic, Constantinopol II). Cu privire în principal la *Cele Trei Capitole*, anatemizează nestorianismul.	

Origen, un faimos literalist
Studiu introductiv

A scrie despre Origen este dificil. Aparent, dificultatea provine astăzi din caracterul bibliografiei moderne origeniene: Alexandrinul a preocupat teologi, filosofi, lingviști, istorici ai culturii, iar numărul studiilor dedicate lui, rânduite divers tematic, metodologic, ideologic, descurajează inevitabil.

La o privire aplicată, dificultatea s-ar afla în modul în care Origen ni se dezvăluie astăzi: lacunar, viciat de translația lingvistică, ce a însemnat și mutație culturală, inaccesibil în lipsa unei traduceri complete a operelor lui în vreuna din limbile moderne. Caracterul fragmentar al operei origeniene este, poate, cauză a imensei bibliografii origeniene.

Pentru cel ce meditează atent, dificultatea majoră în apropierea lui Origen stă în diferența traiectului cultural: experiența origeniană, a unei persoane ce ajunge să-și asume creștinismul la capătul unei căutări chinuitoare, după un examen foarte atent, așa cum Alexandrinul se confesează discret, este, ca și pentru vremurile de odinioară, atipică. Căci pentru cei mai mulți, observa pe atunci Origen, creștinismul este dăruit de hazard (de un hazard providențial, considera Alexandrinul). Foarte puțini îl află și ca rezultat al căutării, al examinării atente[1]. Această experiență a unei căutări dificile a lăsat ca urmă, aproape ștearsă, o operă.

Creștinismul asumat în exercițiul căutării: pentru spațiile cultural îndepărtate, marginale, sintagma solicită referent. Oferta culturală

1. Origen, *Contra Celsum* III, 38: ἡ πίστις ... περὶ δὲ τοῦ Ἰησοῦ ἤτοι δόξασα ἂν εἶναι εὐτυχὴς ἢ καὶ βεβασανισμένως ἐξητασμένη, δοκοῦσα μὲν εὐτυχὴς παρὰ τοῖς πολλοῖς βεβασανισμένως δὲ ἐξητασμένη παρὰ πάνυ ὀλιγωτάτοις.

este, în aceste locuri, aparte, deficitară, soluțiile spirituale sunt facil, superficial acceptate. Ceea ce nu poate fi admis pentru Origen, care și-a petrecut tinerețea într-un spațiu privilegiat, în capitala culturală a acelei vremi, Alexandria. Căutarea are o hartă : foarte simplă pentru noi, mult mai complicată pentru Origen. Spre a intui soluția căutării, spre a înțelege dificultatea labirintului, ar trebui cartografiat mai întâi complexul cultural alexandrin, unic pentru acea vreme. Încercarea merită făcută, deși rezultatele nu pot fi decât parțiale : informațiile despre Alexandria vremurilor lui Origen sunt relativ puține.

Un tânăr în cetatea științei

I. *Alexandria : panopticum*

Spre deosebire de ceea ce ne-ar putea încredința opinia comună, Alexandria lui Origen se constituia în capitala culturală a lumii mediteraneene : nici Atena, nici Roma nu pot rivaliza cu orașul întemeiat de Alexandru. Primordiul i-a fost dat, în ceea ce este vizibil oricui, de așezarea geografică de invidiat. Aceasta a generat bunăstarea Alexandriei, evidentă : clădirile orașului, elegante, fuseseră unul din motivele salvării orașului de către cuceritorul Augustus. Nivelul de civilizație trebuie să fi fost remarcabil : exista în Alexandria o rețea de distribuție a apei potabile, precum și un sistem de iluminat public ce folosea colonade.

Acest oraș, particular prin configurație, era rezultatul cosmopolitismului programatic al întemeietorului său[1]. Vocația multiculturală fusese evidentă încă de la întemeiere. Au acționat apoi ca vectori ai cosmopolitismului eminența economică a Alexandriei, dar și prestigiul ei cultural. Pentru perioada care ne interesează, Alexandria este primul oraș cosmopolit al Imperiului, depășind chiar și capitala în această privință. Greci, egipteni, romani, evrei, sirieni, arabi, spanioli, libieni sunt atrași de oportunitățile de

1. Pentru această secțiune am urmat, în parte, observațiile și concluziile lui Eleanor G. Huzar, „Alexandria ad Ægyptum in the Julio-Claudian Age", *Aufstieg und Niedergang der Roemischen Welt*, 10.1, adaptându-le subiectului ce interesează. Aceste chestiuni introductive au fost discutate și în preambulul tezei mele de doctorat, *Libertate și liber arbitru la Origen*, Universitatea din Iași, 2004.

afaceri ale Alexandriei sau de avantajele culturale oferite de capitala Egiptului.

Fără îndoială, cuceritorii au mai multe drepturi legale decât oricare alt locuitor al Alexandriei antice. Privilegiile sunt numeroase, inclusiv cele fiscale, iar ele se transformă în dezavantaj social. Relațiile romanilor cu majoritatea populației devin, astfel, inamicale.

Un alt grup etnic, foarte influent, este cel al grecilor, care alcătuiesc, în majoritate, clasa superioară și cea de mijloc. Organizarea lor este autonomă, tradițional greacă, în triburi, deme și fratrii. Trebuie menționat că educația acestora era una clasică, grecească, și că acest model paideic fusese preluat de ceilalți locuitori. Așa că reputația școlilor din Alexandria atrăgea mulți tineri ce optau pentru o educație convenabilă. Existau, după epuizarea studiilor elementare, mai multe opțiuni: se oferea pregătire specializată în medicină, arhitectură, drept. Prestigiul studiilor liberale este diminuat, după perioada de excepție ptolemeică.

Pe de altă parte, grecii dețin cetățenia alexandrină, calificare necesară în tentativa de a obține mult râvnita cetățenie romană. Deși miza cetățeniei devine fără importanță odată cu generalizarea acesteia de către Caracalla (212 d.Hr.), Origen a fost educat într-un oraș în care lipsa cetățeniei alexandrine făcea dificilă, spre exemplu, primirea educației liberale, enciclice, grecești.

Egiptenii alcătuiau clasa inferioară, având foarte puține drepturi. Trebuie menționați și evreii, un grup foarte influent odinioară în Alexandria. Organizați autonom, ca și grecii, cu drept de rezolvare internă a disputelor, ei dobândiseră privilegii speciale, îndeosebi de natură religioasă, încă din perioada ptolemeică. În timp, influența lor devine comparabilă cu cea a grecilor, fondatori ai orașului. Aceasta pentru că evreii intervin, de cele mai multe ori, de partea romanilor în disputele dintre stăpânitori și restul populației. Consecința a fost o deficitară relație cu ceilalți locuitori ai Alexandriei, ceea ce va genera numeroase conflicte. Episodic (*e.g.* în timpul războiului din Iudeea între anii 66 și 70 d.Hr.) evreii părăsesc tabăra romană, însă ostilitatea populației Alexandriei lasă foarte puțin loc pentru o altă strategie în relațiile interetnice. Și pentru evreii din Alexandria revolta din 115-117 se va dovedi catastrofală: va supraviețui acesteia doar o insignifiantă parte a populației evreiești.

Conflicte au existat însă nu numai între evrei și ceilalți locuitori ai Alexandriei. Se pare că potențialul „revoluționar" al Alexandriei

a fost unul deosebit, războaiele interne, disputele, revoltele fiind sempiterne. Evreii se revoltau din cauza disprețului la care erau supuși de către ceilalți locuitori, ultragiați de refuzul evreilor de a așeza statuia împăratului în sinagogi. Egiptenii puteau pretinde, și au pretins, reparații pentru crima unui funcționar care ucisese o pisică, grecii porneau revolta din hipodrom sau din teatru, după anunțarea introducerii unei noi taxe, considerate abuzive, sau la auzul unui zvon despre noi privilegii acordate celorlalți locuitori. Apar în Alexandria romană și creștinii: la fel de „criminali" ca evreii, pentru păgâni, la fel de păgâni ca și ceilalți „criminali" alexandrini, pentru evrei.

Explicația potențialului conflictual al Alexandriei poate fi una simplă: tradițiile culturale, diferite, generau sensibilități ușor de exacerbat într-un mediu pluralist prin necesitate. Pentru a înțelege mai bine acest lucru, o succintă menționare a religiilor practicate în Alexandria ar putea fi utilă. Aceasta cu atât mai mult cu cât, în multe cazuri, conflictele în Alexandria romană erau (sau se pretindea că sunt) cu substrat religios.

O primă observație: în pofida conservatorismului afișat, religiile Alexandriei sunt afectate de „maladia secolului", sincretismul. Chiar și religia, foarte conservatoare, a evreilor se supune acesteia: scrierile lui Filon pot fi citite astăzi numai datorită copierii lor în mănăstirile medievale, iudaismul ortodox respingând inovațiile filoniene prin extincția scrierilor alexandrinului.

Vechiul cult egiptean acceptă influențe foarte diverse. Astfel, Isis, zeița fertilității, este asimilată de greci Demetrei și Afroditei; sirienii i se închină ca Marii Zeițe. Osiris-Apis devine Serapis încă din vremea lui Ptolemeu Soter, zeul fiind o însumare de atribute grecești și egiptene: Serapis este cel care vindecă, cel care asigură fertilitatea, cel care îndeamnă prin vise și oracole, forma exterioară a venerației fiind inspirată din cultul elin al lui Zeus. Serapeion-ul a fost centrul cultului, însă în Alexandria i-au fost dedicate multe alte altare, ceea ce demonstrează popularitatea zeului. Serapis devine zeul tutelar al Alexandriei, iar cultul lui cunoaște o extensie dincolo de zidurile cetății: unii împărați romani au încercat să limiteze răspândirea lui (Augustus și Tiberius la Roma, spre exemplu).

Zeii Greciei antice, deși prezenți cu altare și temple în Alexandria, sunt mai puțin populari. Un singur cult elin pare a fi fost important, cel al zeiței Demeter, cu un semnificativ centru în suburbia alexandrină Eleusis. Existau temple și spații dedicate divinităților orientale (e.g. Marea Zeiță, Ahura-Mazda, Astarte, Mithra), însă cultul lor devine și el curând sincretist.

Am amintit religia mozaică: sinagogi existau pretutindeni în oraș, însă centrul de greutate al cultului se afla în cartierul Delta, preponderent evreiesc. Conservatorismului religios i se opun acum opțiuni „sincretiste", posibile o dată cu asumarea educației de tip elenistic. De aici tensiuni în rândul comunității evreiești, care se transformă în disensiuni în plan politic: fiecare parte considera că poate administra optim relațiile cu puterea ocupantă și cu restul populației alexandrine. Despre una dintre sincopele relației romano-iudaice în Alexandria, războiul din 66-70 din Iudeea, am amintit deja: cel care va pacifica sectorul iudaic al orașului, cu prețul uciderii a 50.000 de evrei, și va reimpune autoritatea romană asupra evreilor alexandrini va fi Tiberius Iulius Alexander, nepot al lui Filon.

Și zeii Romei au dificultăți de acomodare, ei reprezentând, pentru imensa majoritate a alexandrinilor, religia ocupantului. În consecință, imperiul va alege să încurajeze un cult tradițional egiptean, promovat și de Ptolemei, cel al conducătorului: acesta este Horus încarnat. În timp, acest cult devine al împăratului, generalizându-se în imperiu și cucerind chiar și Roma.

În privința creștinismului alexandrin, există puține certitudini. Și aceasta pentru că începuturile acestuia în capitala Egiptului sunt nedocumentate. În 1902 von Harnack observa că cea mai importantă lacună în istoria Bisericii creștine privește începutul creștinismului în Alexandria. O recentă istorie a creștinismului egiptean, cea a lui Griggs, constată și ea discreția izvoarelor istoriografice, cauză a ignoranței noastre.

Prima explicație a tăcerii surselor istoriografice, a lui Bauer, a propus ca motiv obliviunea voluntară: creștinismul alexandrin a fost la început unul heterodox, influențat de gnosticism și de sincretismul alexandrin. Din această pricină creștinii au eliminat orice informație despre „erezie", preferând să construiască o istorie mitologică: evanghelizarea a fost opera Sfântului Marcu, iar terapeuții descriși de Filon sunt de fapt primii creștini ai Alexandriei.

Teza a fost contestată și s-a propus o altă teorie: creștinismul alexandrin s-a dezvoltat în Sinagoga iudaică, astfel că a fost dificil pentru o lungă perioadă să se vorbească despre creștinii alexandrini, ca grupare independentă. Argumentul central al acestei teorii insistă pe comunitatea de tradiții între Biserica alexandrină și Sinagoga iudeilor. Războiul civil din 115-117 d.Hr. va oferi ocazia separării creștinilor de gruparea mozaică alexandrină, ultima rămânând, în plus, într-o evidentă letargie intelectuală. A existat astfel oportunitatea afirmării unui grupuscul până atunci foarte

discret, cel al creştinilor. Ambele teorii pot fi susţinute, informaţiile pozitive despre creştinismul timpuriu alexandrin neputând privilegia nici o ipoteză.

Putem presupune că, originar, creştinismul alexandrin a fost unul polimorf, ca şi celelalte religii prezente în capitala Egiptului. S-au încercat şi tipologii ale lui. Van den Broek distinge, în tentativa de a clarifica începuturile alexandrine ale creştinismului, şase grupuri : iudeo-creştinii, în extincţie după 117, creştinii apocaliptici, creştinii rudimentari, encratiţii, creştinii gnostici, creştinii platonizanţi. Însă şi această tipologie, în lipsa informaţiilor necesare, poate fi contestată, ceea ce s-a şi întâmplat.

Organizatoric, Biserica pare a copia modelul Sinagogii : ea nu este condusă monarhic, ci de către un consiliu format din 12 presbiteri. Această particularitate a Bisericii din Alexandria va dispărea o dată cu episcopatul lui Demetrios, contemporan al lui Origen.

Avem însă şi o certitudine, pentru creştinismul pre-origenian din Alexandria : a existat aici o „şcoală catehetică". Sintagma folosită pentru a numi această instituţie este tribut plătit unui stadiu mai vechi în cercetare. După cum observa încă din 1939 Burkitt, instituţia trebuie să fi fost mai mult decât o şcoală ce îşi propune catehizarea. Aceasta cel puţin după reforma lui Origen : el introduce în programul şcolii studiul logicii, al geometriei, al ştiinţelor naturale, al astronomiei ca propedeutică în pregătirea teologică a candidaţilor la botez[1]. Cei care probau o bună înţelegere a ştiinţelor enciclice erau apoi iniţiaţi în doctrinele filosofice ale timpului.

Teorii mai recente insistă pe importanţa spirituală a „şcolii catehetice", care ar fi fost mai puţin o „şcoală" în accepţiunea modernă, cât mai degrabă un grup strâns în jurul unui personaj ilustru care putea asigura o iniţiere de calitate în creştinism. Prezenţa unui centru de excelenţă ştiinţifică, Musaion, putea oferi mijloacele necesare unei bune acomodări ştiinţifice, ba chiar şi un model pentru o grupare ce îşi propune cercetarea liberă şi sincronă a tot ceea ce poate fi subiect al cunoaşterii. Avem astfel în Alexandria o instituţie unică : literatura de specialitate nu aminteşte de o „şcoală a Romei", nici de o „şcoală a Ierusalimului", nici măcar de o „şcoală a Atenei", similare, în istoria primară a Bisericii. Prezenţa acesteia în Alexandria este lămuritoare de la sine.

Dacă semnificaţia acestei „şcoli catehetice" este încă subiect de dispută, insistându-se fie pe caracterul informativ, fie pe caracterul

1. *The Cambridge Ancient History*, p. 479.

formativ al acesteia, afară de îndoială sunt numele predecesorilor lui Origen la conducerea acesteia: Panten și Clement. Despre primul se cunosc prea puține, în afara numelui: există o legendă a călătoriei sale în India. Origen îl amintește în una din puținele-i scrisori care au ajuns până la noi: Panten era un magistru creștin inițiat în filosofie. Scrieri nu s-au păstrat, așa că atenția se va îndrepta asupra celui de-al doilea scolarh, Clement.

Ne interesează aici formarea sa, posibilă sugestie pentru succesorul său; informațiile biografice sunt însă prezente doar în scrierile clementine. Și numai patru scrieri ne sunt astăzi accesibile, în afara câtorva fragmente ale unor opere altfel dispărute. În consecință, întreprinderea este una nu tocmai facilă, impulsul confesiv fiind unul diminuat în Antichitate. Putem afla, totuși, că autorul se născuse la Atena, preferând Alexandria ca loc al evoluției sale. Parcursese, în mod evident, educația enciclică și avea o bună cunoaștere a filosofiei (deși există o dispută în legătură cu sursele cunoștințelor sale: scriitorii antici sau compilatorii alexandrini). Despre calitatea cunoștințelor sale filosofice dă mărturie modernitatea: marile colecții ale filosofiei antice, cele ale presocraticilor și ale vechilor stoici, îl utilizează ca sursă pentru numeroase doctrine, altfel necunoscute.

Alexandria templelor, atât de vizibilă ecumenic, era dublată de o Alexandrie a științei, foarte tentantă pentru Clement, după cum am văzut: orașul adăpostea două complexe academice, unice în speța lor pentru Antichitate. Cel mai important era Musaion, amintit deja: fondat de Ptolemeu I ca templu al Muzelor, el devine în timp un centru de cercetare pluridisciplinar, fără un scop didactic programatic. Musaion este, în fapt, continuarea proiectului grecesc de cercetare început în Academie și în Liceu. Importanța instituției nu poate fi subestimată: aici, preocupările științifice diverse sunt organizate în științe, existând și o intensă preocupare pentru aspectele practice ale cercetării.

Musaion înseamnă, astfel, nu numai un templu, ci un complex de clădiri și de spații anexe: se aflau aici săli pentru studiu, galerii de artă, un amfiteatru, spații pentru conferințe, parcuri, chiar și o grădină zoologică. Exista o comunitate științifică puternică, cea mai puternică din imperiu, cu interese cognitive dintre cele mai diverse: mecanică, filosofie, literatură, istorie. Centre de excelență sunt, pentru timpul care ne interesează, cele dedicate matematicii, medicinei, astronomiei, biologiei, anatomiei. Musaion-ul a fost gândit ca un „oraș al științei": cercetătorii dispuneau aici de locuințe.

Faimoasa Bibliotecă din Alexandria pare a fi fost parte a acestui complex (chestiunea este disputată de cercetători, neştiindu-se dacă această bibliotecă sau cea a celuilalt complex, Serapeion, a fost cea principală). Un portic de marmură lega Biblioteca de Musaion. Existau zece clădiri ale Bibliotecii, câte una pentru fiecare arie de studii. Rămâne necunoscut numărul volumelor disponibile. Se ştie că Cezar a distrus 40.000 (ori 400.000, ori chiar 700.000) de volume, însă nu este sigur că ele aparţineau Bibliotecii, şi se mai ştie că Antonius a dăruit Cleopatrei, în compensaţie, fondul documentar al bibliotecii rivale a Pergamului. Biblioteca dispunea de un personal calificat : aici se catalogau şi se copiau manuscrise, alcătuindu-se chiar micromonografii pe diverse teme. Pentru perioada care ne interesează este semnificativă preeminenţa comentariului, în defavoarea creaţiei originale. Progrese semnificative se fac şi în aria criticii de text : tânărul Origen va deprinde (şi practica) filologia în centrul filologic al Imperiului.

Prestigiul Musaion-ului a fost mare în Antichitate : fiecare oraş important se va strădui să aibă propriul său Musaion. Instituţia, sau mai degrabă umbra acesteia, a supravieţuit până astăzi : mărturie este orice muzeu.

A doua instituţie culturală semnificativă era Serapeion-ul : ca şi Musaion, el avea în centru un templu (cel al lui Serapis, divinitatea protectoare a oraşului). Serapeion-ul era cea mai frumoasă clădire a Alexandriei ; anexele erau şi aici foarte numeroase. Dintre ele am amintit deja biblioteca ; multe alte temple se aflau în acelaşi complex.

Alexandria era, după cum vedem, un oraş ce făcea posibil orice traseu intelectual : de la ignoranţa calmă până la excelenţa plurivocă, totul putea fi aflat aici. Care va fi fost opţiunea culturală (dacă a existat vreuna) a lui Origen, cel care a aflat în creştinism soluţia căutării ? Un răspuns va fi încercat în secţiunea următoare.

II. *Origen : dialogul cultural*

Cititorul încearcă poate un sentiment de descurajare : foarte puţine se cunosc despre istoria primară a Bisericii alexandrine, locul evoluţiei lui Origen pentru primii nouă lustri de viaţă. Şi, mai important, natura dialogică a culturii alexandrine pare a se opri la porţile Bisericii : nu avem, până la Origen, nici o dovadă a relaţiei dintre mediul cultural şi Biserică, dintre elita culturală şi cea ecleziastică. Aşadar, nici o mărturie despre modul în care un tânăr

creştin se putea forma în acest mediu al excelenţei. Cauza ignoranţei noastre ar putea fi pierderea, iremediabilă, a numeroase scrieri ale vremii, ale creştinilor şi ale concurenţilor intelectuali. Oricum, aceasta lacună este supărătoare.

O dată cu Origen însă situaţia se schimbă. Porfir, neoplatonic al secolului al treilea, discipol al lui Plotin şi autor al unei redacţii a doctrinei plotiniene, îl aminteşte în scrierile sale (scrieri păstrate, iarăşi, doar în parte) pe Origen, personaj pe care neoplatonicul îl întâlnise. Informaţia transmisă de Porfir este importantă pentru noi: cele două secvenţe porfiriene ce îl au ca subiect pe Origen ne vorbesc tocmai despre formarea sa în mediul cultural alexandrin. Prima secvenţă este parte a unei opere integral păstrate, *Vita Plotini* (III, 24-35), cea de-a doua se afla în cartea a treia a lucrării *Contra christianos*, cea mai virulentă operă anticreştină a Antichităţii. Secvenţa a ajuns până la noi prin intermediul lui Eusebiu de Cezareea, care o include în monografia origeniană a lucrării *Historia ecclesiastica* (VI).

Cea dintâi menţionare a lui Origen, cea din *Vita Plotini*, îl alătură pe acesta lui Erennius şi lui Plotin, ca părtaş la un legământ al discreţiei: nici unul dintre ei nu trebuia să divulge doctrina lui Ammonius, magistrul lor. Primul care încalcă legământul este Erennius, urmat de Origen şi de Plotin[1]. Ceea ce ne interesează este filiaţia doctrinară Ammonius-Origen, care ar putea explica platonismul autorului creştin afirmat în numeroase lucrări de specialitate.

Profitul informaţional ar putea fi chiar mai mare: cum nici o scriere a lui Ammonius nu s-a păstrat, ar fi posibilă reconstituirea doctrinei acestuia utilizând congruenţele doctrinare decelabile în operele plotiniene şi origeniene (Ammonius, în pofida importanţei sale în istoria neoplatonismului, rămâne o „mare umbră" în istoriografia filosofică, şi cum o umbră are libertatea de a fi ceea ce privitorul doreşte, umbra a fost când a unui călugăr budist, când a autorului corpusului areopagitic[2]). Avem, prin urmare, o clară poziţionare a lui Origen în tradiţia filosofică a vremii, platonică, mai exact neoplatonică: Origen face parte din prima generaţie de neoplatonici, doctrina sa reprezentând, după cum vom vedea, o elenizare, o platonizare a creştinismului manifest.

1. Porfir, *Vita Plotini* III, 24-35.
2. V. Frederic M. Schroeder, „Ammonius Saccas", în *Aufstieg und Niedergang der Roemischen Welt*, 36.1, pp. 493-494.

Cea de-a doua secvență, cea păstrată de Eusebiu, este prefațată de informația, preluată din aceeași operă porfiriană pierdută, privitoare la întâlnirea dintre Origen și foarte tânărul Porfir. Acuzând interpretarea abuzivă a Scripturii practicată de creștini, Porfir îl găsește responsabil pentru această aberație și pe Origen, persoană de o mare cultură, auditor al lui Ammonius și gânditor influențat de Platon, platonici, stoici și pitagoreici. Spre deosebire de Ammonius, care a părăsit, inspirat, creștinismul, ajungând un adevărat elin prin cultură, Origen, elin cunoscător al culturii eline, a preferat să devină barbar[1].

Menționarea practicilor interpretative ale lui Origen, pe care noi avem ocazia să le cunoaștem consultându-i scrierile, este temei sigur pentru identificarea acestuia cu Origen, autorul ecleziastic discutat. Iar indicarea lui Ammonius drept magistru, așa cum apare și în primul fragment amintit, ne întărește această convingere. În consecință, Origen a avut parte în Alexandria de educația corespunzătoare unui grec : a parcurs ciclul elementar, enciclic, a cunoscut doctrinele filosofice ale vremii și l-a ales drept magistru pe Ammonius Saccas, cel care va fi mai târziu și opțiunea lui Plotin[2]. A existat o comunitate a discipolilor apropiați lui Ammonius, iar această comunitate nu a fost doar una generată de proximitatea geografică : Porfir amintește o anecdotă legată de vizita pe care Origen o face lui Plotin, în timpul unei expuneri filosofice, și de reacția acestuia din urmă, marcată de stânjeneala generată de prezența cuiva care cunoștea ceea ce urma să fie expus (v. *Vita Plotini* XIV, 20). Origen este legitimat ca neoplatonic, de aceeași anvergură cu Plotin. Ne-ar rămâne, în consecință, doar să evidențiem în scrierile origeniene ceea ce este legat neoplatonic și să discutăm, eventual, despre această formă hibridă a creștinismului suprapus neoplatonismului.

Există totuși o dificultate : Porfir menționează în *Vita Plotini* că Origen a scris doar două tratate, ultimul dintre ele fiind publicat în timpul domniei lui Gallienus. Iar noi putem citi astăzi zeci de scrieri origeniene, în pofida pierderilor semnificative ce au afectat opera origeniană (Ieronim ne furnizează cifra de două mii de tratate origeniene, însă recunoaște că foarte multe tratate ale Alexandrinului se pierduseră până la sfârșitul secolului al IV-lea d.Hr.). Mai mult, cunoaștem, prin intermediul istoricului Eusebiu, că Origen a murit în timpul domniei lui Gallus, un împărat care l-a

1. Eusebiu, *Historia Ecclesiastica* VI, 19, 1-9.
2. Porfir, *Vita Plotini* III, 6-21.

precedat pe Gallienus. Oare nu cumva identificarea lui Origen, autorul ecleziastic, cu Origen, discipolul lui Ammonius, este una grăbită?

Dacă este așa, de unde confuzia lui Porfir dintre cei doi? Putea însă Porfir, care menționează că l-a cunoscut personal pe Origen, scriitorul creștin, să-l confunde pe acesta cu o altă persoană, neoplatonicul Origen, colegul magistrului său? Totuși, oare nu este posibil ca cele două scrieri porfiriene să descrie, fiecare, un personaj diferit, *Vita Plotini* ocupându-se de filosoful Origen, pe când tratatul *Contra christianos* de teologul cu același nume? Întrebările sunt legitime și ele încearcă să lămurească mai puțin accidentul biografic, cât experiențele formative, profilul intelectual al lui Origen, afinitățile sale filosofice: un Origen autor creștin și neoplatonic solicită un alt tratament decât un Origen monoglot, autor de scrieri teologice.

Opțiunea pentru un unic Origen sau pentru dedublarea acestuia este deschisă: nume prestigioase ale cercetării clasice înclină, argumentat, spre o soluție sau alta. Va trebui, prin urmare, să hotărâm și pentru acest volum despre cine discutăm: despre un Origen creștin neoplatonizant, discipol al lui Ammonius Saccas, sau despre un Origen autor de lucrări teologice? Numai după această clarificare, elementară, vom putea înțelege care a fost semnificația educației primite de Origen în Alexandria, modul în care Alexandrinul și-a asumat credința în Iisus ca soluție a căutării.

III. *Origen: imagini în oglindă*

Origen a fost considerat vreme de un mileniu si jumătate discipolul în filosofie al lui Ammonius, în consecință unul dintre filosofii importanți ai vremii, precum și un important doctrinar creștin, chiar dacă eretic uneori, un autor de lucrări teologice dublat de un ascet. Acest portret a fost impus de primul biograf al lui Origen, Eusebiu de Cezareea. Fervent admirator al lui, episcopul îi rezervă în *Historia Ecclesiastica* un întreg capitol, tratament unic. Multe informații ce apar acolo au ca origine tradiția orală. Astfel, pentru secvența alexandrină a vieții lui Origen, Eusebiu a deținut puține informații din surse scrise, așa că dificultatea alcătuirii biografiei origeniene pentru acest interval trebuie să fi fost semnificativă. În fapt, sunt citați doar Porfir, și acesta dintr-o lucrare pe care creștinii vor hotărî, în cele din urmă, să o distrugă din cauza conținutului său violent și elaborat anticreștin (acest

fragment a fost discutat anterior), și Origen, cu un fragment de scrisoare ce are evident conținut apologetic. Ceea ce spune Origen pare a confirma mărturia porfiriană[1]: deși nu îl menționează nominal pe Ammonius, Origen spune că a fost auditor al unui magistru, frecventat de altfel și de un alt personaj important al comunității creștine a Alexandriei, Heraclas. Motivația? Dobândirea cunoștințele necesare refutării obiecțiilor filosofice care vizau creștinismul.

Însă informațiile biografice origeniene, confuze, au generat în modernitate suspiciune: nu sunt descrise cumva două biografii în informațiile antice despre Origen? Primul care a distins între un Origen neoplatonic și un Origen creștin a fost Valesius, autorul unei ediții de secol șaptesprezece a lucrării lui Eusebiu, *Historia ecclesiastica*. Două argumente a propus Valesius: Origen creștinul a redactat numeroase lucrări, fapt sugerat chiar de Porfir[2], pe când Origen filosoful, după mărturia aceluiași Porfir, a scris doar două tratate[3], data redactării celui din urmă fiind ulterioară lui 253[4], an în care Origen creștinul nu mai trăia, după cum ne încredințează Eusebiu[5].

Însă opinia lui Valesius a rămas una marginală în aria studiilor clasice. Cel care va impune cercetării chestiunea identității lui Origen, prin autoritatea și competența sa, este Eduard Zeller. În ediția faimoasei *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung,* cea din 1903, cercetătorul german observă că Eusebiu trebuie să-l fi confundat pe neoplatonicul Ammonius cu un autor creștin cu același nume. O dată stabilit acest lucru, raportul eusebian despre Origen poate fi privit mai relaxat: este posibil ca cei doi Ammonius să fie dublați de doi Origen, unul neoplatonic iar celălalt creștin. Iar cercetarea poate continua încercând să aflăm dacă Origen creștinul i-a avut pe ambii Ammonius drept magiștri și dacă Ammonius filosoful a avut doi discipoli cu același nume, Origen.

În ultimul secol au fost făcute sute de încercări de elucidare a identității culturale a autorului tradus în paginile următoare. Pentru noi este important să aflăm dacă Origen a fost și discipol al lui Ammonius, situație în care acceptăm ipoteza unicității personajului

1. Eusebiu, *Historia Ecclesiastica* VI, 19, 9-15.
2. *Idem*, VI, 19, 5.
3. Porfir, *Vita Plotini* III, 30-32.
4. *Idem*, III, 31.
5. Eusebiu, *Historia Ecclesiastica* VII, 1.

Origen, sau dacă Origen este eronat conectat tradiției neoplatonice alexandrine, acceptând astfel ipoteza celor doi Origen, unul filosof iar celălalt teolog. Ar merita poate observat că ipoteza unui unic Origen descris de Eusebiu și de Porfir a fost apărată în secolul trecut îndeosebi de cercetători cu o formație teologică, în timp ce ipoteza diferită, cea care distinge între un Origen neoplatonic și un Origen creștin, contemporani, a fost adoptată de cercetători cu o formație diferită, filosofică sau filologică. Pentru a clarifica această chestiune am adoptat metoda utilizată de Frederic M. Schroeder în studiul său dedicat lui Ammonius Saccas[1]. El ne propune să acceptăm, prin convenție, teoria existenței a doi Origen, unul neoplatonic și celălalt creștin, pentru a vedea dacă informațiile biografice furnizate despre aceștia pot face posibilă o unică biografie origeniană. În caz de eșec, vom avea indubitabil două persoane cu același nume descrise în literatura veche.

Prima problema cronologică a fost amintită deja: Eusebiu menționează că Origen a murit după persecuția lui Decius, în anul în care Gallus l-a succedat la conducerea imperiului[2]. Termenul limită pentru acest eveniment este, prin urmare, 251. Pe de altă parte, Porfir menționează că secunda lucrare a lui Origen, în care el argumenta *Că doar Împăratul este creator*, Ὅτι μόνος ποιητὴς ὁ βασιλεύς[3], a fost scrisă în timpul domniei lui Gallienus[4], cel mai devreme în 253 prin urmare. Un cercetător, Cadiou, a încercat să elimine discordanța presupunând în *Vita Plotini* un *Galienou* în loc de *Ailianou*, însă nu avem, pentru această modificare, nici o mărturie a manuscriselor.

Un alt cercetător francez, Pierre Nautin, observa că Eusebiu a avut dificultăți în stabilirea datei morții lui Origen: tradiția o punea în timpul domniei lui Decius, însă Eusebiu a avut în biblioteca din Cezareea scrisori redactate de Origen după persecuția lui Decius. În consecință, Eusebiu ar fi translat data morții lui Origen, amplasând-o în debutul domniei lui Gallus. În fapt, chiar sistemul cronologic eusebian, care combină sistemul oficial, dependent de schimbarea împăratului, cu cel al succesiunii episcopale la Roma și în Alexandria, este unul complicat și permisiv. Mărturia

1. *V.* Frederic M. Schroeder, *op. cit.*, 36.1, p. 498.
2. Eusebiu, *Historia Ecclesiastica* VII, 1.
3. Pentru o discuție a titlului și a semnificației lui, a se vedea nota 1, redactată de Brehier, de la pagina 4 a primului volum al *Eneadelor*.
4. Porfir, *Vita Plotini* III, 32.

lui Eusebiu devine astfel îndoielnică, cele două biografii putând fi astfel compatibile : Origen creștinul ar fi putut scrie în 253 tratatul amintit de Porfir.

Anecdota menționată anterior, cea despre vizita făcută de Origen lui Plotin, a fost și ea subiect de cercetare. Doerrie consideră imposibil ca un sexagenar să călătorească de la Cezareea la Roma cu scopul de a-l pune într-o situație delicată pe confratele său, Plotin. Crouzel consideră însă că argumentul nu este convingător. Într-adevăr, nu știm dacă scopul vizitei a fost realizarea acestei scene nu tocmai plăcute. Ba chiar a fost descoperită o motivație pentru călătoria la Roma : Origen trebuia să-și apere nevinovăția în fața papei Fabian, căruia anterior îi trimisese o scrisoare-apologie. Însă această motivație nu prețuiește mai mult decât argumentul lui Doerrie. Din nou, nimic nu se opune identificării biografiilor celor doi Origen : cronologia nu face imposibilă o astfel de călătorie.

O altă întâmplare relatată de Porfir a atras atenția cercetătorilor, cea a legământului, ulterior încălcat, al păstrării confidențialității asupra doctrinei lui Ammonius Saccas. Acesta presupune că a existat o relație strânsă între Plotin și Origen în timpul, documentat, al discipolatului plotinian, adică între 232 și 242. Însă Eusebiu ne informează că Origen a fost nevoit să părăsească Alexandria, în urma conflictului său cu episcopul Demetrios, cu un an înainte, în 231[1]. Ceea ce înseamnă că Origen l-a putut cunoaște pe Plotin doar în timpul unei vizite în Alexandria. Vizită care trebuie să fi fost foarte scurtă, episcopatul alexandrin neaflându-se într-o bună relație cu Origen nici după moartea lui Demetrios.

Concluzia ? Nu ar fi putut exista o legătură strânsă, condiție a pactului făcut, între creștinul Origen și Plotin, ceea ce oferă argument pentru teoria celor doi Origen. Însă Nautin, care are o părere mai puțin bună despre cronologia oferită de Eusebiu, consideră că episcopul din Cezareea Palestinei greșește încă o dată : vizita făcută, înainte de a părăsi Alexandria, Iuliei Mammaea în Antiohia[2] ar fi avut loc în iarna 231/232 ori în iarna următoare, dintre 232/233, ceea ce lasă loc pentru întâlnirea dintre Origen și Plotin.

S-a observat însă că această întâlnire ar fi fost circumscrisă unei perioade foarte scurte de timp, ceea ce aruncă în improbabil

1. Eusebiu, *Historia Ecclesiastica* VI, 26.
2. *Idem*, VI, 21.

identificarea lui Origen, părtaș al legământului, cu Origen creștinul[1]. Oricum acest legământ nu putea fi făcut la începutul uceniciei lui Plotin, adică în 232. Putem presupune, astfel, că relația dintre Plotin și Origen, începută în 232, a fost continuată, una dintre eventualele vizite ulterioare ale lui Origen la Alexandria putând oferi posibilitatea încheierii acestui legământ.

Concluzia cercetării este discutabilă: Frederic M. Schroeder consideră că nu există rațiuni constrângătoare, biografice, care să ducă la identificarea celor doi Origen, sarcina dovedirii acesteia căzând în responsabilitatea celor ce susțin teoria unicității[2]. Însă formularea concluziei este o chestiune de perspectivă: un susținător al teoriei unicității ar putea replica, la fel de justificat, că nu există argumente constrângătoare care să autorizeze distincția a doi Origen, sarcina dovedirii fiind în seama adepților acestei ultime teorii. Și aceasta cu atât mai mult cu cât tradiția, venerabilă, a cunoscut un singur Origen.

S-a cercetat și producția literară atestată a celor doi Origen: creștinul este autorul unei opere considerabile prin amploare (reamintesc faima de poligraf, cel mai important al Antichității), pe când filosoful a publicat doar două lucrări. Distincția ar putea fi arbitrară, de vreme ce sub titlurile indicate pentru Origen filosoful de către Porfir[3], *Despre demoni*, Περὶ τῶν δαιμόνων și *Că doar Împăratul este creator*, Ὅτι μόνος ποιητὴς ὁ βασιλεύς, am putea avea doar lucrările origeniene considerate filosofice de către Porfir. S-a încercat determinarea conținutului celor două scrieri analizându-se titlurile (din opera prezumatului filosof Origen nu s-a păstrat nimic indicat *expressis uerbis* ca aparținând acestuia). Rezultatul nu este unul concludent pentru chestiunea în discuție: scrierile creștinului Origen ar putea reflecta doctrina indicată în cel de-al doilea titlu, iar demonologia este prezentă în multe scrieri ale aceluiași Origen.

S-a argumentat că subiectul celei de-a doua lucrări, identificarea Creatorului cu Primul Zeu, este unul care poate fi explicat în context medioplatonic (fragmentul 12 al lui Numenios, ediția Des Places, consideră că Primul Zeu este inactiv, creația fiind opera unui Demiurg). Astfel, lucrarea origeniană ar indica prin titlu participarea la polemica medioplatonică (este argumentabilă

1. *V.* Frederic M. Schroeder, *op. cit.*, 36.1, p. 499.
2. *Idem*, p. 500.
3. Porfir, *Vita Plotini* III, 31-32, XX, 41.

și o altă înțelegere a titlului, care însă nu clarifică problema discutată aici). Argumentul ar autoriza distincția dintre un Origen filosof și un Origen creștin, consideră Schroeder[1].

Însă concluzia este rezultatul unui raționament falacios : nu între un Origen filosof și un Origen creștin am putea distinge, ci eventual între un Origen familiarizat cu disputele filosofice ale timpului (dacă lucrarea este într-adevăr ecou al unor dispute filosofice, ceea ce nu poate fi dovedit, ci doar presupus) și un Origen creștin. Însă la ce bun această distincție, se vor întreba susținătorii teoriei unicității, de vreme ce noi chiar de la această premisă plecăm, de la ipoteza unui Origen creștin familiarizat cu disputele filosofice ale timpului ?

Ar putea fi cercetată, eventual, semnificația teoriei identității Creatorului cu Primul Zeu și locul acesteia în contextul evoluției doctrinei platonice. Doctrina pare una specific medioplatonică, cu urme minime în lucrările plotiniene. Însă comparația ar trebui făcută între Origen și Ammonius Saccas, în primul rând, ceea ce este imposibil, nici o scriere a lui Ammonius neputând fi consultată.

Avem o mărturie despre stilul filosofului Origen : el pare a fi fost sobru, lipsit de artificii retorice[2]. Pe de altă parte, creștinul Origen utilizează un stil amplu, în care lecțiile de retorică par a-și găsi ecoul. Însă mărturia despre stilul filosofului Origen este una secundară, subiectivă ca și gusturile ce au generat-o, neavând astăzi posibilitatea consultării nici unui fragment al „filosofului" Origen care să confirme această judecată estetică.

Am enunțat până aici principalele motive pentru care am putea distinge între un Origen filosof și un Origen creștin : discrepanțele în biografia pusă sub același nume, Origen, precum și informațiile contradictorii despre opera acestuia. Rezultatul cercetării este interpretabil : un susținător al teoriei distincției ar putea afirma că nimic nu pledează pentru identitatea celor doi Origen, unul filosof și discipol al lui Ammonius, iar celălalt creștin, argumentul *forte* fiind cel al probabilității minime a unei întâlniri dintre Plotin și Origen, condiție a legământului atestat de Porfir. Am văzut însă că acest argument nu este unul deosebit de convingător, data plecării lui Origen din Alexandria fiind disputată, iar frecventarea ulterioară a Alexandriei de către acesta fiind, la rândul ei, posibilă. Oricum, sarcina probării este încredințată susținătorului teoriei unicității,

1. *V.* Frederic M. Schroeder, *op. cit.*, p. 502.
2. *Idem*, p. 501.

care va trebui să explice discordanţele mărturiilor porfiriene (a se vedea concluzia lui Schroeder, foarte sugestivă[1]).

Susţinătorul teoriei opuse, cea a coerenţei elementelor biografice ataşate numelui Origen, ar putea afirma că mărturiile porfiriene nu sunt contradictorii, dovadă că există explicaţii ce asigură unitatea biografiei lui Origen, discipol al lui Ammonius Saccas şi autor creştin, pentru toate pretinsele discordanţe din fragmentele porfiriene. Trebuie observat că disputa pleacă de la presupoziţia infailibilităţii şi coerenţei lui Porfir, ambele mărturii, atât cea din *Vita Plotini*, cât şi cea păstrată prin intermediul lui Eusebiu, bucurându-se de prezumţia adecvării plenare la biografia/biografiile origeniene. Concluzia nu poate fi decât provizorie : nu există probe sau raţionamente care să ne oblige să recunoaştem două personaje cu acelaşi nume, Origen, subiect al relatărilor porfiriene, dificultăţile iscate de informaţia divergentă putând primi o explicaţie rezonabilă.

Teoria dualităţii, am observat, are ca fundament prezumţia că cele două scrieri porfiriene descriu, fiecare, un personaj diferit, *Vita Plotini* ocupându-se de filosoful Origen, pe când tratatul *Contra christianos* de teologul cu acelaşi nume. Însă aceste două fragmente, pe lângă problemele de compatibilitate discutate anterior, prezintă şi elemente ce sunt identice. În ambele se afirmă că Origen a avut o bună educaţie clasică, că a cunoscut bine filosofia timpului, fiind un gânditor de descendenţă platonică, prin frecventarea scrierilor lui Platon şi prin discipolatul ammonian. Această similaritate a evoluţiei origeniene a fost totdeauna un argument pentru teoria unităţii : un tânăr cu o solidă instrucţie filosofică putea fi un discipol apropiat al lui Ammonius Saccas, el rămânând totuşi structural creştin. De altfel, o lectură sumară a lui Origen poate îndreptăţi impresia de platonism latent, posibilă consecinţă a unei bune şcoli platonice. Cum replică adepţii teoriei dedublării ?

În faţa coincidenţelor biografice cuprinse în cele două fragmente, prima explicaţie, şi cea mai simplă, mizează pe confuzia pe care Porfir ar fi făcut-o între Origen creştinul, întâlnit în tinereţe de către Porfir, şi Origen filosoful, cunoscut mai târziu[2]. Această

1. *Ibidem*, p. 502.
2. În pofida faptului că Porfir s-a născut în 232 şi, prin urmare, nu putea avea decât puţin peste 20 de ani atunci când întâlnirea cu Origen teologul devenea o imposibilitate fizică, în pofida mărturiei exprese a lui Porfir, care menţionează că l-a întâlnit pe Origen, maestru al interpretării alegorice, în tinereţea sa (Eusebiu, *Historia*

explicație are însă deficiențe importante. Prima este generată chiar de bunul-simț: este greu de presupus că Porfir a putut confunda două personaje celebre ale vremii, un magistru creștin pe care îl și întâlnise în tinerețe, și un filosof platonic familiar maestrului său, Plotin.

Cea de-a doua deficiență este de ordin general și privește chiar coerența teoriei dublării: dacă textul lui Porfir a fost asumat *ad litteram* în cazul a ceea ce pare a descrie biografiile a două personaje, *i.e.* a discrepanțelor care dau chiar posibilitatea formulării teoriei dublării, construindu-se cu multă ingeniozitate argumente tocmai pe temeiul acestui text, atunci când Porfir pare a susține teoria unicității el devine brusc lipsit de credibilitate, textul acestuia reflectând o incredibilă confuzie. Cele două atitudini față de text lasă puțin loc unei opinii argumentabile: oricine ar putea pretinde că, în fapt, Porfir este confuz tocmai atunci când informațiile neoplatonicului nu îi susțin ipotezele.

Evident, a fost propusă o altă soluție acestei dificultăți: susținătorii teoriei dublării au încercat să renunțe la ipoteza confuziei porfiriene, atât de puțin credibilă și, în fond, atât de dăunătoare, propunând, spre exemplu, o nouă lectură a fragmentelor păstrate prin intermediul lui Eusebiu, fragmente care ar descrie o evoluție intelectuală diferită a creștinului Origen[1]. Teoria este interesantă și, prin urmare, va fi amintită aici în rezumat, în versiunea susținută de Frederic M. Schroeder. Origen teologul, cel descris în fragmentele din *Contra christianos*, a fost, așadar, un „grec educat în disciplinele grecești", Ἕλλην ἐν Ἕλλησιν παιδευθεὶς λόγοις[2], ceea ce ar putea însemna că el a primit educația cuvenită unui grec. Contrastul, chiasmul dintre Ammonius și Origen, dintre cel care a renunțat la nebunia creștinismului pentru „lege" și cel care a părăsit „legea" pentru nebunia creștinismului, ar putea fi astfel doar o figură retorică.

Pentru Alexandria relația dintre creștinism și cultură trebuie să fi fost una particulară: biografia unui creștin putea cuprinde o

---

Ecclesiastica VI, 19,5), Frederic M. Schroeder rezumă argumentul zelatorilor teoriei dublării într-o interpretare originală: „Porphyry must have confused a pagan Origen, whom he met in his youth, with a Christian Origen, whom he encountered in his maturity" (*op. cit.*, p. 502).

1. *V.* Frederic M. Schroeder, *op. cit.*, p. 502.
2. Eusebiu, *Historia Ecclesiastica*, VI, 19, 7.

experiență intelectuală distinsă, așa cum ne atestă Panten, Clement, Heraclas. Iar lista lecturilor origeniene furnizată de același Porfir ne îndreptățește să credem că exercițiul intelectual origenian a fost unul serios. Un document care ar putea susține această ipoteză este chiar scrisoarea lui Origen, document cu atât mai important cu cât este mărturie autobiografică: el afirmă că, în tinerețe, în Alexandria, a participat la prelegerile unui „profesor al doctrinelor filosofice grecești". Pe de altă parte, Porfir menționează, în fragmentele ce îl descriu pe Origen „teologul", că acesta a fost un „auditor al lui Ammonius", ἀκροατὴς Ἀμμονίου[1]. Același Porfir distinge, în cazul audienței lui Plotin, între ἀκροαταί, auditori, și ζηλοταί, discipoli, „zeloți". Prin urmare, dacă Porfir respectă proprietatea termenilor, creștinul Origen ar fi fost doar un auditor al lui Ammonius Saccas și nu discipolul apropiat pe care ni-l înfățișează *Vita Plotini*.

Acest nou argument mizează pe consecvența terminologică porfiriană, foarte probabilă, cu atât mai mult cu cât termenii folosiți sunt termeni tehnici în tradiția filosofică: creștinul Origen, persoană instruită, ar fi fost auditor al lui Ammonius Saccas (așa cum ne încredințează fragmentele din *Contra christianos*), pe când filosoful Origen ar fi fost un discipol apropiat al enigmaticului Saccas (urmând mărturia din *Vita Plotini*). Este puțin probabil ca biografiile descrise de cele două lucrări să fie ale aceleiași persoane, din considerente cronologice și bibliografice: avem acum motive să deosebim între cei doi Origen pe temeiul experienței lor filosofice petrecute sub îndrumarea lui Ammonius Saccas[2].

Argumentul poate fi însă contestat: distincția ἀκροαταί / ζηλοταί este utilizată de Porfir pentru a clasifica auditoriul lui Plotin și nu cel al lui Ammonius Saccas. În plus, nimic nu ne garantează că Porfir ar fi utilizat termenul ἀκροατής în înțelesul său tehnic într-o lucrare ce își propunea refutarea creștinismului.

Discuția a dorit să clarifice segmentul alexandrin al biografiei origeniene: perioada este formativă, esențială pentru înțelegerea lui Origen. Există, rezumând, trei ipoteze. Prima vede în Origen un tânăr instruit, un discipol al lui Ammonius Saccas și un apropiat al lui Plotin, un neoplatonic prin formație. Cea de-a doua recunoaște abilitățile filosofice ale lui Origen, considerat însă numai un auditor al lui Ammonius Saccas. Cea de-a treia consideră că

1. Eusebiu, *Historia Ecclesiastica* VI, 19, 6.
2. *V.* Frederic M. Schroeder, *op. cit*., p. 508.

Origen creștinul a împrumutat ilicit biografia unui ilustru neoplatonic, Origen, discipolul lui Ammonius Saccas, și aceasta din cauza confuziei lui Porfir.

În actualul stadiu al cercetării, care depinde de minime informații, este dificil să optezi pentru una dintre ipoteze și imposibil să le respingi pe celelalte două. Ceea ce acționează în acest caz, ca și în multe alte situații, este subiectivitatea lectorului : mărturiile biografice sunt sumare și (aparent) necongruente. Dacă scrierile lui Origen au lăsat impresia unui platonism discret și/sau dacă s-a considerat că este *ad maiorem gloriam Ecclesiae* să avem un Origen inițiat în filosofie de numele mari ale platonismului vremii și, în consecință, un filosof faimos, atunci prima teorie a fost adoptată cu entuziasm. Dacă s-a considerat, dimpotrivă, că o întreprindere ecleziastică, precum cea a lui Origen, are prea puțin de-a face cu viața culturală a Alexandriei, s-a mizat pe cea de-a treia teorie. În fine, recent, un Origen inițiat în neoplatonism a putut deveni autorul ecleziastic renumit : cea de-a doua ipoteză. Pentru autorul acestor rânduri, cea de-a treia ipoteză are minimum de credibilitate : motivele, imposibilitatea confuziei dintre cei doi Origen și, mai grav, relativizarea arbitrară a informației furnizate de Porfir, au fost menționate anterior.

Rămân doar două scenarii credibile în privința formării filosofice : cel dintâi, cel al creștinului Origen, discipol apropiat al lui Ammonius Saccas, și cel de-al doilea, cel al aceluiași creștin Origen, simplu auditor al magistrului neoplatonic. Vom avea, prin urmare, două ipoteze ale formării filosofice, una maximalistă (Origen ca zelot) și alta minimalistă (Origen ca auditor). Din rațiuni ce țin de prudență, voi adopta teza minimalistă : a existat o întâlnire, cel puțin, a lui Origen cu Ammonius Saccas, magistru neoplatonic, iar această întâlnire a fost una importantă pentru tânărul Origen, dovadă menționarea ei în scrisoarea autobiografică. Lipsa numelui „Ammonius Saccas" în opera (păstrată) origeniană nu ar trebui să ne mire : semn că identificarea cu o tradiție se făcea altfel decât astăzi este conduita lui Plotin, care evită, și el, orice menționare a magistrului său alexandrin.

O ultimă observație privitoare la cele trei ipoteze : privind mai atent, descoperim că, în fapt, principiul electiv este altul, și el vizează tocmai relația pe care filosofia o întreține cu teologia. Când s-a considerat că filosofia este o întreprindere congruentă teologiei, fie și ca simplu preambul al acesteia, prima teorie a avut semnificație. Când filosofia și teologia au fost privite ca activități autonome, cu minime tangențe, cea de-a doua teorie a prevalat

(merită observat că teoria dualității este afirmată și argumentată la începutul secolului trecut, adică de cercetători formați în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Iarăși, când teologia și filosofia nu mai sunt privite ca preocupări independente, ci într-o relație dialogică, putem legitima cea de-a treia ipoteză.

Am aflat, până acum, că Origen a fost educat ca un grec, adică a parcurs științele enciclice, și a avut drept magistru pe inițiatorul neoplatonismului, Ammonius Saccas. Însă pentru a da seamă de formația lui Origen alte întrebări își așteaptă răspunsul: care au fost cărțile decisive pentru Origen? Ce lucrări a citit și cu ce profit? În fine, ce se poate spune despre competența culturală, filosofică a lui Origen? A fost el un cititor pasiv, ca mulți contemporani, sau un lector critic și avizat? Acestor întrebări li se va căuta răspuns în secțiunea următoare.

Origen și disciplina regală

I. *Mediul filosofic*

Considerând formarea lui Origen, am fi îndreptățiți să privim competența sa multiplă, evidentă discret în scrierile sale, pentru a deduce sursele ei. Chiar acest prim volum origenian, care adună interpretarea la *Geneză*, dă semn despre cunoștințele (eventual competențele) lui Origen: filologie, filosofie, astronomie, geometrie, fizică, biologie. Ar fi necesar, prin urmare, să discutăm despre toate acestea: fiecare informație științifică oferită de Origen se poate constitui într-un indiciu privitor la istoria formării personajului ce ne interesează. Totuși nu va fi urmată această cale de cercetare: atât sursele informației, cât și întinderea cunoștințelor origeniene rămân chestionabile, dat fiind caracterul fragmentar al izvoarelor. Va fi interogată în continuare doar amplitudinea pregătirii sale filosofice: argumente sunt cercetările anterioare, mai evidente în această arie, precum și semnificația majoră a acestei discipline în arhitectura cunoștințelor, evidentă pe atunci. Capitolul precedent poate fi și el argument pentru această alegere.

Și de această dată vom fi ajutați de Porfir, iar pentru că am optat pentru teza minimalistă, cea a deosebirii dintre creștinul Origen, descris în fragmentele păstrate de Eusebiu în *Historia Ecclesiastica*, și neoplatonicul Origen, înfățișat în *Vita Plotini*,

vom putea apela doar la informațiile pe care ni le transmite istoricul. Aceasta pentru că biografia alexandrină a lui Origen pare să fi fost o enigmă pentru istoriografii vremii, primul dintre ei, Eusebiu, utilizând pentru elucidarea subiectului mărturia lui Porfir. Sarcina cercetării este circumscrisă acestei mărturii, observațiile generale eusebiene privitoare la competența filosofică a lui Origen[1] neputând satisface, cu atât mai mult cu cât sursa lor este un coreligionar, posibil motivat în accentuarea meritelor Alexandrinului. Porfir nu avea cum să păcătuiască prin exagerare : atitudinea sa anticreștină, exprimată chiar în titlul cărții în care este amintit Origen, devine garanție pentru aceasta.

Primul fragment porfirian din *Contra christianos*, păstrat în *Historia ecclesiastica* VI, oferă și fundalul întregii mărturii. Porfir acuză interpretarea falacioasă a Scripturilor iudaice : ea nu încearcă să ofere coerență, ci doar să indice abilitățile interpreților. Obscuritatea scrierilor lui Moise este mărită de acești interpreți prin eludarea caracterului coerent al textelor, atunci când el este evident : pentru ei, totul este oracol și taină[2].

În cel de-al doilea fragment păstrat de Eusebiu, Porfir îl consideră pe Origen practicant al acestei metode interpretative. După ce amintește de prezența acestuia în cercul lui Ammonius Saccas, Porfir construiește o comparație, evident defavorabilă lui Origen : Ammonius Saccas, creștin la început, și-a schimbat prin studii filosofice stilul de viață, conformându-se legilor. Dimpotrivă, Origen, educat ca un grec, a eșuat într-o conduită barbară. În consecință, consideră Porfir, viața și conduita acestuia au fost barbare, Origen elenizând însă ideile despre divinitate („elenizând în privința opiniilor despre realități și despre divinitate”[3]). Iar doctrinele eline au fost introduse și în înțelegerea unor povești ciudate : Porfir se referă aici la relatările Scripturii.

Urmează apoi un fragment care mărturisește despre opțiunea filosofică a lui Origen prin redactarea unei liste de lecturi a acestuia : „Căci Origen se însoțea mereu cu Platon, întovărășindu-se cu scrierile lui Numenios, Kronios, Apollofanes, Longinus, Moderatus, Nikomahos și ale autorilor pitagoreici distinși ; folosea și cărțile lui Hairemon, precum și pe cele ale stoicului Cornutus, din care, cunoscând o modalitate ce face posibilă, la elini, participarea la

1. Eusebiu, *Historia Ecclesiastica* VI, 19, 11-18.
2. *Idem*, VI, 19, 4.
3. În greacă : **κατὰ δὲ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ θείου δόξας ἑλληνίζων.**

mistere, a aplicat-o Scripturilor iudaice"[1]. Avem aici mărturia unui contemporan despre autorii frecventați de Origen : în viziunea lui Porfir, nu numai ideile origeniene despre divinitate, dar și metodele interpretative ale Alexandrinului își află izvorul în concepțiile filosofice grecești.

Numele amintite mai sus, cu excepția evidentă a lui Platon, nu mai spun nimic astăzi unui cititor. Ele țin de o perioadă obscură în filosofia greacă (primele secole creștine) sau de tendințe marginale, puțin interesante. Această situație nefericită a făcut ca multe dintre operele celor amintiți să fie pierdute, pentru câțiva dintre acești filosofi neexistând nici măcar fragmente doxografice. Va fi totuși interesantă o minimă familiarizare cu aceste nume, care poartă, din perspectivă porfiriană, responsabilitatea opiniilor origeniene.

Lăsându-l pe Platon să încheie șirul acestor evocări, vom discuta mai întâi despre cel de-al doilea gânditor amintit de Porfir. Informațiile biografice referitoare la Numenios lipsesc : un indiciu furnizat de Clement (*Stromates* I, 22) a produs două conjecturi. R. Beutler[2] a considerat că perioada creativă a lui Numenios trebuie plasată în prima jumătate a secolului al doilea, în timp ce Des Places[3] optează pentru cea de-a doua jumătate a aceluiași secol. Se cunoaște locul nașterii, Apameea Siriei, posibilă cauză a influențelor orientale. Mărturiile doxografice îl califică drept neopitagoreu cu importante inflexiuni doctrinare platonice. Însă judecata de valoare, clasificatoare, poate înșela.

Avem păstrate titlurile a două dintre operele lui Numenios. Cel dintâi face transparentă influența platonică (*Despre Bine*, Περὶ τἀγαθοῦ), însă conținutul operei era altul decât ne-am aștepta : se trata despre incorporalitatea Ființei adevărate, în contrast cu materia (ὕλη) pentru ca apoi să se argumenteze asupra comunității de doctrină, în această chestiune, dintre Platon și principalele doctrine teologice. Se discuta și despre Bine, așa cum este el descris în

1. Eusebiu, *Historia Ecclesiastica* VI, 19, 8 : συνῆν τε γὰρ ἀεὶ τῷ Πλάτωνι, τοῖς τε Νουμηνίου καὶ Κρονίου Απολλοφάνους τε καὶ Λογγίνου καὶ Μοδεράτου Νικομάχου τε καὶ τῶν ἐν τοῖς Πυθαγορείοις ἐλλογίμων ἀνδρῶν ὡμίλει συγγράμμασιν, ἐχρῆτο δὲ καὶ Χαιρήμονος τοῦ Στωϊκοῦ Κορνούτου τε ταῖς βίβλοις, παρ' ὧν τὸν μεταληπτικὸν τῶν παρ' Ἕλλησιν μυστηρίων γνοὺς τρόπον ταῖς Ἰουδαϊκαῖς προσῆψεν γραφαῖς.
2. *Real-Encyclopaedie der Altertums*, Supplementum-Bd. VII, 665.
3. Numenios, *Fragments*, Notice, p. 7.

Scripturile creștine, utilizându-se metoda alegorică pentru expunere. În fine, se aborda și o temă specific medioplatonică : relația dintre Primul Zeu și divinitatea secundă. Scrierea pare a fi fost alcătuită sub formă de dialog, unele fragmente accesibile astăzi întărind această supoziție. Un alt tratat al lui Numenios grupa, se pare, sub titlul *Despre depărtarea Academicilor de Platon*, **Περὶ τῆς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν πρὸς Πλάτωνα διαστάσεως**, o serie de considerații privitoare la fidelitatea platonicilor față de doctrina maestrului.

Influența lui Numenios pare să fi fost mare în epocă : Plotin a fost acuzat că îl plagiază, ceea ce îl va obliga pe un discipol plotinian, Amelios, să scrie apologia magistrului său. În cercetarea contemporană s-a observat că două dintre tezele specific neoplatonice pot fi regăsite în fragmentele lui Numenios (v. fragmentele 14 și 41) : cea dintâi privește prezența totului în tot, în fiecare într-un mod particular, în conformitate cu esența sa (ceea ce va deveni un faimos principiu scolastic : *Quidquid recipitur, ad modum recipientis recipitur*), iar cea de-a doua afirmă transmiterea bunătății divine, fără ca aceasta să fie diminuată, așa cum lumina soarelui se transmite fără scădere.

Același Numenios este parte în controversele medioplatonismului : în chestiunea eternității materiei, opinia lui este apropiată de cea a lui Plutarh. Materia, *qua informata*, este coeternă Zeului ; aceeași materie, după ce primește formă și ordine, poate fi considerată ca având un început. Însă Numenios nu se oprește aici : doctrina prezentată mai sus, ne spune Numenios, este, în fapt, pitagoreică. Eclectismul filosofului, proclamat și/sau manifest, își găsește reflectare într-un fragment (fr. 1a) ce a preocupat cercetarea modernă[1] : după ce am primit inițierea în doctrina lui Platon, va trebui să aflăm confirmarea ei în învățătura lui Pitagora, precum și în doctrinele orientale care onorează aceeași doctrină a lui Platon, cele ale brahmanilor, ale evreilor, ale magilor, ale egiptenilor. În pofida eclectismului, metoda lui Numenios pare a furniza un sistem coerent : un platonism dualist ce îl consideră pe Platon autor inspirat de divinitate, cu prefigurări și ecouri în doctrinele orientale.

Este interesant că s-a decelat o influență a lui Numenios și asupra lui Porfir : interesul pentru doctrinele exotice ale timpului, tendința sincretistă, chiar cunoștințele lui Porfir despre „filosofia

1. John M. Dillon, „«Orthodoxy» and «Eclecticism»”, în *The Question of Eclecticism*, p. 124.

iudaică" par a fi datoare lui Numenios[1]. O altă posibilă influență a lui Numenios a fost considerată opțiunea porfiriană pentru exegeza alegorică[2] (v. interpretarea porfiriană la celebrul fragment homeric ce descrie peștera nimfelor).

Următorul nume amintit de Porfir în lista autorilor frecventați de Origen este cel al lui Kronios. Numele acestuia apare de obicei, în doxografia filosofică, împreună cu cel al lui Numenios: Porfir pare a fi parte a acestei tradiții. Prezența în tandem cu Numenios, o personalitate foarte puternică, este posibilă cauză pentru sărăcia informațiilor referitoare la Kronios: este numit ἑταῖρος („tovarăș") al lui Numenios. A fost considerat în doxografii când pitagoreu, când platonic. S-a păstrat doar titlul unei lucrări *Despre palingenezie*, Περὶ παλιγγενεσίας, menționat de Nemesios, iar tema lucrării pare a fi fost una psihologică și pitagoreică. Ar fi existat și un comentariu, redactat de Kronios, la dialogul platonic *Respublica*, însă și acesta este pierdut[3]. Atât cât a putut fi reconstituită din mărturiile doxografice, doctrina sa este parte a medioplatonismului: se implică în disputa privitoare la rolul primului Zeu în alcătuirea lumii, privilegiază dialogul *Timaios*, ca sursă a autenticei doctrine platonice. Și Kronios a oferit, ca și Numenios, o exegeză alegorică a fragmentului homeric ce descrie peștera nimfelor, imagine și simbol al lumii[4].

Apollofanes este doar un nume pentru cercetarea modernă: nu se știe nimic despre el. Nu i-au supraviețuit nici fragmente, nici titluri de lucrări, dacă acestea au existat. Nu avem informații biografice și nici măcar mărturii doxografice. Am putea, prin urmare, să plasăm activitatea sa în cea de-a doua jumătate a secolului al doilea, însă doar ca o prezumție bazată pe asocierea cu numele amintite în context[5].

Suntem într-o mai bună poziție pentru a-l studia pe Longinus: cunoaștem suficiente amănunte ale biografiei, precum și câteva fragmente din lucrările sale. Supranumit „biblioteca vie" și „Musaion ambulant"[6], personalitate foarte puternică a epocii, Longinus a

1. J. H. Waszink, „Porphyrios und Numenios", în *Entretiens sur l'antiquite classique*, XII, Vandoeuvres-Geneve, pp. 35-60.
2. *Idem*, pp. 60-64.
3. *Real-Encyclopaedie der Altertums*, Bd. XXII, 1978-1979.
4. *Idem*, Bd. XXII, 1981.
5. *Ibidem*, Bd. II, 165.
6. Luc Brisson, Michel Patillon, „Longinus Platonicus Philosophus", în *Aufstieg und Niedergang der Roemischen Welt*, 36.7, p. 5216.

fost un platonic ce a plătit cu moartea implicarea sa în jocurile politice ale vremii : împăratul Aurelian îl va executa la Emesa ca urmare a participării, neinspirate, în disputele vremii de partea reginei Palmyrei. Anul naşterii nu poate fi indicat cu precizie : el este plasat între 210 şi 215. Educaţia şi-o face în Alexandria, ca discipol al lui Ammonius şi al lui Origen, dar şi la Atena, centru cultural emergent la jumătatea secolului al treilea. În privinţa discipolatului alexandrin al lui Longinus, cercetătorii presupun că numele „Origen", prezent în lista magiştrilor, îl indică pe Origen filosoful, de vreme ce nici un semn al creştinismului nu poate fi identificat în fragmentele păstrate până astăzi. Însă prezentul argument nu este irefutabil : Longinus ar fi putut fi parte a demersului cultural iniţiat de creştinul Origen, ale cărui preocupări erau foarte diverse, iar lipsa menţionării creştinismului poate fi una circumstanţială, voluntară sau datorată supravieţuirii fragmentare a operei lui Longinus.

Formaţia sa este una complexă : competenţele lui vor fi, prin urmare, multiple. Gramatician, retor, filosof : aşa îl caracterizează mărturiile doxografice. Amplitudinea cunoştinţelor sale era faimoasă : o simplă conversaţie, menţionată în scris de Longinus, conţinea trimiteri la 40 de autori şi la 30 de titluri de cărţi, filosofia, literatura, istoria, retorica, filologia alcătuind un *compositum* unic pentru epoca sa.

Mai interesant este că Longinus a rămas în memoria culturală a Antichităţii târzii şi a Evului Mediu drept filolog şi critic literar, lucrările sale filosofice dispărând de timpuriu din biblioteci. Şansa reconstituirii doctrinei filosofice a lui Longinus ne-o oferă înţelesul particular pe care acesta l-a dat relaţiei filologie-filosofie : considerate două întreprinderi congenere, solidare, informaţiile filologice devin sursă şi pentru cunoaşterea opiniei filosofice a autorului. Într-adevăr, solidaritatea literatură-filosofie este exprimată exemplar de Longinus. Competenţa intelectuală este recognoscibilă şi dacă privim „succesiunea" sa : discipol al lui Ammonius Saccas şi al lui Origen, el va deveni magistrul lui Porfir, care îl va prefera însă pe Plotin ca autoritate în înţelegerea lui Platon.

Nu interesează aici opiniile filologului Longinus, deşi judecăţile sale de valoare privitoare la opera lui Platon sunt notabile, ci doar opţiunea sa filosofică. S-a observat că Longinus este platonic, şi aceasta din două puncte de vedere : este un comentator al textelor platonice şi este un sectator al lui Platon[1]. Însă, spre deosebire de

1. Luc Brisson, Michel Patillon, *op. cit.*, p. 5280.

mulți dintre contemporanii săi, asumarea platonismului este una liberă, ea suportând critica doctrinei preferate: nu numai stilul lui Platon i-a părut defectuos, ci și structura unor lucrări platonice. Spre exemplu, mitul Atlantidei a fost considerat de către Longinus drept inutil în context. Îndoieli apar și în legătură cu alte învățături platonice. Independența de spirit nu îl scoate însă din cadrele medioplatonismului: doctrina principiilor a fost apreciată ca fiind foarte apropiată de cea expusă de un corifeu al medioplatonismului, Attikos[1]. Scepticismul său, pe de altă parte, îl afiliază Noii Academii, lui Arkesilaos și lui Carneades[2].

În concluzie, Longinus se afirmă ca un erudit medioplatonic, unic pentru această speță în secolul al treilea: competența sa extrem de diversă oferă un model care va avea puțini imitatori. Spiritul său independent îl desparte de tendința medioplatonică exemplificată de către Numenios.

Un alt nume amintit de Porfir este cel al lui Moderatus. Considerat de majoritatea doxografilor neopitagoreic, el pare a fi contemporan lui Numenios (activitatea sa este plasată în cea de-a doua jumătate a secolului al II-lea[3]). Autor al unor *Observații pitagoreice*, Πυθαγορικαὶ σχολαί, titlu ce este ambiguu și disputat în literatura de specialitate, el pare a înfățișa o doctrină elaborată a numerelor. Vom avea, prin urmare, o metafizică a Unului, elemente platonice slujind construcției pitagoreice, și o aritmologie sofisticată. Psihologia sa pleacă de la premisa pitagoreică a sufletului-număr-armonie, utilizând însă și elemente platonice din *Phaidon*[4]. Locul său în istoria platonismului este discutabil: unii cercetători îl consideră primul interpret în cheie ontologică al dialogului *Parmenides* și primul neoplatonic (Dodds), alții cred că el rămîne un pitagoreic important (Zeller)[5].

Nikomahos, și el neopitagoreic și originar din est (Gerasa Arabiei), a fost plasat de cercetarea modernă în prima jumătate a

1. V. Matthias Baltes, „Zur Philosophie des Platonikers Attikos", în *Platonismus und Christentum. Festschrift für Heinrich Dörrie*, pp. 38-57.
2. Luc Brisson, Michel Patillon, *op. cit.*, p. 5281.
3. *Real-Encyclopaedie der Altertums*, Bd. XX, 2318.
4. *Idem*, Bd. XX, 2319-2320.
5. P. Merlan, „Greek Philosophy from Plato to Plotinus", în *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, second edition, pp. 91-94.

secolului al doilea. Este autorul primului manual de aritmetică[1], iar doctrina sa filosofică adună elemente de aritmetică, teorie a numerelor și mistică a numerelor. Lucrarea sa, intitulată *Teologumene ale aritmeticii*, Θεολογούμενα τῆς ἀριθμητικῆς[2], prezenta o doctrină mistică a numerelor, așa cum un pitagoreu al secolului al doilea o putea înțelege.

Ultimele două nume amintite aparțin unor stoici, ne sugerează Porfir. Hairemon, membru al Musaion-ului alexandrin, a activat în prima jumătate a secolului I și a avut, și el, o pregătire solidă în domeniul filologiei. Se pare că a deținut și o demnitate religioasă[3] în Alexandria, demnitate conexă preocupărilor sale filologice. Operele trădează, prin titluri, preocupări foarte diverse : a scris o istorie a Egiptului, un tratat astrologic ce cuprindea opiniile școlii astrologice egiptene, o lucrare ce discuta despre scrierea simbolică a egiptenilor. Doctrina sa filosofică este dificil de reconstituit : susținea în teologie opinia consacrat stoică iar în gnoseologie, se pare, rolul exclusiv al experienței, ἐμπειρία[4].

Cornutus este mai greu de identificat : există, în perioada ce ne interesează, două persoane ce au purtat acest nume și au avut preocupări asemănătoare. Primul a trăit până în timpul lui Nero, pe care l-a și supărat prin atitudinea sa, drept care informațiile biografice postneroniene privitoare la acest Cornutus lipsesc. Era în mod evident un stoic și un competent retor. Lucrările sale prezintă aceeași sinteză formală între filosofie și retorică, omniprezentă în epocă. Este prezent în bibliografii și cu lucrări tehnice dedicate retoricii.

Celălalt Cornutus, care a trăit în cea de-a doua jumătate a secolului al II-lea sau în perioada imediat următoare, este și el retor. Cea mai importantă lucrare a sa, *Compendiu al teologiei grecești*, *Theologiae Graecae Compendium*, rezuma credințele populare și le interpreta în manieră stoică. Prin urmare, ambii Cornutus pot fi catalogați drept stoici. În plus, ambii au avut preocupări filologice. Referința lui Porfir trebuie să-l fi vizat însă pe cel din urmă : modalitatea interpretării este cea care îl alătură pe Cornutus numelor menționate anterior. Ca și pentru ceilalți stoici, și pentru Cornutus exegeza alegorică nu este parte a preocupărilor literare,

1. *Real-Encyclopaedie der Altertums*, Bd. XXXIII, 463.
2. *Idem*, Bd. XXXIII, 463-464.
3. *Ibidem*, Bd. VI, 2026.
4. *Ibidem*, Bd. VI, 2027.

ci a teologiei, deoarece obiectul alegoriei sunt zeii[1]. Avem astfel, o dată cu acest *Compendium*, o *summa* a tradițiilor alegorice ale stoicismului.

Am ajuns astfel la primul nume amintit de Porfir, cel al lui Platon. Lectura acestuia este evidentă : Origen l-a citit, iar o lucrare, astăzi pierdută, a lui Origen, *Stromates*, conținea un discurs teologic platonizant. Cel puțin așa ne spune Ieronim, care amintește de „cartea a șasea a Stromatelor, în care [Origen] pune împreună dogma noastră cu doctrina lui Platon"[2]. Urmele frecventării lui Platon sunt vizibile îndeosebi în *Contra Celsum*, deși au fost decelate influențe platonice în mai multe scrieri origeniene.

Însă lectura lui Platon nu era un exercițiu liber pe atunci, așa cum nu este nici astăzi : existau datorii față de autoritatea opiniilor în vogă, precum și constrângeri legate de însăși configurația generală pe care o doctrină o are la un moment dat. Origen s-a format la cumpăna dintre secolele al doilea și al treilea : scrierile ce îi erau accesibile și contemporane aparțineau celei de a doua jumătăți a secolului al doilea, iar autorii lor se formaseră, la rândul lor, în prima parte a aceluiași secol. Va fi poate interesant să aflăm ce însemna Platon pentru acele vremuri : nu vom săvârși anacronisme și, prin urmare, nu vom pretinde racordarea lui Origen la ceea ce va fi platonismul după Plotin, în pofida comunității de magistru. Platonismul dominant trebuie să fi fost cel indicat și de autorii amintiți pînă acum, medioplatonici. În consecință, vom încerca să aflăm cum era înțeles Platon în secolul al doilea după Hristos.

Există dificultăți în realizarea unei schițe a platonismului mediu, și aceasta din cauza aceluiași, ubicuu, motiv : conservarea parțială, uneori dramatic de lacunară, a scrierilor din această perioadă. Încercarea trebuie totuși făcută pentru că altfel nu vom putea înțelege ce semnificație va fi avut Platon pentru tânărul Origen. Fără îndoială, doctrina platonică „originală" este cea plotiniană, privită în contextul filosofiei antice târzii, însă receptarea acesteia (și a tradiției neoplatonice) în mediul ecleziastic a fost curioasă : până la Augustin, literatura teologică, atunci când îl numește pe Platon, se gândește la medio-platonici. Motivul evitării doctrinei neoplatonice nu este dificil de înțeles ; un rol important pare să-l fi jucat orientarea vădit anticreștină a corifeilor școlii, Porfir și

1. Glenn W. Most, „Cornutus and stoic Allegoresis", în *Aufstieg und Niedergang der Roemischen Welt*, 36.3, p. 2025.
2. Jérôme, *Lettres*, IV, p. 129 : *sextus Stromateon liber, in quo Platonis sententiae nostrum dogma conponit.*

Iamblihos. Și este demn de remarcat că Plotin este citit cu entuziasm mai întâi în Apus, Marius Victorinus și Augustin fiind primii creștini receptivi. Pe de altă parte, lipsa receptivității în Orient poate fi explicată printr-o mai acută sensibilitate filosofică, care producea senzația unui concurent intelectual și nu a unui aliat, și prin avantajul perspectivei pe care un apusean cu greu îl putea obține : doctrina unei divinități „graduale", a transmigrației sufletelor, a lumii existente din eternitate era mai puțin tentantă decât oferta medioplatonică, atât de generoasă.

Generoasă, pentru că platoniștii acestei perioade dovedesc o uimitoare varietate de opinii. S-a încercat o clasificare a lor, în funcție de principalele opțiuni doctrinare. John Dillon consideră că putem vorbi despre patru mari tendințe. Cea dintâi este exprimată de Plutarh, un scriitor de largă respirație, cu intenție religioasă și cu talent literar. Cea de-a doua, ce își are începutul prezumat în Gaius, combină platonismul cu aristotelismul, scriitor reprezentativ fiind Albinus, studiat de Clement Alexandrinul. Cea de-a treia este remarcabilă prin „purismul" său, reprezentativ fiind Attikos. În fine, cea de-a patra, un *mixtum* de platonism și pitagorism, a produs autori importanți ai epocii, unii amintiți deja : Numenios, Moderatus, Nikomahos, Eudoros[1]. Această clasificare este doar una din cele propuse, și, ca și celelalte, nu este infailibilă : dacă normativă este puritatea doctrinară/tipul de mixaj doctrinar profesat, ar mai trebui să existe cel puțin încă o tendință, cea a platonismului de tradiție sceptică, reprezentat de Galenus și, mai târziu, de Longinus.

Prima tendință, cea exprimată de scrierile lui Plutarh, reușește să conserve farmecul literar și instrumentele expunerii platonice. Etica plutarhiană se eliberează de influența stoică apropiindu-se de Aristotel ; fizica prezintă elemente pitagoreice și susține creația temporală a lumii, pe de o parte, și preexistența unui negativ Suflet al Lumii ; logica este cea consacrată în mediile platonice, un *mixtum* de aristotelism și stoicism[2].

Cea de-a doua tendință, reprezentată de Albinus, dă seamă de un subtext aristotelizant : ceea ce el pune în logică sub numele și autoritatea lui Platon este, în fapt, logica aristotelică ; fizica ne apare ca reflectare a unei tradiții interpretative pluriforme a dialogului *Timaios*, lumea fiind eternă ; etica este un amalgam ce îmbină elemente platonice, aristotelice, stoice[3].

1. *V.* Christopher Stead, *Philosophy in Christian Antiquity*, pp. 65-66.
2. John Dillon, *The Middle Platonists*, p. 229.
3. *Idem*, pp. 227, 286-287, 300-304.

Cea de-a treia tendință, reprezentată de Attikos, este manifest opusă tendinței aristotelizante : fizica este expurgată de elemente peripatetice, prilejuind chiar polemici antiaristotelice (în chestiunea providenței, spre exemplu) ; doctrina începutului lumii este cea a lui Plutarh, iar etica utilizează elemente stoice.

În fine, cea de-a patra tendință ne este familiară deja, numele sectatorilor apărând în mărturia porfiriană : Moderatus, Nikomahos, Numenios, Kronios. John Dillon îl include aici și pe Ammonius Saccas[1], însă informațiile doxografice, atunci când nu lipsesc, sunt prea generale pentru a caracteriza o doctrină (spre exemplu, Nemesios de Emesa ne informează că Ammonius a crezut în nemurirea sufletului), iar reconstituirea doctrinară ce pleca, temerar, de la scrierile lui Plotin și Origen nu a evidențiat vreo învățătură distinctivă a acestuia.

L-am amintit pe Galenus, ca reprezentând o altă tendință în platonismul mediu : el se reclamă în continuu ca platonic, adoptând *Timaios* ca document fundamental în fizica sa. Gnoseologia propune un Platon teoretician al metodei științifice, practicate în *Philebus*, *Leges*, *Respublica*, statuând, totodată, existența unor chestiuni filosofice insolvabile (e.g. cea a începutului lumii).

Care este concluzia cercetării ? Plecând de la mărturia lui Porfir, am încercat să aflăm autorii frecventați de Origen, autori care vor fi fost decisivi în formarea sa filosofică. Numele enumerate de Porfir, cu excepția lui Platon, aparțin primelor secole creștine și ne indică medioplatonici sub influență pitagorică (Numenios, Kronios, Moderatus), neopitagorici (Nikomahos) și stoici (Hairemon și Cornutus). Moderatus ar putea fi considerat un medioplatonic cu tendințe sceptice, iar Apollofanes ne rămâne necunoscut. Singurul nume „mare" în lista porfiriană este cel al lui Platon, însă lectura acestuia, atestată de numeroase citări și aluzii origeniene la textele platonice, a fost în cheie medioplatonică, unde numele pitagorizanților domină.

În fapt, recitind fragmentul porfirian, se poate observa că influența lui Platon este mai degrabă indirectă, mediată de nume importante ale unei tendințe medioplatonice. Textul porfirian ne spune că „Origen se însoțea mereu cu Platon, întovărășindu-se cu scrierile lui Numenios, Kronios, Apollofanes, Longinus, Moderatus, Nikomahos". Trimiterea neoplatonicului pare a fi mai degrabă la autorii platonici : este sigur că Platon a fost citit, însă lectura lui

1. *Idem*, pp. 380-383.

era intermediată de autori importanți, incluși de către Dillon în cea de-a patra tendință medioplatonică.

Ideile dragi grupului medioplatonic (idei populare, de altfel, în lumea culturală alexandrină) trebuie să fi fost asimilate de către Origen : există un autor ce exprimă, irefutabil, adevărul, iar scrierile lui trebuie asumate cu prezumția adecvării plenare la adevăr. Restul producției culturale, filosofice este reflectare palidă a adevărului evident în scrierile lui Platon : tendința asimilatoare, sincretistă este evidentă în cazul autorilor tocmai discutați, cei de pe lista porfiriană. Și pentru că această asimilare cere un instrument, el va fi alegoreza : medioplatonicul va fi obligat să o practice.

Epoca este a sintezei : adevărul nu este exprimat doar de către *o* doctrină, ci de orice scriere, dacă este citită adecvat. Familiarizarea cu problematica filosofică, într-un mediu ce utilizează o *koiné* filosofică, impune o bună cunoaștere a ofertei filosofice și un exercițiu atent al alegerii. Credința în unicitatea doctrinei adevărate, ubicuu prezentă în scrieri filosofice foarte diverse, instituirea unui autor „canonic", ce transmite, inspirat, doctrina filosofică autentică, privilegierea unei opere sau chiar a unei cărți sunt reflexe firești în context. Autorul „canonic" descrie astfel polul unui tip de relație magistru-discipol : adevărul este predat de magistru, iar discipolul autentic este cel care îl „citește" oriunde.

Lecturile lui Origen, așa cum ne sunt ele transmise de către Porfir, obligă la discernământ și presupun competența. Iar această listă de lecturi asigură cititorului și altceva, poate mai important : un *panopticum* filosofic, necesar pentru înțelegerea contextului operei Alexandrinului.

II. *Origen și filosofia : logica*

Am încercat să aflăm care este competența filosofică a lui Origen privind o listă de nume alcătuită de Porfir : familiaritatea cu acești autori presupune și competența cititorului. Există însă și o altă cale de cercetare : plecând de la textele origeniene, să observăm nu atitudinea față de filosofia vremii (elogiul sau blamul acesteia poate fi mimat de oricine), nu presupusele împrumuturi doctrinare, discutabile atunci când istoria filosofiei nu este cronică a creditorilor și debitorilor, ci eventuale consemnări origeniene care să ne încredințeze de lectura inteligentă și competentă a filosofiei vremii.

Dacă vom alege această cale a cercetării vom întâlni iarăşi dificultăţi. Mai întâi, este dificil să ştim ce trebuie căutat: mulţi autori ce puteau da măsura capacităţii filosofice origeniene sunt pentru noi doar umbre, supravieţuind fragmentar.

În al doilea rând, dificultatea ţine de o particularitate a stilului origenian: nu vom întâlni în scrierile lui Origen obsesia citării, a erudiţiei ce devine prestidigitaţie. Apoi, scrierile păstrate au teme teologice, ocazia relevării competenţei filosofice, *i.e.* a cunoaşterii aprofundate a filosofiei vremii, fiind aproape inexistentă.

Şi mai există o dificultate, ce ţine de stadiul actual al cercetării: deşi s-a scris mult despre relaţia lui Origen cu filosofia vremii, s-a evidenţiat mai rar fundamentul acestei relaţii, competenţa, cunoaşterea pe care Origen a avut-o despre aceasta. Există doar câteva lucrări utilizabile: teza complementară a lui H. Crouzel, *Origène et la philosophie*, susţinută în 1960, care îl studiază, într-un loc, în context medioplatonic, comparându-l cu Albinus, câteva studii referitoare la competenţa lui Origen în aria filosofiei stoice (nu amintesc aici studiile, foarte numeroase, ce înregistrează necritic secvenţe origeniene referitoare la filosofie, la filosofia greacă). Raritatea acestui tip de cercetare este un fenomen îngrijorător.

Am ales să deschid această secţiune cu un studiu ce dă semn de competenţa materială a lui Origen în doctrinele filosofice ale Antichităţii. Şi nu m-am oprit asupra doctrinelor fizice sau morale, ci asupra a ceea ce poate părea mai straniu, mai neaşteptat în cazul unui autor de factura lui Origen: va fi elocventă pentru competenţa sa filosofică cunoaşterea doctrinelor logice ale vremii. Studiul exemplar al lui John Rist, „Stoic Logic in the *Contra Celsum*", ne dezvăluie nivelul de cunoaştere, înţelegerea implicaţiilor filosofice ale chestiunilor logice şi, mai mult, un grad de tehnicitate a discuţiei ce presupune o bună cunoaştere a configuraţiei stoice a logicii. Studiul lui Rist[1] se opreşte asupra unei lucrări origeniene mai generoase în privinţa sugestiilor filosofice, *Contra Celsum*, mai exact asupra a două capitole, II, 20 şi VII, 15. Exemplaritatea acestui studiu, dar şi garanţia unei analize independente obligă la rememorarea lui.

Din primul fragment origenian analizat (II, 20) aflăm că Celsus pare a considera că precunoaşterea unui eveniment implică necesitatea lui. În fapt, formalizează Rist[2], Celsus afirmă că dacă *p* este

1. John Rist, „Stoic Logic in the *Contra Celsum*", în *Platonism and its Christian heritage*, pp. 65-78.
2. *Idem*, p. 70.

adevărată (*p* fiind o propoziție despre viitor), atunci *p* este în mod necesar adevărată. Disputa dintre Diodoros Kronos și Hrisip nu este amintită, însă ceea ce urmează este chiar ecoul acesteia : cel care a făcut predicția nu este cauză (αἴτιον) a ceea ce se va întâmpla, ci evenimentul este cauza (τὴν αἰτίαν) prezicerii. Predicția unui fapt nu implică apariția lui în mod sigur. Ceea ce denotă că prezicerea unui eveniment nu înseamnă că este necesar ca el să se întâmple. Prezicerea „celor ce stau în puterea noastră", τὸ ἐφ᾽ ἡμῖν, nu înseamnă anularea libertății. Argumentul, se observă, este stoic, și depinde de doctrina stoică a posibilității[1].

Celsus consideră că, o dată prezis, un eveniment devine necesar, alăturându-se lui Diodoros Kronos ; Origen salvează libertatea umană recurgând la soluția stoică. În fapt, observă Origen, Celsus este un ignorant în logică și nu este capabil să recunoască sofismul ascuns în „argumentul leneș", ἀργὸς λόγος, iar această lipsă a competenței în logică îl descalifică pe Celsus, pretins filosof. O bună pregătire în logică este condiție necesară pentru orice încercare filosofică : iată ce indică Origen în acest capitol (a se vedea, pentru înțelegerea semnificației acestui imperativ, și ultimul fragment origenian din *Commentaria in Genesim* tradus în această carte).

Textul lui Origen adună apoi exemple pentru explicarea poziției sale în teoria condiționalelor viitoare. Primul exemplu este din psalmul 108, unde Iuda este prezis ca trădător al lui Iisus : aflăm din scrierea revelată că apostolul nu a arătat milă, ci a persecutat pe cel în dificultate. Origen comentează : putea să-și amintească și să arate milă, însă nu a făcut-o, putea să nu persecute, însă a persecutat. Ceea ce urmează, blestemele, este pe deplin justificat : a existat alegere, există responsabilitate. Urmează exemplul clasic din panoplia filosofică : oracolul dat lui Laios.

Origen dezvoltă, în continuare, în manieră teoretică, doctrina viitorilor contingenți, pe înțelesul ignorantului Celsus, și oferă două exemple clasice ale „argumentului leneș", folosite, după mărturia lui Cicero, chiar de Hrisip. Primul este arhicunoscut : dacă îți este dat să te însănătoșești, este inutil să apelezi la un medic. Dacă nu, este la fel de inutil. Cel de-al doilea, amintit în corelație cu exemplul anterior care îl avea ca actor pe Laios, este asemănător : dacă îți este dat să ai copii, aceasta se va întâmpla indiferent dacă vei avea contact sexual cu vreo femeie. Absurditatea

1. *Idem*, p. 71.

situației este evidentă: Origen se limitează la a arăta (pentru că Celsus trebuie să înțeleagă măcar atât…), folosind baza empirică a teoriei confatalilor (συνειμαρμένα), că este de neconceput (ἀμήχανον) și imposibil (ἀδύνατον) ca un bărbat să aibă copii fără a întreține relații sexuale[1]. Ignoranța lui Celsus în doctrina, elementară pentru un filosof, a logicii a fost demonstrată. Iar noi putem constata familiaritatea lui Origen cu autorii consacrați ai logicii antice, cu disputele logice ale vremii, abilitatea de a observa implicațiile acestor doctrine în câmpul fizicii sau al eticii.

Cel de-al doilea fragment din *Contra Celsum*, cel din cartea a șaptea, ne oferă încă o dovadă a competenței origeniene în chestiuni de logică: avem aici, și mărturia este importantă și pentru istoria generală a filosofiei, singura formalizare ce a ajuns până la noi a silogismului format cu două condiționale. Acest silogism, utilizat în argumentare, este amintit și de alți autori antici (e.g. Sextus Empiricus, Galenus), însă Origen este singurul care ne oferă formalizarea lui și un exemplu de școală folosit chiar de stoici.

Celsus argumentează: dacă a fost prezis că Dumnezeu va servi ca un sclav, atunci El va servi ca un sclav, pentru că profeții rostesc în mod necesar adevărul. Pe de altă parte, dacă a fost prezis că Dumnezeu va servi ca un sclav, el nu va fi nicidecum sclav, datorită naturii Sale. Origen teoretizează: când utilizăm un argument (θεώρημα) de acest fel, concluziile contradictorii implică distrugerea antecedentului. Chiar dacă vom considera că termenul folosit de Origen pentru a desemna distrugerea antecedentului (ἀναιρεῖται) nu face parte din vocabularul tehnic stoic (care utilizează pentru aceasta un alt verb, φθείρεσθαι), familiaritatea lui Origen cu doctrina stoică este evidentă: după ce explică funcționarea acestui tip de argument și observă că antecedentul nu există, pentru că predicțiile nu pot fi de acest fel, drept care argumentul nu este unul viabil[2], el redă, în manieră stoică, varianta formalizată a argumentului pe care Celsus l-a utilizat inconștient:

dacă *p*, atunci *q*
dacă *p*, atunci non *q*
---
non *p*

1. John Rist, *op. cit.*, pp. 72-73.
2. *Idem*, pp. 74.

Formalizarea lui Origen utilizează cifre, după model stoic :

$$\frac{1 \rightarrow 2 \qquad 1 \rightarrow \text{non } 2}{\text{non } 1}$$

După această formalizare, el ne furnizează și un exemplu de școală utilizat chiar de stoici :

$$\frac{\text{dacă știi că ai murit, ai murit} \qquad \text{dacă știi că ai murit, nu ai murit}}{\text{Nu știi că ai murit}}$$

Antecedentul din exemplul stoic nu poate fi adevărat sau fals, pentru că este lipsit de înțeles. Aceeași acuzație poate fi adusă și antecedentului lui Celsus : el este lipsit de înțeles, prin urmare nu poate fi adevărat sau fals. Rist propune ca fundal pentru acest tip de argumente o teorie stoică a tipurilor de absurditate[1], însă nu avem suficiente informații pentru a fundamenta o astfel de teorie.

Acest tip de cercetare, pe care Rist îl propune, merită urmat. Doar o mică parte din scrierile origeniene s-a bucurat de un tratament competent, care să ofere rezultate științific valabile. La fel, această arie, a logicii, ar merita cercetată cu precădere deoarece ea poate oferi informații prețioase despre competența filosofică origeniană.

L-am văzut pe Origen replicând competent argumentelor lui Celsus, demonstrând cunoaștere în utilizarea logicii. S-ar putea însă considera, cum s-a întâmplat de multe ori, că Origen ne oferă doar doxografie : nimic nu indică flexibilitate, originalitate în manevrarea cunoștințelor filosofice. Pe scurt, un doxograf, fie el și abil, nu este totdeauna un filosof.

Însă studierea atentă a textelor origeniene pare a contrazice imaginea de simplu doxograf pe care o avem despre Alexandrin : într-un fragment păstrat, din nefericire, în traducere latină, Origen indică o soluție circumstanțiată unui paradox faimos, cel al mincinosului. Aleg acest exemplu de exercițiu logic origenian pentru că soluția Alexandrinului marchează o dispută celebră în istoria filosofiei, relevantă și pentru cititorul contemporan.

Interesul pentru acest paradox a fost mare în Antichitate și este mare și astăzi : Teofrast și Hrisip au tratat subiectul, însă

1. John Rist, *op. cit.*, p. 75.

lucrările lor s-au pierdut. În cercetarea modernă opiniile sunt împărțite, pentru că discuția vizează chiar înțelesul adevărului. Soluțiile s-ar putea repartiza astfel: există „pesimiști", care consideră că nici un limbaj natural nu este semantic închis (dacă ar fi închis, ar fi autocontradictoriu), după cum există și „optimiști", care privesc enunțul ca lipsit de sens ori ca având sens, dar în afara categoriilor de „adevăr" și „fals", uneori încercând chiar acceptarea ca atare a contradicției într-o logică paraconsistentă. O altă soluție propune calificarea paradoxului drept „enunț": nefiind propoziție, acest enunț nu poate primi calificare alethică.

Plecând de la textul biblic, care afirmă că toți oamenii sunt mincinoși (Ps. 115,2), Origen se străduiește în al său *Commentarium in Romanos* să afle înțelesul acestui enunț, o variantă a formei clasice a paradoxului mincinosului, care pare a anula, prin autoritatea textului revelat, chiar valoarea textului revelat: dacă autorul inspirat a considerat că orice om este mincinos, atunci și cel care a enunțat această propoziție este mincinos. Rezultă așadar că și autorul revelat este mincinos: nu există, prin urmare, revelație, nu există adevăr.

Deși păstrată în traducere latină, soluția lui Origen dovedește chiar prin preambulul său familiaritatea cu acest paradox al logicii: sunt indicate mai multe denumiri tehnice ale paradoxului, din fericire păstrate de traducător. Soluția lui Origen va fi una circumstanțiată: există, pe lângă un limbaj inconsistent, cel utilizat de fiecare dintre noi, în care un enunț ca „toți oamenii sunt mincinoși" dovedește chiar limitele acestui limbaj, și un metalimbaj consistent și complet, care produce judecăți, reguli pentru limbajul anterior. Acest metalimbaj este cel al revelației.

Spre deosebire de soluțiile moderne, care pretind un meta--metalimbaj necesar coerentizării metalimbajului (limbajele de grad mai mare decât unu sunt considerate isomorfe și prezintă aceeași problemă privitoare la decidabilitate/completitudine/coerență), metalimbajul lui Origen este consistent și complet, pentru că el este vorbire a Celui Diferit. Autorii inspirați au vorbit ca „dumnezei", și Origen argumentează aceasta respectând principiul explicației contextuale, adică prin apel la aceeași scriere revelată; prin urmare, metalimbajul utilizat de ei este vorbire divină ce depășește limitările vorbirii omenești.

Autorul inspirat poate afirma, utilizând metalimbajul, că „toți oamenii sunt mincinoși" pentru că acest enunț nu este autoreferent, ci vizează limbajul (și limbajele) utilizate de noi. În metalimbaj, acest enunț este coerent, semantic adevărat, fiind

parte a unui limbaj complet, cel divin. Soluția lui Origen seamănă cu soluțiile moderne, fiind, datorită prezumțiilor sale, chiar mai satisfăcătoare decât acestea.

Pentru cititorul onest, concluzia este evidentă : Origen a deținut abilități evidente în aria logicii, a logicii stoice în special, ceea ce semnalează o bună cunoaștere, o cunoaștere tehnică a filosofiei vremii. Și, mai mult decât atât, Origen este capabil să problematizeze și să ofere soluții noi. Este mai mult decât doxografie aici.

Dacă ar fi să formulăm concluzii privitoare la competența lui Origen în domeniul logicii, am putea afirma că Origen este un bun cunoscător al principalelor teorii logice ale vremii, că a deținut chiar o cunoaștere tehnică a acestora, semn al unei bune școli în domeniu. Competența este demonstrată și de soluțiile proprii propuse unor chestiuni disputate în logică. Pregătirea sa logică presupune exercițiu și frecventarea unui bun profesor stoic. Regretabil însă, nu putem descoperi acest nume în lista furnizată de Porfir : cei doi stoici amintiți de neoplatonic au avut alte preocupări decât logica. Pare-se, așadar, că lista lui Porfir nu este completă : ea nu cuprinde nici un magistru stoic competent în logică. Acest magistru nu poate fi nici Clement Alexandrinul : scrierile lui nu ne permit identificarea. Trebuie să fi existat în această Alexandrie atât de generoasă cu intelectualii vremii un dascăl stoic care să-l fi introdus pe Origen în arcanele disciplinei.

Din păcate, studiul atent al scrierilor lui Origen se află abia la început : nu avem, prin urmare, foarte mult material pentru a înțelege în mod adecvat care era întinderea competenței filosofice origeniene. O sumară cercetare ne-a revelat că trebuie să fi existat și un dascăl stoic al lui Origen, magistru foarte competent în logică : identificarea acestuia nu este posibilă în acest stadiu al cercetării. Îl vom adăuga, prin urmare, listei autorilor menționați de Porfir. Este posibil ca studii sectoriale competente ale doctrinei origeniene să ducă la revelarea altor figuri importante în formarea tânărului Origen. Doar atunci tabloul nostru va fi complet.

Prima semnificație a Scripturii: literalismul origenian

I. *Consecințele existenței paradoxului mincinosului*

Observam, în finalul secțiunii anterioare, că formația lui Origen a fost una complexă, neelucidată încă suficient: Alexandria pare să-i fi oferit o pregătire excelentă chiar și în aria, neverosimilă pentru un teolog, a logicii. Am amintit soluția origeniană a paradoxului mincinosului pentru că ea este importantă și din altă perspectivă, gnoseologică. Observarea limitelor limbajului nostru, a tipului curent de cercetare, indică o dificultate semnificativă în căutarea Alexandrinului. Pentru a înțelege mai bine care este miza acestui paradox, dar și pentru a evalua opțiunea lui Origen, cred că este util să discut mai atent speța tocmai observată, analiza origeniană a enunțului revelat „orice om este mincinos".

O primă observație: soluția origeniană ne este accesibilă doar în traducere latină, iar autorul traducerii este Rufinus, un spirit mai degrabă dator retoricii cât filosofiei[1]. Mai mult: Rufinus recunoaște că traducerea sa reprezintă, cantitativ, doar jumătate din originalul origenian[2]. În pofida circumstanțelor, textul Alexandrinului merită discutat: consecințele asumării soluției paradoxului, care implică o teorie a adevărului, dar și o teorie a cunoașterii, reverberează în imensa operă origeniană.

Discuția origeniană este provocată de prezența, în corpul epistolei pauline către romani, a unei forme a paradoxului mincinosului: „orice om este mincinos", *omnis homo mendax* (*cf.* Rom. 3,4). Pentru că explică fiece rând al epistolei, Alexandrinul trebuie să lămurească

1. *V.* Caroline P. Hammond Bammel, *Der Roemerbrieftext des Rufin und seine Origenes-Uebersetzung*, în special capitolul „Die Uebersetzungmethoden Rufins", pp. 43-58.
2. Rufinus, „Praefatio" (Caroline P. Hammond Bammel, *Der Roemerbriefkommentar des Origenes*, kritische Ausgabe der Uebersetzung Rufins, Buch 1-3, abreviat *HBR*, p. 36.16-19): *addis autem ne quid laboribus meis desit ut omne hoc quindecim uoluminum corpus quod Graecus sermo ad quadraginta fere aut eo amplius milia uersuum produxit adbreuiem et ad media si fieri potest spatia coartem.*

și acest enunț. Este de presupus că discuția din acest loc nu ne predă *soluția* origeniană a paradoxului, ci doar *o soluție* origeniană : și alte locuri biblice conțin același paradox, așa că este probabil ca Origen să fi încercat clarificarea lui și în alte comentarii, pierdute astăzi.

Că va fi fost așa ne încredințează chiar Origen, care, după ce lămurește semnificația desiderativă a verbului inițial al enunțului (*fiat autem Deus verax omnis autem homo mendax*[1]), separă partea secundă a enunțului, *omnis homo mendax*, și observă că ea apare și într-un alt tratat al Scripturii (Ps. 115,2) : „Eu am spus în uimirea [gr. ἔκστασις] mea : orice om este mincinos" (*Ego dixi in excessu meo : omnis homo mendax*). Și pentru că textul vetero-testamentar îl precedă cronologic pe cel paulin, Origen va încerca să lămurească mai întâi semnificația enunțului scris de Psalmist : nu numai precedența cronologică, ci și apartenența la același conținut, al Bibliei, îl obligă pe Origen la această operațiune.

Explicația lui Origen utilizează un procedeu aparte : ea este atribuită, retoric, chiar autorului biblic al enunțului *omnis homo mendax*. Astfel, Origen este încredințat că Psalmistul ne spune, de fapt, altceva : „De vreme ce există multe opinii printre oameni, de vreme ce mulți filosofează în căutarea adevărului, și pentru că toate acestea trebuiau să fie precedate de Logosul lui Dumnezeu, ceilalți, care au cercetat fără ca mai întâi să creadă, nu au descoperit. Eu însă, fiindcă am crezut (Ps. 115,1) înainte de a cerceta, am descoperit ceea ce se căuta, și nu numai că am descoperit, ci am și grăit (Ps. 115,1) și vestit popoarelor adevărul, pe care îl descoperisem. M-am umilit (Ps. 115,1) când am cunoscut și am înțeles că Dumnezeu este cel ce îl învață pe om știința"[2].

---

1. Origen, *In Epistulam Pauli ad Romanos explanationum libri*, II, 10, în *HBR*, p. 185. 189-190.
2. Origen, *In Epistulam Pauli ad Romanos explanationum libri*, II, 10 : *cum multa sint inquit apud homines dogmata et multi de ueritatis inquisitione filosofentur, cumque oporteret in his omnibus questionibus praecedere Filium Dei, alii quidem qui non prius credentes quaesierunt non inuenerunt; ego autem quia credidi antequam quaererem idcirco quod quaerebatur inueni et non solum inueni sed et locutus sum et annuntiaui populis quam inueneram ueritatem … humiliatus sum cum agnoui et intellexi Deum esse qui docet hominem scientiam* (*HBR*, p. 185. 189-190). În privința sintagmei *Filium Dei*, prezentă în fragmentul rufinian : în ciuda alegerii lui Caroline Hammond Bammel, care citește aici

Nu voi discuta calitatea traducerii latine, adecvată unui alt public decât cel al secolelor preconciliare. Nu voi insista asupra inadvertenței rufiniene, care atribuie Psalmistului o doctrină neotestamentară : traducerea prezumtivului λόγος prin *Filium* este nu numai anacronică, dar și restrictivă. Observ doar ceea ce ne interesează acum : într-o lume culturală ce propune ca model al excelenței formative relația maestru-discipol, Origen ne spune, prin Psalmist, că singurul magistru, singurul depozitar al științei este Dumnezeu. Astfel aproprierea cuvântului divin, prin credință, este singura cale accesibilă spre adevăr : magistrul poate fi aflat doar acceptându-i doctrina, cea expusă în scrierile dictate de El. Așa că Psalmistul recunoaște, umil, că doar Dumnezeu ne poate învăța adevărul : omul, stând în umbra erorii, nu poate rosti decât minciuna.

Origen continuă să empatizeze cu autorul Psalmului : „Văzând apoi câte au fost rostite despre adevăr, și de ce fel, între oameni, între filosofi sau între ceilalți, barbari, văzând că, spunând multe, cu multă trudă, nu au descoperit nimic, fiindcă nu au crezut înainte de a căuta, judecându-le pe toate cele spuse sau scrise de către ei, ajuns în uimirea minții, adică aflat în stupoarea minții, observând că toate acele vestite volume ale filosofilor, care se arată compuse cu o splendidă și strălucitoare oratorie, au rămas departe de adevăr, ajuns în uimirea și în stupoarea minții, am spus : «Orice om este mincinos» (Ps. 115,2)"[1].

Eșecul căutării își are cauza într-o eroare metodologică : credința în logosul revelat, un dar care nu este discurs al omului,

---

corectivul *fidem* pro *Filium* (urmând manuscrisul *H4*, secolul al XVI-lea), am urmat pentru acest cuvânt manuscrisul *V*, (secolul al IX-lea), așa cum procedează mai multe ediții moderne (vezi, *e.g.*, Origen, *Commentarii in Epistula ad Romanos*, Liber I, II (*Fontes Christiani*, 2/1).

1. Origen, *In Epistulam Pauli ad Romanos explanationum libri,* II, 10 : *deinde considerans quae homines et quanta uel inter filosofos uel inter ceteros barbaros de ueritate locuti sint et quia multo labore multa dicentes nihil inuenerint quia non crediderunt antequam quaererent; considerans omnia eorum uel dicta uel scripta et in excessu mentis effectus id est stupore cordis attonitus quod omnia illa filosoforum uolumina quae splendida et praefulgida uidebantur oratione composita procul a ueritate consisterent in excessu et in stupore mentis effectus dixi „omnis homo mendax"* (*HBR*, p. 186. 215 – p. 187. 223),

trebuie să preceadă cercetarea, dacă aceasta din urmă își propune atingerea adevărului. Altfel, efortul nostru este inutil. Origen chiar pune începutul filosofiei (aluzia la textele clasice ale filosofiei vechi este evidentă) în *stupor*, în uimirea, care se numește aici ἔκστασις, provocată de discrepanța dintre efortul, considerabil, de a afla adevărul și rezultatele, nule, ale căutării. Acest *stupor* declanșează dispoziția filosofică.

Firesc, uimirea este prima reacție : trebuie înțeleasă apoi semnificația darului divin, a revelației. Așa că Psalmistul, adică Origen, continuă : „Eu însă, cel căruia Dumnezeu i-a arătat acestea, nu am fost ingrat, ci am meditat și m-am cercetat : ce voi da în schimb Domnului (Ps. 115,3) pentru aceea că mi-a dăruit știința adevărului ? Am înțeles, iarăși, că Acelei naturi, veșnice și stăpâne a toate, nu-I lipsește nimic. Așadar, am descoperit că doar un lucru trebuie să-I ofer lui Dumnezeu : să cred, despre El, că nu poate primi niciodată ceva de la om, ci că El veșnic dă”[1]. A cunoaște înseamnă a fi în dialog cu cel ce este depozitar al adevărului : donația adevărului este act divin prin excelență (semnalez o descriere similară a actului de cunoaștere la Numenios, fragmentul 14). Așa poate fi înțeleasă continuarea psalmului : „Și de aceea am spus : «paharul mântuirii voi primi» (Ps. 115,4)”[2].

Așadar, datoria noastră este de a comunica cu singura instanță a adevărului. Dar actul dăruirii nu privește doar cunoașterea : tot ce există este dar divin. Așa că toate trebuie primite, iar acceptarea darurilor (v. Mt. 20,20) înseamnă a-L urma pe Hristos. Aici se oprește explicația origeniană dată secvenței vetero-testamentare.

Nu voi întârzia asupra explicației anterioare, ce pare a ne furniza un model epistemologic. Nu voi zăbovi nici asupra semnificației donației, ca temei al cunoașterii. Aceasta pentru că și Origen trece discret la lămurirea secvenței nou-testamentare : „La fel trebuie înțeles și enunțul apostolic că «orice om este mincinos» :

1. Origen, *In Epistulam Pauli ad Romanos explanationum libri*, II, 10 : *ego uero cui haec ostenderat Deus ingratus non fui sed cogitaui et quaesiui apud me ipsum quid pro hoc quod mihi Dominus praestitit scientiam ueritatis Domino rependerem muneris ; intellexi tamen quod natura illa aeterna et omnium domina nullius indiget. Vnum ergo inueni solum quod me offerre oporteret Deo, id est ut crederem de eo quod nunquam possit ab homine aliquid accipere, sed semper dare…* (*HBR*, p. 187. 223-230).
2. Origen, *In Epistulam Pauli ad Romanos explanationum libri*, II, 10 : *et ideo dixi : „calicem salutaris accipiam”* (*HBR*, p. 187. 230).

acesta este fie cel ce se încrede, fără credință, în litera Legii, fie cel ce se mândrește prin oricare opinii sau scrieri”[1]. Eșecul nostru, ratarea adevărului, este în fapt eșecul unei metodologii. Nu numai cunoașterea filosofică se poate împlini în eșec, ci și cercetarea Scripturii, atunci când efortul nu este bine dirijat, atunci când el nu ia seama că Dumnezeu este „Cel ce învață știința” : toți oamenii sunt mincinoși, adică rămân în eroarea cunoașterii nedialogice, în tautologia ce naște falsul. Așadar, adevărul enunțului „orice om este mincinos” este nechestionabil : adevăratul, singurul magistru ne încredințează de aceasta. Atitudinea lui Origen este firească dacă acceptăm că Scriptura creștină, revelată fiind, cuprinde adevărul.

Însă a afirma adevărul logic al judecății „orice om este mincinos” înseamnă a cădea în paradox, ceea ce acceptă și Origen : „Dar ni se obiectează : dacă orice om este mincinos, însuși Pavel, fiindcă este om, va fi mincinos. Dar și David, care a spus același lucru, fiind și el om, va fi și el mincinos, dacă orice om este mincinos. Iar ceea ce spune, «orice om este mincinos», va fi fals, fiindcă el se indică pe sine, în mod necesar, ca mincinos, împreună cu ceilalți oameni. Iar dacă este mincinos, enunțul «orice om este mincinos» nu va fi adevărat, fiindcă este spus de către un mincinos. Se arată așadar că enunțul lui a căzut în paradoxul numit «insolvabil», adică *insubstantivus*, care se mai numește și «al mincinosului»”[2].

Este inutil de discutat asupra importanței observării paradoxurilor și soluțiilor date acestora, în special în cazul paradoxului mincinosului. Propoziția „orice om este mincinos” este evident

---

1. Origen, *In Epistulam Pauli ad Romanos explanationum libri*, II, 10 : *secundum hoc igitur etiam in apostolicis dictis accipiendum est, omnis homo mendax, siue is qui in legis littera sine fide confidit siue is qui in quibuslibet dogmatibus et litteris gloriatur* (*HBR*, p. 187. 236 – p. 188. 239).
2. Origen, *In Epistulam Pauli ad Romanos explanationum libri*, II, 10 : *sed obicitur nobis : si omnis homo mendax est ipse Paulus quia homo est erit ergo mendax. Sed et David qui haec dixit quia homo fuit si omnis homo mendax est, erit et ipse mendax, et erit hoc ipsum falsum quod dicit, omnis homo mendax, quia mendacem se necessario cum ceteris hominibus ipse pronuntiat, et si mendax est utique non erit uerum quod a mendace dicitur quia omnis homo sit mendax. Videtur ergo sermo eius incurrisse in syllogismum qui dicitur aporus, id est insubstantiuus, qui et falsus appellatur* (*HBR*, p. 188. 240-248).

paradoxală : adevărul ei implică falsul ei (suntem în domeniul logicii bivalente, asumată primar de Antichitate). Pentru Alexandrin, dificultatea era încă și mai mare : adevărul ne este accesibil doar fiindcă el ne-a fost dăruit prin actul revelației. Iar Scriptura, scriere revelată, afirmă că orice om este mincinos. În consecință, acest enunț este adevărat semantic. Așadar, orice om este un mincinos : asertarea acestui enunț conduce în mod necesar la observația că același enunț, pentru că este rostit de un om, este fals.

Pentru Origen, contradicția este evidentă la un alt nivel : adevărul scrierii revelate, asumat ca rezultat al observării originii textului inspirat, este anulat de falsitatea aceleiași scrieri, afirmată de scrierea revelată. Este dizolvat, așadar, caracterul consistent și adevărat al textului revelat. În consecință, soluția epistemologică origeniană, cea care pleacă de la observarea priorității donației adevărului, cuprinsă în Scriptură, trebuie abandonată. Cunoașterea nu mai înseamnă dialog, ci trebuie asumată ca experiență solitară : rezultatul ei, prin chiar observarea existenței paradoxului în limbaj, este previzibil.

Totuși Origen este un credincios : adevărul fiecărui enunț al scrierii revelate este indubitabil pentru el. În consecință, pentru Origen, orice om este mincinos. Și pentru că dificultatea a fost localizată în aria scrierilor biblice, el va încerca să înțeleagă circumstanțial enunțul discutat : „Dar dacă ne întoarcem la semnificația interioară a Scripturii vom descoperi că toți profeții sau apostolii sunt dintre aceia în acord cu care[1] s-a făcut cuvântul lui Dumnezeu, așa cum s-a scris : «Și s-a făcut cuvântul Domnului în acord cu» unul sau altul dintre profeți. Așadar, Domnul îi numește, în Evanghelie, pe cei în acord cu care s-a făcut cuvântul lui Dumnezeu nu oameni, ci «dumnezei». Căci Scriptura spune : «Dacă îi numește ‘dumnezei’ pe aceia în acord cu care s-a făcut cuvântul lui Dumnezeu, iar Scriptura nu poate fi anulată» (In. 10,35). Așadar, fiindcă și în acord cu David, ca profet, și în acord cu Pavel, ca apostol, s-a făcut cuvântul lui Dumnezeu, fără îndoială că ei nu erau oameni, ci dumnezei : cuvântul lui Dumnezeu s-a făcut în acord cu aceștia. Așadar, fiindcă erau nu oameni, ci dumnezei,

1. În latină : *ad*. Echivalează grecescul **πρός**. Semnificațiile uzuale ale prepoziției („către”, „spre”) nu acoperă, cred, suficient de bine nuanța exploatată de Origen în context exegetic. De aici alegerea pentru această echivalare, „în acord cu”, oarecum greoaie.

este adevărat ceea ce se spune despre ceilalți oameni, în privința celor pentru care cuvântul lui Dumnezeu nu s-a făcut în acord cu ei : orice om este mincinos"[1].

Soluția origeniană a paradoxului mincinosului este evidentă : trebuie mai întâi observat că ea este rodul unui efort explicativ ce angajează Scriptura. Nu va exista sfârșit al confuziei, nu va exista soluție a paradoxului fără a utiliza cuvântul revelat. Rezolvarea poate fi descoperită doar dacă ne întoarcem la semnificația interioară a Scripturii : *Si redeamus ad interiorem scripturae intellectum, inueniemus…* A descoperi soluția paradoxului înseamnă a afla înțelesul cuvântului revelat, singurul adevărat. A cunoaște adevărul înseamnă a recunoaște darul divin.

Rezumând, Origen recurge la scrierea revelată pentru a depăși dificultatea logică : aceeași Scriptură ce afirmă că orice om este mincinos ne asigură ca profeții și apostolii, ca persoane ce fac accesibil darul divin al adevărului, nu sunt oameni, ci dumnezei[2]. Condiția autorului biblic nu este umană, ci supraumană : cuvântul lui Dumnezeu s-a făcut în acord cu ei (*factum est uerbum Dei ad illum*). Ca dumnezei, ei afirmă că orice om este mincinos : adevărul

1. Origen, *In Epistulam Pauli ad Romanos explanationum libri*, II, 10 *: Sed si redeamus ad interiorem scripturae intellectum inueniemus quod omnes profetae uel apostoli ex illis sint ad quos sermo Dei fit, sicut scriptum est : „Et factum est uerbum Domini ad illum uel illum profetam". Hos ergo ad quos sermo Dei fit Dominus in euangelio non homines pronuntiat esse, sed deos. Sic enim dicit : „quod si illos dicit deos ad quos sermo Dei fit, et non potest solui scriptura". Quia ergo et ad David tamquam profetam et ad Paulum tamquam apostolum sermo Dei factus est sine dubio non erant homines, sed di, ad quos sermo Dei factus est. Igitur quia non erant homines sed di uerum est quod de hominibus ceteris pronuntiat ad quos sermo Dei factus non est quia omnis homo mendax sit* (*HBR*, p. 188. 249). Comentariul origenian continuă cu o discuție a următorului enunț din epistola paulină interesată, *ut iustificeris in sermonibus tuis, et uincas cum iudicaris*, în fapt un alt citat din *Psalmi* (50, 6).
2. Identificarea nu ar trebui să surprindă : ea nu îi mira pe cititorii contemporani lui Origen. Pentru Porfir, sufletele devin, prin practicarea virtuții, dumnezei (θεοί). Discuția lui Augustin, *De ciuitate Dei* 9, 23, indică comunitatea acestei doctrine în mediile neoplatonice. A se revedea și secvența biblică In. 10,30-36 pentru înțelegerea exegezei origeniene.

enunțului este garantat, pentru că oamenii pentru care cuvântul lui Dumnezeu nu s-a făcut în acord cu ei sunt, cu toții, în împărăția falsului. Prezența paradoxului în limbajul curent ne asigură de adevărul acestui enunț.

Nu discut aici semnificația origeniană a actului revelației: subiectul este diferit. Observ doar că Origen utilizează un anume procedeu pentru a soluționa acest paradox, iar soluția oferită indică o metodologie aparte.

În termeni epistemologici, Origen recunoaște consecințele pesimiste ale existenței paradoxurilor în limbajele naturale. Paradoxul, cel al mincinosului aici, nu este un sofism: este un semn al indecidabilității, al limitelor limbajului nostru. Nici o soluție nu poate evita inconsistența: cunoașterea noastră, pretenția noastră de adevăr, cade o dată cu limbajul nostru. Origen își asumă consecințele radicale ale observării existenței paradoxurilor în limbajul (limbajele) noastre. Nici o soluție care să plece de la acest limbaj nu ne va putea salva: este necesar un alt limbaj care să decidă pentru valoarea de adevăr a enunțurilor noastre, valoare de adevăr deja anunțată de prezența paradoxurilor. Trebuie găsit un alt limbaj, un meta-limbaj care să atribuie valoare alethică enunțurilor din limbajul uman, un limbaj care să nu poarte negativitatea limbajului nostru. Limbajul divin, un limbaj diferit, va furniza soluția pentru paradoxul nostru. Adevărul a creat acest al doilea limbaj, în mod necesar adevărat: limbajul natural este inutilizabil dacă îți propui aflarea adevărului în respectul regulilor elementare ale logicii.

Există soluții moderne ale acestui paradox, soluții care instituie, la fel, un metalimbaj pentru clarificarea adevărului/falsului unor enunțuri cuprinse în limbaj. Însă acest metalimbaj al modernilor nu este unul diferit de limbajul prim: el este isomorf cu limbajul natural, punând aceleași probleme privitoare la decidabilitate ca și acesta. Așa că și metalimbajul poate cuprinde enunțuri indecidabile: va fi necesar un al treilea limbaj, care să clarifice enunțurile din metalimbaj. Dar nici acest limbaj nu va fi consistent, autosuficient: caracterul intern nedeterminat al adevărului și falsului pentru fiecare limbaj este obiecția esențială adusă soluției tipurilor logice. Regresul la infinit nu poate fi evitat când teologia diferenței devine semn al uitării acesteia.

Pentru Origen, metalimbajul nu este isomorf cu limbajul natural, ca cel modern: el este, pentru cel ce îl recunoaște ca atare, semantic adevărat pentru că Adevărul ni l-a dat. El a decis asupra valorii de adevăr a enunțurilor din limbajul prim, cel natural. Nu

este necesar un al treilea limbaj, care să decidă în privința adevărului enunțurilor din metalimbaj: ele sunt, toate, adevărate. Dacă vom spune că și acest metalimbaj este inconsistent vom greși: vom aplica regulile limbajului nostru unui limbaj cu semantică și sintactică diferite. Sarcina cercetării va fi tocmai decodarea acestui text asumat ca adevărat: cu siguranță semnificațiile și raporturile dintre cuvintele scrise în Scriptură sunt altele decât ne-am aștepta noi.

De fapt, cunoașterea noastră, dacă vrea să aibă certitudinea coerenței și a completitudinii în drumul ei spre adevăr, va trebui să plece de la acest metalimbaj, scrierea revelată. În acest fel descifrarea limbajului divin, singurul care ne salvează de la contradicție internă, va fi sarcina asumată de Origen. Comentariile, omiliile, notele filologice sunt semne ale neîncetatului efort de a transla în limbaj vernacular caracterele Scripturii revelate. Pentru că ea este principiu, în ordinea cunoașterii noastre, de la ea va trebui să plecăm: nu întâmplător o carte din cele patru ale tratatului *De principiis* este dedicată Scripturii creștine. La fel, nu hazardul sau reflexul filologic l-a obligat pe Origen să alcătuiască *Hexapla*: pentru a înțelege scrierea divină trebuie să dispunem de cea mai bună tălmăcire a ei, de cea mai acurată versiune a ei, verificabilă prin comparația cu celelalte traduceri ale Scripturii.

Limbajul Scripturii, ca mesaj al Celui ce este diferit, va avea sintactică, semantică, pragmatică diferite de cele uzuale: scrierile lui Origen sunt indicii pe drumul comprehensiunii. Paradoxul mincinosului, soluționat de către Origen[1], indică caracterul parțial, confuz al cunoașterii noastre: Alexandrinul și-a asumat concluziile logice și epistemologice ale paradoxului și a evadat din inconsistență prin propunerea unui metalimbaj cu valoare, incontestabilă, de adevăr. Gândirea, filosofia ce utilizează limbajul curent, va considera Origen, nu poate depăși stadiul confuziei, contradicția: pentru cel ce crede că scopul cunoașterii este aproprierea adevărului, pentru cel ce crede că actul de cunoaștere nu se poate desfășura în umbra inconsistenței, apelul la un alt limbaj, asumat ca adevărat, este un act natural. Căutarea chinuitoare a lui Origen află pentru întâia oară sens: certitudinea poate aparține doar celui ce cunoaște dialogal.

1. Ar trebui poate menționat că rezolvarea acestei instanțe speciale a paradoxului mincinosului nu a fost inventariată în literatura de specialitate, soluția tipurilor logice fiind atribuită exclusiv modernității.

Însă rândurile de mai sus ar putea fi insuficiente în actul persuadării: discutarea unui paradox logic, oferirea unei soluții nu înseamnă, necesar, adoptarea premiselor și concluziilor metodologice expuse în amănunt mai sus. Nu există vreo mărturie origeniană care să ne încredințeze, explicit, de adecvarea la gândirea origeniană a judecăților explicative anterioare: poate Origen practică un simplu joc logic aici, oferind circumstanțial o soluție unei dificultăți. Origen este teolog, nu logician.

Întâmpinarea este justificată: ceea ce s-a amintit mai sus nu poate fi aflat ca atare, explicit, în scrierile lui Origen. Aceasta fie pentru faptul că impulsul confesiv al autorilor antici era mult diminuat, în raport cu cel al modernilor, fie datorită stilului origenian, eliptic, fie datorită caracterului fragmentar, astăzi, al scrierilor origeniene. Ar putea fi descoperite, în scrierile origeniene, indicii ale asumării consecințelor existenței paradoxurilor în limbajul uman? Dacă da, argumentarea ar dobândi mai multă vigoare: trebuie să evidențiem aceste dovezi pentru a încredința cititorul de adecvarea la opera origeniană a concluziilor observate în acest capitol.

II. *Paradoxul mincinosului: aplicații ale consecințelor*

Cred că se pot observa, în opera lui Origen, indicii ale înțelegerii și asumării consecințelor existenței paradoxurilor logice dacă vom observa chiar ceea ce Origen utilizează ca procedeu favorit în respingerea opiniilor filosofice consacrate. El insistă pe devoalarea, în cadrul aceleiași opere sau doctrine, a unor contradicții logice, contradicții ce minează pretenția de adevăr a discursului filosofic clasic.

Înainte de a surprinde câteva instanțe în care Origen utilizează observarea contradicției interne ca semn al eșecului, al erorii ce subminează încercarea filosofică tradițională, trebuie făcute două observații. Stilul origenian, și în secvențele polemice, este adesea eliptic: el presupune competența cititorului. Marca nu este una a autorului, ci a vremii: și Plotin este lapidar în multe, controversate secvențe polemice. În consecință, scrierea origeniană trebuie citită foarte atent. Apoi, este evident că Origen utilizează, polemic, și tehnica evidențierii contradicțiilor dintre diferite doctrine filosofice. Nu acest *topos* ne va interesa (deși ar putea fi și el exploatat

în argumentare[1]), ci modul în care, pentru intelectul mai exersat, Origen demonstrează eşecul încercării filosofice clasice prin evidenţierea contradicţiei dintre o premisă a unei doctrine şi o altă premisă, a aceleiaşi doctrine, care se dovedeşte în final autocontradictorie.

Dacă eşti platonist, îi spune Origen lui Celsus, nu poţi ignora dialogurile platonice, afirmând că răul există, diacronic, în aceeaşi cantitate în univers: aceasta ar însemna să anulezi doctrina platonică a providenţei. Dacă eşti stoic, nu poţi afirma simultan existenţa unui singur principiu, bun şi activ, pe de o parte, şi existenţa răului, pe de cealaltă parte[2]. Dacă eşti filosof, şi ai practicat alegerea unei secte filosofice în virtutea credinţei în superioritatea doctrinei împărtăşite de acea sectă, nu poţi refuza utilizarea credinţei în alegerea făcută de un creştin (*Contra Celsum* 1,10).

Şi pentru că s-a discutat despre Scriptură, despre necesitatea asumării acesteia, şi pentru că Origen este recunoscut în literatura de specialitate ca fiind „prinţul alegoriştilor creştini", metoda sa alegorică fiind preluată, aşa cum ni s-a sugerat deja, din practica alegorică stoică, să vedem cum replică Alexandrinul afirmării acestei paternităţi a alegorezei creştine. Mai întâi trebuie observat că excelenţa în practicarea alegoriei era rezervată stoicilor: nu întâmplător Porfir adaugă în lista lecturilor lui Origen autori stoici, cu nimic relevanţi, pentru Origen, în alt sector filosofic decât în cel al interpretării. Apoi, Origen utilizează o *koiné* filosofică ce suportă mai mult stoicism decât am crede: primordiul antic platonico-aristotelic e o reconstrucţie posterioară, a unei lumi ce nu reuşeşte să-i primească pe stoici decât în fărâme.

---

1. Aproape toate versiunile latine ale lui Origen utilizează doar acest argument (spre exemplu Rufin menţionează numai această strategie de respingere: este nivelul accesibil cititorului Rufin); putem totuşi citi câteva lucrări/fragmente origeniene în greacă pentru a înţelege mai bine metoda polemică origeniană.
2. Acest metodologie origeniană este observată de John Rist, „Beyond Stoic and Platonist: a Sample of Origen's Treatment of Philosophy (Contra Celsum, IV. 62-70)", în *Platonism and its Christian Heritage*, pp. 228-238. Din nefericire, tratarea adecvată a strategiei polemice origeniene este un fenomen rarisim în bibliografia de specialitate.

Pentru Alexandrin, discuția începe de la observarea „materiei" alegoriei, „miturile" religioase ale grecilor. Pentru a vedea dacă alegoreza este un procedeu licit stoic, trebuie observat dacă aceste „mituri" îndeplinesc condițiile stoice ale comprehensiunii, ale cunoașterii certe. Procedeul i se pare lui Origen nepermis, deoarece nu sunt respectate tocmai aceste exigențe. Mai întâi Origen enunță condițiile în care alegoria poate fi legitim utilizată : „Dacă și apologeții acestora [ale unor relatări indecente cuprinse în mitologia greacă] se refugiază în alegorii, trebuie examinate alegoriile din chiar perspectiva lor, dacă sunt corecte, și trebuie cercetat, tot din perspectiva lor, dacă pot avea subzistență și dacă sunt demne de cinstiri și închinare"[1].

Cele trei condiții nu sunt îndeplinite de alegoriile Porticului. Mai întâi, nu putem considera comprehensibile povestirile poeților (alegoria, chiar când nu este stoică, trebuie să răspundă exigențelor epistemologice curente, multe cu fundare stoică) : „Trebuie spus că este foarte dificil și, în unele cazuri, imposibil să poți stabili că orice istorisire, chiar adevărată, s-a petrecut și să poți face reprezentarea ei comprehensivă"[2].

Lipsa comprehensibilității este indiciu al irealității celor povestite : iar alegoria stoică de aici pleacă, de la convingerea că ceea ce este considerat imposibil, ireal, în aceste mituri trebuie înțeles cu ajutorul alegoriei. Origen explică în continuare : „Să zicem, spre exemplu, că cineva spune că războiul troian nu a avut loc, îndeosebi din pricina faptului că textul a fost conectat imposibilului : s-ar fi născut un anume Ahile, fiu al unei zeițe marine și al unui om, Peleu, sau un anume Sarpedon, fiu al lui Zeus, sau un anume Askalafos și, un altul, Ialmenos, fii ai lui Ares, sau un anume Eneas, fiu al Afroditei. Cum am putea susține ca real ceva de acest fel, câtă vreme suntem stânjeniți de către ficțiunea care se întreține cu opinia generală că războiul din Troia, dintre greci și troieni, a avut cu adevărat loc?"[1]. Și nu numai poemele homerice pot fi

1. Origen, *Contra Celsum* III, 23 : ἐὰν δὲ καὶ οἱ περὶ τούτων ἀπολογούμενοι ἐπὶ ἀλληγορίας καταφεύγωσιν, ἰδίᾳ μὲν ἐξεταστέον τὰς ἀλληγορίας, εἰ τὸ ὑγιὲς ἔχουσιν, ἰδίᾳ δέ, εἰ δύνανται ὑπόστασιν ἔχειν καὶ ἄξιοι εἶναι σεβασμῶν καὶ προσκυνήσεως.
2. Origen, *Contra Celsum* I, 42 : λεκτέον ὅτι σχεδὸν πᾶσαν ἱστορίαν, κἂν ἀληθὴς ᾖ, βούλεσθαι κατασκευάζειν ὡς γεγενημένην καὶ καταληπτικὴν ποιῆσαι περὶ αὐτῆς φαντασίαν τῶν σφόδρα ἐστὶ χαλεπωτάτων καὶ ἐν ἐνίοις ἀδύνατον.
3. Origen, *Contra Celsum* I, 42 : φέρε γάρ τινα λέγειν μὴ γεγονέναι τὸν ἰλιακὸν πόλεμον μάλιστα διὰ τὸ ἀδύνατον προσπεπλέχθαι

judecate în acest fel, ci și întreaga literatură prelucrată alegoric de către antici.

Este momentul să discutăm despre o altă condiție pe care Origen o observă în cazul alegoriei, condiție enunțată și de Celsus. Astfel, acesta din urmă consideră că scrierile alegorice ale creștinilor și ale evreilor (alt semn pentru existența unei tradiții alegorice creștine înainte chiar de Clement) încearcă să evite scandalul moral: alegoria este utilizată pentru a ascunde ceea ce este rușinos pentru credincios, ceea ce nu poate fi explicat convenabil. Argumentul lui Origen este unul retoric, vom considera. Însă miturile grecești ni se înfățișează, în literalitatea lor, mult dincolo de ceea ce putem accepta, ca cititori educați: „Fiii zei îi castrează pe tații zei, iar tații zei îi înghit pe fiii zei; zeița mamă îi dă părintelui «oamenilor și al zeilor» o piatră în schimbul unui fiu; tatăl se unește cu fiica, iar soția îl înlănțuie pe soț"[1]. Concluzia este doar una: fabula grecească nu este numai in-credibilă, dar și lipsită de cuviință. Iar Origen exclamă, amintind de obiecțiile făcute de mulți cititori Scripturii: „Cu cât mai mult sunt [nebunești] cele povestite de elini: nu numai întru totul nebunești, dar și peste măsură de necuviincioase!"[2].

Rezumând, critica origeniană a alegoriei stoice vizează chiar incoerența internă, în cadrul stoicismului (sau a oricărei doctrine ce își asumă distincțiile fundamentale ale gnoseologiei stoice), a procedurii: dacă nu cunoaștem decât ceea ce este comprehensibil, cum vom putea susține legitimitatea alegorezei aplicate unei materii ce nu este comprehensibilă? Mai mult, alegoreza stoică prelucrează și obiecte ficționale, care sunt evident în afara reprezentării comprehensive: care este coerența internă a procedeului alegorizării?

λόγον περὶ τοῦ γεγενῆσθαι τινα Ἀχιλλέα θαλασσίας θεᾶς υἱὸν καὶ ἀνθρώπου Πηλέως, ἢ Σαρπηδόνα Διός, ἢ Ἀσκάλαφον καὶ Ἰάλμενον Ἄρεως, ἢ Αἰνείαν Αφροδίτης· πῶς ἂν κατασκευάσαιμεν τὸ τοιοῦτον, μάλιστα θλιβόμενοι ὑπὸ τοῦ οὐκ οἶδ' ὅπως παρυφανθέντος πλάσματος τῇ κεκρατηκυίᾳ παρὰ πᾶσι δόξῃ περὶ τοῦ ἀληθῶς γεγονέναι τὸν ἐν Ἰλίῳ Ἑλλήνων καὶ Τρώων πόλεμον;

1. Origen, *Contra Celsum* , IV, 47: υἱοὶ θεοὶ πατέρας θεοὺς ἐκτέμνουσι καὶ πατέρες θεοὶ υἱοὺς θεοὺς καταπίνουσι, καὶ θεὰ μήτηρ ἀντιδίδωσιν υἱοῦ τῷ πατρὶ „ἀνδρῶν τε θεῶν τε" λίθον, καὶ πατὴρ θυγατρὶ μίγνυται, καὶ γυνὴ καταδεῖ τὸν ἄνδρα.
2. Origen, *Contra Celsum* IV, 50: πολλῷ γὰρ μᾶλλον τὰ Ἑλλήνων οὐ μόνον εὐηθέστατα ἀλλὰ καὶ ἀσεβέστατα μεμυθολόγηται.

Se va spune, eventual : Porfir și, implicit, Eusebiu de Cezareea afirmă că Origen a urmat modele stoice în practica sa alegorică. Aceasta este și semnificația fragmentului porfirian : Alexandrinul a aplicat Scripturii metoda elină a alegoriei. Longinus, Numenios, Hairemon, Cornutus sunt numiți ca autorități pentru Origen, care se întovărășea cu scrierile acestora pentru a putea aplica Bibliei creștine metoda alegorică. Prin urmare, Origen trebuie să fi recunoscut, în pofida celor tocmai argumentate, că alegorismul elin i-a fost sursă.

Totuși întâmpinarea anterioară nu poate fi susținută. Un fin logician, care neagă legitimitatea utilizării alegoriei în perimetrul stoic, nu poate fi îndatorat tocmai stoicilor amintiți de către Porfir. Consistența logică, asumată de Origen, ne împiedică să afirmăm aceasta.

De altfel, textul lui Porfir, privit mai atent, nu poate fi citit sub prezumția adecvării la realul practicii origeniene. Căci acel text îl amintea, printre sursele Alexandrinului, și pe Longinus. Or, Longinus, care s-a născut pe la 210-215 d.Hr., cu un *akmé* prezumat în jurul lui 250-255, nu-i putea fi alegoristului Origen companion în tentativa sa alegorizantă : Alexandrinul moare în 254[1].

Textul lui Porfir, prin includerea acestui nume, devine chestionabil : se pare că ni se oferă aici nu o listă de lecturi a lui Origen, ci o reconstrucție porfiriană a bibliotecii Alexandrinului. Porfir observă că Origen utilizează alegoria ; alegoreza era însă o practică asumată anterior de platonici, stoici, pitagoreici. În consecință, neoplatonicul redactează o listă bibliografică origeniană care cuprinde tocmai numele relevante pentru practica alegorezei. Însă lista lui Porfir nu poate fi asumată de un cititor atent : dorind să enumere toate numele faimoase ce practicau alegoreza, neoplatonicul îl adaugă aici, în grabă, și pe Longinus, care, așa cum am văzut, nu se putea constitui, din motive cronologice, în model pentru Alexandrin.

Așadar, Porfir nu oferă vreo listă a lecturilor origeniene, ci doar opinia proprie despre ceea ce ar fi trebuit să citească Origen

1. A considera că Origen „se întovărășea" cu Longinus prin dialog verbal, așa cum s-a încercat a se afirma în cercetarea modernă, înseamnă a trăda gramatica mărturiei lui Porfir și a ignora contextul în care este amintit Longinus, așezat între autori expiați la vremea adolescenței origeniene.

pentru a redacta comentariile sale. Retorica textului porfirian nu trebuie să amputeze spiritul critic: informația transmisă de către discipolul lui Plotin nu lămurește asupra cărților capitale pentru Origen, ci asupra a ceea Porfir a crezut că Origen a considerat drept capital.

Prin urmare, întregul fragment porfirian ar putea fi chestionat: „elenizarea" creștinismului adusă de procedura alegorică origeniană este opinia neoplatonicului, care dorește să explice (nedocumentat, după cum se observă) practici ale interpretării creștine. Iar dacă aceste practici ale interpretării nu își pot afla justificarea în spațiul elenizat (pentru că supoziția neoplatonicului este evident nesusținută de textele Alexandrinului, ba, mai mult, acesta din urmă interoghează asupra coerenței alegorezei în proiectul antic), rămâne să acceptăm că alegoria origeniană are un alt resort. Ceea ce transformă teza elenizării creștinismului într-o simplă ipoteză, polemică în context.

În fine, un ultim argument în susținerea tezei acestei secvențe a prezentului studiu, secvență care insistă pe asumarea origeniană conștientă, plenară a consecințelor existenței paradoxurilor logice în limbaj: chiar textul origenian ce discută paradoxul mincinosului folosește o tehnică semnificativă, cea a contrastului. Sunt opuse acolo „multele opinii", „multul efort", „cei mulți care filosofează", „cele multe expuse" unui „singur cuvânt", unui unic magistru, experienței unice a profetului. Rufin pare să se fi oprit la procedeul retoric al contrastului, evident în textul origenian. Însă Origen pare să fi spus mai mult decât lasă să se înțeleagă traducerea lui Rufin: bănuim aceasta pentru că aceeași „figură", a contrastului, este utilizată și în alte fragmente transmise nouă în originalul elin.

Unul din aceste fragmente din *Commentaria in Iohannem* ne-ar putea edifica asupra semnificației opoziției amintite: „Desigur, Cuvântul lui Dumnezeu, cel care era la început la Dumnezeu, nu este, în plenitudinea sa, mulțime de cuvinte. Pentru că cuvintele nu există. Căci există un cuvânt, existență alcătuită din mai multe contemplații, fiecare dintre ele fiind parte a cuvântului întreg. Iar cuvintele din afară, vestindu-l, cuprind într-un oarecare timp o anume depărtare și vestire, deși sunt cuvinte ca despre adevăr. Voi spune ceva mai paradoxal: nici unul dintre ele nu este cuvânt, ci toate sunt, în parte, cuvinte. Căci nicidecum nu există în ele monada, nicidecum nu există armonia și unul, ci prin diviziune și luptă unul din acelea s-a pierdut: ele au devenit

numere, mai degrabă numere nedefinite”[1]. Implicațiile filosofice ale textului sunt evidente chiar dacă traducerea a atenuat plenitudinea fragmentului origenian. Căutarea origeniană a fost una chinuitoare, atentă : a fost examinat ceea ce dă posibilitate discursului nostru, iar analiza a încuviințat constatarea, altfel sumbră, a limitelor limbajului nostru, o multiplicitate care veșnic intră în luptă, în contradicție. Așadar, adevărul nu poate fi aici ; mai mult, el nu poate fi aflat astfel, utilizând limbajul (sau limbajele) noastre. Logica acestui limbaj, fundat pe conflict, disociere, polemică, nu poate fi decât logica lui Ares. Singura soluție este receptarea unicului *logos* : doar el trece proba coerenței, armoniei, completitudinii. Pentru că acest *logos* nu este al nostru : el este dar al Adevărului.

Origen pare să-și fi apropriat metoda : dialogul cu ceea ce este *logos* îi va da posibilitatea cunoașterii, a aproprierii adevărului. Dincolo de limitele limbajului nostru se află un discurs adevărat, singurul care merită asumat. Pentru Origen, acest discurs cu valoare de adevăr este cuprins în Biblie, carte revelată, comunicată, prin dar, de către Dumnezeu. S-ar putea crede că cercetarea origeniană s-a încheiat : nimic mai greșit. Căci acest discurs adevărat, revelat, cel conținut în Scripturi, trebuie descifrat. Iar decodarea sintacticii și semanticii unui limbaj diferit de al nostru este o sarcină uriașă, care a consumat biografia origeniană.

În fapt, tot ceea ce ne-a rămas de la Origen exprimă acest efort, impresionant, de descifrare a unui document ce conține un mesaj necunoscut. Traducerea „limbii” Scripturii în limbajul nostru a fost datoria asumată de Origen : nu numai scrierile proclamat exegetice, ci și cele de altă natură, polemice, dogmatice, exhortative presupun asumarea Scripturii ca unic limbaj ce ne transmite

1. Origen, *Commentaria in Iohannem* V, 5 : Ὁ πᾶς δὴ τοῦ θεοῦ λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν οὐ πολυλογία ἐστίν. Οὐ γὰρ λόγοι. Λόγος γὰρ εἷς συνεστὼς ἐκ πλείονων θεωρημάτων, ὧν ἕκαστον θεώρημα μέρος ἐστὶ τοῦ ὅλου λόγου. Οἱ δὲ ἔξω τούτου ἀπαγγελλόμενοι περιέχειν διέξοδον καὶ ἀπαγγελίαν ὁποίαν δήποτε, εἰ καὶ ὡς περὶ ἀληθείας εἰσὶ λόγοι, καὶ παραδοξότερόν γε ἐρῶ, οὐδεὶς αὐτῶν λόγος, ἀλλ᾽ ἕκαστοι λόγοι. Οὐδαμοῦ γὰρ μονάς, καὶ οὐδαμοῦ τὸ σύμφωνον καὶ ἕν, ἀλλὰ παρὰ τὸ διεσπάσθαι καὶ μάχεσθαι τὸ ἓν ἀπὸ ἐκείνων ἀπώλετο καὶ γεγόνασιν ἀριθμοί, καὶ τάχα ἀριθμοὶ ἄπειροι (Origène, *Commentaire sur Saint Jean* (*SC* 120), tome I, p. 380).

adevărul. Sarcina lui Origen va fi, prin urmare, cea de traducător. Să vedem ce înseamnă actul traducerii pentru un creștin.

III. *Origen, literalistul*

Așa cum aminteam, Origen a fost considerat „prințul alegoriștilor creștini" : faima interpretărilor sale l-a salvat poate de la damnarea, tacită, a copiștilor Evului Mediu. Eticheta așezată peste opera origeniană, doar la câteva decenii după moartea Alexandrinului, a impus imaginea unui teolog preocupat de aplicarea unor metode alegorice mai vechi unui text „exotic", cel al Scripturii. Am văzut însă că semnificația efortului lui Origen este cu totul alta : nu alegoreza este prioritatea lui, ci înțelegerea singurului mesaj ce ne poate salva din imprecizia, confuzia pe care cercetarea noastră le poartă în chiar limbajul folosit de ea. Acest necontenit efort de înțelegere nu înseamnă anularea Scripturii în litera ei, așa cum adesea s-a apreciat eronat, ci apropiere continuă de sensul autentic al acesteia. Iar apropierea de Scriptură începe cu prima comprehensiune a mesajului ei : fiecare cuvânt al Scrierii este înțeles ca semnificând ceea ce obișnuința ne îndeamnă să credem.

Așadar, de la „litera" Scripturii va pleca Origen, iar atenția dată acesteia este una aparte, câteodată unică în practica exegetică a creștinismului antic. Căci în multe secvențe Origen ne dezvăluie interpretări „literale", întemeiate pe sensurile de bază ale termenilor prezenți în Scriptură, așa cum se cuvine în fața unui public ce trebuie să plece în cunoașterea Bibliei de la ceea ce îi este evident : dacă termenul „lume" este prezent în textul biblic, el va fi înțeles, în mod necesar, așa cum este înțeles în orice scriere. Insistența lui Origen în devoalarea sensului literal, comun al Scripturii a fost adesea subestimată, în pofida posterității origeniene care își va asuma tocmai tipul de interpretare literală origeniană. Paradoxal, în unele spețe mai dificile, Origen este cel care impune o exegeză literală, deschide o tradiție interpretativă unui pasaj complicat : posteritatea nu va face altceva decât să recurgă la Alexandrin atunci când dificultatea va fi percepută drept majoră. Înainte de a discuta despre o astfel de speță, în care geniul interpretării literale origeniene este fundal pentru nume importante ale exegeticii creștine, cred că este util să amintesc câteva adevăruri banale, mai greu perceptibile cititorului român, adevăruri evidente însă oricărui cititor educat al Antichității.

Trebuie spus, mai întâi, că acea carte învestită de Origen cu autoritatea adevărului, Biblia greacă, nu era o scriere impunătoare

în fața unui cititor experimentat. Calitatea textului, stilistica lui cădeau mult sub exigențele minime admise de o persoană educată în spiritul canonului estetic alexandrin. Desigur, publicul larg și exegetul aplicat acestuia puteau eluda asperitățile textului biblic: dovadă este imensa literatură interpretativă ce nu insistă asupra caracterului particular, stilistic și ideatic, al Scripturii creștine. Însă pentru Origen evaziunea era imposibilă: nu numai publicul, excelent, îl impiedica de la aceasta, ci și propria formație. Eleganța Bibliei, de va fi existând, nu este evidență.

Și pentru a nu transforma aceste observații într-o disertație, voi observa doar traducerea Vechiului Testament utilizată de Origen ca autoritate. Septuaginta, căci despre ea este vorba, nu îndeplinește nici condițiile unei traduceri literale (Origen va recurge totdeauna la versiunea Aquila atunci când va dori să afle traducerea cea mai fidelă textului ebraic), nici exigențele unei traduceri libere, dar corecte. Prima perspectivă, cea a traducerii *verbum e verbo*, este evitată inteligent: o traducere ca cea a lui Aquila nu putea fi înțeleasă decât de către un bun cunoscător al limbii ebraice. Stranietatea textului ar fi fost maximă, iar discreditul provocat de naive explicații („textul urmează fidel originalul ebraic") ar fi fost firesc într-o cultură în care barbarismul putea stigmatiza instantaneu. Pe de altă parte, traducerea Septuagintei nu este nici o traducere *sensum de senso*, ea păstrând în multe locuri amprenta contorsiunilor textului sursă.

Nu avem, în limba română, o traducere ce să exprime transparent dificultățile pe care *Septuaginta* le punea unui cititor cultivat de limbă greacă: de aici și lipsa noastră de empatie cu o observație ce însoțește adesea exegeza origeniană, cea privitoare la stilul Scripturii. Acest studiu introductiv nu își poate propune traducerea exactă a Septuagintei pentru a întemeia observația anterioară. Și nici măcar traducerea unui capitol din Septuaginta greacă pentru a arăta, în sistemul limbii române, cât de stranii erau textele revelate pentru un cititor elin exersat. Pentru a înțelege, totuși, obiecțiile publicului cultivat, cred că este bine să amintesc câteva locuri origeniene ce insistă pe caracterul aparte al Scripturii, care utilizează o stilistică diferită de cea acceptabilă de majoritatea cititorilor.

Exemplele vor fi preluate din textele traduse în acest volum, din exegeza origeniană la Geneză (locurile ce menționează „exotismul" estetic al Scrierii revelate, sunt, la Origen, foarte numeroase). Chiar prologul *Comentariului la Geneză* cuprindea un avertisment: „În timp ce mulți nu au înțeles «stângăcia» Cărților,

când au afirmat, ca un lucru preaadevărat, că, lor, cuvintele acestora li se înfățișează, cu toată străduința, ca greșit alăturate și fără tâlc, ba chiar naive și de necrezut, noi mulțumim că nu ignorăm ignoranța noastră privitoare la cele mărețe și la cele care sunt deasupra noastră".

Ca persoană instruită, ce profesase filologia, Origen înțelegea stânjeneala intelectualilor vremii produsă de citirea unei scrieri adesea incorectă gramatical, jenantă stilistic, greoaie prin secvențele, multiple, ininteligibile. Descalifica, îndeosebi, frecvența pasajelor fără semnificație în limba greacă: noi le considerăm calcuri după ebraică, traducându-le prin apel la semnificația textului ebraic. Pentru Origen, strategia ar fi fost descalificantă, filologic și cultural: nu poți juca pe ambiguitatea fundamentală a Septuagintei, traducere, dar și scriere autonomă, așa cum îți dictează interesele. Și chiar dacă nu te-ai fi descalificat ca filolog, oricum textul ar fi fost compromis: secvențele ininteligibile, o dată explicitate și echivalate în limba greacă, ar fi aruncat *Septuaginta* în umbra barbarismului, acolo unde, pentru mulți indivizi educați, luminile științei nu vor putea ajunge nicicând.

Așa că Origen va fi preocupat de corectitudinea elementară a textului, cea gramaticală. Iată-l pe Alexandrin surprinzând un solecism, un dezacord evident unui cititor cultivat, și aceasta chiar în primele rânduri ale Scripturii (adaptez traducerea pentru cititorul român): „Nu trebuie trecut cu vederea că s-ar părea că există un solecism în enunțul: «Pământul să dea la iveală firul câmpului semănândă sămânță după speță și după asemănare!» (Gn. 1,11). Căci nu s-ar potrivi bine gerunziul «semănândă» pe lângă «firul câmpului». Cum ar putea fi gândit în afara solecismului de vreme ce majoritatea este de părere că «semănândă» este determinant pentru «firul câmpului»?". Textul poate fi citit în prima adnotare origeniană la tratatul Geneza: filologul Origen se va strădui să demonstreze că este posibilă o lectură ce evită descalificantul dezacord.

Aceeași observație privitoare la stilul Scripturii apare și la începutul celei de-a cincisprezecea omilii la Geneză: Origen se va strădui să convingă „că Scrierea divină nu a fost compusă, cum pare celor mai mulți, într-un stil grosolan și primitiv, ci a fost alcătuită urmând regulii cunoașterii dumnezeiești, slujind nu atât narațiunilor istorice cât realităților și înțelesurilor tainice". Iar în omilia a șaisprezecea Alexandrinul revine: „Dacă, după cum consideră unii, textul Scrierii sfinte ar fi fost compus neglijent și neîndemânatic, ar fi spus: «Avraam a coborât în Egipt ca să

locuiască acolo fiindcă foametea crescuse peste el». Observă însă acribia și precauția Cuvântului divin! Când relatează despre sfinți, spune că foametea crescuse pe pământ; când se referă la cei nedrepți, spune ca sunt stăpâniți de foame". Origen ne semnalează deja modalitatea în care trebuie citită Scriptura; dar nu aceasta ne interesează acum, ci omniprezenta obiecție adusă Scrierii revelate, cea atât de rudimentară.

Pentru a înțelege situația acestei cărți în context cultural cred că ar fi utilă o comparație: dacă ar fi să plasăm stilistic Septuaginta greacă în registrul literaturii române, undeva între modelele academice, canonice, și agramatismele unui străin deabia inițiat în limba română, într-o română periferică, Septuaginta s-ar apropia mai degrabă de cel de-al doilea registru. Oricine poate înțelege scandalul produs de o religie ce considera Septuaginta drept carte revelată de Zeu.

Așadar, „materia" interpretării origeniene este una dificilă: nu avem aici eleganța lui Platon, stilistica lui Isocrate, creativitatea eliptică a lui Aristotel, șirul unduios al lui Calimah. Și nici măcar supunerea, elementară, la regula gramaticală sau logică. Și totuși de la acest text dificil va porni descifrarea Scripturii, mesaj revelat, *i.e.* adevărat. Trebuie să fi fost, pentru cei ce aveau o altă opțiune decât Origen, o dovadă a rătăcirii Alexandrinului: protestul lui Porfir este acum ceva mai inteligibil.

Pentru a observa acuitatea analizei origeniene, ce valorifică fiecare detaliu al textului, voi discuta aici o secvență comună a Genezei: comună prin stilistica sa, prin abaterea de la norma clasică, prin obscuritatea semnificațiilor, prin sfidarea simțului comun. Pasajul aparține episodului noahic și are doar trei versete: el cuprinde porunca divină, adresată lui Noe, de construire a unei stucturi prin care creația însuflețită să fie salvată de la cataclism, de la potop. Din păcate, nu există încă o traducere convenabilă a secvenței în limba română, traducere de la care să poată pleca discuția noastră: obscuritatea textului grecesc a fost (mai ales în modernitate) corijată de inteligența traducătorului. Obținem astfel un text al Septuagintei convenabil cititorului comod, care nu mai poate însă explica atitudinea anticului față de text.

Să vedem, așadar, cum se înfățișează textul revelat: „Și Dumnezeu către Noe a spus: «A sosit clipa oricărui om înaintea Mea, că pământul a fost umplut de nedreptate de către ei și, iată, Eu îi nimicesc pe ei și pământul. Fă-ți, deci, o arcă din lemne drept-unghiulare; vei face în arcă sălașe și o vei smoli pe ea pe dinăuntru și pe dinafară cu smoală! Vei face astfel arca: lungimea arcei trei

sute de coți, lățimea cincizeci de coți și înălțimea ei treizeci de coți! Însumând vei face arca și o vei termina laolaltă până la un cot de sus! Iar ușa arcei o vei face într-o parte; o vei face în părțile de pe pământ cu două punți și cu trei punți!»"[1]. O observație preliminară: Septuaginta, așa cum o citea Origen, arăta altfel decât edițiile moderne ale LXX, cele disponibile nouă. Textul Septuagintei accesibil astăzi a fost amendat diacronic, „stilizat", astfel încât asperitățile originare să nu mai supere un cititor mediocru educat și grăbit. Așa că analiza noastră, atunci când se aplică Septuagintei, frecventează un text adesea normalizat, „cumințit" de revizuiri și copieri succesive. Spre exemplu, Rufin, traducătorul omiliei origeniene dedicate acestui pasaj biblic, va avea în față o formă „mai clară" a ultimei propoziții citate: de fapt, după Rufin, porunca adresată lui Noe spune *„vei face în părțile de jos două punți, iar în părțile de sus trei punți!"*.

Recitind textul biblic tradus anterior, nu ne putem entuziasma nici de eleganța, nici de claritatea lui. Norma sintactică este încălcată; această abatere nu generează diferența ce naște stilul aparte al unei scrieri, ci indică mai degrabă servitutea față de textul ebraic. Însă această explicație a turnurii textului rămânea inaccesibilă celor mai mulți cititori: ei nu cunoșteau ebraica și chiar dacă ar fi cunoscut-o nu ar fi acceptat explicația.

Să observăm primul enunț al pasajului ce ne interesează. Scrierea spune: *„A sosit clipa oricărui om înaintea Mea, că pământul a fost umplut de nedreptate de către ei și, iată, Eu îi nimicesc pe ei și pământul"*. Enunțul discutat aici este sincopat de propoziția secundară. Apoi, subiectul propoziției se schimbă de fiecare dată în enunț. În plus, apare un injunctiv, nefiresc, undeva în mijlocul enunțului. Nimic nu salvează textul de la primitivism.

---

1. Gn. 6,13-16: καὶ εἶπεν ὁ θεὸς πρὸς Νωε καιρὸς παντὸς ἀνθρώπου ἥκει ἐναντίον μου ὅτι ἐπλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας ἀπ᾽ αὐτῶν καὶ ἰδοὺ ἐγὼ καταφθείρω αὐτοὺς καὶ τὴν γῆν. ποίησον οὖν σεαυτῷ κιβωτὸν ἐκ ξύλων τετραγώνων νοσσιὰς ποιήσεις τὴν κιβωτὸν καὶ ἀσφαλτώσεις αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τῇ ἀσφάλτῳ. καὶ οὕτως ποιήσεις τὴν κιβωτόν τριακοσίων πήχεων τὸ μῆκος τῆς κιβωτοῦ καὶ πεντήκοντα πήχεων τὸ πλάτος καὶ τριάκοντα πήχεων τὸ ὕψος αὐτῆς. ἐπισυνάγων ποιήσεις τὴν κιβωτὸν καὶ εἰς πῆχυν συντελέσεις αὐτὴν ἄνωθεν. τὴν δὲ θύραν τῆς κιβωτοῦ ποιήσεις ἐκ πλαγίων κατάγαια διώροφα καὶ τριώροφα ποιήσεις αὐτήν.

Căutând altceva decât desfătare estetică în rândurile traduse anterior, apar alte dificultăți. Mai întâi, impresia generală este cea a unui text confuz, neclar: ce semnifică, spre exemplu, enunțul „însumând vei face arca și o vei termina laolaltă până la un cot de sus"? Cum se poate construi o arcă, o „cutie" (aceasta este semnificația uzuală a termenului grec utilizat în acest loc), *însumând*[1]? Ce înseamnă că arca se va *termina laolaltă* (aici este perifrazat elinul **συντελέσεις**) *până la un cot de sus*?

Textul nu oferea eleganță: acum este evident că nu oferă nici claritate. Reflexul nostru este să lămurim dificultățile textului grecesc prin apel la originalul ebraic. Chiar dacă vom uita că procedura era inacceptabilă pentru un cititor grec, tot nu vom anihila ambiguitățile versiunii grecești: textul ebraic accesibil nouă a fost vocalizat (a primit un sens neechivoc adică) *după* redactarea Septuagintei și conține, în plus, *hapax legomena* și termeni obscuri, așa că este dificil să aflăm vreo lămurire fie și în versiunea „originară".

Să citim, în fine, ultimul enunț al secvenței biblice: „O vei face în părțile de pe pământ cu două punți și cu trei punți!". Ce poate semnifica acest text, confuz, ba chiar contradictoriu?

Dificultățile nu se opresc aici: cele amintite deja sunt triviale pentru cititorul grec, caracterizând multe dintre paginile Septuagintei. Există însă o „aberație" specifică acestui text: observând pasajul biblic, aflăm că dimensiunile „cutiei" sunt trei sute de coți, cincizeci de coți și, respectiv, treizeci de coți. Cum un cot este echivalentul, aproximativ, al unei jumătăți de metru, rezultă că arca lui Noe, cea care a cuprins exemplare din întreaga faună terestră, la care s-a adăugat hrana acestora pentru un an, avea o sută cincizeci de metri lungime, douăzeci și cinci de metri lățime și cincisprezece metri înălțime.

Ridicolul a fost observat și de către antici, de către Apelles, discipol al lui Marcion: „Dorind el [*i.e.* Apelles] să demonstreze că scrierile lui Moise nu conțin nimic din dumnezeiasca înțelepciune și nimic din lucrarea Duhului Sfânt, a îngrămădit afirmații ce vor să probeze că nicidecum nu s-ar fi putut întâmpla ca un spațiu atât de strâmt să cuprindă toate soiurile de însuflețite și hrana acestora, care să ajungă peste an. De vreme ce sunt introduse în arcă, după

1. Termenul românesc ce echivalează grecescul **ἐπισυνάγων**, „însumând", este ales în mod potrivit: ca și cuvântul elin, el face parte mai degrabă din vocabularul aritmeticii, nefiind utilizat specific în arta construcției.

Scriptură, două [câte] două (Gn. 6,19) din însuflețitele necurate, adică câte doi masculi și câte două femele (căci aceasta indică cuvântul repetat), iar dintre cele curate șapte [câte] șapte (Gn. 7,2), care înseamnă, la fel, câte șapte, cum se putea, spune el, ca acest spațiu menționat să cuprindă fie și numai patru elefanți? Și după ce face aceeași observație în privința fiecărui soi, adaugă, ca o concluzie, aceste cuvinte: «Rezultă, așadar, că povestirea este fictivă. Dacă este așa, rezultă că această scriere nu este de la Dumnezeu»". Obiecția lui Apelles este amintită chiar de către Origen, în omilia dedicată arcei lui Noe (*Homilia în Genesim* 2,2). Absurdul pasajului pune la îndoială chiar credibilitatea autorului acestuia: scrierea nu poate fi divină, pentru că ea nu este verosimilă, descriind un *impossibile*.

Observând că textul citit în semnificația lui comună se apropie de ridicol, ne-am aștepta ca Origen să procedeze habitual: declarând că este mai important să descoperim, prin alegoreză, semnificația spirituală, duhovnicească, a acestui fragment, ar urma să fie neglijată „litera" Scripturii, spre folosul spiritului. Origen este un alegorist important: doar rezultatul alegoriei, care decupează ceea ce este convenabil (ori inteligibil) aici, ar putea trece proba decenței intelectuale. Ar trebui reținut că textul biblic discutat a pus semnificative dificultăți întregii tradiții interpretative creștine. Paradoxal, mulți exegeți vor recurge tocmai la interpretarea lui Origen, a faimosului alegorist care ne transmite, și pentru această instanță, o elegantă, atentă exegeză literală, o explicație ce ia în seamă semnificațiile prime ale termenilor.

Dar, până la a constata influența origeniană asupra exegezelor posterioare, este mai bine să amintim soluția transmisă de Origen: el consideră că acest pasaj nu contrazice cu nimic logica comună, bunul simț. Doar cel grăbit va afirma incoerența textului biblic.

Prima datorie, fundamentală, este clarificarea formei exterioară a arcei lui Noe. Imaginarul comun, iconografia clasică plăsmuiesc aproape întotdeauna un obiect plutitor ce are forma unei corăbii. Însă un cititor atent al Septuagintei era obligat să creadă altceva despre forma arcei: „Mai întâi, deci, se cercetează în ce fel ar trebui înțelese aspectul exterior și forma arcei. După câte cred eu, atât cât rezultă din cele care sunt descrise, ea a fost rectangulară la bază, ridicându-se și înclinându-se treptat până la vârf, astfel încât la vârf a fost redusă la un cot. Căci așa se relatează că a fost clădită, cu o lungime de trei sute de coți și cu o lățime de cincizeci de coți în temeliile ei, treizeci de coți fiind ridicați în înălțime. Vârful a fost restrâns într-un loc strâmt, astfel că lungimea și

lățimea ei au fost acolo de un cot" (Origen, *Homilia in Genesim* 2,1). Altfel spus, pentru Origen arca are formă piramidală, mai exact forma unui trunchi de piramidă: baza a fost rectangulară, iar forma piramidală a fost rezultatul observării a două indicații cuprinse în Septuaginta, a înălțimii (treizeci de coți) și a laturii suprafeței minime a „cutiei" plutitoare (aproximativ un cot), evident mai mică decât dimensiunile patrulaterului de la bază.

Interpretarea nu este numai surprinzătoare, ci și provocatoare: cum ar putea susține Origen aceste concluzii? Nu avem de-a face, încă o dată, cu arbitrariul unei minți predispuse la alegorie? Am putea crede aceasta dacă, în primul enunț al omiliei discutate aici, Origen nu ar spune: „Să vedem, mai întâi, cele consemnate despre arcă după literă". Apoi, chiar în fragmentul citat anterior, cel în care Origen lămurește forma arcei lui Noe, Alexandrinul își întemeiază opinia pe litera Scripturii: „După câte cred eu, atât cât rezultă din cele care sunt descrise, ea a fost rectangulară la bază, ridicându-se..." . Cum a ajuns Origen să susțină că textul Scripturii autorizează afirmarea acestei forme a arcei?

Întrebarea anterioară este justificată: fără a observa temeiul explicației origeniene, vom crede că este arbitrară, ca și alegoria practicată de Alexandrin. Pentru a înțelege maniera filologică, atentă, în care Origen privea textul Scripturii, va trebui să recitim și noi textul. În fapt, în chestiunea formei exterioare a arcei contează doar trei propoziții: „Însumând vei face arca și o vei termina laolaltă până la un cot de sus! Iar ușa arcei o vei face într-o parte...!". Traducerea românească, oricât de exactă ar fi, nu ne poate dispensa de observarea termenilor elini din Septuaginta. Nu toți termenii trebuie analizați cu acribie, ci doar doi, care indică acțiunile descrise în primul enunț; un ultim indiciu se află într-o sintagmă polisemantică a ultimei propoziții.

Să vedem ce ne poate dezvălui primul verb al secvenței: termenul românesc „însumând" traduce grecescul **ἐπισυνάγων**. Așa cum aminteam anterior, verbul este unul straniu pentru acest context: el poate fi aflat mai degrabă în context matematic, desemnând uzual acțiunea de adunare, de însumare. Pentru Origen, excentricitatea verbului utilizat aici este avertisment pentru cititor: un bun filolog va trebui să lămurească înțelesul verbului în context. Cum semnificația curentă nu ne spune nimic important, filologul își va asuma analiza verbului discutat. Așa observă Origen că **ἐπισυνάγων** este un compus ce pleacă de la un verb elementar, **ἄγω**. Semnificațiile curente ale acestui din urmă verb sunt „a duce", „a trage". Înaintea acestui verb primar au fost așezate două

preverbe. Proxim verbului primar este preverbul **σύν**: traducerea cea mai obişnuită a lui este „împreună". Aşadar, semnificaţia parţială a verbului utilizat de Scriptură este „a duce-împreună", „a trage-împreună".

Dacă mai adaug acestui compus şi primul preverb, **ἐπί**, care desemnează habitual situarea „peste", „deasupra", atunci semnificaţia verbului biblic, dată de analitica gramaticală, va fi „a duce--împreună-deasupra", „a trage-împreună-deasupra"[1].

Astfel, Noe construieşte arca „trăgând-împreună-deasupra": această ultimă acţiune dezvăluie conturul arcei. Iar verbul următor, tradus în română prin perifrază, „a termina-laolaltă", **συντελέσεις**, indică sfârşitul acţiunii desemnate de verbul tocmai discutat: Noe „va termina", **τελέσεις**, arca „laolaltă", **σύν**, aducând în proximitate cele patru planuri verticale ale figurii în spaţiu. Iar aceste planuri nu sunt perpendiculare bazei, ci oblice: dovadă este indicaţia dată lui Noe, care va „termina-laolaltă" arca „până la un cot", **εἰς πῆχυν**. Aşadar, aria suprafeţei descrise de patrulaterul superior al arcei, care are una din laturi de (aproximativ) un cot, este mai mică decât aria suprafeţei de la baza figurii solide. Este utilizată, prin urmare, aceeaşi analitică gramaticală pentru a ne putea clarifica asupra semnificaţiei textului.

Enunţul biblic, care părea atât de straniu la început, se poate dovedi, pentru un atent filolog, indicator al formei exterioare a arcei: Noe va face arca însumând, adică „trăgând-împreună-deasupra" patru linii imaginare, şi o va „termina-laolaltă până la un cot de sus", ceea ce înseamnă că suprafaţa delimitată de către cele patru planuri oblice ale trunchiului de piramidă va avea în extremitatea superioară latura de (aproximativ) un cot.

---

1. O notă necesară pentru explicarea traducerii lui **ἐπισυνάγων** prin autohtonul „însumând". Echivalarea românească a verbului grecesc a fost una fericită, cred: „însumând" poate reda, la o analiză atentă, tocmai semnificaţia verbului grec. Căci gerunziul românesc aparţine, ca şi termenul grecesc, unui lexic nespecific construcţiei, iar semnificaţia observată prin analiza verbului grecesc poate fi regăsită, *in extremis*, şi în cazul verbului românesc: „a însuma" înseamnă „a pune împreună", „a aduna", iar latinul *summa*, descoperit în etimologia termenului românesc, poate fi înţeles ca desemnând „vârful", „punctul superior" spre care se îndreaptă acţiunea de însumare, de adunare. Aşadar, „a însuma" poate indica, ca şi **ἐπισυνάγων**, acţiunea de însumare verticală a liniilor imaginare ale arcei.

Şi pentru că am amintit de suprafeţele oblice ale trunchiului de piramidă, indicat ca formă exterioară a arcei, este potrivit să amintim aici un ultim indiciu, prezent în textul biblic, despre forma arcei: „Iar uşa arcei o vei face într-o parte". Din fericire, versiunea românească este la fel de sugestivă ca originalul elin: uşa va fi „într-o parte", adică nu pe vreuna din baze, ci pe una din suprafeţele exterioare. Însă sintagma „într-o parte" ne poate indica nu numai acest lucru, ci şi poziţia uşii faţă de patrulaterul ce stă ca fundament: uşa va fi „într-o parte", adică oblică în raport cu suprafeţele paralele ale arcei. Acest indiciu cuprins în porunca divină nu poate decât confirma forma arcei, deslușită deja printr-o atentă analiză a termenilor implicaţi.

Să recitim acum textul Septuagintei: „Însumând vei face arca şi o vei termina laolaltă la un cot de sus! Iar uşa arcei o vei face într-o parte...!". După clarificarea anterioară, textul nu mai pare atât de obscur: el indică, la o analiză ce valorifică acribia filologului, forma exterioară a arcei. Iar această formă exterioară este pentru Origen, care speculează şi informaţia mecanică, forma ideală a unui obiect ce trebuie să plutească: „Nici o formă mai potrivită şi mai aptă nu a putut fi dată arcei, ţinând cont de constrângerile ploilor şi ale potopului, decât cea care risipeşte şuvoaiele apelor datorită vârfului, ca dintr-un acoperiş ce are culme, menţinând totodată partea inferioară a arcei în apă prin stabilitatea dată de forma rectangulară, astfel încât să nu poată fi înclinată sau scufundată nici de izbirea valurilor şi nici de agitaţia însufleţitelor care erau înlăuntru" (*Homilia in Genesim* 2,1). Opiniile specialiştilor contemporani nu fac altceva decât să confirme această constatare a fizicii antice.

Origen nu se opreşte aici: el va lua în considerare orice indiciu al Scripturii care ar putea lămuri forma, constituţia arcei. Astfel, Alexandrinul observă că „se relatează, iarăşi, că [arca] a fost construită din lemn dreptunghiular: ca să se poată îmbina mai uşor şi ca să fie oprit orice atac al apelor când potopul va da năvală, de vreme ce interstiţiile sunt acoperite, înlăuntru şi în afară, cu smoală" (*Homilia in Genesim* 2,1). Şi pentru că etanşeizarea arcei obliga şi la smolirea uşii, din exterior, Origen trebuie să constate că „asigurarea uşii nu a fost îndeplinită prin procedee omeneşti (v. Gn. 7,16-17). Căci în ce mod putea fi smolită uşa pe dinafară, după ce a fost închisă şi nici unul dintre oameni nu se afla în afara arcei? Aceasta a fost, fără îndoială, lucrarea puterii divine, făptuită pentru ca apa să nu pătrundă prin intrarea pe care mâna omenească nu o putea asigura" (*Homilia in Genesim* 2,1). Tocmai pentru că îşi asumă textul în literalitatea lui, citindu-l aşa cum l-ar

citi oricine, Origen trebuie să afirme implicarea directă a puterii divine în pregătirea arcei.

După ce forma exterioară și constituția arcei au fost lămurite, Origen va explica, urmând aceleiași „litere" a Scripturii, adică semnificațiilor pe care orice cititor al Bibliei le descoperă în text, care este alcătuirea interioară a acestei arce. Aici dificultatea este dată de caracterul confuz al Scrierii: „O vei face în părțile de pe pământ cu două punți și cu trei punți!". Ce ar putea semnifica acest enunț?

Rufin, dator unei tradiții biblice latine „vechi", va citi „mai clar" secvența biblică în traducerea oferită acesteia, și apoi în comentariul acesteia. Pentru el, pasajul biblic spune: „Vei face în părțile de jos două punți, iar în părțile de sus trei punți!". Astfel, dificultatea din textul grecesc dispare. Dar textul elin, cel pe care Origen îl avea în față, era mai complicat: așadar, ce ar putea semnifica enunțul „o vei face în părțile de pe pământ cu două punți și cu trei punți!"? Ca filolog, Origen știe că neclaritățile unei traduceri pot fi depășite prin consultarea unei alte traduceri a aceluiași text. Din fericire, avem păstrate câteva fragmente grecești, adaptate, ale omiliei (comentariului?) origeniene despre arca lui Noe: discuția se va face plecând de la acestea.

Symmahos, observă Alexandrinul, va traduce aceeași secvență ebraică eliptică altfel: „O vei face jos cu două etaje și cu trei etaje!" (**κατὰ δίστεγα καὶ τρίστεγα ποιήσεις αὐτήν**). Textul nu este de o limpiditate desăvârșită, dar el pare a fi mai clar decât traducerea din Septuaginta. Așa că Origen afirmă: „Fie, așadar, părțile ei inferioare, care s-au numit «de pe pământ», cu două punți, iar cele aflate deasupra celor două punți, peste puntea superioară, cu trei punți". Temeiul acestei descrieri este mai puțin Septuaginta, cât traducerea lui Symmahos: „căci așa a dezvăluit-o Symmahos: «o vei face jos cu două etaje și cu trei etaje!»" (*PG* 12,161B).

După aceasta putem reveni la textul omiliei origeniene pentru a afla cum era constituită interior arca: „În interior, cele ce se numesc părțile de jos ale ei au fost descrise ca fiind cu două punți, adică având două etaje de cămări. Iar părțile de sus [reamintesc, pasajul biblic tocmai clarificat este tradus de Rufin într-o manieră simplă, neproblematică: «vei face în părțile de jos două punți, iar în părțile de sus trei punți!»] sunt descrise cu trei punți, ca și cum ar spune «construite cu trei etaje de încăperi». Aceste deosebiri ale lăcașurilor se arată a fi făcute ca să poată fi repartizate ori ușor, câte unul, în diverse adăposturi, soiurile însuflețitelor sau ale fiarelor și pentru ca să poată fi separate cele îmblânzite, lipsite de curaj, de fiarele sălbatice. Deci aceste locuințe separate

se numesc sălaşe" (*Homilia in Genesim* 2,1). Aşadar, amănunte importante ale alcătuirii interne a arcei sunt evidente în eliptica biblică, după cercetare.

Ceea ce urmează ne indică un lucru important: opiniile origeniene nu sunt, toate, în mod necesar opera Alexandrinului. El utilizează şi explicaţii mai vechi, transmise prin tradiţie: „Ni s-a transmis nouă, cu înţelepciune, şi nu fără verosimilitate, că părţile de jos, care, spuneam mai înainte, au fost construite cu două etaje (numite, aparte, cu două punţi, spre deosebire de părţile de sus, numite cu trei punţi), au fost divizate în acest fel pentru că toate însufleţitele au fost în arcă un an întreg. Şi era necesar, înainte de toate, ca proviziile să fie strânse pentru un an întreg, şi nu numai să fie aşezate provizii, ci şi locuri pentru produsele digestiei, pentru ca necurăţiile să nu chinuiască, prin miasme, nici pe însufleţite şi nici, cu atât mai puţin, pe oameni. Ei transmit, deci, că partea inferioară, care este la bază, a fost lăsată şi destinată pentru necesităţile de acest fel; partea superioară, învecinată cu aceasta, a fost destinată păstrării hranei. Căci părea necesar ca acelor fiare cărora natura le-a dat să se hrănească cu carne să le fie aduse din afară însufleţite, pentru ca ele să fie în stare să-şi conserve viaţa, hrănindu-se cu carne, în vederea pregătirii următoarei generaţii; pentru alte însufleţite, însă, sunt păstrate alte alimente, cerute de nevoile lor naturale. Se relatează că etajele de jos, care se numesc cu două punţi, au fost deosebite pentru aceste folosiri; etajele de sus au fost prezentate ca rezervate spre locuire fiarelor sau însufleţitelor: cel inferior ca locuinţă fiarelor sălbatice şi neîmblânzite, ori şerpilor, iar în cel superior, învecinat acestuia, au fost sălaşele animatelor blânde. Iar deasupra tuturor, în cel mai înalt loc, a fost aşezată locuinţa dată oamenilor, cum e normal; aceştia le depăşesc pe toate prin demnitate şi prin raţiune. După cum se recunoaşte că omul are putere, prin raţiune şi înţelepciune, peste toate câte sunt pe pământ, tot aşa a fost aşezat în locul de deasupra şi deasupra tuturor animatelor din arcă" (*Homilia in Genesim* 2,1).

Aşadar, interpretarea origeniană este datoare şi tradiţiei. Firească este întrebarea: cărei tradiţii? Căci va fi existat o tradiţie creştină interpretativă, dar în această speţă, a episodului biblic discutat aici, mărturiile scrise sunt insuficiente pentru a indica prioritatea creştină[1]. Episodul a fost discutat şi în aria necreştină, se pare:

1. Clement Alexandrinul, în *Stromata* (6, 11, 86), indică aceeaşi formă a arcei lui Noe, dar şi el pare dator tradiţiei interpretative.

martor poate fi aici Filon, care în *Quaestio in Genesim* 2,5 ne transmite că arca are forma unui obelisc. Referința lui Filon este naturală : mediul cultural egiptean sugerează comparația. Dincolo de ea, putem întrevedea aceeași atentă analiză filologică parcursă de interpret : forma sugerată de Scriptură, în cazul arcei lui Noe, este piramidală. Ar fi poate interesant de văzut dacă forma indicată de către Filon, evreu aparținând Sinagogii, ar fi putut intra în coliziune cu ceea ce originalul ebraic permitea să se afirme despre forma arcei (semnificativ este că în aceeași *quaestio* Filon observă că arca are proporțiile corpului uman). Poate astfel o secvență complicată a originalului ebraic ar putea fi descifrată mai facil. Oricum, explicația filoniană secventă insistă pe interpretarea simbolică a pasajului biblic.

Discuția despre una din sursele explicației origeniene, iudaică normativă ori nu, ar putea interesa și partea următoare a omiliei despre arcă, acolo unde Origen încearcă să răspundă obiecțiilor lui Apelles, cel care contesta că într-o construcție cu dimensiunile indicate de Scriptură ar fi putut încăpea tot șirul viețuitoarelor. Căci Alexandrinul declară că răspunsul la această obiecție a fost deja dat : „Cu privire la [obiecțiile] acestea, noi aducem la cunoștința auditorilor cele pe care le-am învățat de la bărbați cucernici și cunoscători ai tradițiilor ebraice și de la învățătorii de dinainte. Spuneau, deci, cei dinainte că Moise, care (după cum mărturisește Scriptura despre el) fusese instruit în toată înțelepciunea egiptenilor [*cf.* Fp. 7,22], a pus în acest loc numărul coților după arta geometrică, pe care mai ales egiptenii o cunosc foarte bine. Căci pentru geometri, după acel mod de calcul care la ei se numește «putere», un cot reprezintă, la cub sau la pătrat, șase coți, în general, sau trei sute de coți, în parte. Dacă acest mod de calcul va fi respectat în întregime, se va găsi în măsura acestei arce atâta loc, în lungime și în lățime, încât aceasta să fi putut cuprinde, în adevăr, germenii ce trebuiau să refacă întreaga lume și semințele care au înnoit totalitatea animatelor" (*Homilia in Genesim* 2,2). Textul origenian, în varianta sa rufiniană, este mai degrabă confuz în partea sa ultimă : se pare că traducătorul latin nu a înțeles textul grecesc ce explică semnificația „cotului" geometric, text oarecum tehnic. Așa că Rufin va rescrie omilia origeniană, compunând o secvență oarecum ininteligibilă.

Din nou suntem salvați de un fragment din versiunea grecească, adaptată, a omiliei (comentariului?) lui Origen la acest pasaj biblic : aflăm astfel că Origen a fost informat de către un evreu învățat că dimensiunile menționate în Scriptură trebuie văzute ca

indicând pătratul numerelor respective (*PG* 12,165AB). Astfel, arca a avut o lungime de nouăzeci de mii de coți, o lățime de două mii cinci sute de coți și o înălțime de nouă sute de coți: tradus în sistem metric, patruzeci și cinci de mii de metri lungimea, o mie două sute cincizeci de metri lățimea și patru sute cincizeci de metri înălțimea. Aceste numere apar ca dimensiuni ale arcei lui Noe într-o altă lucrare origeniană, *Contra Celsum* 4,41. Dimensiunile biblice, astfel înțelese, sunt suficiente pentru a suporta plenitudinea speciilor, precum și hrana acestora.

În privința sursei informațiilor origeniene: Origen pare a indica, în textul grecesc păstrat, că informația a fost transmisă oral (**ἐμάθομεν δὲ ἡμεῖς ἀπό τινος τῶν παρ' Εβραίοις ἐλλογίμων**). Ceea ce ne încredințează că Origen dispunea și de interpretarea mozaică contemporană lui: Filon este doar una din posibilele surse. Așadar, și interpretarea rabinică este potențială sursă pentru considerațiile detaliate despre arca lui Noe. Ipoteza este confirmată și de *Genesis Rabbah* 31,10, care face și ea o mențiune despre dimensiunile arcei, în speță despre semnificația „coților" amintiți aici: arca a fost construită, ni se spune, luându-se în calcul coți „egipteni". Dincolo de eliptica observației este evidentă preocuparea rabinică pentru acest pasaj problematic al Genezei.

Există totuși o dificultate în explicația origeniană: dacă textul Scripturii este citit după literă, adică asumându-ne semnificațiile curente ale termenilor, trei sute de coți nu vor putea însemna niciodată nouăzeci de mii de coți. Căci un număr nu indică nicidecum pătratul lui. Or, textul biblic nu conține nici o indicație despre utilizarea cifrelor menționate după vreun mod de calcul: nu se impune utilizarea vreunei operațiuni matematice. Origen este conștient de dificultate: de aceea el apelează la interpretarea contextuală[1], evidentă și în textul grecesc ce ne este accesibil astăzi. Moise, ne spune aceeași Scriptură care ne transmite dimensiunile arcei, a fost educat în toată știința egiptenilor (*cf.* Fp. 7,22). Or, excelența egiptenilor în arta geometrică era un *topos* antic (v. pentru confirmare opinia lui Proclos, *Commentarium in Elementa*,

1. Mobilul acesteia, pentru unii cititori ai Bibliei, poate fi un principiu al exegezei alexandrine, ce insistă pe necesitatea elucidării interne a unei dificultăți: încă Aristarh formulase imperativul exegetic „Interpretează-l pe Homer cu ajutorul lui Homer!". Pentru alți cititori, exigența explicației interne este rezultat al observării specificului „limbajului" revelat: lămurirea poate fi descoperită doar prin apel la enunțurile ce formează acest limbaj aparte.

Prolegomena II). Ca o persoană educată în arta geometrică, Moise, autorul Pentateuhului, ne indică cifrat, *more architectonico*, dimensiunile arcei (*PG* 12,168A). De altfel, cel ce a redactat Legea nu putea utiliza cifrele indicate în sens comun: lui îi era evident, ca oricărei persoane deprinse cu geometria, că un corp în spațiu ce ar avea dimensiunile indicate de către el nu ar fi putut cuprinde toate speţele însufleţitelor (*PG* 12,165AB). Origen aplică aici un principiu literar clasic, cel al explicației contextuale.

Constatăm că Origen ne oferă o explicație exhaustivă a unui fragment biblic foarte dificil, iar explicația origeniană pleacă chiar de la ceea ce fiecare dintre noi dorește să regăsească în Scriptură: acele realități la care trimit, uzual, termenii utilizați de către fiecare dintre noi. Origen nu practică „eschiva alegorică" în fața unui text dificil: exegeza lui insistă pe semnificația istorică, literală, comună, adică asupra înțelegerii textului ca indicator al semnificaților cotidieni. În încheierea descrierii arcei, Origen chiar precizează: „Acestea să fie spuse, după interpretarea istorică, împotriva celor ce se străduiesc să atace scrierile Vechiului Testament, afirmând că ele conțin lucruri imposibile și iraționale" (*Homilia in Genesim* 2,2). Cele descrise în Scripturi sunt coerente, chiar dacă polemica și, mai ades, lenea le tranformă în ficțiuni. Origen nu este alegoristul care transformă orice pasaj al Bibliei într-un prilej de metaforă: el studiază foarte atent textul, descoperind că sub litera confuză, neelegantă, se ascunde explicația. Da, explicația este ascunsă: doar cel perseverent o poate afla. Căci „în casa înțeleptului leneșul nu are loc" (*Homilia in Genesim* 4,1).

Dacă nu înțelegem analiza origeniană, dacă nu reușim să înțelegem abnegația Alexandrinului decât ca „fixație" ca are ca obiect Scriptura, aceasta se întâmplă, poate, pentru că respectul antic față de text a devenit ininteligibil modernului. Cartea nu mai este pentru noi decât prilej de cogitațiune centrată pe individ: *noi* citim, pentru a *ne* înțelege. Experiența lecturii este una a solitudinii, în raport cu cea a anticului, pentru care cunoașterea, cea esențială, era rezultat al dialogului.

Textul revelat, ca depozitar al adevărului, trebuie studiat cu acribie: doar el ne poate salva de la contradicția internă, de la insuficiența oricărui discurs emis de noi. Aceasta este concluzia lui Origen, concluzie evidentă atunci când e analizată gândirea noastră, exprimată prin limbaj. Studiul mesajului revelat, asumat ca adevărat, pleacă (tocmai am văzut aceasta) de la ceea ce este mai bine cunoscut, de la semnificațiile familiare, ordinare, pe care le au termenii incluși în Cartea revelată.

Pentru că această Scriere exprimă adevărul, ea nu poate fi decât semantic adevărată, habitual adevărată, mai întâi : arca lui Noe, spre exemplu, trebuie să fi existat, dacă Scriptura este, într-adevăr, adevărul. Căci aceasta înseamnă pentru începător adevărul : corespondența dintre lucruri, dintre lucrurile cunoscute, și intelect. Nu există contradicție, nu există nici un semn al vreunei imposibilități în textul biblic ce descrie construcția arcei : enunțurile revelate, nedescriind vreun *impossibile*, nu pot fi aprioric false. Exegeza literală origeniană, atât de atentă, este tocmai explicarea textului Scripturii din perspectiva semnificațiilor curente ale termenilor. O dată împlinită, ea generează încredere în text, pentru începător, pentru cel ce tocmai și-a asumat Biblia drept carte revelată.

Că Origen nu este numai alegoristul faimos despre care ne vorbește fiecare enciclopedie, ci și un cititor foarte atent al Scripturii, care încearcă să devoaleze, în temeiul semnificațiilor comune, adevărul Bibliei, trebuie să fie evident de acum pentru cititor. În fapt, puțini comentatori au citit atât de atent Scriptura : în avantajul lui Origen au fost educația într-un mediu cultural privilegiat, apartenența la cultura alexandrină, atitudinea dialogală.

Acest model educativ, acest tip generos de intelectual creștin a dispărut relativ timpuriu. Faima lui Origen va fi mai degrabă a unui alegorist, a unui individ care creează, în temeiul analogiei, o complicată, absconsă interpretare a Scripturii. Deși citit din această perspectivă, multe dintre soluțiile sale exegetice au fost preluate de o posteritate ce nu avea nici resursele, nici disponibilitatea origeniană de a înțelege textul revelat. Iar soluțiile Alexandrinului erau tentante chiar și atunci când Origen reușea să citească mai atent Scriptura în sens literal.

Numesc aici doar doi autori care s-au contagiat de explicația literală, după semnificațiile prime, a lui Origen : Didim cel Orb și Augustin. Didim cel Orb preia aproape *ad litteram*, în al său *Commentarium in Genesim*, observațiile origeniene. Semn că o persoană educată alegea, la peste un secol de la moartea Alexandrinului, în plină efervescență teologică, aceeași veche explicație literală origeniană a pasajului referitor la construcția arcei lui Noe. Dibăcia lui Origen pare să fi fost, estimp, neegalată.

Nu numai Orientul a profitat de explicația literală origeniană, cea care analiza atât de atent secvența biblică din Gn. 6,14-16. Augustin, un alt bun filolog, va recurge tot la clarificarea origeniană a dimensiunilor arcei lui Noe. Și este interesant de observat că Augustin trimite la Origen în această chestiune, chiar dacă

episcopul nu pare să fi înțeles până la capăt explicația origeniană: încredințarea practicată aici de Augustin este cel mai frumos omagiu care poate fi adus literalistului Origen.

De ce „încredințare"? Pentru că Augustin recunoaște în *Quaestio in Heptateuchum* 1,4 că problema dimensiunilor arcei lui Noe a fost lămurită încă de Origen: „Origen a rezolvat" problema capacității arcei „prin apelul la cotul geometric, afirmând că Scriptura nu a spus degeaba că Moise «a fost instruit în toată știința egiptenilor», cei care erau îndrăgostiți de arta geometrică. El spune că un cot geometric este echivalent cu șase coți de-ai noștri"[1].

Într-o altă lucrare augustiniană, Origen ne este iarăși indicat ca iscusit interpret al pasajului discutat: „Origen a adăugat, nu fără eleganță, că Moise, adică omul lui Dumnezeu instruit în toată înțelepciunea egiptenilor, care erau îndrăgostiți de arta geometrică, a putut indica coți geometrici, unde ei asigură că un cot este echivalent cu șase coți"[2]. Fragmentul augustinian, din *De ciuitate Dei* 15,27, preia aceeași informație: problema dimensiunilor arcei a fost rezolvată încă de Origen, el echivalând un cot geometric cu șase coți uzuali. Însă această echivalare nu poate fi regăsită ca atare în fragmentele grecești păstrate din Origen: Alexandrinul nu consideră că cifrele menționate trebuie multiplicate cu șase, ci că ele indică, în fapt, radicalul dimensiunilor reale ale arcei (fiecare cifră fiind pusă acolo pentru pătratul ei). De unde informația lui Augustin atunci?

Tot din textul omiliei lui Origen, omilie tradusă defectuos de Rufin, ce pare să nu fi înțeles textul grecesc: în vreme ce Origen vorbește despre cifrele menționate în Scriptură ca indicând, tehnic, radicalul dimensiunilor reale ale arcei (mărturie neechivocă este mențiunea din *Contra Celsum* 4,41), Rufin e derutat de textul grecesc, pe care nu reușește să-l înțeleagă. Și atunci traduce așa cum am văzut deja: „Pentru geometri, după acel mod de calcul care la ei se numește «putere», un cot reprezintă, la cub sau la

1. În latină: *quam quaestionem cubito geometrico soluit Origenes, asserens non frustra Scripturam dixisse quod Moyses omni scientia Aegyptiorum fuerit eruditus, qui geometricam dilexerunt. Cubitum autem geometricum dicit tantum ualere quantum nostra cubita sex ualent.*
2. În latină: *Origenes non ineleganter astruxit, Moysen scilicet hominem Dei eruditum, sicut scriptum est, omni sapientia Aegyptiorum* [Act. 7,22]*, qui geometricam dilexerunt, geometrica cubita significare potuisse, ubi unum quantum sex nostra ualere asseuerant.*

pătrat, șase coți, în general, sau trei sute de coți, în parte". (*Homilia in Genesim* 2,2). Alexandrinul a luat în fața lui Augustin chipul lui Rufin : de aici insistența episcopului pe multiplicarea cu șase a cifrelor indicate în Scriptură.

Este transparent astfel creditul pe care Origen, chiar neînțeles, îl avea asupra posterității : o exegeză literală origeniană clarifica, prin autoritatea autorului, chiar și atunci când nu prea clarifica. Trebuie să fi fost covârșitor prestigiul Alexandrinului, care adesea a fost asumat fără a fi înțeles.

Explicațiile lui Origen, cele privitoare la arca lui Noe, ne dezvăluie, contrar așteptărilor, un autor ce excelează în interpretarea literală a textului sacru. Faima Alexandrinului, a interpretului ce oferă inspirate explicații literale Bibliei, trebuie să fi fost covârșitoare la început : atât Răsăritul, cât și Apusul l-au urmat, uneori fără a-l înțelege pe deplin. Așadar, Origen ar trebui considerat interpret al Scripturii, și nu alegorist al acesteia : acribia analizei, stăruința pe text, supunerea la acesta sunt remarcabile. Iar atitudinea este cum nu se poate mai firească pentru un cercetător ce își asumă, ca soluție a căutării, înțelegerea unei cărți, a textului, unic, ce cuprinde adevărul.

Poate că exemplul discutat aici nu a convins despre abnegația literală a exegezei origeniene. Poate că filiația origeniană a unor exegeze literale dificile, cu ecou în posteritate, nu pare evidentă. Cititorul neconvins încă poate apela și la o altă exegeză faimoasă a lui Origen, cea aplicată unui verset biblic enigmatic, care i-a făcut pe mulți ignoranți să considere că astrologia ar putea avea justificare biblică. Și aceasta pentru că Dumnezeu poruncește ca astrele „să fie spre [a da] semne și spre vremi, spre zile și spre ani!" (**ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς**, Gn. 1,14). Cel de-al patrulea fragment din *Comentariul* origenian la Geneză discută acest fragment, înțeles după semnificațiile lui prime, lămurind cum și pentru cine sunt astrele semne. Cititorul sceptic, observând acribia comentariului origenian, va fi obligat să admită că Alexandrinul dedică timp și efort tocmai clarificării semnificației prime a textului. Aceasta nu pentru că nu ar exista și un registru alegoric al lecturii origeniene, ci pentru că Scrierea revelată trebuie lămurită, în mod fundamental, celui ce descoperă în Biblie doar discurs uman.

La fel ca și în cazul exegezei literale a arcei lui Noe va exista și în cazul versetului biblic tocmai citat o însemnată descendență a exegezei origeniene. Semn pentru aceasta este chiar supraviețuirea în original a fragmentului origenian, datorată preluării

lui în *Filocalia*, sinteză alcătuită de doi faimoși exegeți ai veacului al patrulea : numele lor este garanție pentru excelența exegezei literale oferite de Origen. Și, ca și în cazul interpretării literale a arcei noahice, depărtarea de autor schimbă configurația, atenuează acribia exegezei Alexandrinului : cel doritor poate confrunta rigoarea interpretării origeniene cu ecourile ei, foarte slabe, din *Quaestio in Genesim* 15 (*PG* 80) redactate de Teodoret.

Opțiunea lui Origen pentru adevărul unei cărți nu ar trebui să ne surprindă : vremea lui cunoaște și apreciază fenomenul încredințării, unui maestru sau chiar față de o carte. Pentru Numenios, adevărul este depozitat în scrierile lui Platon, primind confirmări din partea celorlalte doctrine. Pentru Plotin, filosofarea este doar prilej de exegeză : în multe rânduri el declară că nu face altceva decât să dezvăluie semnificația scrierilor lui Platon. Pentru Alexandru din Afrodisia, evitarea aporiei filosofice poate veni doar din lămurirea locurilor aristotelice interesate. La fel, pentru Origen soluția căutării a fost încredințarea că o singură scriere evită limitele noastre, ale limbajului nostru : Scriptura creștinilor. Iar necesitatea, pentru Alexandrin, nu este numai una culturală, ci și logică.

Așadar, nimic mai firesc decât încercarea de a înțelege, de a cunoaște adevărul interogând singura carte ce îl exprimă plenar. Plenar, pentru că este text redactat sub inspirație divină : cuprinsul ei așteaptă să fie descifrat de către fiecare dintre noi. Iar începutul, și pentru Origen, dar și pentru mulți alți exegeți creștini, va fi clarificarea acestei Scrieri plecând de la ceea ce noi presupunem că ea exprimă : termenii Bibliei vor fi priviți ca desemnând ceea ce ne este familiar. Dificultatea textului revelat nu este decât invitație la cercetare atentă, pentru cititor : chiar și o secvență ternă, ambiguă poate clarifica, dacă cititorul își asumă căutarea. Cercetarea va urma semnificațiilor prime, curente ale termenilor pe care îi descoperim în Scriptură : vom înțelege fiece cuvânt al textului revelat ca desemnând ceea ce noi suntem obișnuiți să înțelegem ca stând sub acel termen. Vom citi acest text *ca și cum* ar fi scris în limbaj comun : doar de aici se poate pleca în înțelegerea enunțurilor. De aici exigența unei bune cunoașteri științifice, repertoriate în dicționar sau în enciclopedie : „litera" Bibliei este în fapt, locul întâlnirii dintre un termen cu ocurență biblică și achiziția științifică ce stă, la un moment dat, sub acel termen. De aici necesitatea cultivării, care să semnifice adecvat, în raport cu stadiul cercetării, fiecare termen al Scripturii. Semnificațiile prime vor fi, așadar, cele uzuale : analiza atentă se face plecând de la ele. Pedagogia cere, inițial, asumarea elementarului.

Însă Scrierea revelată, ca scriere inspirată de Dumnezeu, nu acoperă, în fapt, semantica uzuală. Limbajul nostru cuprinde cu necesitate falsul, implică adesea confuzia, poartă în sine eroarea. Limbajul divin, ca singurul adevărat, nu poate conține negativitatea limbajului nostru. Acest limbaj divin este mai degrabă unul necunoscut: necunoscut pentru că proprietățile lui sunt diferite de cele comune, necunoscut pentru că emițătorul este altul decât cel comun. Miza lui Origen, așadar, va fi traducerea acestui limbaj, cu proprietăți aparte, în limbaj comun. Și aceasta nu se poate face decât plecând de la elementar: textul revelat este asumat inițial ca un text comun. Însă lectura textului revelat în acest registru nu este definitivă: este mai degrabă începutul unui drum complicat, prin care Scrierea revelată este recunoscută ca atare.

Lectura Scripturii ce pleacă de la semnificațiile curente ale termenilor nu poate fi definitivă pentru că asimilarea textului revelat cu un text comun înseamnă asumarea tuturor limitelor pe care limbajul comun le cunoaște: contradicție, incompletitudine, insuficiență. Privit din această perspectivă, textul biblic va cunoaște, chiar și atunci când efortul de lămurire este unul remarcabil, aporii, neclarități, contradicții. Iată, secvența dificilă a construcției arcei a fost lămurită de către Origen: cercetarea atentă autorizează afirmarea semnificației literale a Scripturii. Există însă situații în care dificultatea nu poate fi depășită. Contradicția este evidentă, iar logicianul este nevoit să o recunoască. Confuzia pândește: nu Scriptura, ci înțelegerea noastră. Aceasta pentru că noi practicăm substituția discursului: considerăm propriu ceea ce este dar. Iată doar două exemple, corelate pasajului biblic tocmai lămurit, ce ilustrează inadecvarea modului nostru de lectură.

Noe, urmând comandamentului divin, trebuie să smolească arca: „o vei smoli pe ea pe dinăuntru și pe dinafară!". Porunca trebuie considerată ca îndeplinită, pentru că aceeași Scriptură afirmă: „Și a făcut Noe toate cele pe care i le poruncise lui Domnul Dumnezeu, astfel a făcut" (Gn. 6,22). Însă putem observa, urmând aceeași scriere revelată, că cel ce închide ușa arcei nu este Noe, ci Dumnezeu: „Și a închis Domnul Dumnezeu pe din afara acestuia arca" (Gn. 7,16). Iar aceasta s-a întâmplat după ce Noe a intrat în arcă. Cum a fost atunci posibil ca Noe să smolească pe dinafară ușa arcei, de vreme ce el se afla înlăuntru? Iar dacă se va spune că nu se face nicăieri mențiune expresă despre smolirea de către Noe, pe dinafară, a ușii, se va aminti ceea ce și Origen afirma: există chestiuni care nu sunt explicitate, pentru că „despre ele poate învăța, în mod suficient, însăși cercetarea consecințelor" (*Homilia in Genesim* 2,1). Urmând logicii comune, textul este chestionabil.

O altă dilemă: Noe, care semnifică, etimologic, „odihna", este depozitarul speranțelor umanității. Căci Lameh, tatăl lui, spune că „el ne va da odihnă de lucrările noastre și de asprimea mâinilor noastre și de pământul pe care l-a blestemat Domnul Dumnezeu" (Gn.5,29). Origen se întreabă, justificat: „În ce fel se va arăta ca adevărat că acel Noe a dat odihnă acelui Lameh sau poporului care se afla atunci pe pământ, în ce fel au încetat munca și asprimea în vremea lui Noe, în ce fel a ridicat blestemul pământului, pe care Domnul îl dăduse, când în vremea lui se arată mai degrabă mânia dumnezeiască și Dumnezeu vestește: «Îmi pare rău că l-am făcut pe om pe pământ» (Gn. 6,7)? Și când spune iarăși: «Voi distruge toată carnea care se află pe pământ!» (Gn. 6,7.12)? Și când, peste toate, indiciu al celei mai mari ofense se arată moartea viețuitoarelor?" (*Homilia in Genesim* 2,3). Întrebările lui Origen vizează aceeași consistență a textului biblic, înțeles după semnificațiile comune ale acestuia: Noe, personajul vetero-testamentar, nu poate fi salvatorul umanității pentru că în vremea lui se petrece tocmai distrugerea, aproape completă, a acesteia. Ce semnificație are de fapt textul biblic?

Întrebarea este legitimă: Origen, ca și creștinii contemporani lui, considerau că Biblia nu poate indica decât adevărul. Așa că eșecul în înțelegerea ei indică inadecvarea unui mod de lectură: mai devreme sau mai târziu, Scriptura ni se va înfățișa ca scriere contradictorie. În cazul discutat aici, intelectul a descoperit în indicațiile sumare și aparent contradictorii despre arhitectura arcei lui Noe noima pe care o căutăm oriunde. Însă exercițiul căutării semnificației, atent, adică parcurs în respectul cărții ce conține adevărul, ne-a dezvăluit, după un travaliu exegetic remarcabil, că primele semnificații atribuite de noi Scripturii nu pot fi totuși susținute.

În alte locuri, scrierea revelată cuprinde în mod manifest non-sensuri, contradicții. Ele sunt evidente imediat, oricui: „Nu întotdeauna se poate stabili, în Scripturile divine, o coerență istorică: uneori ea lipsește, spre exemplu atunci când se spune «Spini se vor naște în mâna celui beat» [Prov. 26,9], când se spune, privitor la templul care a fost construit de către Solomon, «Vocea toporului și a securii nu s-a auzit în casa lui Dumnezeu» [3 Rg. 6,7], și, iarăși, în Levitic, când se poruncește ca lepra peretelui, a pielii și a urzelii să fie inspectată și curățată de către preoți [*cf.* Lv. 14,34; 13,48]" (*Homilia in Genesim* 2,6). Aceste secvențe biblice sunt evident aberante: constatarea obligă la o altă înțelegere a textului. Aceasta pentru că, pentru Origen, Scriptura, ca singura

scriere ce indică adevărul, nu poate cuprinde falsul, non-sensul, aberația. Descoperirea erorii, între coperțile Bibliei, indică eșecul nostru (și a celor neexersați, în cazul secvenței ce relatează despre arca lui Noe, și a celor exersați, în cazul versetelor amintite în chiar acest paragraf).

Pentru a se apropia de semnificația autentică, Origen va propune o nouă exegeză a arcei lui Noe (*Homilia in Genesim* 2, 3-6), într-un alt registru (la fel, există o altă exegeză și în cazul versetului privitor la semnificația astrelor, amintit anterior, v. *Homilia in Genesim* 1,5-7, tradusă și ea în continuare). Exegeza origeniană pleacă de la semnificațiile prime, comune, pentru că de aici plecăm și noi în înțelegerea Scripturii. Dedicația literei este semn al pedagogiei : Alexandrinul nu uită niciodată acest principiu.

Cercetarea lui Origen va continua, afirmând că apropierea de limbajul revelat are mai multe etape. Pe cea dintâi tocmai am discutat-o : asumarea textului revelat ca text comun este, pedagogic, prima treaptă, absolut necesară. Însă cercetarea, din această perspectivă, oricât de atentă ar fi, rămâne datoare limbajului nostru și imperfecțiunilor lui. Origen va încerca să-l depășească : adevărul este datoria lui, ca și a oricărui cititor al Scripturii.

Adrian Muraru

Omilii la Geneză

*

Homiliae in Genesim

Homilia I

1. *In principio fecit Deus caelum et terram.* Quod est omnium principium nisi Dominus noster et *Saluator omnium*, Iesus Christus, *primogenitus omnis creaturae*? In hoc ergo principio, hoc est in Verbo suo, *Deus caelum et terram fecit*, sicut et Euangelista Iohannes in initio Euangelii sui ait dicens : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil.* Non ergo hic temporale aliquod principium dicit, sed *in principio*, id est in Saluatore, factum esse dicit caelum et terram et omnia quae facta sunt.

Terra autem erat inuisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum, et spiritus Dei ferebatur super aquas. Inuisibilis et incomposita terra erat antequam Deus diceret : *Fiat lux*, et antequam diuideret inter lucem et tenebras, secundum quod sermonis ordo declarat. Verum quoniam in consequentibus firmamentum iubet fieri et hoc caelum appellat, cum ad ipsum locum uenerimus, inibi differentiae ratio caeli firmamentique dicetur, cur etiam firmamentum appellatum sit caelum. Nunc autem ait : *Tenebrae erant super abyssum.* Quae est abyssus ? Illa nimirum in qua erit *diabolus et angeli eius.* Denique hoc manifestissime et in Euangelio designatur, cum dicitur de Saluatore :

Omilia I[1]

1. *Întru început*[2] *a făcut Dumnezeu cerul și pământul.* Care este începutul tuturor, dacă nu Domnul nostru și *Mântuitorul tuturor*, Iisus Hristos, *Întâiul născut al întregii creaturi*? Întru acest început, așadar, adică întru Cuvântul Său, *a făcut Dumnezeu cerul și pământul*, după cum și evanghelistul Ioan spune la începutul Evangheliei sale : *Întru început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul. Acesta era întru început la Dumnezeu. Toate prin El s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut*[3]. Deci început nu numește aici ceva ce ține de timp[4], ci [Scriptura[5]] spune că *întru Început*, adică „întru Mântuitorul" au fost făcute cerul, pământul și toate câte au fost făcute[6].

Gn. 1,1

1Tim. 4,10
Col. 1,15

In. 1,1-3

Iar pământul era nevăzut și neorânduit[7]*, și întuneric*[8] *era deasupra abisului, și Duhul lui Dumnezeu se purta deasupra apelor. Nevăzut și neorânduit era pământul* mai înainte ca Dumnezeu să fi spus „*Să se facă lumină!*" și mai înainte să fi despărțit lumina de întuneric, după cum arată ordinea expunerii. Însă fiindcă Dumnezeu poruncește în cele ce urmează să se facă o tărie și pe aceasta o numește „cer", vor fi indicate, când vom ajunge acolo, rațiunea deosebirii între „cer" și „tărie" și, în plus, motivul pentru care tăria a fost numită „cer". Acum însă spune : *întuneric era deasupra abisului.* Ce este „abisul" ? Acela în care vor fi *diavolul și îngerii lui*, fără îndoială. Acest lucru este arătat ulterior, foarte clar, și în Evanghelie, când

Gn. 1,2

Gn. 1,3

Gn. 1,2
Cf. Ap. 12,9 ; 20,3 ; Mt. 25,41

Et rogabant eum daemonia quae eiciebat ne iuberet ea ire in abyssum.

Propterea ergo Deus soluit tenebras dicente Scriptura : *Et dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux. Et uidit Deus lucem quia bona est ; et diuisit Deus inter medium lucis et inter medium tenebrarum. Et uocauit Deus lucem diem et tenebras uocauit noctem. Et factum est uespere et factum est mane, dies una.*

Secundum litteram Deus et lucem uocat diem et tenebras noctem.

Secundum spiritalem uero intelligentiam uideamus quid sit quod, cum Deus in initio illo, quo superius diximus *fecerit caelum et terram*, *dixerit* quoque ut *lux fieret*, et *diuiserit inter medium lucis et tenebrarum*, *et uocauerit lucem diem et tenebras noctem*, et dixerit quia *factum est uespere et factum est mane*, non dixit : 'dies prima', sed dixit : *dies una*. Quia tempus nondum erat, antequam esset mundus. Tempus autem esse incipit ex consequentibus diebus. Secunda namque dies et tertia et quarta et reliquae omnes tempus incipiunt designare.

2. *Et dixit Deus* : *Fiat firmamentum in medio aquae et sit diuidens inter medium aquae et aquae. Et factum est sic. Et fecit Deus firmamentum.*

Cum iam antea Deus fecisset caelum, nunc firmamentum facit. Fecit enim caelum prius, de quo dicit : *Caelum mihi sedes*. Post illud autem firmamentum facit, id est corporeum caelum. Omne enim corpus firmum est sine dubio et solidum ; et hoc est quod *diuidit inter aquam quae est super caelum et aquam quae est sub caelo.*

Cum enim omnia quae facturus erat Deus ex spiritu constarent et corpore, ista de causa *in principio* et ante omnia caelum dicitur factum, id est omnis spiritalis substantia

se spune despre Mântuitor: *Și Îl rugau demonii pe care îi scosese să nu poruncească ca ei să meargă în abis.* Lc. 8,31

Deci tocmai de aceea a risipit Dumnezeu întunericul, [pentru că] Scriptura spune: *Și a spus Dumnezeu: „Să se facă lumină!", și s-a făcut lumină. Și a văzut Dumnezeu lumina, că este bună, și a despărțit Dumnezeu între lumină și întuneric*[9]*. Și a chemat Dumnezeu lumina „zi", iar întunericul l-a chemat „noapte". Și s-a făcut seară, și s-a făcut dimineață, ziua una.* Gn. 1,3-5

După literă, Dumnezeu cheamă lumina „zi", iar întunericul „noapte".

Să vedem însă, după înțelegerea duhovnicească, ce înseamnă faptul că, după ce Dumnezeu *a făcut cerul și pământul* întru acel Început pe care l-am numit mai sus, după ce a spus *„Să se facă lumină!"* și *a despărțit între lumină și întuneric și a chemat lumina „zi" și întunericul „noapte"*, după ce a spus că *s-a făcut seară, și s-a făcut dimineață*, nu a spus „ziua întâi", ci *ziua una*[10]. [Motivul este următorul:] nu exista timp mai înainte ca lumea să fie, ci timpul începe să existe din zilele următoare[11]. Căci ziua a doua, a treia, a patra și toate celelalte încep să desemneze timpul.

2. *Și a spus Dumnezeu: „Să se facă o tărie*[12] *în mijlocul apei și să fie despărțitoare între apă și apă!". Și s-a făcut astfel. Și a făcut Dumnezeu tăria.* Gn. 1,6-7

După ce Dumnezeu a făcut mai înainte cerul, acum face tăria. Căci a făcut mai întâi cerul, despre care spune: „*Cerul Îmi este scaun*". După acesta face tăria, adică cerul corporal. Căci orice corp este tare, fără îndoială, și tridimensional; el *desparte între apa care este deasupra cerului și apa care este sub cer.* Is. 66,1 Gn. 1,7

Toate cele pe care Dumnezeu urma să le facă constau din duh și corp: din această cauză se spune că s-a făcut, *întru început* și înainte de toate, cerul, adică

super quam uelut in throno quodam et sede Deus requiescit. Istud autem caelum, id est firmamentum, corporeum est. Et ideo illud quidem primum caelum, quod spiritale diximus, mens nostra est, quae et ipsa spiritus est, id est spiritalis homo noster qui uidet ac perspicit Deum. Istud autem corporale caelum, quod firmamentum dicitur, exterior homo noster est qui corporaliter intuetur.

Sicut ergo firmamentum caelum appellatum est ex eo quod diuidat inter eas aquas quae sunt super ipsum et eas quae sub ipso sunt, ita et homo, qui in corpore positus est, si diuidere potuerit et discernere quae sint aquae quae sunt superiores *super firmamentum* et quae sint quae sunt *sub firmamento*, etiam ipse caelum, id est caelestis homo, appellabitur secundum Apostoli Pauli sententiam dicentis: *Nostra autem conuersatio in caelis est.*

Ita ergo continent uerba ipsa Scripturae: *Et fecit Deus firmamentum, et diuisit inter medium aquae quae est sub firmamento et inter medium aquae quae est super firmamentum. Et uocauit Deus firmamentum caelum. Et uidit Deus quia bonum est: et factum est uespere et factum est mane, dies secunda.*

Studeat ergo unusquisque uestrum diuisor effici aquae eius quae est supra et quae est subtus, quo scilicet spiritalis aquae intellectum et participium capiens eius quae est supra firmamentum *flumina de uentre suo* educat *aquae uiuae salientis in uitam aeternam*, segregatus sine dubio et separatus ab ea aqua quae subtus est, id est aqua abyssi in qua tenebrae esse dicuntur, in qua *princeps huius mundi* et aduersarius *draco et angeli eius* habitant, sicut superius indicatum est.

Illius ergo aquae supernae participio, quae supra caelos esse dicitur, unusquisque fidelium caelestis efficitur, id est cum sensum suum habet in arduis et excelsis, nihil de terra

toată substanța duhovnicească, peste care Dumnezeu se odihnește ca într-un tron sau ca într-un scaun[13]. [Pe când] acest din urmă cer, adică tăria, este corporal. Și de aceea acel prim cer, pe care l-am numit duhovnicesc, este mintea noastră, care este chiar duhul, adică omul nostru duhovnicesc, care vede și contemplă pe Dumnezeu. Acest cer corporal, însă, care este numit „tărie", este omul nostru din afară, vizibil corporal[14].

Deci, după cum tăria a fost numită „cer" pentru că desparte între acele ape care sunt deasupra ei și acelea care sunt sub ea, la fel și omul, pus în trup, dacă va putea să despartă și să discearnă care sunt apele de deasupra, *de deasupra tăriei*, și care sunt *sub tărie*, va fi numit „cer", adică om ceresc, după cuvântul apostolului Pavel, care spune: *Locuirea noastră este însă în ceruri.*

Cf. 1Cor. 15,47

Flp. 3,20

Astfel susțin chiar cuvintele Scripturii: *Și a făcut Dumnezeu tăria, și a despărțit între apa care este sub tărie și apa care este deasupra tăriei. Și a chemat Dumnezeu tăria „cer". Și a văzut Dumnezeu că este bine. Și s-a făcut seară, și s-a făcut dimineață, ziua a doua.*

Gn. 1,7-8

Fiecare dintre voi să se străduiască, așadar, să se facă despărțitor al acelei ape care este deasupra de cea care este dedesubt! Aceasta pentru ca, luând, în mod firesc, înțelegerea apei duhovnicești și participare la aceea care este deasupra tăriei[15], să izvorască *din pântecele său fluvii de apă vie ce saltă până la viața veșnică*, îndepărtându-se și separându-se de acea apă care este dedesubt, adică de apa abisului, în care se spune că este întunericul, în care locuiesc *prințul acestei lumi*, *șarpele*[16] cel potrivnic *și îngerii lui*, după cum s-a arătat mai sus.

Cf. In. 7,38; 4,14

Cf. In. 12,31 Ap. 12,7; 20,3

Așadar, când se face părtaș acelei ape de sus, numită „deasupra cerurilor", adică atunci când își are gândul său în cele înalte și superioare, necugetând

sed totum de caelestibus cogitans, *quae sursum sunt quaerens, ubi Christus est in dextra Patris.* Tunc enim et ipse ea laude dignus habebitur a Deo, quae hic scribitur cum dicit : *Et uidit Deus quia bonum.*

Denique et ea quae de tertia die in consequentibus describuntur in hunc eundem conueniunt intellectum.

Ait enim : *Et dixit Deus : Congregetur aqua quae est sub caelo in congregationem unam, et appareat arida. Et factum est ita.*

Nos ergo laboremus congregare *aquam quae est sub caelo* et abicere eam a nobis, ut, cum hoc factum fuerit, appareat *arida*, quae sunt in carne gesta opera nostra, *quo scilicet uidentes homines opera nostra bona, glorificent Patrem nostrum qui in caelis est.* Si enim aquas istas quae sunt sub caelo non separauerimus a nobis, id est peccata et uitia corporis nostri, arida nostra non poterit apparere nec habere fiduciam procedendi ad lucem. *Omnis* enim *qui male agit odit lucem et non uenit ad lucem, uti ne < arguantur opera eius. Qui autem facit ueritatem uenit ad lucem, uti > manifestentur opera eius* et uideantur, si *in Deo sunt gesta.* Quae utique fiducia non dabitur, nisi si uelut aquas abiciamus a nobis et segregemus uitia corporis, quae sunt materiae peccatorum. Quo facto iam arida nostra non permanebit *arida*, sicut ex consequentibus ostendetur.

Ait enim : *Et congregata est aqua quae est sub caelo in congregationes suas, et apparuit arida. Et uocauit Deus aridam terram, et congregationes aquarum uocauit maria.* Sicut ergo arida haec segregata a se aqua, quemadmodum superius diximus, ultra non mansit *arida*, sed iam *terra* nominatur, hoc modo etiam nostra corpora, si haec ab iis

la nimic pământesc, ci cu totul la cele cerești, *căutând pe cele care sunt sus, unde Hristos este la dreapta Tatălui*, fiecare dintre credincioși devine ceresc. Doar atunci va fi găsit de către Dumnezeu vrednic de elogiul consemnat aici: *Și a văzut Dumnezeu că este bine*[17]. Col. 3,1 Gn. 1,8

Apoi și cele descrise în continuare despre cea de-a treia zi se conformează acestei înțelegeri.

Căci se zice: *Și a spus Dumnezeu: „Să se adune apa care este sub cer într-o singură adunare și să apară uscatul!”. Și s-a făcut astfel.* Gn. 1,9

Să lucrăm, așadar, pentru a aduna *apa care este sub cer* și pentru a o îndepărta de noi, ca, după ce aceasta se va fi întâmplat, să apară *uscatul* (care este lucrarea noastră, făptuită în carne), *pentru ca oamenii, văzând faptele noastre bune, să-L slăvească pe Tatăl nostru care este în ceruri*. Dacă, dimpotrivă, nu vom separa de noi aceste ape care sunt sub cer (adică păcatele și viciile trupului nostru), uscatul nostru nu va putea apărea și nici nu va avea încredințarea că înaintează spre lumină. Căci *oricine făptuiește răul urăște lumina și nu vine la lumină, astfel încât [faptele lui să nu-l acuze. Cine însă lucrează adevărul vine la lumină, ca]*[18] *faptele sale să fie văzute* și ca să se vadă dacă *au fost făcute întru Dumnezeu*. Această încredințare nu ni se va da decât dacă depărtăm cu totul și despărțim de noi, ca pe ape, viciile trupului, care sunt semințele[19] păcatelor. După ce aceasta se va fi întâmplat, uscatul nostru nu va mai rămâne *uscat*, după cum se va arăta în continuare. *Cf.* Mt. 5,16 *Cf.* In. 3,20-21

Căci spune: *Și s-a adunat apa care este sub cer în adunările ei și a apărut uscatul. Și a chemat Dumnezeu uscatul „pământ”, iar adunările de ape le-a chemat „mări”*. Așadar, după cum acest uscat, după ce apa s-a despărțit de el, așa cum am spus mai sus, nu rămâne în continuare *uscat*, ci se numește de acum înainte *pământ*, în același mod și trupurile noastre, Gn. 1,9

segregatio fiat, iam non permanebunt *arida*, sed *terra* appellabuntur ex eo quod fructum Deo ferre iam poterunt. Quoniam quidem *in initio Deus caelum fecit et terram*, postea uero fecit *firmamentum* et *aridam*; et *firmamentum* quidem *uocauit caelum* donans ei eius caeli quod ante creauerat nomen, *aridam* uero appellauit *terram* pro eo quod ei facultatem ferendorum fructuum largiretur.

Si qui ergo sua culpa aridus adhuc manet et fructum nullum affert sed *spinas et tribulos*, ueluti ignis escas gerens, secundum ea quae ex se protulit, etiam ipse *esca ignis* efficitur. Si uero studio et diligentia sua separatis ex se aquis abyssi, qui sunt daemonum sensus, exhibuit se terram fructiferam, debet sperare similia, quod et ipse introducatur a Deo in *terram fluentem lac et mel*.

3. Videamus autem ex consequentibus, qui sunt fructus quos producere Deus iubet terram eam cui hoc ipse nomen indulsit. *Et uidit*, inquit, *Deus quia bonum, et dixit Deus: Producat terra herbam feni semen seminantis secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum cuius semen est in ipso secundum similitudinem super terram. Et factum est sic*.

Secundum litteram manifesti sunt fructus quos *terra* non *arida* producit.

Sed iterum referamus et ad nos. Si iam facti sumus *terra*, si iam non sumus *arida*, afferamus fructus uberes et diuersos Deo, ut et nos benedicamur a Patre dicente: *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni quem benedixit Dominus*, et ut illud quod ait Apostolus compleatur in nobis: *Terra enim*

dacă se petrece această separare de ele, nu vor rămâne de acum înainte *uscat*, ci vor fi numite *pământ*, deoarece vor putea aduce de acum înainte rod lui Dumnezeu[20]. Fiindcă *întru început a făcut Dumnezeu cerul și pământul*, apoi a făcut, într-adevăr, *tăria* și *uscatul*. Și a *chemat tăria* cer, dându-i numele cerului pe care îl crease mai înainte, iar *uscatul* l-a numit *pământ*, pentru aceea că i-a dăruit putința de a purta rod.

Dacă, așadar, cineva a rămas până acum uscat din vina sa și nu a adus nici un rod, ci doar *spini și mărăcini*, ca și cum ar fi produs hrană pentru foc, pe sine se face *hrană focului*, urmând celor pe care le-a oferit. Dacă s-a arătat însă pământ roditor, după ce apele abisului (care sunt gândurile demonilor) au fost separate de el, prin studiu și sârguință, trebuie să spere la cele asemănătoare, fiindcă și el este dus de Dumnezeu în *pământul care curge lapte și miere* [21].

Cf. Gn. 3,18; Evr. 6,8

Cf. Is. 9,19

Cf. Ex. 3,8; 33,3

3. Să vedem din cele ce urmează care sunt roadele pe care Dumnezeu poruncește să le producă pământul acesta, căruia El i-a acordat acest nume. Spune: *Și a văzut Dumnezeu că este bine. Și a spus Dumnezeu: „Pământul să dea la iveală iarba cu verdeață, semănând sămânța după soi și după asemănare, și lemn*[22] *roditor, făcând rod a cărui sămânță este în sine, după asemănare, pe pământ!”. Și s-a făcut astfel.*

Gn. 1,10-11

Au fost arătate, după literă, roadele pe care *pământul*, care nu mai este *uscat*, le produce[23].

Dar să ne întoarcem iarăși la noi. Dacă ne-am făcut *pământ*, dacă nu mai suntem *uscat*, să-I aducem lui Dumnezeu roade bogate și diverse, ca și noi să fim binecuvântați de Tatăl care spune: *„Iată mireasma fiului Meu, ca mireasma câmpului plin pe care l-a binecuvântat Domnul!”* și ca să se împlinească în noi ceea ce spune apostolul: *Căci pământul*

Gn. 27,27

excipiens frequenter uenientem super se imbrem et generans herbam opportunam iis a quibus colitur, percipiet benedictiones a Deo. Quae uero spinas et tribulos profert reproba est et maledicto proxima, cuius finis est in adustionem.

4. *Et produxit terra herbam feni semen seminantis secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum cuius semen in ipso faciens fructum secundum genus super terram. Et uidit Deus quia bonum. Et factum est uespere et factum est mane, dies tertia.*

Non solum iubet terrae proferre *herbam feni* sed et, *semen* proferre ut semper fructum possit afferre. Et non solum iubet *lignum fructiferum*, sed et *faciens fructum cuius semen in ipso est secundum genus*, id est ut semper ex his seminibus quae in se habet fructum possit afferre.

Et nos ergo ita debemus et fructificare fructum et semina habere in nobis ipsis, id est omnium bonorum operum omniumque uirtutum semina in corde nostro continere, ut haec habentes fixa in mentibus nostris ex ipsis iam omnes actus qui incurrerint nobis secundum iustitiam geramus. Isti sunt enim seminis illius fructus, actus nostri, qui *ex bono cordis nostri thesauro* proferuntur.

Si uero audimus quidem *uerbum* et ex auditu *statim* terra nostra producit herbam et haec herba, antequam ad maturitatem uel ad fructum ueniat, *aruerit*, terra nostra *petrosa* appellabitur. Si uero ea quae dicuntur profundioribus nitantur in corde nostro radicibus, ita ut et *fructum* operum *afferant* et semina in se habeant futurorum, tunc uere uniuscuiusque nostrum terra secundum uirtutem suam afferet *fructum*, alia *centesimum*, alia *sexagesimum*, alia *trigesimum*. Sed et illud admonendum necessario duximus,

ce primește adesea ropotul [de ploaie] ce vine asupra sa și generează iarba potrivită celor ce îl cultivă va primi binecuvântările de la Dumnezeu. Cel ce produce însă spini și mărăcini a fost osândit, aproape de a fi blestemat, sfârșitul lui fiind în ardere. Evr. 6,7-8

4. Și pământul a dat la iveală iarba cu verdeață, semănând sămânță după soi și după asemănare, și lemn roditor, făcând rod, sămânța lui făcându-se în sine rod după soi pe pământ. Și a văzut Dumnezeu că este bine. Și s-a făcut seară, și s-a făcut dimineață, ziua a treia. Gn. 1,12-13

Dumnezeu poruncește pământului să dea la iveală nu numai *iarba cu verdeață*, ci și *sămânță*, pentru ca întotdeauna să poată aduce rod. Și poruncește să dea la iveală nu numai *lemn roditor*, ci și *lemn ce face rod, sămânța lui fiind în sine, după soi*, putând adică să aducă totdeauna rod din semințele care se află în sine.

Și noi, deci, astfel trebuie să rodim rod și să avem semințe în noi înșine, adică să purtăm în inima noastră semințe ale tuturor faptelor bune și ale tuturor virtuților, astfel încât, avându-le pe acestea înrădăcinate în mințile noastre, să săvârșim din ele de acum înainte, după dreptate, toate faptele ce ni se vor întâmpla. Căci roadele acelei semințe sunt faptele noastre, care vin din *comoara bună a inimii noastre*. *Cf.* Lc. 6,45

Dacă însă auzim *cuvântul* și, după auzire, pământul nostru produce *pe loc* iarbă, iar această iarbă, înainte de a ajunge la maturitate sau la rod, *se va usca*, pământul nostru va fi numit *pietros*. Dacă, dimpotrivă, cele ce se spun se fixează cu rădăcini adânci în inima noastră, astfel încât *aduc* și *rodul* faptelor și au în sine semințe ale celor viitoare, atunci cu adevărat pământul fiecăruia dintre noi aduce, după puterea sa, *rod*: unul *însutit*, altul *de șaizeci*, iar altul *de treizeci de ori*[24]. Dar și această recomandare *Cf.* Mt. 13,5-6,20 *Cf.* Mt. 13,8.23

ut fructus noster nusquam *zizania*, id est nusquam lolium habeat, ut non sit *secus uiam* sed in ipsa uia, in illa quae dicit : *Ego sum uia*, seminetur, uti ne *aues caeli* comedant fructus nostros neque uineam nostram. Si quis tamen nostrum uinea esse meruerit, uideat ne pro uua afferat *spinas* ; et propter hoc iam *non putabitur neque fodietur* neque mandabitur *nubibus ut pluant super eam pluuiam*, sed e contrario relinquetur *deserta*, ut increscant super eam *spinae*.

5. Post haec uero iam firmamentum meretur etiam luminaribus adornari. Ait enim Deus : *Fiant luminaria in firmamento caeli, ut luceant super terram et diuidant inter diem et noctem*.

Sicut in firmamento isto quod iam caelum fuerat appellatum iubet Deus fieri luminaria ut *diuidant inter medium diei et noctis*, ita et in nobis fieri potest, si tamen studeamus et nos uocari et effici caelum ; luminaria habebimus in nobis, quae illuminent nos, Christum et Ecclesiam eius. Ipse enim est *lux mundi*, qui et Ecclesiam illuminat sua luce. Sicut enim luna de sole percipere dicitur lumen, ut per ipsam etiam nox possit illuminari, ita et Ecclesia suscepto Christi lumine illuminat omnes qui in ignorantiae nocte uersantur.

Si uero qui in hoc proficiat ut iam *filius* diei efficiatur, *sic ut in die honeste ambulet*, quasi *filius diei et filius lucis*, hic ab ipso Christo illuminatur, sicut dies a sole.

6. *Et sint in signa et in tempora, et in dies et in annos ; et fiant ad illuminandum in firmamento caeli, ut luceant super terram. Et factum est sic.*

am considerat-o necesară: rodul nostru să nu aibă niciodată *zizanie*, adică neghină[25], să nu fie *pe lângă cale*, ci să fie semănat chiar în acea cale care spune *„Eu sunt calea”*, ca nu cumva *păsările cerului* să mănânce roadele noastre ori via noastră. Dacă cineva dintre noi va merita să fie vie, să vadă să nu poarte *spini* în loc de struguri; [dacă nu va rodi pe potrivă,] *nu va mai fi curățată, nici săpată*, din această cauză, și nici nu se va mai porunci *norilor să plouă deasupra ei ploaie*, ci, dimpotrivă, va fi lăsată *pustie*, ca să crească pe ea *spini*.

Cf. Mt. 13,25
Cf. Lc. 8,5 In. 14,6
Cf. Mt. 13,4, Lc. 8,5
Cf. Is. 5,2-6

5. După acestea tăria merita să fie împodobită, de acum înainte, cu luminători. Căci Dumnezeu spune: *„Să se facă luminători în tăria cerului, ca să strălucească peste pământ și ca să despartă între zi și noapte!”*.

Gn. 1,14

După cum Dumnezeu poruncește să se facă luminători *spre a despărți între zi și noapte* în această tărie care tocmai a fost numită „cer”, astfel se poate face și în noi, dacă, bineînțeles, ne vom strădui să fim chemați și să devenim „cer”: vom avea în noi luminători, care să ne lumineze, pe Hristos și Biserica Sa. Căci El este *lumina lumii*, care luminează și Biserica cu lumina Sa: după cum se spune că luna își primește lumina de la soare, ca noaptea să poată fi luminată prin ea, tot astfel și Biserica, primind lumina lui Hristos, luminează pe toți cei ce se găsesc în noaptea ignoranței.

Cf. In. 8,12

Dacă însă cineva progresează în aceasta încât devine de pe acum *fiul* zilei, *umblând după cuviință, ca în zi*, ca *fiu al zilei și fiu al luminii*, el este luminat de Însuși Hristos, după cum ziua este luminată de soare.

Cf. Rom. 13,13
Cf. 1Tes. 5,5

6. *„Și să fie spre [a da] semne și spre vremi, spre zile și spre ani, și să se facă spre luminare în tăria cerului, ca să strălucească peste pământ!” Și s-a făcut astfel.*

Gn. 1,14-15

Sicut luminaria caeli ista quae uidemus posita sunt in *signa et in tempora et dies et annos*, ut luceant de firmamento caeli his qui super terram sunt, hoc modo etiam Christus illuminans Ecclesiam suam signa dat per praecepta sua, ut sciat quomodo quis accepto signo fugiat *ab ira superuentura*, uti ne *dies illa sicut fur eum comprehendat*, sed ut magis peruenire possit in *annum Domini acceptabilem*.

Christus ergo est *lux uera quae illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum*, ex cuius lumine illuminata Ecclesia etiam ipsa *lux mundi* efficitur illuminans eos *qui in tenebris sunt*, sicut et ipse Christus contestatur discipulis suis dicens : *Vos estis lux mundi*. Ex quo ostenditur quia Christus quidem lux est Apostolorum, Apostoli uero *lux mundi*. Ipsi enim sunt, *non habentes maculam uel rugam aut aliquid huiusmodi*, uera Ecclesia, sicut et Apostolus dicit : *Vt ipse sibi exhibeat gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam aut aliquid huiusmodi*.

7. *Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare maius, in principatum diei et luminare minus in principatum noctis, et stellas. Et posuit ea Deus in firmamento caeli, ut luceant super terram et potestatem habeant diei et noctis et diuidant inter medium lucis et inter medium tenebrarum. Et uidit Deus quia bonum. Et factum est uespere et factum est mane, dies quarta.*

Sicut sol et luna magna luminaria dicta sunt esse in firmamento caeli, ita et in nobis Christus et Ecclesia. Sed quoniam etiam stellas in firmamento posuit Deus, uideamus quae sint etiam in nobis stellae, id est in cordis nostri caelo.

Moyses stella est in nobis, quae lucet et illuminat nos actibus suis. Et Abraham et Isaac et Iacob et Esaias et Hieremias et Ezechiel et Dauid et Daniel et omnes quibus

După cum aceşti luminători ai cerului, pe care îi vedem, au fost aşezaţi *spre [a da] semne şi spre vremi şi zile şi ani*, ca să strălucească din tăria cerului celor ce sunt pe pământ, în acelaşi fel Hristos, luminând Biserica Sa, dă semne prin preceptele Sale pentru ca cineva să ştie, după ce semnul a fost primit, în ce fel să fugă *de mânia ce va veni*, ca *să nu-l surprindă acea zi ca pe un fur*, ci să poată ajunge mai degrabă în *anul de primire al Domnului*[26].

Cf. 1Tes. 1,10, Mt. 3,7, Lc. 3,7
Cf. 1Tes. 5,4
Cf. Is. 61,2

Hristos este, deci, *lumina adevărată care luminează pe tot omul ce vine în această lume*, din lumina Căruia însăşi Biserica, luminată, devine *lumina lumii*, luminând pe cei *care sunt în întuneric*. Căci Însuşi Hristos dă mărturie ucenicilor Săi: *„Voi sunteţi lumina lumii!”*. Se arată astfel că Hristos este lumina apostolilor, iar apostolii sunt, într-adevăr, *lumina lumii*. Ei sunt cei ce *nu au pată sau zbârcitură, sau altceva de acest fel*, adevărată Biserică, după cum şi apostolul spune: *Ca El să-i arate Sieşi Biserică slăvită, neavând pată sau zbârcitură sau altceva de acest fel.*

In. 1,9
Rom. 2,19
Mt. 5,14
Ef. 5,27

7. *Şi a făcut Dumnezeu doi luminători mari, luminătorul mai mare spre conducerea zilei şi luminătorul mai mic spre conducerea nopţii, şi stelele. Şi le-a pus pe ele Dumnezeu în tăria cerului ca să strălucească peste pământ, să aibă stăpânirea zilei şi a nopţii şi să despartă între lumină şi întuneric. Şi a văzut Dumnezeu că este bine. Şi s-a făcut seară, şi s-a făcut dimineaţă, ziua a patra.*

Gn. 1,16-19

După cum soarele şi luna au fost indicate ca mari luminători în tăria cerului, la fel şi în noi Hristos şi Biserica. Dar pentru că Dumnezeu a pus, încă, stele în tărie, să vedem care sunt stelele ce se află chiar în noi, adică în cerul inimii noastre.

Moise este stea în noi, strălucind şi luminându-ne prin faptele sale. Şi Avraam este stea, şi Isaac, şi Iacob, şi Isaia, şi Ieremia, şi Iezechiel, şi David, şi

Scriptura sancta testimonium dedit quia placuerint Deo. Sicut enim *stella ab stella differt in gloria*, ita etiam sanctorum unusquisque secundum magnitudinem suam lumen suum fundit in nos. Sicut autem sol et luna illuminant corpora nostra, ita et a Christo atque Ecclesia illuminantur mentes nostrae.

Ita tamen illuminamur, si non simus mentibus caeci. Nam sicut sol et luna corporalibus oculis caecos quamuis illustrent, illi tamen lumen recipere non possunt, ita et Christus lucem suam praestat mentibus nostris ; sed ita demum nos illuminabit, si nequaquam caecitas mentis impediat. Quod etiamsi accidat, primo oportet eos qui caeci sunt sequi Christum *dicentes et clamantes : Miserere nobis, fili Dauid*, ut etiam uisum ab ipso recipientes possint deinceps et lucis eius splendore radiari.

Verum non aequaliter omnes qui uident illuminantur a Christo, sed singuli secundum eam mensuram illuminantur qua uim luminis recipere ualent. Et sicut non aequaliter oculi corporis nostri illuminantur a sole, sed quanto quis in loca altiora conscenderit et ortus eius editioris speculae intuitione fuerit contemplatus, tanto amplius et splendoris eius percipiet et caloris ; ita etiam mens nostra quanto elatius et excelsius appropiauerit Christo ac se uicinior splendori lucis eius obiecerit, tanto magnificentius et clarius eius lumine radiabitur, sicut et ipse ait per prophetam : *Appropinquate mihi, et appropinquabo uobis, dicit Dominus.* Et iterum dicit : *Deus approximans ego sum, et non Deus de longe.*

Non similiter tamen uenimus ad eum omnes, sed unusquisque *secundum propriam suam uirtutem.* Aut enim cum turbis uenimus ad eum et per parabolas nos reficit ad hoc tantummodo ne multis ieiuniis deficiamus in uia ; aut certe semper et indesinenter eius pedibus assidemus, uacantes

Daniel, și toți cei despre care sfânta Scriptură a dat mărturie că au plăcut lui Dumnezeu. Căci după cum *stea de stea se deosebește în slavă*[27], astfel și fiecare dintre sfinți își revarsă lumina sa în noi după mărimea lui. Și după cum soarele și luna luminează trupurile noastre, tot așa și minților noastre sunt luminate de către Hristos și de către Biserică.

Cf. Evr. 11,5
Cf. 1Cor. 15,41
Mt. 9,27

Vom fi luminați, desigur, dacă nu vom fi orbi cu mintea. Căci după cum cei nevăzători cu ochii trupești nu pot primi lumina, deși soarele și luna răspândesc lumină, tot așa și Hristos oferă lumina Sa minților noastre. Ne va lumina, fără îndoială, dacă orbirea minții nu va opri lumina Sa. Iar dacă aceasta se va întâmpla, trebuie ca cei ce sunt orbi să-L urmeze, la început, pe Hristos, *spunând și strigând „Miluiește-ne, fiul lui David!"*, astfel încât, primind vedere de la El, să poată fi cuprinși apoi de puterea luminii Sale.

Zah. 1,3

Însă nu toți cei ce văd sunt luminați de Hristos în mod egal, ci fiecare în parte este luminat, în măsura în care este în stare să primească puterea luminii. Și, așa cum ochii trupului nostru nu sunt luminați de soare în mod egal, ci, cu cât cineva urcă în locuri mai înalte și contemplă răsăritul lui dintr-un loc de observație mai înalt, cu atât percepe mai mult din puterea strălucirii și căldurii lui, la fel și mintea noastră : cu cât se va apropia mai sus, tot mai sus, de Hristos și se va înfățișa mai aproape de strălucirea luminii Sale, cu atât va fi cuprins, mai ales și mai strălucitor, de lumina Sa, după cum Însuși spune prin profet : *„Apropiați-vă de Mine și Eu Mă voi apropia de voi!", spune Domnul.* Și iarăși spune : *„Dumnezeu ce Se apropie sunt Eu, nu Dumnezeu îndepărtat!"*[28].

Ier. 23,23
Cf. Mt. 25,15
Cf. Mt. 13,34
Cf. Mt. 15,32, Mc. 8,3
Cf. Lc. 10,39

Totuși nu la fel venim toți la El, ci fiecare *după propria sa putere*. Căci ori venim la El împreună cu mulțimea, și El ne reface prin parabole (ca nu cumva postul îndelungat să ne piardă pe cale), ori, desigur, ședem la picioarele Lui ca să ascultăm *cuvântul*

ad hoc solum ut audiamus *uerbum eius*, nequaquam perturbati *erga multum ministerium*, sed *optimam partem* eligentes *quae non auferetur* a nobis.

Et utique qui sic accedunt ad eum multo amplius ex eius lumine consequuntur. Si uero sicut Apostoli nusquam omnino moueamur ab eo, sed semper cum eo permaneamus in omnibus tribulationibus eius, tunc nobis secreto ea quae ad turbas locutus fuerat exponit atque dissoluit, et multo clarius illuminat nos.

Si uero etiam talis quis fuerit, ut possit et in montem adscendere cum eo, sicut Petrus et Iacobus et Iohannes, iste non solum Christi lumine, sed etiam Patris ipsius illuminabitur uoce.

8. *Et dixit Deus: Producant aquae repentia animarum uiuarum et uolatilia uolantia super terram secundum firmamentum caeli. Et factum est sic.*

Secundum litteram iussu Dei producuntur ab aquis *repentia* et *uolatilia* et haec quae uidemus, a quo sint facta, cognoscimus.

Sed uideamus quomodo etiam secundum nostrum firmamentum caeli, id est mentis nostrae uel cordis soliditatem, haec eadem fiant. Arbitror quia, si mens nostra illuminata fuerit a nostro sole Christo, iubetur postmodum ex his quae in ea sunt aquis producere *repentia* et *uolatilia uolantia*, id est cogitationes bonas uel malas proferre in medium, ut discretio fiat bonorum a malis, quae utique utraque ex corde procedunt. De corde namque nostro uelut de aquis proferuntur et bonae cogitationes et malae. Sed nos uerbo ac praecepto Dei utraque proferamus ad conspectum et iudicium Dei, ut cum ipsius illuminatione discernere possimus a bono quod malum est, id est ut ea quae super terram repunt et terrenas sollicitudines gerunt separemus a nobis.

Lui, fără încetare și cu sârguință, ocupându-ne doar cu aceasta, nefiind nicidecum tulburați *de multa slujire*, ci alegând *partea cea mai bună*, *care nu se va lua* de la noi.

Cf. Mt. 13,36

Cei care urcă astfel spre El dobândesc din ce în ce mai mult din lumina Sa. Și dacă niciodată nu ne vom depărta de El, asemenea apostolilor, ci vom rămâne cu El în toate necazurile Lui, atunci ne va explica în taină, ne va dezlega ceea ce fusese spus către mulțime și ne va lumina cu mult mai mult.

Cf. Lc. 22,28
Cf. Mc. 4,34

Iar dacă vreunul va putea urca pe munte cu El, ca Petru, Iacob și Ioan, acela va fi luminat nu numai de lumina lui Hristos, ci și de vocea Tatălui Însuși.

Cf. Mt. 17,1-3

8. *Și a spus Dumnezeu: „Apele să dea la iveală târâtoare cu suflete vii și zburătoare ce zboară*[29] *deasupra pământului de-a lungul tăriei cerului!”. Și s-a făcut astfel.*

Gn. 1,20

După literă, sunt date la iveală de către ape, la porunca lui Dumnezeu, *târâtoare* și *zburătoare*, pentru a cunoaște cine le-a făcut pe cele văzute.

Să vedem însă în ce mod acestea se petrec și de-a lungul tăriei cerului nostru, adică de-a lungul tăriei minții sau inimii noastre. Cred că, dacă mintea noastră a fost luminată de către singurul nostru soare, Hristos, se dă poruncă pe urmă ca din acele ape care sunt în ea să se ivească *târâtoare* și *zburătoare ce zboară*, adică să dea la iveală cugetările bune sau rele, ca să se facă deosebire a celor bune de cele rele, care, ambele, vin de fiecare dată din inimă. Căci din inima noastră, ca din ape, se ivesc atât gândurile bune, cât și cele rele. Noi să le dăm la iveală pe ambele în fața lui Dumnezeu și spre judecata Lui, după cuvântul și preceptul lui Dumnezeu, ca, prin luminarea Sa, să putem deosebi ce este rău de ce este bine: să le depărtăm de noi pe cele care se târăsc pe pământ și se îngrijesc de grijile pământești.

Cf. Lc. 6,45

Illa uero quae meliora sunt, id est *uolatilia*, sinamus uolare non solum *super terram*, sed etiam *secundum firmamentum caeli*, id est <ut> sensum et rationem tam terrenorum quam caelestium pertractemus in nobis, <ut> intelligere quoque possimus quae sint in nobis noxia ex repentibus.

Si uiderimus *mulierem ad concupiscendum eam*, illud est in nobis reptile uenenatum; si uero sit in nobis sobrietatis sensus, etiamsi domina aegyptia nos adamauerit, efficimur aues et relinquentes aegyptia uestimenta in manibus eius ex obscenis insidiis euolabimus. Si sit in nobis sensus ad furandum nos prouocans, istud est reptile pessimum; si uero sit in nobis sensus, ut, etiamsi *duo minuta* habeamus, haec ipsa pro misericordia offeramus *in dona Dei*, iste sensus auis est, nihil de terrenis cogitans, sed ad firmamentum caeli uolatibus tendens. Si ueniat nobis sensus persuadens nobis cruciatus martyrii non nos debere tolerare, istud erit reptile uenenatum; si uero adscendat nobis sensus et cogitatio talis ut usque ad mortem pro ueritate certemus, auis erit haec a terrenis ad superna contendens. Similiter etiam de ceteris uel peccatorum uel uirtutum speciebus sentiendum est et discernendum quae sint *repentia* et quae sint *uolatilia* quae producere ad discretionem in conspectu Dei aquae nostrae iubentur.

9. *Et fecit Deus cetos magnos, et omnem animam animalium repentium quae eduxerunt aquae secundum genus suum, et omne uolatile pennatum secundum genus suum.*

Et de his similiter, ut de illis quae supra diximus, sentiendum est quod producere debeamus etiam *cetos magnos* et *animam repentium secundum genus*. In magnis istis cetis

Pe cele care sunt însă mai bune, pe *zburătoare*, să le lăsăm să zboare nu numai *deasupra pământului*, ci și *de-a lungul tăriei cerului*: să cercetăm în noi sensul și rațiunea celor pământești și ale celor cerești, ca să le putem înțelege, de asemenea, pe cele care sunt, în noi, târâtoare primejdioase[30].

Dacă vom privi o *femeie, tânjind după ea*, acest gând va fi, în noi, târâtoare veninoasă. Dacă însă va fi în noi gândul cumpătării, chiar dacă stăpâna egipteană[31] ne-ar îndrăgi, ne vom face păsări și, părăsind veșmintele egiptene în mâinile ei, vom scăpa din capcanele necuviincioase. Dacă va apărea în noi gândul de a fura, ispitindu-ne, aceasta este târâtoare foarte rea. Dacă însă va fi în noi gândul ca, chiar dacă am avea doar *doi bănuți*, chiar și pe aceștia să îi oferim ca milostenie *în dar lui Dumnezeu*, acesta este gândul păsării: nimic gândind despre cele pământești, ci tinzând prin zbor spre tăria cerului. Dacă ni se va înfățișa un gând, persuadându-ne că noi nu trebuie să îndurăm chinurile muceniciei, acesta va fi târâtoare veninoasă[32]. Dacă însă ni se va ivi un asemenea simțământ și gând, încât să luptăm până la moarte pentru adevăr, pasăre va fi acesta, ridicându-se de la cele pământești la cele cerești. La fel trebuie cugetat și despre celelalte specii de păcate sau de virtuți, la fel trebuie distins care sunt *târâtoarele* și care sunt *zburătoarele* pe care se poruncește apelor noastre să le dea la iveală spre deosebire în privirea lui Dumnezeu.

Mt. 5,28

Cf. Gn. 39,7

Cf. Lc. 21,2

Cf. Sir. 4,28

9. *Și a făcut Dumnezeu balenele mari și tot sufletul târâtoarelor însuflețite, pe care le-au scos apele, după soiul lor, și toată zburătoarea cu pene, după soiul lor.*

Gn. 1,21

Și despre acestea trebuie gândit la fel ca despre cele dinainte: ar trebui să dăm la iveală *balene mari* și *sufletul târâtoarelor, după soi*. Cred că prin aceste

impias cogitationes et nefarios quosque contra Deum sensus arbitror indicari. Quae tamen omnia producenda sunt ante conspectum Dei et ponenda ante ipsum, ut diuidamus et separemus bona a malis, ut unicuique suus locus a Domino tribuatur, sicut ex his quae sequuntur ostenditur.

10. *Et uidit Deus quia bona sunt, et benedixit ea, dicens: Crescite et multiplicamini, et replete aquas quae sunt in mari, et uolatilia repleantur super terras. Et factum est uespere et factum est mane, dies quinta.*

In mari quidem *cetos magnos* et *omnem animam animalium repentium quae produxerunt aquae* iubet immorari, ubi et *draco ille quem plasmauit Deus ad illudendum ei* inhabitat. Volucres autem multiplicari iubet super terram, quae aliquando *arida* fuit, nunc autem iam *terra* appellatur, sicut superius exposuimus.

Sed requirit aliquis quomodo ceti magni et repentia in malo accipiuntur et uolatilia in bono, cum de omnibus simul dictum est: *Et uidit Deus quia bona sunt*?

Ipsis sanctis bona sunt ea quae illis aduersantur, quia uincere ea possunt et, cum ea uicerint, maioris gloriae efficiuntur apud Deum. Denique cum diabolus petisset ut sibi potestas daretur aduersum Iob, impugnans eum aduersarius causa ei exstitit duplicis gloriae post uictoriam. Quod ostenditur ex eo quia ea quae in praesenti perdiderat in duplum receperit, simili modo sine dubio et in caelestibus recepturus. Et Apostolus dicit quia *Nemo coronatur, nisi qui legitime certauerit*. Et reuera quomodo erit certamen, si non fuerit qui resistat? Quantus decor et splendor sit lucis

balene mari se indică cugetările lipsite de evlavie și gândurile nelegiuite, ambele potrivnice lui Dumnezeu. Acestea toate trebuie desigur date la iveală în fața privirii lui Dumnezeu: trebuie puse înaintea Lui ca să despărțim cele bune de cele rele, ca fiecăreia să i se atribuie locul său de către Domnul, după cum se arată din cele ce urmează.

10. *Și a văzut Dumnezeu că sunt bune, și le-a binecuvântat pe ele spunând: „Creșteți și vă înmulțiți și pliniți apele care sunt în mare, iar zburătoarele să se plinească deasupra pământurilor!”. Și s-a făcut seară, și s-a făcut dimineață, ziua a cincea.* Gn. 1,21-23

Dumnezeu poruncește ca *balenele mari* și *tot sufletul târâtoarelor însuflețite*, pe care *apele le-au dat la iveală*, să rămână în mare, unde locuiește și *acel șarpe pe care Dumnezeu l-a plăsmuit ca să Se joace cu el*[33]. *Cf.* Ps. 103,26 Poruncește însă ca păsările să se înmulțească deasupra pământului, care odinioară fusese *uscat*, iar acum se numește *pământ*, după cum am arătat mai sus.

Dar va întreba cineva: în ce fel *balenele mari* și *târâtoarele* sunt înțelese ca rele, iar *zburătoarele* ca bune, de vreme ce despre toate laolaltă s-a spus: *Și a văzut Dumnezeu că sunt bune*? Gn. 1,21

Noi răspundem: pentru cei sfinți cele ce le stau împotrivă sunt bune, căci pot să le învingă și, după ce le vor fi învins, primesc o mai mare slavă de la Dumnezeu. Abia după ce diavolul a cerut să i se dea putere împotriva lui Iov, asalturile dușmanului i-au *Cf.* Iov 1,9 adus o îndoită slavă, după victorie. Se arată prin *Cf.* Iov 42,10 acest fapt (că ceea ce odinioară pierduse, avea să primească îndoit) că la fel va primi, fără îndoială, și în privința celor cerești. Și Apostolul spune că *nimeni nu este încununat, decât dacă se va fi luptat cinstit.* 2Tim. 2,5 Și, de fapt, ar exista lupta, dacă nu ar fi cine să se opună? Nu s-ar observa cât de mare este frumusețea

non dignosceretur, nisi obscuritas intercederet noctis. Vnde aliqui in castitate laudantur, nisi quia alii pro impudicitia condemnantur? Vnde uiri fortes magnificantur, nisi exsisterent imbelles et timidi? Si amarum adhibeas, tunc dulce efficitur laudabilius. Si atrum consideraueris, gratiora tibi quae clara sunt uidebuntur. Et ut breuiter dicam, ex malorum consideratione decus bonorum lucidius indicatur. Propterea ergo de omnibus hoc dicit Scriptura: *Et uidit Deus quia bona sunt.*

Quare tamen non est scriptum: 'Et dixit Deus quia bona sunt', sed: *Vidit Deus quia bona sunt*? Id est uidit utilitatem ipsorum et eam rationem qua, cum essent ipsa per se talia, bonos tamen facere possent optimos. Propterea ergo dixit: *Crescite et multiplicamini, et replete aquas quae in mari sunt, et uolatilia repleantur super terras*, id est ut ceti quidem magni et repentia in mari essent, sicut superius exposuimus, et uolatilia super terras.

11. *Et dixit Deus: Producat terra animam uiuam secundum genus, quadrupedia et repentia et bestias terrae secundum genus. Et factum est sic. Et fecit Deus bestias terrae secundum genus et omnia repentia terrae secundum genus. Et uidit Deus quia bona sunt.*

Secundum litteram quidem nulla quaestio est. Manifeste enim a Deo creata esse dicuntur uel animalia uel quadrupedia uel bestiae uel serpentes super terram.

Aptare autem haec his quae supra exposuimus secundum spiritalem intellectum non otiosa res est.

Ibi quidem dictum est: *Producant aquae repentia animarum uiuarum et uolatilia uolantia super terram secundum firmamentum caeli*, hic autem ait: *Producat terra*

și strălucirea luminii dacă nu ar exista întunecimea nopții. Ar fi lăudați unii pentru castitate, dacă alții nu ar fi condamnați pentru nerușinare? Cum ar fi slăvite firile alese, dacă nu ar exista neputincioși și mediocri? Dacă vei adăuga amarul, atunci dulcele va fi mai lăudat. Dacă vei privi negreața, cele clare ți se vor înfățișa mai plăcute. Și, ca să spun concis, din cercetarea celor rele se arată mai clar frumusețea celor bune. Deci din această cauză Scriptura spune despre toate: *Și a văzut Dumnezeu că sunt bune.* Gn. 1,21

De ce totuși nu s-a scris „Și a spus Dumnezeu că sunt bune" ci *a văzut Dumnezeu că sunt bune*? A văzut, adică, utilitatea lor și acest rost, prin care, deși sunt, prin sine, de asemenea fel[34], pot totuși să-i facă pe cei buni și mai buni. A spus: *„Creșteți și vă înmulțiți și pliniți apele care sunt în mare și zburătoarele să se plinească deasupra pământurilor!"*, Gn. 1,22 pentru ca balenele mari și târâtoarele să fie în mare, după cum am explicat mai sus, iar zburătoarele, deasupra pământurilor.

11. *Și a spus Dumnezeu: „Pământul să dea la iveală suflet viu, după soi, patrupede, târâtoare și fiare ale pământului, după soi!". Și s-a făcut așa. Și a făcut Dumnezeu fiarele pământului, după soi, și toate târâtoarele pământului, după soi. Și a văzut Dumnezeu că sunt bune.* Gn. 1,24-25

După literă nu este, fără îndoială, nici o problemă. Căci se spune foarte clar că însuflețitele, patrupedele, fiarele și șerpii [35] au fost creați de către Dumnezeu pe pământ.

A potrivi însă acestea cu cele pe care le-am explicat mai sus, după înțelesul duhovnicesc, nu este lucru inutil.

Într-adevăr, acolo s-a spus: *„Apele să dea la iveală târâtoare cu suflete vii și zburătoare care zboară deasupra pământului de-a lungul tăriei cerului!"*. Gn. 1,20

animam uiuam secundum genus, *quadrupedia et repentia et bestias terrae secundum genus*. Et illa quidem, quae de aquis producta sunt diximus debere motus et cogitationes mentis nostrae, qui de profundo cordis producuntur, intelligi. Nunc uero hoc quod dicitur : *Producat terra animam uiuam secundum genus*, *quadrupedum et repentium et bestiarum super terram secundum genus*, exterioris hominis nostri, id est carnalis et terreni, motus arbitror indicari. Denique nihil uolatile in his quae de carne loquitur indicauit, sed tantummodo *quadrupedia* et *repentia* et *bestias terrae*. Secundum illud nempe quod dictum est ab Apostolo, quia *Non habitat in carne mea bonum* et quia *Sapientia carnis inimica est Deo*, ista nimirum sunt quae terra, id est caro nostra, producit, de quibus rursum Apostolus praecipit dicens : *Mortificate membra uestra quae sunt super terram*, *fornicationem, immunditiam*, *impudicitiam*, *auaritiam*, *idolatriam* et cetera.

Cum ergo haec omnia fierent quae uidentur iussu Dei per Verbum eius et praepararetur immensus iste uisibilis mundus, simul autem et per allegoriae figuram ostenderetur quae essent quae exornare possent minorem mundum, id est hominem, tunc iam ipse homo creatur secundum ea quae in consequentibus declarantur.

12. *Et dixit : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et principatum gerat piscium maris et uolucrum caeli et animalium et uniuersae terrae et omnium quae repunt super terram.*

Consequenter secundum ea quae superius exposuimus, talem hominem qualem descripsimus uult principatum gerere praedictarum bestiarum et uolucrum et repentium et quadrupedum et omnium reliquorum. Quae qualiter intelligi per

Aici însă spune: *„Pământul să dea la iveală suflet viu, după soi, patrupede, târâtoare și fiare ale pământului, după soi!”*. Și am afirmat, într-adevăr, că cele date la iveală de către ape trebuie să fie înțelese ca mișcări și gânduri ale minții noastre, care ies la iveală din adâncul inimii. Prin ceea ce se spune acum însă (*„Pământul să dea la iveală suflet viu, după soi, patrupede, târâtoare și fiare pe pământ, după soi!”*) cred că se arată mișcările omului nostru din afară, adică ale celui carnal și pământesc. Apoi, nimic nu se arată zburător din cele care se spun despre carne, ci doar *patrupede, târâtoare și fiare ale pământului*. Urmând, desigur, ceea ce s-a spus de către Apostol, că *nu în carnea mea locuiește binele* și că *înțelepciunea cărnii este vrăjmașă lui Dumnezeu*, pământul, adică carnea noastră, le dă la iveală pe cele despre care Apostolul a dat apoi sfat, spunând: *Mortificați mădularele voastre care sunt pe pământ, desfrânarea, necurăția, nerușinarea, lăcomia, idolatria* etc.

Gn. 1,24

Rom. 7,18

Rom. 8,7

Col. 3,5

Deci, în timp ce toate acestea care se văd sunt făcute la porunca lui Dumnezeu, prin Cuvântul Său, în timp ce se pregătește această nemărginită și vizibilă lume, în același timp se înțelege, prin figura alegoriei, care sunt cele ce pot împodobi lumea mai mică, adică omul[36]: tocmai acum omul însuși este creat, potrivit cu cele spuse în continuare.

12. *Și a spus: „Să facem om după chipul*[37] *și asemănarea noastră, și să aibă putere asupra peștilor mării, asupra păsărilor cerului, asupra celor însuflețite, asupra întregului pământ și asupra tuturor celor ce se târăsc pe pământ!”*.

Gn. 1,26

În mod consecvent, urmând celor arătate mai sus, Dumnezeu vrea ca omul pe care l-am descris să aibă putere asupra fiarelor înainte numite, asupra păsărilor, asupra târâtoarelor, asupra patrupedelor și asupra tuturor celorlalte[38]. Am arătat în ce fel trebuie

allegoriam debeant exposuimus, cum diximus iuberi aquam, id est mentem eius, sensum spiritalem producere et terram sensum carnis proferre, ut dominetur iis mens et non illa dominentur ei. Vult enim Deus ut magna ista Dei *factura* homo, propter quem et uniuersus creatus est mundus, non solum immaculatus sit ab his quae supra diximus et immunis, sed et dominetur iis.

Iam uero quale animal sit homo, ex ipsis Scripturae sermonibus consideremus.

Omnes reliquae creaturae iussione Dei fiunt dicente Scriptura : *Et dixit Deus : Fiat firmamentum. Et dixit Deus : Congregetur aqua quae sub caelo est in congregationem unam et appareat arida. Et dixit Deus : Producat terra herbam feni.* Ita etiam in reliquis dicit. Videamus autem quae sunt quae ipse Deus fecit, et per haec, quae magnitudo sit hominis, aduertamus.

In principio fecit Deus caelum et terram. Similiter ait : *Et fecit duo luminaria magna*, et nunc iterum : *Faciamus hominem.* In his solis factura ipsius Dei adscribitur, in aliis uero nullis ; sed tantummodo caelum et terra, sol et luna ac stellae, et nunc homo a Deo facta sunt, omnia uero reliqua iussione eius facta esse dicuntur. Ex hoc ergo considera quanta sit magnitudo hominis, qui tam magnis elementis tamque praecipuis adaequatur, qui habet honorem caeli propter quod et *caelorum* ei promittitur *regnum.* Habet et terrae honorem, quoniam quidem in terram bonam et *terram uiuorum fluentem lac et mel* ingredi sperat. Habet honorem solis et lunae habens repromissionem fulgere *sicut sol in regno Dei.*

înțelese prin alegorie acestea când am spus că s-a poruncit ca apa, adică mintea lui, să dea la iveală înțelesul duhovnicesc, iar pământul să înfățișeze înțelesul cărnii; mintea să le domine pe ele, și nu acelea pe ea. Căci Dumnezeu vrea ca această măreață *făptură* a lui Dumnezeu, omul, pentru care a și fost creat întregul univers[39], să fie nu numai neatins și nevătămat de către cele pe care le-am numit mai sus, dar să și le stăpânească. *Cf.* Ef. 2,10

Să cercetăm acum din chiar cuvintele Scripturii ce fel de însuflețit este omul.

Toate celelalte creaturi sunt făcute la porunca lui Dumnezeu, pentru că Scriptura spune: *Și a spus Dumnezeu: „Să se facă*[40] *o tărie…!”. Și a spus Dumnezeu: „Să se adune apa care este sub cer într-o adunare și să apară uscatul!”*, *Și a spus Dumnezeu: „Pământul să dea la iveală iarba cu verdeață…!”*; la fel afirmă și în privința celorlalte. Să vedem care sunt cele pe care Însuși Dumnezeu le-a făcut ca să înțelegem, prin aceasta, care este măreția omului. Gn. 1,6 Gn. 1,9 Gn. 1,11

Întru început a făcut Dumnezeu cerul și pământul. La fel spune: *Și a făcut doi luminători mari.* Și acum iarăși: *„Să facem om…”*. Doar în acestea se arată ceea ce s-a făcut chiar de către Dumnezeu. În celelalte nicidecum, ci doar cerul și pământul, soarele, luna și stelele și, acum, omul au fost făcute de către Dumnezeu: toate celelalte sunt numite a fi făcute din porunca Lui. Vezi din aceasta cât de mare este măreția omului, ce se face egal unor atât de mari și de alese părți ale întregului! Are demnitatea cerului, pentru care i se și promite *împărăția cerurilor*. Are și demnitatea pământului, fiindcă nădăjduiește, desigur, să intre în pământul cel bun și în *pământul celor vii, care curge lapte și miere*[41]. Are și demnitatea soarelui și a lunii, având făgăduință să strălucească *asemenea soarelui în împărăția lui Dumnezeu*. Gn. 1,1 Gn. 1,16 Gn. 1,26 *Cf.* Ex. 3,8; 33,3 *Cf.* Mt. 13,43

13. Illud sane etiam eminentius in conditione hominis uideo, quod alibi non inuenio dictum: *Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum.* Quod neque in caelo neque in terra neque in sole uel luna inuenimus adscriptum.

Hunc sane hominem, quem dicit *ad imaginem Dei* factum, non intelligimus corporalem. Non enim corporis figmentum Dei imaginem continet, neque factus esse corporalis homo dicitur sed plasmatus, sicut in consequentibus scriptum est. Ait enim: *Et plasmauit Deus hominem*, id est finxit, *de terrae limo.*

Is autem, qui *ad imaginem Dei* factus est, interior homo noster est, inuisibilis et incorporalis et incorruptus atque immortalis. In his enim talibus Dei imago rectius intelligitur. Si qui uero hunc corporeum putet esse, qui *ad imaginem et similitudinem Dei* factus est, Deum ipsum corporeum et humanae formae uidetur inducere; quod sentire de Deo manifestissime impium est. Denique carnales isti homines qui intellectum diuinitatis ignorant, sicubi in Scripturis de Deo legunt quia *caelum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum*, suspicantur Deum tam ingentis esse corporis, ut putent eum sedentem in caelo pedes usque ad terram protendere. Hoc autem sentiunt, quia non habent illas aures quae digne possint audire uerba Dei de Deo quae per Scripturam referuntur. Quod enim dicit: *Caelum mihi sedes*, ita digne de Deo intelligitur, ut sciamus quia in his, quorum *in caelis est conuersatio*, Deus requiescit et

13. Observ chiar ceva cu totul deosebit în condiția omului, căci mai înainte nu se amintește sintagma [*chipul lui Dumnezeu*]: *Și a făcut Dumnezeu pe om, după chipul lui Dumnezeu l-a făcut.* Căci nu am găsit această adăugire nici în privința cerului, nici în privința pământului, nici în privința soarelui sau a lunii. Gn. 1,27

Fără îndoială, pe acest om, pe care Scriptura îl numește făcut *după chipul lui Dumnezeu*, nu îl înțelegem ca trupesc[42]. Căci plăsmuirea trupului nu conține chipul lui Dumnezeu, iar omul trupesc nu este făcut, ci este plăsmuit, după cum s-a scris în cele următoare. Căci Scriptura spune: *A plăsmuit Dumnezeu pe om*, adică acesta a fost modelat[43], *din lutul pământului.* Gn. 2,7

Iar cel ce a fost făcut *după chipul lui Dumnezeu* este omul nostru lăuntric, nevăzut și netrupesc, nestricat și nemuritor. În unele de acest fel se observă, mai degrabă, chipul lui Dumnezeu[44]. Dacă însă vreunul înțelege că cel care a fost făcut *după chipul și asemănarea lui Dumnezeu* este [omul] trupesc, atunci el pare a atribui și forme omenești unui Dumnezeu trupesc; a considera aceasta despre Dumnezeu este, în mod evident, nelegiuit. Până la urmă, acești oameni carnali, care ignoră înțelesul divinității, dacă citesc undeva în Scripturi, despre Dumnezeu, că *„cerul este scaunul Meu, iar pământul este reazemul picioarelor Mele”*, bănuiesc că lui Dumnezeu Îi este propriu un atât de mare trup, încât cred că El șade în cer și Își întinde picioarele până la pământ[45]. Ajung la această părere fiindcă nu au acele urechi care să poată auzi după vrednicie cuvintele lui Dumnezeu despre Dumnezeu, cuvinte care sunt vestite prin Scriptură. Ceea ce se spune în Scriptură (*„Cerul este scaunul Meu”*) astfel se înțelege după vrednicie despre Dumnezeu: știm că Dumnezeu se odihnește și locuiește în cei a căror *locuire este în* Is. 66,1 *Idem.*

residet. In his autem qui adhuc terrenum propositum gerunt, ultima pars eius prouidentiae inuenitur, quod in pedum appellatione figuraliter indicatur. Ex quibus si qui forte studium ac desiderium sumpserint effici caelestes perfectione uitae et intellectus altitudine, efficiuntur etiam ipsi sedes Dei, facti prius politia et conuersatione caelestes ; qui etiam dicunt : *Suscitauit nos cum Christo, et simul sedere fecit nos in caelestibus.* Sed et illi quorum *thesaurus in caelo* est, caelestes dici possunt et sedes Dei, quoniam *ibi est cor eorum, ubi est thesaurus eorum.* Et non solum requiescit super eos Deus, sed et inhabitat in iis.

Si uero tantus quis effici potest, ut possit dicere : *Aut documentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus ?* in hoc non solum inhabitat Deus, sed etiam inambulat. Et propterea perfecti quique caelestes facti uel caeli effecti *enarrant gloriam Dei*, sicut in Psalmo dicit. Propterea denique et Apostoli qui erant caeli mittuntur ad enarrandum gloriam Dei et *Boanerges* nomen accipiunt, *quod est filii tonitrui*, ut per tonitrui potestatem uere eos caelos esse credamus.

Fecit ergo *Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum.* Oportet nos uidere quae est ista imago Dei, et perquirere ad cuius imaginis similitudinem homo factus est. Non enim dixit quia 'fecit Deus hominem ad imaginem aut similitudinem suam', sed *ad imaginem Dei fecit eum.* Quae est ergo alia imago Dei ad cuius imaginis similitudinem factus est homo, nisi Saluator noster, qui est *primogenitus omnis creaturae*, de quo scriptum est quia sit *splendor aeterni luminis et figura expressa substantiae Dei*, qui et ipse de se

ceruri. Iar în cei care au urmat, până acum, un plan pământesc se află cea din urmă parte a proniei Sale, care este indicată, figurat, prin numirea picioarelor. Dacă unii dintre aceștia își vor asuma, eventual, cu tărie studiul și dorința, făcându-se cerești prin desăvârșirea vieții și înălțimea înțelegerii, înșiși se vor face scaune ale lui Dumnezeu, făcuți cerești, mai întâi, prin alăturare și locuire[46]. Ei vor putea spune atunci: *Și ne-a ridicat pe noi cu Hristos și ne-a făcut să ședem împreună în cele cerești*. Dar și cei *a căror comoară este în cer* pot fi numiți „cerești" și „scaune ale lui Dumnezeu", fiindcă *acolo unde este comoara lor este și inima lor*. Și Dumnezeu nu numai că Se odihnește deasupra lor, dar și locuiește în ei.

Cf. Flp. 3,20

Ef. 2,6
Cf. Mt. 19,21

Cf. Lc. 12,34
Cf. 2Cor. 6,16

Iar dacă cineva se poate face atât de merituos, încât să poată spune *„oare cereți dovada Aceluia care vorbește în mine, Hristos?"* [47], în acesta Dumnezeu nu numai că locuiește, dar se și preumblă în el. Și de aceea, devenind, în mod desăvârșit, cerești, făcuți „ceruri", ei *dezvăluie slava lui Dumnezeu*, după cum se spune în psalm. În sfârșit, de aceea și apostolii, care erau „ceruri", sunt trimiși pentru a spune slava lui Dumnezeu și primesc numele *Boanerges, care înseamnă „fiii tunetului"*: pentru ca să credem, într-adevăr, prin puterea tunetului, că ei sunt „ceruri".

Cf. 2Cor. 13,3

Ps. 18,1

Cf. Mc. 3,17

Așadar, *l-a făcut Dumnezeu pe om, după chipul lui Dumnezeu l-a făcut*. Trebuie ca noi să vedem care este acest *chip al lui Dumnezeu* și să cercetăm după asemănarea cărui chip a fost făcut omul[48]. Căci nu a spus că „Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul [Său]" sau „după asemănarea Sa", ci a spus că *după chipul lui Dumnezeu l-a făcut* [49]. Care altul este chipul lui Dumnezeu, după asemănarea chipului Căruia a fost făcut omul, dacă nu Mântuitorul nostru, care este *Întâiul-născut al întregii creaturi*, despre care s-a scris că este *strălucirea luminii veșnice și imagine ce reproduce substanța*

Gn. 1,27

Col. 1,15

dicit : *Ego in Patre, et Pater in me* et *Qui me uidit, uidit et Patrem ?* Sicut enim qui uiderit imaginem alicuius, uidet eum cuius imago est, ita et per Verbum Dei, quae est imago Dei, Deum quis uidet. Et ita uerum erit quod dixit : *Qui me uidit, uidit et Patrem.*

Ad huius ergo imaginis similitudinem homo factus est et propterea Saluator noster, qui est imago Dei, misericordia motus pro homine qui ad eius similitudinem factus fuerat, uidens eum deposita sua imagine maligni imaginem induxisse, ipse motus misericordia imagine hominis assumpta uenit ad eum, sicut et Apostolus contestatur dicens : *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu repertus ut homo, humiliauit semetipsum usque ad mortem.* Quicumque ergo ueniunt ad eum et rationabilis imaginis participes effici student, per profectum suum *secundum interiorem hominem renouantur cotidie* ad imaginem eius qui fecit eos, ita ut possint *conformes corporis claritatis eius* effici, sed unusquisque pro uiribus suis. Apostoli se ad eius similitudinem reformarunt in tantum, ut ipse de iis diceret : *Vado ad Patrem meum et Patrem uestrum, ad Deum meum et ad Deum uestrum.* Ipse enim iam petierat Patrem pro discipulis suis, ut iis similitudo pristina redderetur, cum dicit : *Pater,* da *ut sicut ego et tu unum sumus, ita et isti in nobis unum sint.*

Semper ergo intueamur istam imaginem Dei, ut possimus ad eius similitudinem reformari. Si enim ad imaginem Dei factus homo contra naturam intuens imaginem diaboli per

lui Dumnezeu, Care Însuși despre Sine spune: *„Eu sunt în Tatăl și Tatăl este în Mine”*, și Care iarăși spune: *„Cine Mă vede Îl vede și pe Tatăl”*? Căci, așa cum cineva care vede imaginea cuiva vede pe acela a căruia este imaginea, astfel și cine vede prin [intermediul] Cuvântului lui Dumnezeu, care este imaginea[50] lui Dumnezeu, Îl vede pe Dumnezeu. Și astfel adevărat va fi ce a spus: *„Cine Mă vede Îl vede și pe Tatăl”*[51].

Evr. 1,3
In. 14,10
In. 14,9

Deci omul a fost făcut după asemănarea acestui chip; de aceea Mântuitorul nostru, care este chipul lui Dumnezeu, împins de milă pentru omul care fusese făcut după asemănarea Lui, văzând că el, după ce chipul Său a fost părăsit, a luat chipul celui rău, Însuși, împins de milă, după ce a luat chip de om, a venit la el, așa cum apostolul dă mărturie: *În forma lui Dumnezeu fiind, nu a socotit răpire [a faptului de] a fi egal cu Dumnezeu, ci S-a deșertat pe Sine, formă de sclav primind, făcându-Se după asemănarea oamenilor și la înfățișare aflându-Se ca un om, [și] S-a smerit pe Sine până la moarte*. Deci toți cei care vin către El și se străduiesc, prin înaintarea lor, să se facă părtași ai chipului rațional, toți aceștia *se înnoiesc zi de zi, potrivit omului lăuntric*, după chipul Celui care i-a făcut, astfel încât pot să se facă *asemănători trupului strălucirii Lui*: fiecare însă pe potriva puterilor lui. Apostolii într-atât s-au preschimbat după asemănarea Lui, încât Însuși a spus despre ei: *„Merg la Tatăl Meu și la Tatăl vostru, la Dumnezeul Meu și la Dumnezeul vostru”*. Însă El Însuși Îl rugase mai înainte pe Tatăl pentru ucenicii Săi, ca să le redea asemănarea de odinioară: *„Tată,* dă *ca, așa cum Eu și Tu Unul suntem, tot așa și ei să fie unul întru Noi!”*.

Flp. 2,6-8
Cf. 2Cor. 4,16
Cf. Flp. 3,21
In. 20,17
In. 17,21-22

Să contemplăm necontenit, așadar, acest chip al lui Dumnezeu, ca să putem a ne preschimba după asemănarea Lui! Căci dacă omul a fost făcut după chipul lui Dumnezeu, iar el, contemplând, împotriva naturii, chipul diavolului, s-a făcut asemenea acestuia

peccatum similis eius effectus est, multo magis intuens imaginem Dei, ad cuius similitudinem factus est a Deo, per Verbum et uirtutem eius recipiet <eius> formam illam quae data ei fuerat per naturam.

Et nemo desperet uidens similitudinem suam magis esse cum diabolo quam cum Deo posse se iterum recuperare formam imaginis Dei, quia non uenit Saluator *uocare iustos sed peccatores in paenitentiam*. Matthaeus publicanus erat et utique imago eius diabolo similis erat, sed ueniens ad imaginem Dei, Dominum et Saluatorem nostrum, et sequens eam transformatus est ad similitudinem imaginis Dei. *Iacobus*, *Zebedaei filius, et Iohannes*, *frater eius piscatores erant* et *homines sine litteris*, qui utique tunc magis ad imaginem diaboli similitudinem referebant, sed sequentes et isti imaginem Dei similes facti sunt ei, sicut et ceteri Apostoli. Paulus ipsius imaginis Dei persecutor erat ; ut autem potuit decorem eius et pulchritudinem contueri, uisa ea in tantum ad eius similitudinem reformatus est, ut diceret : *Aut documentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus ?*

14. *Masculum et feminam fecit eos*, *et benedixit eos Deus*, *dicens : Crescite et mutiplicamini et replete terram et dominamini in ea.*

Dignum uidetur hoc in loco requirere secundum litteram quomodo nondum facta muliere dicit Scriptura : *Masculum et feminam fecit eos.* Fortassis, ut ego arbitror, propter benedictionem qua benedixit eos dicens : *Crescite et multiplicamini*, *et replete terram*, praeueniens quod futurum erat, dicit : *Masculum et feminam fecit eos*, quoniam quidem crescere aliter et multiplicari non poterat homo, nisi cum femina. Vt ergo benedictio eius sine dubio futura esse

prin păcat, cu atât mai mult, contemplând chipul lui Dumnezeu, după asemănarea căruia a fost făcut de către Dumnezeu, va primi, prin Cuvântul și prin puterea Lui, acea imagine care îi fusese dată prin natură.

Și nimeni să nu dispere, văzând că asemănarea lui este mai degrabă cu diavolul decât cu Dumnezeu, crezând că el nu poate redobândi iarăși imaginea chipului lui Dumnezeu: Mântuitorul nu a venit ca *să cheme pe cei drepți spre pocăință, ci pe cei păcătoși.* *Cf.* Lc. 5,32
Matei era vameș și chipul lui era asemănător întru totul diavolului; venind însă spre chipul lui Dumnezeu, spre Domnul și Mântuitorul nostru, și urmându-L pe El, a fost schimbat după asemănarea chipului lui Dumnezeu. *Iacob, fiul lui Zevedeu, și Ioan, fratele lui, erau pescari* și *oameni fără știință de carte*, care atunci își purtau asemănarea mai degrabă spre chipul diavolului; urmând însă și aceștia chipul lui Dumnezeu, s-au făcut asemenea Lui, după cum și ceilalți apostoli. Pavel era persecutor al Chipului Însuși al lui Dumnezeu. Însă îndată ce a putut privi podoaba și frumusețea Lui, cele văzute l-au preschimbat atât de mult, încât a spus: *„Oare cereți dovada Aceluia care vorbește în mine, Hristos?”*. *Cf.* Mt. 10,3 *Cf.* Mt. 4,21 *Cf.* Mt. 4,18 Fp. 4,13 *Cf.* 1Tim. 1,13 2Cor. 13,3

14. *I-a făcut pe ei mascul și femelă*[52], *și i-a binecuvântat pe ei Dumnezeu spunând: „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți!”*. Gn. 1,26-27

Pare potrivit a cerceta în acest loc, după literă, în ce fel, deși femeia nu a fost făcută încă, Scriptura spune: *i-a făcut pe ei mascul și femelă*. Poate, cred eu, din cauza binecuvântării cu care i-a binecuvântat pe ei, spunând *„Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul!”*, spune *i-a făcut pe ei mascul și femelă,* indicând ceea ce era viitor, fiindcă, într-adevăr, omul nu putea să crească și să se înmulțească în alt fel decât împreună cu femeia. Așadar, pentru ca binecuvântarea Lui să fie considerată, fără îndoială,

crederetur, ait : *Masculum et feminam fecit eos.* Hoc namque modo homo uidens crescendi et multiplicandi consequentiam esse ex eo quod ei femina iungebatur, certiorem spem gerere poterat in benedictione diuina. Si enim dixisset Scriptura : *Crescite et multiplicamini, et replete terram, et dominamini in ea*, non adiciens hoc quia *masculum et feminam fecit eos*, utique benedictioni diuinae incredulus exstitisset, sicut et Maria ad eam benedictionem, qua benedicebatur ab angelo, ait : *Quomodo fiet hoc ? quoniam uirum non cognosco.*

Aut fortasse quia omnia quae a Deo facta sunt coniuncta et compaginata dicuntur, ut caelum et terra, ut sol et luna : ita ergo, ut ostenderetur quoniam et homo Dei opus est et non sine harmonia uel competenti coniunctione prolatus est, idcirco praeueniens ait : *Masculum et feminam fecit eos.* Haec quidem ad eam quaestionem dicta sunt, quae secundum litteram proferri potest.

15. Videamus autem etiam per allegoriam quomodo ad imaginem Dei homo factus masculus et femina est.

Interior homo noster ex spiritu et anima constat. Masculus spiritus dicitur, femina potest anima nuncupari. Haec si concordiam inter se habeant et consensum, conuenientia inter se ipsa crescunt et multiplicantur generantque filios sensus bonos et intellectus uel cogitationes utiles, per quae repleant terram et dominentur in ea ; hoc est subiectum sibi sensum carnis ad meliora instituta conuertunt et dominantur ei, scilicet cum in nullo caro contra uoluntatem spiritus insolescit. Iam uero si anima coniuncta spiritui atque eius, ut ita dixerim, coniugio copulata declinet aliquando ad corporeas uoluptates sensumque suum delectationi carnis inclinet et aliquando quidem obtemperare uideatur salutaribus

[cu eficiență] viitoare, spune: *i-a făcut pe ei mascul și femelă*. Căci în acest mod omul, văzând că înmulțirea și creșterea este consecința faptului că femeia i se alătură, a putut avea o nădejde mai întemeiată în binecuvântarea divină. Dacă Scriptura ar fi spus *„Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți!”*, neadăugând că *i-a făcut pe ei mascul și femelă*, omul nu ar fi crezut în binecuvântarea divină, după cum și Maria, în privința acelei binecuvântări prin care era binecuvântată de către înger, spune: *„În ce fel se va întâmpla aceasta? Fiindcă eu nu știu de bărbat”*. Lc. 1,34

Ori poate s-a spus astfel fiindcă toate cele făcute de Dumnezeu sunt desemnate unite și în pereche, așa cum sunt cerul și pământul, soarele și luna; ca să se arate dar aceasta (că și omul este lucrarea lui Dumnezeu, și nu fără armonie, sau că a fost înfățișat într-o aleasă unire), de aceea spune, prevăzând: *i-a făcut pe ei mascul și femelă*. Acestea au fost spuse privitor la această chestiune, înfățișată după literă.

15. Să vedem însă și prin alegorie în ce fel omul făcut după chipul lui Dumnezeu este mascul și femelă.

Omul nostru lăuntric constă din duh și suflet. Duhul este numit „mascul”, iar sufletul poate fi chemat „femelă”[53]. Dacă acestea află între ele înțelegere și acord, legăturile dintre ele cresc, se înmulțesc și nasc fii, simțirile bune, înțelesurile sau gândurile utile[54]. Prin acestea umplu pământul și îl stăpânesc: subjugându-și simțirea cărnii, ele se întorc spre obiceiuri mai bune, și o stăpânesc pe aceasta, astfel încât carnea, adică, să nu se ridice împotriva voinței duhului. Dacă însă sufletul, unit cu duhul, iar unirea lui este, ca sa spun așa, intimă[55], se îndreaptă uneori spre plăcerile trupești și simțirea lui înclină spre desfătarea cărnii, arătându-se câteodată ascultător al sfaturilor mântuitoare ale duhului, iar câteodată cedând

monitis spiritus, aliquando uero uitiis carnalibus cedat, talis anima uelut adulterio corporis maculata neque crescere neque multiplicari legitime dicitur, quoniam quidem filios adulterorum imperfectos Scriptura designat. Talis enim anima, quae spiritus coniunctione deserta sensui se carnis et desideriis corporalibus tota prosternit, uelut auersa a Deo impudenter audiet quia *facies meretricis facta est tibi, sine pudore effecta es ad omnes.* Velut meretrix ergo punietur et filii eius ad occisionem praeparari iubentur.

16. *Et dominamini piscium maris et uolatilium caeli et iumentorum et omnium quae sunt super terram et repentium quae repunt super terram.*

Iam haec interpretata sunt secundum litteram, cum diceremus quod *Dixit Deus: Faciamus hominem* et reliqua, ubi dicit: *Et dominentur piscium maris et uolatilium caeli* et cetera. Secundum allegoriam tamen in piscibus et uolatilibus uel animalibus et repentibus terrae ea mihi uidentur indicari, de quibus nihilominus superius diximus, id est uel quae de sensu animae et cordis cogitatione procedunt, uel quae ex desideriis corporalibus et carnis motibus proferuntur; quorum sancti quique et benedictionem Dei in semetipsis seruantes dominationem exercent agentes totum hominem secundum spiritus uoluntatem; peccatoribus uero magis ipsa dominantur, quae de carnis uitiis et corporis uoluptatibus proferuntur.

17. *Et dixit Deus: Ecce dedi uobis omne fenum seminale quod seminat semen quod est super omnem terram, et omne lignum quod habet in se fructum seminis seminalis, uobis erit ad escam, et omnibus bestiis terrae et omnibus uolatilibus caeli et omnibus repentibus quae repunt super terram, quae habent in se animam uitae.*

Historia quidem huius sententiae manifeste indicat usum ciborum primitus a Deo ex herbis, id est oleribus et arborum

viciilor carnale, ca și pângărit de adulter cu trupul, nu se poate spune că ar crește sau că s-ar înmulți în mod legitim, fiindcă Scriptura îi desemnează pe fiii rezultați din adulter ca nedesăvârșiți. Un astfel de suflet care, lipsit de unirea cu duhul, se dedică cu totul simțirii cărnii și dorințelor trupești, ca înstrăinat, fără rușine, de Dumnezeu, va auzi: *„Înfățișare de desfrânată ți-ai luat și te-ai făcut fără rușine față de toți!”*. Deci va fi pedepsit ca și desfrânata: se poruncește ca fiii lui să fie pregătiți spre ucidere.

Cf. Înț. 3,16

Ier. 3,3

Cf. Is. 14,21

16. *„Și să stăpâniți peste peștii mării, peste zburătoarele cerului, peste vite, peste toate care sunt pe pământ și peste târâtoarele care se târăsc pe pământ!”*

Gn. 1,28

Acestea tocmai au fost interpretate după literă, pe când ziceam că *Dumnezeu a spus*: *„Să facem om!”* etc., unde zice *„Și să stăpânească asupra peștilor mării și asupra zburătoarelor cerului etc!”*. Iar după alegorie, prin pești, zburătoare, însuflețite și târâtoare ale pământului mi se par a fi arătate cele despre care am vorbit, la fel, mai sus, adică ori cele care ies din simțirea sufletului și din cugetarea inimii, ori cele care se iscă din dorințele trupești și din mișcările cărnii. Într-adevăr, sfinții, urmând binecuvântarea lui Dumnezeu exersează stăpânirea în ei înșiși, mânând întregul om după voința duhului. Pe păcătoși însă îi stăpânesc mai degrabă cele ce se iscă din viciile cărnii și din plăcerile trupului[56].

Gn. 1,26

17. *Și a spus Dumnezeu: „Iată, v-am dat toată verdeața ce seamănă, semănând sămânță, care este pe întreg pământul, și tot lemnul ce are în el rod de sămânță ce seamănă; vor fi vouă pentru hrană și tuturor fiarelor pământului și tuturor zburătoarelor cerului și tuturor târâtoarelor care se târăsc pe pământ, care au în ele suflet al vieții!”*.

Gn. 1,29-30

După literă, acest enunț arată că la început este permis de către Dumnezeu uzul alimentelor pregătite

fructibus, esse permissum. Postea uero cum ad Noe post diluuium fieret testamentum, facultas uescendarum carnium hominibus datur. Quibus sane de causis in suis locis rectius exponetur.

Secundum allegoriam tamen herba terrae et fructus eius, qui ad escam hominibus indulgetur, potest de affectibus intelligi corporalibus ; uerbi causa ira et concupiscentia germen est corporis. Huius germinis fructus, id est opus, nobis rationabilibus et bestiis terrae communis est. Nam quando irascimur ad iustitiam, id est ad correptionem delinquentis et emendationem salutis eius, isto fructu terrae nos uescimur et cibus noster iracundia corporalis efficitur, per quam reprimimus peccatum, iustitiam reparamus.

Et ne tibi uideamur haec de nostro potius sensu quam de diuinae Scripturae auctoritate proferre, redi ad librum Numerorum et recordare quid egerit Phinees sacerdos, qui cum Madianitae gentis meretricem cum Israelita uiro sub oculis omnium impuris uidisset inhaerere complexibus, ira diuinae aemulationis impletus, arreptum gladium per utriusque pectus exegit. Quod opus reputatum est ei a Deo ad iustitiam dicente Domino : *Phinees sedauit furorem meum, et reputabitur ei ad iustitiam.* Iste ergo cibus irae terrenus noster fit cibus, cum eo rationabiliter utimur ad iustitiam.

Si uero irrationabiliter agatur ira, ut innocentes puniat, ut efferuescat in eos qui nihil delinquunt, iste cibus erit bestiarum agri et serpentum terrae et uolucrum caeli : his enim et daemones nutriuntur cibis, qui malis nostris actibus

din vegetale, adică din legume și din fructele copacilor. Mai târziu însă, când se face legământ cu Noe, după potop, se dă oamenilor posibilitatea de a se hrăni cu carne. Despre cauzele pentru care s-a întâmplat aceasta se va expune, desigur, la locul potrivit, cum este mai bine.

După alegorie, iarba pământului și rodul care este îngăduit oamenilor pentru hrană pot fi înțelese ca afecte trupești. De exemplu, mânia și dorința sunt germene al trupului. Rodul acestui germene, adică lucrarea lui, este același pentru noi, cei raționali, și pentru fiarele pământului. Căci când ne mâniem spre dreptate, adică spre îndreptarea celui ce greșește și spre apropierea de mântuire a lui, ne hrănim cu acest rod al pământului: irascibilitatea trupească, prin care alungăm păcatul și readucem dreptatea, se face hrana noastră.

Și ca acestea să nu-ți pară mai degrabă izvodite de înțelegerea noastră decât de autoritatea Sfintei Scripturi, întoarce-te la cartea Numere[57] și amintește-ți ce a făcut Finees preotul, care, după ce a văzut că o desfrânată madianită este nedespărțită de un bărbat israelit, în fața tuturor, pentru că îmbrățișarea lor era necurată, plin de mânia geloziei divine, a luat în mână o sabie și a străpuns piepturile celor doi. Această faptă i-a fost socotită de Dumnezeu spre dreptate, pentru că Domnul spune: *„Finees a potolit furia Mea și i se va socoti spre dreptate”*. Deci această hrană pământească a mâniei se face hrana noastră, când o folosim în mod rațional spre dreptate.

Cf. Nm. 25,7-8

Cf. Nm. 25,11-12; Ps. 105,31

Dacă însă mânia este folosită irațional, fie ca să pedepsească pe nevinovați, fie este revărsată împotriva celor care nu au greșit cu nimic, această hrană va fi a fiarelor câmpului, a șerpilor pământului și a păsărilor cerului[58]. Căci cu aceste alimente, care hrănesc și încurajează faptele noastre rele, se hrănesc

et pascuntur et fauent. Indicium namque est huius operis Cain, qui innocentem fratrem ira decepit inuidiae.

Similiter etiam de concupiscentia et de singulis huiuscemodi affectibus sentiendum est. Cum enim *concupiscit et deficit anima nostra ad Deum uiuum*, noster cibus est concupiscentia. Cum autem uel alienam mulierem ad concupiscendum uidemus uel aliquid rerum proximi concupiscimus, bestialis cibus efficitur concupiscentia ; sicut exemplo potest esse concupiscentia Achab et factum Iezabel de uinea Nabuthei Iezraelitae.

Obseruanda sane est sanctae Scripturae etiam in uerborum ratione cautela, quae, cum de hominibus dixisset quia *Dixit Deus : Ecce dedi uobis omne <fenum> seminale quod est super terram, et omne lignum quod est super terram, uobis erit ad escam*, de bestiis non dixit quia 'dedi iis ad escam haec omnia', sed *erit illis ad escam*, ut, secundum spiritalem rationem quam exposuimus, affectus isti intelligantur homini quidem a Deo dati esse, praedici tamen a Deo quod erunt etiam bestiis terrae in cibum. Ideo ergo cautissimo usa est sermone Scriptura diuina, quae hominibus quidem ait dicere Deum : *Dedi uobis haec ad escam*, ubi autem ad bestias uenit, non iubentis sed quasi praedicentis significatione dicit quia haec erunt etiam bestiis et uolucribus et serpentibus ad escam.

Sed nos secundum Apostoli Pauli sententiam *attendamus lectioni*, ut possimus, sicut ipse ait, *sensum Christi* accipere et scire *quae a Deo donata sunt nobis*, et quae nobis ad escam data sunt non faciamus escas porcorum uel canum, sed tales escas praeparemus in nobis, quibus dignum sit

și demonii. Dovadă a acestei lucrări este Cain, care și-a ucis fratele nevinovat prin mânia produsă de invidie. *Cf.* Gn. 3,8

La fel trebuie gândit și despre dorință și despre fiecare dintre afectele de acest fel. Căci atunci când *sufletul nostru dorește și se sfârșește după Dumnezeul cel Viu*, hrana noastră este dorința. Când însă ori privim cu dorință femeie străină, ori dorim ceva dintre bunurile aproapelui, dorința se face hrană pentru fiare. Ca exemplu poate fi dorința lui Ahab și fapta Izabelei în legătură cu via lui Nabot din Iezrael. *Cf.* Ps. 83,3 *Cf.* Mt. 5,28 *Cf.* Ex. 20,17 *Cf.* 3Rg. 20

Trebuie observată, desigur, acribia sfintelor Scripturi, evidentă chiar în alegerea cuvintelor: după ce arată că *Dumnezeu a spus* oamenilor: *„Iată, v-am dat vouă toată [verdeața] ce poartă sămânță care este pe pământ, și tot lemnul care este pe pământ, va fi vouă pentru hrană!”*, Scriptura nu a spus că le-a dat și fiarelor, pentru hrănire, acestea toate, ci că *va fi* lor *pentru hrană*. După înțelesul duhovnicesc pe care l-am explicat, aceste afecte sunt înțelese, într-adevăr, ca fiind date omului de către Dumnezeu, dar este totuși prevestit de către Dumnezeu că și fiarele pământului le vor avea ca hrană. De aceea, deci, Sfânta Scriptură a folosit o exprimare foarte potrivită: spune că Dumnezeu zice oamenilor *„v-am dat vouă acestea pentru hrană”*. Când însă ajunge la fiare, spune nu cu semnificația unei porunci, ci cu semnificația unei preziceri că acelea vor fi pentru hrană chiar și fiarelor, păsărilor și șerpilor. Gn. 1,29 Gn. 1,30 Gn. 1,29

Dar noi *să ne îndeletnicim cu lectura*, după sfatul apostolului Pavel, ca să putem, după cum el însuși spune, să primim *gândul lui Hristos* și să le cunoaștem pe cele *ce ne-au fost date de către Dumnezeu*: pe cele date pentru hrănire să nu le facem hrană porcilor sau câinilor, ci astfel de bucate să pregătim în noi încât să fim vrednici, oferindu-le, a primi în cămara *Cf.* 1Tim. 4,13 1Cor. 2,16 1Cor. 2,12 *Cf.* Mt. 7,6

suscipi in hospitio cordis nostri Verbum ac Filium Dei uenientem cum Patre suo et uolentem facere apud nos mansionem, in Spiritu sancto cuius prius templum per sanctitatem debemus exsistere.

Ipsi gloria in aeterna saecula saeculorum. Amen.

inimii noastre pe Cuvântul și Fiul lui Dumnezeu, venind împreună cu Tatăl Său și vrând a face în noi sălaș în Duhul Sfânt, Căruia trebuie să-I fim, înainte de toate, templu prin sfințenie. Acestuia slavă în veacul veșnic al veacurilor! Amin.

Cf. In. 14,23
Cf. 1Cor. 6,19
Cf. Rom. 11,36

Homilia II

1. Incipientes de arca, quae secundum mandatum Dei a Noe constructa est, disserere, primo omnium uideamus quae de ea secundum litteram referuntur, et quaestiones proponentes quae obici a plurimis solent, etiam absolutiones earum ex his quae nobis sunt a maioribus tradita requiramus, ut, cum huiuscemodi fundamenta iecerimus, ab historiae textu possimus adscendere ad spiritalis intelligentiae mysticum et allegoricum sensum et, si quid in iis arcanum continetur, aperire Domino nobis uerbi sui scientiam reuelante.

Primo igitur haec ipsa, quae scripta sunt, proponamus. *Et dixit*, inquit, *Dominus ad Noe*: *Tempus omnis hominis uenit ante me, quoniam impleta est terra iniquitatibus ab iis*; *et ecce, ego disperdam illos et terram. Fac ergo tibi arcam de lignis quadratis, nidos et nidos facies in arca, et bituminabis eam ab intus et a foris bitumine. Et sic facies arcam: trecentorum cubitorum longitudinem arcae et quinquaginta cubitorum latitudinem et triginta cubitorum altitudinem eius colligens facies arcam, et in cubitum consummabis eam in summo. Ostium autem arcae facies ex latere, inferiora bicamerata et tricamerata superiora facies ea.* Et post pauca: *Et fecit*, inquit, *Noe omnia quaecumque praecepit ei Dominus Deus, sic fecit.*

Omilia II

1. Începând să tratăm despre arcă, aceea care a fost construită de Noe urmând porunca lui Dumnezeu, să vedem, mai întâi, cele consemnate despre ea după literă. Vom cerceta apoi chestiunile care sunt de obicei contestate de către mulți, amintind și soluțiile date acestor obiecții, soluții ce provin din cele ce ne-au fost transmise de către înaintași. Aceasta pentru ca, după ce vom fi așezat fundamente de acest fel, să putem urca de la înlănțuirea de cuvinte a istorisirii la sensul alegoric și tainic al înțelegerii duhovnicești și, dacă în acestea este cuprins vreun secret, să-l putem dezvălui, dacă Domnul ne va revela știința cuvântului Său.

Mai întâi, așadar, să le expunem chiar pe cele ce au fost scrise: *Și a spus Domnul către Noe: „A sosit ceasul fiecărui om înaintea Mea*[59]*, fiindcă pământul a fost umplut de nelegiuiri de către ei, și, iată, Eu îi voi pierde pe ei și pământul. Fă-ți, deci, o arcă*[60] *din lemne dreptunghiulare*[61]*; vei face în arcă sălașe și sălașe și o vei smoli pe ea pe dinăuntru și pe dinafară cu smoală! Vei face astfel arca: lungimea arcei trei sute de coți, lățimea cincizeci de coți și înălțimea treizeci de coți; însumând*[62] *vei face arca și o vei termina la un cot sus*[63]*! Iar ușa arcei o vei face într-o parte; vei face în părțile de jos două punți, iar în părțile de sus trei punți!”.* Și după puține cuvinte adaugă: *Și a făcut Noe toate câte i le poruncise Domnul Dumnezeu, așa a făcut.* Gn. 6,13-16 Gn. 6,22

Primo ergo quaeritur qualem oporteat habitum ipsum et formam arcae intelligi. Quam ego puto, quantum ex his quae describuntur apparet, quattuor angulis ex imo consurgentem iisdemque paulatim usque ad summum in angustum attractis in spatium unius cubiti fuisse collectam. Sic enim refertur quod in fundamentis eius trecenti cubiti in longitudine, in latitudine uero quinquaginta sunt positi, triginta autem in altitudine aedificati, sed collecta in cacumen angustum ita ut cubitus sit latitudinis et longitudinis eius.

Iam uero intrinsecus ea quidem quae dicuntur eius *inferiora bicamerata* ponuntur, id est habitationem duplicem continentia, *superiora* uero *tricamerata*, ueluti si dicamus triplicibus constructa cenaculis. Sed haec habitationum distinctiones ad hoc factae uidentur ut secerni per singulas mansiones diuersa animalium uel bestiarum genera facilius possint et a bestiis feris mansueta quaeque et ignaua seiungi. Istae ergo habitationum discretiones *nidi* appellantur.

Quadrata uero ligna fuisse referuntur, quo et facilius alterum alteri possit aptari et inundante diluuio totus aquarum prohiberetur incursus, cum intrinsecus et extrinsecus oblita bitumine iunctura muniretur.

Traditum sane nobis est, et non absque uerisimilitudine, quod inferiora quae supra diximus constructa dupliciter, quae et separatim *bicamerata* appellata sunt, exceptis superioribus, quae *tricamerata* dicuntur, ob hunc modum fuisse duplicia, quoniamquidem annum integrum fecerunt omnia animalia in arca, et utique in totum annum necesse erat prouideri cibos et non solum cibos, uerum et digestionum constitui loca, quo neque ipsa animalia, praecipue tamen

Mai întâi, deci, se cercetează în ce fel ar trebui înțelese aspectul exterior și forma arcei[64]. După câte cred eu, atât cât rezultă din cele care sunt descrise, ea a fost rectangulară la bază, ridicându-se și înclinându-se treptat până la vârf, astfel încât la vârf a fost redusă la un cot[65]. Căci așa se relatează că a fost clădită, cu o lungime de trei sute de coți și cu o lățime de cincizeci de coți în temeliile ei, treizeci de coți fiind ridicați în înălțime. Vârful a fost restrâns într-un loc strâmt, astfel că lungimea și lățimea ei au fost aici de un cot.

În interior, cele ce se numesc *părțile de jos* ale ei au fost descrise ca fiind cu *două punți*, adică având două etaje de încăperi. Iar *părțile de sus* sunt descrise *cu trei punți*, ca și cum ar spune „construite cu trei etaje de încăperi". Aceste deosebiri ale lăcașurilor se arată a fi făcute ca să poată fi repartizate mai ușor, câte unul, în diverse adăposturi, soiurile însuflețitelor ori ale fiarelor și pentru ca să poată fi separate cele îmblânzite, lipsite de curaj, de fiarele sălbatice. Deci aceste locuințe separate se numesc *sălașe*.

Se relatează, iarăși, că a fost construită din lemn dreptunghiular: ca să se poată îmbina mai ușor și ca să fie oprit orice atac al apelor când potopul va da năvală, de vreme ce interstițiile sunt acoperite, înlăuntru și în afară, cu smoală.

Ni s-a transmis nouă, cu înțelepciune, și nu fără verosimilitate, că părțile de jos, care, spuneam mai înainte, au fost construite cu două etaje (numite, aparte, cu *două punți*, spre deosebire de părțile de sus, numite cu *trei punți*), au fost divizate în acest fel pentru că toate însuflețitele au fost în arcă un an întreg. Și era necesar, înainte de toate, ca proviziile să fie strânse pentru un an întreg, și nu numai să fie așezate provizii, ci și locuri pentru produsele digestiei, pentru ca necurățiile să nu chinuiască, prin miasme, nici pe însuflețite și nici, cu atât mai puțin,

homines, fimi foetore uexarentur. Tradunt ergo quod inferior regio ipsa quae in fundo est ad huiuscemodi necessitates mancipata sit et excepta, huic autem superior <et> contigua conseruandis pabulis deputetur. Etenim necessarium uidebatur ut his bestiis, quibus natura uesci carnibus dedit introducta sint extrinsecus animalia, quorum uescentes carnibus conseruare uitam posteritatis reparandae gratia ualerent, aliis uero alia, quae naturalis usus deposcit, seruarentur alimenta. In hos ergo usus inferiores partes, quae *bicameratae* dicuntur, tradunt fuisse distinctas, superiores uero ad habitaculum bestiis uel animalibus deputatas, in quibus inferiores quidem feris et immitibus bestiis uel serpentibus habitaculum praebuisse, his uero contigua in superioribus loca mitioribus animantibus stabula fuisse. Supra omnia uero in excelso hominibus sedem locatam, utpote qui et honore et ratione cuncta praecellant, ut, sicut ratione et sapientia principatum gerere supra omnia quae in terris sunt dicitur homo, ita etiam loco celsior et supra omnes animantes quae in arca sunt collocatus sit.

Tradunt autem etiam ostium, quod *ex latere* factum dicitur, eo loci fuisse ut inferiora quae dixit *bicamerata*, infra se haberet, et quae dixit *tricamerata* superiora, a loco ostii *superiora* appellata sint et inde ingressa uniuersa animalia per sua quaeque loca, secundum quae supra diximus, congrua discretione dirempta sint.

Verum ostii ipsius munimen non iam humanis rationibus adimpletur. Quomodo enim, posteaquam clausum est et nullus hominum extra arcam fuit, bituminari extrinsecus ostium potuit, nisi quia diuinae uirtutis sine dubio opus fuit, ne ingrederentur aquae per aditum quem humana non

pe oameni. Ei transmit, deci, că partea inferioară, care este la bază, a fost lăsată și destinată pentru necesitățile de acest fel; partea superioară, învecinată cu aceasta, a fost destinată păstrării hranei. Căci părea necesar ca acelor fiare cărora natura le-a dat să se hrănească cu carne să le fie aduse din afară însuflețite, pentru ca ele să fie în stare să-și conserve viața, hrănindu-se cu carne, în vederea pregătirii următoarei generații; pentru alte însuflețite, însă, sunt păstrate alte alimente, cerute de nevoile lor naturale. Se relatează că etajele de jos, care se numesc cu *două punți*, au fost deosebite pentru aceste folosiri; etajele de sus au fost prezentate ca rezervate spre locuire fiarelor sau însuflețitelor: cel inferior ca locuință fiarelor sălbatice și neîmblânzite, ori șerpilor, iar în cel superior, învecinat acestuia, au fost sălașele animatelor blânde. Iar deasupra tuturor, în cel mai înalt loc, a fost așezată locuința dată oamenilor, cum e normal; aceștia le depășesc pe toate prin demnitate și prin rațiune. După cum se recunoaște că omul are putere, prin rațiune și înțelepciune, peste toate câte sunt pe pământ, tot așa a fost așezat în locul de deasupra și deasupra tuturor animatelor din arcă.

Ei ne transmit că ușa, despre care se spune că era *într-o parte*, a fost făcută astfel încât etajele de jos, care se numesc cu *două punți*, să fie dedesubt; cele pe care le-a numit cu *trei punți* au fost numite ca fiind *de sus* în raport cu locul ușii, ca de acolo toate însuflețitele care intrau să se despartă, mergând spre locurile lor potrivit cu împărțirea, după cum am spus anterior.

Asigurarea ușii nu a fost îndeplinită prin procedee omenești[66]. Căci în ce mod putea fi smolită ușa pe dinafară, după ce a fost închisă și nici unul dintre oameni nu se afla în afara arcei? Aceasta a fost, fără îndoială, lucrarea puterii divine, făptuită pentru ca apa să nu pătrundă prin intrarea pe care mâna omenească

munierat manus? Propterea ergo Scriptura, cum de ceteris omnibus dixisset quia fecit arcam Noe et introduxit animalia et filios et uxores eorum, de ostio non dixit quia Noe clausit ostium arcae, sed ait quia *clausit Dominus Deus deforis ostium arcae, et sic factum est diluuium*. Obseruandum tamen est quod post diluuium non dicitur Noe aperuisse ostium, sed *fenestram*, cum emisit *coruum*, *ut uideret utrum cessasset aqua super terram*.

Quod autem cibum intulerit Noe in arcam omnibus animalibus uel bestiis quae cum eo introierunt, audi ex his quae Dominus dicit ad Noe: *Tu*, inquit, *accipe tibi ipsi ab omnibus escis quae eduntur, et congregabis ad temetipsum, et erunt tibi et ipsis ad edendum*. Quod autem fecit Noe ea quae praecepit ei Dominus, audi Scripturam dicentem: *Et fecit*, inquit, *Noe omnia quae praecepit ei Dominus Deus, sic fecit*.

Sane quod de locis quae diximus ad fimum animalium separata Scriptura nihil retulit, sed traditio tenet, opportune uidebitur super hoc habitum esse silentium de quo sufficienter consequentiae ipsius ratio doceret. Et quia ad spiritalem intelligentiam minus digne poterat aptari, merito ergo Scriptura siluit de hoc, quae magis narrationes suas intellectibus allegoricis coaptat.

Verumtamen quantum ad necessitatem pluuiarum et diluuii spectat, nulla potuit tam conueniens et congrua arcae species dari quam ut e summo uelut e tecto quodam in angustum culmen educto diffunderet imbrium ruinas, et ima in aquis quadrata stabilitate consistens nec impulsu uentorum nec impetu fluctuum nec inquietudine animalium, quae intrinsecus erant, aut inclinari posset aut mergi.

nu o putea asigura. În consecință, de aceea Scriptura, după ce a vorbit despre toate celelalte, despre faptul că Noe a construit arca și a dus înlăuntru însuflețitele, pe fiii lui, [și] pe soțiile acestora, nu spune că Noe a închis ușa arcei, ci spune: *A închis Domnul Dumnezeu din afară ușa arcei, și astfel s-a făcut potop*[67]. Trebuie observat, în fine, că după potop, atunci când Noe a trimis *corbul ca să vadă de a încetat apa pe pământ*, nu se spune că el a deschis ușa, ci *fereastra*.

Gn. 7,16-17

Cf. Gn. 8,6-8

Află din cele pe care Domnul le spune către Noe că el a introdus hrană în arcă pentru toate însuflețitele sau fiarele care intraseră cu el: *„Tu ia-ți din toate felurile de hrană cu care se hrănesc, vei aduna la tine și vor fi ție și lor pentru hrănire!”*. Auzi Scriptura care confirmă că Noe a făcut cele pe care Domnul i le poruncise: *Și a făcut Noe toate pe care i le poruncise lui Domnul Dumnezeu, astfel a făcut*.

Gn. 6,21

Fără îndoială că Scriptura nu amintește nimic despre locurile pe care le-am numit separate pentru necurățeniile însuflețitelor. Aceasta ține de tradiție; se va arăta că în mod potrivit s-a păstrat tăcerea asupra acestei alcătuiri despre care poate învăța, în mod suficient, însăși cercetarea consecințelor. Și fiindcă putea să se potrivească mai puțin unei înțelegeri duhovnicești, din considerație tace deci acum Scriptura, care potrivește narațiunile sale mai degrabă înțelegerilor alegorice[68].

Gn. 6,22

Așadar, nici o formă mai potrivită și mai aptă nu a putut fi dată arcei, ținând cont de constrângerile ploilor și potopului, decât cea care risipește șuvoaiele apelor datorită vârfului, ca dintr-un acoperiș ce are culme, menținând totodată partea inferioară a arcei în apă prin stabilitatea dată de forma rectangulară, astfel încât să nu poată fi înclinată sau scufundată nici de izbirea valurilor și nici de agitația însuflețitelor care erau înlăuntru[69].

2. Sed his omnibus tanta arte compositis obiciunt quidam quaestiones et praecipue Apelles, qui fuit discipulus quidem Marcionis, sed alterius haereseos magis quam eius quam a magistro suscepit inuentor. Is ergo, dum assignare cupit scripta Moysi nihil in se diuinae sapientiae nihilque operis sancti Spiritus continere, exaggerat huiusmodi dicta et dicit nullo genere fieri potuisse, ut tam breue spatium tot animalium genera eorumque cibos, qui per totum annum sufficerent, capere potuisset. Cum enim *bina bina* ex immundis animalibus, hoc est bini masculi et feminae binae – hoc enim indicat sermo repetitus –, ex mundis uero *septena septena*, quod est paria septena, in arcam dicantur inducta, quomodo, inquit, fieri potuit istud spatium quod scriptum est ut quattuor saltem solos elephantes capere potuerit ? Et posteaquam per singulas species hoc modo refragatur, addit super omnia his uerbis : «Constat ergo fictam esse fabulam ; quod si est, constat non esse hanc a Deo Scripturam.»

Sed ad haec nos, quae a prudentibus uiris et hebraicarum traditionum gnaris atque a ueteribus magistris didicimus, ad auditorum notitiam deferemus. Aiebant ergo maiores quod Moyses, qui, ut de eo Scriptura testatur, *omni sapientia Aegyptiorum fuerat eruditus*, secundum artem geometricam, qua praecipue Aegyptii callent, cubitorum numerum in hoco loco posuit. Apud geometras enim, secundum eam rationem quae apud eos uirtus uocatur, ex solido et quadrato uel in sex cubitos unus deputatur, si generaliter, uel in trecentos, si minutatim deducatur. Quae utique ratio si obseruetur, in huius arcae mensura inuenientur et longitudinis et latitudinis tanta spatia, quae uere totius mundi

2. Dar unii obiectează celor alcătuite cu atât meșteșug și prezentate aici, cu deosebire Apelles[70], care a fost discipol al lui Marcion, însă părinte al unei alte erezii, mai degrabă, decât a aceleia pe care a primit-o de la magistru. Dorind el să demonstreze că scrierile lui Moise nu conțin nimic din dumnezeiasca înțelepciune și nimic din lucrarea Duhului Sfânt, a îngrămădit afirmații ce vor să probeze că nicidecum nu s-ar fi putut întâmpla ca un spațiu atât de strâmt[71] să cuprindă toate soiurile de însuflețite și hrana acestora, care să ajungă peste an. De vreme ce sunt introduse în arcă, după Scriptură, *două [câte] două* din însuflețitele necurate, adică câte doi masculi și câte două femele (căci aceasta indică cuvântul repetat), iar dintre cele curate *șapte [câte] șapte*, care înseamnă, la fel, câte șapte, cum se putea, spune el, ca acest spațiu menționat să cuprindă fie și numai patru elefanți? Și după ce face aceeași observație în privința fiecărui soi, adaugă, ca o concluzie, aceste cuvinte: „Rezultă, așadar, că povestirea este fictivă. Dacă este așa, rezultă că această scriere nu este de la Dumnezeu”.

Cf. Gn. 6,19

Cf. Gn. 7,2

Cu privire la acestea, noi aducem la cunoștința auditorilor cele pe care le-am învățat de la bărbați cucernici și cunoscători ai tradițiilor ebraice și de la învățătorii de dinainte. Spuneau, deci, cei dinainte că Moise, care (după cum mărturisește Scriptura despre el) *fusese instruit în toată înțelepciunea egiptenilor*, a pus în acest loc numărul coților după arta geometrică[72], pe care mai ales egiptenii o cunosc foarte bine[73]. Căci pentru geometri, după acel mod de calcul care la ei se numește „putere”, un cot reprezintă, la cub sau la pătrat[74], șase coți, în general, sau trei sute de coți, în parte[75]. Dacă acest mod de calcul va fi respectat în întregime, se va găsi în măsura acestei arce atâta loc, în lungime și în lățime, încât

Cf. Fp. 7,22

reparanda germina et uniuersorum animantium capere potuerint rediuiua seminaria.

Haec, quantum ad historiae pertinet rationem, aduersum eos dicta sint qui impugnare scripturas Veteris Testamenti nituntur tamquam impossibilia quaedam et irrationabilia continentes.

3. Nunc uero iam deprecantes eum prius qui solus potest de lectione Veteris Testamenti auferre uelamen, temptemus inquirere quid etiam spiritalis aedificationis contineat magnifica haec arcae constructio.

Puto ergo, ut ego pro paruitate sensus mei assequi possum, quod illud diluuium, quo paene finis tunc datus est mundo, formam teneat finis illius qui uere futurus est mundi. Quod et ipse Dominus pronuntiauit dicens: *Sicut enim in diebus Noe emebant, uendebant, aedificabant, nubebant, et nuptum tradebant, et uenit diluuium, et perdidit omnes: ita erit et aduentus Filii hominis.*

In quo euidenter unam eandemque formam diluuii, quod praecessit, et finis mundi, quem uenturum dicit designat. Sicut ergo tunc dictum est ad illum Noe ut faceret arcam et introduceret in eam secum non solum filios et proximos suos, uerum etiam diuersi generis animalia, ita etiam ad nostrum Noe, qui uere solus iustus et solus perfectus est, Dominum Iesum Christum, in consummatione saeculorum dictum est a Patre ut faceret sibi arcam ex lignis quadratis et mensuras ei daret caelestibus sacramentis repletas. Hoc enim designatur in Psalmo, ubi dicit: *Pete a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.*

Construit ergo arcam et facit in ea *nidos*, id est promptuaria quaedam, quibus diuersi generis animalia recipiantur. De quibus et propheta dicit: *Perge, populus meus, intra in*

aceasta să fi putut cuprinde, cu adevărat, germenii ce trebuiau să refacă întreaga lume și semințele care au înnoit totalitatea animatelor.

Acestea să fie spuse, după interpretarea istorică, împotriva celor ce se străduiesc să atace scrierile Vechiului Testament, afirmând că ele conțin lucruri imposibile și irațională[76].

3. Începând însă de acum, rugând mai întâi pe Cel ce singur poate ridica vălul de pe lectura Vechiului Testament, să încercăm a cerceta ce conține, pentru zidirea duhovnicească, această măreață construcție a arcei. *Cf.* 2Cor. 3,14

Așadar, eu cred, după cum pot eu înțelege, pe măsura micimii gândului meu[77], că acel potop, prin care atunci aproape că s-a pus capăt lumii, reprezintă acel sfârșit care va fi, cu adevărat, al lumii. Însuși Domnul a spus aceasta : *„Căci după cum în zilele lui Noe cumpărau, vindeau, zideau, se logodeau, se căsătoreau, și a venit potopul și i-a pierdut pe toți, astfel va fi și venirea Fiului omului”*. *Cf.* Lc. 17,26-27, Mt. 24,27

În acest text, sfârșitul lumii indică una și aceeași formă a potopului, cel dinainte și cel pe care îl numește „viitor”. Deci, după cum atunci s-a spus către acel Noe să construiască arca și să ducă în ea, împreună cu el, nu numai pe fii și pe cei înrudiți, ci și însuflețite de felurite soiuri, tot așa s-a spus de către Tatăl, la sfârșitul veacurilor[78], către Noe al nostru, care este, cu adevărat, singur drept și singur desăvârșit, Domnul Iisus Hristos, să-Și facă arcă din lemn dreptunghiular și să-i dea măsuri pline de mistere cerești. Căci aceasta se arată în psalm, unde spune : „*Cere de la Mine și Îți voi da neamurile moștenirea Ta și hotarele pământului stăpânirea Ta*”. *Cf.* Gn. 6,9 Ps. 2,8

Așadar, El construiește arca și face în ea *sălașe*, adică încăperi de un anume tip în care sunt primite însuflețite de felurite soiuri. Despre aceasta și pro-

promptuaria tua, absconde te parumper, donec transeat furor irae meae. Confertur ergo populus hic, qui saluatur in Ecclesia, illis omnibus siue hominibus siue animalibus quae saluata sunt in arca.

Verum quoniam non est omnium unum meritum nec unus in fide profectus, idcirco et arca illa non unam praebet omnibus mansionem, sed *bicamerata* sunt inferiora et *tricamerata* superiora, et *nidi* distinguuntur in ea, ut ostendat quia et in Ecclesia, licet omnes intra unam fidem contineantur atque uno baptismate diluantur, non tamen unus omnibus atque idem profectus est, *sed unusquisque in suo ordine.*

Hi quidem qui per rationabilem scientiam uiuunt et idonei sunt non solum semetipsos regere, sed et alios docere, quoniam ualde pauci inueniuntur, paucorum, qui cum ipso Noe saluantur et proxima ei propinquitate iunguntur, tenent figuram, sicut et Dominus noster, uerus Noe, Christus Iesus, paucos habet proximos, paucos filios et propinquos, qui uerbi eius participes sunt et sapientiae capaces. Et hi sunt qui in summo gradu positi sunt et in summitatte arcae collocantur.

Ceterum multitudo irrationabilium animalium uel etiam bestiarum in inferioribus locis habetur, et eorum maxime quorum feritatis saeuitiam nec fidei dulcedo molliuit. Superiores uero aliquantulo ab his sunt qui, licet minus rationis, plurimum tamen simplicitatis innocentiaeque custodiunt.

Et sic per singulos habitationum gradus adscendentibus peruenitur ad ipsum Noe, qui interpretatur requies uel iustus, qui est Christus Iesus. Neque enim in illum Noe conuenit quod dicit Lamech pater eius : *Hic* enim, inquit, *requiem dabit nobis ab operibus et a tristitiis manuum nostrarum et a terra quam maledixit Dominus Deus.* Quomodo enim uerum erit quod ille Noe requiem dederit illi

fetul spune: *„Mergi, poporul Meu, intră în lăcașurile tale, ascunde-te pentru puțin timp, până să treacă furia mâniei Mele!”*. Deci acest popor care se mântuiește în Biserică se compară cu toți aceia, oameni sau însuflețite, care au fost salvați în arcă. Is. 26,20

Deoarece nu același merit îl au toți, și nici aceeași înaintare în credință, de aceea nici acea arcă nu cuprinde o singură încăpere pentru toți, ci părțile de jos sunt cu *două punți*, iar părțile de sus au *trei punți*. Mai mult, în ele se deosebesc *sălașe*. Aceasta ca să arate că și în Biserică, deși toți sunt cuprinși de o singură credință și sunt spălați cu un singur botez, totuși nimeni nu a înaintat în toate și în aceeași măsură, ci *fiecare în rangul său*. *Cf.* 1Cor. 15,23

Într-adevăr, cei care trăiesc prin intermediul științei raționale și sunt capabili nu numai de a se conduce pe sine, ci și de a învăța pe alții, fiindcă sunt aflați foarte puțini, sunt figurați de cei puțini care se salvează cu însuși Noe și se alătură lui îndeaproape, așa cum și Domnul nostru, adevăratul Noe, Hristos Iisus, are puțini apropiați, puțini fii și înrudiți, care să fie părtași la cuvântul Lui și primitori ai înțelepciunii. Ei sunt așezați în cel mai înalt loc: locuiesc în vârful arcei. *Cf.* 2Tim. 2,2

Mulțimea celorlalte însuflețite iraționale, sau chiar sălbatice, se află în locurile de jos; cel mai jos se află acelea cărora dulceața credinței nu le-a îmblânzit asprimea sălbăticiei. Superiori, cât de cât, între aceștia sunt cei care, deși cu mai puțină rațiune, păzesc totuși o adâncă simplitate și nevinovăție.

Și astfel, treptat, prin fiecare tip de locuință, cei care urcă ajung la însuși Noe (care se tâlcuiește „odihnă” sau „drept”), care este Hristos Iisus. Căci nu se potrivește cu Noe de odinioară ceea ce spune Lameh, tatăl aceluia: *„Căci el ne va da odihnă de lucrările noastre și de asprimea mâinilor noastre și de pământul pe care l-a blestemat Domnul Dumnezeu”*. Gn. 5,29

Lamech uel populo qui tunc habebatur in terris, uel quomodo tristitiis et labore cessatum est temporibus Noe uel quomodo ablatum est maledictum terrae, quod dederat Dominus, ubi potius et iracundia diuina maior ostenditur et refertur dicere Deus quia *Paenitet me quod feci hominem super terram*, et iterum dicit : *Deleam omnem carnem quae est super terram*, et super omnia summae offensae indicium interitus uiuentium datur ?

Si uero respicias ad Dominum nostrum Iesum Christum, de quo dicitur : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*, et iterum de quo dicitur : *Factus pro nobis maledictum, ut nos de maledicto legis redimeret*, et iterum cum dicit : *Venite ad me qui laboratis et onerati estis et ego reficiam uos et inuenietis requiem animabus uestris*, inuenies hunc esse qui uere requiem dedit homnibus et liberauit terram de maledicto quo maledixit ei Dominus Deus.

Huic ergo spiritali Noe, qui requiem dedit hominibus et tulit peccatum mundi, dicitur : *Facies tibi arcam ex lignis quadratis*.

4. Videamus ergo quae sunt *quadrata ligna*.

Quadratum est quod nulla uacillat ex parte, sed quocumque uerteris, fida et solida stabilitate consistit. Ista sunt ligna quae omne pondus uel animalium intrinsecus uel fluctuum extrinsecus ferunt. Quos ego arbitror doctores esse in Ecclesia et magistros atque aemulatores fidei, qui et populos intrinsecus positos uerbo commonitionis et doctrinae gratia consolantur et impugnantibus extrinsecus uel gentilibus uel haereticis et quaestionum fluctus ac procellas

În ce fel, aşadar, se va arăta ca adevărat că acel Noe a dat odihnă acelui Lameh sau poporului care se afla atunci pe pământ, în ce fel au încetat munca şi asprimea în vremea lui Noe, în ce fel a fost ridicat blestemul pământului, pe care Domnul îl dăduse, când în vremea lui se arată mai degrabă mânia dumnezeiască şi Dumnezeu vesteşte: *„Îmi pare rău că l-am făcut pe om pe pământ”*? Şi când spune iarăşi: *„Voi distruge toată carnea care se află pe pământ!”*? Şi când, peste toate, indiciu al celei mai mari ofense se arată moartea vieţuitoarelor? Gn. 6,7 *Cf.* Gn. 6,7,12

Dacă însă vei privi către Domnul nostru, Iisus Hristos, despre care se spune: *„Iată mielul lui Dumnezeu, iată-L pe Cel ce ridică păcatul lumii!”*, despre care iarăşi se spune: *S-a făcut pentru noi blestem, ca pe noi să ne elibereze de blestemul Legii*, când spune iarăşi: *„Veniţi la Mine, toţi care trudiţi şi sunteţi împovăraţi, şi Eu vă voi reface şi veţi găsi odihnă sufletelor voastre!”*, vei descoperi că El este cel care, cu adevărat, a dat odihnă oamenilor şi a eliberat pământul de blestemul cu care îl blestemase pe el Domnul Dumnezeu. In. 1,29 *Cf.* Gal. 3,13 *Cf.* Mt. 11,28-29

Deci acestui Noe duhovnicesc, Care a dat odihnă oamenilor şi a ridicat păcatul lumii, I se spune: *„Îţi vei face arca din lemne dreptunghiulare!”*. Gn. 6,14

4. Să vedem, aşadar, ce sunt *lemnele dreptunghiulare*.

Este dreptunghiular[79] acela care nu se clatină din nici o parte, ci, oriîncotro l-ai întoarce, rămâne într-o puternică şi sigură stabilitate. Acestea sunt lemnele care suportă întreaga greutate, atât a însufleţitelor dinăuntru, cât şi a valurilor din afară. Eu socotesc că aceştia sunt, în Biserică, învăţătorii, dascălii şi propovăduitorii credinţei[80], care încurajează popoarele aşezate înlăuntru, prin cuvânt de sfat şi prin harul învăţăturii, şi care se opun, prin puterea cuvântului şi prin înţelepciunea raţiunii,

certaminum commouentibus uirtute uerbi ac sapientia rationis obsistunt.

Vis autem uidere quod ligna rationabilia nouit Scriptura diuina? Recenseamus quid apud Ezechielem prophetam scriptum est: *Et factum est*, inquit, *in undecimo anno tertio mense una die mensis, factum est uerbum Domini ad me dicens: Fili hominis, dic ad Pharaonem regem Aegypti et ad multitudinem eius: Cui te similem facis in exaltatione tua? Ecce Assur cypressus in Libano, speciosus ramis et condensus umbraculis et excelsus in altitudine. Inter medias nubes factum est cacumen eius, aqua enutriuit eum et abyssus exaltauit eum et adduxit omnia flumina sua circa eum et congregationes suas emisit ad omnia ligna campi. Propterea exaltata est altitudo eius super omnia ligna campi.* Et post pauca dicit: *Cypressi multae in paradiso Dei et pini non sunt similes ramis eius, et abietes non fuerunt similes eis. Omne lignum in paradiso Dei non assimilatum est ei, et zelata sunt eum omnia ligna paradisi deliciarum Dei.*

Animaduertis de quibus uel qualibus lignis dicat propheta? quomodo describat cypressum Libani, cui omnia ligna quae in paradiso Dei sunt comparari non possint? Et addit etiam hoc ad ultimum quod omnia ligna quae sunt in paradiso Dei zelata sint eam, euidenter ostendens secundum spiritalem intelligentiam rationabilia dici ligna quae in paradiso Dei sunt, quippe in quibus aemulationem quandam describit esse aduersum ea ligna quae sunt in Libano.

Vnde, ut in excursu etiam hoc dicamus, considera ne forte et illud quod scriptum est quia *Maledictus a Deo omnis qui pendet in ligno*, sic debeat intelligi quomodo et illud quod alibi dictum est: *Maledictus homo qui spem habet in homine.* Pendere enim in solo Deo debemus et in nullo

celor ce atacă din afară, păgâni sau eretici, care pun în mișcare valurile întrebărilor și furtunile disputelor.

Vrei să vezi că Scriptura sfântă cunoaște lemne[81] capabile de rațiune? Să parcurgem ce s-a scris de către Iezechiel profetul: *Și s-a făcut, în al unsprezecelea an, în luna a treia, ziua una a lunii, s-a făcut cuvântul Domnului către mine, spunând: „Fiul omului, spune către faraon, regele Egiptului, și către mulțimea lui: «Cui te faci asemenea în mărimea ta? Iată, Assur era un cedru în Liban, frumos în privința ramurilor și a frunzișului umbros și înalt în înălțime. În mijlocul norilor a ajuns vârful lui, apa l-a hrănit pe el, abisul l-a ridicat pe el; toate râurile sale le-a adus în jurul lui și adunările lor le-a trimis către toți copacii câmpului. De aceea vârful lui se ridicase deasupra tuturor copacilor câmpului»”.* Iez. 31,1-5 Și mai spune apoi: *„Sunt mulți cedri în grădina lui Dumnezeu, însă chiparoșii nu sunt asemenea ramurilor lui, și nici brazii nu erau asemenea lor. Nici un copac, în grădina lui Dumnezeu, nu se asemăna cu el și toți copacii din grădina desfătărilor lui Dumnezeu l-au pizmuit pe el”.* Iez. 31,8-9

Observi de câți copaci și de câte feluri de copaci vorbește profetul, în ce fel descrie cedrul Libanului, cu care nu poate fi comparat nici un copac ce se află în grădina lui Dumnezeu? Și el adaugă, chiar la urmă, că toți copacii care sunt în grădina lui Dumnezeu îl pizmuiau pe el: arată, după înțelesul duhovnicesc desigur, că există copaci capabili de rațiune, în grădina lui Dumnezeu, cei în legătură cu care descrie o anumită invidie față de copacii care se aflau în Liban.

Vezi așadar (spunem și aceasta într-o digresiune) dacă nu cumva și enunțul *Blestemat de Dumnezeu este tot cel ce atârnă de lemn* Dt. 21,23 trebuie înțeles în conformitate cu ceea ce s-a spus în altă parte, *Blestemat să fie omul care are nădejde în om.* Ier. 17,5 Căci

alio, etiam si de paradiso Dei procedere quis dicatur, sicut et Paulus dicit : *Etiam si nos aut angelus de caelo euangelizauerit uobis aliter quam euangelizauimus uobis, anathema sit.* Sed haec alias.

Interim uidisti quae sint *quadrata ligna*, quae uelut murus quidam et defensio his qui sunt intrinsecus, a fluctibus qui extrinsecus superueniunt, collocantur ab spiritali Noe ; quae ligna *intrinsecus et extrinsecus bitumine* liniuntur. Vult enim te architectus Ecclesiae Christus non esse talem, quales illi *qui deforis quidem apparent hominibus iusti, deintus autem sunt sepulcra mortuorum*, sed uult te et corpore sanctum esse extrinsecus et corde intrinsecus purum, cautum undique et castitatis atque innocentiae uirtute munitum, hoc est intus et foris bitumine esse oblitum.

5. Post haec de longitudine et latitudine arcae et de altitudine memoratur et numeri in his quidam ponuntur ingentibus mysteriis consecrati. Sed antequam de numeris disseramus, hoc quod dicit longitudinem et latitudinem et altitudinem, quale sit uideamus.

Apostolus in quodam loco, cum de mysterio crucis sacratius loqueretur, ita ait : *Vt sciatis quae sit longitudo et latitudo et profundum*. Profundum autem et altitudo idem significant, tantum quod altitudo spatium de inferioribus uidetur ad superiora metiri, profundum uero de superioribus incipere et ad inferiora descendere. Consequenter igitur Spiritus Dei et per Moysen et per Paulum ingentium sacramentorum figuras enuntiat. Nam Paulus quoniam descensionis Christi mysterium praedicabat, profundum nominauit quasi de superioribus ad inferiora uenientis ; Moyses uero, quia restitutionem designat eorum qui per Christum de interitu et perditione saeculi tamquam de nece diluuii ex

trebuie să atârnăm doar de Dumnezeu, și de nimic altceva, chiar dacă cineva ar spune că vine din grădina lui Dumnezeu, așa cum și Pavel spune: *Chiar dacă noi sau un înger din cer v-ar binevesti altfel decât v-am binevestit noi, să fie anatema!* Dar acest enunț va fi discutat altădată. Gal. 1,8

Deocamdată ați văzut care sunt *lemnele dreptunghiulare*, așezate de către Noe cel duhovnicesc ca un fel de zid de apărare a celor care sunt înlăuntru împotriva valurilor care vin din afară; aceste lemne sunt unse *pe dinăuntru și pe dinafară cu smoală*. Căci arhitectul arcei, Hristos, nu vrea să fii ca cei *care, din afară, apar drepți în fața oamenilor, însă pe dinăuntru sunt morminte ale morților*. El vrea ca tu să fii pe dinafară sfânt cu trupul, iar înlăuntru curat cu inima, precaut în toate privințele și înzestrat cu virtutea castității și neprihănirii: aceasta înseamnă „a fi uns pe dinăuntru și pe dinafară cu smoală". *Cf.* Gn. 6,14 *Cf.* Mt. 23,27

5. După acestea se amintește despre lungimea, lățimea și înălțimea arcei și li se atribuie numere dedicate unor nesfârșite taine. Dar, înainte de a trata despre numere, să vedem ce numește Scriptura lungime, lățime și înălțime[82].

Apostolul, într-un loc oarecare, vorbind despre taina Crucii sfinte, spune astfel: *Ca să știți ce este lungimea, lățimea și adâncul*[83]. Adâncul și înălțimea semnifică același lucru, afară de cazul când înălțimea este spațiul ce se măsoară dinspre cele de jos spre cele de sus, iar adâncul se arată a fi spațiul care începe a fi măsurat de sus și coboară până jos. Deci Duhul lui Dumnezeu dezvăluie consecvent, atât prin Moise, cât și prin Pavel, figurile unor nesfârșite mistere. Căci Pavel, fiindcă predica taina coborârii lui Hristos, a folosit termenul „adânc", ca desemnând ceea ce vine de la cele de sus la cele de jos. Moise însă indică restabilirea celor care sunt întorși, prin Ef. 3,18

inferioribus ad superna et caelestia reuocantur, in mensura arcae non profundum memorat sed altum, tamquam ubi de terrenis et humilibus ad caelestia et excelsa conscenditur.

Numeri quoque ponuntur trecenti cubiti longitudinis, quinquaginta latitudinis, triginta altitudinis.

Trecenti ter centeni sunt, centenarius autem numerus plenus in omnibus et perfectus ostenditur et totius rationabilis creaturae continens sacramentum, sicut in Euangeliis legimus, ubi dicit quia *habens quis centum oues, ex quibus cum perisset una, relictis nonaginta nouem in montibus descendit quaerere eam quae perierat quamque inuentam humeris suis reportauit, et posuit cum illis nonaginta nouem quae non perierant.* Hic ergo centenarius totius creaturae rationabilis numerus, quoniam non ex semetipso subsistit, sed ex Trinitate descendit et longitudinem uitae, hoc est immortalitatis gratiam, ex Patre per Filium ac Spiritum sanctum suscepit, idcirco triplicatus ponitur, utpote qui ad perfectionem per gratiam Trinitatis augetur et qui ex centenario per ignorantiam lapsum per agnitionem Trinitatis restituat in trecentos.

Latitudo quinquagenarium numerum tenet, qui numerus remissioni et indulgentiae consecratus est. Secundum legem enim quinquagesimo anno remissio erat, id est ut, si quis distraxisset possessionem, reciperet; si liber in seruitutem uenisset, reciperet libertatem; indulgentiam debitor acciperet, exul rediret ad patriam.

Spiritalis ergo Noe Christus in arca sua, in qua humanum genus de interitu liberat, id est in Ecclesia sua hunc quinquagenarium remissionis numerum in latitudine collocauit. Nisi enim remissionem peccatorum donasset credentibus, non fuisset per orbem terrae Ecclesiae latitudo diffusa.

Hristos, de la distrugerea și deșertăciunea veacului, ca din moartea potopului, de la cele de jos spre cele de sus și cerești. De aceea el pomenește printre măsurile arcei nu de „adânc", ci de „înălțime", ca și cum s-ar ridica de la cele pământești și umile până la cele cerești și de sus.

Sunt indicate dimensiunile : trei sute de coți lungimea, cincizeci de coți lățimea, treizeci de coți înălțimea.

Trei sute înseamnă de trei ori o sută. Iar numărul o sută se arată întreg și desăvârșit în toate, conținând misterul întregii creaturi raționale, după cum citim în Evanghelii, unde se spune că, *având cineva o sută de oi, pierzându-se una dintre ele, după ce nouăzeci și nouă au fost lăsate pe munți, a coborât să o caute pe cea care se pierduse, și, după ce a găsit-o, a pus-o pe umerii lui și a adăugat-o celor nouăzeci și nouă care nu se pierduseră.* Și pentru că această sută, numărul întregii creaturi raționale, nu există de la sine, ci coboară din Treime și a luat lungimea vieții, adică harul nemuririi, de la Tatăl prin Fiul și Duhul Sfânt, din această pricină este pus întreit : este firesc ca cel ce sporește în desăvârșire prin harul Treimii și care a căzut, din cauza ignoranței, de la sută să se reașeze, prin cunoașterea Treimii, în trei sute.

Cf. Lc. 15,4-5, Mt. 18,12-13

Lățimea folosește numărul cincizeci. Acest număr a fost consacrat iertării și îngăduinței. Căci, după Lege, după cincizeci de ani era iertare, adică dacă cineva și-ar fi înstrăinat proprietatea, să și-o reprimească, dacă, liber, ar fi căzut în sclavie, să-și recâștige libertatea : datornicul să fie iertat, cel proscris să se întoarcă în țară.

Cf. Lv. 25,10

Așadar Noe cel duhovnicesc, Hristos, așază în arca Sa, în care eliberează spața omenească de moarte, adică în Biserica Sa, acest număr al iertării, cincizeci, în lățime. Căci dacă nu ar fi dat celor credincioși iertare păcatelor, lățimea Bisericii nu s-ar fi întins pe rotundul pământului.

Triginta autem altitudinis numerus simile, ut trecenti, continet sacramentum. Quod enim ibi centeni, hoc hic deni tertio mutiplicati faciunt.

Ad unum autem totius constructionis numerum summa reuocatur, quia *unus Deus Pater*, *ex quo omnia*, *et unus Dominus* et *una* Ecclesiae *fides* est, *unum baptisma*, *unum corpus et unus spiritus* et ad unum perfectionis Dei finem cuncta festinant.

Sed et tu, qui haec audis, si Scripturis sanctis intendas ex otio, permulta inuenies magnarum rerum gesta sub tricenario uel quinquagenario numero contineri. Triginta annorum Ioseph educitur de carcere et totius Aegypti suscipit principatum, ut imminentis perniciem famis diuina prouisione depellat. Triginta annorum refertur Iesus, cum uenit ad baptismum et *uidit caelos diuisos et spiritum Dei in columbae specie uenientem super se*, ubi et primum coepit sacramentum patescere Trinitatis ; et multa his similia inuenies.

Sed et quinquagesimum diem festum in nouarum frugum consecratione repperies et de Madianitarum spoliis Domino quinquagesima delibatur. Cum trecentis uero inuenies et Abraham uincentem Sodomitas et Gedeon cum trecentis lingua aquam lambentibus superat.

Ostium sane, quod non a fronte nec desuper, sed *e latere* ex transuerso collocatur, quoniam irae diuinae tempus est – *Dies* enim *Domini*, *dies irae est et furoris*, sicut scriptum est : licet enim uideantur aliqui saluari, multi tamen, quos merita sua reprobant, delentur et pereunt – ex transuerso ostium ponitur, ut illud ostendatur quod per prophetam

Numărul înălțimii, treizeci, conține un mister, ca și trei sute. Acolo o sută se înmulțește cu trei, iar aici zece se înmulțește tot cu trei.

Culmea întregii construcții se întoarce la numărul unu, fiindcă *unul este Dumnezeu Tatăl, din care sunt toate, și unul este Domnul*, precum *una este credința* Bisericii, *unul este botezul, unul trupul, unul duhul*; toate se grăbesc spre scopul, unul, al desăvârșirii lui Dumnezeu[84]. 1Cor. 8,6 Ef. 4,5

Dar și tu, care auzi acestea, dacă vei cerceta Scripturile sfinte pe îndelete, vei descoperi că foarte multe relatări ale întâmplărilor minunate sunt cuprinse sub numărul treizeci ori cincizeci. La treizeci de ani Iosif a fost scos din temniță și a luat conducerea întregului Egipt, ca să îndepărteze, prin dumnezeiască prevedere, primejdia foametei iminente. Se consemnează că la treizeci de ani Iisus, când a venit spre Botez, *a văzut cerurile despărțite și pe Duhul lui Dumnezeu venind deasupra Sa, cu înfățișare de porumbel*; atunci a început să se dezvăluie, pentru întâia oară, misterul Treimii. *Cf.* Gn. 41,46 *Cf.* Lc. 3,23, Mt. 3,16 Mc. 1,10

Multe asemănătoare acestora vei afla [dacă vei examina Scriptura]. Vei găsi, la fel, că sărbătoarea privitoare la consacrarea noilor recolte a fost așezată în a cincizecea zi și că s-a oferit Domnului a cincizecea parte din prăzile luate de la madianiți. Vei afla, tot așa, că Avraam îi învinge pe sodomiți împreună cu alți trei sute, și că Gedeon îi bate pe madianiți împreună cu alți trei sute care limpăie apa cu limba. *Cf.* Lv. 23,16, Dt. 16,9 *Cf.* Nm. 31,28-30 *Cf.* Gn. 14,14 *Cf.* Jd. 7,6-8

Ușa este așezată, cu înțelepciune, *într-o parte* și oblic, nu în față sau sus, fiindcă este vremea mâniei divine, căci *este ziua Domnului, ziua mâniei și a furiei*, după cum s-a scris: deși se arată că unii sunt izbăviți, totuși cei mulți, pe care greșelile lor îi condamnă, sunt nimiciți și pier. Poarta este așezată oblic ca să arate ceea ce se spune prin profet: *„Dacă* *Cf.* Înț. 1,15

dicitur, quia *Si incesseritis mecum peruersi, et ego incedam uobiscum in ira peruersa*.

Post haec uideamus et de eo quod dicit separatim *inferiora bicamerata* et *superiora tricamerata*, ne forte illud indicetur per haec, quod Apostolus dixit, quia *in nomine Iesu omne genu flectetur caelestium et terrestrium et infernorum*, et in arca significetur omnium quidem inferiora ipsa esse quae Apostolus dicit inferna, horum autem contigua superiora ipsa esse terrestria, tricamerata uero *superiora* quae dicit simul omnia esse caelestia, sed in his eorum merita distingui, qui possunt secundum Apostolum Paulum *usque ad tertium caelum* conscendere.

Nidi uero *et nidi*, quia multi fiunt in arca, *multas esse apud Patrem* indicant *mansiones*.

De animalibus uero et bestiis ac pecudibus ceterisque diuersis animantibus, quae nobis alia figura seruanda est, nisi quam uel Esaias ostendit, cum dicit in regno Christi lupum cum agno, pardum cum haedo, leonem et bouem simul ire ad pascua eorumque fetus simul paleas uesci, insuper etiam in aspidum cauernam paruum puerum – talem sine dubio qualem dicebat Saluator : *Nisi conuersi fueritis et effecti sicut puer hic, non introibitis in regnum Dei* – missurum esse manum et nihil nocendum ? Vel etiam illa figura quam Petrus iam nunc in Ecclesia haberi docet, cum refert se uisionem uidisse, in qua omnia quadrupedia et bestiae terrae ac uolatilia caeli intra unum fidei linteum continebantur quattuor Euangeliorum initiis alligatum ?

piezîș veți păși împotriva Mea, și Eu voi veni împotriva voastră cu piezișă mânie”[85]. Lv. 16,27-28

După acestea să examinăm fragmentul care numește, deosebit, *părțile de jos* cu *două punți*, iar *părțile de sus* cu *trei punți*, și să vedem dacă nu cumva se indică prin acestea ceea ce a spus Apostolul: *În numele lui Iisus să se plece tot genunchiul, al celor cerești, al celor pământești și al celor din iad*. În arcă, cele inferioare tuturor ar semnifica chiar ceea ce Apostolul numește „iad”, iar cele imediat superioare lor sunt cele pământești. Cele trei punți pe care le numește, împreună, *de sus*, sunt cele cerești: între acestea se disting însă meritele celor care pot, urmând Apostolului Pavel, urca *până la al treilea cer*. Flp. 2,10 *Cf.* 2Cor. 12,2

Există *sălașe și sălașe* deoarece sunt făcute mai multe sălașe în arcă; aceasta arată că *la Tatăl multe lăcașuri sunt*. *Cf.* In. 14,2

Iar despre însuflețite, despre fiare, despre turme, despre celelalte animate, ce altă preînchipuire trebuie să folosim, dacă nu aceea pe care o înfățișează, de exemplu, Isaia, când spune că în împărăția lui Hristos lupul se află împreună cu mielul, leopardul împreună cu iedul, leul și boul merg împreună spre pășune, iar cei născuți din ei se vor hrăni împreună cu paie? Mai mult, chiar copilașul (fără îndoială un astfel de copil despre care Mântuitorul spune: *„Dacă nu vă veți întoarce și nu vă veți face asemenea acestui copil, nu veți intra în împărăția lui Dumnezeu”*) își va întinde mâna în culcușul viperelor și cu nimic nu va fi vătămat. La fel, putem folosi aici și acea preînchipuire pe care Petru o învață, care s-a realizat deja în Biserică, când relatează că a văzut o vedenie în care toate patrupedele, fiarele pământului și zburătoarele cerului erau cuprinse într-o unică pânză a credinței, legată de cele patru colțuri ale Evangheliilor. Mt. 18,3 *Cf.* Is. 11,6-8 *Cf.* Fp. 10,11-12

6. Verum quoniam arca, quam describere conamur, non solum *bicamerata* sed et *tricamerata* a Deo construi iubetur, operam demus et nos ad hanc duplicem quae praecessit expositionem secundum praeceptum Dei etiam tertiam iungere.

Prima enim, quae praecessit, historica est ueluti fundamentum quoddam in inferioribus posita. Secunda haec mystica superior et excelsior fuit. Tertiam, si possumus, moralem temptemus adicere, quamuis et hoc ipsum, quod neque *bicamerata* solum dixit et siluit, neque *tricamerata* tantum et cessauit, sed cum dixisset *bicamerata*, addidit *et tricamerata* nec absque huius ipsius expositionis, quam habemus in manibus, uideatur esse mysterio. Nam *tricamerata* triplicem hanc expositionem designat. Sed quia non semper in Scripturis diuinis historialis consequentia stare potest, sed nonnumquam deficit, ut, uerbi causa, cum dicitur : *Spinae nascuntur in manu ebriosi* et cum in templo a Salomone constructo dicitur : *Vox mallei et securis non est audita in domo Dei* et iterum in Leuitico, cum *lepra parietis et pelliculae et staminis inspici iubetur a sacerdotibus et purgari*, propter haec ergo et his similia, non solum *tricamerata*, sed *et bicamerata* arca contextitur, ut sciamus in Scripturis diuinis non semper triplicem, quia non semper nos historia sequitur, sed interdum duplicis tantummodo sensum expositionis insertum.

Temptemus igitur et tertiam expositionem disserere secundum moralem locum.

Si quis est, qui crescentibus malis et inundantibus uitiis conuertere se potest a rebus fluxis ac pereuntibus et caducis et audire uerbum Dei ac praecepta caelestia, hic intra cor suum arcam salutis aedificat et bibliothecam, ut ita dicam, intra se diuini consecrat uerbi, longitudinem in ea et latitudinem et altitudinem, fidem, caritatem et spem collocat. Fidem Trinitatis ad longitudinem uitae immortalitatemque

6. Fiindcă arca pe care încercăm a o descrie a fost construită, după porunca lui Dumnezeu, nu doar cu *două punți*, ci și cu *trei punți*, să ne dăm și noi osteneala să alăturăm la această îndoită expunere pe cea de-a treia, după porunca lui Dumnezeu.

Căci prima, care a precedat, este istorică, fiind pusă jos ca un fundament. Cea de-a doua a fost aceasta, tainică, superioară și mai de seamă. Să ne străduim să o adăugăm, dacă putem, pe a treia, cea morală. Căci nici acest fapt, că Scrierea pe care o avem în mâini nu a spus doar *două punți* și să tacă, și nu a spus numai *trei punți* și să se oprească, ci, după ce a spus *două punți*, a adăugat și *trei punți*, nu pare a fi lipsit de taină. Cele *trei punți* desemnează această întreită expunere. Dar nu întotdeauna se poate stabili, în Scripturile divine, o coerență istorică : uneori ea lipsește (de exemplu, atunci când se spune *Spini se vor naște în mâna celui beat*, când se spune, privitor la Templul care a fost construit de către Solomon, *Vocea toporului și a securii nu s-a auzit în casa lui Dumnezeu*, și, iarăși, în Levitic, când *se poruncește ca lepra peretelui, a pielii și a urzelii să fie inspectată și curățată de către preoți*). Arca nu este construită numai cu *trei punți*, ci și cu *două punți* ca să știm că în Scripturile sfinte nu s-a pus întotdeauna un întreit înțeles, ci câteodată doar înțelesul dublei expuneri : nu totdeauna istoria ne însoțește[86].

Prov. 26,9

3Rg. 6,7

Cf. Lv. 14,34 ; 13,48

Să încercăm, deci, să discutăm și a treia expunere, urmând partea morală.

Dacă cineva, după ce relele se înmulțesc și viciile îl acoperă, se poate întoarce de la cele nesigure, trecătoare și pieritoare și poate auzi cuvântul lui Dumnezeu și preceptele cerești, acela clădește în inima sa arcă a mântuirii și dedică în sine o bibliotecă[87], ca să spun așa, cuvântului divin[88], stabilind în ea lungimea, lățimea și înălțimea : credința, dragostea, nădejdea. Întinde credința în Treime pentru

distendit, latitudinem caritatis indulgentiae et benignitatis fundat affectu, altitudinem spei ad caelestia erigit et excelsa ; super terram enim ambulans *in caelis* habet *conuersationem*. Summam uero actuum suorum refert ad unum. Scit enim quia *omnes quidem currunt, sed unus accipit palmam*, scilicet qui cogitationum uarietate et instabilitate mentis non fuerit multiplex.

Sed hanc bibliothecam non ex agrestibus et impolitis, sed ex *quadratis* et secundum aequitatis lineam directis construit lignis, id est non ex saecularium auctorum, sed ex propheticis atque apostolicis uoluminibus. Ipsi enim sunt qui diuersis temptationibus edolati, resecatis omnibus uitiis et excisis, quadratam continent uitam et ex omni parte libratam. Nam auctores saecularium librorum possunt quidem dici *ligna excelsa* et *ligna umbrosa – sub omni* enim *ligno excelso et nemoroso* accusatur fornicatus esse Istrahel–, quia illi loquuntur quidem excelsa et florida utuntur eloquentia, non tamen ita egerunt ut locuti sunt ; et ideo non possunt *ligna quadrata* nominari, quod in iis nequaquam uita et sermo collibret.

Tu ergo si facis arcam, si bibliothecam congregas, ex sermonibus propheticis et apostolicis uel eorum qui eos rectis fidei lineis secuti sunt congrega, *bicameratam* et *tricameratam* facito eam. Ex ipsa narrationes historicas disce, ex ipsa *mysterium magnum*, quod in Christo et in Ecclesia impletur, agnosce ; ex ipsa etiam emendare mores, resecare uitia, purgare animam atque exuere eam omni uinculo captiuitatis intellige, *nidos* in ea et *nidos* diuersarum uirtutum et profectuum collocans. *Deintus* sane et *deforis bituminabis eam, corde fidem gerens, ore confessionem proferens*, intus scientiam, foris opera habens, intus corde mundus, foris castus corpore incedens.

lungimea și nemurirea vieții. Așază lățimea iubirii prin simțământul îngăduinței și al dărniciei. Prin înălțimea nădejdii se ridică la cele cerești și sublime. Căci, umblând pe pământ, are *în ceruri locuire*. Raportează totalitatea faptelor sale la unu. Căci știe că *toți aleargă, însă unul ia cununa*, adică cel ce nu va fi fost multiplu prin varietatea gândurilor și prin nestatornicia minții.

Cf. Flp. 3,20

1Cor. 9,24

Construiește această bibliotecă nu din lemn sălbatic și necioplit, ci din lemne *dreptunghiulare*, strujite neted, adică nu din cărțile autorilor veacului, ci din cele profetice și apostolice. Căci aceștia din urmă sunt cei care, după ce au îndepărtat diversele ispite, după ce toate viciile au fost înlăturate și au căzut, au dus o viață echilibrată și cumpănită din orice parte. Autorii cărților veacului pot fi numiți *lemne înalte* și *umbroase*, căci Israel este acuzat că s-a prostituat *sub fiece copac înalt și des*[89]: ei vorbesc despre cele înalte și folosesc o retorică înflorită. Totuși nu s-au comportat așa cum au vorbit, și de aceea nu pot fi numiți *lemne dreptunghiulare*: în ei, viața și cuvântul nu cântăresc la fel.

Cf. Ier. 2,20; 3,6

Gn. 6,14

Tu, însă, dacă faci arcă, dacă aduni bibliotecă, adună cărți din cuvântările profetice și apostolice sau din scrierile celor care i-au urmat pe ei după linia dreaptă a credinței! Fă-o pe ea cu *două* și cu *trei punți*: învață din ea relatările istorice, cunoaște tot din ea *taina cea mare* care se împlinește în Hristos și în Biserică. Din aceeași află cum să-ți îndrepți moravurile, cum să îndepărtezi viciile, cum să cureți sufletul și să-l eliberezi de orice lanț al sclaviei, așezând *sălașe* în el, *sălașe* ale diverselor virtuți și progrese[90]. *O vei smoli*, desigur, *pe dinăuntru și pe dinafară, purtând credința în inimă, dând mărturie cu gura*, înlăuntru având știința, în afară faptele, înaintând pe dinăuntru curat la inimă, pe dinafară neprihănit cu trupul.

Cf. Ef. 5,32

Gn. 6,14
Cf. Rom. 10,10

In hanc ergo arcam, siue eam bibliothecam diuinorum librorum siue animam fidelem secundum moralem interim locum ponamus, introducere debes etiam animalia ex omni genere non solum munda sed et immunda. Sed munda quidem animalia facile possumus dicere quod memoria, eruditio, intellectus, examinatio et iudicium eorum quae legimus aliaque his similia intelligi possint. De immundis uero pronuntiare difficile est, quae et *bina bina* nominantur. Verumtamen quantum in tam difficilibus locis audere possumus, puto quod concupiscentia et ira, quia inest omni animae, necessario istae, secundum hoc quod ad peccandum homini famulantur, immundae dicuntur; secundum hoc uero quod neque posteritatis sine concupiscentia successio reparatur neque emendatio ulla sine ira potest neque disciplina constare, necessariae et conseruandae dicuntur.

Et quamuis haec iam non morali sed naturali ratione discussa uideantur, tamen quae ad praesens occurrere potuerunt, pro aedificatione tractauimus.

Si qui sane potuerit ex otio ipsam sibi conferre et comparare Scripturam diuinam et *spiritalibus spiritalia* coaptare, nec nos latet quod plura in hoc loco profundi et arcani mysterii secreta repperiet, quae nunc nos adducere in medium uel pro breuitate temporis uel pro auditorum labore non possumus.

Omnipotentis tamen Dei misericordiam deprecemur, qui nos *non solum auditores uerbi* sui faciat, sed et *factores* et inducat super nostras quoque animas diluuium aquae suae et deleat in nobis quae scit esse delenda et uiuificet quae iudicat esse uiuificanda, per Christum Dominum nostrum et per Spiritum suum sanctum. Ipsi gloria in aeterna saecula saeculorum. Amen.

Trebuie să introduci în această arcă, în sufletul credincios, credincios după moravuri deocamdată, în această arcă, în această bibliotecă a Cărților divine, și însuflețite de orice soi, nu numai curate, ci și necurate. Pe însuflețitele curate, cel puțin, le putem numi fără dificultate: memoria, erudiția, înțelegerea, cercetarea, judecarea celor pe care le citim și altele asemănătoare acestora. Despre cele necurate, însă, care sunt numite *două [câte] două*, este greu să ne pronunțăm. Totuși, atât cât putem îndrăzni în atât de dificile situații, cred că dorința și mânia, care sunt înlăuntrul oricărui suflet, sunt numite „necurate": ele slujesc în mod necesar la săvârșirea păcatului de către om. Sunt considerate însă necesare și trebuie păstrate deoarece nici succesiunea posterității nu este pregătită fără dorință, și nici îndreptarea și disciplina nu se pot menține fără mânie. Gn. 6,19

Și deși ele par acum deosebite nu pe temei moral, ci natural[91], am tratat pentru edificare ceea ce ni s-a putut înfățișa în prezent.

Dacă cineva va putea să compare, pe îndelete, Scriptura divină cu sine și să potrivească *cele duhovnicești cu cele duhovnicești*, va găsi cu siguranță în acest loc, știm negreșit, mai multe secrete ale tainei ascunse și adânci, pe care noi nu le putem da la iveală, fie din pricina scurtimii timpului, fie din cauza efortului necesar auditorilor. *Cf.* 1Cor. 2,13

Să rugăm totuși milostivirea preaputernicului Dumnezeu, Care să ne facă pe noi nu numai *auditori ai cuvântului* Său, ci și *făptuitori*, ca să aducă peste sufletele noastre potopul apei Sale: să distrugă în noi ce trebuie distrus și să dea viață celor ce trebuie să le fie dată viață, prin Hristos, Domnul nostru, și prin Duhul Său cel Sfânt. Lui slava în veșnicul veac al vecilor! Amin. *Cf.* Iac. 1,22 *Cf.* Rom. 11,36

Homilia III

De circumcisione Abrahae

1. Quoniam in multis diuinae Scripturae locis Deum legimus ad homines loqui et pro hoc Iudaei quidem, sed et nostrorum nonnulli, Deum quasi hominem intelligendum putarunt, id est humanis membris habituque distinctum, philosophi uero uelut fabulosa haec et ad poeticorum similitudinem figmentorum formata despiciunt, uidetur mihi de his primo paucis sermocinandum et tunc ad ea quae recitata sunt ueniendum.

Primo ergo ad eos sit sermo qui foris positi arroganter nos circumstrepunt, dicentes excelso illi et inuisibili atque incorporeo Deo non conuenire ut humanis utatur affectibus. Si enim loquendi, inquiunt, ei datis usum, sine dubio dabitis et os et linguam ceteraque membra quibus loquendi expletur officium. Quod si sit, recessum est ab inuisibili et incorporeo Deo ; et multa his similia nectentes nostros fatigant. Ad haec ergo, si precibus uestris iuuemur, prout Dominus dederit, breuiter occurremus.

2. Nos sicut incorporeum esse Deum et omnipotentem et inuisibilem profitemur, ita eum curare mortalia et nihil absque eius prouidentia geri neque in caelo, neque in terris

Omilia III

Despre circumcizia lui Avraam

1. Citim în multe locuri ale dumnezeieștii Scripturi că Dumnezeu vorbește către oameni. Din această pricină, iudeii, dar și nu puțini dintre ai noștri au considerat că Dumnezeu trebuie gândit ca un om, adică împodobit cu membre și aspect omenești[92]. Filosofii, pe de altă parte, le disprețuiesc pe acestea, privindu-le ca basme și ca plăsmuiri alcătuite după asemănarea creațiilor poetice[93]. Mi se pare că mai întâi trebuie discutat despre aceste opinii; apoi vom veni la cele ce au fost citite.

Mai întâi, așadar, fie cuvântul împotriva celor care, fiind aflați afară, ne denunță pe noi cu aroganță, spunând că nu I se potrivește acelui preaînalt, invizibil și netrupesc Dumnezeu să folosească omenești mijloace. Ei spun: „Dacă Îi atribuiți folosirea limbajului, Îi veți atribui, fără îndoială, și gură și limbă și celelalte mădulare prin care se îndeplinește actul de a vorbi. Dacă se întâmplă acest lucru, atunci Dumnezeul vostru a fost îndepărtat de nevăzutul și netrupescul Dumnezeu". Și astfel, înlănțuind multe asemănătoare acestora, îi sâcâie pe ai noștri. Să răspundem pe scurt la acestea, în măsura în care Domnul va îngădui, dacă vom fi ajutați de rugăciunile voastre.

2. Așa cum declarăm că Dumnezeu este netrupesc, atotputernic și nevăzut, tot așa mărturisim, cu o dogmă[94] sigură și stabilă, că El se îngrijește de cele

certo et immobili dogmate confitemur. Memento quia nihil sine prouidentia eius geri diximus; non, sine uoluntate. Multa enim sine uoluntate eius geruntur, nihil sine prouidentia. Prouidentia namque est qua procurat et dispensat et prouidet quae geruntur, uoluntas uero est qua uult aliquid aut non uult. Sed de his alias; longior enim est et diffusior iste tractatus.

Secundum hoc ergo quod prouisorem omnium et dispensatorem profitemur Deum, consequens est ut quid uelit uel quid hominibus expediat indicet. Si enim non indicet, nec erit prouisor hominis nec creditur curare mortalia. Indicans igitur Deus hominibus quae eos agere uult, quo potissimum affectu dicendus est indicare? Nonne eo qui hominibus in usu et notitia est? Si enim uerbi causa dicamus quia silet Deus, quod naturae illius conueniens creditur, quomodo indicatum esse aliquid ab eo putabitur per silentium? Nunc autem idcirco *locutus* dicitur ut, scientes homines hoc ministerio uoluntatem alterius alteri innotescere, agnoscant ea quae sibi per prophetas deferuntur Dei esse uoluntatis indicia. In quibus utique non intelligitur uoluntas Dei contineri nisi ea *locutus* dicatur, quia nec sentitur nec intelligitur inter homines indicari umquam posse per silentium uoluntatem. Sed haec rursum non secundum errorem Iudaeorum uel etiam ex nostris nonnullorum, qui cum illis errant, eatenus dicimus, ut, quoniam humana fragilitas aliter audire de Deo non potest nisi ut sibi res ipsa et uocabula nota sunt, idcirco

muritoare și că nimic nu se săvârșește fără pronia Lui, nici în cer, nici pe pământ. Reține: am spus că nimic nu se săvârșește fără „pronia" Lui, nu am spus că nimic nu se săvârșește fără „voința" Sa. Căci multe se săvârșesc fără voința Sa, însă nimic nu se săvârșește fără pronie: pronia există în măsura în care [El] îngrijește, administrează și veghează cele care se săvârșesc. Dimpotrivă, voința este cea prin care El vrea sau nu vrea ceva[95]. Dar despre acestea vom discuta altă dată. Căci această cercetare este mai amplă și mai întinsă.

Dacă declarăm că Dumnezeu este proniator și îngrijitor a toate, urmarea este că El arată oamenilor ce vrea sau ce le este folositor. Căci dacă nu ar arăta, nu ar fi proniator al omului[96] și nici nu s-ar putea crede că Se îngrijește de cele muritoare. Așadar, dacă Dumnezeu arată oamenilor cele pe care El vrea ca ei să le îndeplinească, prin ce mijloc trebuie spus că arată, în primul rând? Oare nu prin acela care este în folosința și în cunoștința oamenilor? Căci dacă, spre exemplu, am spune că Dumnezeu tace, fiindcă se crede că astfel este potrivit naturii Lui, în ce fel s-ar socoti că ceva a fost arătat de El prin tăcere? Se spune acum că Dumnezeu *a spus* pentru ca oamenii, cunoscând că în acest mod se află voința cuiva prin intermediul altcuiva, să le recunoască pe cele aduse prin profeți ca semne ale voinței lui Dumnezeu. Nu s-ar ști, cu siguranță, că voința lui Dumnezeu este conținută în acestea dacă nu s-ar menționa că Dumnezeu *a spus* acestea, fiindcă nici nu se poate admite și nici nu se poate gândi că voința se anunță, între oameni, prin tăcere. Am spus însă acestea fără a-i urma în eroare pe iudei sau chiar pe unii dintre ai noștri, ce rătăcesc împreună cu ei. Așadar nu afirm: gândim că Dumnezeu face acestea cu ajutorul unor mădulare asemănătoare cu ale noastre și după cutuma omenească fiindcă slăbiciunea omenească

etiam membris haec nostris similibus et habitu humano Deum agere sentiamus. Alienum hoc est ab Ecclesiae fide.

Sed hoc ipso quod uel adspirat in corde uniuscuiusque sanctorum uel sonum uocis peruenire ad aures eius facit, *locutus homini* dicitur *Deus*. Sic et cum nota sibi esse indicat quae unusquisque uel loquitur uel agit, *audisse se* dicit ; et cum aliquid iniustum geri a nobis indicat, *irasci se* dicit ; cum beneficiis suis ingratos nos arguit, *paenitere se* dicit, indicans quidem haec his affectibus, qui hominibus in usu sunt, non tamen his membris ea ministrans, quae naturae corporeae sunt. Simplex namque est illa substantia et neque membris ullis neque compagibus affectibusque composita, sed quidquid diuinis uirtutibus geritur, hoc ut homines possint intelligere aut humanorum membrorum appellatione profertur aut communibus et notis enuntiatur affectibus. Et hoc modo uel irasci uel audire uel loqui dicitur Deus.

Nam si uox humana aer esse ictus, id est lingua repercussus, definitur, potest et Dei uox dici aer ictus uel ui uel uoluntate diuina. Et inde est quod, si quando uox diuinitus datur, non ad omnium aures, sed ad quorum interest auditus allabitur, ut agnoscas sonitum non linguae pulsu redditum – alioquin fieret communis auditus –, sed superni nutus moderamine gubernatum.

Quamquam prophetis saepe et patriarchis ceterisque sanctorum etiam sine uocis sono *uerbum Dei factum esse* referatur, sicut ex omnibus sacris uoluminibus abundanter docemur. In quo, ut breuiter dicam, illuminata mens per Spiritum Dei formatur in uerba.

nu poate auzi altfel despre Dumnezeu. Acest lucru este străin de credința Bisericii.

Enunțul *Dumnezeu a spus omului* semnifică ori că El se apropie de inima fiecăruia dintre sfinți, ori că face ca sunetul vocii Sale să ajungă la urechile lui. La fel, Scriptura spune că *El a auzit* când arată că Îi sunt cunoscute cele pe care fiecare le spune ori le face. Când Scrierea arată că ceva nedrept este săvârșit de către noi, spune că *El Se mânie*. Când ne declară pe noi nerecunoscători pentru binefacerile Sale, Scriptura spune că *Îi pare rău*, arătând acestea, pe bună dreptate, prin mijloacele obișnuite oamenilor, fără a le săvârși, totuși, prin membrele care aparțin naturii trupești. Căci acea substanță este simplă și nu este alcătuită nici din vreun fel de membre, nici din vreun fel de forme sau afecte. Pentru ca oamenii să poată însă înțelege ceva ce este săvârșit prin dumnezeiești puteri, aceasta ori este înfățișat prin numirea membrelor omenești, ori este enunțat prin mijloacele comune și cunoscute. Și numai astfel se spune că Dumnezeu se mânie, aude sau vorbește.

Iar dacă vocea omenească este definită drept aer lovit, adică respins cu ajutorul limbii[97], și vocea lui Dumnezeu poate fi numit aer lovit, de puterea ori de voința divină[98]. De aici și consecința : vocea dumnezeiască este adusă nu spre urechile tuturor, ci spre urechile celor ce le este de folos aceasta. Înțelegi astfel că sunetul nu a fost cauzat de mișcarea limbii (așa ar fi fost auzit de toți), ci că a fost condus de intenția voinței cerești.

De altfel, se relatează că adesea *s-a făcut cuvântul lui Dumnezeu* chiar fără sunet profeților, patriarhilor și celorlalți sfinți, după cum suntem învățați de mai multe ori din toate Cărțile sfinte. În acest caz, ca să spun pe scurt, mintea, luminată prin Duhul lui Dumnezeu, este modelată prin cuvinte.

Et ideo siue hoc siue illo quo supra diximus modo, cum uoluntatem suam indicat, *locutus esse* dicitur *Deus*.

Secundum hunc ergo sensum aliqua iam ex his quae lecta sunt disseramus.

3. Multa responsa dantur a Deo ad Abraham, sed non omnia ad unum eundemque deferuntur. Quaedam etenim ad Abram, quaedam ad Abraham, id est alia post immutationem nominis et alia cum adhuc genuino uocabulo censeretur.

Et primum quidem a Deo ad Abram ante immutationem nominis illud defertur oraculum quod dicit : *Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui*, et reliqua. Sed nihil in hoc de testamento Dei, nihil de circumcisione praecipitur. Non enim poterat, cum adhuc esset Abram et carnalis natiuitatis uocabulum ferret, suscipere testamentum Dei et circumcisionis insigne. Cum uero *exiit de terra sua et de cognatione sua*, tunc ad eum sacratiora iam responsa deferuntur, et primo dicitur ei quia : *Iam non uocaberis Abram, sed Abraham erit nomen tuum.* Tunc iam et testamentum Dei suscepit et signaculum fidei accepit circumcisionem, quam non potuit accipere dum esset in domo patris et in consanguinitate carnali et cum adhuc Abram uocaretur. Sed neque *presbyter* appellatus est ipse et uxor sua, donec esset in domo patris et carni cohabitaret ac sanguini ; sed postquam inde profectus est, et *Abaham* uocari et *presbyter* meruit : *Erant enim*, inquit, *ambo presbyteri*, id est senes, Abraham scilicet et admiranda uxor eius, *et prouecti in diebus suis.* Quanti ante eos longioribus annorum spatiis uitam duxere, nongentis et eo amplius annis, aliqui non multo minus usque ad diluuium uixere, et nulli ex his

De aceea se zice că *Dumnezeu a spus* când El Își arată voința Sa fie în acest mod, fie în acel mod pe care l-am numit mai sus.

Deci după acest înțeles să discutăm și câteva din cele ce tocmai au fost citite.

3. Multe cuvinte sunt adresate de către Dumnezeu lui Avraam, dar nu toate sunt destinate uneia și aceleiași persoane. Căci unele sunt adresate lui Avram, iar altele lui Avraam, adică unele după schimbarea numelui și altele până atunci, cât timp a fost cunoscut cu numele din naștere[99].

Mai întâi este adresată de către Dumnezeu această profeție lui Avram: *„Ieși din pământul tău și din* Gn. 12,1
înrudirea ta și din casa părintelui tău!” etc. Însă aici nu se poruncește nimic în legătură cu legământul lui Dumnezeu sau în legătură cu circumcizia[100]. Căci nu putea, în timp ce se numea Avram și purta numele nașterii carnale, să primească nici legământul lui Dumnezeu, nici semnul circumciziei. După ce *a ieșit însă din pământul său și din înrudirea sa*, îi sunt adresate cuvinte mai sfinte deja. Mai întâi i se spune lui: *„Nu te vei numi Avram, ci Avraam va fi numele tău!”*. Atunci a primit el legământul lui Dumnezeu și Gn. 17,5
a luat circumcizia ca pecete a credinței, pe care n-o *Cf.* Rom. 4,11
putuse primi cât timp a fost în casa tatălui și în rudenie carnală și cât timp s-a numit Avram. Și nici *bătrân* nu a fost numit el, și nici soția sa, cât timp a *Cf.* Gal. 1,16
fost în casa părintelui și a trăit cărnii și sângelui; după ce a plecat de acolo a meritat să fie numit și Avraam, și *bătrân. Căci erau amândoi bătrâni* (adică vârstnici[101], Avraam și soția sa, cea care merită admi- *Cf.* Gn. 18,11
rată) *și înaintați în zilele lor*. Câți oameni nu au trăit înaintea lor, până la potop, mai mult, unii aproape nouă sute de ani, alții peste nouă secole! Nici unul dintre ei nu a fost numit însă „bătrân”. Căci nu a fost

prebyteri appellati sunt. Non enim hoc nomine in Abraham senecta corporis, sed cordis maturitas appellata est.

Sic et ad Moysen Dominus dicit: *Elige tibi presbyteros, quos tu ipse scis presbyteros esse*. Intueamur diligentius Domini uocem, quid sibi ista uideatur adiectio qua ait: *Quos tu ipse scis esse presbyteros*. Numquid is qui senilem corporis gerebat aetatem non omnium oculis perspicuus erat quod esset presbyter, id est senex? Quid ergo soli Moysi, tanto ac tali prophetae, specialis ista mandatur inspectio, ut illi eligantur, non quos ceteri homines norunt, non quos imperitum uulgus agnoscit, sed quos propheta Deo plenus elegerit? Non enim erga eos de corpore, non de aetate, sed de mente iudicium est.

Tales ergo erant beati isti presbyteri Abraham et Sarra.

Et primo omnium genuina his nomina, quae ortus carnalis dederat, communtantur. *Cum enim esset nonaginta et nouem annorum Abraham, apparuit ei Deus, et dixit: Ego sum Deus, complace coram me et esto inculpabilis, et ponam testamentum inter me et te. Et procidit Abraham in faciem suam et adorauit Deum, et locutus est ei Deus dicens: Ego sum, ecce testamentum meum tecum, et eris pater multitudinis gentium, et benedicentur in te omnes gentes, et iam non uocabitur nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum Abraham*. Et cum dedisset hoc nomen, statim subiungit: *Et ponam testamentum meum inter me et te et semen tuum post te. Et hoc est testamentum quod seruabis inter me et te et inter semen tuum post te*. Et post haec addit: *Circumcidetur omne masculinum uestrum, et circumcidetis carnem praeputii uestri*.

numită cu acest nume, în privința lui Avraam, bătrânețea trupului, ci maturitatea inimii[102].

La fel a vorbit Domnul către Moise: *„Alege-ți ție bătrâni, pe care tu însuți îi știi că sunt bătrâni!”*. Să examinăm, deci, cu mai multă atenție cuvântul Domnului: ce ascunde această adăugire, *pe care tu însuți îi știi că sunt bătrâni*? Oare nu era evident în ochii tuturor că cel ce arată o vârstă înaintată a trupului este bătrân, adică vârstnic[103]? Ce fel de cercetare aparte i se încredințează doar lui Moise, unui profet atât de important, în alegerea celor pe care ceilalți oameni nu i-au știut, pe care mulțimea nepriceputǎ nu i-a cunoscut, dar pe care un profet plin de Dumnezeu îi va alege? [Scriptura spune astfel] pentru că judecarea lor se face nu în privința trupului, nici în privința vârstei, ci a minții. Nm. 11,16

Astfel de bătrâni erau, deci, acești fericiți, Avraam și Sarra.

Înainte de toate, li se schimbă numele date la naștere, pe care nașterea carnală le dăduse: *Iar când Avram avea nouăzeci și nouă de ani, i S-a arătat Dumnezeu și i-a spus: „Eu sunt Dumnezeu; fă ce este plăcut înaintea Mea și fii fără prihană și voi pune legământ între Mine și tine!”. Și a căzut Avram în fața Lui, și L-a venerat pe Dumnezeu. Și Dumnezeu i-a grăit, spunând: „Eu sunt; iată legământul Meu cu tine, și vei fi părinte a mulțime de neamuri și se vor binecuvânta în tine toate neamurile și nu va mai fi numele tău Avram, ci Avraam va fi numele tău!”*. Și după ce i-a dat acest nume, pe loc adaugă: *„Și voi pune legământul Meu între Mine și tine și urmașul tău, după tine, și acesta este legământul pe care îl vei păzi între Mine și tine și urmașul tău, după tine”*. Și după acestea adaugă: *„Să fie tăiați împrejur toți cei de parte bărbătească și să tăiați carnea prepuțului vostru!”*. Gn. 17,1-5 Gn. 17,7 Gn. 17,10-11

4. Igitur quandoquidem in hos deuenimus locos, requirere uolo, si omnipotens Deus, qui caeli ac terrae dominatum tenet, uolens testamentum ponere cum uiro sancto, in hoc summam tanti negotii collocabat ut praeputium carnis eius ac futurae ex eo sobolis circumcideretur. *Erit enim*, inquit, *testamentum meum super carnem tuam*. Hocine erat quod *caeli ac terrae Dominus* ei, quem e cunctis mortalibus solum delegerat, aeterni testamenti munere conferebat? Haec enim sunt sola in quibus magistri et doctores synagogae sanctorum gloriam ponunt. Ecclesia vero Christi, quae per prophetam dixerat : *Mihi autem satis honorificati sunt amici tui, Deus*, quomodo honoret amicos sponsi sui et quantam iis gloriam conferat, cum gesta eorum reuoluit, ueniant, si uidetur, et audiant.

Nos ergo imbuti per Apostolum Paulum dicimus quia, sicut multa alia in figura et imagine futurae ueritatis fiebant, ita et circumcisio illa carnalis circumcisionis spiritalis formam gerebat, de qua et dignum erat et decebat *Deum maiestatis* praecepta mortalibus dare. Audite ergo quomodo Paulus *doctor gentium in fide et ueritate* de circumcisionis mysterio Christi Ecclesiam docet. *Videte*, inquit, *concisionem* – de Iudaeis loquens, qui conciduntur in carne –, *nos enim sumus*, ait, *circumcisio, qui spiritu Deo seruimus et non in carne fiduciam habemus*.

Haec una Pauli de circumcisione sententia. Audi et aliam : *Non enim qui in manifesto Iudaeus est*, inquit, *neque quae manifeste in carne est circumcisio, sed qui in occulto Iudaeus circumcisione cordis in spiritu, non littera*. Non tibi dignius uidetur talis circumcisio dicenda in sanctis et amicis Dei quam carnis obtruncatio?

4. Pentru că am ajuns, așadar, la aceste locuri, vreau să cercetez dacă Atotputernicul Dumnezeu, Care stăpânește cerul și pământul, dorind a avea legământ cu un bărbat sfânt, ar așeza esențialul întregii întreprinderi în aceasta: să fie tăiat împrejur prepușul cărnii lui și al celui ce va urma din el. Căci El spune: *„Legământul Meu va fi în carnea ta”*. Aceasta era ceea ce *Domnul cerului și al pământului* i-a dat lui, celui ales dintre toți muritorii, ca sarcină a legământului veșnic? Căci învățătorii și doctorii Sinagogii doar în acestea pun slava sfinților. Să vină, dacă doresc, și să audă în ce fel Biserica lui Hristos, care prin profet a spus: *Pentru mine, Doamne, îndestul au fost cinstiți prietenii Tăi*, îi cinstește ea pe prietenii Mirelui și câtă slavă le dă acestora, când evocă faptele lor!

Gn. 17,13

Cf. Gn. 24,3

Ps. 138,17

Noi, pătrunși de învățătura Apostolului Pavel, spunem că, așa cum multe altele se arătau ca preînchipuire și imagine a adevărului viitor, la fel și acea circumcizie carnală purta forma circumciziei duhovnicești, despre care era demn și cuviincios ca *Dumnezeul măreției* să dea precepte muritorilor. Auziți, dar, în ce mod Pavel, *învățătorul neamurilor întru credință și adevăr*, învață Biserica lui Hristos despre taina circumciziei: *Luați seama la tăiere* – vorbește despre iudei, care se taie împrejur în carne –, *căci noi suntem circumcizia, noi, care slujim lui Dumnezeu în duh și nu avem încredere în carne*.

Cf. Ps. 27,3

Cf. 1Tim. 2,7

Flp. 3,2-3

Acesta este un enunț al lui Pavel despre circumcizie. Ascultă un altul: *Căci nu este iudeu cel ce se arată astfel, și nici circumcizie nu este aceea care se arată în carne, ci în ascuns, prin circumcizia inimii în duh, nu în literă, este cineva iudeu*. Nu ți se pare mai potrivit să susții o astfel de circumcizie în privința sfinților și a prietenilor lui Dumnezeu, decât să aperi tăierea cărnii?[104]

Rom. 2,28-29

Sed sermonis nouitas fortasse non solum Iudaeos, sed etiam aliquos fratrum nostrorum deterreat. Impossibilia enim uidetur Paulus praesumere, qui *circumcisionem cordis* inducit. Quomodo enim fieri poterit ut circumcidatur membrum quod internis uisceribus obtectum etiam a conspectibus ipsis hominum latet?

Redeamus ergo ad propheticas uoces, ut, orantibus uobis, haec de quibus quaerimus inde clarescant. Ezechiel propheta dicit: *Omnis alienigena incircumcisus corde et incircumcisus carne non introibit in sancta mea.* Et item alibi nihilominus exprobrans propheta dicit: *Omnes alienigenae incircumcisi carne, filii autem Istrahel incircumcisi corde.* Designatur ergo quod, nisi quis circumcisus fuerit corde et circumcisus carne, *non introibit in sancta* Dei.

5. Sed uidebor meis ipse indiciis captus. Hoc enim prophetae testimonio continuo constringit me Iudaeus et dicit: 'Ecce propheta utramque circumcisionem designat carnis et cordis; allegoriae non superest locus, ubi utraque species circumcisionis exigitur'.

Si me uestris precibus iuueritis, ut adesse dignetur *uerbum Dei uiui in apertione oris* nostri, poterimus ipso duce per arctum hoc quaestionis iter ad latitudinem ueritatis exire, quia non solum carnales Iudaei de circumcisione carnis reuincendi sunt nobis, sed et nonnulli ex his qui Christi nomen uidentur suscepisse et tamen carnalem circumcisionem recipiendam putant, ut Ebionitae et si qui his simili paupertate sensus oberrant.

Vtamur igitur ueteris instrumenti testimoniis, quibus libenter indulgent.

Scriptum est in Hieremia propheta: *Ecce populus hic incircumcisus auribus.* Audi, Istrahel, propheticam uocem,

Dar poate că noutatea sentențelor îndepărtează nu numai pe iudei, ci chiar pe unii dintre frații noștri: se pare că Pavel, care propune *circumcizia inimii*, își imaginează lucruri imposibile. Căci în ce fel ar putea fi circumcis un organ acoperit de alte organe interne și, mai mult, ascuns de privirile oamenilor?

Să revenim deci la cuvintele profetice pentru ca, prin rugăciunile voastre, de acolo să se clarifice cele pe care le cercetăm. Profetul Iezechiel spune: *„Nici un străin, necircumcis în inimă și necircumcis în carne, nu va intra în Sfintele Mele!”*. Și, iarăși, în alt loc, mustrând nu mai puțin, un profet spune: *Toți străinii sunt netăiați împrejur în carne; fiii lui Israel nu sunt însă circumcișii în inimă.* Se arată, așadar, că dacă cineva nu va fi circumcis în inimă și circumcis în carne *nu va intra în Sfintele* lui Dumnezeu.

Iez. 44,9

Ier. 9,25

5. Dar mă voi fi înfățișat prizonier al propriilor mele explicații. Căci prin această mărturie succesivă a profetului mă înlănțuie iudeul și spune: „Iată, profetul indică ambele circumcizii, și a cărnii, și a inimii; nu rămâne loc pentru alegorie acolo unde este menționată dubla înfățișare a circumciziei”[105].

Dacă mă veți ajuta, prin rugăciunile voastre, încât să binevoiască să fie de față *cuvântul Dumnezeului celui Viu în deschiderea gurii* noastre, vom putea, sub conducerea lui, să ieșim prin această cale strâmtă a dificultății la lărgimea adevărului. Fiindcă trebuie să-i învingem, în privința circumciziei cărnii, nu numai pe carnalii iudei, ci și pe unii ce pretind a fi primit numele lui Hristos, dar care consideră că trebuie totuși urmată circumcizia carnală, ca ebioniții[106] și ca cei care rătăcesc cu o sărăcie a înțelegerii asemănătoare acestora.

Cf. 1Pt. 1,23
Cf. Ef. 6,19

Să folosim, deci, mărturiile Vechiului Testament, la care recurg cu drag!

Este scris în profetul Ieremia: *„Iată, acest popor este netăiat împrejur la urechi!”*. Auzi, Israel, vocea

Ier. 6,10

grande tibi opprobrium dicitur, grandis tibi impingitur culpa. Accusatio tua profertur, quod incircumcisus es auribus. Et cur non haec audiens adhibuisti ferrum auribus tuis et incidisti eas? Culparis namque a Deo et condemnaris, cur aures non habeas circumcisas. Confugere enim tibi ad allegorias nostras, quas Paulus docuit, non permitto. Circumcidere quid cessas? Deseca aures, abscide membra, quae Deus ad utilitatem sensuum et ad ornatum humani status creauit; sic enim intelligis uerba diuina.

Sed et aliud tibi adhuc proferam cui contradicere non possis. In Exodo, ubi nos in codicibus Ecclesiae habemus scriptum respondentem ad Dominum Moysen et dicentem: *Prouide, Domine, alium quem mittas. Ego enim gracili uoce sum et tardus lingua*, uos in hebraeis exemplaribus habetis: *Ego autem incircumcisus sum labiis.* Ecce habetis circumcisionem labiorum secundum uestra, quae ueriora dicitis, exemplaria. Si ergo secundum uos Moyses indignum se esse adhuc dicit, quod non sit labiis circumcisus, certum est hoc illum indicare, quod dignior sit et sanctior ille qui circumcisus est labiis. Adhibete ergo etiam labiis falcem et oris operimenta desecate, quandoquidem talis uobis in diuinis litteris complacet intellectus.

Quod si circumcisionem labiorum ad allegoriam reuocatis et circumcisionem aurium nihilominus allegoricam dicitis et figuralem, quomodo non et in circumcisione praeputii allegoriam requiritis?

Sed illos quidem, qui ad idolorum modum *aures habent et non audiunt, et oculos habent et non uident*, omittamus. Vos autem, o *populus Dei, et populus in acquisitionem electus ad enarrandas uirtutes Domini*, suscipite dignam circumcisionem uerbi Dei in auribus uestris et in labiis et in corde et in praeputio carnis uestrae et in omnibus omnino membris uestris.

Circumcisae namque sint aures uestrae secundum uerbum Dei, ut uocem non recipiant obtrectantis, ut maledici et

profetului : ți se adresează mare dojană, ți se atribuie o mare vină ! Este înfățișată acuzația ta : nu te-ai tăiat împrejur la urechi. De ce nu ai folosit ascuțișul pentru urechile tale, auzind acestea, de ce nu le-ai tăiat ? Căci ești acuzat și condamnat de Dumnezeu pentru că nu ai urechile tăiate împrejur. Și nu accept să te refugiezi în alegoriile noastre, pe care Pavel le-a învățat. De ce întârzii să te circumcizi ? Taie-ți urechile, depărtează părțile pe care Dumnezeu le-a creat spre folosul simțurilor și spre podoaba înfățișării umane[107] ! Căci astfel înțelegi cuvintele divine.

Îți voi arăta un alt loc, pe care nu îl poți contesta. În Exod, unde noi, în cărțile folosite în Biserică, avem scris că Moise răspunde către Dumnezeu și spune : *„Află, Doamne, pe altul pe care să-l trimiți ! Căci eu am vocea slabă și limba greoaie”*, voi aveți în versiunile ebraice *„Căci eu sunt netăiat împrejur la buze”*[108]. Iată, aveți circumcizia buzelor după versiunile voastre, pe care le numiți „cu adevărat autentice”[109] ! Dacă, după voi așadar, Moise spune aici că este nevrednic fiindcă nu este tăiat împrejur la buze, este sigur că aceasta arată că este mai vrednic și mai sfânt cel care este tăiat împrejur la buze. Apropiați, dar, cosorul de buze și depărtați învelișul gurii, fiindcă o astfel de înțelegere a Scrierilor sfinte vă este plăcută !

Ex. 4,10

Iar dacă atribuiți circumcizia buzelor alegoriei și, la fel, numiți circumcizia urechilor alegorică și figurativă, de ce nu căutați alegorie și în tăierea împrejur a prepuțului ?

Să-i lăsăm, însă, pe cei care, după chipul idolilor, *au urechi și nu aud, și ochi au, dar nu văd*. Voi însă, *popor al lui Dumnezeu, popor ales ca agonisire pentru a spune virtuțile Domnului*, primiți circumcizia demnă a cuvântului lui Dumnezeu în urechile voastre, în buze, în inimă, în prepuțul cărnii voastre și, pe deplin, în toate mădularele voastre !

Ps. 113,14 ; 134,17

1Pt. 2,9

Urechile voastre să fie circumcise, după cuvântul lui Dumnezeu : să nu primească glasul celui ce

blasphemi uerba non audiant, ut falsis criminationibus, mendacio, irritationi non pateant. Oppilentur et clausae sint, *ne iudicium sanguinis audiant* aut impudicis canticis et theatralibus sonis pateant. Nihil obscenum recipiant, sed ab omni scaena corruptionis auersae sint.

Haec est circumcisio qua Ecclesia Christi aures suorum circumcidit infantum. Istae, credo, sunt aures, quas in auditoribus suis Dominus requirebat dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat*. Nemo enim potest incircumcisis auribus et immundis munda uerba sapientiae et ueritatis audire.

Veniamus, si uultis, et ad labiorum circumcisionem.

Ego puto quod *incircumcisum* sit *labiis*, qui nondum cessauit ab stultiloquio, ab scurrilitate, qui bonis derogat, qui criminatur proximos, qui instigat lites, qui calumnias mouet, qui fratres inter se falsa loquendo committit, qui uana, inepta, saecularia, impudica, turpia, iniuriosa, proterua, blasphema et cetera quae indigna sunt christiano, proloquitur. Si qui uero ab his omnibus continet os suum et *disponit sermones suos in iudicio*, uerbositatem reprimit, linguam temperat, verba moderatur, iste merito circumcisus labiis dicitur.

Sed et *qui iniquitatem in excelsum loquuntur et extendunt in caelum linguam suam*, sicut haeretici faciunt, incircumcisi et immundi labiis dicendi sunt, circumcisus uero et mundus, qui semper uerbum Dei loquitur et sanam doctrinam euangelicis et apostolicis munitam regulis profert.

Hoc ergo modo et circumcisio labiorum datur in Ecclesia Dei.

defăimează, să nu audă cuvintele celui ce blestemă și blasfemiază, să nu se deschidă falselor incriminări, minciunii, provocării! Să fie astupate și închise, ca *să nu audă judecata sângelui* sau să se deschidă cântecelor nerușinate și zgomotelor vulgare! Să nu primească nimic obscen, ci să fie departe de orice spectacol al corupției! *Cf.* Is. 33,15

Aceasta este circumcizia cu care Biserica lui Hristos taie împrejur urechile pruncilor ei. Acestea, cred, sunt urechile, pe care Domnul le cerea celor ce Îl ascultă, spunând: *„Cine are urechi de auzit, să audă!”*. Căci nimeni nu poate, cu urechile netăiate împrejur și necurate, să audă cuvintele curate ale înțelepciunii și ale adevărului. Mt. 13,9

Să trecem, vă rog, și la circumcizia buzelor.

Eu cred că *netăiat împrejur la buze* este cel care nu a încetat încă să flecărească și să maimuțărească, care denigrează pe cei buni, care acuză pe cei apropiați, care instigă la litigii, care împrăștie calomnii, care, spunând minciuni, îi face pe frați să se lupte între ei, care proclamă cele deșarte, nepotrivite, lumești, nerușinate, indecente, nedrepte, dezmățate, blasfemiatoare și pe celelalte care sunt nedemne de un creștin[110]. Dacă însă unul ca acesta își oprește gura sa de la toate acestea și *își rânduiește cuvintele sale cu judecată*, dacă își reprimă verbozitatea, dacă își temperează limba, dacă își ordonează cuvintele, acesta pe drept este numit circumcis la buze. *Cf.* Ex. 6,30 *Cf.* Ef. 5,4 Ps. 111,5

Dar și cei *care rostesc nelegiuire în [privința] celor de sus și își întind limba lor până la cer*, așa cum fac ereticii, trebuie numiți netăiați împrejur și necurați cu buzele. Circumcis și curat este, dimpotrivă, cel care rostește totdeauna cuvântul lui Dumnezeu și expune doctrina sănătoasă, întărită prin regulile evanghelice și apostolice. Ps. 72,8

În acest fel, așadar, se petrece tăierea împrejur a buzelor în Biserica lui Dumnezeu.

6. Nunc uero secundum pollicitationem nostram, qualiter etiam carnis circumcisio suscipi debeat, uideamus.

Membrum hoc, in quo praeputium uidetur esse, officiis naturalibus coitus et generationis deseruire, nemo qui dubitet. Si qui igitur erga huiuscemodi motus non importunus exsistat, nec statutos legibus terminos superet nec aliam feminam quam coniugem legitimam nouerit et in ea quoque ipsa posteritatis tantummodo causa certis et legitimis temporibus agat, iste circumcisus praeputio carnis suae dicendus est. Qui uero in omnem lasciuiam proruit et per diuersos et illicitos passim pendet amplexus atque in omnem libidinis gurgitem fertur infrenis, iste incircumcisus est praeputio carnis suae. Verum Ecclesia Christi, gratia eius qui pro se crucifixus est roborata, non solum ab illicitis nefandisque cubilibus, uerum etiam a concessis et licitis temperat et tamquam uirgo sponsa Christi castis et pudicis uirginibus floret, in quibus uera circumcisio carnis praeputii facta est et uere testamentum Dei et testamentum aeternum in eorum carne seruatur.

Superest nobis designare etiam circumcisionem cordis.

Si quis est qui obscenis desideriis et foedis cupiditatibus aestuat et, ut breuiter dicam, qui *moechatur in corde*, hic *incircumcisus* est *corde*. Sed et qui haereticos sensus mente continet et blasphemas assertiones contra scientiam Christi disponit in corde, hic incircumcisus est corde. Qui uero puram fidem in conscientiae sinceritate custodit, iste circumcisus est corde ; de quo dici potest : *Beati mundi corde, quia ipsi Deum uidebunt.*

6. Să vedem însă acum, urmând promisiunii noastre, în ce fel ar trebui să fie primită tăierea împrejur a cărnii.

Nimeni nu se îndoiește că membrul unde se află prepuțul slujește nevoilor naturale de împreunare și perpetuare. Așadar, dacă cineva nu se arată dezordonat în activitățile de acest fel, dacă nu depășește hotarele puse de legi, dacă nu cunoaște o altă femeie, afară de soția legiuită, și, de asemenea, dacă se apropie de ea doar în vremea stabilită și legitimă, pentru a avea descendenți, acesta trebuie numit tăiat împrejur în prepuțul cărnii sale. Iar netăiat împrejur în prepuțul cărnii sale este cel care se aruncă în orice desfrânare și de pretutindeni își procură îmbrățișări diverse și nepermise, fiind purtat, fără înfrânare, în preaplinul vârtej al plăcerii. Biserica lui Hristos, însă, întărită prin harul Celui ce S-a răstignit pentru ea, se abține nu numai de la relații nepermise și nelegiuite, ci și de la cele permise și legitime. Ea, întocmai ca logodnica, fecioară, a lui Hristos, abundă în feciorelnici și rușinoși sfinți, în care s-a petrecut adevărata tăiere împrejur a cărnii prepuțului și în a căror carne este păstrat cu adevărat legământul lui Dumnezeu și legământul veșnic.

Nu ne mai lipsește decât să explicăm tăierea împrejur a inimii.

Dacă cineva arde de dorințe obscene și de pofte urâte și, ca să spun pe scurt, *săvârșește adulter în inimă*, acesta este *netăiat împrejur la inimă*. Dar nici cel care păstrează în minte gânduri eretice și rânduiește în inimă enunțuri blasfemiatoare împotriva științei lui Hristos, nici acesta nu este tăiat împrejur la inimă. Cine însă păstrează credința curată în curăția conștiinței, acesta este tăiat împrejur la inimă. Despre acesta se poate spune: *Fericiți cei curați cu inima, fiindcă ei Îl vor vedea pe Dumnezeu!*

Cf. Mt. 5,28
Cf. Iez. 44,9
Mt. 5,8

Ego uero audeo ex simili etiam haec propheticis uocibus addere, quia, sicut oportet auribus et labiis et corde et carnis praeputio secundum ea quae supra diximus circumcidi, ita fortassis et manus nostrae indigent circumcisionem et pedes et uisus et odoratus et tactus. Vt enim perfectus sit homo Dei in omnibus, cuncta circumcidenda sunt membra, manus quidem a rapinis, a furtis, a caedibus, et ad sola Dei opera pandendae. Circumcidendi sunt pedes, ne *ueloces sint ad effundendum sanguinem* et ne intrent *in consilium malignantium*, sed ut tantum pro mandatis Dei circumeant. Circumcidatur et oculus, ne concupiscat aliena, ne uideat *ad concupiscendum mulierem*. Cui enim erga feminarum formas lasciuus et curiosus oberrat aspectus, iste incircumcisus est oculis. Sed et si quis est, qui siue manducet siue bibat, sicut Apostolus praecipit, *ad gloriam Dei manducat et bibit*, iste circumcisus est gustu ; *cuius autem Deus uenter est* et suauitatibus gulae deseruit, huius incircumcisum dixerim gustum. Si qui *Christi odorem bonum* capit et in operibus misericordiae *odorem suauitatis* requirit, huius circumcisa est odoratio ; qui uero *primis unguentis delibutus* incedit, iste incircumcisus odoratu dicendus est.

Sed et singula quaeque membrorum, si in officiis mandatorum Dei deseruiant, circumcisa dicenda sunt ; si uero ultra praescriptas sibi diuinitus luxuriant leges, incircumcisa reputanda sunt. Et hoc puto esse quod Apostolus dixit : *Sicut enim exhibuistis membra uestra seruire iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra uestra seruire iustitiae in sanctificationem*. Cum enim iniquitati seruirent membra

Eu voi îndrăzni, încă, să adaug cuvintelor profetice acestea, după asemănare: după cum este necesar să fim circumcişi la urechi, buze, inimă şi în carnea prepuţului după cele pe care le-am spus mai înainte, astfel, poate, şi mâinile noastre, şi picioarele noastre, şi vederea, şi mirosul, şi simţul pipăitului au nevoie de tăiere împrejur. Căci, pentru ca omul lui Dumnezeu să fie desăvârşit în toate, toate mădularele trebuie tăiate împrejur: mâinile de la răpiri, de la furturi, de la ucideri, trebuind deschise doar spre faptele lui Dumnezeu. Trebuie circumcise picioarele, ca să nu fie *grabnice spre vărsare de sânge* şi să nu intre *în sfatul răufăcătorilor*, ci să umble doar pentru a împlini poruncile lui Dumnezeu. Să fie tăiat împrejur şi ochiul, ca să nu dorească cele străine, ca să nu vadă, spre dorire, femeie. Căci celui care, lasciv şi curios, îi fug ochii după forme femeieşti, ochii îi sunt netăiaţi împrejur. Dar şi dacă există vreunul care, fie mănâncă, fie bea, după cum cere Apostolul, *mănâncă şi bea spre slava lui Dumnezeu*, acesta este tăiat împrejur la gust; despre cel *al cărui Dumnezeu este pântecul* şi se consacră desfătărilor pântecului vom spune că are gustul netăiat împrejur. Dacă cineva primeşte *buna mireasmă a lui Hristos* şi caută *mireasma desfătării* în faptele milei, mirosul acestuia este circumcis; cine înaintează *plin de cele mai alese parfumuri* trebuie numit netăiat împrejur în privinţa simţului mirosului.

Cf. 2Tim. 3,17

Cf. Is. 59,7

Cf. Ps. 1,1

Cf. Mt. 5,28

Cf. 1Cor. 10,31

Cf. Flp. 3,19

Cf. 2Cor. 2,15

Cf. Ex. 29,4

Cf. Am. 6,6, Ct. 4,14

La fel, fiecare dintre mădulare trebuie numite circumcise dacă se consacră îndeplinirii poruncilor lui Dumnezeu; dacă însă trec dincolo de legile prescrise lor prin voinţa divină, trebuie să fie socotite netăiate împrejur. Apostolul, cred, a spus aceasta: *Şi după cum aţi lăsat mădularele voastre să slujească nelegiuirii spre nelegiuire, tot astfel lăsaţi acum mădularele voastre să slujească dreptăţii spre sfinţire*. Într-adevăr, când mădularele noastre slujeau

Rom. 6,19

nostra, non erant circumcisa nec erat in iis testamentum Dei ; cum uero seruire coeperint *iustitiae in sanctificationem*, promissio quae ad Abraham facta est impletur in iis. Tunc enim lex Dei et testamentum eius signatur in iis. Et hoc est uere *signum fidei* quod inter Deum et hominem aeterni foederis continet pactum.

Ista est circumcisio quae *petrinis machaeris* per Iesum populo Dei data est. Quae est autem *machaera petrina* et qui *gladius* quo circumcisus est populus Dei ? Audi dicentem Apostolum : *Viuus enim est Dei sermo et efficax et acutior omni gladio utrimque acuto pertingens usque ad diuisionem animae ac spiritus, compagum quoque et medullarum ; et est discretor cogitationum et intentionum cordis.* Iste ergo est gladius quo circumcidi debemus, de quo dicit Dominus Iesus : *Non ueni pacem mittere in terram, sed gladium.*

Non tibi uidetur dignior haec esse circumcisio, in qua testamentum Dei debeat collocari ? Confer, si placet, haec nostra cum uestris iudaicis fabulis et narrationibus foetidis et uide, si in illis uestris an in his quae in Christi Ecclesia praedicantur circumcisio diuinitus obseruetur ; si non etiam ipse sentis et intelligis hanc Ecclesiae circumcisionem honestam, sanctam, Deo dignam, illam uestram turpem, foedam, deformem, ipso etiam habitu et aspectu κακέμφατον praeferentem.

Et erit – inquit Deus ad Abraham – *circumcisio et testamentum meum super carnem tuam.* Si ergo talis fuerit uita nostra, ita omnibus membris quadrata et composita ut uniuersi motus nostri secundum Dei leges agantur, uere *testamentum Dei erit super carnem nostram.*

nelegiuirii, nu erau circumcise și nici nu se afla în ele legământul lui Dumnezeu. Când însă încep să slujească *dreptății spre sfințire*, făgăduința care s-a făcut către Avraam se împlinește în ele. Căci atunci se însemnează în ele legea lui Dumnezeu și legământul Lui. Și acesta este cu adevărat *semnul credinței*, care conține înțelegerea alianței veșnice între Dumnezeu și om. *Cf.* Gn. 17,11

Circumcizia a fost făcută cu *cuțit de piatră* de către Iisus [Nave] poporului lui Dumnezeu[111]. Care este însă *cuțitul de piatră*, care este sabia cu care a fost circumcis poporul lui Dumnezeu? Ascultă-l pe Apostol: *Căci viu este cuvântul lui Dumnezeu, și lucrător, mai ascuțit decât orice sabie cu două tăișuri, pătrunzând până la despărțitura sufletului și a duhului, a articulațiilor și a măduvei; și este deosebitor al gândurilor și al pornirilor inimii.* Aceasta este, așadar, sabia cu care trebuie să fim circumcișii, cea despre care Domnul Iisus spune: *„Nu am venit să aduc pace pe pământ, ci sabie”*. *Cf.* Ios. 5,2 Evr. 4,12 Mt. 10,34

Nu ți se pare că această tăiere împrejur este mai potrivită pentru a așeza în ea legământul lui Dumnezeu? Compară, te rog, explicațiile noastre cu poveștile voastre iudaice și cu povestirile rușinoase și vezi dacă în cele ale voastre sau în cele care se afirmă în Biserica lui Hristos este respectată, după voința divină, circumcizia! Nu simți, nu înțelegi și singur că această circumcizie a Bisericii este onorabilă, sfântă, demnă de Dumnezeu, pe când cea a voastră este rușinoasă, respingătoare, mutilantă, dezvăluindu-se, prin chiar natura și înfățișarea ei, obscenă (**κακέμφατον**[112])?

Dumnezeu spune către Avraam: *„Și circumcizia și legământul Meu vor fi în carnea ta”*. Dacă, deci, astfel va fi viața noastră, încât să pună cumpănire și unire în toate mădularele, încât toate mișcările noastre să se petreacă după legile lui Dumnezeu, cu Gn. 17,13

Haec quidem breuiter a nobis de Veteri Testamento transcursa sint ad confutandos eos qui in carnis circumcisione confidunt, simul et ad Ecclesiam Domini aedificandam.

7. Sed uenio etiam ad Nouum Testamentum, in quo est plenitudo omnium, et inde uolo ostendere quomodo et nos possimus *testamentum* Domini nostri Iesu Christi habere *super carnem nostram*.

Non enim sufficit solo nomine et uerbo haec dici, sed rebus oportet impleri. Iohannes quippe Apostolus dicit: *Omnis spiritus, qui confitetur Iesum in carne uenisse, a Deo est*. Quid ergo? Si peccans quis et non recte agens *confiteatur Iesum in carne uenisse*, in Spiritu Dei uidebitur confiteri? Non est hoc testamentum Dei habere in carne, sed in uoce. Dicitur ergo ad eum statim: Erras, homo, *regnum Dei non in sermone est, sed in uirtute*.

Quomodo ergo *erit testamentum Christi super carnem meam*, requiro. Si *mortificauero membra mea quae sunt super terram*, testamentum Christi habeo super carnem meam. Si *semper mortem Iesu Christi in corpore meo circumferam*, testamentum Christi est in corpore meo, quia *si compatimur, et conregnabimus*. Si *complantatus fuero similitudini mortis eius, testamentum eius* ostendo esse *super carnem meam*. Quid enim prodest, si in illa tantum carne quam de Maria suscepit dicam uenisse Iesum et non ostendam etiam in hac mea carne quod uenerit? Ostendo autem ita demum si, quemadmodum prius *exhibui membra mea seruire iniquitati ad iniquitatem, nunc ea conuertam et exhibeam seruire iustitiae ad sanctificationem*. Testamentum

adevărat *legământul lui Dumnezeu va fi în carnea noastră*. *Cf.* Gn. 17,13

Acestea au fost expuse pe scurt de către noi referindu-ne la Vechiul Legământ, ca să replicăm celor ce se încred în circumcizia cărnii şi ca să edificăm Biserica Domnului.

7. Ajung însă la Noul Legământ, în care este împlinirea tuturor, şi vreau să înţeleg de aici în ce fel şi noi putem avea *legământul* Domnului nostru Iisus Hristos *în carnea noastră*. *Cf.* Gn. 17,13

Căci nu ajunge ca acestea să fie spuse doar prin cuvânt şi vorbă, ci trebuie să fie împlinite prin fapte. Într-adevăr, Apostolul Ioan spune: *Orice duh care mărturiseşte că Iisus a venit în carne este de la Dumnezeu*. Ce înseamnă acestea, adică? Dacă cineva, 1In. 4,2
păcătuind şi acţionând greşit, *va mărturisi că Iisus a venit în carne*, va părea că mărturiseşte în Duhul lui Dumnezeu? Aceasta înseamnă a avea legământul Domnului nu în carne, ci în glas. Deci este spus către el deîndată: Greşeşti, omule, *împărăţia lui Dumnezeu nu este în cuvânt, ci în virtute*. 1Cor. 4,20

Cercetez, aşadar, în ce fel *va fi legământul lui Hristos în carnea mea*. Dacă *voi mortifica mădularele mele ce sunt pe pământ*, am legământul lui Hristos în carnea mea. Dacă *port mereu în trupul meu moartea lui Iisus Hristos*, legământul lui Hristos este în trupul meu, fiindcă *dacă pătimim împreună, vom domni împreună*. Dacă *voi fi una cu El prin asemănarea morţii Lui*, arăt că *legământul Lui* este *în carnea mea*. Căci la ce foloseşte dacă voi spune că Iisus a venit doar în acea carne pe care a luat-o de la Maria şi nu voi arăta că a venit şi în această carne a mea[113]? Arăt aceasta doar dacă, *după ce* mai înainte *am lăsat ca mădularele mele să slujească nelegiuirii spre nelegiuire, acum le voi întoarce şi le voi lăsa să slujească dreptăţii spre sfinţenie*. Arăt că legământul *Cf.* Gn. 17,13 *Cf.* Col. 3,5 *Cf.* 2Cor. 4,10 2Tim. 2,12 Rom. 6,5 *Cf.* Rom. 6,19

Dei ostendo esse in carne mea, si potuero dicere secundum Paulum quia *Christo concrucifixus sum*; *uiuo autem iam non ego*, *uiuit uero Christus in me*, et si potuero dicere, ut ipse dicebat: *Ego autem stigmata Domini mei Iesu Christi in corpore meo porto*. Vere autem ille ostendebat *testamentum* Dei esse *super carnem suam*, qui dicebat: *Quis nos separabit a caritate Dei*, *quae est in Christo Iesu? Tribulatio*, *an angustia*, *an periculum*, *an gladius?*

Si enim uoce tantummodo confiteamur Dominum Iesum et non ostendamus *testamentum eius esse super carnem nostram* secundum haec quae supra exposuimus, uidebimur etiam nos simile aliquid facere Iudaeis, qui solo circumcisionis signo Deum se confiteri putant, factis autem negant. Nobis autem praestet Dominus *corde credere*, *ore confiteri*, operibus comprobare testamentum Dei esse in carne nostra, ut *uidentes homines opera nostra bona*, *magnificent Patrem nostrum*, *qui in caelis est* per Iesum Christum Dominum nostrum, *cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.*

lui Dumnezeu este în carnea mea dacă voi putea spune, după Pavel, că *m-am răstignit împreună cu El; de acum nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine*, dacă voi putea spune, cum același spunea, *eu port însă stigmatele Domnului meu Iisus Hristos în trupul meu*. Cu adevărat el arată că legământul lui Dumnezeu este în carnea sa, el, care spunea: *Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Dumnezeu, care este în Hristos Iisus? Întristarea? Necazul? Primejdia? Sabia*?

Gal. 2,20

Gal. 6,17

Rom. 8,35

Dacă vom mărturisi doar cu glasul pe Domnul Iisus și nu vom arăta că *legământul Lui este în carnea noastră*, după cele pe care le-am expus anterior, vom părea a face ceva asemănător cu iudeii, care consideră că Îl mărturisesc pe Dumnezeu doar prin semnul circumciziei, dar Îl neagă prin fapte. Să ne dăruiască însă nouă Domnul *a crede cu inima și a mărturisi cu gura*, dovedind prin fapte că legământul lui Dumnezeu este în carnea noastră, pentru ca *oamenii*, văzând *faptele noastre bune, să-L slăvească pe Tatăl nostru, Care este în ceruri*, prin Iisus Hristos, Domnul nostru, *Care are slava în vecii vecilor. Amin*.

Cf. Gn. 17,13

Cf. Rom. 10,9-10

Cf. Mt. 5,16

Gal. 1,5

Homilia IV

De eo quod scriptum est : *Visus est Deus Abrahae.*

1. Recitata est nobis alia uisio Dei ad Abraham hoc modo : *Visus est*, inquit, *Deus ab Abraham, cum sederet ad ostium tabernaculi sui ad quercum Mambre. Et ecce uiri tres adstiterunt super eum, et respiciens oculis suis Abraham uidit, et ecce tres uiri super eum et exiit in occursum iis*, et cetera.

Conferamus primo, si uidetur, hanc uisionem cum illa quae facta est ad Lot. *Tres uiri* ueniunt ad Abraham et stant *super eum* ; ad Lot *duo* ueniunt et sedent *in platea*. Vide si non dispensatione sancti Spiritus pro meritis res geruntur. Etenim Lot inferior longe erat ab Abraham. Nisi enim fuisset inferior, non esset separatus ab Abraham nec dixisset ei : *Si tu ad dextram, ego ad sinistram* ; *si tu ad sinistram, ego ad dextram*. Et nisi fuisset inferior, non ei Sodomorum terra et habitatio placuisset.

Veniunt ergo ad Abraham tres uiri *meridie*, ad Lot duo et *uespere* ueniunt. Non enim capiebat Lot meridianae lucis magnitudinem ; Abraham uero capax fuit plenum fulgorem lucis excipere.

Videamus nunc quomodo Abraham susceperit uenientes et quomodo Lot, et qui apparatus hospitalitatis utriusque sit comparemus. Primo tamen obserua quod Abraham cum

Omilia IV

Despre pasajul: *Dumnezeu S-a arătat lui Avraam…*

1. Ni s-a citit [despre] o altă arătare[114] a lui Dumnezeu către Avraam în acest fel: *Dumnezeu S-a arătat lui Avraam, când ședea la ușa cortului său la stejarul Mambre. Și, iată, trei bărbați au stat deasupra lui*[115] *și, întorcându-și ochii săi, i-a văzut Avraam, și, iată, cei trei bărbați erau deasupra lui, și a ieșit în întâmpinarea lor* etc. Gn.18,1-2

Să comparăm mai întâi, vă rog, această arătare cu aceea care s-a făcut către Lot. *Trei bărbați* vin către Avraam și stau *deasupra lui*; la Lot vin *doi* și șed *în drum*. Vezi dacă nu cumva, prin hotărârea Duhului Sfânt, lucrurile nu se petrec după merit; căci Lot era cu mult inferior lui Avraam. Dacă nu ar fi fost inferior nu s-ar fi despărțit de Avraam și nici nu i-ar fi spus[116]: *„Dacă tu [vei merge] la dreapta, eu [voi merge] la stânga; dacă tu la stânga, eu la dreapta”*. Dacă nu i-ar fi fost inferior, nu i-ar fi plăcut lui pământul și așezarea Sodomei[117]. *Cf.* Gn. 19,1 Gn.13,9

Vin deci la Avraam trei bărbați *la amiază*; la Lot vin doi, *seara*. Lot nu primea bogăția luminii de amiază. Avraam a fost capabil să primească întreaga strălucire a luminii[118]. Gn.18,1 Gn.19,1

Să vedem acum în ce mod Avraam și Lot i-au primit pe cei ce vin și să le comparăm actele ospitalității. Mai întâi ia seama că la Avraam chiar Domnul

duobus angelis etiam Dominus adfuit, ad Lot uero duo tantummodo angeli pergunt. Et quid dicunt? *Misit nos Dominus conterere ciuitatem et perdere eam.* Ille ergo suscepit eos qui perditum darent, non suscepit eum qui saluaret; Abraham uero suscepit et eum qui saluat et eos qui perdunt.

Nunc uideamus quomodo unusquisque suscipiat. *Vidit*, inquit, *Abraham et occurrit iis in obuiam.* Considera protinus impigrum et alacrem in officiis Abraham. Ipse currit in obuiam et cum occurrisset, *refestinat*, inquit, *ad tabernaculum et dicit ad uxorem suam: festina ad tabernaculum.* Vide in singulis quanta sit suscipientis alacritas. Festinatur in omnibus, omnia perurgentur, nihil per otium geritur. Dicit ergo ad uxorem suam Sarram: *Festina ad tabernaculum et consperge tres mensuras similaginis et fac subcinericias.* Hoc graece ἐγκρυφίας dicitur, quod occultos uel absconditos indicat panes. *Ipse autem cucurrit*, inquit, *ad boues et accepit uitulum.* Qualem uitulum? Forte qui potuit primus occurrere? Non ita est, sed uitulum *bonum et tenerum.* Et licet cuncta festinet, scit tamen quae praecipua et magna sunt Domino uel angelis offerenda. Accepit ergo uel elegit de grege uitulum *bonum et tenerum* et tradidit puero. *Puer*, inquit, *festinauit facere eum.* Ipse currit, uxor festinat, puer accelerat: nullus piger est in domo sapientis. Apponit ergo uitulum et simul cum eo panes et similam, sed et lac et butyrum. Haec sunt Abrahae et Sarrae hospitalitatis officia.

Nunc uideamus quid etiam Lot. Hic neque similam habet neque panem mundum, sed farinam. Neque tres mensuras similae nouit neque ἐγκρυφίας, id est absconditos ac mysticos panes, apponere uenientibus potest.

2. Sed persequamur nunc interim, quid agit Abraham cum tribus uiris qui *adstiterunt super eum?* Hoc ipsum uide

a fost de față, cu doi îngeri, iar la Lot vin doar doi îngeri. Și ce spun? *„Ne-a trimis pe noi Domnul să nimicim cetatea și să o pierdem.”* Lot i-a primit, Gn. 19,13
așadar, pe cei care aduc pieirea, nu L-a primit pe Cel care salvează; Avraam primește și pe Cel care salvează, și pe cei care aduc pieirea.

Să vedem acum în ce fel fiecare dintre ei îi întâmpină. *I-a văzut Avraam și a ieșit înaintea lor.* Observă Gn. 18,2
că Avraam este neobosit și grabnic, fără zăbavă în slujire. Aleargă în întâmpinare și, după ce îi întâlnește, *se grăbește înapoi la cort și spune către soția sa: „Vino repede la cort!”*. Vezi cât de mare este, de Gn. 18,6
fiecare dată, zelul primitorului? În toate se grăbește, toate sunt zorite, nimic nu este îndeplinit cu zăbavă. Așadar, spune către soția sa, Sarra: *„Grăbește la cort, frământă trei măsuri de făină fină și fă pâini sub cenușă!”*. Acestea se numesc în greacă **ἐγκρυφίας,** Gn. 18,6
termen ce semnifică „pâini ascunse” sau „tainice”[119]. *A alergat însă el însuși la turmă și a luat un vițel.* Gn. 18,7
Care vițel? Cel ce i-a ieșit în față primul? Nu, ci vițelul *bun și suav.* Și deși în toate se grăbește, știe *Cf.* Gn. 18,7
totuși că Domnului și îngerilor le trebuie oferite cele alese și importante. A luat, așadar, sau a ales din turmă un vițel bun și suav și l-a dat slugii. *Sluga s-a grăbit să-l pregătească.* El aleargă, soția se grăbește, Gn. 18,7
sluga se mișcă iute: în casa înțeleptului leneșul nu are loc. Pune, deci, pe masă vițelul și, o dată cu el, pâini din făină fină, dar și lapte și unt. Acestea sunt, *Cf.* Gn. 18,8
pentru Avraam și Sarra, actele ospitalității.

Să vedem acum ce se întâmplă în cazul lui Lot. Acesta nu are nici făină fină, nici pâine curată, ci făină simplă. Nici nu a cunoscut cele trei măsuri de făină fină și nici nu poate să pună pe masă **ἐγκρυφίας**, adică pâini ascunse și tainice[120], celor ce sosesc.

2. Să urmărim deocamdată ce face Avraam cu cei trei bărbați ce *au stat deasupra lui.* Înțelege ce *Cf.* Gn. 18,1

quale sit, quod *super eum* ueniunt, non contra eum. Subiecerat quippe se uoluntati Dei, ideo *super eum* adstare dicitur Deus. Apponit ergo panes *tribus mensuris similaginis* conspersos. Tres uiros suscepit, *tribus mensuris similaginis* panes conspersit. Totum quod agit mysticum, totum sacramentis repletum est. Apponitur uitulus, ecce aliud sacramentum. Vitulus ipse non est durus, sed *bonus et tener*. Et quid tam tenerum, quid tam bonum quam est ille qui *humiliauit se* pro nobis *usque ad mortem* et *animam suam posuit pro amicis suis*? *Vitulus* ille *saginatus*, quem pro recepto paenitente filio iugulat pater. *Sic enim dilexit hunc mundum*, *ut filium suum unicum daret* pro huius mundi uita.

Nec tamen latet sapientem quos susceperit. Tribus occurit et unum adorat et ad unum loquitur dicens : *Declina ad puerum tuum et refrigera te sub arbore*.

Sed quomodo addit iterum quasi hominibus loquens : *Accipiatur*, inquit, *aqua et lauentur pedes uestri*? Docet quidem te per haec Abraham, pater gentium et magister, quomodo hospites suscipere debeas et ut laues hospitum pedes, tamen et hoc in mysterio dicitur. Sciebat enim dominica sacramenta non nisi in lauandis pedibus consummanda. Sed ne illius quidem praecepti eum pondus latebat, quo dicitur a Saluatore : *Si qui non susceperint uos*, *etiam puluerem qui adhaesit pedibus uestris excutite in testimonium illis. Amen dico uobis quia tolerabilius erit terrae Sodomorum in die iudicii quam illi ciuitati*. Volebat ergo praeuenire et lauare pedes, ne quid forte puluueris resideret, quod ad testimonium incredulitatis excussum posset *in die iudicii reseruari*.

Propterea ergo dicit sapiens Abraham : *Accipiatur aqua et lauentur pedes uestri*.

semnifică faptul că vin *deasupra lui*, nu „înaintea lui”! Se supusese cu adevărat voinței lui Dumnezeu, și de aceea se spune că Dumnezeu stă *deasupra lui*. Pune pe masă, așadar, pâini frământate *din trei măsuri de făină fină*. A primit trei oameni, a frământat pâini *din trei măsuri de făină fină*. Tot ceea ce face este mistic, totul este plin de taine. Vițelul a fost pus pe masă: iată altă taină! Iar vițelul nu este tare, ci *bun și suav*. Și cine este atât de suav și atât de bun pe cât este Cel ce *s-a umilit* pentru noi *până la moarte* și *sufletul Său l-a pus pentru prietenii Săi*? Acesta este *vițelul îngrășat* pe care tatăl îl înjunghie ca să-l primească pe fiul pocăit. *Căci astfel a iubit această lume, încât pe singurul Său Fiu L-a dat* pentru viața acestei lumi.

Cf. Gn. 18,6

Cf. Flp. 2,8

Cf. In. 15,13

Cf. Lc. 15,23

In. 3,16

Iar înțeleptului nu-i rămâne ascunsă nici identitatea celor pe care i-a primit. Întâmpină trei, dar venerează pe unul singur și rostește către unul singur: *„Coboară la sluga Ta și Te odihnește sub copac!”*.

Gn. 18,3-4

Dar de ce adaugă iarăși, ca și cum ar vorbi unor oameni: *„Să se ia apă și să fie spălate picioarele voastre!”*? Avraam, părintele și învățătorul neamurilor, te învață prin acestea în ce fel trebuie să primești oaspeți și să speli picioarele oaspeților; totuși și aceasta se spune ca mister. Căci știa că tainele stăpânului nu pot fi primite decât cu picioarele spălate. Nu-i rămânea ascunsă nici importanța poruncii date de Mântuitorul: *„Dacă unii nu vă vor primi pe voi, scuturați și praful care s-a lipit de picioarele voastre ca mărturie împotriva lor! Amin zic vouă: mai ușor va fi pământului Sodomei în ziua judecății decât acelei cetăți!”*. Avraam voia, așadar, să prevină aceasta și să spele picioarele, ca nu cumva să rămână vreo fărâmă de praf care să poată fi *păstrată* ca mărturie ce acuză necredința *în ziua judecății*.

Gn. 18,4

Cf. In. 13,6

Mc. 6,11, Mt. 10,15

De aceea, așadar, spune înțeleptul Avraam: *„Să se ia apă și să fie spălate picioarele voastre!”*.

Gn. 18,4

3. Sed uideamus iam quid etiam in consequentibus dicitur. *Ipse autem*, inquit, *Abraham adstabat iis sub arbore.*

Ad huiuscemodi narrationes circumcisas aures requirimus. Neque enim summam sollicitudinem Spiritui sancto fuisse credendum est, ut scriberet in libris legis ubi staret Abraham. Quid enim me iuuat, qui ueni audire quid Spiritus sanctus humanum doceat genus, si audiero quod *Abraham stabat sub arbore*?

Sed uideamus quae sit haec arbor, sub qua stabat Abraham et conuiuium Domino atque angelis exhibebat. *Sub arbore*, inquit, *Mambre. Mambre* in nostra lingua interpretatur uisio siue perspicacia. Vides qui et qualis est locus, in quo Dominus potest habere conuiuium? Delectauit eum uisio et perspicacia Abrahae. Erat enim mundus corde, ut posset uidere Deum. In tali ergo loco et in tali corde potest Dominus cum angelis suis habere conuiuium. Denique *ante prophetae uidentes dicebantur.*

4. Quid ergo dicit Dominus ad Abraham? *Vbi est*, inquit, *Sarra uxor tua? At ille: Ecce, ait, in tabernaculo. Dixit autem Dominus: ueniens ueniam in tempore ad te secundum tempus hoc, et habebit filium Sarra uxor tua. Audiebat autem Sarra stans post ostium tabernaculi post Abraham.*

Discant mulieres exemplis patriarcharum, discant, inquam, mulieres sequi uiros suos. Neque enim sine causa scriptum est quod *Sarra stabat post Abraham*, sed ut ostenderetur quia uir si praecedat ad Dominum, sequi mulier debet. Quod dico sequi debere mulierem, in eo, si adstare uirum suum uideat Deo.

Alioquin adscendamus ad altiorem intelligentiae gradum et dicamus uirum in nobis esse rationabilem sensum et mulierem, quae ei uelut uiro sociata est, carnem nostram.

3. Să vedem acum ce se spune în continuare: *Iar Avraam stătea aproape de ei sub copac.* Gn. 18,8

În cazul narațiunilor de acest fel cerem urechi tăiate împrejur. Căci nu trebuie să credem că cea mai mare grijă a Duhului Sfânt a fost să scrie în cărțile Legii unde stătea Avraam. Cu ce mă ajută pe mine, care am venit să ascult ce învață Duhul Sfânt neamul omenesc, dacă voi auzi că *Avraam stătea sub copac*? *Cf.* Gn. 18,8

Să vedem însă care este copacul sub care stătea Avraam și pe care îl oferea spre odihnă Domnului și îngerilor. Spune *Scriptura*: *sub copacul Mambre.* Gn. 18,1 *Mambre* se tâlcuiește în limba noastră „arătare" sau „privire pătrunzătoare"[121]. Vezi care și de ce fel este locul în care Domnul poate avea petrecere? Arătarea și privirea pătrunzătoare ale lui Avraam L-au încântat. Căci era curat la inimă, Îl putea vedea pe Dumnezeu. Într-un astfel de loc, așadar, și într-o astfel de inimă poate avea petrecere Domnul[122] împreună cu îngerii Lui. De altfel, *mai înainte profeții erau numiți „văzători"*[123]. 1Rg. 9,9

4. Ce spune Domnul către Avraam? *„Unde este Sarra, soția ta?". Și acela spune: „Iată, în cort". Iar Domnul a spus: „Venind voi veni*[124] *la tine la vremea potrivită, după acest timp, și Sarra, soția ta, va avea un fiu". Iar Sarra auzea, stând după ușa cortului, în spatele lui Avraam.* Gn. 18,9

Să învețe femeile din exemplele patriarhilor, să învețe femeile să-și urmeze bărbații! Căci nu fără motiv s-a scris că *Sarra stătea în spatele lui Avraam*, ci ca să se arate că bărbatul, dacă se îndreaptă spre Domnul, trebuie să fie urmat de femeie. Spun că femeia trebuie să-i urmeze în acest caz, dacă îl vede pe bărbat stând în fața lui Dumnezeu.

Altfel, urcând pe o treaptă mai înaltă a înțelegerii, să numim „bărbat", în noi, gândul rațional, iar „femeie" carnea noastră, care îi este asociată ca unui bărbat[125].

Sequatur ergo semper caro rationabilem sensum nec in id umquam desidiae ueniatur, ut carni in luxuria et uoluptatibus fluitanti in dicionem redactus obsequatur rationabilis sensus.

Stabat ergo *Sarra post Abraham*. Sed et mysticum aliquid sentire in hoc possumus loco, si uideamus quomodo in Exodo *praecedebat Deus in columna ignis per noctem et in columna nubis per diem* et synagoga Domini sequebatur post ipsum.

Sic ergo intelligo et Sarram secutam esse uel stetisse *post Abraham*.

Quid post haec dicitur? *Et erant*, inquit, *ambo presbyteri* – id est senes – *et prouecti in diebus suis*. Quantum ad aetatem corporis pertinet, multi ante ipsos numerosioribus annis duxerant uitam, nemo tamen presbyter appellatus est. Unde uidetur nomen hoc sanctis non longaeuitatis ratione, sed maturitatis adscribi.

5. Quid ergo post tantum ac tale conuiuium quod Abraham Domino et angelis sub arbore uisionis exhibuit? Proficiscuntur hospites. *Abraham autem deducebat*, inquit, *eos et ambulabat cum iis. Dominus autem dixit: Non celabo Abraham puerum meum quod ego faciam. Abraham autem fiet in gentem magnam et multam et benedicentur in ipso omnes gentes terrae. Sciebat enim quia praecipiet filiis eius, et seruabunt uias Domini, ut faciant iustitiam et iudicium, ut impleat Dominus Abrahae quae indicauit ei. Et dixit: Clamor Sodomorum et Gomorrhae repletus est, et peccata eorum magna ualde. Descendi ergo ut uiderem si secundum clamorem ipsorum qui uenit ad me consummantur; sin autem, ut sciam*. Haec Scripturae diuinae sunt uerba.

Videamus ergo nunc quid in his intelligi dignum sit.

Descendi, inquit, *ut uideam*. Quando ad Abraham responsa deferuntur, non dicitur Deus descendere, sed supra

Întotdeauna, așadar, carnea urmează gândului rațional și niciodată nu se ajunge la atâta delăsare, încât acesta, înrobit, să urmeze cărnii șovăielnice în excese și în plăceri.

Deci *Sarra stătea în spatele lui Avraam*. Putem sesiza ceva mistic în acest loc și dacă vedem în ce fel, în Exod, *Dumnezeu mergea înainte în stâlp de foc noaptea și în stâlp de nor ziua*, iar adunarea Domnului mergea după El. *Cf.* Ex. 13,21

Astfel înțeleg, așadar, că Sarra a urmat sau *a stat în spatele lui Avraam*.

Ce se spune după acestea? Zice: *Și erau amândoi bătrâni* – adică vârstnici[126] – *și înaintați în zilele lor*. În privința vârstei trupului, mulți, înaintea lor, au trăit mai mulți ani, și totuși nimeni nu a fost numit bătrân. Se dovedește astfel că acest nume a fost dat sfinților nu din cauza longevității, ci a maturității[127]. Gn. 18,11

5. Ce urmează, așadar, după acest ospăț pe care Avraam l-a oferit Domnului și îngerilor Săi sub copacul arătării? Oaspeții pleacă. *Avraam însă îi conducea și mergea cu ei. Iar Domnul a spus: „Nu voi ascunde lui Avraam, sluga Mea, ce voi face. Avraam va deveni un neam mare și numeros și se vor binecuvânta în el toate neamurile pământului”. Căci știa că va porunci fiilor lui și că ei vor păzi căile Domnului, ca să facă dreptate și judecată, pentru ca Domnul lui Avraam să-i împlinească tot ceea ce i-a arătat. Și a spus: „Strigătul Sodomei și al Gomorei s-a împlinit și păcatele lor sunt foarte mari. Am coborât așadar, să văd dacă, după strigătul lor, care a ajuns la Mine, ele s-au săvârșit; dacă este altfel, ca să cunosc”*. Acestea sunt cuvintele Scrierii divine. Gn. 18,16-21

Să vedem, așadar, ce este demn să fie înțeles în acestea.

Spune: *„Am coborât ca să văd”*. Când cuvintele sunt adresate lui Avraam, nu se spune că Dumnezeu Gn. 18,21

ipsum adstare, sicut supra exposuimus : *Adstiterunt*, inquit, *tres uiri super eum*. Nunc autem, quia peccatorum causa agitur, descendere dicitur Deus. Vide ne adscensionem et descensionem localem sentias. Frequenter enim hoc in diuinis Litteris inuenitur, sicut in Michea propheta : *Ecce*, inquit, *Dominus exiit de loco sancto suo et descendit et incedet super excelsa terrae*. Descendere ergo dicitur Deus, quando curam humanae fragilitatis habere dignatur. Quod specialius de Domino ac Saluatore nostro sentiendum est, qui *non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens*. Descendit ergo. *Neque* enim *alius adscendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, Filius hominis, qui est in caelo*. Descendit enim Dominus non solum curare, sed et portare quae nostra sunt. *Formam namque serui accepit*, et cum sit ipse inuisibilis naturae, utpote aequalis Patri, habitum tamen uisibilem suscepit, *et repertus est habitu ut homo*.

Sed et cum descendit, aliis deorsum est, aliis uero adscendit et sursum est. Nam electis Apostolis adscendit *in montem excelsum et ibi transformatur coram ipsis*. Illis ergo quos de mysteriis regni caelorum docet, sursum est ; turbis autem et Pharisaeis, quibus exprobrat peccata, deorsum est et ibi est cum ipsis, ubi fenum est. Transformari autem deorsum non poterat, sed sursum adscendit cum his qui sequi se poterant, et ibi transformatur.

6. *Descendi ergo*, inquit, *ut uideam, si secundum clamorem eorum, qui uenit ad me, consummantur* ; *sin autem, ut sciam*.

Ex isto sermone haeretici impugnare solent Deum meum dicentes : Ecce nesciebat Deus legis quid ageretur in

„a coborât", ci că a stat *deasupra lui*, după cum am arătat mai sus: *Au stat deasupra lui trei bărbați.* Gn. 18,2 Acum însă, pentru că este vorba de păcătoși, se spune că Dumnezeu „coboară". Fii atent să nu înțelegi înălțarea și coborârea în sens spațial! Căci adesea găsim această remarcă în Scrierile divine, după cum în profetul Miheea: *Iată, Domnul a ieșit din locul cel sfânt al Lui și a coborât și va merge pe înălțimile pământului.* Este spus, așadar, că Dumnezeu Mih. 1,3 coboară când binevoiește să se îngrijească de slăbiciunea omenească. Trebuie să gândim aceasta mai aparte despre Domnul și Mântuitorul nostru, *care nu a socotit răpire [a faptului de] a fi egal cu Dumnezeu, ci S-a micșorat pe Sine, înfățișare de sclav primind.* Flp. 2,7 A coborât, așadar. *Căci nimeni nu a urcat la cer, decât Cel care a coborât din cer, Fiul omului, care este în cer.* Domnul a coborât nu numai ca să vindece, ci și ca să poarte cele care sunt ale noastre. In. 3,13 Căci *a primit înfățișare de sclav* și, în timp ce este prin natură nevăzut, căci este egal Tatălui, a luat asupra Sa un aspect vizibil, și *a fost considerat ca om, prin aspect*[128]. *Cf.* Flp. 2,7

Și chiar după ce a coborât, pentru unii El este jos, pentru alții însă urcă și este sus. Căci pentru apostolii aleși El urcă *pe munte înalt și acolo Se transfigurează înaintea lor.* Așadar, celor pe care îi învață despre *Cf.* Mc. 9,2 tainele împărăției cerurilor le este sus; pentru mul- *Cf.* Mt.13,11 ți mi și pentru farisei, ale căror păcate le mustră, El se află jos și este cu ei acolo unde există verdeață. Nu *Cf.* Mt.14,19 putea însă să Se transfigureze jos, ci urcă sus cu cei care pot să-L urmeze: acolo se transfigurează.

6. Spune, așadar: „*Am coborât ca să văd dacă, după strigătul lor care a ajuns până la Mine, ele s-au săvârșit; dacă este altfel, ca să cunosc*". Gn. 18,21

Din acest text ereticii îndrăznesc să-L atace pe Dumnezeul meu, spunând: „Iată, Dumnezeul Legii

Sodomis, nisi descendisset ut uideret et misisset qui discerent.

Sed nos, quibus praecipitur proeliari proelia Domini, acuamus aduersum eos *romphaeam uerbi Dei* et occurramus iis ad pugnam. Stemus in acie *succinti lumbos in ueritate*, simul et *scutum fidei praeferentes*, excipiamus eorum uenenata disputationum iacula et in ipsos ea rursum librata diligentius torqueamus. Talia namque sunt proelia Domini, quae proeliatus est Dauid et ceteri patriarchae. Stemus aduersum eos pro fratribus nostris. *Melius est enim mori me* quam ut rapiant et praedentur aliquos ex fratribus meis et argutis uerborum surreptionibus captiuos ducant paruulos et lactantes in Christo. Perfectis autem nec conferre poterunt manum nec uenire in certamen audebunt. Nos ergo, prius Dominum deprecantes et uestris orationibus adiuti, aggrediemur contra eos proelium uerbi.

Dicimus ergo cum fiducia quod secundum Scripturas non omnes sciat Deus. Peccatum nescit Deus et peccatores nescit Deus, alienos a se ignorat. Audi dicentem Scripturam : *Cognouit Dominus qui sunt eius*, *et : Discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini*. Suos cognoscit Dominus, iniquos autem et impios nescit. Audi Saluatorem dicentem : *Discedite a me*, *omnes operarii iniquitatis*, *non noui uos*. Et iterum Paulus dicit : *Si quis in uobis est propheta uel spiritalis*, *agnoscat quae scribo quia Domini sunt*. *Qui autem ignorat*, *ignoratur*.

Haec autem dicimus non blasphemum aliquid, sicut uos facitis, de Deo sentientes neque ignorantiam adscribentes

nu ar fi știut ce se întâmplă în Sodoma dacă nu ar fi coborât ca să vadă și dacă nu ar fi trimis soli care să afle!"[129].

Noi însă, cei cărora ni s-a poruncit să luptăm luptele Domnului, să ascuțim împotriva lor *sabia cuvântului lui Dumnezeu* și să le ieșim în față la luptă! Să stăm cu *rărunchii încinși în adevăr*, *purtând în față*, în același timp, *scutul credinței*, să întâmpinăm sulițele înveninate ale lor, sulițele disputelor, și să le abatem împotriva lor cu mai mare precizie, aruncându-le împotrivă! Căci astfel sunt luptele Domnului, care au fost purtate de David și de ceilalți patriarhi. Să le stăm împotrivă pentru frații noștri! Căci *este mai bine să mor eu* decât să răpească și să fure pe unii dintre frații mei, să ia prizonieri, prin seducția pătrunzătoare a discursurilor, pe copilașii și sugarii în Hristos. Împotriva celor desăvârșiți, însă, nici mâna nu o vor putea ridica, și nici nu vor îndrăzni să vină spre luptă. Prin urmare, rugându-L mai înainte pe Domnul și ajutați de rugăciunile voastre, vom începe împotriva lor bătălia cuvântului.

Cf. Ef. 6,14-17

Cf. 1Cor. 9,15

Așadar, spunem cu încredere că, după Scripturi, Dumnezeu nu îi cunoaște pe toți oamenii. Dumnezeu nu cunoaște păcatul și Dumnezeu nu-i cunoaște pe păcătoși; El îi ignoră pe cei ce Îi sunt străini. Ascultă Scriptura: *A cunoscut Domnul pe cei care sunt ai Lui*; *oricine cheamă numele Domnului să se depărteze de nelegiuire*. Domnul îi cunoaște pe cei ai Săi; pe cei nelegiuiți și pe cei necredincioși nu-i știe. Ascultă-L pe Mântuitorul, care spune: *„Depărtați-vă de la Mine, toți lucrătorii nelegiuirii, nu vă cunosc pe voi!"*. Și, iarăși, Pavel spune: *Dacă cineva dintre voi este profet sau om duhovnicesc, să cunoască cele pe care le scriu că sunt ale Domnului. Iar cine ignoră este ignorat*[130].

2Tim. 2,19 (*Cf.* Nm. 16,5)

Mt. 7,23

1Cor. 14,37-38

Spunând acestea despre Dumnezeu, le înțelegem însă fără a blasfemia, cum faceți voi, și nici nu-I

ei, sed ita intelligimus, quod hi quorum actus indignus Deo est indigni etiam notitia Dei ducantur. Non enim dignatur nosse Deus eum qui auersus est ab eo et ignorat eum. Et ideo dicit Apostolus quoniam *qui ignorat, ignoratur*.

Tali ergo specie et nunc de his qui habitant in Sodomis dicitur, ut, siquidem *secundum clamorem* qui adscendit ad Deum *actus eorum consummantur*, notione eius ducantur indigni ; si uero est in illis aliqua conuersio, si uel decem in illis inuenti fuerint iusti, ita demum nouerit eos Deus. Et ideo dixit : *Sin autem, ut sciam*. Non dixit, ut sciam quid agunt, sed ut ipsos sciam et scientia mea dignos faciam, si quos in ipsis inueniam iustos, si quos inueniam paenitentes, si quos tales quos debeam scire.

Denique quia nullus qui paeniteret, nullus qui conuerteretur alius inuentus est praeter Lot, ipse solus agnoscitur, ipse solus de incendio liberatur. Nec generi sequuntur admoniti nec uicini nec proximi, nullus cognoscere uoluit clementiam Dei, nullus ad misericordiam eius confugere ; idcirco et nullus agnoscitur. Haec quidem aduersum eos qui *iniquitatem in excelsum loquuntur*.

Nos uero operam demus tales effici actus nostros, talem conuersationem nostram, ut digni habeamur notitia Dei, ut nos scire dignetur, ut digni habeamur notitia filii eius Iesu Christi et notitia Spiritus sancti, ut agniti a Trinitate et nos sacramentum Trinitatis plene et integre et perfecte mereamur agnoscere reuelante nobis Domino Iesu Christo, *cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen*.

atribuim ignoranța, ci astfel înțelegem: cei a căror conduită este nedemnă de Dumnezeu sunt considerați nedemni de a fi cunoscuți de El. Căci Dumnezeu nu socotește demn să-l cunoască pe cel care este înstrăinat de El și Îl ignoră. De aceea și spune apostolul: *cine ignoră este ignorat.*

Așadar, la fel se spune și acum despre cei care locuiesc în Sodoma: dacă într-adevăr, *după strigătul* care a urcat până la Dumnezeu, *faptele lor s-au săvârșit*, să fie considerați nedemni de cunoașterea Lui. Dacă însă ar fi existat în aceia vreo întoarcere sau dacă ar fi fost găsiți între ei zece drepți, tocmai astfel i-ar fi cunoscut pe ei Dumnezeu. Și de aceea a spus: *„Dacă este altfel, ca să cunosc"*. Nu a spus: „ca să cunosc ce fac ei", ci „ca să-i cunosc pe ei și să-i fac demni de cunoașterea Mea, dacă voi găsi între aceștia drepți, dacă îi voi găsi pocăindu-se, dacă îi voi găsi la fel cu cei pe care ar trebui să-i cunosc".

Cf. Gn. 18,21

Gn. 18,32

Gn. 18,21

În fine, nu a fost găsit nimeni care să se pocăiască, nimeni care să se întoarcă, în afară de Lot; el singur a fost cunoscut, el singur este salvat de foc. Avertizați, nici ginerii nu-l urmează, nici vecinii, nici cei apropiați. Nimeni nu a vrut să cunoască îndurarea lui Dumnezeu, nimeni nu a vrut să recurgă la mila divină: de aceea nimeni nu este cunoscut. Acestea fie spuse *împotriva celor care rostesc nelegiuire în [privința] celor de sus.*

Cf. Gn. 19

Cf. Ps. 72,8

Noi însă să ne străduim să facem astfel faptele noastre, astfel purtarea noastră, încât să fim găsiți demni de cunoașterea lui Dumnezeu, ca să ne găsească vrednici de a fi cunoscuți, ca să fim aflați demni de cunoașterea Fiului Său, Iisus Hristos, și de cunoașterea Duhului Sfânt, încât, cunoscuți de Treime, să fim vrednici să cunoaștem și noi taina Treimii, pe deplin, pe de-a-ntregul și desăvârșit, dacă ne va revela Domnul Iisus Hristos, *Care are slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.*

Cf. 1Pt. 4,11

Homilia V

De Lot et filiabus eius

1. Missi angeli ad euersionem Sodomorum, cum iniunctum cuperant maturare negotium, curam prius gerunt hospitis Lot, ut eum de imminenti ignis excidio contemplatione hospitalitatis eximerent.

Audite haec, qui peregrinis clauditis domos ; audite haec, qui hospitem uelut hostem uitatis.

Lot in Sodomis habitabat. Alia eius bene gesta non legimus, hospitalitas in eo sola ex usu ueniens memoratur ; euadit ignes, euadit incendia ob hoc solum, quod domum suam patefecit hospitibus. Hospitalem domum angeli ingressi sunt ; clausas hospitibus domos ignis ingressus est.

Quid ergo ad hospitem suum pro hospitalitatis officiis dicant angeli, uideamus. *In monte*, inquit, *saluam fac animam tuam*, *ne forte comprehendaris*. Erat quidem hospitalis Lot, qui etiam, sicut ei Scriptura testimonium tulit, ab interitu latuit angelis hospitio receptis. Sed non erat ita perfectus, ut statim de Sodomis exiens montem posset adscendere ; perfectorum namque est dicere : *Leuaui oculos meos in montes*, *unde ueniet auxilium mihi*. Iste ergo neque talis erat qui inter Sodomitas perire deberet, neque tantus erat qui cum Abraham in excelsioribus posset habitare. Si enim

Omilia V

Despre Lot și fiicele lui

1. Trimiși ca să distrugă Sodoma, deși doreau să-și împlinească cât mai repede sarcina primită, îngerii au mai întâi grijă de gazdă, de Lot, scăpându-l de distrugerea iminentului incendiu datorită ospitalității [sale].

Auziți acestea voi, care încuiați ușa în fața străinilor, ascultați acestea voi, cei ce vă temeți de oaspete ca de oaste dușmană[131]!

Lot locuia în Sodoma. Nu citim despre alte fapte bune ale lui; singură, ospitalitatea, dovadă a obiceiului[132], este menționată în această carte. Scapă de foc, scapă de incendiu doar din acest motiv: și-a deschis ușa oaspeților. În casa primitoare au intrat îngeri; în casele zăvorâte a intrat focul.

Să vedem, așadar, ce spun îngerii către gazda lor ca răsplată pentru actele ospitalității: *„Pe munte salvează-ți sufletul tău, ca nu cumva să fii prins!”*. Era într-adevăr primitor de străini Lot, cel ce a scăpat de moarte pentru că dăduse primire îngerilor, după cum Scriptura i-a dat mărturie. Însă nu era atât de desăvârșit, încât, ieșind din Sodoma, să poată urca muntele imediat; este specific doar celor desăvârșiți a spune: *„Am ridicat ochii mei spre munți, de unde îmi va veni ajutorul”*. El nu era, așadar, atât de rău încât să trebuiască să piară între sodomiți, dar nici atât de bun încât să poată locui cu Avraam în cele de

Gn. 19,17

Cf. Evr. 13,2

Ps. 120,1

fuisset talis, numquam ad eum diceret Abraham : *Si tu ad dextram, ego ad sinistram, aut si tu ad sinistram, ego ad dextram* nec habitacula ei sodomitica placuissent. Erat ergo medius quidam inter perfectos et perditos. Et sciens non conuenire uiribus suis ut adscenderet montem, religiose et humiliter excusat dicens : *Non possum in monte saluus fieri, sed ecce haec ciuitas pusilla est, hic saluabor, et non est pusilla.* Ingressus uero Segor ciuitatem pusillam, in ea saluatur. Et post haec cum filiabus adscendit in montem.

Neque enim de Sodomis adscendi poterat in montem, quamuis scriptum sit de terra Sodomorum, priusquam subuerteretur, eo tempore quo Lot habitationem eius elegit, *fuisse sicut paradisus Dei et sicut terra Aegypti.* Et tamen, ut paruo quodam utamur excessu, quaenam uidetur esse uicinitas *paradiso Dei* et *terrae Aegypti*, ut ex aequo his Sodoma comparetur? Sed ego ita puto, quod, antequam peccaret Sodoma, cum adhuc simplicitatem uitae incontaminabilis custodiret, erat *sicut paradisus Dei* ; ubi uero decolorari coepit et peccatorum maculis obscurari, *sicut terra Aegypti* facta est.

Sed et illud requirimus, quoniamquidem propheta dicit quia *restituetur soror tua Sodoma in antiquum*, utrumnam restitutio eius etiam hoc recipiat, ut sit *sicut paradisus Dei* an solum *sicut terra Aegypti.* Ego quidem dubito si in tantum poterunt Sodomorum peccata decoqui et eo usque scelera purgari, ut restitutio eorum tanta sit, quae non solum terrae Aegypti uerum etiam Dei paradiso comparetur. Vrgebunt tamen nos, qui hoc confirmare uolunt, ex eo praecipue sermone qui additus huic repromissioni uidetur – non enim dixit quia *restituetur Sodoma* et cessauit, sed ait : *Restituetur Sodoma in antiquum* –, et asseuerabunt antiquum eius statum non fuisse *ut terram Aegypti*, sed *ut paradisum Dei.*

sus. Dacă ar fi fost astfel, Avraam nu i-ar fi spus niciodată *„dacă tu* [vei merge] *la dreapta, eu* [voi merge] *la stânga; dacă tu la stânga, eu la dreapta”*, Gn.13,9 și nici nu i-ar fi plăcut lui Lot locuințele sodomitice[133]. Era, așadar, la mijloc, între cei desăvârșiți și cei pierduți. Și știind că nu se potrivește puterilor lui să urce muntele[134], se scuză pios și cu umilință, spunând: *„Nu pot să fiu salvat pe munte, ci, iată, există această cetate mică, în acest loc voi fi salvat, și ea nu este mică”*[135]. Gn. 19,19-20 *Cf.* Gn. 19,23 A intrat, desigur, în Segor, cetate mică, s-a salvat în ea. Și după acestea urcă pe munte împreună cu fiicele. *Cf.* Gn. 19,30

Căci nu putea să fie înălțat din Sodoma pe munte, deși s-a scris despre pământul Sodomei că, înainte de a fi nimicit, atunci când Lot și l-a ales spre locuire, *era ca grădina lui Dumnezeu și ca pământul Egiptului.* *Cf.* Gn. 13,10 Și totuși, folosind o mică digresiune, ce asemănare ar putea exista între *grădina lui Dumnezeu* și *pământul Egiptului*, încât Sodoma să fie comparată cu ambele? Eu cred că, mai înainte ca Sodoma să păcătuiască, cetatea păstrase simplitatea vieții neprihănite: era *ca grădina lui Dumnezeu.* Când însă a început să se corupă și să fie roasă de viermii păcatelor, s-a făcut *ca pământul Egiptului.*

Pentru că profetul spune că *„va fi restabilită sora ta, Sodoma, în vechea ei stare”*, ne întrebăm și aceasta: Iez. 16,55 Sodoma va fi *ca grădina lui Dumnezeu* sau doar *ca pământul Egiptului*? Eu mă îndoiesc că păcatele Sodomei vor putea fi împuținate, iar nelegiuirile vor putea fi șterse într-atât încât cetatea să poată fi comparată fie și cu pământul Egiptului, nu numai cu grădina lui Dumnezeu. Cei care vor să afirme totuși aceasta ne vor opune mai ales sintagma adăugată promisiunii (căci nu a spus doar că „Sodoma va fi restabilită”, ci spune *„va fi restabilită Sodoma în vechea ei stare”*) și vor susține că vechea ei stare nu a fost *ca pământul Egiptului*, ci *ca grădina lui Dumnezeu*[136].

2. Sed redeamus ad Lot, qui cum uxore et filiabus interitum fugiens Sodomorum, accepto ab angelis mandato ne retrorsum respiceret, tendebat in Segor. Sed uxor eius immemor fit praecepti, *retrorsum respicit*, impositam legem rumpit, *efficitur staticulum salis*. Putamus tantum sceleris in hoc esse commisso, ut, quia post se respexit mulier, interitum, quem diuino beneficio effugere uidebatur, incurreret? Quid enim tantum criminis habuit, si sollicita mulieris mens retrorsum, unde nimio flammarum crepitu terrebatur, adspexit?

Sed quia *lex spiritalis est* et quae contingebant antiquis, *in figura contingebant*, uideamus ne forte Lot, qui non respexit post se, rationabilis est sensus et animus uirilis, uxor autem hic carnis imaginem teneat. Caro est enim quae respicit semper ad uitia, quae, cum animus tendit ad salutem, illa retrorsum respicit et uoluptates requirit. Inde denique et Dominus dicebat: *Nemo manum suam mittens in aratrum et retro respiciens aptus est regno Dei*. Et addit: *Mementote uxoris Lot*. Quod autem *fit staticulum salis*, insipientiae eius indicium uidetur expositum. Sal enim prudentiae loco ponitur, quae ei defuit.

Pertendit ergo Lot in Segor ibique paulisper collectis uiribus, quas in Sodomis habere non potuit, adscendit in montem et ibi habitauit, sicut Scriptura dicit, *ipse et duae filiae eius cum eo*.

3. Post haec iam refertur illa famosissima fabula, in qua scribitur filias eius arte furatas concubitum patris. In quo nescio si qui potest ita excusare Lot, ut cum immunem faciat a peccato. Neque rursum ita eum accusandum puto, ut tam grauis incesti fieri debeat reus. Non enim inuenio

2. Să ne întoarcem la Lot: scăpând de nimicirea Sodomei împreună cu soția și cu fiicele, după ce a primit poruncă de la îngeri să nu privească înapoi, se îndrepta spre Segor. Dar soția lui uită interdicția, *privește înapoi*, încalcă legea stabilită, *se face statuie de sare*. Să considerăm că atât de mare este gravitatea greșelii încât, fiindcă femeia a privit în urma sa, de aici să-i vină sfârșitul, de care părea a scăpa prin mila divină? Ce a fost atât de grav în faptul că mintea tulburată a femeii a privit înapoi, de unde era alungată de vuietul pătrunzător al flăcărilor? *Cf.* Gn. 19,17 *Cf.* Gn. 19,26

Dar, fiindcă *legea este duhovnicească*, iar cele ce se întâmplau celor din vechime li *se întâmplau în preînchipuire*, să vedem dacă nu cumva Lot, care nu a privit în urma sa, este gândul rațional și spiritul bărbătesc, iar femeia este aici imaginea cărnii[137]. Căci carnea este cea care privește întotdeauna spre vicii: când spiritul tinde spre mântuire, ea le privește pe cele din urmă și cere plăceri[138]. La fel spunea și Domnul: *„Nici unul care pune mâna sa pe plug și privește înapoi nu este potrivit pentru împărăția lui Dumnezeu”*. Și adaugă: *„Amintiți-vă de soția lui Lot!”*. Iar faptul că *se face statuie de sare* pare a fi indiciu al lipsei de înțelepciune a acesteia: sarea este pusă în locul prudenței, care i-a lipsit[139]. *Cf.* Rom. 7,14 *Cf.* 1Cor. 10,11 Lc. 9,62 Lc. 17,32

Ajunge așadar Lot în Segor și acolo, adunându-și în scurt timp puterile, pe care nu a putut să le aibă în Sodoma, s-a urcat pe munte și s-a stabilit acolo, *el și cele două fiice ale lui cu el*, după cum spune Scriptura. Gn. 19,30

3. După acestea este relatată acea prea cunoscută povestire, în care se scrie că fiicele lui obțin cu viclesug împreunarea cu tatăl[140]. Nu știu dacă cineva poate să-l apere pe Lot încât să-l facă pe el neîntinat de păcat. Dar, iarăși, nici nu cred că el trebuie să fie acuzat într-atât, încât să trebuiască să devină vinovat *Cf.* Gn. 19,31-38

eum insidiatum esse aut uiolenter eripuisse pudicitiam filiarum, sed magis insidias passum et arte circumscriptum. Sed neque rursum circumuentus fuisset a puellis, nisi inebriari potuisset. Vnde uidetur mihi in parte culpabilis, in parte excusabilis inueniri. Excusari namque potest, quod a concupiscentiae et uoluptatis crimine liber est et quia neque ipse uoluisse arguitur neque uolentibus consensisse ; subiacet uero culpae, quod decipi potuit, quod uino nimis indulsit et hoc non semel, sed iterum fecit.

Nam et ipsa Scriptura mihi uidetur pro eo quodammodo satisfacere, cum dicit : *Nesciebat enim cum dormiret cum iis et cum surgeret.* De filiabus hoc non dicitur, quae studio et arte decipiunt patrem. Ille tamen in tantum sopitus est uino, ut nesciret dormisse se cum filia priore neque cum iuniore.

Audite ebrietas quid agat ; audite quantum facinoris conciliet temulentia. Audite et cauete, uos o quibus istud malum non in crimine, sed in usu est. Ebrietas decipit quem Sodoma non decepit. Vritur ille flammis mulierum quem sulphurea flamma non ussit.

Erat ergo Lot arte, non uoluntate deceptus. Ideo medius quidam est inter peccatores et iustos ; quippe qui ex Abrahae quidem cognatione descenderit, in Sodomis tamen habitauerit. Nam et hoc quod euadit ex Sodomis, sicut Scriptura indicat, magis ad honorem Abrahae quam ad meritum pertinet Lot. Sic enim ait : *Et factum est,* inquit, *cum exterminaret Deus ciuitates Sodomorum, recordatus est Deus Abrahae et eiecit Lot de terra illa.*

4. Sed et filiarum eius propositum puto diligentius considerandum, ne forte etiam ipsae non tantum, quantum putatur, accipere criminis mereantur. Refert enim Scriptura quia

pentru un atât de grav incest[141]. Căci nu aflu că el a atentat la pudoarea fiicelor prin viclenie sau cu forța, ci mai degrabă el a fost prins în capcană și asaltat cu vicleșug. Dar, iarăși, nu ar fi putut fi biruit de copile dacă nu s-ar fi lăsat îmbătat[142]. Mi se pare, observând acestea, că el poate fi considerat în parte vinovat, în parte nevinovat. Căci poate fi scuzat, fiindcă este liber de vina dorinței și a voluptății și fiindcă se poate argumenta că nici nu a voit, nici nu a consimțit celor ce voiau; este însă vinovat fiindcă a putut fi înșelat, fiindcă s-a dedat prea mult vinului, și aceasta a făcut-o nu doar o dată, ci și a doua oară.

Mi se pare că însăși Scriptura îl scuză oarecum, când spune: *Căci nu știa când se culca cu ele și când se trezea.* Nu spune aceasta despre fiice, care l-au înșelat pe tată cu vicleșug și cu dibăcie. El însă este atât de adormit de vin, încât nu știe că s-a culcat cu fiica mai mare și apoi cu cea mai mică. Gn. 19,35

Auziți ce lucrează beția, auziți cât de mare este crima mijlocită de beție! Auziți și vă păziți voi, cei pentru care acest rău nu este greșeală, ci obișnuință! Beția îl înșală pe cel pe care Sodoma nu l-a putut înșela[143]! De înflăcărarea femeilor este mistuit cel pe care flacăra de sulf nu l-a mistuit!

Așadar, Lot a fost înșelat din pricina vicleșugului, nu prin voință proprie. De aceea el este la mijloc între păcătoși și drepți; într-adevăr, el cobora din neamul lui Avraam, însă locuia în Sodoma. Chiar faptul că a scăpat din Sodoma se datorează mai degrabă cinstirii lui Avraam decât meritului lui Lot, după cum Scriptura indică: *Și s-a făcut [că], în timp ce Dumnezeu nimicea cetățile Sodomei, și-a amintit Dumnezeu de Avraam și l-a scos pe Lot din ținutul acela*[144]. Gn. 19,29

4. Și planul fiicelor lui cred că trebuie cercetat mai atent, ca nu cumva să li se atribuie o atât de mare vină pe cât s-ar putea crede. Căci Scriptura

dixerunt inuicem sibi: *Pater*, inquit, *noster senior est et nemo est super terram, qui intret ad nos, sicut conuenit omni terrae. Veni et potemus patrem nostrum uino et dormiamus cum eo et suscitemus de patre nostro semen.*

Quantum ad ea quae de his dicit Scriptura, uidetur etiam pro ipsis quodammodo satisfacere. Apparet namque filias Lot didicisse quaedam de consummatione mundi, quae immineret per ignem, sed tamquam puellae non integre perfecteque didicerant. Nescierunt quod sodomiticis regionibus igne uastatis multum adhuc spatii integrum resideret in mundo; audierunt in fine saeculi terram et omnia elementa ignis ardore decoquenda. Videbant ignem, uidebant sulphureas flammas, uidebant cuncta uastari; matrem quoque suam uidebant non esse saluatam. Suspicatae sunt tale aliquid factum quale in temporibus audierant Noe, et ob reparandam mortalium posteritatem solas se esse cum parente seruatas. Recuperandi igitur humani generis desiderium sumunt atque instaurandi saeculi ex sese dandum opinantur exordium. Et quamuis grande iis crimen uideretur furari concubitum patris, grauior tamen iis uidebatur impietas, si humanae, ut putabant, posteritatis spem seruata castitate delerent. Propter hoc ergo consilium ineunt minore, ut ego arbitror, culpa, spe tamen argumentoque maiore.

Patris maestitiam uel rigorem uino molliunt et resoluunt. Singulis ingressae noctibus singulae suscipiunt ab ignorante conceptum; ultra non repetunt, non requirunt. Vbi hic libidinis culpa, ubi incesti crimen arguitur? Quomodo dabitur uitio, quod non iteratur in facto? Vereor proloqui quod sentio; uereor, inquam, ne castior fuerit harum incestus quam pudicitia multarum. Discutiant se et requirant feminae in coniugiis positae, si ob hoc solum adeant uiros ut suscipiant

arată că și-au spus una alteia: *„Tatăl nostru este în vârstă și nu este nimeni pe pământ care să intre la noi, după cum se obișnuiește în tot pământul. Vino, să-l îmbătăm pe tatăl nostru cu vin, să ne culcăm cu el și să ridicăm sămânță*[145] *din tatăl nostru!”*. Gn. 19,31-32

În privința celor spuse despre acestea, se pare că însăși Scriptura le scuză, într-un oarecare mod. Căci este limpede că fiicele lui Lot aflaseră câte ceva despre sfârșitul lumii, prin foc, sfârșit care era aproape, dar, ca tinere copile, nu aveau cunoștință deplină și desăvârșită. Nu au știut că mai există un imens spațiu neatins de foc, lângă tărâmurile sodomitice devastate. Auziseră că la sfârșitul veacului pământul și toate stihiile vor trebui să fie distruse prin flacăra focului. Vedeau focul, vedeau flăcările de sulf, vedeau că toate sunt pustiite; vedeau, la fel, că mama lor nu se salvase. S-au gândit că s-a întâmplat ca în vremea lui Noe, că doar ele fuseseră salvate, pentru a asigura descendența muritorilor împreună cu părintele [lor][146]. Prind dorința de a restaura neamul omenesc și cred că din ele trebuie dat început noului veac. Și deși mare le pare crima de a obține prin viclesug împreunarea cu tatăl, mai gravă li se pare totuși impietatea distrugerii nădejdii posterității umane prin păstrarea castității, așa cum credeau. De aceea, așadar, fac acest plan, vina fiind cu atât mai mică, după cum cred, cu cât nădejdea și motivul sunt mai mari. *Cf.* 2Pt. 3,12

Înmoaie tristețea, sau rigoarea, tatălui cu vin și îl moleșesc. Intrând la el, fiecare câte o singură noapte, iau zămislire de la cel ignorant; după ce aceasta se întâmplă, ele nu repetă, nu doresc[147]. Unde este aici vina plăcerii, unde se dovedește crima incestului? În ce mod va fi considerat ca viciu ceea ce, în fapt, nu se repetă? Mă tem să declar ce cred; mă tem, spun, să nu fi fost mai cast incestul acestora decât pudiciția multora. Să se întrebe și să cerceteze femeile căsătorite dacă se îndreaptă spre bărbați doar pentru a

liberos, si post conceptum desistunt. Istae enim, quae argui uidentur incesti, ut adeptae sunt conceptum, ultra non accedunt ad concubitum uiri. Nonnullae uero mulieres, neque enim uniuersas pariter notamus, sed sunt quaedam, quae sicut animalia absque ulla discretione indesinenter libidini seruiunt, quas ego nec mutis pecudibus comparauerim. Pecora enim et ipsa sciunt, cum conceperint, ultra non indulgere maribus copiam sui. Notat tales et Scriptura diuina, cum dicit : *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus*, et iterum : *Equi admissarii facti sunt.*

Sed uos, o populus Dei, *qui Christum amatis in incorruptione*, intelligite Apostoli sermonem, quo ait : *Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Quod enim post manducare et bibere dicit : *siue aliud quid facitis*, inuerecunda coniugii negotia uerecundo sermone signauit, ostendens etiam ipsa ad Dei gloriam geri, si posteritatis solius contemplatione procurentur.

Prosecuti sumus, ut potuimus, uel de culpis Lot ac filiarum eius uel rursum de excusationibus eorum.

5. Verum scio nonnullos, quantum ad allegoriam pertinet, Lot traxisse ad Domini personam et filias eius ad duo Testamenta. Sed haec, qui sciat quid de Ammanitis et Moabitis Scriptura dicit, qui ex genere Lot descendunt, nescio si libenter accipiat. Quomodo enim poterit aptare Christo quod, qui de semine eius generantur, *usque in tertiam et quartam progeniem non introibunt in ecclesiam Domini*?

Nos autem, prout sentire possumus, Lot figuram ponimus legis. Nec uideatur incongruum quod feminino genere apud nos declinatur lex, cum masculinum genus seruet in graeco.

ridica copii și dacă, după zămislire, încetează a o mai face. Căci acestea, ce par învinuite de incest, îndată ce au luat zămislire, nu se mai apropie de bărbat. Unele femei, însă, unele, căci nu ne referim la toate deopotrivă, unele slujesc plăcerii fără încetare, ca animalele fără discernământ. Eu nu le-aș compara nici măcar cu vitele fără grai. Căci chiar și animalele din turmă se depărtează de masculi, după ce zămislesc. Și Scrierea divină menționează lucruri asemănătoare, când spune: *Să nu vă faceți ca un cal și ca un catâr, care nu au înțelegere*, și iarăși: *Au devenit armăsari*[148]. Ps. 31,9 Ier. 5,8

Voi însă, poporul lui Dumnezeu, *care Îl iubiți pe Hristos în nestricăciune*, înțelegeți cuvântul Apostolului: *Ori de mâncați, ori de beți, ori altceva faceți, toate să le faceți spre slava lui Dumnezeu*. Căci prin ceea ce numește, după „a mânca" și „a bea", *ori altceva faceți* a desemnat, printr-o expresie decentă, indecentele raporturi ale căsătoriei, arătând că și acestea sunt făptuite spre slava lui Dumnezeu dacă se îngrijesc doar de gândul posterității. *Cf.* Ef. 6,24 1Cor. 10,31

Am discutat, după cum am fost în stare, despre greșelile lui Lot și ale fiicelor acestuia și, dimpotrivă, despre ceea ce îi scuză.

5. Știu că unii, în alegorie, l-au considerat pe Lot ca fiind Domnul, iar pe fiicele lui ca fiind cele două Testamente. Nu știu însă dacă vreunul care știe ce spune Scriptura despre amoniți si moabiți, coborâtori din neamul lui Lot, va accepta această interpretare cu plăcere. Căci în ce fel s-ar putea potrivi lui Hristos profeția că cei ce se nasc din sămânța Lui *nu vor intra în adunarea Domnului, până la al treilea și al patrulea neam*? *Cf.* Dt. 23,3 *Cf.* Ex. 34,7

Noi însă, atât cât putem înțelege, îl facem pe Lot figură a Legii. Să nu pară nepotrivită interpretarea pe temeiul că la noi „lege" se declină la genul feminin: în greacă își păstrează genul masculin[149].

Huius uxorem illum populum ponimus qui de Aegypto profectus et de mari rubro ac persecutione Pharaonis tamquam de Sodomiticis ignibus liberatus rursum carnes et <*allia*> *Aegypti et caepas cucumeresque* desiderans retro respexit et cecidit in deserto, factus etiam ipse concupiscentiae memoria in eremo. Ibi ergo lex primum illum populum tamquam Lot retro respicientem perdidit ac reliquit uxorem.

Inde ueniens Lot habitat in Segor, de qua dicit: *Ciuitas haec pusilla et saluabitur anima mea in ipsa et non est pusilla*. Quae ergo est, quantum ad legem pertinet, *ciuitas pusilla et non pusilla*, uideamus.

Ciuitas a conuersatione multorum dicta est pro eo quod plurimorum in unum consciscat et contineat uitas. Hi ergo qui in lege conversantur pusillam habent et paruam conuersationem, quamdiu secundum litteram intelligunt legem. Nihil enim grande est sabbata et neomenias et circumcisionem carnis et ciborum distinctiones carnaliter obseruare. Si uero spiritaliter intelligere quis coeperit, ipsae illae obseruantiae, quae secundum litteram pusillae erant et paruae, secundum spiritum non erunt pusillae sed magnae.

Adscendit ergo post haec Lot in montem et ibi *habitat in spelunca*, ut dicit Scriptura, ipse et duae filiae eius. Et lex adscendisse putanda est, quod ei per templum a Salomone constructum accessit ornatus, cum facta est quidem *domus Dei*, *domus orationis*, mali autem habitatores fecerunt eam *speluncam latronum*. *Habitauit* ergo *in spelunca Lot et duae filiae eius*. Duas has filias euidenter propheta describit dicens Oollam et Oolibam duas sorores esse, et esse quidem Oollam *Iudam* et Oolibam esse *Samariam*. In duas ergo partes populus diuisus duas fecit filias legis. Istae carnalem

Pe soția acestuia o considerăm acel popor care a ieșit din Egipt și a fost salvat din marea Roșie și de persecuția faraonului ca de focul Sodomei. Dorind însă cărnurile lăsate în urmă, *[usturoiul], cepele și castraveții Egiptului*, a privit înapoi și a căzut în pustie, și s-a făcut, în deșert, amintire a dorinței. Acolo deci Legea a pierdut și a părăsit acel prim popor, după cum Lot și-a pierdut și și-a părăsit soția care privise îndărăt.

Cf. Nm. 11,5
Cf. Ps. 105,14

Plecând de acolo, Lot locuiește în Segor, despre care spune: *Cetatea aceasta este mică și sufletul meu se va salva în ea și nu este mică*. Să vedem care este, așadar, după alegorie, acea *cetate mică*, care *nu este mică*.

Gn. 19,20

Cetatea a fost numită cu acest nume datorită întovărășirii mai multora, deoarece decide ca unul și cuprinde viețile multora[150]. Cei care, așadar, se întovărășesc în Lege au o întovărășire mică și neînsemnată, cât timp înțeleg Legea după literă. Căci nu este nimic măreț în a respecta trupește sabaturile, lunile noi[151], circumcizia cărnii și deosebirile dintre alimente. Dacă însă cineva va începe să înțeleagă în mod duhovnicesc, chiar acele reguli care erau, după literă, mici și neînsemnate nu vor mai fi, după duh, mici, ci mari.

Urcă așadar, după acestea, Lot pe munte și acolo *locuiește în peșteră*, cum spune Scriptura, el și cele două fiice ale lui. Trebuie considerat că și Legea a urcat deoarece i s-a adăugat podoabă prin Templul construit de Solomon, când a fost făcută *casa lui Dumnezeu, casa de rugăciune*; locuitorii cei răi au făcut-o însă *peșteră de tâlhari*. Deci *a locuit în peșteră Lot și cele două fiice ale lui*. În mod evident pe aceste două fiice le descrie profetul, spunând că Oola și Ooliba sunt două surori: Oola este *Iuda* iar Ooliba este *Samaria*[152]. Poporul, despărțit în două părți, a făcut aceste două fiice ale Legii. Ele, doritoare

Gn. 19,30

Cf. Is. 56,7, Lc. 19,46 Ier. 7,11, Mt. 21,13

Cf. Iez. 23,4

cupidae progeniem propagari et uires regni terrestris numerosa posteritate muniri, sopientes patrem et somnum ei inducentes, id est tegentes et obumbrantes eius spiritalem sensum, solam ex eo carnis intelligentiam trahunt. Inde concipiunt, inde generant filios tales, quos nec sentiret nec agnosceret pater. Neque enim iste sensus aut haec uoluntas fuerat legis ut carnaliter generaret, sed sopitur lex ut talis posteritas generetur quae *non intret in ecclesiam Domini. Ammanitae enim*, inquit, *et Moabitae non introibunt in ecclesiam Domini usque in tertiam et quartam progeniem et usque in saeculum*, designans quod carnalis generatio legis non intret in Ecclesiam Christi nec tertia generatione pro Trinitate nec quarta pro Euangeliis nec in saeculum, nisi forte post praesens saeculum, cum *plenitudo gentium introierit, et sic omnis Istrahel saluus fuerit factus.*

Haec, ut potuimus, secundum allegoricam intelligentiam de Lot et de uxore eius ac de filiabus exsculpsimus, nihil praeiudicantes his qui sacratius aliquid de hoc sentire potuerint.

6. Quod uero in morali loco superius ipsum quidem Lot ad rationabilem sensum et uirilem animum traximus, uxorem uero eius, quae retro respexerit, carnem concupiscentiis et uoluptatibus deditam diximus, non negligenter haec, o auditor, excipias. Obseruare enim debes, ne forte etiam cum effugeris flammas saeculi et incendia carnis euaseris, etiam cum *pusillam et non pusillam ciuitatem Segor*, qui est medius quidam et ciuilis profectus, superaueris et ad scientiae altitudinem uelut ad quaedam cacumina montis adscenderis : uide ne tibi insidientur duae filiae istae, quae a te non discedunt, sed sequuntur te etiam cum adscendis ad montem, id est uana gloria et maior soror eius superbia. Vide ne te istae filiae sopitum et dormientem, dum tibi nec

de a fi perpetuată descendența carnală și de a asigura bărbați împărăției pământești printr-o posteritate numeroasă, îmbătându-și tatăl și provocându-i somnul, adică acoperindu-i și întunecându-i înțelegerea duhovnicească, reține din acesta doar înțelegerea cărnii. După aceea concep, apoi generează fii pe care tatăl nici nu-i cunoaște, nici nu-i recunoaște. Căci nu aceasta a fost sensul sau voința Legii, ca să genereze carnal: pentru a genera o astfel de posteritate, care *nu va intra în adunarea Domnului*, Legea a fost adormită. Ceea ce Scriptura spune, că *amoniții și moabiții nu vor intra în adunarea Domnului până la a treia și a patra generație și până în veac*, arată că descendența carnală a Legii nu va intra în adunarea lui Hristos nici la a treia generație, pentru Treime, nici la a patra generație, pentru Evanghelii, nici în veac, decât poate după veacul de față, când *plenitudinea neamurilor va intra, și astfel întreg Israelul va fi mântuit.*

Cf. Dt. 23,4, Ex. 34,7

Rom. 11,25-26

Pe acestea le-am obținut eu, după cum am putut, urmând înțelegerii alegorice, despre Lot, despre soția lui și despre fiice, cu nimic văduvind pe cei care ar putea percepe ceva mai tainic despre acestea.

6. Să nu primești cu nepăsare, ascultătorule, ceea ce am expus mai sus, în partea morală, unde l-am asimilat pe Lot gândului rațional și spiritului bărbătesc, iar pe soția lui, care a privit în urmă, am numit-o „carne" predată dorințelor și plăcerilor! Căci trebuie să fii atent ca nu cumva, după ce vei fi fugit de flăcările veacului și vei fi scăpat de incendiile cărnii, după ce vei fi depășit *cetatea mică*, care *nu este mică*, *Segor* (care este un fel de mijloc și o înaintare în viața în comun), după ce vei fi ajuns la înălțimea științei ca pe unele culmi ale muntelui, vezi ca nu cumva să îți întindă curse aceste două fiice, slava deșartă și sora ei mai mare, trufia, care nu te părăsesc, ci te urmează chiar și când ai urcat muntele. Vezi ca nu cumva

sentire nec intelligere uideris, complexibus suis stringant. Quae idcirco filiae dicuntur, quia non nobis extrinsecus superueniunt, sed de nobis et de actuum nostrorum uelut quadam integritate procedunt. Vigila ergo, quantum potes, et obserua ne de his generes filios, quia qui de his nati fuerint, *non introibunt in Ecclesiam Domini*. Tu autem, si uis generare, in spiritu genera, quoniam *qui in spiritu seminat, de spiritu metet uitam aeternam*. Si uis amplecti, amplectere sapientiam et *dic sapientiam sororem tuam esse*, ut et sapientia dicat de te: *Qui fecerit uoluntatem Patris mei qui in caelis est, hic meus et frater et soror et mater est*. Quae sapientia Iesus Christus est Dominus noster, *cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen*.

aceste fiice să te rănească cu îmbrățișările lor, pe tine, cel amorțit și adormit, în timp ce ți se pare că nu simți și nu înțelegi. Căci ele se numesc „fiice" fiindcă nu ne vin din afară, ci apar din noi, ca dintr-o anume plinătate a faptelor noastre. Veghează, așadar, cât poți, și fii atent să nu generezi fii cu ele, fiindcă cei care vor fi născuți din acestea *nu vor intra în adunarea Domnului*! Iar tu, dacă vrei să generezi, generează în duh, fiindcă *cel care seamănă în duh, va secera, din duh, viața veșnică*! Dacă vrei să fii îmbrățișat, îmbrățișează înțelepciunea și *spune că înțelepciunea este sora ta*, ca și înțelepciunea să spună despre tine: *„Cel care va face voința Tatălui Meu, Care este în cer, acesta Îmi este frate, și soră, și mamă"*. Această înțelepciune este Iisus Hristos, Domnul nostru, *Care are slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.*

Cf. Ex. 34,7, Dt.. 23,4

Gal. 6,8

Cf. Prov. 7,4

Mt. 12,50

Cf. 1Pt. 4,11

Homilia VI

De Abimelech rege Philistinorum, quomodo accipere uoluit Sarram in matrimonio

1. Recitata est nobis historia libri Geneseos, ubi refertur quod post uisionem trium uirorum, post euersionem Sodomorum et Lot uel hospitalitatis merito uel consanguinitatis Abrahae gratia seruatum, *profectus est* , inquit, *inde Abraham ad Africum* et uenit ad regem Philistinorum. Refertur etiam quod pactus sit cum Sarra uxore sua, ut non diceret uxorem se Abrahae, sed sororem eius esse ; et quod rex Abimelech acceperit eam, ingressus sit autem Deus ad Abimelech noctu et dixerit ei : *quia non contigisti*, inquit, *mulierem hanc, et non permisi te contingere eam*, et cetera. Post haec uero Abimelech reddidit eam uiro suo, simul et increpauit Abraham cur ei non confessus fuerit ueritatem. Refertur etiam quod tamquam propheta Abraham orauerit pro Abimelech, *et sanauit Dominus Abimelech et uxorem eius et ancillas eius*. Et curae fuit omnipotenti Deo ut etiam ancillas Abimelech sanaret, *quoniamquidem concludens concluserat*, inquit, *uuluas earum ne parerent*. Coeperunt autem parere propter orationem Abrahae.

Si quis haec secundum litteram solum audire uult et intelligere, magis cum Iudaeis quam cum Christianis debet habere auditorium. Si autem uult Christianus esse et Pauli

Omilia VI

Despre Abimeleh, regele filistenilor, în ce mod a vrut să o ia pe Sarra în căsătorie

1. După arătarea celor trei bărbați, după nimicirea Sodomei și salvarea lui Lot, întâmplată fie datorită ospitalității acestuia, fie grație înrudirii cu Avraam[153], ni s-a citit o istorisire a cărții Genezei, unde se consemnează că Avraam *a plecat de acolo spre miazăzi* și că a ajuns la regele filistenilor. Se consemnează și că Avraam s-a înțeles cu Sarra, soția lui, să nu spună că este soția lui Avraam, ci sora lui. Se mai consemnează și că regele Abimeleh a luat-o pe ea, însă Dumnezeu a intrat la Abimeleh noaptea și i-a spus: *„Nu te-ai atins de această femeie și*[154] *nu am îngăduit să te atingi de ea”* etc. După acestea Abimeleh a înapoiat-o pe Sarra bărbatului ei și i-a reproșat totodată lui Avraam că nu îi spusese adevărul. Se mai consemnează că Avraam, ca profet, s-a rugat pentru Abimeleh, *și a însănătoșit Domnul pe Abimeleh, pe soția lui și pe slujnicele lui.* Atotputernicul Dumnezeu a avut grijă să le însănătoșească chiar și pe slujnicele lui Abimeleh, *fiindcă, închizând, închisese*[155] *pântecele lor ca să nu nască.* Or, grație rugăciunii lui Avraam, ele încep să nască.

Gn. 20,1

Cf. Gn. 20,2

Cf. Gn. 20,6

Cf. Gn. 20,17

Gn. 20,18

Dacă cineva dorește să audă și să înțeleagă acestea doar după literă, trebuie să aibă părtășie mai degrabă cu iudeii decât cu creștinii. Dacă însă vrea să fie

discipulus, audiat eum dicentem quia *lex spiritalis est* <et>, cum de Abraham atque eius uxore ac filiis loqueretur, pronuntiantem haec *allegorica*. Et licet cuiusmodi allegorias habere debeant haud facile quis nostrum inuenire possit, orare tamen debet ut a corde eius *auferatur uelamen*, *si quis est qui conatur conuerti ad Dominum*, *Dominus enim Spiritus est*, – ut ipse auferat uelamen litterae et aperiat lucem Spiritus et possimus dicere quia *reuelata facie gloriam Domini speculantes eadem imagine transformamur a gloria in gloriam*, *tamquam a Domini Spiritu*.

Puto ergo Sarram, quae interpretatur princeps uel principatum agens, formam tenere ἀρετῆς, quod est animi uirtus. Haec ergo uirtus coniuncta est et cohaeret sapienti et fideli uiro, sicut et ille sapiens qui dicebat de sapientia : *Hanc quaesiui adducere sponsam mihi*. Ideo ergo dicitur a Deo ad Abraham : *Omnia quaecumque dixerit tibi Sarra*, *audi uocem eius*. Quod utique in corporali coniugio non convenit dictum, quippe cum diuinitus prolata sit illa sententia quae dicit ad mulierem de uiro : *Ad ipsum conuersio tua et ipse tui dominabitur*. Si ergo dominus esse dicitur uir mulieris, quomodo iterum diceretur ad uirum : *Omnia quaecumque dixerit tibi Sarra*, *audi uocem eius*? Si quis ergo adsciuit sibi in coniugium uirtutem, audiat uocem eius in omnibus in quibus consilium dederit ei.

Igitur Abraham non uult iam uirtutem uxorem suam dici. Donec enim uxor appellatur uirtus, propria est et cum nullo participari potest. Et est conueniens ut, donec ad perfectum ueniamus, intra nos sit animi uirtus et propria sit ; cum uero ad perfectum uenerimus, ita ut idonei simus et alios docere, tunc iam uirtutem non ut uxorem intra gremium concludamus,

creștin și ucenic al lui Pavel, să audă că el spune că *legea este duhovnicească* [și] că o declară *alegorică* atunci când vorbește despre Avraam, despre soția lui și despre fiii lui. Și deși nici unul dintre noi nu va putea găsi cu ușurință aceste alegorii, trebuie totuși să se roage ca *să se ridice vălul* de pe inima lui, dacă *este unul care încearcă să se întoarcă la Domnul* (căci *Domnul este duh*), ca El Însuși să ridice vălul literei și să dezvăluie lumina Duhului, ca să putem spune că, *privind cu fața descoperită slava Domnului, suntem transformați în același chip, din slavă în slavă, ca de la Duhul Domnului.*

Rom. 7,14 *Cf.* Gal. 4,24

Cf. 2Cor. 3,16

2Cor. 3,17

2Cor. 3,18

Consider, așadar, că Sarra, care se tâlcuiește „conducător" sau „deținător al întâietății", reprezintă ἀρετή[156], adică virtutea spiritului. Deci această virtute este unită și formează un tot cu bărbatul înțelept și credincios, așa cum era și vestitul înțelept care spunea despre înțelepciune: *Pe ea am căutat să mi-o aduc soție.* De aceea este spus lui Avraaam de către Dumnezeu: *„Ascultă toate câte îți va spune ție Sarra!"*. Acest cuvânt nu se potrivește în nici un caz căsătoriei trupești, cu atât mai mult cu cât dezvăluire divină este acel enunț pe care Dumnezeu îl spune [mai înainte] femeii despre bărbat: *„Spre el va fi întoarcerea ta, și el te va domina"*. Dacă, prin urmare, se spune că bărbatul este stăpânul femeii, cum de se spune iarăși către bărbat: *„Ascultă toate câte îți va spune ție Sarra"*? Dacă cineva și-a dobândit virtutea ca soție, să o asculte în toate în care îi va da sfat!

Înț. 8,2

Gn. 21,12

Gn. 3,16

Deci Avraam nu mai vrea ca virtutea să fie numită soția sa. Căci câtă vreme virtutea este numită „soție", ea este doar a lui și nu poate fi împărțită cu nimeni[157]. Și se cuvine ca, atât timp cât ne îndreptăm spre desăvârșire, virtutea spiritului să fie în noi și doar a noastră; când însă vom fi ajuns la desăvârșire, astfel încât să fim capabili să învățam și pe alții, să nu mai ascundem virtutea, ca pe soție, la sân, ci să o unim,

Cf. 2Tim. 2,2

sed ut sororem etiam aliis uolentibus copulemus. Ad hos denique qui perfecti sunt dicet sermo diuinus : *Dic sapientiam sororem tuam esse*. Secundum hoc igitur et Abraham Sarram dicebat sororem suam esse. Permittit ergo quasi iam perfectus, ut qui uult habeat uirtutem.

2. Voluit tamen aliquando et Pharao accipere Sarram, sed non *in corde mundo* uoluit ; et uirtus nisi cum cordis munditia non potest conuenire. Propterea ergo Scriptura refert quia *afflixit Dominus Pharaonem afflictionibus magnis et pessimis.* Nec enim poterat cum exterminatore – hoc enim interpretatur in lingua nostra Pharao – uirtus habitare.

Abimelech uero quid dixerit ad Dominum uideamus. *Tu scis*, inquit, *Domine, quia in corde mundo feci hoc*. Longe aliter agit Abimelech iste quam Pharao. Non est ita imperitus et sordidus, sed scit quia *cor mundum* debet praeparare uirtuti. Et quia puro corde uoluit suscipere uirtutem, idcirco Deus eum sanat orante pro ipso Abraham. Et non solum ipsum, sed et ancillas eius sanat.

Quid autem est quod adiecit Scriptura : *Et Dominus*, inquit, *non permisit ei contingere illam*? Si uirtutis formam tenet Sarra et *in corde mundo* Abimelech uoluit accipere uirtutem, quid est quod dicitur quia *Dominus non permisit eum contingere illam*?

Abimelech interpretatur pater meus rex. Videtur ergo mihi quod hic Abimelech formam teneat studiosorum et sapientum saeculi, qui philosophiae operam dantes, licet non integram et perfectam regulam pietatis attigerint, tamen senserint Deum patrem et regem esse omnium, id est qui genuerit et regat uniuersa. Isti ergo, quantum ad ethicam, id est moralem philosophiam, spectat, etiam puritati cordis operam dedisse aliquatenus comprobantur et omni animo

ca pe o soră, cu alții care o doresc. Către cei care, în sfârșit, sunt desăvârșiți rostește cuvântul divin: *„Spune că înțelepciunea este sora ta!”*. Astfel și Avraam spunea că Sarra este sora sa. Ca unul deja desăvârșit, el permite, așadar, celui ce vrea virtutea să o aibă. Prov. 7,4

2. Și faraonul voise odinioară să o ia pe Sarra, dar el nu voise *cu inima curată*: virtutea nu se poate potrivi decât curăției inimii. De aceea, așadar, Scriptura consemnează că *Domnul l-a lovit pe faraon cu mari și groaznice suferințe*. Căci virtutea nu putea locui împreună cu „cel ce distruge” (așa se tâlcuiește în limba noastră „faraon”). *Cf.* Gn. 20,5 Gn. 12,17

Să vedem ce a spus însă Abimeleh Domnului: *„Tu știi, Doamne, că am făcut aceasta cu inimă curată”*. Cu totul diferit de faraon acționează acest Abimeleh. Căci nu este atât de ignorant și murdar, ci știe că pentru virtute trebuie pregătită o *inimă curată*. Și pentru că a dorit să obțină virtutea cu inimă curată, Dumnezeu îl însănătoșește, după ce Avraam se roagă pentru el. Și nu îl vindecă doar pe el, ci și pe slujnicele lui. Gn. 20,4-5 *Cf.* Gn. 20,5

Ce înseamnă însă ceea ce Scriptura adaugă: *Și Domnul nu i-a îngăduit să o atingă*? Dacă Sarra indică formal virtutea, iar Abimeleh a dorit să primească virtutea cu inima curată, ce înseamnă *Domnul nu a îngăduit ca el să o atingă pe ea*? Gn. 20,6

Abimeleh se tâlcuiește „tatăl meu este rege”. Mi se pare deci că acest Abimeleh reprezintă pe savanții și pe înțelepții veacului, care, dedicându-și eforturile filosofiei, deși nu ajung la doctrina deplină și desăvârșită a credinței, observă totuși că Dumnezeu este tatăl și regele tuturor[158], adică cel care a generat[159] și conduce universul. Aceștia așadar, cât privește etica, adică filosofia morală, sunt recunoscuți că și-au dedicat eforturile curățirii inimii, până la un anume punct, și că au căutat din tot sufletul și cu deplină străduință

omnique studio diuinae uirtutis inspirationem quaesisse. Sed hanc *non permisit Deus contingere* eos. Haec enim gratia non per Abraham, qui, quamuis esset magnus, famulus tamen erat, sed per Christum tradi gentibus parabatur. Idcirco ergo, quamuis festinaret Abraham per se et in se illud impleri, quod ad eum dictum est, quoniam *benedicentur in te omnes gentes*, tamen in Isaac ei ponitur repromissio, id est in Christo, sicut dicit Apostolus : *Non dixit : et seminibus tamquam in multis, sed tamquam in uno : et semini tuo, qui est Christus.*

Sanat tamen *Dominus Abimelech et uxorem eius et ancillas eius.*

3. Verum non mihi uidetur otiosum quod non solum uxoris, sed et ancillarum Abimelech mentio facta est, in eo maxime quod dicit quia : *Sanauit eas Deus et pariebant. Concluserat enim illas, ne parerent.* Quantum possumus in tam difficilibus locis sentire, putamus uxorem Abimelech naturalem posse philosophiam dici, ancillas uero eius diuersa et uaria pro qualitate sectarum commenta dialecticae.

Interea Abraham impertiri cupit etiam gentibus donum diuinae uirtutis, sed nondum est tempus a priore populo transire ad gentes gratiam Dei. Nam et Apostolus, licet sub alia specie et alia figura, dicit tamen : *Mulierem alligatam esse legi, quamdiu uir eius uiuit ; si autem mortuus fuerit uir, solutam esse a lege, ut iam non sit adultera, si fuerit cum alio uiro.* Oportet ergo mori prius legem litterae, ut ita demum libera iam anima spiritui nubat et Noui Testamenti matrimonium sortiatur. Hoc autem in quo nunc sumus tempus est uocationis gentium et mortis legis, quo possint liberae animae iam solutae a lege uiri nouo uiro nubere Christo.

insuflarea virtuții divine. Dar *nu a îngăduit Dumnezeu* ca ei *să o atingă*. Căci era dat ca acest har să fie dăruit neamurilor nu prin Avraam (care, deși a fost mare, era totuși o slugă), ci prin Hristos. De aceea, așadar, deși Avraam se grăbește ca să se împlinească prin sine și în sine ceea ce s-a spus lui (*„se vor binecuvânta în tine toate neamurile”*), totuși făgă- Gn. 22,18
duința este pusă în Isaac, adică în Hristos, după cum spune Apostolul: *Nu a spus „și urmașilor”, ca pentru mai mulți, ci ca pentru unul singur, „și urmașului tău”, care este Hristos.* Gal. 3,16

Totuși *Domnul îl însănătoșește pe Abimeleh, pe soția lui și pe slujnicele lui.* *Cf.* Gn. 20,17

3. Cu adevărat, nu mi se pare inutil că s-a făcut mențiune nu numai despre soția lui Abimeleh, ci și despre slujnicele lui, mai ales că spune: *Dumnezeu le-a însănătoșit pe ele și năștеau. Căci le închisese pe ele ca să nu nască.* Atât cât putem înțelege în astfel *Cf.* Gn. 20,17-18
de dificile pasaje, considerăm că soția lui Abimeleh poate fi numită filosofia naturală, iar slujnicele lui indică diversele și deosebitele raționamente ale dialecticii, în raport cu tipul sectelor filosofice[160].

Avraam dorește să împartă acum darul virtuții divine și neamurilor, dar încă nu este vremea ca harul lui Dumnezeu să treacă de la poporul dinainte la neamuri. Căci și Apostolul, deși în alt fel și sub altă formă, spune: *Cât timp bărbatul ei trăiește, femeia este legată de Lege; dacă însă a murit bărbatul, a fost dezlegată de Lege, ca să nu mai fie adulteră dacă va fi cu alt bărbat.* Trebuie, așadar, ca mai întâi Rom. 7,2-3
să moară Legea literei, pentru că doar astfel sufletul, de acum înainte liber, să se însoțească cu duhul și să aibă parte de căsătoria cu Noul Testament. Căci acest timp, în care suntem acum, este al chemării neamurilor și al morții Legii, pentru ca sufletele libere de acum înainte, dezlegate de legea bărbatului, să se poată căsători cu un nou bărbat, Hristos.

Quod si edoceri uis quomodo lex mortua sit, considera et uide : ubi nunc sacrificia, ubi nunc altare, ubi templum, ubi purificationes, ubi sollemnitas paschae ? Nonne mortua est in his omnibus lex ? Aut si possunt isti amici et defensores litterae, custodiant litteram legis.

Secundum hunc ergo allegoriae ordinem Pharao, quod est homo immundus et exterminator, Sarram, id est uirtutem, accipere omnino non poterat. Porro Abimelech, id est qui munde et philosophice uiuebat, poterat quidem accipere, quia *in corde mundo* quaerebat, sed *nondum tempus aduenerat*. Manet ergo apud Abraham uirtus, manet in circumcisione, donec tempus ueniat, ut in Christo Iesu Domino nostro, in quo *habitat omnis plenitudo deitatis corporaliter*, integra et perfecta uirtus ad Ecclesiam gentium transeat.

Tunc ergo et domus Abimelech et ancillae eius, quas sanauit Dominus, parient Ecclesiae filios. Hoc enim tempus est, quo *sterilis* parit et quo *multi sunt filii desertae, magis quam eius quae habet uirum*. Aperuit enim Dominus uuluam sterilis et effecta est fecunda, ita ut pariat gentem *de semel*. Sed et sancti clamant et dicunt : *Domine, a timore tuo in uentre concepimus et peperimus, spiritum salutis tuae fecimus super terram*. Vnde et Paulus similiter dicit : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis*.

Tales ergo parturit et tales filios generat omnis Ecclesia Dei. Nam *qui seminat in carne, de carne et metet corruptionem*. Filii autem spiritus isti sunt de quibus et Apostolus dicit : *Mulierem saluam futuram per filiorum generationem, si permanserint in fide et castitate*.

Dacă vrei să ți se demonstreze în ce fel Legea a murit, privește și vezi: unde sunt acum sacrificiile, unde este acum altarul, unde este Templul, unde sunt purificările, unde este sărbătoarea solemnă a Paștelui? Oare nu a murit Legea în privința tuturor acestora?[161] În caz contrar, dacă acești prieteni și apărători ai Legii sunt capabili, să păzească litera Legii!

Așadar, urmând acestei logici a alegoriei, faraonul, care este omul necurat și distrugător, nu a putut-o primi deloc pe Sarra, adică virtutea. Apoi Abimeleh, adică cel care trăia curat și în mod filosofic, a putut măcar să o primească, fiindcă el căuta *cu inimă curată*; însă *încă nu sosise vremea*. Virtutea rămâne așadar la Avraam, rămâne în tăierea împrejur, până când vine vremea ca, întru Domnul nostru Iisus Hristos, în care *sălășluiește trupește toată plinătatea dumnezeirii*, virtutea deplină și întreagă să treacă în Biserica neamurilor.

Cf. Gn. 20,5
Cf. In. 7,6
Cf. Col. 2,9

Atunci, așadar, și casa lui Abimeleh și slujnicele acestuia, pe care le-a însănătoșit Domnul, vor naște fiii Bisericii. Aceasta este vremea în care *cea stearpă naște*, în care *mulți sunt fiii celei lăsate, mai mulți decât ai celei ce are bărbat*. Căci Domnul a deschis pântecul celei sterpe și ea a devenit fecundă, astfel încât să nască *dintr-o dată* un neam. Acum sfinții strigă și spun: *„Doamne, am luat în pântece din frica Ta și am născut, am făcut duhul mântuirii Tale pe pământ!”*. De aceea și Pavel spune la fel: *Copilașii mei, pe care vă nasc din nou, până ce Hristos se va forma în voi.*

Cf. Gal. 4,27, Is. 54,1
Cf. Is. 66,8
Is. 26,18
Gal. 4,19

Asemenea fii naște toată Biserica lui Dumnezeu, asemenea fii generează ea. Căci *cel care seamănă în carne, va secera, tot din carne, distrugerea*. Aceștia sunt însă fiii duhului, despre care și Apostolul spune: *Femeia se va mântui prin generare de fii, dacă vor persevera în credință și în feciorie.*

Gal. 6,8
1Tim. 2,15

Ecclesia igitur Dei sic intelligat partus, sic generationes accipiat, sic patrum gesta decora et honesta interpretatione sustollat, sic uerba Spiritus sancti non ineptis et iudaicis fabulis decoloret, sed plena honestatis, plena uirtutis atque utilitatis assignet. Alioquin quae nobis aedificatio erit legentibus Abraham, tantum patriarcham, non solum mentitum esse Abimelech regi, sed et pudicitiam coniugis prodidisse? Quid nos aedificat tanti patriarchae uxor, si putetur contaminationibus exposita per coniuentiam maritalem? Haec Iudaei putent et si qui cum iis sunt litterae amici, non spiritus.

Nos autem *spiritalibus spiritalia comparantes* et actu et intellectu spiritales efficiamur in Christo Iesu Domino nostro, *cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.*

Aşadar, astfel înţelege naşterea Biserica lui Dumnezeu, astfel interpretează generările, astfel ridică, printr-o interpretare cuviincioasă şi onorabilă, acţiunile părinţilor, astfel distribuie cuvintele Duhului Sfânt, pline de cuviinţă, de virtute şi de folos[162], necorupându-le prin povestioare nepotrivite, iudaice. Căci altfel care va fi edificarea noastră, a celor ce citim că Avraam, acest mare patriarh, nu numai ca l-a minţit pe regele Abimeleh[163], dar a şi primejduit pudoarea soţiei? Cu ce ne-ar edifica soţia unui atât de însemnat patriarh, dacă ar fi considerată expusă pângăririi cu asentimentul soţului? Pe acestea să le creadă iudeii şi cei care, împreună cu ei, sunt prieteni ai literei, nu ai duhului!

Cf. 1Tim. 4,7, Tit. 1,14

Noi însă, *unind cele duhovniceşti cu cele duhovniceşti*, să ne facem duhovniceşti în faptă şi în înţelegere întru Hristos Iisus, Domnul nostru, Care are *slava şi stăpânirea în vecii vecilor. Amin.*

Cf. 2Cor. 3,6

Cf. 1Cor. 2,13

Cf. 1Pt. 4,11

Homilia VII

De natiuitate Isaac, et quod a lacte depulsus est

1. Moyses nobis legitur in Ecclesia. Deprecemur Dominum ne, secundum uerbum Apostoli, etiam apud nos, *cum legitur Moyses*, *uelamen sit positum super cor* nostrum.

Lectum est enim quia genuerit Abraham filium Isaac, cum esset centum annorum. *Et dixit Sarra: Quis*, inquit, *nuntiabit Abrahae quod lactat puerum Sarra? Et tunc*, inquit, *circumcidit Abraham puerum die octaua.* Huius pueri diem natalem non celebrat Abraham, sed celebrat diem depulsionis a lacte *et facit conuiuium magnum.*

Quid? Putamus quia propositum sit Spiritui sancto historias scribere et narrare quomodo a lacte depulsus sit puer et conuiuium factum sit, quomodo luserit aliaque puerilia egerit? An per haec putandum est quod diuinum aliquid nos edocere uelit et dignum quod humanum genus Dei uocibus discat?

Isaac risus uel gaudium interpretatur. Quis ergo est qui talem filium generet?

Ille nimirum qui dicebat de his quos per Euangelium genuerat: *Vos enim estis gaudium meum et corona gloriandi.* De huiusmodi filiis, cum fuerint a lacte depulsi, fit conuiuium et laetitia magna de his qui *non iam lacte indigent sed cibo*

Omilia VII

Despre naşterea şi înţărcarea lui Isaac

1. Ni se citeşte Moise în Biserică. Să-L rugăm pe Domnul ca nu cumva, după cuvântul Apostolului, chiar şi în privinţa noastră, *un văl să fie pus pe inima* noastră *când se citeşte Moise*. *Cf.* 2Cor. 3,15

Căci s-a citit că Avraam, când avea o sută de ani, a generat un fiu, pe Isaac. *Şi a spus Sarra*: *„Cine îi va vesti lui Avraam că Sarra alăptează prunc?". Şi atunci a circumcis Avraam pe copil, în ziua a opta.* Avraam nu sărbătoreşte ziua de naştere a acestui prunc[164], ci sărbătoreşte [mai târziu] ziua renunţării la lapte şi *face o petrecere mare*. *Cf.* Gn. 21,5 Gn. 21,5 *Cf.* Gn. 21,8

Cum adică? Să considerăm că Duhul Sfânt şi-a propus să scrie povestiri şi să istorisească în ce fel a fost înţărcat copilul şi cum s-a făcut petrecerea, în ce fel se juca pruncul şi cum făcea altele ale vârstei? Sau trebuie considerat că prin acestea a vrut să ne înveţe pe noi ceva dumnezeiesc şi că speţa umană învaţă ceva demn de glasul lui Dumnezeu?

Isaac se tâlcuieşte „râset" sau „bucurie". Cine generează, aşadar, un asemenea fiu? *Cf.* Gn. 21,6

Cu siguranţă cel care spune despre cei pe care îi genera prin Evanghelie: *Căci voi sunteţi bucuria mea şi cununa mea de slavă.* Pentru fii de acest fel, când au fost îndepărtaţi de lapte, se face petrecere şi veselie mare, pentru cei ce *nu mai au nevoie de* 1Tes. 2,20

forti, *qui* pro possibilitate sumendi *exercitatos habent sensus ad discretionem boni uel mali*. Super his talibus, cum depelluntur a lacte, fit conuiuium magnum. Super illis autem non potest exhiberi conuiuium nec haberi laetitia de quibus dicit Apostolus : *Lac uobis potum dedi*, *non escam* ; *nondum enim poteratis*, *sed nec adhuc quidem potestis. Et ego non potui loqui uobis quasi spiritalibus*, *sed quasi carnalibus*, *quasi paruulis in Christo*. Dicant nobis isti qui simpliciter intelligi uolunt scripturas diuinas, quid est : *Non potui uobis loqui quasi spiritalibus*, *sed quasi carnalibus*, *quasi paruulis in Christo* ; *lac uobis potum dedi*, *non escam*? Possuntne haec simpliciter accipi ?

2. Sed interim redeamus ad ea, unde digressi sumus. Laetatur Abraham *et conuiuium facit magnum in die qua depulit a lacte Isaac filium suum*. Post haec ludit Isaac et ludit cum Ismael. Indignatur Sarra quod filius ancillae ludat cum filio liberae, et lusum illum perniciem putat, consilium dat Abrahae et dicit : *Eice ancillam et filium eius. Non enim heres erit filius ancillae cum filio meo Isaac*.

Haec quomodo intelligi debeant, non ego nunc commentabor. Apostolus ista disseruit dicens : *Dicite mihi*, *qui legem legistis*, *legem non audistis? Scriptum est enim quia Abraham duos filios habuit*, *unum de ancilla et unum de libera. Sed is quidem qui de ancilla secundum carnem natus est ; qui uero ex libera*, *per repromissionem. Quae sunt allegorica*. Quid ergo ? Isaac non est *secundum carnem natus*? Non eum peperit Sarra ? Non est circumcisus ? Hoc ipsum quod ludebat cum Ismaele, non in carne ludebat ? Hoc est enim quod mirabile est in Apostoli sensu, quod, de

lapte, ci de hrană tare, fii care au, în funcție de capacitatea de asimilare, *simțurile exersate în deosebirea binelui de rău*. Pentru unii de acest fel, când sunt îndepărtați de lapte, se face *petrecere mare*. Pentru ceilalți despre care Apostolul vorbește, nu se poate înfățișa petrecere și nici nu se poate încerca veselie: *V-am dat lapte, ca băutură, nu hrană solidă; căci încă nu puteați, dar nici acum nu puteți. Și nu am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unor oameni carnali, ca unor copilași în Hristos.* Să ne spună nouă cei care vor ca Scrierile divine să fie înțelese în mod simplu, ce semnifică enunțul *nu am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unor oameni carnali, ca unor copilași în Hristos*[165]; *v-am dat lapte, ca băutură, nu hrană solidă*. Oare pot să înțeleagă acestea în mod simplu?

Cf. Evr. 5,12-14

1Cor. 3,2

1Cor. 3,1-2

2. Să ne întoarcem deocamdată la cele de la care am plecat. Avraam se veselește și *face petrecere mare în ziua în care Isaac, fiul său, este înțărcat*. După acestea Isaac se joacă, și se joacă cu Ismael. Sarra este indignată că fiul slujnicei se joacă cu fiul celei libere, și consideră că acel joc este primejdios[166]. Ea îl sfătuiește pe Avraam și spune: *„Alungă slujnica și pe fiul ei! Căci fiul slujnicei nu va fi moștenitor cu fiul meu, Isaac”*.

Gn. 21,10

Nu eu voi spune acum în ce fel ar trebui să fie înțelese acestea. Căci le-a explicat Apostolul: *Spuneți-mi, cei care citiți Legea, voi nu auziți Legea? Căci este scris că Avraam a avut doi fii, unul de la slujnică, altul de la femeie liberă. Dar cel care este de la slujnică s-a născut după carne; cel din femeie liberă s-a născut însă datorită făgăduinței. Acestea sunt alegorice*. Cum adică? Isaac nu s-a *născut după carne*? Nu Sarra l-a născut pe el? Nu a fost circumcis? Chiar acest fapt, că se juca cu Ismael, nu arată că se juca în carne? Aceasta este admirabil în înțelegerea

Gal. 4,21-24

quibus non potest dubitari quin secundum carnem gesta sint, haec ille dicit *allegorica*; ut nos, quid faciendum sit in ceteris, nouerimus et in his maxime in quibus nihil diuina lege dignum historica uidetur indicare narratio.

Ismael ergo *secundum carnem* nascitur ancillae filius, Isaac uero, qui erat *liberae filius*, non nascitur *secundum carnem*, sed *secundum repromissionem*. Et dicit de his Apostolus quod *Agar in seruitutem genuerit* carnalem populum; Sarra uero, quae erat libera, populum genuerit qui non est *secundum carnem*, sed in libertate uocatus est, qua *libertate liberauit eum Christus*. Ipse enim dixit quia: *Si uos Filius liberauerit, uere liberi eritis*.

Quid uero his addit exponens Apostolus uideamus: *Sed sicut tunc*, inquit, *is qui secundum carnem est, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita et nunc*. Vide quomodo nos docet Apostolus quia in omnibus caro aduersatur spiritui, siue populus ille carnalis aduersatur huic populo spiritali, siue etiam inter nos ipsos, si qui adhuc carnalis est, spiritalibus aduersatur. Nam et tu, si *secundum carnem* uiuis et *secundum carnem* conuersaris, filius es Agar et propterea aduersaris his qui *secundum spiritum* uiuunt. Siue etiam in nobis ipsis requirimus, inuenimus *concupiscere carnem aduersus spiritum et spiritum aduersus carnem et haec inuicem sibi aduersari*, et inuenimus *legem in membris nostris repugnantem legi mentis nostrae et captiuos nos ducentem in lege peccati*. Vides quantae sunt pugnae carni aduersus spiritum?

Est adhuc et alia pugna his paene omnibus uiolentior, quod hi qui legem *secundum carnem* intelligunt, aduersantur his qui *secundum spiritum* sentiunt et persequuntur eos. Quare? quia *animalis homo non percipit quae sunt*

Apostolului: le numește *alegorice* pe cele despre care nimeni nu se poate îndoi că s-au întâmplat după carne. Aceasta pentru ca noi să știm cum trebuie procedat în privința altor pasaje, și mai ales în privința celor în care narațiunea istorică nu pare a indica nimic demn de Legea divină[167].

Așadar Ismael, fiul slujnicei, se naște *după carne*. Isaac însă, care era fiul unei femei libere, nu se naște *după carne*, ci *după făgăduință*. Și spune Apostolul: *Agar a generat în sclavie* poporul carnal. Sarra însă, care era liberă, a generat un popor care nu este *după carne*, ci a fost chemat la libertate, la acea *libertate prin care Hristos l-a eliberat*. Căci El însuși a spus: *„Dacă Fiul vă va elibera pe voi, veți fi cu adevărat liberi”*.

Cf. Gal. 4,24

Cf. Gal. 5,1

Cf. Gal. 5,13

In. 8,36

Să vedem însă ce adaugă acestora Apostolul: *Dar după cum atunci cel care este după carne îl persecuta pe cel care este după duh, la fel și acum*. Observă că Apostolul ne învață că în toate carnea se împotrivește duhului: acel popor carnal se împotrivește acestui popor duhovnicesc, sau, între noi chiar, dacă cineva este carnal încă, el se opune celor duhovnicești. Căci și tu, dacă trăiești *după carne* și te însoțești *după carne*, ești fiu al lui Agar și de aceea te împotrivești celor care trăiesc *după duh*. Sau, dacă ne cercetăm pe noi înșine, descoperim că *împotriva duhului dorește carnea, iar duhul dorește împotriva cărnii; acestea se opun reciproc*. Și descoperim că *există în mădularele noastre o lege ce respinge legea minții noastre și ne duce pe noi prizonieri în legea păcatului*. Vezi cât de mari sunt luptele cărnii împotriva duhului?

Gal. 4,29

Cf. Gal. 5,17

Cf. Rom. 7,23

Există, în plus, și altă luptă, mai violentă poate decât toate celelalte: cei care înțeleg Legea *după carne* se opun și îi persecută pe cei care percep *după duh*. De ce? Fiindcă *omul însuflețit*[168] *nu percepe cele care sunt ale Duhului lui Dumnezeu. Lui i*

Spiritus Dei. Stultitia est enim illi, et non potest intelligere quia spiritaliter diiudicatur.

Et tu ergo, si habes in te *fructum Spiritus quod est gaudium, caritas, pax, patientia*, Isaac esse potes, non *secundum carnem natus*, sed *secundum repromissionem* et es *filius liberae*, si tamen potes et tu secundum Paulum dicere : *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus* (*arma enim militiae nostrae non carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum*) *cogitationes destruentes et omnem altitudinem extollentem se aduersum scientiam Dei.* Si potes talis esse ut digne tibi aptetur etiam illa Apostoli sententia quae dicit : *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in uobis*, et tu ergo, si talis es, non es *secundum carnem natus*, sed *secundum spiritum per repromissionem*, et eris heres repromissionum, secundum quod dictum est : *Heredes quidem Dei, coheredes autem Christi.* Non eris coheres eius qui *secundum carnem natus est*, sed coheres Christi, quia *etsi cognouimus Christum secundum carnem, sed nunc iam non nouimus.*

3. Et tamen secundum ea quae scripta sunt, non uideo quid mouerit Sarram ut filium ancillae iuberet expelli. Ludebat cum filio suo Isaac. Quid laeserat aut quid nocuerat, si ludebat ? Quasi non hoc in aetate illa etiam gratum esse debuerit, quod luderet filius ancillae cum filio liberae. Tum deinde et Apostolum miror, qui ludum hunc persecutionem pronuntiauit dicens : *Sed sicut tunc is qui secundum carnem persequebatur eum qui secundum spiritum, ita et nunc*, cum utique nulla persecutio Ismaelis aduersum Isaac mota referatur, nisi hic solus ludus infantiae.

Sed uideamus quid in hoc ludo intellexerit Paulus et quid indignata sit Sarra.

se par prostie și nu poate înțelege că se judecă în mod duhovnicesc. 1Cor. 2,14

Așadar, dacă și tu ai în tine *rodul Duhului, care este bucurie, iubire, pace, răbdare*, poți fi Isaac, născut nu *după carne*, ci *după făgăduință*. Ești *fiul celei libere* dacă, desigur, poți spune și tu, după Pavel: *Căci umblând în carne, nu luptăm după carne (căci armele oștirii noastre nu sunt carnale, ci puternice în fața lui Dumnezeu, spre distrugerea fortificațiilor), distrugând raționamentele și orice înălțime care se ridică împotriva științei lui Dumnezeu.* Dacă ți se potrivește și acea afirmație a Apostolului, care spune: *Voi însă nu sunteți în carne, ci în duh, dacă, desigur, Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi*, înseamnă că nu te-ai născut *după carne*, ci *după duh, datorită făgăduinței*, și vei fi moștenitor al făgăduințelor, după cum s-a spus: *Moștenitori ai lui Dumnezeu și împreună moștenitori ai lui Hristos.* Nu vei fi împreună moștenitor al celui care *s-a născut după carne*, ci împreună moștenitor al lui Hristos, fiindcă, chiar *dacă L-am cunoscut pe Hristos după carne, începând chiar de acum nu Îl mai cunoaștem [astfel].*

Cf. Gal. 5,22

Cf. Gal. 4,23

2Cor. 10,3-5

Rom. 8,9

Rom. 8,17

2Cor. 5,16

3. Și totuși, citind cele care au fost scrise, nu văd ce a împins-o pe Sarra să ceară ca fiul slujnicei să fie alungat. Acesta se juca cu fiul ei, Isaac. Cu ce supărase sau cu ce vătămase dacă se juca[169]? Ca și cum nu ar fi fost mulțumită că fiul slujnicei, chiar la acea fragedă vârstă, se juca cu fiul celei libere. Mă uimește apoi că Apostolul a numit acest joc „persecuție": *Dar după cum atunci cel care este după carne îl persecuta pe cel care este după duh, la fel și acum.* Căci nu este menționată nici o persecuție a lui Ismael îndreptată împotriva lui Isaac: doar acest joc al copilăriei este amintit.

Gal. 4,29

Să vedem, dar, ce va fi înțeles Pavel prin acest joc și ce a indignat-o pe Sarra.

Superius iam spiritaliter exponentes loco uirtutis posuimus Sarram. Si ergo caro, cuius personam gerit Ismael, qui *secundum carnem* nascitur, spiritui blandiatur, qui est Isaac, et illecebrosis cum eo deceptionibus agat, si delectationibus illiciat, uoluptatibus molliat, huiuscemodi ludus carnis cum spiritu Sarram maxime, quae est uirtus, offendit et huiuscemodi blandimenta acerbissimam persecutionem iudicat Paulus.

Et tu ergo, o auditor horum, non illam solam persecutionem putes, quando furore gentilium ad immolandum idolis cogeris ; sed si forte te uoluptas carnis illiciat, si tibi libidinis alludat illecebra, haec, si uirtutis es filius, tamquam persecutionem maximam fuge ; idcirco enim et Apostolus dicit : *Fugite fornicationem*. Sed et si iniustitia tibi blandiatur, ut *personam potentis* accipiens et gratia eius flexus non rectum iudicium feras, intelligere debes quia sub specie ludi blandam persecutionem ab iniustitia pateris. Verum et per singulas malitiae species, etiam si molles et delicatae sint et ludo similes, persecutionem spiritus ducito, quia in his omnibus uirtus offenditur.

4. Duo sunt ergo filii Abraham, *unus de ancilla et unus de libera*, uterque tamen filius Abraham, licet non uterque et liberae. Propterea et is qui de ancilla nascitur heres quidem non fit cum filio liberae, accipit tamen dona et non dimittitur uacuus. Accipit et ipse benedictionem, sed *filius liberae* accipit repromissionem. Fit et ille *in gentem magnam*, sed iste in populum adoptionis.

Spiritaliter ergo omnes quidem qui per fidem ueniunt ad agnitionem Dei possunt filii Abrahae dici ; sed in his sunt aliqui pro caritate adhaerentes Deo, alii pro metu et timore

Mai înainte deja, când am expus în mod duhovnicesc, am considerat că Sarra reprezintă virtutea. Dacă aşadar carnea, pe care o reprezintă Ismael, cel născut *după carne*, încântă duhul, care este Isaac, şi petrece cu el în dulci înşelătorii, dacă îl seduce cu desfătări, îl înmoaie prin plăceri, atunci un astfel de joc al cărnii cu duhul o ofensează în cel mai înalt grad pe Sarra, care este virtutea. Pavel, la rândul lui, consideră o astfel de încântare drept cea mai nemiloasă persecuţie.

Aşadar şi tu, cel ce auzi acestea, să nu crezi că există doar acea persecuţie în care eşti constrâns de mânia păgânilor să jertfeşti idolilor: dacă, eventual, plăcerea cărnii te seduce, dacă îţi surâd farmecele dorinţei, fugi de ele, dacă eşti fiul virtuţii, ca de cea mai mare persecuţie! Căci din această cauză Apostolul spune: *Fugiţi de desfrânare!* La fel, dacă nedreptatea te încântă, încât, consimţind unui *personaj cu putere*, să faci de dragul lui o judecată strâmbă, nu dreaptă, trebuie să înţelegi că, sub forma unui joc, suferi seducătoarea persecuţie a nedreptăţii. Fiecare specie a răutăţii, chiar dacă este molatecă şi delicată, asemenea jocului, consider-o persecuţie a duhului: în toate acestea virtutea este ofensată! 1Cor. 6,18 *Cf.* Lv. 19,15

4. Doi sunt aşadar fiii lui Avraam, *unul de la slujnică şi celălalt de la femeie liberă*; ambii sunt fii al lui Avraam, deşi nu amândoi sunt şi ai celei libere. De aceea cel ce se naşte din slujnică nu devine moştenitor cu *fiul celei libere*; primeşte totuşi daruri şi nu este lăsat să plece lipsit. Şi el ia binecuvântare, dar făgăduinţa o primeşte *fiul celei libere*. Devine şi el *un neam mare*, dar celălalt devine popor înfiat. *Cf.* Gal. 4,22 *Cf.* Gn. 21,13

Aşadar, toţi cei ce vin prin credinţă la cunoaşterea lui Dumnezeu pot fi numiţi, în mod duhovnicesc, fii ai lui Avraam; însă dintre aceştia unii se alătură lui Dumnezeu din iubire, alţii de frică şi de teama viitoarei

futuri iudicii. Vnde et Apostolus Iohannes dicit: *Qui timet non est perfectus in caritate*; *perfecta autem dilectio foras mittit timorem*. Iste ergo qui *in caritate perfectus est* et de Abraham nascitur et *filius liberae* est. Qui uero non perfecta caritate, sed futurae poenae metu et suppliciorum timore mandata custodit, est quidem et ipse filius Abrahae, accipit et ipse dona, id est operis sui mercedem (quia etiam *qui calicem frigidae dederit tantum in nomine discipuli, non peribit merces eius*), tamen inferior illo est, qui non in seruili timore, sed in caritatis libertate perfectus est.

Tale aliquid etiam Apostolus ostendit, cum dicit: *Quamdiu quidem heres paruulus est, nihil differt a seruo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus est et actoribus, usque ad praefinitum tempus a patre. Paruulus* ergo est, qui *lacte* alitur et *expers est sermonis iustitiae* nec potest *cibum solidum* sapientiae diuinae et scientiae legis accipere, qui non potest *spiritalia spiritalibus comparare*, qui nondum potest dicere: *Cum autem factus sum uir, quae paruuli erant deposui*. Iste ergo *nihil differt a seruo*.

Si uero *relinquens initiorum Christi sermonem* ad perfectionem feratur et *quae sursum sunt quaerat, ubi Christus est in dextera Dei sedens, non quae super terram* et *contempletur non ea quae uidentur, sed quae non uidentur* neque in diuinis scripturis sequatur *occidentem litteram*, sed *uiuificantem spiritum*: ex illis erit sine dubio qui non accipiunt *spiritum seruitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis, in quo clament Abba, Pater*.

5. Quid interim agat Abraham, postquam indignata est Sarra, uideamus. Eicit ancillam et filium eius, sed tamen dat ei utrem aquae. Non enim habet mater eius puteum aquae uiuae, nec poterat puer haurire de puteo aquam. Isaac

judecăți. De aceea și Apostolul Ioan spune: *Cine se teme nu este desăvârșit în iubire; căci dragostea desăvârșită alungă frica*. Prin urmare, cel *desăvârșit în iubire* se naște din Avraam și este *fiul celei libere*. Cel care însă păzește poruncile de frica pedepsei viitoare și de teama chinurilor este și el fiul lui Avraam, primește și el daruri, adică răsplata pentru faptele sale (fiindcă chiar și *cel care, în nume de ucenic, va da numai și un pahar de apă rece, răsplata sa nu va pieri*); el este însă inferior celui desăvârșit în libertatea iubirii și nu în teama înrobitoare.

1In. 4,18

Cf. Mt. 10,42

Ceva asemănător chiar Apostolul arată, când spune: *Cât timp moștenitorul este copilaș, nu se deosebește cu nimic de sclav, deși este stăpânul tuturor, căci se află sub autoritatea tutorilor și a îngrijitorilor, până la momentul stabilit de tată*. Este deci *copilaș* cel care se hrănește *cu lapte* și este *lipsit de cuvântul dreptății*. Nu poate primi *hrana tare* a înțelepciunii divine și a științei Legii cel care nu poate *uni cele duhovnicești cu cele duhovnicești*, care nu poate spune încă: *După ce am devenit bărbat, am renunțat la cele ce erau ale copilașului*. Așadar el *nu se deosebește cu nimic de un sclav*.

Gal. 4,1-2

Cf. Evr. 5,13

Cf. 1Cor. 2,13

1Cor. 13,11

Cf. Gal. 4,1

Dacă însă, părăsind *învățătura elementară a lui Hristos*, se îndreaptă spre desăvârșire și *cercetează cele de sus, unde Hristos șade de-a dreapta lui Dumnezeu, și nu pe cele pământești*, dacă el *contemplă nu pe cele ce se văd, ci pe cele ce nu se văd*, și dacă urmează, în Scrierile dumnezeiești, nu *litera care ucide*, ci *duhul care dă viață*, el va fi, fără îndoială, dintre cei care nu *vor primi duhul slujirii în teamă, ci duhul înfierii, în care să strige: „Avva, Părinte!”*.

Evr. 6,1

Cf. Col. 3,1-2

Cf. 2Cor. 4,18

Cf. 2Cor. 3,6

Cf. Rom. 8,15

5. Să vedem ce face deocamdată Avraam, după ce Sarra a fost indignată. Alungă pe slujnică și pe fiul ei, dar îi dă totuși un burduf cu apă. Căci mama lui nu are izvor de apă vie, și nici copilul nu putea

Cf. Gn. 21,14

habet puteos, pro quibus et certamina patitur aduersum Philistinos ; Ismael autem de utre bibit aquam, sed hic uter quasi uter deficit et ideo sitit et non inuenit puteum.

Tu autem, qui *secundum Isaac repromissionis* es filius, *bibe aquas de tuis fontibus, et de puteis tuis aquae non effluant foras, sed in tuis plateis percurrant tuae aquae.* Ille uero, *qui secundum carnem natus est*, de utre aquam bibit et aqua ipsa deficit ei et in multis deficit. Vter legis est littera, de qua ille carnalis populus bibit, et inde intellectum capit ; quae littera frequenter ei deficit et explicare se non potest : in multis enim defectum patitur historialis intelligentia.

Ecclesia autem de euangelicis et apostolicis fontibus bibit, qui numquam deficiunt, sed *in plateis suis percurrunt*, quia in latitudine spiritalis interpretationis abundant semper et fluunt. Bibit et *de puteis*, cum profundiora quaeque haurit et scrutatur ex lege. Pro hoc arbitror mysterio etiam Dominus et Saluator noster dicebat ad Samaritanam, ubi, uelut si cum ipsa Agar loqueretur, aiebat : *Omnis qui biberit ex hac aqua iterum sitiet ; qui autem biberit de aqua quam ego do ei non sitiet in aeternum.* At illa dicit ad Saluatorem : *Da mihi, Domine, hanc aquam, ut non sitiam, neque ueniam huc haurire.* Post haec Dominus ad eam : *Qui credit*, inquit, *in me, fiet in eo fons aquae salientis in uitam aeternam.*

6. *Errabat* ergo Agar *per desertum* cum puero et puer plorabat et proiecit eum Agar dicens *ne uideam mortem filii mei.* Post haec, cum iam quasi moriturus fuisset abiectus et fleuisset, adest ei angelus Domini *et aperuit oculos Agar, et uidit puteum aquae uiuae.*

Haec ad historiam referri quemadmodum possunt ? Vbi enim inuenimus quod Agar clausos habuerit oculos et aperti sunt postmodum ? Nonne luce clarior est in his intelligentia

scoate apă din puț. Isaac are puțuri, pentru care și poartă lupte împotriva filistenilor; Ismael bea însă apă din burduf. Acest burduf, ca orice burduf, se golește și de aceea el însetează și nu găsește puț. *Cf.* Gn. 21,19 *Cf.* Gn. 26,15-30

Tu însă, care ești fiu *al făgăduinței, ca Isaac, bea ape din izvoarele tale; apele din puțurile tale să nu se risipească, ci apele tale să se răspândească în piețele tale*. Cel care *s-a născut după carne* bea însă apa din burduf; chiar și apa îi lipsește, și îi lipsește ades. Burduful este litera Legii, din care bea acel popor carnal și de unde își ia înțelegerea. Această literă îl trădează adesea și nu poate da explicații; căci în multe locuri interpretarea istorică suferă slăbiciune. *Cf.* Gal. 4,28 Prov. 5,16-15 *Cf.* Gal. 4,29

Biserica bea însă din izvoare evanghelice și apostolice, care niciodată nu seacă și care *se răspândesc în piețele ei*, fiindcă curg și se revarsă totdeauna în lărgimea interpretării duhovnicești. Bea și din puțuri, când caută și scoate unele mai profunde din Lege. În virtutea acestei taine, desigur, Domnul și Mântuitorul nostru spunea samaritencei ca și cum s-ar fi adresat chiar lui Agar: *„Oricine va bea din această apă va înseta iarăși; cine va bea însă din apa pe care Eu i-o dau nu va înseta în vecie”*. Și ea spune Mântuitorului: *„Dă-mi, Doamne, această apă, ca să nu însetez și ca să nu vin aici s-o scot!”*. După care Domnul îi spune: *„Cine crede în Mine, se va face în el izvor cu apă săltând până la viața veșnică”*. In. 4,13-14 In. 4,15 In. 6,47; 4,14

6. Așadar, Agar *rătăcea prin deșert* cu pruncul și pruncul plângea. L-a părăsit pe el Agar spunând: *„Să nu văd moartea fiului meu!”*. Apoi, după ce el a fost abandonat și plâns ca și cum ar fi murit deja, lui Agar îi apare un înger al Domnului și *i-a deschis ochii lui Agar, și a văzut puțul cu apă vie*. *Cf.* Gn. 21,14 *Cf.* Gn. 21,19

În ce fel pot fi acestea raportate la istorie? Unde găsim că Agar ar fi avut ochii închiși, ca pe urmă să-i fie deschiși? Oare nu este mai limpede ca lumina

spiritalis et mystica, quod abiectus est is qui *secundum carnem* est populus, et tamdiu iacet in fame et siti, *non famem panis* perferens *neque sitim aquae*, *sed sitim uerbi Dei*, donec aperiantur oculi synagogae? Hoc est quod Apostolus dicit esse *mysterium*, quia *caecitas contigit ex parte in Istrahel, donec plenitudo gentium introiret et tunc omnis Istrahel saluus fieret.* Ista est ergo caecitas in Agar, quae *secundum carnem* genuit, quae tamdiu in ea permanet, donec *uelamen litterae auferatur* per angelum Dei et uideat *aquam uiuam.* Nunc enim iacent Iudaei circa ipsum puteum, sed oculi eorum clausi sunt et non possunt bibere de puteo legis et prophetarum.

Sed et nos caueamus, quia frequenter et nos circa puteum iacemus *aquae uiuae*, id est circa scripturas diuinas et erramus in ipsis. Tenemus libros et legimus, sed spiritalem sensum non attingimus. Et ideo opus est lacrimis et oratione indesinenti ut Dominus aperiat oculos nostros, quia et illi caeci qui sedebant in Hiericho, nisi clamassent ad Dominum, non fuissent aperti oculi ipsorum. Et quid dico, ut aperiantur oculi nostri, qui iam aperti sunt? Iesus enim uenit aperire oculos caecorum. Aperti sunt ergo oculi nostri et de littera legis *uelamen* ablatum est. Sed uereor ne nos ipsi eos somno iterum profundiore claudamus, dum non uigilamus in intellectu spiritali neque solliciti sumus ut somnum discutiamus ab oculis nostris et contemplemur quae spiritalia sunt, uti ne cum populo carnali circa ipsam aquam positi erremus.

Quin potius uigilemus et cum propheta dicamus: *Si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, aut requiem temporibus meis, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Ipsi gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.*

înțelesul duhovnicesc și tainic: a fost izgonit acel popor care este *după carne* și el zace de atâta timp în foame și sete, răbdând *nu foamea de pâine, și nici setea de apă, ci setea de cuvântul lui Dumnezeu*, până când se vor deschide ochii Sinagogii? Aceasta este ceea ce Apostolul numește *taina*: *orbirea a lovit în parte Israelul, până când plenitudinea neamurilor va intra și atunci întregul Israel va fi mântuit*. Aceasta este, așadar, orbirea în Agar, care a născut *după carne*, orbire care rămâne în ea până în momentul în care *vălul literei este ridicat* de către îngerul lui Dumnezeu, până vede *apa vie*. Și acum evreii zac chiar lângă puț, însă ochii lor au fost închiși și nu pot bea din puțul Legii și al Profeților[170].

Cf. Am. 8,11

Rom. 11,25

Cf. 2Cor. 3,16

Dar și noi să veghem, fiindcă adesea și noi zăcem lângă puțul cu *apă vie*, adică lângă Scrierile divine, și ne rătăcim în ele. Avem Cărțile și le citim, dar nu atingem semnificația duhovnicească. Și de aceea este nevoie de lacrimi și de neîncetată rugăciune ca Domnul să deschidă ochii noștri: nici acelor orbi care se aflau în Ierihon nu li s-ar fi deschis ochii dacă ei nu ar fi strigat către Domnul. Dar ce spun eu, „să deschidă ochii noștri", când ei sunt deja deschiși? Căci Iisus a venit ca să deschidă ochii orbilor. Ochii noștri au fost deschiși, așadar, și *vălul* de pe litera Legii a fost ridicat. Mă tem însă ca nu cumva chiar noi să-i închidem iarăși, căzând într-un somn mai adânc, neveghind în înțelegere duhovnicească și neîngrijindu-ne să depărtăm somnul de ochii noștri și să contemplăm cele duhovnicești. Să nu rătăcim cumva, așezați chiar lângă apă, împreună cu poporul carnal!

Cf. Mt. 20,30

Cf. Is. 42,7

Să veghem cu mai multă grijă și să spunem, împreună cu profetul: *„Dacă voi da somn ochilor mei și dormitare genelor mele, ori odihnă tâmplelor mele, până ce voi găsi loc pentru Domnul, cort pentru Dumnezeul lui Iacob"*[171]. *Lui slava și stăpânirea în vecii vecilor! Amin.*

Ps. 131,4-5

Cf. 1Pt. 4,11, Ap. 1,6

Homilia VIII

De eo quod obtulit Abraham filium suum Isaac

1. Adhibete huc aures, qui accessistis ad Deum, qui fideles esse uos creditis, et considerate diligentius quemadmodum fidelium fides probatur ex his quae recitata sunt nobis. *Et factum est*, inquit, *post haec uerba, tentauit Deus Abraham et dixit ad eum : Abraham, Abraham. At ille dixit : Ecce ego.* Obserua singula quaeque quae scripta sunt. In singulis enim, si qui scit in altum fodere, inueniet thesaurum, et fortassis etiam, ubi non aestimatur, latent mysteriorum pretiosa monilia.

Abram uocabatur uir iste prius et nusquam legimus quod hoc nomine eum uocauerit Deus aut dixerit ad eum : Abram, Abram. Non enim uocari a Deo poterat nomine delendo, sed uocat eum hoc nomine quod ipse donauit, et non solum uocat hoc nomine, sed et ingeminat. Cumque ille respondisset : *Ecce ego*, dicit ad eum : *Accipe filium tuum carissimum quem diligis, Isaac, et offer mihi eum. Vade*, inquit, *in terram excelsam, et ibi offer eum holocaustum in uno ex montibus, quem ostendero tibi.*

Nomen quidem cur ei donauerit Deus et uocauerit eum Abraham, ipse interpretatus est : *Quia patrem*, inquit, *multarum gentium posuit te.* Hanc repromissionem dedit ei Deus

Omilia VIII

Despre faptul că Avraam l-a oferit pe fiul său, Isaac

1. Plecați aici urechea, voi, care v-ați apropiat de Dumnezeu, care vă credeți credincioși, și observați cu mai mare grijă, din cele ce ne-au fost citite, în ce fel este încercată credința celor ce cred! Spune Scriptura: *Și s-a făcut, după aceste cuvinte, [că] a încercat Dumnezeu pe Avraam și i-a spus: „Avraam, Avraam!". Iar acela a spus: „Iată-mă!".* Ia aminte la Gn. 22,1
fiecare din cele ce au fost scrise! Căci în fiecare, dacă cineva știe să sape în adânc, va descoperi comoară, poate chiar și acolo unde nu se bănuiește că se ascund mărgăritarele scumpe ale tainelor[172].

Acest bărbat se numea mai înainte Avram și nu citim nicăieri că Dumnezeu l-ar fi chemat pe el cu acest nume sau că i-ar fi spus „Avram! Avram!". Căci nu putea fi chemat de către Dumnezeu cu un nume ce trebuia șters, ci îl cheamă pe el cu acel nume pe care El Însuși i l-a dat; și nu numai că îl cheamă cu acest nume, dar îl și repetă. Și după ce acela I-a răspuns *„Iată-mă!"*, îi spune: *„Ia-l pe fiul tău prea-drag, pe care îl iubești, pe Isaac, și oferă-Mi-l*[173]*. Mergi în pământ înalt și acolo oferă-l pe el ardere de tot pe unul din munți, pe care ți-l voi arăta!".* Gn. 22,2

Dumnezeu Însuși a explicat motivul pentru care i-a dat acest nume și l-a chemat pe el Avraam[174]: „*Fiindcă te-am pus pe tine părinte a numeroase*

cum haberet filium Ismael, sed pollicitus est ei quia in filio qui nascetur ex Sarra complebitur ista promissio. Accenderat ergo animos ipsius in amorem filii, non solum posteritatis gratia, sed et promissionum spe.

Sed hunc, in quo ei positae sunt promissiones magnae istae et mirabiles, hunc, inquam, filium, in quo uocatum est nomen eius Abraham *holocaustum Domino iubetur offerre in uno ex montibus*.

Quid tu ad haec, o Abraham? Quae et quales cogitationes mouentur in corde tuo? Prolata est uox a Deo, quae discutiat et probet fidem tuam. Quid ad haec dicis? Quid cogitas? Quid retractas? Putasne reuoluis in corde tuo quia, si in Isaac data est mihi repromissio, hunc autem offero holocaustum, superest ut non speretur illa promissio? Aut magis illa cogitas et dicis quia impossibile est mentiri eum qui repromisit ; quidquid illud fuerit, promissio permanebit?

Verum ego quia *minimus sum,* tanti patriarchae cogitationes non ualeo perscrutari nec scire possum, uox Dei, quae ad tentandum eum processerat, quas ei cogitationes mouerit, quid animi attulerit, cum iuberetur unicum iugulare. Sed quoniam *spiritus prophetarum prophetis subiectus est*, Paulus Apostolus, qui per Spiritum, credo, didicerat quid animi, quid consilii Abraham gesserit, indicauit dicens : *Fide Abraham non haesitauit, cum unicum offerret, in quo acceperat repromissiones, cogitans quia et a mortuis eum suscitare potens est Deus*.

Prodidit ergo nobis cogitationes uiri fidelis Apostolus, quod fides resurrectionis iam tum haberi coeperit in Isaac. Abraham ergo resurrecturum sperabat Isaac et credebat futurum quod adhuc non erat factum. Quomodo ergo *filii*

neamuri”. Dumnezeu i-a făcut această promisiune când avea deja un fiu, pe Ismael, dar i-a făgăduit că această promisiune se va împlini în fiul care se va naște din Sarra. I-a sporit în inimă dragostea de fiu nu numai din cauza posterității, dar și cu speranța [împlinirii] făgăduințelor. Gn. 17,5

Cel în care au fost puse tatălui aceste promisiuni mărețe și minunate, acest fiu, de la care i-a fost dat numele lui, Avraam, acesta *se poruncește să fie oferit ardere de tot Domnului pe unul din munți.*

Ce spui când auzi acestea, Avraam? Ce gânduri se frământă în inima ta? Cuvânt a fost dat de Dumnezeu, cuvânt care să încerce și să verifice credința ta. Ce răspunzi la acestea? Ce gândești? Ce mai spui acum? Oare socoți și iarăși socoți că, „dacă în Isaac mi-a fost dată promisiunea, iar pe el îl ofer ardere de tot, promisiunea rămâne nerespectată”? Sau mai degrabă cugeți altfel și spui că „este imposibil ca Cel ce a făgăduit să mintă: orice se va întâmpla, promisiunea va fi respectată”? *Cf.* Evr. 6,18

Eu însă, fiindcă *sunt cel mai mic*, nu sunt în stare să scrutez gândurile unui atât de mare patriarh, și nici nu pot ști ce i-a produs în inimă, ce gânduri îi va fi pus în mișcare cuvântul lui Dumnezeu, care apăruse spre a-l încerca, când se poruncește să-l înjunghie pe unicul fiu. Dar fiindcă *duhul profeților a fost supus profeților*, Apostolul Pavel, care prin Duh, cred, a aflat ce a gândit, ce a hotărât Avraam, a arătat spunând: *Prin credință, Avraam nu a ezitat în timp ce îl oferea pe unicul fiu, în care primise făgăduințele, gândind că Dumnezeu poate să-l ridice și dintre morți.* *Cf.* 1Cor. 15,9 1Cor. 14,32 Evr. 11,17-19

Apostolul ne-a dezvăluit așadar gândurile bărbatului credincios: credința în înviere a început să existe încă de pe atunci, în legătură cu Isaac. Așadar, Avraam spera că Isaac va fi înviat și credea că se va întâmpla ceea ce până atunci nu se mai petrecuse[175].

sunt *Abraham*, qui factum non credunt in Christo, quod ille futurum credidit in Isaac? Immo, ut apertius proloquar, sciebat se Abraham futurae ueritatis imaginem praeformare, sciebat de semine suo nasciturum Christum, qui et offerendus esset totius mundi uerior hostia et resurrecturus a mortuis.

2. Sed nunc interim *tentabat*, inquit, *Deus Abraham, et dicit ad eum : Accipe filium tuum carissimum quem diligis*. Non enim suffecerat dixisse *filium*, sed adicitur et *carissimum*. Esto et hoc. Quid adhuc additur et *quem diligis*? Sed uide tentationis pondus. Caris et dulcibus appellationibus iterum ac saepe repetitis paterni suscitantur affectus, ut amoris euigilante memoria ad immolandum filium paterna dextera retardetur et aduersum fidem animi tota carnis militia repugnet.

Accipe ergo, inquit, *filium tuum carissimum, quem diligis, Isaac*. Esto, Domine, quia commemoras de filio patrem ; addis et *carissimum*, quem praecipis iugulari. Sufficiat hoc ad supplicium patris ; addis rursum et *quem diligis*. Sint et in hoc parenti triplicata supplicia. Quid opus est adhuc, ut commemores et *Isaac*? Numquid nesciebat Abraham quia filius suus ille carissimus, ille quem diligebat Isaac uocaretur ? Sed cur hoc additur in tempore ? Vt recordetur Abraham quia dixeras ad eum : *Quod in Isaac uocabitur tibi semen et quod in Isaac erunt tibi repromissiones*. Fit et commemoratio nominis, ut et promissionum, quae sub hoc nomine factae sunt, desperatio subeat.

Sed haec omnia, quia tentabat Deus Abraham.

În ce fel, așadar, sunt *fii ai lui Avraam* cei care nu cred că s-a întâmplat în privința lui Hristos ceea ce patriarhul a crezut că se va întâmpla în cazul lui Isaac? Mai mult, ca să explic mai clar, Avraam știa că el [*i.e.* Isaac] schița imaginea adevărului viitor, știa că Hristos se va naște din sămânța sa, și mai știa că El trebuia oferit ca cea mai autentică jertfă a întregii lumi și înviat din morți. *Cf.* In. 8,37

2. Acum, însă, Scrierea spune: *Dumnezeu îl încerca pe Avraam, și îi spune: „Ia-l pe fiul tău preadrag, pe care îl iubești!”*. Nu a fost suficient că a spus *pe fiu*; este adăugat și *preadrag*. Fie și aceasta! Dar de ce adaugă, încă, *pe care îl iubești*? Observă greutatea încercării! Simțămintele părintești sunt suscitate prin formulări tandre și înduioșătoare, repetate iarăși și iarăși, pentru ca dreapta părintelui să întârzie să-și sacrifice fiul câtă vreme amintirea iubirii veghează: întreaga oaste a cărnii luptă împotriva credinței spiritului[176]. Gn. 22,1-2

Spune, deci: *„Ia-l pe fiul tău preadrag, pe care îl iubești, pe Isaac!”*. Fie, Doamne: îi amintești tatălui de *fiu*. Adaugi și *pe cel preadrag*; poruncești ca acesta să fie înjunghiat. Să ajungă aceasta spre chinul tatălui! Adaugi iarăși: *pe care îl iubești*. Fie, cu aceasta, întreit chinul pentru părinte! Ce nevoie mai este să menționezi și *pe Isaac*? Oare nu știa Avraam că fiul său, cel preadrag, acela pe care îl iubea, se numea Isaac? De ce se adaugă, dar, aceasta chiar acum? Se adaugă pentru ca Avraam să-și amintească de ceea ce i s-a spus: *„Că în Isaac îți va fi chemată sămânța și că în Isaac vor fi [împlinite] promisiunile făcute ție”*. Se amintește numele fiului ca pe tată să-l cuprindă disperarea în privința făgăduințelor, care în acest nume au fost făcute. Gn. 22,2 *Cf.* Gn. 21,12, Rom. 9,7, Evr. 11,18, Gal. 3,16; 4,23

Toate acestea fiindcă Dumnezeu îl încerca pe Avraam.

3. Quid post haec? *Vade*, inquit, *in terram excelsam, in unum ex montibus, quem tibi ostendero, et ibi eum offeres holocaustum.*

Intuemini per singula quomodo fiunt tentationis augumenta. *Vade in terram excelsam.* Numquid non potuerat duci prius Abraham cum puero ad illam terram excelsam et imponi prius in montem, quemcumque delegerat Dominus, et ibi ad eum dici, ut offerret filium suum? Sed prius ei dicitur quia offerre debeat filium suum et tunc iubetur ire *in terram excelsam* et adscendere in montem. Quo hoc spectat?

Vt dum ambulat, dum iter agit, per totam uiam cogitationibus discerpatur, ut hinc perurgente praecepto, hinc uero unici affectu obluctante crucietur. Propterea ergo etiam uia iniungitur, etiam montis adscensio, ut in his omnibus spatium certaminis accipiant affectus et fides, amor Dei et amor carnis, praesentium gratia et expectatio futurorum.

Mittitur ergo *in terram excelsam* et non sufficit patriarchae tantum opus Domino peracturo terra excelsa, sed et montem iubetur adscendere, scilicet ut fide elatus terrena derelinquat et ad superna conscendat.

4. S*urrexit ergo Abraham mane, et strauit asinam suam, et concidit ligna ad holocaustum. Et accepit filium suum Isaac et duos pueros, et peruenit ad locum quem dixit ei Deus die tertia.*

Surrexit Abraham mane (quod addidit *mane*, ostendere fortasse uoluit quia initium lucis splenderet in corde eius), strauit asinam suam, ligna praeparauit, assumpsit filium. Non deliberat, non retractat, non communicat cum ullo hominum consilium, sed statim occupat iter.

3. Ce urmează apoi? *„Mergi în pământ înalt, pe unul din munți, pe care Eu ți-l voi arăta și acolo oferă-l pe el ardere de tot!”* Gn. 22,2

Luați aminte în ce fel se realizează, prin intermediul fiecărui detaliu, augmentarea încercării! *„Mergi în pământ înalt!”* Oare nu putea fi dus, mai întâi, Avraam împreună cu băiatul în acel pământ înalt și pus mai întâi pe muntele ales de Domnul și acolo să i se spună să-l ofere pe fiul său? Însă mai întâi i se spune că trebuie să-l ofere pe fiul său și abia apoi se poruncește să meargă *în pământ înalt* și să urce pe munte. Pentru ce aceasta?

Pentru că atât timp cât merge, cât se află pe drum, să fie sfâșiat de gânduri, să fie torturat cât e calea de lungă: porunca îl hărțuia pe de o parte, iar pe de altă parte îl tortura iubirea față de unicul fiu. De aceea, așadar, este adăugat și drumul, încă și urcarea muntelui: ca prin toate acestea să primească loc pentru dispută afectul și credința, iubirea de Dumnezeu și iubirea cărnii, recunoștința pentru cele prezente și așteptarea celor viitoare.

Este trimis, așadar, *în pământ înalt*; nu-i este însă de ajuns patriarhului care va duce la capăt, pentru Dumnezeu, o atât de importantă acțiune doar pământul *înalt*. Ci i se poruncește să urce muntele: ridicat prin credință, să părăsească cele pământești și să ajungă la cele de sus.

4. *S-a trezit, așadar, Avraam dimineața, și-a înșeuat asina și a tăiat lemne pentru arderea de tot. L-a luat pe fiul său, Isaac, și două slugi, și în cea de-a treia zi a ajuns la locul pe care Dumnezeu i-l spusese.* Gn. 22,3

Avraam s-a trezit dimineața (a adăugat *dimineața* pentru că a vrut poate să arate că începutul luminii strălucea în inima lui), și-a înșeuat asina, a pregătit lemne, și-a luat fiul. Nu deliberează, nu șovăiește, nu stă la sfat cu nici un om, ci pleacă la drum fără zăbavă.

Et peruenit, inquit, *ad locum quem dixerat ei Dominus die tertia*. Omitto nunc quid sacramenti contineat *dies tertia*; sapientiam et consilium tentantis intueor. Sic in proximo non erat mons aliqui, cum totum ageretur in montibus, sed per triduum iter protenditur et per totum triduum recursantibus curis paterna uiscera cruciantur, ut omni hoc spatio tam prolixo intueretur filium pater, cibum cum eo sumeret, tot noctibus puer penderet in amplexibus patris, inhaereret pectori, cubitaret in gremio. Vide in quantum tentatio cumulatur.

Tertia tamen dies semper apta fit sacramentis. Nam et populus cum exisset de Aegypto, tertia die offert sacrificium Deo et in die tertia purificatur; et resurrectionis Domini tertia est dies; et multa alia intra hanc diem mysteria concluduntur.

5. *Respiciens*, inquit, *Abraham uidit locum de longe et dixit ad pueros suos: Sedete hic cum asina, ego autem et puer ibimus usque illuc, et cum adorauerimus, reuertemur ad uos.*

Pueros dimittit. Non enim poterant adscendere pueri cum Abraham ad holocausti locum quem ostenderat Deus. *Vos* ergo, inquit, *sedete hic, ego autem et infans ibimus; et cum adorauerimus, reuertemur ad uos.* Dic mihi Abraham, uere dicis ad pueros quod adores et redeas cum infante, an fallis? Si uerum dicis, ergo non facies eum holocaustum. Si fallis, tantum patriarcham non decet fallere. Quid ergo animi in te hic indicat sermo? Verum, inquit, dico et holocaustum offero puerum. Idcirco enim et ligna mecum porto et cum

Și a ajuns în cea de-a treia zi la locul pe care Dumnezeu i-l spusese. Las la o parte acum ce mister conține „ziua a treia" ; observ înțelepciunea și intenția Celui care încearcă. Așadar, în jur nu era nici un munte, în vreme ce totul trebuia să se petreacă în munți. Calea se lungește însă de-a lungul a trei zile, și în aceste trei zile inima tatălui este torturată de grijile obișnuite : de-a lungul întregului interval, atât de mult prelungit, tatăl își veghează fiul, când mănâncă împreună cu el, când copilul stă, de-a lungul nopții, în îmbrățișarea tatălui, când i se lipește de piept, când doarme la sânul lui. Observă cum se plinește încercarea ! Gn. 22,3

Revenind totuși la cea de-a treia zi, observ că ea este totdeauna potrivită misterului. Căci și poporul, după ce a ieșit din Egipt, oferă sacrificiu lui Dumnezeu în cea de-a treia zi, după cum în a treia zi se curățește[177] ; tot a treia zi este ziua învierii Domnului ; multe alte taine sunt cuprinse în această zi. *Cf.* Ex. 19,11-16 ; 24,5 *Cf.* Mt. 27,63, Mc. 8,31

5. *Privind Avraam, a văzut de departe locul și a spus slugilor lui : „Rămâneți aici cu asina ; eu și copilul vom merge însă până acolo, și, după ce ne vom închina, ne vom întoarce la voi !".* Gn. 22,4-5

Le lasă pe slugi în urmă. Căci slugile nu puteau urca împreună cu Avraam la locul arderii de tot, pe care Dumnezeu îl arătase. Spune, așadar : *„Voi rămâneți aici, eu și copilul vom merge însă și, după ce ne vom închina, ne vom întoarce la voi !".* Spune-mi, Avraam, spui slugilor adevărul când spui că te vei închina și că te vei întoarce cu pruncul, sau le înșeli ? Dacă spui adevărul, nu îl vei oferi pe el ardere de tot. Dacă le înșeli, nu se cuvine ca un atât de însemnat patriarh să înșele[178]. Așadar, ce gânduri ale tale dezvăluie acest enunț ? „Spun adevărul și îl ofer pe copil ardere de tot, căci de aceea duc cu mine lemne ; și cu el mă întorc la voi. Căci cred, și credința Gn. 22,5

ipso redeo ad uos. Credo enim et fides mea est haec, quod *et a mortuis suscitare eum potens est Deus.*

6. Post haec *accepit*, inquit, *Abraham ligna ad holocaustum et superposuit ea Isaac filio suo, et accepit ignem in manibus suis et gladium, et abierunt simul.*

Quod ipse sibi *ligna ad holocaustum* portat Isaac, illa figura est, quod et Christus *ipse sibi baiulauit crucem*, et tamen portare *ligna ad holocaustum* sacerdotis officium est. Fit ergo ipse et hostia et sacerdos. Sed et quod additur *et abierunt ambo simul*, ad hoc refertur. Cum enim Abraham uelut sacrificaturus ignem portaret et cultrum, Isaac non uadit post ipsum, sed cum ipso, ut ostendatur cum ipso pariter fungi sacerdotio.

Quid post haec? *Dixit*, inquit, *Isaac ad Abraham patrem suum: Pater.* Et haec in tempore a filio prolata tentationis est uox. Quomodo enim putas immolandus filius per hanc uocem uiscera paterna concussit? Et quamuis Abraham rigidior esset pro fide, reddit tamen etiam ipse affectionis uocem et respondit: *Quid est, fili?* At ille: *Ecce*, inquit, *ignis et ligna, ubi ouis ad holocaustum?* Ad haec respondit Abraham: *Deus prouidebit ipse sibi ouem ad holocaustum, fili.*

Mouet me Abrahae satis diligens et cauta responsio. Nescio quid uidebat in spiritu, quia non de praesenti, sed de futuro dicit: *Deus prouidebit ipse sibi ouem*; futura respondit filio de praesentibus requirenti. *Ipse* namque *sibi Dominus ouem prouidebit* in Christo, quia et *sapientia ipsa sibi aedificauit domum* et *ipse se humiliauit usque ad mortem*; et omnia quaecumque legeris de Christo, non necessitate, sed sponte facta repperies.

mea este aceasta: *Dumnezeu este în stare să-l ridice pe el și dintre morți.*"[179] Evr. 11,19

6. Spune Scriptura după acestea: *A luat Avraam lemnele pentru arderea de tot și le-a așezat pe ele deasupra lui Isaac, fiul său, și a luat foc și sabie în mâinile lui și s-au îndepărtat împreună.* Gn. 22,6

Isaac însuși își poartă lemnele pentru arderea de tot: preînchipuire este, fiindcă și *Hristos Și-a dus crucea.* Totuși, a purta *lemnele pentru ardere de tot* este îndatorire a preotului. El se face, așadar, și jertfă, și preot. Căci și ceea ce se adaugă, *și s-au îndepărtat amândoi împreună*, se referă la aceasta: în vreme ce Avraam, ca cel ce va sacrifica, duce focul și cuțitul, Isaac nu merge după el, ci împreună cu el, ca să se arate că îndeplinește deopotrivă cu el sacerdoțiul[180]. *Cf.* In. 19,17

Ce se întâmplă după acestea? *A spus Isaac lui Avraam, tatăl lui: „Tată!".* Și acest cuvânt, rostit în clipa de cumpănă, este de încercare. Ce crezi că a pus în inima tatălui acest cuvânt al fiului ce mergea spre moarte? Și, deși Avraam era mai rezervat, în virtutea credinței, îi răspunde totuși și el cu un cuvânt afectuos: *„Ce este, fiule?".* Și fiul spune: *„Iată focul și lemnele; unde este oaia pentru ardere de tot?".* Avraam răspunde: *„Dumnezeu Însuși se va îngriji de oaia pentru ardere de tot, fiule!".* Gn. 22,7 Gn. 22,7-8

Mă mișcă răspunsul chibzuit și precaut al lui Avraam. Nu știu ce vedea în duh, căci nu despre prezent, ci despre viitor spune: *„Dumnezeu Însuși se va îngriji de oaie".* Răspunde cu cele viitoare fiului ce întreabă despre cele prezente. Căci *Domnul se va îngriji Însuși de oaie*, în Hristos, fiindcă și *Înțelepciunea Și-a ridicat Sieși casă*, fiindcă *Însuși S-a umilit până la moarte*; vei descoperi astfel că toate câte le citești despre Hristos au fost făcute liber, nu din necesitate. Prov. 9,1 *Cf.* Flp. 2,8

7. *Perrexerunt ergo ambo et uenerunt ad locum quem dixerat ei Deus.*

Moyses, cum uenisset ad locum quem ostendit ei Deus, non permittitur adscendere, sed ante ei dicitur : *Solue corrigiam calciamenti de pedibus tuis.* Abrahae nihil horum dicitur et Isaac, sed adscendunt nec calciamenta deponunt. In quo illa fortassis est ratio quod Moyses, quamuis esset *magnus*, tamen de Aegypto ueniebat et erant aliqua mortalitatis uincula pedibus eius innexa. Abraham uero et Isaac nihil horum habent, sed *ueniunt ad locum.*

Aedificat altare Abraham, imponit ligna super altare, colligat puerum, praeparat se ad iugulandum.

Multi estis patres in Ecclesia Dei, qui haec auditis. Putas aliqui uestrum ex ipsa historiae narratione tantum constantiae, tantum animi robur acquirit, ut, cum forte amittitur filius morte communi et omnibus debita, etiamsi sit unicus, etiamsi sit dilectus, adducat sibi in exemplum Abraham et magnanimitatem eius ante oculos ponat? Et quidem a te non exigitur istud animi magnitudinis, ut ipse alliges filium, ipse constringas, ipse gladium pares, ipse unicum iugules. Haec omnia a te ministeria non quaeruntur. Proposito saltem et mente constans esto, fide fixus laetus offer filium Deo. Esto sacerdos animae filii tui ; sacerdotem autem immolantem Deo non decet flere.

Vis uidere quia exigitur hoc a te? In Euangelio Dominus dicit : *Si filii Abraham essetis, opera utique Abraham faceretis.* Ecce, istud est opus Abrahae. Facite opera quae fecit Abraham, sed non cum tristitia ; *hilarem enim datorem diligit Deus.* Quod et si uos tam prompti fueritis ad Deum, dicetur et uobis : *Adscende in terram excelsam et in montem, quem ostendero tibi ; et ibi offer mihi filium tuum.* Non in profundis

7. *Au venit deci amândoi și au ajuns la locul pe care i-l spusese Dumnezeu.* Gn. 22,8-9

Moise, după ce a ajuns la locul pe care i-l arătase Dumnezeu, nu are permisiunea de a urca, ci i se spune mai înainte: *„Dezleagă cureaua încălțămintei din picioarele tale!”*. Lui Avraam și lui Isaac, însă, nu Ex. 3,5 li se spune nimic din acestea: ei urcă și nu renunță la încălțări. Poate motivul este că Moise, deși era *mare*, venea totuși din Egipt și de picioarele lui *Cf.* Ex. 11,3 fuseseră prinse oarecare lanțuri ale condiției muritoare. Avraam și Isaac, însă, nu au nimic din acestea, *ci vin la locul* arătat.

Avraam ridică altar, pune lemne pe altar, leagă *Cf.* Gn. copilul, se pregătește să-i taie gâtul. 22,9-10

Mulți dintre voi, care auziți acestea în Biserica lui Dumnezeu, sunteți părinți. Crezi că vreunul dintre voi câștigă din simpla narare a istoriei atâta statornicie, atâta tărie a sufletului, încât, atunci când, prin moartea comună și de toți datorată, a pierdut un fiu, dacă acesta este unicul fiu, dacă, mai mult, este iubit, să și-l propună drept exemplu pe Avraam și să-și pună în fața ochilor firea aleasă a acestuia? Desigur, nu ți se cere această măreție a spiritului: tu însuți să-ți legi fiul, tu însuți să-l înlănțui, tu însuți să pregătești sabia, tu însuți să-i tai gâtul. Toate aceste slujiri nu ți se cer. Fii, cel puțin, consecvent în gând și voință; statornic în credință, oferă-l vesel pe fiu lui Dumnezeu! Fii preotul sufletului fiului tău; preotul care jertfește lui Dumnezeu nu trebuie însă să plângă.

Vrei să vezi că de la tine se cere aceasta? În Evanghelie Domnul spune: *„Dacă ați fi fiii lui Avraam, ați face faptele lui Avraam!”*. Iată, aceasta este fapta In. 8,39 lui Avraam! Faceți faptele pe care Avraam le-a făcut, dar nu cu tristețe: *Căci Dumnezeu iubește pe cel ce* *Cf.* 2Cor. *cu bucurie dă.* Dacă și voi ați fost la fel de hotărâți 9,7 în fața lui Dumnezeu, vi se va spune și vouă: *„Urcă în pământ înalt și pe muntele pe care ți-l voi arăta și*

terrae nec *in conualle fletus*, sed in altis et excelsis montibus *offer filium tuum*. Ostende quia fides in Deum fortior est quam carnis affectus. Amabat enim, inquit, Abraham Isaac filium suum, sed amori carnis praetulit amorem Dei, et inuentus est non in uisceribus carnis, sed *in uisceribus Christi*, id est in uisceribus Verbi Dei et ueritatis et sapientiae.

8. *Et extendit*, inquit, *Abraham manum suam ut acciperet gladium et iugularet filium suum. Et uocauit eum angelus Domini e caelo, et dixit: Abraham, Abraham. At ille dixit: Ecce ego. Et dixit: Non inicias manum tuam super puerum neque facias ei quicquam. Nunc enim cognoui quoniam times tu Deum.*

In hoc sermone solet obici nobis quod Deus nunc se cognouisse dicat quia Abraham timeat Deum, quasi qui ante ignorauerit. Sciebat Deus et non eum latebat, quippe *qui nouit omnia antequam fiant*, sed propter te haec scripta sunt, quia et tu credidisti quidem Deo, sed nisi *opera fidei* expleueris, nisi in omnibus praeceptis etiam difficilioribus parueris, nisi sacrificium obtuleris et ostenderis quia nec patrem nec matrem nec filios praeferas Deo, non agnosceris quia timeas Deum nec dicetur de te quia: *Nunc cognoui quoniam times tu Deum.*

Et tamen considerandum est quia angelus haec refertur ad Abraham locutus et quia in consequentibus euidenter hic angelus Dominus ostenditur. Vnde puto quod, sicut inter nos homines *habitu repertus est ut homo*, ita et inter angelos habitu est repertus ut angelus. Et ipsius sequentes

acolo oferă-Mi-l pe fiul tău!”. Oferă-l pe fiul tău nu în adâncurile pământului, și nici în *valea plângerii*, ci pe munții înalți și însemnați! Dovedește că încrederea în Dumnezeu este mai puternică decât afectele cărnii! Căci Scriptura spune că Avraam îl iubea pe Isaac, fiul său, dar patriarhul a pus înaintea iubirii cărnii iubirea lui Dumnezeu; s-a aflat nu în măruntaie de carne, ci *în măruntaiele lui Hristos*, adică în măruntaiele Cuvântului lui Dumnezeu, ale adevărului și ale înțelepciunii.

Gn. 22,2
Cf. Ps. 83,7
Cf. Flp. 1,8

8. *Și a întins Avraam mâna sa ca să ia sabia și să taie gâtul fiului său. Și l-a chemat pe el îngerul Domnului din cer și a spus: „Avraam, Avraam!”. Și el a spus: „Iată-mă!”. Și a spus: „Să nu pui mâna ta pe copil și nici să nu-i faci ceva! Căci acum am cunoscut că te temi de Dumnezeu”.*

Gn. 22,10-12

În privința acestui enunț, se obișnuiește să ni se obiecteze: „Dumnezeu spune că abia acum a cunoscut că Avraam se teme de Dumnezeu”[181]. Ca și cum mai înainte nu ar fi știut. Dumnezeu îl cunoștea însă și acesta nu-i rămânea necunoscut, căci *le știe pe toate înainte de a se petrece*. Pentru tine au fost scrise, așadar, acestea, fiindcă și tu ai crezut în Dumnezeu[182]! Dacă nu vei împlini *faptele credinței*, dacă nu vei asculta toate preceptele, chiar și pe cele mai grele, dacă nu vei oferi sacrificiu, dacă vei arăta că preferi mamă sau tată sau fii înaintea lui Dumnezeu, atunci nu vei fi cunoscut că te temi de Dumnezeu și nici nu se va spune despre tine *„acum am cunoscut că te temi de Dumnezeu”*.

Dan. 13,42
Cf. 2Tes. 1,11
Cf. Mt. 10,37
Gn. 22,12

Mai trebuie observat ceva: se relatează că un înger a grăit lui Avraam acestea și că în cele ce urmează acest înger se arată a fi, în mod clar, Domnul[183]. Din acestea eu înțeleg că, așa cum între noi, oamenii, *[Domnul] s-a aflat ca om, după înfățișare*, tot astfel și între îngeri s-a aflat ca înger, după înfățișare. Și,

Flp. 2,7

exemplum angeli in caelo laetantur *super uno peccatore paenitentiam agente* et de profectibus hominum gloriantur. Ipsi enim uelut procurationem animarum nostrarum tenent, quibus, *dum adhuc paruuli sumus*, uelut *tutoribus et actoribus committimur usque ad praefinitum tempus a patre*. Et ipsi ergo nunc de profectu uniuscuiusque nostrum dicunt quia : *Nunc cognoui quod times tu Deum*. Verbi causa propositum habeo martyrii, non ex hoc dicere ad me angelus poterit quia : *Nunc cognoui quod times tu Deum* ; Deo enim soli cognitum est propositum mentis. Si uero accessero ad agones, protulero *bonam confessionem*, quae inferuntur constanter cuncta suscepero, tunc potest dicere angelus uelut confirmans me et corroborans : *Nunc cognoui quod times tu Deum*.

Verum haec dicta sint ad Abraham, et pronuntiatus sit timere Deum. Quare ? Quia non pepercit filio suo. Nos uero conferamus haec cum Apostoli dictis, ubi dicit de Deo : *Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Vide Deum magnifica cum hominibus liberalitate certantem : Abraham mortalem filium non moriturum obtulit Deo ; Deus immortalem filium pro hominibus tradidit morti.

Quid nos ad haec dicemus ? *Quid retribuemus Domino pro omnibus, quae retribuit nobis* ? Deus Pater propter nos *proprio filio non pepercit*. Quis uestrum, putas, audiet aliquando angeli uocem dicentis : *Nunc cognoui quoniam times tu Deum, quia non pepercisti filio tuo* uel filiae tuae uel uxori, aut non pepercisti pecuniae uel honoribus saeculi et ambitionibus mundi, sed omnia contempsisti et *omnia duxisti stercora, ut Christum lucrifaceres, uendidisti omnia*

urmând exemplul Aceluiași, îngerii se veselesc în cer *pentru un păcătos ce se pocăiește* și laudă progresele oamenilor. Căci ei sunt asemenea unor îngrijitori ai sufletelor noastre, cărora, *atâta vreme cât suntem copilași, le suntem încredințați* ca *unor tutori și îngrijitori, până la momentul stabilit de tată*. Așadar, tot ei spun și acum despre progresul fiecăruia dintre noi: „*Acum am cunoscut că te temi de Dumnezeu*". Am, spre exemplu, un plan, de a deveni martir; îngerul nu-mi va putea spune, din acest motiv, *„acum am cunoscut că te temi de Dumnezeu"*, căci planul zămislit de minte a fost cunoscut doar de către Dumnezeu. Dacă însă mă voi apropia de luptă, dacă voi înfățișa *mărturie bună*, dacă voi primi fără clintire toate câte mi se fac, atunci îngerul poate spune, întărindu-mă și încurajându-mă: *„Acum am cunoscut că te temi de Dumnezeu"*.

Cf. Lc. 15,10

Cf. Gal. 4,3

Cf. Gal. 4,2

Cf. 1Tim. 6,12

Să observăm că acestea i-au fost spuse lui Avraam: el a fost declarat ca temător de Dumnezeu. Pentru care motiv? Pentru că nu și-a cruțat fiul. Noi să apropiem acestea de spusele Apostolului, care afirmă despre Dumnezeu că *nu Și-a cruțat propriul Său Fiu, ci L-a dat pe El pentru noi toți*. Iată că Dumnezeu rivalizează cu oamenii, printr-o adâncă dărnicie: Avraam a oferit lui Dumnezeu fiul muritor, fără ca el să moară, Dumnezeu L-a dat morții, pentru oameni, pe Fiul nemuritor.

Rom. 8,32

Ce vom spune noi la acestea? *Ce vom da în schimb Domnului pentru toate câte ni le-a dat nouă*? Dumnezeu Tatăl *nu și-a cruțat propriul Fiu* pentru noi. Cine dintre voi, crezi, va auzi vreodată vocea îngerului ce spune: *„Acum am cunoscut că te temi de Dumnezeu, fiindcă nu ai cruțat pe fiul tău"* sau pe fiica ta sau pe soția ta, ori fiindcă nu ai cruțat averile, onorurile veacului și ambițiile lumii, ci *pe toate le-ai disprețuit și pe toate le-ai considerat gunoaie ca să-L câștigi pe Hristos*, fiindcă *ai vândut toate și*

Ps. 115,3
Cf. Rom. 8,32

Gn. 22,12

Flp. 3,8

et dedisti pauperibus et secutus es Verbum Dei? Quis uestrum, putas, audiet ab angelis huiuscemodi uocem? Interim Abraham audit hanc uocem et dicitur ad eum quia: *Non pepercisti filio tuo dilecto propter me.*

9. *Et respiciens*, inquit, *Abraham oculis suis uidit, et ecce aries tenebatur cornibus in uirgulto sabec.*

Diximus, puto, in superioribus quod Isaac formam gereret Christi, sed et aries hic nihilominus formam Christi gerere uidetur. Sed quomodo Christo uterque conueniat, et Isaac, qui non est iugulatus, et aries, qui iugulatus est, operae pretium est noscere.

Christus *Verbum Dei* est, sed *Verbum caro factum est.* Vnum igitur in Christo de superioribus est, alterum ex humana natura et uirginali utero susceptum. Patitur ergo Christus, sed in carne; et pertulit mortem, sed caro, cuius hic aries forma est; sicut et Iohannes dicebat: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Verbum uero *in incorruptione* permansit, quod est secundum spiritum Christus, cuius imago est Isaac. Ideo ipse et hostia est et pontifex. Secundum spiritum namque offert hostiam Patri, secundum carnem ipse in altari crucis offertur, quia, sicut dictum est de eo: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*, ita de eo dictum est: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.*

Tenetur ergo *cornibus aries in uirgulto sabec.*

10. *Et accepit*, inquit, *arietem et obtulit eum holocaustum pro Isaac filio suo, et uocauit Abraham nomen loci illius: Dominus uidit.*

Scientibus haec audire intelligentiae spiritalis euidens panditur uia. Omnia enim quae gesta sunt ad uisionem perueniunt; dicitur namque quia *Dominus uidit.* Visio autem

le-ai dat săracilor și L-ai urmat pe Cuvântul lui Dumnezeu? Cine dintre voi, crezi, va auzi asemenea cuvinte de la îngeri? Deocamdată Avraam aude aceste cuvinte: *„Pentru Mine nu ai cruțat pe fiul tău iubit”*. *Cf.* Mt. 19,21

9. Spune [apoi Scrierea sfântă]: *Și privind îndărăt a văzut Avraam, și, iată, un berbec era ținut din pricina coarnelor într-un tufiș de sabec.* Gn. 22,13

Am spus, cred, mai înainte că Isaac îl reprezintă pe Hristos; se pare însă că și berbecul, nu mai puțin, îl reprezintă pe Hristos. Cere însă efort să înțelegem în ce fel ambii se potrivesc lui Hristos, și Isaac, care nu a fost omorât, și berbecul, care a fost omorât.

Hristos este Cuvântul lui Dumnezeu, însă *Cuvântul carne S-a făcut*. Așadar, în Hristos ceva a fost luat din cele de sus, iar altceva din firea omenească și din pântece de fecioară. Hristos pătimește, așadar, dar în carne; carnea, care este reprezentată de acest berbec, a răbdat moartea, după cum și Ioan spunea: *„Iată mielul lui Dumnezeu, iată-L pe Cel ce ridică păcatul lumii!”*. Cuvântul a rămas însă *în nestricăciune*, fiindcă este, după duh, Hristos; imaginea Lui este Isaac. Și de aceea El este și jertfa și arhiereul: oferă, după duh, jertfa Tatălui, și se oferă, după carne, pe altarul Crucii. Așadar, după cum s-a spus despre El: *„Iată mielul lui Dumnezeu, iată-L pe Cel ce ridică păcatul lumii!”*, tot astfel s-a spus despre El: *„Tu ești preot în veac după rânduiala lui Melchisedec!”*. In. 1,14 In. 1,29 *Cf.* 1Cor. 15,42 In. 1,29 Ps. 109,4

Deci *berbecul era ținut din pricina coarnelor într-un tufiș de sabec.*

10. Spune apoi Scriptura: *Și a luat berbecul și l-a oferit pe el ardere de tot, în locul lui Isaac, fiul său, și a chemat Avraam numele acelui loc „Domnul vede”*. Gn. 22,12-14

Calea înțelegerii duhovnicești s-a deschis larg celor ce știu să audă acestea. Căci cele înfăptuite se împlinesc în vedenie: de aceea se spune că *Domnul*

quam *Dominus uidit* in spiritu est, ut et tu haec quae scripta sunt in spiritu uideas et, sicut in Deo corporeum nihil est, ita etiam tu in his omnibus nihil corporeum sentias, sed in spiritu generes etiam tu filium Isaac, cum habere coeperis *fructum Spiritus*, *gaudium*, *pacem*. Quem tamen filium ita demum generabis, si, ut de Sarra scriptum est quia *defecerunt Sarrae muliebria* et tunc genuit Isaac, ita deficiant et in anima tua muliebria, ut nihil iam muliebre et effeminatum habeas in anima tua, sed *uiriliter agas* et uiriliter *praecingas lumbos tuos*, si sit pectus tuum *thorace iustitiae munitum*, *si galea salutari et gladio spiritus accingaris*. Si ergo deficiant muliebria fieri in anima tua, generas filium de coniuge tua, uirtute et sapientia, gaudium ac laetitiam. Generas autem gaudium, si *omne gaudium existimaueris*, *cum in tentationes uarias incideris* et istud gaudium offers in sacrificium Deo.

Cum enim laetus accesseris ad Deum, iterum tibi reddit quod obtuleris, et dicit tibi quia : *Iterum uidebitis me*, *et gaudebit cor uestrum*, *et gaudium uestrum nemo auferet a uobis*. Sic ergo quae obtuleris Deo, multiplicata recipies. Tale aliquid, licet per aliam figuram, refertur in Euangeliis, cum per parabolam dicitur accepisse quis mnam, ut negotiaretur et patrifamilias pecuniam quaereret. Sed si attuleris quinque multiplicata in decem, tibi ipsi donantur, tibi conceduntur. Audi enim quid dicit : *Tollite*, inquit, *huic mnam et date illi qui habet decem mnas*.

Sic ergo uidemur quidem Domino negotiari, sed nobis cedunt negotiationis lucra ; et uidemur offere Domino hostias, sed nobis, quae offerimus, redonantur. Deus enim nullius

vede. Însă vedenia pe care *Domnul* o *vede* este în duh, ca și tu să le vezi în duh pe cele scrise și, după cum în Dumnezeu nu este nimic corporal, tot astfel și tu să nu vezi nimic corporal în acestea toate: să-l generezi chiar tu pe fiu, pe Isaac, când vei începe să porți *rodul Duhului, bucuria, pacea*. Pe acest fiu îl vei genera doar dacă, după cum s-a scris despre Sarra (că *cele femeiești o părăsiseră pe Sarra* și atunci l-a născut pe Isaac), la fel vor lipsi și în sufletul tău cele femeiești, astfel încât să nu ai nimic femeiesc și efeminat în sufletul tău, ci să *acționezi bărbătește* și *să încingi* bărbătește *rărunchii tăi*. Îl vei genera dacă pieptul tău va fi apărat *de platoșa dreptății, dacă vei fi înarmat cu coiful mântuirii și cu sabia duhului*. Așadar, dacă lipsesc condițiile ca cele femeiești să apară în sufletul tău, generezi fiu, bucuria și veselia, din soția ta, virtutea și înțelepciunea. Generezi bucurie dacă *vei considera că este doar bucurie când vei nimeri în diverse ispite* și oferi această bucurie ca sacrificiu lui Dumnezeu.

Cf. Gal. 5,22

Cf. Gn. 18,11

Cf. Dt. 31,6

Cf. Ef. 6,14-17

Cf. Iac. 1,2

Atunci când te vei apropia vesel de Dumnezeu, El îți va da înapoi iarăși ceea ce I-ai oferit și îți va spune: *„Iarăși Mă veți vedea și inima voastră se va bucura și nimeni nu va lua de la voi bucuria voastră”*. Așadar, vei primi înmulțit ceea ce I-ai oferit lui Dumnezeu. Ceva asemănător, deși printr-o altă figură, se consemnează în Evanghelii, când se spune, prin parabolă, că cineva a primit o mină ca să o pună în negoț și ca să sporească averea capului familiei. Dacă vei aduce zece, înmulțite din cinci, ție ți se dau, ție ți se lasă. Căci auzi ce spune: *„Luați de la acesta mina și i-o dați celui care are zece mine!”*.

In. 16,22

Cf. Mt. 25,16-20

Lc. 19,24

Așadar, suntem considerați ca făcând negoț pentru Domnul; nouă ne revine însă câștigul negoțului. Suntem priviți ca oferind Domnului jertfe; nouă ni se întorc însă cele pe care le oferim[184]. Căci Dumnezeu de nimic nu are nevoie, ci vrea ca noi să fim bogați:

indiget, sed nos uult diuites esse, nostrum desiderat per singula quaeque profectum.

Haec nobis figura ostenditur etiam in his quae gesta sunt erga Iob. Et ille enim propter Deum perdidit omnia, cum diues esset. Sed quia bene pertulit agonas patientiae et in omnibus quae passus est magnanimus fuit et dixit : *Dominus dedit, Dominus abstulit*; *ut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum*, uide ad ultimum quid de eo scribitur : *Recepit*, inquit, *omnia dupla quae amiserat.*

Vides quid est amittere aliquid pro Deo, hoc est multiplicata recipere tibi. Tibi autem et amplius aliquid Euangelia promittunt, *centulpa* tibi pollicentur, insuper et *uitam aeternam* in Christo Iesu Domino nostro, *cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.*

El dorește, prin fiecare dintre acestea, înaintarea noastră.

Această preînchipuire ni se arată și în cele ce s-au întâmplat în privința lui Iov. Și el a pierdut toate pentru Dumnezeu, pe când era bogat. Dar fiindcă a dus cu bine la capăt luptele răbdării și a fost generos în toate cele pătimite, fiindcă a spus *„Domnul a dat, Domnul a luat; după cum I-a plăcut Domnului, astfel s-a făcut: fie numele Domnului binecuvântat!”*, vezi ce se scrie la sfârșit despre el: *A primit îndoit ceea ce pierduse.*

Iov 1,21

Iov 42,10

Înțelegi? A pierde ceva pentru Dumnezeu înseamnă a-l primi înmulțit. Însă ție Evangheliile îți făgăduiesc ceva mai mult, ție îți promit că vei primi *însutit* și, pe deasupra, și *viața veșnică* în Hristos Iisus, Domnul nostru, *Care are slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.*

Cf. Mt. 19,29

Cf. 1Pt. 4,11, Ap. 1,6

Homilia IX

De repromissionibus secundis ad Abraham factis

1. Quantum legentes progredimur, tantum nobis sacramentorum cumulus augetur. Et ut si quis exiguo uectus nauigio ingrediatur mare, donec terrae uicinus est, minus metuit, cum uero paulatim in altum fuerit progressus et undis intumescentibus uel in excelsum attolli coeperit uel iisdem dehiscentibus in ima deduci, ibi uero mentem pauor ingens et formido percurrit, quod exiguam ratem tam immensis fluctibus credidit : ita etiam nos pati uidemur, qui exigui meritis et ingenio tenues inire tam uastum mysteriorum pelagus audemus. Sed si orantibus uobis Dominus dignetur Spiritus sui sancti auram nobis prosperam dare, secundo uerbi cursu portum salutis intrabimus.

Videamus ergo nunc quae sunt quae nobis recitata sunt. *Et uocauit*, inquit, *angelus Domini Abraham secundo de caelo dicens : Per me ipsum iuraui, dicit Dominus, propter quod fecisti uerbum hoc et non pepercisti filio tuo dilecto propter me, benedicens benedicam te et multiplicans multiplicabo te, et erit semen tuum sicut stellae caeli in multitudine et sicut arena maris, quae non potest dinumerari*, et cetera.

Sollicitum haec et intentum auditorem requirunt.

Nouum est enim quod dicit : *Et uocauit angelus Domini Abraham secundo de caelo*. Quod tamen addit non est

Omilia IX

Despre făgăduințele ulterioare făcute lui Avraam

1. Cu cât înaintăm citind, cu atât se înalță în fața noastră valul misterelor. Dacă cineva străbate marea purtat de o corabie mică, el se teme mai puțin câtă vreme este aproape de țărm. După ce a înaintat însă în larg, încetul cu încetul, și începe să fie purtat în sus din pricina valurilor ce se înalță sau să fie coborât în adâncuri din cauza valurilor ce se despică, în acel moment groaza și o frică teribilă îi străbat mintea: a încredințat un atât de mic vas unor valuri atât de mari! Astfel pățim, se pare, și noi: neînsemnați în merite și slabi la minte, îndrăznim să înfruntăm o atât de întinsă mare a tainelor. Dacă însă Domnul va binevoi să ne dăruiască, după rugăciunile voastre, prielnica adiere a Duhului Său Sfânt, vom intra în portul mântuirii, împlinind călătoria cuvântului[185].

Să vedem, așadar, ce ni s-a citit acum. *Și l-a chemat îngerul Domnului pe Avraam a doua oară din cer, spunând: „M-am jurat pe Mine Însumi", spune Domnul, „fiindcă ai împlinit acest cuvânt și nu l-ai cruțat pe fiul tău iubit pentru Mine, binecuvântând te voi binecuvânta*[186] *și înmulțind te voi înmulți, și va fi urmașul*[187] *tău ca stelele cerului la număr și ca nisipul mării, care nu poate fi numărat"* etc. Gn. 22,15-17

Cele citite cer un auditor atent și precaut.

Pentru întâia oară spune: *Și l-a chemat îngerul Domnului pe Avraam a doua oară din cer.* Ceea ce Gn. 22,15

nouum. Nam *benedicens benedicam te* et ante iam dictum est, et *multiplicans multiplicabo te* ante promissum est, et *erit semen tuum sicut stellae caeli et sicut arena maris* et prius fuerat pronuntiatum. Quid ergo est nunc amplius quod secundo clamatur e caelo? Quid noui ueteribus repromissionibus additur? Quid plus praemii datur in eo quod dicit: *Propterquod fecisti uerbum hoc*, id est propterquod filium obtulisti, propterquod non pepercisti unico filio tuo? Nihil additum uideo; eadem repetuntur quae prius fuerant repromissa. Ergo superfluum uidebitur eadem saepius retractare? Immo necessarium. In sacramentis enim fiunt cuncta quae fiunt.

Abraham si tantum *secundum carnem* uixisset et unius populi, quem *secundum carnem* genuit, pater fuisset, una suffecerat repromissio. Nunc uero, ut ostenderet eum primo patrem futurum eorum qui *secundum carnem* circumcisi sunt, circumcisionis suae tempore datur ei promissio, quae ad populum circumcisionis pertinere deberet. Secundo, quia pater esset futurus etiam eorum qui *ex fide sunt* et qui per passionem Christi ueniunt ad hereditatem, tempore nihilominus passionis Isaac promissio renouatur, quae pertinere debeat ad eum populum qui passione Christi ac resurrectione saluatur.

Et eadem quidem repeti uidentur, sed longe diuersa sunt. Illa enim quae prius dicta sunt et ad priorem populum pertinent, in terris dicta sunt. Sic enim dicit Scriptura: *Et eduxit eum foras* – de tabernaculo scilicet – *et dixit ei: Respice stellas caeli, si dinumerari possunt a multitudine. Et addidit: Sic erit semen tuum.* Vbi autem secundo repetitur promissio, designat quia locutus est ei *de caelo*; et datur promissio prima de terra, secunda *de caelo*.

adaugă nu este nou. Căci *„binecuvântând te voi binecuvânta”* a fost spus și mai înainte, *„înmulțind te voi înmulți”* a fost făgăduit mai înainte, iar *„va fi urmașul tău ca stelele cerului și ca nisipul mării”* a fost enunțat mai înainte. Așadar, ce se spune în plus acum, când este chemat a doua oară din cer? Ce se adaugă nou vechilor făgăduințe? Ce răsplată se dă în plus, așa cum dă de înțeles enunțul: *„Fiindcă ai împlinit acest cuvânt”*, fiindcă, adică, l-ai oferit pe fiu, fiindcă nu l-ai cruțat pe unicul tău fiu? Nu văd nimic în plus: se repetă cele care fuseseră făgăduite mai înainte. În consecință, se reiau în mod inutil aceleași făgăduințe? Dimpotrivă, este necesar să se reia. Căci toate câte se întâmplă întru mistere se întâmplă.

Gn. 22,17; 12,2
Gn. 22,17
Gn. 22,17; 13,16
Gn. 22,16

Dacă Avraam ar fi trăit doar *după carne* și ar fi fost tatăl unui singur popor, pe care l-a născut *după carne*, ar fi fost suficientă o singură promisiune. Ca să-l arate însă mai întâi ca viitor tată al acelor urmași care sunt tăiați împrejur *după carne*, i se dă, la momentul circumciziei lui, făgăduința ce privea poporul tăierii-împrejur. A doua oară, fiindcă va fi și tatăl celor care *sunt din credință*, care vin la moștenire prin patima lui Hristos, după nu mai puțin însemnata patimă a lui Isaac este reînnoită promisiunea: ea privește poporul care este mântuit prin patima și învierea lui Hristos.

Cf. Gal. 4,29
Cf. Gal. 3,9

Par a fi repetate aceleași făgăduințe; ele sunt însă foarte diferite. Cele ce s-au spus mai înainte și se potrivesc primului popor sunt spuse pe pământ. Căci astfel spune Scriptura: *Și l-a dus pe el afară* – subînțeles: din cort – *și i-a spus: „Privește stelele cerului, dacă pot fi numărate din cauza mulțimii!”. Și a adăugat: „Astfel va fi urmașul tău!”*. Când însă promisiunea este reînnoită, se indică că i s-a vorbit *din cer*: prima promisiune se dă pe pământ, cea de-a doua *din cer*.

Gn. 15,5

Nonne aperte hic illud designare uidetur quod Apostolus dicit : *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis*? Ista ergo promissio quae ad fidelem populum pertinet *de caelo* fit, illa de terra.

In illa sermo tantummodo fuit, hic interponitur iusiurandum, quod interpretatur ad Hebraeos scribens sanctus Apostolus hoc modo dicens : *Volens*, inquit, *Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilii sui, interposuit iusiurandum.* Et iterum : *Homines*, inquit, *per maiorem sui iurant. Deus autem quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, per memetipsum iuro, dixit Dominus.* Non quod Deum iurisiurandi necessitas urgeret (quis enim ab eo exigeret sacramentum?), sed sicut interpretatus est Apostolus Paulus, quo per hoc *immobilitatem consilii sui* cultoribus designaret. Sic et alibi per prophetam dicitur ; *Iurauit Dominus nec paenitebit eum : Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.*

Tum deinde in prima repromissione non habet positam causam cur data sit repromissio, tantum quod eduxit eum foras et *ostendit*, inquit, *ei stellas caeli, et dixit : Sic erit semen tuum.* Nunc uero addit causam propter quam iuramento confirmat promissionem firmam futuram. Dicit enim : *Quia fecisti uerbum hoc et non pepercisti filio tuo.* Ostendit ergo quia propter oblationem uel passionem filii promissio firma sit, euidenter designans quia propter passionem Christi populo ex gentibus, *qui ex fide est Abrahae*, maneat firma promissio.

Et numquid in hoc solo secunda firmiora sunt primis ? In multis huiuscemodi adumbrata inuenies sacramenta. Primas tabulas legis in littera confregit Moyses et abiecit ; secundam legem in spiritu suscepit et sunt firmiora secunda quam prima. Rursus idem ipse, cum omnem legem in quattuor

Oare nu se arată limpede aici ceea ce apostolul spune: *Primul om, cel din pământ, este pământesc, cel de-al doilea om, cel din cer, este ceresc*? Deci această promisiune, care privește poporul credincios, se face *din cer*; cealaltă se află însă pe pământ. 1Cor. 15,47

În prima făgăduință era doar enunțul acesteia; acum se adaugă un jurământ, pe care sfântul apostol, scriindu-le evreilor, îl explică în acest fel: *Dumnezeu, vrând să arate moștenitorilor promisiunii statornicia hotărârii Sale, a adăugat un jurământ.* Și spune iarăși: *Oamenii se jură pe unul mai mare decât ei*; *Dumnezeu, fiindcă nu a avut pe nimeni mai mare pe care să se jure*, rostește: *„Mă jur pe Mine Însumi”, a spus Domnul.* Nu fiindcă necesitatea de a jura L-ar fi obligat pe Dumnezeu (căci cine ar cere de la El jurământ?), ci, după cum a explicat apostolul Pavel, fiindcă prin acesta indică închinătorilor *statornicia hotărârii Sale*. În altă parte este spus prin profet la fel: *A jurat Domnul și nu se va căi: „Tu ești preot în veac după rânduiala lui Melchisedec!”*. Evr. 6,17 Evr. 6,16 *Cf.* Evr. 6,13 Gn. 22,16 *Cf.* Evr. 6,17 Ps. 109,4

Atunci, în prima făgăduință, nu s-a indicat cauza pentru care a fost făcută promisiunea; Scriptura spune doar că l-a dus pe el afară, *i-a arătat stelele cerului și a spus: „Astfel va fi urmașul tău!”*. Acum însă adaugă cauza pentru care întărește promisiunea viitoare fermă prin jurământ: *„Fiindcă ai împlinit acest cuvânt și nu l-ai cruțat pe fiul tău”*. Arată, așadar, că datorită oferirii sau pătimirii fiului făgăduința este fermă: indică, evident, că datorită patimii lui Hristos promisiunea rămâne fermă poporului din neamuri, *care este din credința lui Avraam.* *Cf.* Gn. 15,15 Gn. 22,16 *Cf.* Rom. 4,16

Și oare doar aici cele de pe urmă sunt mai statornice decât cele dintâi? În multe locuri de acest fel vei găsi ascunse mistere. Moise a spart și a aruncat primele table ale Legii, în literă; a luat a doua Lege în duh: cea de-a doua este mai durabilă decât cea dintâi. Iarăși el, după ce a cuprins întreaga Lege în *Cf.* Ex. 32,19

libris comprehendisset, Deuteronomium scribit, quod secunda lex dicitur. Ismael primus est, secundus Isaac, et similis in secundo praelationis forma seruatur. Hoc et in Esau et Iacob, in Ephrem et Manasse et in mille aliis similiter inuenies adumbratum.

2. Redeamus nunc ad nosmetipsos et moralem locum per singulos quosque tractemus.

Apostolus dicit, sicut iam superius memorauimus : *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis. Qualis terrenus, tales et terreni, et qualis caelestis, tales et caelestes. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis.* Vides quid ostendit, quia, si permanseris in eo quod primum est, quod de terra est, reprobaberis, nisi te commutes, nisi conuersus fueris, nisi *caelestis* effectus *imaginem caelestis* acceperis. Hoc idem est quod et alibi dicit : *Exuentes uos ueterem hominem cum actibus suis et induentes nouum, qui secundum Deum creatus est.* Id ipsum et in alio loco scribit : *Ecce uetera transierunt, facta sunt omnia noua.*

Idcirco ergo promissiones suas renouat Deus, ut ostendat tibi quia debes et tu renouari. Non permanet ille in ueteribus, ne et tu *uetus homo* permaneas ; *de caelo* haec loquitur, ut et tu *imaginem caelestis* accipias. Nam quid tibi proderit, si Deus innouet promissiones et tu non innoueris ? Si ille *de caelo* loquatur et tu de terra audias ? Quid tibi prodest, si Deus se iuramento constringit et tu haec quasi communem audiens fabulam transeas ?

Quare non consideras quod propter te Deus etiam ea, quae naturae suae apta minime uidentur, amplectitur ? Iurare dicitur Deus, ut tu audiens paueas et intremiscas et metu

patru cărți, scrie Deuteronomul, care se traduce „a doua lege”[188]. Ismael este primul, Isaac cel de-al doilea: o formă asemănătoare de prioritate este prezentată în cel de-al doilea. Aceasta o vei afla ascunsă, la fel, și în Esau și Iacob, și în Efraim și Manase și în alte foarte multe cazuri.

Cf. Gn. 17,19-21
Cf. Gn. 25,25
Cf. Gn. 41,51-52

2. Să ne întoarcem acum la noi și să discutăm sensul moral al celor amintite.

Apostolul spune, așa cum am amintit deja mai înainte: *Primul om, cel din pământ, este pământesc; cel de-al doilea om, cel din cer, este ceresc. Astfel este cel pământesc, astfel cei pământești; astfel cel ceresc, astfel și cei cerești. După cum am purtat chipul celui pământesc, să purtăm și chipul celui ceresc.* Înțelege ce explică Apostolul: dacă vei rămâne în cel care este mai întâi, cel din pământ, vei fi osândit, dacă nu te vei schimba, dacă nu te vei întoarce, dacă nu vei primi *chipul celui ceresc*, devenit *ceresc*. Același lucru îl spune și în altă parte: *Dezbrăcându-vă de omul cel vechi, cu faptele lui, și îmbrăcându-l pe cel nou, care a fost creat după Dumnezeu.* Același lucru îl scrie și în alt loc: *Iată, cele vechi au trecut; toate noi s-au făcut.*

1Cor.15, 47-49
Col. 3,9-10
2Cor. 5,17

Deci, de aceea Dumnezeu Își reînnoiește promisiunile, ca să-ți arate că și tu trebuie să te reînnoiești. El nu rămâne în cele vechi ca nici tu să nu rămâi *om vechi*; acestea sunt rostite *din cer* ca și tu să primești *chipul celui ceresc*. Ce-ți va folosi dacă Dumnezeu Își înnoiește promisiunile, iar tu nu te înnoiești? Ce-ți va folosi dacă El vorbește din cer, iar tu asculți cele de pe pământ? Ce folos ai dacă Dumnezeu se leagă prin jurământ și tu treci peste acestea ca și când ai auzi o povestire obișnuită?

Cf. Rom. 6,6
Cf. 1Cor. 15,49

De ce nu înțelegi că din cauza ta Dumnezeu le îmbrățișează chiar și pe cele ce se arată atât de puțin potrivite naturii Lui? Dumnezeu se jură pentru ca tu,

consternatus inquiras quid illud tantum est pro quo Deus iurare dicatur. Fiunt ergo haec ut tu attentus et sollicitus fias et audiens tibi repromissionem parari in caelis uigiles et requiras quatenus diuinis promissionibus dignus exsistas.

Verumtamen hunc locum et Apostolus interpretatur dicens quia : *Abraham promisit Deus et semini eius. Non dixit : et seminibus tamquam in multis, sed tamquam in uno : et semini tuo, qui est Christus.* De Christo ergo dicitur : *Multiplicans multiplicabo semen tuum, et erunt sicut stellae caeli in multitudine et sicut arena quae est ad oram maris.* Quis iam expositionem indiget, ut sciat semen Christi quomodo multiplicetur, qui uidet a finibus terrae *usque ad fines terrae* praedicationem euangelii propagatam et nullum paene esse iam locum, qui non semen uerbi susceperit ? Hoc namque et in initiis mundi praefigurabatur, cum diceretur Adae : *Crescite et multiplicamini.* Quod et ipsum dicit Apostolus *in Christo dici et in Ecclesia.*

Quod autem dixit : *Sicut stellae caeli in multitudine* et adiecit : *et sicut arena quae est ad oram maris innumerabilis*, fortasse quidem dicat aliquis caelestis numeri figuram Christianorum populo, arenae maris Iudaico conuenire. Ego tamen hoc magis puto quod utrumque exemplum utrique populo possit aptari. Nam et in illo populo fuerunt multi iusti et prophetae, quibus stellarum caeli merito comparatur exemplum ; et in nostro populo sunt multi, qui *terrena sapiunt* et quorum stultitia *grauior est arenae maris*, in quibus praecipue haereticorum turbas arbitror deputandas. Sed ne nos quidem securi simus ; donec enim quis nostrum non deponit *imaginem terreni* et induit *imaginem caelestis*, terrenis comparatur exemplis.

auzind, să te tulburi, să te temi și, înlănțuit de frică, să cercetezi: ce lucru este atât de important încât Dumnezeu se jură pentru el? Acestea se întâmplă, așadar, ca tu să fii atent și mișcat: auzind că îți este pregătită făgăduință în cer, să veghezi și să cercetezi în ce măsură ești vrednic de promisiunile dumnezeiești[189].

Dar și Apostolul explică acest loc: *Lui Avraam i-a făgăduit Dumnezeu, și urmașului lui. Nu spune „și urmașilor", ca pentru mai mulți, ci ca pentru unul, „și urmașului tău", care este Hristos.* Despre Hristos, așadar, se spune: *„Înmulțind voi înmulți urmașul tău, și va fi ca stelele cerului, în privința mulțimii, și ca nisipul care este pe țărmul mării".* Cine mai are nevoie de explicație pentru a înțelege în ce fel se înmulțește neamul lui Hristos, când vede că predicarea Evangheliei s-a întins *de la un capăt la altul al pământului*, când vede că aproape nu mai există loc care să nu fi primit deja sămânța cuvântului[190]? Aceasta se arăta în preînchipuire și la începutul lumii, când i se spune lui Adam: *„Creșteți și vă înmulțiți!"*. Căci Apostolul spune că și aceasta *este spusă în legătură cu Hristos și cu Biserica.*

Gal. 3,16

Gn. 22,17

Cf. Rom. 10,18

Gn. 1,28

Cf. Ef. 5,32

Fiindcă a spus, însă, *„ca stelele cerului, în privința mulțimii, și ca nisipul fără număr care este pe țărmul mării"*, vreunul va spune, poate, că preînchipuirea numărului ceresc se potrivește poporului creștinilor, iar preînchipuirea nisipului mării se potrivește poporului iudeu. Eu însă cred mai degrabă că ambele preînchipuiri s-ar putea aplica fiecărui popor. Căci și în acel popor au fost mulți drepți și profeți, pentru care pe drept este comparat cu imaginea stelelor cerului. Pe de altă parte, și în poporul nostru mulți *gustă cele pământești*, prostia lor fiind *mai grea decât nisipul mării*; eu cred că aici trebuie socotite mulțimile ereticilor, mai ales[191]. Nici noi să nu fim însă siguri: căci fiecare dintre noi, până ce nu dezbracă *chipul celui pământesc* și nu îmbracă *chipul celui ceresc*, este comparat cu imaginile celor pământești.

Gn. 22,17

Cf. Flp. 3,19

Cf. Iov 6,3

Cf. 1Cor. 15,49

Vnde et Apostolus ex his, ut opinor, motus in caelestibus et terrestribus corporibus resurrectionis format imaginem dicens : *Alia quidem caelestium gloria, alia autem terrestrium. Et stella ab stella differt in gloria ; ita erit et resurrectio mortuorum.* Sed et Dominus cum dicit : *Vt luceat lux uestra coram hominibus et uidentes homines opera uestra bona glorificent Patrem uestrum qui in caelis est*, hoc idem commonet eum qui nouit audire.

3. Quod autem Christus semen Abrahae et filius Abrahae sit, si uis euidentius Scripturae uerbis discere, audi quomodo in Euangelio scriptum est : *Liber*, inquit, *generationis Iesu Christi filii Dauid, filii Abraham.* In hoc ergo completur et ille sermo, quem dicit : *Hereditate capiet semen tuum ciuitates aduersariorum.* Quomodo *hereditate* cepit Christus *ciuitates aduersariorum*? Per hoc sine dubio quod *in omnem terram exiuit sonus* Apostolorum, et *in orbem terrae uerba eorum.* Vnde et ad iracundiam excitati sunt angeli illi qui singulas quasque nationes sub potestate retinebant. *Cum enim diuideret Excelsus gentes secundum numerum angelorum Dei, tunc pars eius facta est Iacob et funiculus hereditatis eius Istrahel.* Christus enim ad quem dixerat Pater : *Pete a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae* depellens ipsos angelos potestate et dominatione quam habebant in nationibus, prouocauit eos ad iracundiam. Et idcirco dicit quia *Adstiterunt reges terrae et principes congregati sunt in unum aduersus Dominum et aduersus Christum eius.* Ideo aduersantur etiam nobis atque agonas contra nos et certamina concitant. Hinc et Apostolus Christi : *Lucta est non aduersum carnem et sanguinem, sed aduersus principatus et potestates et mundi huius rectores.* Propterea ergo uigilandum nobis est et sollicite agendum,

De aceea și apostolul oferă, cred eu, imaginea învierii pentru trupurile cerești și pământești, spunând: *Una este slava celor cerești, alta însă a celor pământești. Și stea de stea se deosebește în slavă; la fel va fi și învierea morților.* Și Mântuitorul îl îndeamnă la același lucru pe cel care știe să asculte: *„Ca să strălucească lumina voastră înaintea oamenilor, iar oamenii, văzând faptele voastre cele bune, să-L slăvească pe Tatăl vostru care este în ceruri”.* 1Cor. 15,40-42 Mt. 5,16

3. Dacă vrei să înveți mai lămurit din cuvintele Scripturii că Hristos este urmașul lui Avraam și fiul lui Avraam, ascultă cum s-a scris în Evanghelie: *Cartea generării lui Iisus Hristos, fiul lui David, fiul lui Avraam.* În El se împlinește și acel cuvânt: *„Urmașul tău va lua în moștenire cetățile celor potrivnici”.* În ce fel a luat *în moștenire* Hristos *cetățile potrivnicilor*? Fără îndoială prin aceea că *în tot pământul a ieșit glasul* Apostolilor *și în rotundul pământului cuvintele lor.* De aceea au fost împinși spre mânie acei îngeri care țineau în puterea lor fiecare națiune. *Căci în timp ce Cel Preaînalt împărțea neamurile după numărul îngerilor lui Dumnezeu, atunci Iacob a fost făcut partea Sa, iar Israel funia*[192] *moștenirii Sale.* Hristos, Căruia Tatăl Îi spusese *„Cere de la Mine și Îți voi da neamurile ca moștenire a Ta și hotarele pământului ca stăpânire a Ta”*, lipsind pe acești îngeri de puterea și de stăpânirea pe care le aveau peste națiuni, i-a dus pe ei spre mânie. Și de aceea spune că *s-au înălțat regii pământului și prinții s-au adunat ca unul împotriva Domnului și împotriva Hristosului Său.* De aceea și nouă ni se opun și îndeamnă la lupte și la dispute împotriva noastră. De aici și Apostolul lui Hristos observă: *Lupta nu este împotriva cărnii și a sângelui, ci împotriva căpeteniilor, puterilor și conducătorilor acestei lumi.* Pentru acest motiv, așadar, noi trebuie să veghem și să *Cf.* Ps. 18,5, Rom. 10,18 Dt. 32,8-9 Ps. 2,8 Ps. 2,2 Ef. 6,12

quia *aduersarius noster sicut leo rugiens circuit, quaerens quem transuoret*. Cui nisi restiterimus *fortes in fide*, rursum nos in captiuitatem reuocabit. Quod si nobis eueniat, ingratum faciemus opus eius qui *cruci suae affixit principatus et potestates, cum fiducia triumphans eos in semetipso* et qui uenit *dimittere captiuos in remissionem*. Quin potius fidem Christi sequentes, qui triumphauit eos, disrumpamus uincula eorum, quibus nos deuinxerant potestati suae. Vincula uero, quibus nos constringunt, passiones et uitia nostra sunt, quibus tamdiu innectimur, donec *carnem nostram crucifigamus cum uitiis et concupiscentiis* et ita demum *disrumpamus uincula eorum et proiciamus a nobis iugum ipsorum*.

Igitur occupauit semen Abrahae *ciuitates aduersariorum*, id est semen uerbi, quod est praedicatio euangelii et fides Christi.

Sed dico : numquid iniquitate usus est Dominus, ut eriperet gentes de potestate aduersariorum et ad fidem suam ditionemque reuocaret ? Nequaquam. Erat enim aliquando *pars Domini Istrahel*, sed illi peccare fecerunt Istrahel a Deo suo, et propter peccata sua dixit iis Deus : *Ecce peccatis uestris distracti estis et propter peccata uestra dispersi estis sub uniuerso caelo*. Sed iterum dicit ad eos : *Si fuerit dispersio uestra ab extremo caeli usque ad extremum eius, inde congregabo uos, dicit Dominus*. Quia ergo primi *principes huius mundi* inuaserant *partem Domini*, necesse habuit *pastor bonus*, relictis in supernis nonaginta et nouem, descendere ad terras et unam ouem, quae perierat, quaerere inuentamque eam et humeris reuectam, ad supernum perfectionis ouile reuocare.

Sed quid mihi prodest, si semen Abrahae, *qui est Christus, hereditate* possideat *ciuitates aduersariorum* et

făptuim cu grijă: *Potrivnicul nostru ne împresoară, ca un leu ce răcnește, căutând pe cine să înghită.* 1Pt. 5,8
Dacă nu ne vom opune lui *tari în credință*, ne va *Cf.* 1Pt. 5,8
întoarce iarăși în sclavie. Iar dacă ni se va întâmpla aceasta, zadarnică vom face lucrarea Celui Care *a țintuit pe crucea Sa căpeteniile și puterile, cu îndrăznneală triumfând asupra lor în Sine Însuși*, Care a Col. 2,14-15
venit *ca să elibereze pe prizonieri la odihnă*. Urmând Lc. 4,18
mai degrabă credința lui Hristos, Care a triumfat asupra lor, să rupem lanțurile lor, prin care ne-au supus. Lanțurile cu care ne leagă pe noi sunt patimile și viciile noastre: suntem înlănțuiți cu ele până ce *răstignim carnea noastră, împreună cu viciile și cu* *Cf.* Gal. 5,14
dorințele, și astfel *rupem lanțurile lor și îndepărtăm* Ps. 2,3
de noi jugul lor.

Deci *sămânța* lui Avraam, adică sămânța cuvântului, care este predicarea Evangheliei și credința lui Hristos, a ocupat *cetățile celor potrivnici*. *Cf.* Gn. 22,17

Întreb însă: oare Domnul a săvârșit o nelegiuire când a smuls nemurile din puterea potrivnicilor și le-a rechemat la credință și sub autoritatea Lui? Nicidecum. Căci odinioară *Israel* era *partea Domnului*, Dt. 32,9
dar ei au făcut ca Israel să păcătuiască Dumnezeului lui. Din cauza păcatelor lor Dumnezeu le-a spus *„Iată, ați fost sfărâmați din pricina păcatelor voastre și din cauza păcatelor voastre ați fost împrăștiați sub întregul cer”*. Și iarăși: *„Dacă împrăștierea voastră* 2Ezr. 11,8
va fi de la un capăt la altul al cerului, de acolo vă 2Ezr. 11,9
voi aduna pe voi”, spune Domnul. Fiindcă, așadar, *Cf.* Dt. 30,4
conducătorii acestei lumi au ocupat primii *partea* *Cf.* In. 16,11
Domnului, a fost necesar ca *păstorul cel bun* să In. 10,11
coboare pe pământuri și să caute oaia care se pierduse, în timp ce celelalte nouăzeci și nouă au fost lăsate în cele de sus. După ce oaia a fost găsită și pusă pe Mt. 18,12, Lc. 15,4-5
umeri, ea este întoarsă spre stâna de sus, a desăvârșirii. *Cf.* Gal. 3,16

Dar ce-mi folosește mie dacă urmașul lui Avraam, *Cf.* Gn. 22,17
care este Hristos, are *în moștenire cetățile potrivnicilor*,

meam ciuitatem non possideat? si in mea ciuitate, hoc est in anima mea, quae est *ciuitas regis magni*, neque leges eius neque instituta seruentur? Quid mihi prodest quod uniuersum mundum subiecit et aduersariorum ciuitates possidet, si non et in me aduersarios suos uincat, si non destruat *legem*, *quae est in membris meis repugnans legi mentis meae et captiuum me ducit in lege peccati*?

Sic ergo unusquisque nostrum satis agat, ut et in sua anima et in suo corpore uincat Christus aduersarios et subiciens eos ac *triumphans* etiam suae animae possideat ciuitatem. Hoc enim modo de parte eius efficiemur, de parte meliore, quae est *sicut stellae caeli in claritate*, ut et nos benedictionem Abrahae capere possimus per Christum Dominum nostrum, *cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.*

iar cetatea mea nu o are? Ce folos am dacă în cetatea mea, adică în sufletul meu, care este *cetatea marelui rege*, nu sunt urmate nici legile Lui, nici regulile Lui? Ce îmi folosește că a supus întregul univers, că stăpânește cetățile potrivnicilor, dacă nu învinge în mine pe potrivnicii lui, dacă nu distruge *legea care este în mădularele mele, opusă legii minții mele, care mă duce prizonier în legea păcatului*?

Cf. Ps. 47,3, Mt. 5,35

Cf. Rom. 7,23

Așadar, fiecare dintre noi într-atât și astfel să făptuiască, încât și în sufletul său, și în trupul său Hristos să-i învingă pe cei potrivnici și, supunându-i pe ei și, mai mult, triumfând asupra lor, să aibă în stăpânire cetatea sufletului său! Căci în acest fel ne vom face [parte] din partea Sa, din cea mai bună parte, care este *ca stelele cerului în strălucire*, ca și noi să putem primi binecuvântarea lui Avraam prin Hristos, Domnul nostru, *Care are slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.*

Cf. 1Cor. 15,41

Cf. 1Pt. 4,11, Ap. 1,6

Homilia X

De Rebecca, cum exisset ad aquam hauriendam et occurrisset ei puer Abrahae

1. *Isaac*, inquit Scriptura, *crescebat* et confortabatur, id est gaudium crescebat Abrahae respicienti non ad ea *quae uidentur*, *sed quae non uidentur*. Non enim gaudebat de praesentibus Abraham neque de diuitiis mundi et actibus saeculi. Sed uis audire Abraham unde gauderet? Audi Dominum ad Iudaeos dicentem: *Abraham pater uester desiderauit ut uideret diem meum*, *et uidit et gauisus est*. Per hoc ergo *crescebat Isaac*, per quod Abrahae illa uisio qua uidebat Christi diem, et spes quae in ipso est, gaudia cumulabat. Et atque utinam efficeremini etiam vos Isaac et essetis gaudium matri uestrae Ecclesiae.

Sed uereor ne adhuc in tristitia et gemitu Ecclesia filios pariat. Aut non est ei tristitia et gemitus, cum uos non conuenitis ad audiendum Dei uerbum et uix festis diebus ad ecclesiam proceditis, et hoc non tam desiderio uerbi quam studio sollemnitatis et publicae quodammodo remissionis obtentu?

Quid igitur ego faciam, cui dispensatio uerbi credita est? Qui licet *inutilis seruus* sim, accepi tamen a Domino *distribuendam familiae dominicae tritici mensuram*. Sed uide quid addit sermo Domini: *Distribuendam*, inquit, *in tempore*

Omilia X

Despre Rebeca, atunci când a ieșit să scoată apă și i-a ieșit în cale sluga lui Avraam

1. Scriptura spune: *Isaac creștea* și se întărea. Adică bucuria îi creștea lui Avraam[193], care privea nu la *cele ce se văd, ci la cele ce nu se văd*. Căci el nu se bucura de cele prezente, și nici de bogățiile lumii sau de faptele veacului. Vrei să auzi de ce se bucura Avraam? Ascultă-L pe Domnul spunând iudeilor: *„Avraam, tatăl vostru, a dorit să vadă ziua Mea și a văzut-o și s-a bucurat”*. Astfel, așadar, *creștea Isaac*, adică aduna bucurii Avraam: prin arătarea în care el văzuse ziua lui Hristos și speranța care este în El. O, de v-ați face și voi Isaac, de-ați fi și voi bucurie pentru maica voastră, Biserica!

Cf. Gn. 21,8

Cf. 2Cor. 4,18

In. 8,56

Cf. Gn. 21,8

Mă tem însă că Biserica naște încă fii în tristețe și în gemete. Oare nu se întristează și geme când voi nu vă adunați ca să ascultați cuvântul lui Dumnezeu, când veniți cu greu la biserică, doar în zile de sărbătoare, și aceasta nu atât din dorința cuvântului cât de dragul pompei și al câștigării, într-un anume fel, a iertării publice[194]?

Ce voi face eu, cel căruia i-a fost încredințată administrarea cuvântului? Căci, deși sunt o *slugă netrebnică*, am primit totuși de la Domnul *măsura de grâu ce trebuie împărțită familiei stăpânului*. Observă însă ce adaugă cuvântul Domnului: *măsura*

Cf. 1Cor. 9,17
Cf. Lc. 17,10
Cf. Lc. 12,42

tritici mensuram. Quid ergo faciam ? Vbi uel quando uestrum *tempus* inueniam ? Plurimum ex hoc, immo paene totum mundanis occupationibus teritis ; in foro aliud, aliud in negotiatione consumitis ; alius agro, alius litibus uacat, et ad audiendum Dei uerbum nemo aut pauci admodum uacant.

Sed quid uos de occupationibus culpo ? quid de absentibus conqueror ? Praesentes etiam et in ecclesia positi non estis intenti, sed communes ex usu fabulas teritis, uerbo Dei uel lectionibus diuinis terga conuertitis. Vereor ne et uobis dicatur a Domino illud quod per prophetam dictum est : *Conuerterunt ad me dorsa et non facies suas*.

Quid igitur ego faciam, cui ministerium uerbi creditum est ?

Quae leguntur mystica sunt, in allegoricis exponenda sunt sacramentis.

Possumne surdis et auersis auribus ingerere *margaritas* uerbi Dei ? Non ita egit Apostolus. Vide enim quid dicit : *Qui legem*, inquit, *legitis, legem non auditis. Abraham enim duos filios habuit*, et cetera, quibus addit : *Quae sunt allegorica*. Numquid sacramenta legis iis aperuit qui neque legunt neque audiunt legem ? Sed legem legentibus dicebat : *Legem non auditis*. Quomodo ergo potero mysteria legis et allegorias, quas ab Apostolo edocti sumus, aperire et prodere his quibus et auditio et lectio legis incognita est ?

Asperior fortasse uobis uideor, sed non possum *linire parietem* lapsantem ; timeo enim illud quod scriptum est : *Populus meus, qui beatificant uos seducunt uos et semitas pedum uestrorum conturbant. Tamquam filios meos carissimos moneo*. Miror si nondum uobis innotuit uia Christi ; si nec hoc quidem audistis quod non est *lata et spatiosa*, sed *arta*

de grâu distribuită la vremea potrivită! Ce să fac, aşadar? Unde sau când voi găsi *vremea potrivită* pentru voi? Cea mai mare parte a ei, ba chiar aproape toată, o treceţi cu îndeletniciri mundane, o consumaţi când în for, când în târguieli; unul şi-o ocupă cu câmpul, altul cu procesele. Nimeni, sau prea puţini zăbovesc ascultând cuvântul lui Dumnezeu. Lc. 12,42

Dar de ce să vă critic îndeletnicirile? De ce să mă plâng de cei absenţi? Chiar prezenţi şi socotiţi a fi în biserică, nu sunteţi atenţi şi vă treceţi timpul cu povestioare banale, după obişnuinţă; întoarceţi spatele cuvântului lui Dumnezeu şi lecturilor sfinte[195]. Mă tem să nu vi se spună şi vouă de către Domnul ceea ce s-a spus prin profet: *„Au întors la Mine spatele şi nu faţa lor”*. *Cf.* Ier. 39,33

Aşadar, ce să fac eu, cel căruia i s-a încredinţat slujirea cuvântului?

Cele citite sunt tainice, trebuie expuse în alegorii mistice.

Oare pot eu să pun mărgăritarele cuvântului lui Dumnezeu în urechi surde şi depărtate? Apostolul nu a făcut astfel. Căci iată ce spune: *„Voi, care citiţi Legea, nu auziţi Legea. Căci Avraam a avut doi fii”* etc., după care adaugă: *„Acestea sunt alegorice”*[196]. A dezvăluit oare misterele Legii celor care nici nu citesc, nici nu aud Legea? Căci le spunea *„nu auziţi Legea”* celor ce citeau Legea. Aşadar, în ce fel voi putea să dezvălui şi să transmit tainele Legii şi alegoriile pe care le-am învăţat de la Apostol celor cărora şi auzirea, şi citirea Legii le sunt necunoscute? *Cf.* Mt. 7,6 *Cf.* Gal. 4,21-24 Gal. 4,21

Vă par, poate, foarte aspru, dar eu nu pot *polei un perete* care stă să cadă. Căci mă tem de ce s-a scris: *„Poporul Meu, cei care vă încântă vă seduc pe voi şi vă tulbură cărările picioarelor voastre”*. *Vă sfătuiesc ca pe fiii Mei preadragi*. Mă mir că nu v-a ajuns la cunoştinţă până acum drumul lui Hristos, că nu aţi auzit că drumul ce duce la viaţă nu este larg şi *Cf.* Iez. 13,10 Is. 3,12 *Cf.* 1Cor. 4,14

et angusta uia est quae ducit ad uitam. Et uos ergo *intrate per angustam portam*, relinquite pereuntibus latitudinem. *Nox praecessit, dies autem appropinquauit, ut filii lucis ambulate. Tempus breue est; superest ut et qui habent, tamquam non habentes sint, et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur.*

Sine intermissione orandum Apostolus praecipit; uos, qui ad orationes non conuenitis, quomodo completis *sine intermissione* quod semper omittitis? Sed et Dominus praecipit: *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem.* Quodsi illi uigilantes et orantes et semper uerbo Dei adhaerentes tentationem tamen nequaquam fugerunt, quid faciunt hi qui diebus tantum sollemnibus ad ecclesiam ueniunt? *Si iustus uix saluus fit, peccator et impius ubi parebunt?*

Piget me dicere aliquid ex his quae lecta sunt. Nam et Apostolus dicit de huiuscemodi sermonibus quia *ininterpretabiles sunt ad dicendum, quoniam uos*, inquit, *imbecilles facti estis ad audiendum.*

2. Videamus tamen hoc quod nobis modo recitatum est. *Rebecca*, inquit, *ueniebat cum filiabus ciuitatis haurire aquam de puteo.*

Rebecca cotidie ueniebat ad puteos, cotidie hauriebat aquam. Et quia cotidie uacabat ad puteos, idcirco inueniri potuit a puero Abraham et in matrimonium sociari Isaac.

Haec fabulas putas esse et historias narrare in Scripturis Spiritum sanctum? Animarum est ista eruditio et spiritalis doctrina, quae te instituit et docet cotidie uenire ad puteos Scripturarum, ad aquas Spiritus sancti et haurire semper ac plenum uas domum referre, sicut faciebat et sancta Rebecca, quae non aliter iungi potuisset tanto patriarchae Isaac, qui *ex repromissione natus est*, nisi hauriendo aquas et in tantum

încăpător, ci strâmt și îngust. *Intrați*, așadar, și voi *pe poarta cea strâmtă*, lăsați lărgimea celor ce pier! *Noaptea a trecut, iar ziua este aproape*: *umblați ca fii ai luminii! Vremea este scurtă; rămâne ca cei ce au să fie ca și cum nu ar avea și cei care se folosesc de această lume să fie ca și cum nu s-ar folosi.*

Cf. Mt. 7,13-14
Rom. 13,12
Ef. 5,8
1Cor. 7,29

Apostolul poruncește să ne rugăm *fără încetare*. Voi, care nu vă adunați la rugăciuni, cum veți împlini *fără încetare* ceea ce întotdeauna neglijați? Dar și Domnul poruncește: *„Vegheați și vă rugați ca să nu cădeți în ispită!”*. Dacă cei ce veghează, cei ce se roagă și se alipesc mereu cuvântului lui Dumnezeu nu scapă totuși de ispită, ce vor face cei care vin la biserică doar în zilele de sărbătoare? *Dacă cel drept cu greu a fost mântuit, unde se vor arăta păcătosul și cel lipsit de evlavie?*

Cf. 1Tes. 5,17
Mc. 14,38, Mt. 26,41
Prov. 11,31, 1Pt. 4,18

Șovăiesc a vorbi despre cele ce au fost citite. Căci și Apostolul spune, despre niște cuvinte de acest fel, că *nu pot fi explicate prin cuvânt pentru că ați devenit neputincioși în privința auzului.*

Evr. 5,11

2. Să vedem totuși ceea ce tocmai ni s-a citit. *Rebeca venea cu fiicele cetății să scoată apa din puț.*

Cf. Gn. 24,15-16

Zilnic venea Rebeca la puțuri, zilnic scotea apă. Și fiindcă zilnic se oprea la puțuri, din acest motiv a putut fi găsită de către sluga lui Avraam și a putut fi unită cu Isaac prin căsătorie.

Crezi că acestea sunt povești? Crezi că Duhul Sfânt povestește istorioare în Scripturi? Aici aflăm cultivare și învățătură duhovnicească a sufletelor: acestea te formează și te învață să vii zilnic la puțurile Scripturilor, la apele Duhului Sfânt, totdeauna să scoți și să te întorci cu vasul plin acasă, așa cum făcea și sfânta Rebeca[197]. Căci ea nu s-ar fi putut apropia de un atât de mare patriarh, Isaac, *care s-a născut din făgăduință*, decât dacă ar fi putut scoate

Cf. Gal. 4,23

hauriendo, ut non solum potare posset eos qui domi sunt sed et puerum Abrahae, et non tantum puerum, sed et eo usque abundaret aquis quas hauriebat de puteis, ut et camelos posset adaquare, *usque quo cessarent*, inquit, *bibentes*.

Mysteria sunt cuncta quae scripta sunt. Vult et te Christus sibi despondere ; ad te enim loquitur per prophetam dicens : *Desponsabo te mihi in aeternum et desponsabo te mihi in fide et misericordia, et agnosces Dominum.* Quia ergo uult te sibi despondere, praemititit ad te istum puerum. Puer iste sermo propheticus est, quem nisi prius susceperis, nubere Christo non poteris.

Scito tamen quia nemo inexercitatus et imperitus sermonem propheticum suscipit, sed qui scit haurire aquam de profundo putei et qui in tantum scit haurire, ut etiam his sufficiat qui irrationabiles et peruersi uidentur, quorum figuram tenent cameli, ut et ipse possit dicere quia *sapientibus et insipientibus debitor sum.*

Denique sic dixerat in corde suo puer iste : *Ex his*, inquit, *uirginibus quae ueniunt ad aquam, quaecumque dixerit mihi : Bibe tu et camelos tuos adaquabo, ipsa erit sponsa domini mei.* Sic ergo Rebecca, quae interpretatur patientia, ut uidit puerum et inspexit propheticum uerbum, *deponit* de humero *hydriam.* Deponit enim elatam graecae facundiae arrogantiam et ad humilem ac simplicem propheticum se inclinans sermonem dicit : *Bibe tu, et camelos tuos adaquabo.*

3. Sed dicis fortasse, si puer prophetici sermonis tenet figuram, quomodo potatur a Rebecca, quam ipse magis potare deberet ?

ape. Și să scoată atâta apă încât să poată da să bea nu numai celor de acasă, ci și slugii lui Avraam. Și nu numai slugii, dar până acolo să fie încărcată de apele pe care le scotea din puțuri, încât să poată asigura apa și pentru cămile, *până ce au încetat să bea*, după cum spune Scriptura. Gn. 24,22

Taine sunt toate cele care au fost scrise. Hristos vrea să se logodească cu tine, căci ție ți se spune, de asemenea, prin profet: *„Mă voi logodi cu tine în vecie, și mă voi logodi cu tine în credință și în milă și vei cunoaște pe Domnul”*. Așadar, fiindcă vrea să se logodească cu tine, trimite mai înainte sluga la tine. Această slugă este cuvântul profetic: dacă nu îl vei primi mai întâi pe el, nu vei putea să te căsătorești cu Hristos. Os. 2,21-22

Să știi însă că cel neexersat și nepriceput nu primește cuvântul profetic! Îl primește doar cel care știe să scoată apă din adâncul puțului, care știe să scoată atâta apă încât să ajungă chiar și celor ce se arată fără minte și nestatornici (cămilele sunt preînchipuirea lor), ca și el să poată spune: *Sunt dator și celor înțelepți și celor neînțelepți*. Rom. 1,14

Astfel își spusese în inima sa această slugă: *„Cea care îmi va zice, dintre aceste fecioare care vin la apă: „Bea tu și voi adăpa cămilele tale!”, aceea va fi logodnica stăpânului meu”*. Așadar Rebeca, [nume] care se tâlcuiește „răbdare”, după ce a văzut sluga, după ce a cercetat atent cuvântul profetic, *a pus jos*, de pe umeri, *urciorul*. Căci a pus jos aroganța trufașă a retoricii eline și, înclinându-se către cuvântul profetic, umil și simplu, spune: *„Bea tu și voi adăpa cămilele tale!”*[198]. Gn. 24,14 *Cf.* Gn. 24,18 Gn. 24,14

3. Dar poate vei spune: dacă sluga reprezintă cuvântul profetic, în ce mod primește să bea de la Rebeca, pe care mai degrabă el trebuia să o aprovizioneze cu apă?

Vide ergo ne forte, sicut et Dominus Iesus, cum ipse sit *panis uitae* et ipse pascat animas esurientes, ipse rursum esurire se fatetur, cum dicit: *Esuriui, et dedistis mihi manducare* et iterum, cum ipse sit *aqua uiua* et potum det omnibus sitientibus, rursum ipse dicit ad Samaritanam *Da mihi bibere*, sic et propheticus sermo, cum ipse potum det sitientibus, nihilominus ipse ab his potari dicitur, cum studiosorum exercitia et uigilantias suscipit. Ista ergo talis anima, quae agit cuncta patienter, quae tam prompta est et tanta eruditione subnixa quae de profundis haurire scientiae fluenta consueuit, ipsa potest copulari nuptiis Christi.

Nisi ergo cotidie uenias ad puteos, nisi cotidie haurias aquas, non solum alios potare non poteris, sed ipse quoque *sitim uerbi Dei* patieris. Audi et Dominum dicentem in Euangeliis: *Qui sitit, ueniat et bibat.* Sed tu, ut uideo, *non esuris nec sitis iustitiam*, et quomodo poteris dicere: *Sicut ceruus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitiuit anima mea ad Deum uiuum; quando ueniam et parebo ante conspectum eius*?

Obsecro uos qui auditorio uerbi semper adsistitis, patienter accipite, donec paululum negligentes et desides commonemus. Habetote patientiam, quia de Rebecca nobis, id est de patientia, sermo est. Et necesse est nos eos qui collectam negligunt et audire declinant uerbum Dei, paululum per patientiam castigare, qui non desiderant *panem uitae* nec *aquam uiuam*, qui non exeunt de castris nec procedunt de *domibus luteis*, ut colligant sibi manna, qui non ueniunt ad petram, ut bibant *de spiritali petra. Petra enim est Christus*,

Cercetează cu atenție! Însuși Domnul Iisus, care este *pâinea vieții* și hrănește sufletele flămânde, mărturisește că flămânzește, când spune: *„Am flămânzit și Mi-ați dat să mănânc”*. Iarăși, deși este *apa vie* și dă băutură celor însetați, El spune, dimpotrivă, samaritencei: *„Dă-mi să beau!”*. Tot astfel și cuvântul profetic: deși dă băutură celor însetați, se spune totuși că primește să bea de la ei, când suscită preocuparea și atenția trează a celor studioși. Un suflet de acest fel, așadar, care le făptuiește pe toate cu răbdare, care este atât de prompt și întemeiat într-o atât de mare erudiție, care s-a obișnuit să scoată din adâncuri șuvoaiele științei, un astfel de suflet se poate uni intim cu Hristos.

Cf. In. 6,35.48

Mt. 25,35

Cf. In. 7,38

In. 4,7

Așadar, dacă nu vii zilnic la puțuri, dacă nu scoți zilnic apă, nu numai că nu vei putea da apă altora, dar chiar tu vei pătimi de *setea cuvântului lui Dumnezeu*. Ascultă-L și pe Domnul, care spune în Evanghelii: *„Cine însetează să vină și să bea!”*. Tu însă, după cum văd, *nu flămânzești și nici nu însetezi după dreptate*. Atunci în ce fel vei putea spune: *„Așa cum cerbul dorește după izvoarele apelor, așa dorește sufletul meu după Tine, Dumnezeule! A însetat sufletul meu de Dumnezeul cel viu: când voi veni și mă voi arăta înaintea privirii Lui?”*?

Cf. Am. 8,11

In. 7,37

Cf. Mt. 5,6

Ps. 41,2-3

Vă rog pe voi, care totdeauna sunteți de față în auditoriul cuvântului[199], vă rog să aveți răbdare cât avertizăm, puțin, pe nepăsători și pe leneși! Aveți răbdare, fiindcă despre Rebeca, adică despre răbdare[200], ne este cuvântul! Este nevoie ca noi să-i îndreptăm, puțin, prin răbdare, pe cei care neglijează adunarea și refuză să asculte cuvântul lui Dumnezeu, pe cei care nu doresc *pâinea vieții*, nici *apa vie*. Nevoie este să-i îndreptăm pe cei ce nu ies din tabere și nici nu lasă în urmă *casele de lut* ca să-și adune mana, pe cei care nu vin spre piatră ca să bea *din piatra duhovnicească*. *Căci piatra este Hristos*,

Cf. In. 6,35,48

Cf. In. 7,38

Cf. Iov 4,19

Cf. Ex. 16,13

Cf. 1Cor. 10,4

ut Apostolus ait. Habetote, inquam, uos paululum patientiam ; sermo enim nobis ad negligentes est et eos *qui male habent. Sani enim non indigent medico, sed male habentes.*

Dicite mihi uos qui tantummodo festis diebus ad ecclesiam conuenitis, ceteri dies non sunt festi? non sunt dies Domini? Iudaeorum est dies certos et raros obseuare sollemnes ; et ideo ad eos dicit Deus quia *neomenias uestras et sabbata et diem magnum non sustineo. Ieiunium et ferias et dies festos uestros odit anima mea.* Odit ergo Deus eos qui una die putant festum diem esse Domini.

Christiani omni die carnes agni comedunt, id est carnes Verbi cotidie sumunt. *Pascha enim nostrum immolatus est Christus.* Et quia lex Paschae talis est ut in uespera comedatur, propterea in uespera mundi passus est Dominus, ut tu semper manduces de carnibus Verbi, quia semper in uespera es usque quo ueniat mane. Et si in hac uespera sollicitus fueris et *in fletu ac ieiuniis* atque in omni labore iustitiae uitam duxeris, poteris et tu dicere : *Ad uesperam demorabitur fletus et ad matutinum laetitia.* Laetaberis enim mane, id est in saeculo uenturo, si in hoc saeculo *fructum iustitiae* in fletu et labore collegeris.

Venite ergo, et nos, dum tempus est, bibamus de *puteo uisionis*, ubi Isaac *deambulat* et ubi procedit ad exercitium.

Obserua quanta geruntur ad aquas, ut et tu inuiteris cotidie uenire ad aquas uerbi Dei et assistere puteis eius, sicut faciebat et Rebecca, de qua dicitur : *Virgo erat decora ualde, uirgo, uir non cognouerat eam.*

Et haec, inquit, *exiit sero haurire aquam.*

după cum spune Apostolul. Aveți puțină răbdare, căci cuvântul nostru se adresează celor nepăsători și *celor bolnavi*! *Căci nu cei sănătoși au nevoie de medic, ci cei bolnavi.* Lc. 5,31

Spuneți-mi voi, cei ce vă adunați la biserică doar în zile de sărbătoare: celelalte zile nu sunt de sărbătoare[201]? Nu sunt zilele Domnului? Este obiceiul iudeilor să țină doar anumite zile de sărbătoare. De aceea Dumnezeu le spune: *„Nu sufăr lunile voastre noi*[202]*, nici sabatele, nici ziua cea mare. Sufletul Meu urăște postul, zilele de odihnă și de sărbătoare ale voastre”*. Așadar, Dumnezeu urăște pe cei ce consideră că ziua de sărbătoare a Domnului este într-o singură zi. Is. 1,13-14

Creștinii mănâncă în fiecare zi cărnurile mielului, adică iau zilnic cărnurile Cuvântului. *Căci Paștele nostru, Hristos, S-a adus jertfă.* Și fiindcă legea Paștilor spune că mielul se mănâncă seara, de aceea și Domnul a pătimit în seara lumii[203]: pentru ca tu să mănânci mereu din cărnurile Cuvântului, fiindcă pentru tine este mereu seară, până ce vine dimineața[204]. Iar dacă în această seară vei fi atent, dacă îți vei petrece viața *în lacrimi și în postiri*, în orice faptă a dreptății, vei putea spune și tu: *„Plângere va zăbovi seara și veselie dimineața”*. Căci te vei veseli dimineața, adică în veacul ce va veni, dacă în acest veac ai strâns *rodul dreptății* în plâns și în chin. 1Cor. 5,7 *Cf.* Ex. 16,8 *Cf.* Ioel 2,12 Ps. 29,6 *Cf.* Iac. 3,18, Flp. 1,11, Evr. 12,11

Veniți deci să bem, cât este timp, din *puțul arătării*, unde *se plimbă* Isaac și unde el înaintează în asceză[205]! *Cf.* Gn. 24,62-63

Observă câte se întâmplă lângă ape, pentru că și tu ești invitat zilnic să vii la apele cuvântului lui Dumnezeu și să stai aproape de puțurile lui, după cum făcea și Rebeca, despre care se spune: *Era fecioară prea frumoasă, fecioară, bărbatul nu o cunoscuse pe ea.*

Și ea *a ieșit seara să scoată apă.* *Cf.* Gn. 24,15-16

4. Nec hoc frustra scriptum est de ea. Verumtamen mouet me, quid est quod dicitur: *Virgo erat, uirgo, uir non cognouerat eam*, quasi uero aliud sit uirgo nisi quam uir non contigit. Et quid sibi uidetur additamentum in uirgine, ut dicatur quia *uir non cognouit eam*? Est enim aliqua uirgo, quam contigerit uir?

Saepe iam dixi quod in his non historiae narrantur, sed mysteria contexuntur. Tale ergo in hoc aliquid indicari puto.

Sicut Christus animae uir dicitur cui nubit anima cum uenit ad fidem, ita et huic contrarius uir ille est cui nubit anima cum declinat ad perfidiam, ipse ille qui et *inimicus homo* dicitur, cum *lolium superserit tritico*. Non ergo sufficit animae ut casta sit corpore; opus est ut et uir hic pessimus *non cognouerit eam*. Potest enim fieri ut habeat quis in corpore uirginitatem et cognoscens istum uirum pessimum diabolum atque ab eo concupiscentiae iacula in corde suscipiens animae perdiderit castitatem. Quia ergo Rebecca uirgo erat *sancta corpore et spiritu*, idcirco eius duplicat laudem et dicit: *Virgo erat, uir non cognouerat eam*.

Vespere ergo uenit ad aquas. De uespera supra iam diximus. Vide autem prudentiam pueri, non uult assumere sponsam domino suo Isaac nisi quam inuenerit decoram et pulchra facie uirginem, et non solum uirginem, sed quam non contigerit uir, et nisi quam reppererit aquas haurientem; non uult aliam despondere domino suo.

Non ei dat ornamenta, nisi talis sit, non dat *inaures*, non dat *bracchialia*; manet incomposita, inerudita, incompta. Putamus quia pater Rebeccae, uir diues, non habebat bracchialia et inaures, quas imponeret filiae suae? Tanta eius aut negligentia erat aut auaritia, ut filiae ornamenta non daret? Sed Rebecca non uult de auro Bathuelis ornari.

4. Nici aceasta nu s-a scris fără folos despre ea. Însă un lucru mă frământă: s-a spus că *Fecioară era, fecioară, bărbatul nu o cunoscuse pe ea*, ca și cum fecioara ar fi altceva decât o femeie pe care bărbatul nu a atins-o. De ce i se pare necesară adăugirea, după „fecioară", *bărbat nu o cunoscuse pe ea*? Există adică vreo fecioară pe care bărbatul să o fi atins? Gn. 24,16

Am spus adesea până acum că în aceste cărți nu se povestesc istorii, ci au fost întrețesute taine. Cred că ceva asemănător este indicat și aici.

După cum Hristos este numit „bărbatul" sufletului, cu care sufletul se însoțește când vine la credință[206], invers, când sufletul se înclină spre înșelăciune, cel cu care el se însoțește este numit *om potrivnic*, care *aruncă cu neghină în grâu*. Așadar, sufletului nu îi este de ajuns să se afle într-un trup cast: este necesar și ca acest groaznic bărbat *să nu îl fi cunoscut*. Căci se poate întâmpla ca cineva să aibă fecioria în trup și, cunoscând acest bărbat groaznic, diavolul, și luând de la el în inimă săgețile dorinței, să-și piardă castitatea. Așadar, Rebeca era fecioară *sfântă, cu trupul și cu duhul*: de aceea dublează lauda ei, spunând *fecioară era, bărbatul nu o cunoscuse*[207]. *Cf.* Mt. 13,25 1Cor. 7,34 Gn. 24,16

Seara vine la apă. Despre seară tocmai am vorbit mai sus. Observă însă prudența slugii: nu vrea să ia logodnică stăpânului său Isaac decât dacă va găsi o fecioară cuviincioasă și frumoasă la chip. Nu numai fecioară, ci fecioara pe care bărbatul nu a atins-o; o caută numai pe aceea pe care o va găsi scoțând ape. El nu vrea ca stăpânul său să se logodească cu alta. *Cf.* Gn. 24,11

Nu îi dă podoabe, decât dacă este de un anume fel[208], nu îi dă *cercei*, nu îi dă *brățări*; rămâne neîmpodobită, simplă, neînfrumusețată. Să credem că tatăl Rebecăi, bărbat bogat, nu avea brățări și cercei pe care să le pună pe fiica lui? Atât de mare era nepăsarea lui, ori zgârcenia, încât să nu-i dea fiicei sale podoabe? Rebeca nu vrea să fie împodobită de aurul *Cf.* Gn. 24,22

Non sunt ei condigna ornamenta hominis barbari et imperiti; de domo Abrahae requirit monilia, quia patientia de domo sapientis ornatur.

Non potuerunt ergo aures Rebeccae recipere decorem suum, nisi ueniret puer Abraham et ipse eas ornaret; nec manus eius ornamenta suscipiunt, nisi quae miserit Isaac. Vult enim aurea in auribus uerba suscipere et aureos actus in manibus habere. Sed haec prius accipere non potuit nec mereri, nisi uenisset ad puteos haurire aquas. Tu, qui non uis uenire ad aquas, qui non uis in auribus tuis aurea prophetarum uerba suscipere, quomodo poteris ornatus esse in doctrina, ornatus in actibus, ornatus in moribus?

5. Sed ut omittamus plurima – neque enim commentandi nunc tempus est, sed aedificandi Ecclesiam Dei et pigriores ac desides auditores exemplis sanctorum et mysticis explanationibus prouocandi – secuta puerum Rebecca uenit ad Isaac; secuta enim sermonem propheticum Ecclesia uenit ad Christum. Vbi eum inuenit? *Ad puteum*, inquit, *iuramenti deambulantem*.

Nusquam receditur a puteis, nusquam desistitur ab aquis. Rebecca inuenitur *ad puteum*, rursum Rebecca *ad puteum* inuenit Isaac; ibi primos eius contemplatur adspectus, ibi *desilit de camelis*, ibi a puero sibi demonstratum uidet Isaac.

Haec putas sola referri de puteis? Et Iacob ad puteum uenit et ibi inuenit Rachel, ibi innotescit ei Rachel *bona oculis et decora conspectu*. Sed et Moyses ad puteum inuenit Sephoram, filiam Raguel.

Nondum moueris ut haec intelligas spiritaliter dici? Aut putas casu semper contingere ut Patriarchae ad puteos

lui Bathuel. Nu i se potrivesc podoabele unui om barbar și ignorant; cere bijuterii din casa lui Avraam, fiindcă răbdarea este împodobită din casa celui înțelept.

Așadar, urechile Rebecăi nu și-ar fi putut primi podoaba dacă sluga lui Avraam nu ar fi venit să le înfrumusețeze; nici mâinile ei nu și-ar fi primit [alte] podoabe decât cele pe care Isaac i le-ar fi trimis. Căci vrea să primească în urechi cuvinte de aur și să aibă în mâini fapte de aur. Însă, înainte de toate, nu le-ar fi putut primi sau merita pe acestea dacă nu ar fi venit la puțuri să scoată apă. Tu, care nu vrei să vii la apă, care nu vrei să primești în urechile tale cuvintele de aur ale profeților, în ce fel ai putea fi împodobit în învățătură, împodobit în fapte, împodobit în moravuri?

5. Dar, după ce omitem mai multe – căci acum nu este momentul să comentăm, ci să edificăm Biserica lui Hristos și să incităm pe cei leneși și nepăsători prin exemplele sfinților și prin explicații tainice –, Rebeca, urmând sluga, vine spre Isaac: Biserica, urmând cuvântul profetic, vine spre Hristos. Unde îl găsește? *Plimbându-se în jurul puțului jurământului.* *Cf.* Gn. 24,62

Nicidecum nu se depărtează de puțuri, nicidecum nu pleacă de lângă ape. Rebeca este aflată *la puț*; la rândul ei, Rebeca îl găsește pe Isaac *la puț*. Acolo îi este văzut chipul mai întâi, acolo *coboară de pe cămile*, acolo îl vede pe Isaac, arătat ei de slugă. Gn. 24,16 *Cf.* Gn. 24,64

Crezi că doar aici se face referire la puțuri? Și Iacob vine la puț, și acolo o găsește pe Rahela: acolo Rahela îi apare *plăcută ochilor și aleasă la chip*. Și Moise o găsește pe Sefora, fiica lui Raguel, la puț[209]. *Cf.* Gn. 29,17 *Cf.* Ex. 2,15

Încă nu ești constrâns să înțelegi că duhovnicește au fost spuse acestea? Sau crezi că prin hazard se întâmplă totdeauna ca patriarhii să vină la puțuri și

ueniant et ad aquas coniugia sortiantur? Qui haec ita putat *animalis homo* est, et *non percipit quae sunt Spiritus Dei*. Sed qui uult, maneat in his, maneat *animalis*, ego Paulum Apostolum sequens dico haec esse *allegorica* et sanctorum nuptias coniunctionem dico esse animae cum Verbo Dei: *Qui enim se iungit Domino, unus spiritus est*.

Hanc autem coniunctionem animae cum Verbo certum est non aliter fieri posse nisi per instructionem diuinorum librorum, qui figuraliter putei appellantur. Ad quos si qui ueniat et hauriat ex his aquas, id est meditando in his sensum et intellectum percipiat altiorem, inueniet nuptias Deo dignas; coniungatur enim anima eius cum Deo.

Desilit etiam *de camelis*, id est discedit a uitiis, abicit irrationabiles sensus et coniungitur Isaac; dignum namque est ut Isaac transeat *de uirtute ad uirtutem*. Qui uirtutis filius est Sarrae, nunc coniungitur et sociatur patientiae, quae est Rebecca. Et hoc est transire *de uirtute in uirtutem* et ex fide in fidem.

Sed et ad Euangelia ueniamus. Ipse Dominus cum *ex itinere fatigatus* fuisset, uideamus, ubi requiem quaerit. *Venit*, inquit, *ad puteum, et sedebat super eum*.

Vides ubique sibi concordare mysteria, uides Noui et Veteris Testamenti consonas formas. Ibi ad puteos et ad aquas uenitur, ut inueniantur sponsae; et Ecclesia Christo in lauacro aquae coniungitur.

Vides quantus nos sacramentorum cumulus perurget; quanta sunt quae occurrunt, explicare non possumus: saltem haec incitare te debent ad audiendum, ad conueniendum, ut, etiamsi non aliqua pro breuitate transcurrimus, tu cum

să aibă parte de căsătorii lângă ape? Cine astfel le consideră pe acestea este *om însuflețit*[210] *și nu percepe cele ce sunt ale Duhului lui Dumnezeu*. Cine vrea să rămână în acestea, să rămână *însuflețit*! Eu însă, urmând Apostolului Pavel, spun că acestea sunt *alegorice*: eu numesc căsătoriile sfinților unire a sufletului cu Cuvântul lui Dumnezeu. *Căci cine se unește cu Domnul este un singur duh*.

Cf. 1Cor. 2,14

Cf. Gal. 4,24

1Cor. 6,17

Este sigur însă că această unire a sufletului cu Cuvântul nu se poate face altfel decât prin cunoașterea adâncă a dumnezeieștilor Cărți, care se numesc, figurat, *puțuri*. Dacă cineva vine la ele, dacă scoate din ele apă, adică percepe, cugetând la ele, înțelesul și sensul mai adânc, el va afla însoțirea vrednică de Dumnezeu: sufletul lui se unește, așadar, cu Dumnezeu.

Coboară, desigur, *de pe cămile*, adică se îndepărtează de vicii, respinge gândurile iraționale și se căsătorește cu Isaac, căci este potrivit ca Isaac să treacă *de la virtute la virtute*. Cel ce este fiul virtuții, al Sarrei, se căsătorește acum și se însoțește cu răbdarea, care este Rebeca. Aceasta înseamnă a trece *de la virtute la virtute* și de la credință la credință.

Cf. Gn. 24,64

Cf. Ps. 83,8
Cf. Rom. 1,17

Dar să venim și la Evanghelii. Să vedem unde caută odihnă Domnul Însuși, după ce a *obosit de drum*. Scrierea spune: *A venit la puț și stătea deasupra lui*.

Cf. In. 4,6

Tu vezi că pretutindeni tainele sunt în acord; observă formele concordante ale Noului și ale Vechiului Testament! Acolo se vine la puțuri și la ape, ca să fie găsite logodnice; și Biserica se unește cu Hristos în baia de apă.

Vezi ce val mare de mistere ne urmărește? Nu le putem explica pe toate câte ne ies înainte. Trebuie ca cele spuse până acum să te incite spre auzire, spre adunare, cel puțin. Astfel, chiar dacă noi, din

relegis et requiris, etiam ipse discutias et inuenias, certe uel in horum inquisitione permaneas, ut et te Verbum Dei inueniens ad aquam assumat et coniungat sibi, ut efficiaris cum eo *unus spiritus* in Christo Iesu Domino nostro, *cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.*

pricina scurtimii, nu le străbatem pe unele, tu însuți, când recitești și cauți, să le despici, să le descoperi și să rămâi negreșit în cercetarea lor, pentru ca [apoi] Cuvântul lui Dumnezeu, descoperindu-te și pe tine lângă apă, să te ia și să se însoțească cu tine, astfel încât să devii *un singur duh* cu El în Hristos Iisus, Domnul nostru, *Care are slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.*

Cf. 1Cor. 6,17
Cf. 1Pt. 4,11, Ap. 1,6

Homilia XI

De eo quod Abraham Chetturam accepit uxorem et quod Isaac habitauit ad puteum uisionis

1. Semper nobis sanctus Apostolus occasiones praebet intelligentiae spiritalis et pauca licet, tamen necessaria studiosis ostendit indicia, quibus quod *lex spiritalis* sit in omnibus agnoscatur.

Ipse igitur de Abraham et Sarra disputans quodam loco ait: *Non*, inquit, *infirmatus fide considerauit suum corpus emortuum, cum fere centum annorum esset, et emortuam uuluam Sarrae*. Hunc ergo, quem dicit emortui corporis in centenario annorum numero fuisse et Isaac magis uirtute fidei quam corporis fecunditate genuisse. Scriptura nunc refert accepisse uxorem Chetturam nomine et filios ex ea plurimos genuisse, cum fere centum triginta et septem uideatur annorum. Nam Sarra uxor eius decem ab eo annis iunior scribitur, quae centesimo uicesimo et septimo anno defuncta indicat Abraham supra centum triginta et septem annorum fuisse, cum Chetturam accepit uxorem.

Quid ergo? Putamus quod in tanto patriarcha per idem temporis incitamenta carnis uiguerint? Et qui olim naturalibus motibus emortuus dicitur, nunc ad libidinem rediuiuus putabitur? An, ut saepe iam diximus, Patriarcharum coniugia

Omilia XI

Despre faptul că Avraam o ia de soție pe Hettura și că Isaac a locuit lângă puțul arătării

1. Sfântul Apostol ne prezintă mereu ocazii de înțelegere duhovnicească și oferă necesare, deși puține indicii celor sârguincioși, ca prin ele să se recunoască faptul că în toate *legea este duhovnicească*.

Cf. Rom. 7,14

Discutând, așadar, într-un loc despre Avraam și Sarra, spune: *Deloc slăbit în credință, a considerat că trupul său este mort, pentru că avea în jur de o sută de ani, și că pântecele Sarrei este mort.* Deci Apostolul spune că Avraam, care era mort cu trupul, având o sută de ani, l-a născut pe Isaac mai degrabă prin puterea credinței decât prin fecunditatea trupului. Acum Scriptura relatează că și-a luat soție, pe nume Hettura, și a generat din ea mai mulți fii, când el avea o sută treizeci și șapte de ani. Căci se scrie că Sarra, soția lui, era cu zece ani mai tânără decât el; murind ea la vârsta de o sută douăzeci și șapte de ani, se indică faptul că Avraam avea mai mult de o sută treizeci și șapte de ani când a luat-o pe Hettura de soție.

Rom. 4,19

Cf. Gn. 25,1

Cf. Gn. 17,17

Cf. Gn. 23,1

Ce să înțelegem, așadar? Să credem că într-un atât de mare patriarh pornirile cărnii ar fi fost viguroase până la acea vârstă? Și va fi considerat acum înviat pentru plăcere, el, care este numit *mort* de mult în privința mișcărilor firești? Ori, așa cum adesea

mysticum aliquod indicant et sacratum, sicut et ille qui dicebat de sapientia : *Hanc ego cogitaui uxorem adducere mihi ?*

Fortassis ergo iam tunc et Abraham simile aliquid cogitauit et, quamuis esset sapiens, hoc ipso tamen sciebat quod sapientiae nullus est finis nec discendi terminum senectus imponit. Qui enim consueuit eo modo sortiri matrimonium quo de ipso superius indicauimus, id est qui uirtutem habere in coniugio solet, quando potest ab huiuscemodi cessare coniugio ? Sarrae namque dormitio uirtutis est intelligenda consummatio. Qui uero consummatae et perfectae uirtutis est, semper necesse est ut in aliqua eruditione uersetur ; quam eruditionem coniugem eius sermo diuinus appellat.

Secundum hoc puto quod in lege caelebs et sterilis maledicto subiacet ; dicit enim : *Maledictus qui non reliquerit semen in Istrahel*. Quod si haec de carnali semine dici putentur, omnes Ecclesiae uirgines sub maledicto positae uidebuntur. Et quid de Ecclesiae uirginibus dico ? Ipse Iohannes, quo *maior inter natos mulierum nemo fuit*, et alii sanctorum plurimi semen secundum carnem non reliquerunt, quippe qui ne inisse quidem matrimonia referuntur. Sed certum est illos spiritale semen et spiritales filios reliquisse et habuisse unumquemque coniugem sapientiam, sicut et Paulus per euangelium filios generabat.

Accepit ergo senex emortui iam corporis Abraham uxorem Chetturam. Ego puto, secundum hanc quam supra exposuimus rationem, quod melius tunc uxor accipitur, quando emortuum corpus est, quando mortificata sunt membra. Maior enim ad sapientiam sensibus nostris capacitas inest, quando *mortificatio Christi circumfertur in corpore nostro* mortali.

am spus până acum, căsătoriile patriarhilor indică ceva tainic și sfânt, așa cum arată și cel ce spunea despre înțelepciune: *Am cugetat ca pe ea să mi-o aduc soție*? Înț. 8,9

Poate, așadar, Avraam a gândit chiar de atunci ceva asemănător și, deși era înțelept, știa totuși, chiar prin aceasta, că nu există hotar al înțelepciunii și că bătrânețea nu pune capăt învățării. Cel ce s-a obișnuit să se însoțească prin căsătorie în acel mod despre care am explicat anterior, adică cel care obișnuiește să aibă ca soață virtutea, va putea părăsi vreodată o căsătorie de acest fel? Căci adormirea Sarrei trebuie înțeleasă ca împlinire a virtuții[211]. Cel ce are împlinită și desăvârșită virtute trebuie să se îndeletnicească mereu cu studiul a ceva: cuvântul divin numește acest studiu *soție*.

Pentru aceasta, cred, în Lege celibatarul și cel sterp sunt puși sub blestem: *Blestemat să fie cel care nu va lăsa urmaș în Israel!*[212] Căci dacă s-ar considera că acestea sunt spuse despre urmașul cărnii, toate fecioarele Bisericii vor fi considerate ca puse sub blestem. Și numai fecioarele Bisericii? Ioan [Botezătorul] însuși, față de care *nici unul din cei născuți din femeie nu a fost mai mare*, și alți mulți sfinți care nu au lăsat urmaș după trup (căci nu se relatează ca ei să fi intrat în căsătorie) ar fi cu toții sub blestem. Este sigur însă că ei au lăsat urmaș duhovnicesc și fii duhovnicești: fiecare a avut ca soție înțelepciunea, așa cum și Pavel genera fii prin Evanghelie.

Cf. Dt. 7,14; 25,5-10

Cf. Mt. 11,11

Cf. 1Cor. 4,15

Primește, așadar, bătrânul Avraam, deja mort în privința trupului, pe Hettura drept soție. Eu cred, urmând acel temei pe care l-am expus mai sus, că este mai bine să fie luată soție atunci când trupul a murit, când membrele noastre au fost mortificate. Căci simțurile noastre sunt mai capabile să primească înțelepciunea atunci când *mortificarea lui Hristos este pretutindeni în trupul nostru* muritor.

Cf. Col. 3,5

Cf. 2Cor. 4,10

Denique Chettura, quam nunc senex Abraham sortitur in matrimonium, θυμίαμα interpretatur, quod est incensum uel bonus odor. Et ipse enim dicebat, sicut Paulus dixit, quia *Christi bonus odor sumus*. Quomodo autem quis *Christi bonus odor* efficitur, uideamus. Peccatum res est foetida. Denique peccatores porcis comparantur, qui in peccatis uelut in stercore foetido uolutantur. Et Dauid ex persona peccatoris paenitentis dicit : *Computruerunt et exesae sunt cicatrices meae*.

2. Si quis ergo uestrum est in quo odor peccati iam nullus est, sed odor iustitiae, suauitas misericordiae, si quis *sine intermissione* orando offert Domino semper incensum et dicit : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, eleuatio manuum mearum sacrificium uespertinum*, hic Chetturam duxit uxorem.

Sic ergo senum nuptias interpretari dignius puto, sic pulchre inita Patriarcharum in ultima iam et defecta aetate coniugia, sic necessarias filiorum procreationes aestimo numerandas. Ad tales enim nuptias et ad huiuscemodi subolem non ita iuuenes ut senes apti sunt. Quanto enim quis carne fessus est, tanto erit animi uirtute robustior et sapientiae complexibus aptior. Sic et ille in Scripturis uir iustus Helchana duas simul habuisse refertur uxores, quarum una Phennana, alia Anna dicebatur, id est conuersio et gratia. Et primo quidem dicitur de Phennana filios suscepisse, id est de conuersione, et postmodum de Anna, quae est gratia.

Profectus etenim sanctorum Scriptura figuraliter per coniugia designat. Vnde et tu potes, si uis, huiuscemodi nuptiarum maritus existere, et, uerbi causa, si hospitalitatem

În fine, Hettura, pe care Avraam, acum bătrân, și-o obține în căsătorie, se tâlcuiește θυμίαμα[213], adică „tămâie" ori „bună mireasmă"[214]. Căci și el spunea, la fel ca Pavel: noi *suntem mireasma bună a lui Hristos*. Să vedem însă în ce fel se face cineva *mireasma bună a lui Hristos*. Păcatul este un lucru urât mirositor[215]. Păcătoșii sunt comparați tocmai cu porcii: ei se tăvălesc în păcate ca în excremente rău mirositoare. Și David, când vorbește ca păcătos care se pocăiește, spune: *S-au împuțit și au putrezit cicatricile mele*.

2Cor. 2,15

Cf. Mt. 8,30

Ps. 37,6

2. Așadar, dacă există cineva, între voi, în care mirosul păcatului este acum inexistent, având însă mireasma dreptății, dulceața milei, dacă el, *fără încetare* rugându-se, oferă Domnului totdeauna tămâie și spune *„să se îndrepte rugăciunea mea ca tămâia în privirea Ta, ridicarea mâinilor mele să fie jertfa de seară"*, acela și-a luat-o de soție pe Hettura.

Cf. 1Tes. 5,17

Ps. 140,2

Astfel cred, așadar, că este mai potrivit să interpretăm căsătoriile celor bătrâni, astfel însoțirile patriarhilor întreprinse chiar la sfârșitul vieții, la vârsta istovirii, astfel consider necesar să enumerăm nașterile fiilor. Pentru astfel de căsătorii și pentru o descendență de acest fel tinerii nu sunt la fel de potriviți ca bătrânii. Căci cu cât cineva și-a istovit carnea, cu atât va fi mai puternic în virtutea spiritului și mai potrivit pentru îmbrățișările înțelepciunii[216]. Astfel se relatează în Scripturi că și acel bărbat drept, Helhana, a avut în același timp două soții; una se numea Fennana, iar cealaltă Anna, adică „întoarcere" și „har". Și se spune că mai întâi a ridicat fii din Fennana, adică din „întoarcere", și apoi din Anna, care este „har".

Cf. 1Rg. 1,2-6

Căci Scriptura descrie figurat, prin căsătorii, înaintarea sfinților. De aceea și tu poți, dacă vrei, să fii soț în astfel de căsătorii: dacă practici cu drag ospitalitatea,

libenter exerces, hanc tibi coniugem uideberis assumpsisse. Huic si addideris pauperum curam, secundam uideberis sortitus uxorem. Quod et si patientiam tibi iungas et mansuetudinem ceterasque uirtutes, tot uideberis accepisse uxores, quot uirtutibus gaudes.

Inde ergo est quod nonnullos Patriarcharum simul plures habuisse coniuges, alios defunctis prioribus accepisse alias Scriptura commemorat; ut illud figuraliter indicetur, quod quidam plures simul possunt exercere uirtutes, alii non prius quae sequuntur incipere quam priora perduxerint ad perfectum. Inde denique Solomon plures simul habuisse refertur uxores, cui dixerat Dominus: *Sapiens ante te non fuit talis et post te non erit.* Quia ergo dederat ei Dominus multitudinem prudentiae, *sicut harena est maris*, ut iudicaret populum suum *in sapientia*, ideo plures simul poterat exercere uirtutes.

Sane praeter hoc quod ex lege Dei edocemur, si etiam ex his eruditionibus quae extrinsecus uidentur esse in saeculo aliquas contingimus – uerbi causa, ut est eruditio litterarum uel artis grammaticae, ut est geometrica doctrina uel ratio numerorum uel etiam dialectica disciplina – et haec omnia extrinsecus quaesita ad nostra instituta perducimus atque in assertionem nostrae legis adsciscimus, tunc uidebimur uel alienigenas in matrimonium sumpsisse uel etiam *concubinas*. Et si de huiuscemodi coniugiis disputando, disserendo, contradicentes redarguendo conuertere aliquos poterimus ad fidem et si suis eos rationibus et artibus superantes ueram philosophiam Christi et ueram pietatem Dei suscipere suaserimus, tunc ex dialectica uel rhetorica uidebimur quasi ex alienigena quadam uel *concubina* filios genuisse.

Igitur ad tales nuptias uel ad huiuscemodi filios procreandos per senectam nullus excluditur, immo potius haec casta progenies maturae aetati plus conuenit.

vei arăta că pe ea ai luat-o în căsătorie. Dacă îi vei adăuga grija pentru cei săraci, te vei arăta părtaș al unei a doua soții. Iar dacă îți vei apropia răbdarea, blândețea și celelalte virtuți, atunci vei arăta că ți-ai luat tot atâtea soții de câte virtuți te bucuri.

Scriptura amintește, așadar, că unii patriarhi au avut în același timp mai multe soții, iar alții au luat alte soții după ce primele au murit. Aceasta pentru ca să arate în mod figurat că unii pot practica deodată mai multe virtuți, în vreme ce alții urmează să se apropie de unele nu înainte ca cele anterioare să fi fost duse la desăvârșire. Se relatează, în fine, că Solomon, căruia Domnul îi spusese *„Înțelept asemenea ție nu a fost mai înainte și după tine nu va mai fi”*, a avut mai multe soții în același timp. Fiindcă Domnul îi dăduse adâncă prudență, *ca nisipul mării*, ca să judece poporul lui *întru înțelepciune*, de aceea a putut exersa în același timp mai multe virtuți.

Cf. Gn. 16,3; 25,1

2Par. 1,12, 3Rg. 3,13 *Cf.* Ct. 6,7 *Cf.* Gn. 22,17 *Cf.* 2Par. 1,11

Într-adevăr, în afară de ceea ce învățăm din legea lui Dumnezeu, dacă avem contact cu unele din acele discipline care par a fi din afară, ale veacului (spre exemplu, literatura sau gramatica, geometria sau aritmetica sau, încă, dialectica), și le ducem pe acestea toate, căutate în afară, spre regulile noastre și le dobândim ca să afirmăm legea noastră, atunci ne vom arăta fie că am luat în căsătorie străine, fie că avem *concubine*[217]. Iar dacă vom putea ca pe unii dintre cei rezultați din astfel de căsătorii să-i întoarcem la credință, prin dispută, discuție, replicând oponenților, și dacă îi vom convinge să primească adevărata filosofie a lui Hristos și adevărata cinstire a lui Dumnezeu, învingându-i pe ei prin chiar metodele și disciplinele lor, atunci ne vom arăta că am generat fii din dialectică sau retorică, ca dintr-o străină oarecare sau ca dintr-o *concubină*.

Cf. Ct. 6,8

Așadar, nimeni nu este exclus, din pricina bătrâneții, de la o asemenea căsătorie sau de la zămislirea

Sicut et nunc Abraham grandaeuus et, ut Scriptura dicit, *senex et plenus dierum* Chetturam ducit uxorem.

Sed ne hoc quidem latere nos debet ex his quae per historiam referuntur, quae et quales sint generationes quae ex ipsa propagantur. Si enim horum meminerimus, facilius, quae de diuersis gentibus in Scripturis dicuntur, poterimus agnoscere; uerbi causa, ut cum dicitur quia Moyses accepit uxorem filiam Iothor sacerdotis Madiam, qui Madiam inuenitur filius esse Chetturae et Abraham. Agnoscimus ergo quia uxor Moysis ex semine Abraham sit et non fuerit alienigena. Sed et cum scribitur *regina Cedar*, sciendum nihilominus est quod et Cedar ex ipso genere Chetturae descendat et Abraham. Sed et in generationibus Ismael similia inuenies. Quas si diligenter intuearis, plurimas in his quae ceteros latent historias deprehendes.

Sed nos interim haec in aliud tempus remittentes, ad ea quae in consequentibus recitata sunt properemus.

3. *Et factum est*, inquit, *postquam mortuus est Abraham, benedixit Dominus Isaac filium eius et habitauit ad puteum uisionis.*

De morte Abraham quid nobis amplius dicendum est quam sermo Domini in Euangeliis continet dicens: *De resurrectione autem mortuorum non legistis quomodo dicit in rubo: Deus Abraham, et Deus Isaac et Deus Iacob? Deus autem non est mortuorum, sed uiuorum. Omnes enim illi uiuunt.* Optemus ergo et nos huiusmodi mortem, sicut et Apostolus dicit, ut *moriamur peccato, uiuamus autem Deo.*

de fii de acest fel; dimpotrivă, această naștere castă se potrivește mai degrabă vârstei mature.

Așa cum și Avraam, acum înaintat în vârstă, *bătrân și înaintat în zile*, cum spune Scrierea, o ia de soție pe Hettura. *Cf.* Gn. 24,1

Dar nu trebuie să ne scape, din cele ce sunt relatate prin intermediul istorisirii, care și de ce fel sunt descendenții care ies din ea. Căci dacă îi vom aminti vom putea cunoaște mai ușor cele ce se spun despre diverse neamuri în Scripturi. Spre exemplu, Scrierea spune că Moise a luat de soție pe fiica lui Ietro, preotul lui Madiam: se descoperă că acest Madiam este fiul Hetturei și al lui Avraam. Știm, așadar, că soția lui Moise este din neamul lui Avraam și că nu a fost străină. Și când este amintită *regina din Cedar* trebuie știut, nu mai puțin, că și Cedar coboară din același neam, al Hetturei și al lui Avraam[218]. Și în descendența lui Ismael vei descoperi lucruri asemănătoare[219]. Dacă le vei cerceta cu atenție, vei obține foarte multe informații ce țin de narațiune, care altora le scapă.

Cf. Ex. 2,21
Cf. Gn. 25,2
Cf. Ier. 30,23
Cf. Gn. 25,13

Noi însă, lăsând deocamdată acestea pentru altă dată, să ne grăbim spre cele ce au fost citite în continuare.

3. *Și s-a făcut [că], după ce a murit Avraam, l-a binecuvântat Domnul pe Isaac, fiul lui, și a locuit lângă puțul arătării.* Gn. 25,11

Ce trebuie să spunem despre moartea lui Avraam în plus față de ceea ce conține cuvântul Domnului în Evanghelii: *„Despre învierea morților nu citiți însă cum spune în rug: „Dumnezeul lui Avraam și Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacob”? Căci Dumnezeu nu este al celor morți, ci al celor vii. Căci toți aceia sunt vii”*[220]? Să alegem și noi, așadar, o moarte de acest fel, așa cum și Apostolul spune, ca *să murim păcatului și să fim vii pentru Dumnezeu*! Astfel

Mc. 12,26-27; Lc. 20,37-38
Cf. Rom. 6,10

Talis namque Abrahae mors intelligenda est ; quae in tantum dilatauerit sinus eius ut omnes sancti, qui de quattuor terrae partibus ueniunt, *in sinus Abrahae portentur ab angelis*.

Sed uideamus iam quomodo post mortem eius *benedixerit Dominus Isaac filium eius* et quae est ista benedictio.

Benedixit, inquit, *Dominus Isaac et habitauit ad puteum uisionis*. Haec est omnis benedictio, qua Dominus benedixit Isaac, ut habitaret *ad puteum uisionis*. Intelligentibus grandis est ista benedictio.

Vtinam Dominus et mihi donet hanc benedictionem, ut habitare merear *ad puteum uisionis*. Qui potest scire et intelligere quae est uisio *quam uidit Esaias filius Amos*? Qui potest scire quae est uisio Naum? Qui potest intelligere quid contineat illa uisio quam uidit Iacob in Bethel, cum abiret in Mesopotamiam, ubi dixit : *Haec est domus Dei et porta caeli*? Et si qui potest singulas quasque uisiones, uel quae in lege sunt uel quae in prophetis, scire et intelligere, ille habitat *ad puteum uisionis*.

Sed et hoc diligentius perspice, quod ita magnam benedictionem accipere a Domino meruit Isaac, ut habitaret *ad puteum uisionis* ; nos uero quando satis mereri poterimus, si forte transitum habere possimus per *puteum uisionis*? Ille permanere in uisione meruit et habitare, nos parum quid illuminati per Dei misericordiam sentire uel suspicari de unaquaque uisione uix possumus.

Si tamen potuero unum aliquem intellectum sentire de uisionibus Dei, unam diem uidebor fecisse *apud puteum uisionis*. Si uero non solum secundum litteram, sed aliquid et secundum spiritum attingere quiuero, bidui uidebor fecisse *apud puteum uisionis*. Quod et si moralem locum contigero,

trebuie înțeleasă moartea lui Avraam, care într-atât și-a lărgit sânurile încât toți sfinții, care vin din cele patru părți ale pământului, *sunt duși de îngeri în sânurile lui Avraam*. *Cf.* Lc. 16,22

Să vedem acum în ce fel, după moartea lui, *Domnul l-a binecuvântat pe Isaac, fiul acestuia*, și care este această binecuvântare.

Spune: *A binecuvântat Domnul pe Isaac și*[221] *a locuit lângă puțul arătării*. Aceasta este întreaga binecuvântare cu care Domnul l-a binecuvântat pe Isaac: să locuiască *lângă puțul arătării*. Gn. 25,11

O, de mi-ar da și mie Domnul această binecuvântare, ca să merit să locuiesc *lângă puțul arătării*! Cine poate cunoaște și înțelege ce semnifică arătarea *pe care a văzut-o Isaia, fiul lui Amos*? Cine poate cunoaște ce înseamnă arătarea lui Naum? Cine poate înțelege ce conținea acea arătare pe care Iacob a văzut-o în Bethel, în vreme ce se ducea în Mesopotamia, când spune: *„Aceasta este casa Domnului și poarta cerului”*? Dacă cineva poate cunoaște și înțelege fiecare dintre aceste arătări, pe cele care sunt fie în Lege, fie în Profeți, acela locuiește *lângă puțul arătării*. *Cf.* Is. 1,1 sqq. *Cf.* Na. 1,1 sqq. Gn. 28,17

Ia seama cu grijă și la aceasta: Isaac a meritat să primească de la Domnul o atât de mare binecuvântare, locuirea *lângă puțul arătării*. Noi când vom putea merita măcar atât: să avem drum, eventual, pe *lângă puțul arătării*? Acela a meritat să rămână în contemplare și să locuiască acolo; noi cu greu și prea puțin putem, luminați prin mila lui Dumnezeu, să percepem sau să presupunem ceva despre fiecare arătare.

Dacă voi putea percepe vreun înțeles din arătările lui Dumnezeu, mă voi arăta că am petrecut o zi *lângă puțul arătării*. Dacă însă voi fi în stare să ating ceva nu numai după literă, ci și după duh, mă voi arăta că am petrecut două zile *lângă puțul arătării*. Iar dacă voi ajunge la înțelesul moral, mă voi arăta

fecerim tridui. Vel certe etiam si non potuero omnia intelligere, assideo tamen Scripturis diuinis et *in lege Dei meditor die ac nocte* et omnino numquam desino inquirendo, discutiendo, tractando, certe, quod maximum est, orando Deum et ab illo poscendo intellectum qui *docet hominem scientiam*, uidebor etiam ego habitare *ad puteum uisionis*.

Si uero negligam et neque domi exercear in uerbo Dei neque ecclesiam ad audiendum uerbum frequenter ingrediar, sicut nonnullos in uobis uideo, qui diebus tantummodo sollemnibus ad ecclesiam ueniunt, qui huiusmodi sunt non habitant *apud puteum uisionis*. Ego autem uereor ne forte qui ita negligentes sunt, etiam cum ad ecclesiam ueniunt, nec bibant de puteo uitae nec reficiantur, sed occupationibus uacent cordis sui et cogitationibus quas secum deferunt, et discedant nihilominus ab Scripturarum puteis sitientes.

Festinate ergo uos et satis agite ut ista ad uos Domini benedictio ueniat, qua *apud puteum uisionis* habitare possitis, ut aperiat Dominus oculos uestros et uideatis *puteum uisionis* et percipiatis ex eo *aquam uiuam*, quae fiat in uobis *fons aquae salientis in uitam aeternam*. Si qui autem raro ad ecclesiam ueniat, raro de Scripturarum fontibus hauriat et, quae audit, continuo discedens et aliis negotiis occupatus, omittat, hic non habitat *apud puteum uisionis*.

Vis tibi ostendam quis est qui numquam recedit a puteo uisionis? Apostolus Paulus, qui dicebat: *Nos autem omnes reuelata facie gloriam Domini speculamur*.

Et tu ergo si semper scruteris propheticas uisiones, si semper inquiras, semper discere cupias, haec mediteris, in his permaneas, percipis et tu benedictionem a Domino et habitas *apud puteum uisionis*. Et tibi enim apparebit

că am zăbovit trei zile. Și chiar dacă nu voi putea să le înțeleg pe toate, mă așez totuși lângă Scripturile dumnezeiești, *cuget întru Legea Domnului ziua și noaptea* și nicicând nu încetez să cercetez, să discut, să deliberez, și, ceea ce este, negreșit, cel mai important, să mă rog lui Dumnezeu și să cer de la El, *Cel ce învață pe om știința*, înțelegere. În acest fel chiar și eu voi părea că locuiesc *lângă puțul arătării*.

Cf. Ps. 1,2

Cf. Ps. 93,10

Dacă voi fi însă nepăsător și nu mă voi exersa acasă în cuvântul lui Dumnezeu, și nici nu voi veni adesea la biserică pentru a auzi cuvântul, așa cum văd că sunt unii dintre voi, care vin la biserică doar în zile de sărbătoare, cei de acest fel nu vor locui *lângă puțul arătării*. Eu mă tem ca nu cumva să existe nepăsători care, chiar atunci când vin la biserică, nici nu beau din puțul vieții, nici nu se refac, ci se preocupă de îndeletnicirile și gândurile din inima lor, pe care le poartă cu ei. Aceștia se depărtează nu mai puțin însetați de puțurile Scrierilor.

Grăbiți-vă, așadar, și făptuiți de ajuns pentru ca să vină peste voi această binecuvântare a Domnului, prin care să puteți locui *lângă puțul arătării*, ca să deschidă Domnul ochii voștri, să vedeți *puțul arătării* și să căpătați din el *apa vie* care să se facă în voi *izvor de apă ce saltă până la viața veșnică*. Dacă însă cineva vine la biserică rareori, el consumă rareori din izvoarele Scripturilor și nu ține seama de cele auzite, îndată plecând, ocupat veșnic cu alte treburi; acesta nu locuiește *lângă puțul arătării*.

Cf. Gn. 26,19

Cf. In. 4,14

Vrei să ți-l arăt pe cel care nu se îndepărtează niciodată de puțul arătării? Apostolul Pavel, care spunea: *Noi toți însă, cu fața descoperită, contemplăm slava Domnului*.

Cf. 2Cor. 3,18

Deci și tu, dacă totdeauna scrutezi arătările profetice, dacă veșnic cercetezi, dacă dorești să înveți, să meditezi la acestea, să rămâi în ele, primești și tu binecuvântare de la Domnul și locuiești *lângă puțul*

Dominus Iesus *in uia* et aperiet tibi Scripturas, ita ut dicas : *Nonne cor nostrum erat ardens in nobis, cum adaperiret nobis Scripturas*? Apparet autem his qui de ipso cogitant et in ipso meditantur atque *in lege eius die ac nocte* uersantur. *Ipsi gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.*

arătării. Căci și ție îți va apărea Domnul Iisus în cale și îți va deschide Scripturile, astfel încât să spui: *„Oare nu ardea inima noastră în noi când ne deschidea nouă Scripturile?”*. El se arată însă celor care cugetă la El și meditează întru El și se îndeletnicesc *cu legea Lui ziua și noaptea. Lui slava și stăpânirea în vecii vecilor! Amin.*

Lc. 24,32

Cf. Ps. 1,2

Cf. 1Pt. 4,11, Ap. 1,6

Homilia XII

De conceptu Rebeccae et partu

1. Per singulas quasque lectiones *cum legitur Moyses*, orandus nobis est pater Verbi ut impleat etiam in nobis illud quod in Psalmis scriptum est : *Reuela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* Nisi enim ipse aperiat oculos nostros, quomodo uidere poterimus tanta haec quae in Patriarchis sacramenta formantur, quae nunc in puteis, nunc in nuptiis, nunc in partubus, nunc etiam in sterilitatibus figurantur ?

Refert namque praesens lectio quod *Isaac rogauit pro Rebecca uxore sua, quia sterilis erat ; et exaudiuit illum Deus, et concepit. Et exsultabant*, inquit, *pueri in utero eius.*

Primo omnium intuere quid istud est quod plurimae sanctarum mulierum in Scripturis steriles fuisse referuntur, sicut ipsa Sarra, ecce et nunc Rebecca. Sed et Rachel dilecta Istrahel sterilis fuit. Anna quoque mater Samuelis sterilis scribitur. Sed et in Euangeliis Elisabeth sterilis fuisse memoratur. In omnibus autem istis unus hic titulus designatur quod post sterilitatem sanctum omnes ediderint partum.

Sic ergo et haec nunc Rebecca sterilis fuisse dicitur, sed *orauit*, inquit, *pro ea Isaac Dominum, et exaudiuit illum et concepit. Et exsultabant*, ait, *pueri in utero eius.* Sterilitas haec ecce quid concepit ? Filii sterilis, antequam nascantur, exsultant et quae desperauerat subolem, gentes et populos

Omilia XII

Despre zămislirea și nașterea Rebecăi

1. În timpul fiecărei lecturi, *când se citește Moise*, trebuie să ne rugăm Tatălui Cuvântului să împlinească și în noi ceea ce s-a scris în Psalmi: *Descoperă ochii mei și voi contempla minunile din Legea Ta!* Căci dacă El nu va deschide ochii noștri, cum vom putea vedea toate aceste mari mistere care sunt arătate în patriarhi, care sunt figurate fie de puțuri, fie de căsătorii, fie de nașteri, fie chiar și de neputința de a avea copii?

Cf. 2Cor. 3,15

Cf. Ps. 118,18

Căci citirea de față relatează că *Isaac s-a rugat pentru Rebeca, soția sa, fiindcă era stearpă; și l-a auzit pe el Dumnezeu și [Rebeca] a zămislit. Și săltau copiii în pântecele ei.*

Gn. 25,21-22

Examinează, mai întâi, ce semnifică acest lucru: se relatează în Scrieri că multe dintre sfintele femei au fost sterpe, așa cum a fost Sarra, iar acum, iată, și Rebeca. Rahela, iubita lui Israel, a fost stearpă. Anna, mama lui Samuel, este numită stearpă. Și în Evanghelii se amintește că Elisabeta a fost stearpă. În privința tuturor acestora un singur titlu de glorie este indicat: după ce au fost sterpe, toate au avut o naștere sfântă.

Cf. Gn. 11,30
Cf. Gn. 29,31
Cf. 1Rg. 1,2
Cf. Lc. 1,7

Astfel, așadar, și acum se spune că Rebeca era stearpă; *Isaac L-a rugat* însă *pe Domnul pentru ea și l-a auzit pe el și [ea] a zămislit. Și săltau copiii în pântecele ei.* Vezi ce a zămislit această sterilitate? Fiii celei sterpe, înainte de a se naște, saltă, iar cea care

Gn. 25,21-22

gestat in utero. Sic enim dicit : *Abiit*, inquit, *Rebecca interrogare a Domino, et dixit ei Dominus : Duae gentes in utero tuo sunt, et duo populi de uentre tuo separantur.*

Longum est si uelimus nunc exsultationem puerorum adhuc in utero habitantium perscrutari. Longum est si de his interpretationes et aenigmata quae scripsit Apostolus proferamus, quid mysterii, quid causae contineant, cur, *antequam nascantur pueri aut aliquid in hoc saeculo agant boni uel mali*, dicitur de his quia : *Populus populum superabit et maior seruiet minori* ; cur, antequam de matris utero procederent, dicitur per prophetam quia : *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Haec et supra nostram linguam sunt et supra auditum uestrum.

2. Nunc interim uideamus quid est quod dicitur : *Abiit Rebecca interrogare a Domino. Abiit.* Quo abiit ? Ex eo loco in quo non erat Dominus, abiit ad eum locum in quo erat ? Hoc enim uidetur indicari, cum dicitur : *Abiit interrogare Dominum.* Nonne ubique est Dominus ? Nonne ipse dixit : *Caelum et terram ego repleo, dicit Dominus*? Quo ergo abiit Rebecca ?

Ego puto quod non de loco ad locum abierit, sed de uita ad uitam, de actu ad actum, de bonis ad meliora transierit, de utilibus ad utiliora perrexerit, de sanctis ad sanctiora properauerit. Absurdum namque est, si ita putemus imperitam fuisse Rebeccam et indoctam, quae in domo sapientis Abrahae sub uiro eruditissimo Isaac fuerat instituta, ut intra aliquem locum Dominum putaret esse conclusum et illuc iret interrogare quid paruulorum intra uterum exsultatio designaret.

își pierduse nădejdea de a avea prunc poartă în pântece neamuri și popoare. Căci Scriptura astfel spune: *A plecat Rebeca să-L întrebe pe Domnul, și Domnul i-a spus ei: „Două neamuri sunt în pântecele tău și două popoare se despart din pântecele tău”.* Gn. 25,22-23

Dacă am vrea să examinăm acum această săltare a copiilor ce se află în pântece am avea nevoie de mult timp. De mult timp am avea nevoie și dacă am înfățișa interpretările și cuvintele enigmatice pe care le-a scris despre acestea Apostolul: ce este taină și ce este cauză aici, de ce *înainte ca pruncii să se nască sau să facă ceva, bun sau rău, în acest veac,* *Cf.* Rom. 9,11 se spune despre ei că *„un popor îl va învinge pe altul și cel mai mare va sluji celui mai mic”*, de ce, înainte Gn. 25,23 de a ieși din pântecele mamei, se spune prin profet Mal. 1,2, că *„pe Iacob l-am iubit, pe Esau însă l-am urât”*. Rom. 9,13 Acestea depășesc graiul meu și auzul vostru[222].

2. Mai degrabă să vedem acum ce înseamnă: *A plecat Rebeca să-L întrebe pe Domnul. A plecat.* Gn. 25,22 Încotro a plecat? A plecat din acel loc în care nu era Domnul spre acel loc în care era? Căci aceasta pare a fi indicat când spune *a plecat să-L întrebe pe Domnul*. Oare Domnul nu este pretutindeni? Oare nu spune El: *„Eu umplu cerul și pământul”, spune Domnul*? Încotro, așadar, a plecat Rebeca? Ier. 23,24

Eu cred că nu a plecat dintr-un loc în altul, ci de la o viață la alta, de la o faptă la alta: a trecut de la cele bune la cele mai bune, a venit de la cele folositoare la cele mai folositoare, s-a grăbit de la cele sfinte la cele preasfinte. Căci este absurd să credem că Rebeca era atât de nepriceputǎ și neînvățată, ea, care fusese formată în casa unui înțelept, Avraam, sub un bărbat preaînțelept, Isaac, încât să considere că Domnul este circumscris unui anume loc și să meargă acolo ca să-L întrebe ce înseamnă săltarea pruncilor în pântece.

Vis autem uidere quia ex more uenit hoc sanctis, ut, cum aliquid a Deo ostendi sibi uiderint, uel abire uel transire se dicant?

Moyses cum uidisset rubum ardere et non exuri, admiratus uisum dixit: *Transeam et uidebo uisum hoc.* Non utique et ipse significabat se aliquod terrae spatium transiturum, non montes conscendere nec digredi praerupta conuallium. Prope ipsum erat uisio, in ore et in oculis eius. Sed dicit: *Transeam*, ut ostendat se commonitum uisione caelesti ad superiorem uitam debere conscendere et ab his in quibus erat ad meliora transire.

Sic ergo et nunc refertur de Rebecca quia: *Abiit interrogare Dominum*, quae, ut diximus, abisse non passibus pedum, sed mentis profectibus aestimanda est.

Et tu ergo si coeperis intueri non ea *quae uidentur*, *sed quae non uidentur*, id est non carnalia sed spiritalia, non praesentia sed futura, abisse diceris *interrogare Dominum.* Si eruas te de conuersatione ueteri et a consortio eorum cum quibus turpiter et notabiliter uixeras, honestis uero te ac religiosis actibus socies, cum requisitus fueris inter sodales turpitudinis, et in cateruis noxiorum nequaquam fueris repertus, dicetur et de te quia: *Abiit interrogare Dominum.*

Sic igitur sancti non de loco ad locum, sed de uita ad uitam, de institutis primis abeunt ad instituta potiora.

3. Dixit ergo ei Dominus: *Duae gentes in utero tuo sunt, et duo populi de uentre tuo segregabuntur. Et populus populum superabit et maior seruiet minori.*

Quomodo *populus populum superauerit*, id est Ecclesia Synagogam, et quomodo *maior seruiat minori*, etiam ipsis

Vrei să vezi că de obicei se spune despre sfinți că, atunci când văd ceva care le este arătat de Dumnezeu, spun că „au plecat" sau „au trecut"?

Moise, după ce a văzut că rugul arde și nu se consumă, contemplând priveliștea, a spus: *„Voi trece și voi vedea această vedere"*. Nici el nu indica, în nici un caz, că va trece într-un anume loc al pământului, nici că urcă munți, nici că urmează pantele abrupte ale văilor. Arătarea era aproape, sub ochii lui. Spune *„voi trece"* ca să arate că el, călăuzit de cereasca arătare, trebuie să urce la viața superioară și să treacă de la cele în care se afla la cele mai bune. Ex. 3,3

Astfel se relatează și acum despre Rebeca, cea care *a plecat să-L întrebe pe Domnul*: trebuie considerat, după cum am spus, că a plecat nu cu pașii picioarelor, ci cu înaintarea minții.

Și despre tine, așadar, dacă vei începe să contempli *nu cele ce se văd, ci cele ce nu se văd*, adică nu pe cele carnale, ci pe cele duhovnicești, nu pe cele de față, ci pe cele viitoare, se va spune că ai plecat *ca să-L întrebi pe Domnul*. Dacă te smulgi din însoțirea cea veche și din tovărășia celor cu care ai trăit pe față în rușine, dacă te vei uni prin fapte cuviincioase și sfinte, când vei fi căutat între tovarășii de rușine și nu vei fi găsit în cetele răufăcătorilor, se va spune și despre tine: *„A plecat ca să-L întrebe pe Domnul"*. *Cf.* 2Cor. 4,18

Așadar, astfel pleacă sfinții: nu dintr-un loc în altul, ci de la o viață la alta, de la primele reguli la regulile mai alese.

3. Domnul i-a spus ei: *„Două neamuri sunt în pântecele tău și două popoare se vor despărți din burta ta. Și un popor îl va învinge pe celălalt și cel mai mare va sluji celui mai mic"*. Gn. 25,23

Chiar și iudeii, deși nu cred, au cunoscut în ce fel *un popor îl va învinge pe altul*, adică Biserica va

Iudaeis licet non credentibus notum est. De his ergo, quae palam sunt et ualde omnibus trita, dicere superfluum puto.

Illud, si placet, addamus, quod unumquemque nostrum, qui haec audit, aedificare et instruere queat. Ego puto quod et de singulis nobis hoc dici potest quia *duae gentes et duo populi* sint intra nos. Nam et uirtutum populus intra nos est et uitiorum nihilominus populus intra nos est: *De corde enim nostro procedunt cogitationes malae*, *adulteria*, *furta*, *falsa testimonia*, sed et *doli*, *contentiones*, *haereses*, *inuidiae*, *comessationes et his similia*. Vides quantus malorum populus intra nos est? Si uero mereamur illam uocem dicere sanctorum: *A timore tuo*, *Domine*, *in utero concepimus*, *et peperimus*, *spiritum salutis tuae fecimus super terram*, tunc et alius intra nos populus inuenitur in spiritu generatus. *Fructus* enim *spiritus est caritas*, *gaudium*, *pax*, *patientia*, *bonitas*, *mansuetudo*, *continentia*, *castitas* et his similia.

Vides alium populum qui et ipse intra nos est; sed iste minor est, ille maior. Semper enim plures sunt mali quam boni et uitia numerosiora uirtutibus. Sed si tales simus qualis Rebecca, et mereamur de Isaac, id est de Verbo Dei, habere conceptum, etiam in nobis *populus populum superabit et maior seruiet minori*; seruiet enim caro spiritui et uitia uirtutibus cedent.

Et impleti sunt, inquit, *dies eius ut pareret*, *et erant gemini in uentre eius*. Hic sermo, id est *impleti sunt dies eius ut pareret*, numquam fere nisi de sanctis mulieribus scribitur. De hac namque Rebecca dictum est hoc et de Elisabeth matre Iohannis et Maria matre Domini nostri Iesu Christi. Vnde mihi uidetur eximium aliquid et praeter ceteros

învinge Sinagoga, și în ce fel *cel mai mare va sluji celui mai mic*. Despre acestea, care sunt evidente și discutate de către toți, cred că este inutil să vorbesc.

Să adăugăm, vă rog, ceva ce poate zidi și instrui pe fiecare dintre noi. Eu cred că și despre fiecare dintre noi se poate spune aceasta: *două neamuri și două popoare* sunt în noi. Pentru că în noi este și poporul virtuților, și, nu mai puțin, poporul viciilor: *Căci din inima noastră ies gândurile rele, adulterele, hoțiile, mărturiile strâmbe*, dar și *înșelătoriile, disputele, ereziile, pizmele, orgiile și cele asemenea lor*. Vezi cât de mare este poporul celor rele, care se află în noi? Dacă însă vom merita să rostim acel cuvânt al sfinților, *„din frica Ta, Doamne, am zămislit în pântece și am născut, și am făcut duhul mântuirii Tale pe pământ”*, atunci va fi descoperit și celălalt popor în noi, născut întru duh. Căci *roadele Duhului sunt iubirea, bucuria, pacea, răbdarea, bunătatea, blândețea, cumpătarea, castitatea* și cele asemenea lor.

Mt. 15,19
Gal. 5,20-21
Is. 26,18
Gal. 5,22-23

Îl vezi și pe celălalt popor, care este de asemenea în noi; acesta este însă mai mic, celălalt este mai mare. Căci totdeauna cei răi sunt mai numeroși decât cei buni, iar viciile sunt mai numeroase decât virtuțile. Dacă însă noi vom fi asemenea Rebecăi, dacă vom merita să luăm zămislire din Isaac, adică din Cuvântul lui Dumnezeu, și în noi *un popor îl va învinge pe altul și cel mai mare va sluji celui mai mic*. Căci carnea va sluji duhului și viciile vor face loc virtuților.

Cf. Gn. 25,23

Spune Scriptura: *Și s-au împlinit zilele ei ca să nască, și erau gemeni în burta ei*. Acest cuvânt, *s-au împlinit zilele ei ca să nască*, nu este scris aproape niciodată pentru alte femei decât pentru cele sfinte. Căci s-a spus aceasta despre Rebeca, despre Elisabeta, mama lui Ioan, și despre Maria, maica Domnului nostru, Iisus Hristos. Mi se pare, din această cauză, că o naștere de acest fel arată ceva ales și superior

Gn. 25,24
Lc. 1,57
Cf. Lc. 2,16

homines huiuscemodi partus ostendere et repletio dierum ortum perfectae subolis indicare.

4. E*xiit autem filius*, inquit, *primitiuus*, *rubens*, *et totus tamquam pellis hirsutus. Cognominauit autem nomen illius Esau. Et postea exiit frater eius*, *et manus illius implexa erat calcaneo Esau : et appellauit nomen illius Iacob.*

Refert de his alia Scriptura quia *Iacob in uentre supplantauerit fratrem suum* et huius rei indicium sit quod manus eius implexa erat calcaneo fratris sui Esau.

Qui Esau de utero matris processit *hirsutus totus tamquam pellis*, Iacob autem leuis et simplex. Vnde et Iacob a luctando uel supplantando nomen accepit ; Esau uero – ut aiunt qui hebraea nomina interpretantur – uel a rubore uel a terra, id est rubeus uel terrenus uel, ut aliis uisum est, factura dictus esse uideatur.

Verum quae sint ista natiuitatis priuilegia, cur aut ille *supplantauerit fratrem* et leuis ac simplex natus sit, cum utique, sicut dicit Apostolus, *ex uno* fuerit *Isaac patre nostro* utriusque filii conceptus, uel cur ille *totus hirsutus* et horridus et, ut ita dicam, peccati et nequitiae squalore circumdatus, meum non est discutere. Si enim uoluero in altum fodere et *aquae uiuae* latentes uenas aperire, continuo aderunt Philistini et litigabunt mecum, rixas mihi et calumnias commouebunt et incipient replere terra sua et luto puteos meos. Nam utique si permitterent isti Philistini, et ego uolebam accedere ad Dominum meum, patientissimum Dominum, qui dicit quia : *Ego uenientem ad me non repello*, uolebam accedere, et sicut dixerunt ei discipuli : *Domine*, *quis peccauit*, *hic aut parentes eius*, *ut caecus nasceretur*?

față de ceilalți oameni: împlinirea zilelor indică nașterea unui prunc desăvârșit.

4. Spune iarăși Scriptura: *A ieșit cel dintâi fiu, roșu și în întregime păros, ca o blană. Și i-au pus numele Esau. Și după aceea a ieșit fratele lui, și mâna lui era prinsă de călcâiul lui Esau; și a chemat numele aceluia Iacob.* Gn. 25,25-26

Scriptura relatează despre aceștia și altele. *Iacob îi pusese piedică, în burtă, fratelui său*; indiciu despre aceasta este că mâna lui era prinsă de călcâiul fratelui său, Esau. Os. 12,4

Acest Esau a ieșit din pântecele mamei *păros în întregime, ca o blană*; Iacob însă a ieșit fără păr și gol. Din acest motiv Iacob își primește numele de la „luptă" sau de la „piedică"; Esau, cum spun cei ce tâlcuiesc numele evreiești, își ia numele ori de la „roșu", ori de la „pământ", adică „roșcatul" sau „pământescul", ori, cum li s-a părut altora, se pare că este numit „făptură". *Cf.* Gn. 25,27

Nu voi explica eu care sunt privilegiile nașterii, de ce el *îi pusese piedică fratelui* și de ce s-a născut fără păr și gol, când, după cum spune Apostolul, zămislirea ambilor fii fusese *din același Isaac, părintele nostru*, de ce celălalt este *în întregime păros* și respingător și, ca să spun așa, înconjurat de scoarța păcatului și a nelegiuirii[223]. Căci dacă voi vrea să sap în adânc și să deschid ascunsele șuvoaie ale *apei vii*, îndată vor apărea filistenii și mă vor acuza: vor pune în mișcare calomnii și contestații împotriva mea și vor începe să umple cu pământul și lutul lor puțurile mele. Dacă acești filisteni mi-ar permite, și eu aș vrea să mă apropii de Domnul meu, prearăbdător Domn, care spune: *„Eu nu-l depărtez pe cel ce vine spre Mine"*, aș vrea să mă apropii și, după cum I-au spus ucenicii: *„Doamne, cine a păcătuit, acesta sau părinții lui, ca el să se nască orb?"*, aș vrea să-L *Cf.* Rom. 9,10 Gn. 26,19 In. 6,37 In. 9,2

et ego uolebam interrogare eum et dicere: *Domine, quis peccauit*, hic Esau aut parentes eius, ut sic *totus hirsutus* et horridus nasceretur, ut in utero supplantaretur a fratre? Sed si uoluero de his interrogare uerbum Dei et inquirere, statim mihi lites Philistini et calumnias mouent. Et ideo nos relinquentes hunc puteum et uocantes eum *inimicitia* alium fodiamus.

5. Post haec, inquit, *seminauit Isaac hordeum, et inuenit centuplum. Benedixit autem illum Dominus et magnificatus est homo, et processu maior fiebat, quoad usque magnus factus est ualde.*

Quid est quod Isaac *hordeum seminauit* et non frumentum, et benedicitur in eo quod *hordeum* seminat, et magnificatur *usquequo magnus fiat*? Apparet ergo quia nondum erat magnus, sed posteaquam *seminauit hordeum* et collegit *centuplum*, tunc *factus est magnus ualde.*

Hordeum iumentorum maxime cibus est aut seruorum rusticorum. Est enim asperior species et quae uelut acuminibus quibusdam contingentem stimulare uideatur. Isaac sermo Dei est, qui sermo in lege hordeum seminat, in Euangeliis triticum. Illum enim cibum perfectioribus et spiritalibus, hunc imperitioribus et animalibus parat, quia scriptum est: *Homines et iumenta saluos facies, Domine.* Isaac ergo sermo legis hordeum seminat et tamen in ipso hordeo inuenit *centesimum fructum.* Inuenis enim et in lege martyres, quorum est *centesimus fructus.*

Sed et Dominus noster Euangeliorum Isaac perfectiora quaeque Apostolis, turbis autem plana et communia loquebatur. Vis autem uidere quia etiam ipse hordei cibos incipientibus exhibet? Scriptum est in Euangeliis quia secundo pauerit turbas. Sed illos, quos primo pascit, id est incipientes, *hordeaciis panibus* pascit. Postea uero, cum iam profecissent in uerbo et doctrina, triticeos iis exhibet panes.

întreb și să spun și eu: „Doamne, cine a păcătuit, acest Esau sau părinții lui, ca să se nască astfel, *în întregime păros* și respingător, ca să fie împiedicat în pântece de către frate?". Dar dacă voi vrea să întreb Cuvântul lui Dumnezeu și să-L cercetez despre acestea[224], pe loc filistenii vor declanșa procese și valuri de calomnii. Și de aceea noi, părăsind acest puț și numindu-l „Dușmănie", vom săpa un altul.

Cf. Gn. 26,21

Cf. Gn. 26,21-22

5. Scriptura spune după acestea: *Isaac a semănat orz, și a primit însutit. Căci l-a binecuvântat pe el Domnul și bărbatul a fost mărit și se făcea tot mai mare, până când s-a făcut foarte mare.*

Cf. Gn. 26,12

Ce semnifică faptul că Isaac *a semănat orz* și nu grâu, că este binecuvântat că seamănă orz și că este mărit *până s-a făcut mare*? Este limpede, așadar, că încă nu era mare, ci după ce *a semănat orz* și a cules *însutit*, abia atunci *s-a făcut foarte mare*.

Orzul este, înainte de toate, hrana vitelor sau a slugilor de la țară[225]. Căci este un soi mai aspru și pare a înțepa cu niște ace pe cel ce îl atinge. Isaac este cuvântul lui Dumnezeu; acest cuvânt seamănă orz în Lege, grâu în Evanghelii. Pregătește grâul celor mai desăvârșiți și celor duhovnicești, iar orzul celor ignoranți și însuflețiți[226], fiindcă scris este: *„Doamne, Tu vei mântui oamenii și vitele!"*[227]. Deci Isaac, Cuvântul, seamănă orzul Legii și totuși primește de la acest orz *rod însutit*. Căci afli și în Lege martiri, al căror *rod* este *însutit*.

Ps. 35,7

Cf. Mt. 13,8

Și Domnul nostru, Isaac al Evangheliilor, le spunea apostolilor cele mai desăvârșite; mulțimilor le grăia însă cele obișnuite și comune. Vrei să vezi că El Însuși prezintă începătorilor bucate din orz? S-a scris în Evanghelii că a hrănit din nou mulțimile. Pe cei pe care îi hrănește prima oară, adică pe începători, cu *pâini de orz* îi hrănește. După aceea însă, după ce au înaintat în cuvânt și în învățătură, le înfățișează lor pâinile de grâu[228].

Cf. Mt. 13,34

Cf. Mt. 15,32 *sqq.*
Cf. In. 6,9, Mt. 14,19 *sqq.*

Sed post hoc *Dominus*, inquit, *benedixit Isaac*, *et magnus factus est ualde*.

Paruus erat Isaac in lege, sed processu temporis fit magnus. Fit magnus processu temporis in prophetis. Nam cum in sola lege est, nondum magnus est, quippe quae et uelamine tecta est. Crescit ergo iam in prophetis ; cum uero peruenerit usque ad hoc ut et uelamen abiciat, tunc erit *magnus ualde*. Cum coeperit littera legis uelut palea hordei eius secerni et apparuerit quod *spiritalis est lex*, tunc Isaac magnificabitur et fiet *magnus ualde*.

Vide enim quia et Dominus in Euangeliis paucos panes frangit et quot milia reficit populorum *et* quanti *cophini* reliquiarum supersunt. Donec integri sunt panes, nemo saturatur, nemo reficitur, nec ipsi panes uidentur augeri. Considera ergo nunc, quomodo paucos panes frangimus : de Scripturis diuinis paucos sermones assumimus et quot milia hominum saturantur. Sed nisi fracti fuerint isti panes, nisi in partes comminuti a discipulis, hoc est nisi minutatim littera fuerit discussa et fracta, sensus eius ad omnes non potest peruenire. Cum autem pertractare coeperimus et singula quaeque discutere, tunc turbae quidem, quantum poterint, sument. Quod autem non potuerint, colligendum est et reseruandum, *ne quid pereat*.

Seruamus ergo et nos si quid *turbae* capere non possunt et recolligimus in *cophinis* et *sportis*. Denique paulo ante cum fregissemus panem de Iacob et Esau, quanta de illo pane fragmenta superauerunt, quae nos diligenter recollegimus ne perirent, et seruamus in *sportis* uel *cophinis*, usquequo Dominus quid etiam de ipsis fieri iubeat, uideamus.

Nunc autem, quantum possibile est, uel de panibus comedamus uel de puteis hauriamus. Temptemus facere etiam illud quod sapientia commonet dicens : *Bibe aquas de tuis fontibus et de tuis puteis*, *et sit tibi fons tuus proprius*.

Iar după aceasta spune: *Domnul l-a binecuvântat pe Isaac și s-a făcut foarte mare.* Gn. 26,12

Mic era Isaac în Lege, dar cu trecerea timpului se face mare. Se face mare, cu trecerea timpului, în Profeți. Atât timp cât este doar în Lege încă nu este mare, căci ea a fost acoperită cu un văl. Crește deja în Profeți; când însă va ajunge să-și arunce vălul, atunci va fi *foarte mare*. Când litera Legii va fi depărtată, ca pleava orzului, când va rezulta că *Legea este duhovnicească*, atunci Isaac va fi mărit și se va face *foarte mare*. *Cf.* 2Cor. 3,14 *Cf.* Rom. 7,14

Observă că și Domnul frânge puține pâini în Evanghelii; privește însă câte mii întremează! Și câte *coșuri* cu resturi rămân! Cât timp pâinile sunt întregi, nimeni nu s-a săturat, nimeni nu s-a întremat, și nici pâinile nu par să fi fost sporite. Observă, deci, acum în ce fel frângem puține pâini: luăm puține cuvinte din Scrierile dumnezeiești și câte mii de oameni se satură! Dacă aceste pâini nu ar fi fost frânte, dacă nu ar fi fost sfărâmate în bucăți de către ucenici, dacă litera, adică, nu ar fi fost despicată și frântă, înțelesul ei nu ar fi putut ajunge la toți[229]. Când vom începe să cercetăm atent și să discutăm fiecare amănunt, atunci mulțimile vor lua cât vor putea. Ceea ce nu vor putea lua, trebuie strâns și păstrat, *ca să nu se piardă ceva*. *Cf.* Mt. 14,19 *sqq.*, 14,36 *sqq.*, 16,9 *Cf.* In. 6,12

Să le păstrăm, așadar, și noi, dacă *mulțimile* nu pot lua ceva, și să le strângem în *coșuri și în panere*. Să observăm, în sfârșit, după ce tocmai am frânt pâinea despre Iacob și Esau, câte bucăți din acea pâine au prisosit! Noi le strângem cu grijă ca să nu se piardă și le păstrăm în *coșuri și panere*, până când Domnul va porunci ce să se facă din ele[230].

Acum însă ori să mâncăm din pâini, ori să scoatem din puțuri, atât cât este posibil. Să încercăm să facem și ceea ce înțelepciunea îndeamnă: *Bea ape din izvoarele tale și din puțurile tale, și izvorul tău să-ți fie [bun] propriu.* Prov. 5,15

Tempta ergo et tu, o auditor, habere proprium puteum et proprium fontem; ut et tu, cum apprehenderis librum Scripturarum, incipias etiam ex proprio sensu proferre aliquem intellectum et secundum ea quae in Ecclesia didicisti, tempta et tu bibere de fonte ingenii tui. Est intra te natura *aquae uiuae*, sunt uenae perennes et irrigua fluenta rationabilis sensus, si modo non sint terra et ruderibus oppleta. Sed satis age fodere terram tuam et purgare sordes, id est ingenii tui amouere desidiam et torporem cordis excutere. Audi enim quid dicit Scriptura: *Punge oculum, et proferet lacrimam*; *punge cor, et profert sensum.*

Purga ergo et tu ingenium tuum, ut aliquando etiam *de tuis fontibus bibas* et de tuis puteis haurias *aquam uiuam.* Si enim suscepisti in te uerbum Dei, si accepisti ab Iesu *aquam uiuam* et fideliter accepisti, fiet in te *fons aquae salientis in uitam aeternam* in ipso Iesu Christo Domino nostro, *cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.*

Încearcă deci și tu, cel ce auzi, să ai propriul puț și propriul izvor, ca și tu, după ce vei lua cartea Scripturilor, să începi să scoți un înțeles din gândirea proprie, potrivit cu cele pe care le-ai învățat în Biserică, încearcă să bei și tu din izvorul minții tale! În tine se află natura *apei vii*, vinele nesecate și fluviile dătătoare de viață ale gândirii raționale, numai dacă nu au fost înecate de pământ și de moloz. Făptuiește cât este nevoie ca să sapi pământul tău și să cureți mizeriile, îndepărtează, adică, lenea minții tale și alungă amorțeala inimii! Ascultă ce spune Scriptura: *Împunge ochiul și va scoate lacrimă; împunge inima și [va] scoate înțeles*!

Cf. Gn. 26,19

Sir. 22,19

Curăță și tu mintea ta, ca *să bei* cândva și *din izvoarele tale*, ca să scoți *apă vie* din puțurile tale! Căci dacă L-ai primit în tine pe Cuvântul lui Dumnezeu, dacă ai luat de la Iisus *apa vie*, și ai luat-o cu credință, se va face în tine *izvor de apă ce saltă până la viața veșnică*, la Însuși Iisus Hristos, Domnul nostru, *Care are slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.*

Cf. Prov. 5,15
Cf. Gn. 26,19

Cf. In. 4,14
Cf. 1Pt. 4,11, Ap. 1,6

Homilia XIII

De puteis, quos fodit Isaac, et repleti sunt a Philistinis

1. Solita erga puteos semper Patriarcharum inuenimus exercitia.

Ecce enim refert Scriptura quod Isaac, postquam *benedixit illum Dominus et magnificatus est ualde*, aggressus est opus magnum. Et coepit, inquit, fodere puteos, *puteos quos foderant pueri eius in tempore patris eius Abraham*, *sed oppilauerant eos Philistini et impleuerant terra*. Primo ergo *habitauit apud puteum uisionis* et illuminatus a puteo uisionis aggreditur alios puteos aperire et non primum nouos puteos, sed quos foderat pater eius Abraham.

Et cum fodisset primum puteum, *zelati sunt*, inquit, *eum Philistini*. At ille zelo eorum non est deterritus nec cessit inuidiae, sed *iterum*, inquit, *fodit puteos quos foderant pueri Abraham patris eius et oppilauerant eos Philistini post mortem Abrahae patris eius*; *et posuit illis nomina secundum nomina quae posuerat pater eius*. Fodit ergo illos puteos quos pater suus foderat et per malitiam Philistinorum terra fuerant repleti. Fodit et alios nouos *in ualle Gerarum*, non quidem ipse, sed pueri eius, *et inuenit*, inquit, *ibi puteum aquae uiuae. Sed rixati sunt pastores Gerarum cum pastoribus Isaac, dicentes suam esse aquam*; *et appellauit nomen putei Iniquitas. Inique enim gesserunt cum eo*. Sed Isaac recedit a

Omilia XIII

Despre puțurile săpate de Isaac și astupate de filisteni

1. De fiecare dată când ajungem la puțuri descoperim lucrarea obișnuită a patriarhilor[231].

Căci, iată, Scriptura relatează că Isaac, după ce *l-a binecuvântat pe el Domnul și s-a mărit foarte*, a inițiat o lucrare importantă. A început să sape puțuri, *puțuri pe care le săpaseră slugile lui în timpul părintelui său, Avraam, pe care însă filistenii le umpluseră și le astupaseră cu pământ.* Așadar, *a locuit* mai întâi *lângă puțul arătării* și, luminat de puțul arătării, a început să deschidă alte puțuri, dar în primul rând nu puțuri noi, ci pe cele pe care le săpase tatăl lui, Avraam.

Cf. Gn. 26,12

Gn. 26,15

Gn. 26,11

Și, după ce a săpat primul puț, *filistenii au devenit invidioși pe el.* Dar el nu a fost înduplecat de invidia lor și nici nu a cedat pizmei: *A săpat iarăși puțurile pe care le săpaseră slugile lui Avraam, tatăl lui, și pe care filistenii le umpluseră după moartea lui Avraam, tatăl lui, și le-a pus nume după numele pe care le pusese tatăl lui.* A săpat deci acele puțuri pe care le săpase tatăl lui și care fuseseră astupate cu pământ din cauza răutății filistenilor. A săpat și altele noi, *în valea Gerar*[232], nu el însuși, ci slugile lui, *și a găsit acolo puț cu apă vie. S-au certat însă păstorii din Gerar cu păstorii lui Isaac, spunând că apa este a lor; și a chemat numele puțului „Nelegiuire". Căci în*

Gn. 26,14

Gn. 26,18

malitia eorum et *fodit iterum alium puteum, et pro ipso nihilominus*, inquit, *altercabantur, et appellauit nomen illius Inimicitia. Et recessit inde et fodit iterum puteum alium et non sunt rixati de eo; et appellauit nomen eius Amplitudo dicens quia nunc dilatauit nos Deus et auxit nos super terram.*

Bene in quodam loco sanctus Apostolus considerans mysteriorum magnitudinem dicit: *Et ad haec quis idoneus.* Simili modo – immo longe dissimili, quanto longe illo inferiores sumus –, etiam nos uidentes tantam in mysteriis altitudinem puteorum dicimus: *Et ad haec quis idoneus?* Quis enim digne ualeat explicare uel puteorum sacramenta tantorum uel eorum, quae gesta pro puteis referuntur, nisi si inuocemus Patrem Verbi uiuentis et ipse in ore nostro uerbum dare dignetur, ut sitientibus uobis possimus aliquantulum *aquae uiuae* haurire ex istis tam copiosis et multiplicibus puteis?

2. Sunt ergo putei, quos foderunt pueri Abraham, sed hos Philistini repleuerant terra. Hos ergo primum purgare aggreditur Isaac. Philistini aquas oderunt, terram diligunt; Isaac aquas diligit, puteos semper quaerit, ueteres purgat, nouos aperit.

Intuere nostrum Isaac, qui *pro nobis oblatus est hostia*, uenientem in ualle Gerarum, quam interpretantur maceriam siue saepem, uenientem, inquam, ut *medium parietem saepis soluat inimicitias in carne sua*, uenientem tollere maceriam, id est peccatum, quod inter nos separat ac Deum, maceriam, quae est media inter nos et caelestes uirtutes, ut faciat *utraque unum* et ouem, quae errauerat, *humeris suis* repor-

mod nelegiuit se purtaseră cu el. Isaac se depărtează de răutatea lor și *a săpat iarăși un alt puț; și pentru acesta, cu nimic mai puțin, se certau, și a chemat numele lui „Dușmănie”. Și s-a depărtat de acolo și a săpat iarăși un alt puț și nu s-au [mai] certat de la el; și a chemat numele lui „Lărgime”, spunând: „Acum Dumnezeu ne-a lărgit pe noi și ne-a sporit pe noi pe pământ”.* Gn. 26,19-20 Gn. 26,21-22

Bine spune sfântul Apostol într-un loc, privitor la mărimea tainelor: *Și cine este potrivit pentru acestea?* Într-un mod asemănător – sau mai degrabă cu atât mai neasemănător, cu cât suntem mai prejos de el – și noi, văzând atâta adâncime, în taine, a puțurilor, spunem: „*Și cine este potrivit pentru acestea?*”. Cine va fi capabil să explice în mod potrivit misterele atâtor puțuri sau ale celor care sunt relatate ca făptuite pentru puțuri, dacă nu vom invoca pe Tatăl Cuvântului cel viu, ca Însuși să ne găsească vrednici să dea cuvânt în gura noastră, ca să putem scoate vouă, celor însetați, puțină *apă vie* din aceste puțuri atât de îmbelșugate și de numeroase? 2Cor. 2,16 *Cf.* Ef. 6,19 *Cf.* Gn. 26,19, In. 4,10

2. Există, așadar, puțuri pe care le-au săpat slugile lui Avraam, dar pe care filistenii le-au astupat cu pământ. Mai întâi pe acestea începe să le curețe Isaac. Filistenii urăsc apele, iubesc pământul; Isaac iubește apele, caută mereu puțuri, le curăță pe cele vechi, deschide altele noi.

Privește la Isaac al nostru, care *S-a oferit jertfă pentru noi*: venind în valea Gerar (care se tâlcuiește „zid de împrejmuire” sau „îngrăditură”), venind *să distrugă peretele îngrăditurii din mijloc, dușmăniile, în carnea Sa*! Iată-L venind să distrugă zidul de împrejmuire, adică păcatul, care desparte între noi și Dumnezeu, zidul de împrejmuire care este între noi și virtuțile cerești, ca să facă *pe cei doi unul* și să aducă înapoi în munți, pe umerii săi, oaia care se *Cf.* Ef. 5,2 *Cf.* Ef. 2,14 *Idem.*

tet ad montes et restituat ad alias *nonaginta nouem quae non errauerant*.

Hic ergo Isaac Saluator noster, cum uenisset in istam uallem Gerarum, primo omnium illos puteos fodere uult quos foderant pueri patris sui ; legis scilicet et prophetarum uult puteos innouare, quos Philistini terra repleuerant.

Qui sunt isti, qui terra puteos replent ? Illi sine dubio qui in lege terrenam et carnalem intelligentiam ponunt et spiritalem ac mysticam claudunt, ut neque ipsi bibant neque alios bibere permittant. Audi Isaac nostrum Dominum Iesum in Euangeliis dicentem : *Vae uobis, scribae et Pharisaei, quoniam tulistis clauem scientiae et neque ipsi introistis neque uolentes permisistis*. Isti sunt ergo qui *puteos, quos foderant pueri Abraham*, terra repleuerunt, qui legem carnaliter docent et aquas sancti Spiritus maculant ; qui puteos ad hoc habent, non ut aquam proferant, sed ut terram ponant. Hos ergo puteos aggreditur fodere Isaac.

Et uideamus quomodo eos fodit.

Cum pueri Isaac, qui sunt Apostoli Domini nostri, transirent, inquit, per segetes sabbato, *uellebant spicas et confricantes manibus manducabant*. Tunc ergo dicebant ei isti, qui terra repleuerant puteos patris eius : *Ecce discipuli tui faciunt sabbatis quod non licet*. Ille ut terrenum eorum foderet intellectum, dicit ad eos : *Non legistis quid fecit Dauid, cum esuriret ipse et qui cum eo erant, quomodo intrauit ad Abiathar sacerdotem et panes propositionis manducauit ipse et pueri sui, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus*? Et his addit : *Si sciretis quid est : Misericordiam uolo et non sacrificium, numquam utique condemnassetis innocentes*. Sed illi ad haec quid referunt ? Rixati sunt cum pueris eius et dicunt quia : *Hic homo non*

rătăcise și să o pună cu celelalte *nouăzeci și nouă care nu se rătăciseră*! *Cf.* Mt. 18,12, Lc. 15,6

Acest Isaac, Mântuitorul nostru, după ce a venit în această vale a lui Gerar, vrea, înainte de toate, să sape puțurile pe care le săpaseră slugile Tatălui Său, vrea adică să înnoiască puțurile Legii și ale Profeților, pe care filistenii le astupaseră cu pământ.

Cine sunt cei care astupă puțurile cu pământ? Cei care pun în Lege înțelegere pământească și carnală și acoperă înțelegerea duhovnicească și tainică, pentru ca nici ei să nu bea și nici pe alții să nu-i lase să bea[233]. Ascultă-L pe Isaac al nostru, pe Domnul Iisus, care spune în Evanghelii: *„Vai vouă, scribi și farisei, fiindcă ați luat cheia științei și nici voi nu ați intrat, nici nu îngăduiți aceasta celor ce vor!”*. Lc. 11,52, Mt. 23,13 Aceștia sunt, așadar, cei care astupă cu pământ *puțurile pe care le săpaseră slugile lui Avraam*, cei care învață Legea după carne, care pângăresc apele Duhului Sfânt: ei au puțuri nu ca să scoată apă, ci ca să pună pământ. Acestea sunt, deci, puțurile pe care Isaac începe să le sape.

Să vedem și în ce mod le sapă.

În timp ce slugile lui Isaac, care sunt apostolii Domnului nostru, treceau prin holde în zi de sabat, *smulgeau spice și, frecându-le în mâini, le mâncau*. Îi ziceau Lui cei care astupaseră cu pământ puțurile Tatălui Său: *„Iată, ucenicii Tăi fac ceea ce nu se cuvine în zilele de sabat!”*. El, ca să le sape înțelegerea pământească, le spune: *„Nu citiți ce a făcut David, când a flămânzit el și cei ce erau cu el, în ce fel a intrat la preotul Abiatar și a mâncat, el și slugile lui, pâinile punerii-înainte, pe care nu era îngăduit să le mănânce decât preoții?”*. Și adaugă la acestea: *„Dacă ați fi știut ce înseamnă «Milă vreau, și nu sacrificiu», niciodată nu ați fi condamnat pe cei nevinovați”*. Ce replică ei la acestea? Se ceartă cu slugile Lui și spun: *„Acest om, care nu*

Cf. Lc. 6,1

Mt. 12,2

Mt. 12,3-4

Mt. 12,7, Os. 6,6

est a Deo qui non custodit sabbata. Hoc ergo modo fodit puteos Isaac, *quos foderant pueri patris sui.*

Puer patris sui erat Moyses, qui foderat puteum legis ; pueri patris sui erant Dauid et Salomon et prophetae, et si qui illi sunt, qui libros scripserant Veteris Testamenti, quos terrena et sordida repleuerat intelligentia Iudaeorum. Quam cum uellet purgare Isaac et ostendere quia quaecumque *lex et prophetae* dixerunt, de ipso dixerunt, rixati sunt cum eo Philistini. Sed discedit ab iis ; non enim potest esse cum his, qui in puteis aquam nolunt habere, sed terram ; et dicit iis : *Ecce relinquitur uobis domus uestra deserta.*

Fodit ergo Isaac et nouos puteos, immo pueri Isaac fodiunt. Pueri sunt Isaac Matthaeus, Marcus, Lucas, Iohannes ; pueri eius sunt Petrus, Iacobus, Iudas, puer eius Apostolus Paulus ; qui omnes Noui Testamenti puteos fodiunt. Sed et pro his altercantur illi, qui *terrena sapiunt* nec noua condi patiuntur nec uetera purgari. Euangelicis puteis contradicunt, apostolicis aduersantur. Et quoniam in omnibus contradicunt, in omnibus litigant, dicitur ad eos : *Quoniam indignos uos fecistis gratiae Dei, ex hoc iam ad gentes ibimus.*

3. Post haec ergo fodit tertium puteum Isaac et *appellauit nomen loci illius Amplitudo, dicens quia nunc dilatauit nos Dominus et auxit nos super terram.*

Vere enim nunc dilatatus est Isaac et auctum est nomen eius super omnem terram, cum adimpleuit nobis scientiam Trinitatis. Tunc enim tantum *in Iudaea notus erat Deus* et in Istrahel nomen eius nominabatur, nunc autem *in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae uerba*

păzește sabatele, nu este de la Dumnezeu”. În acest fel, așadar, sapă Isaac puțurile *pe care le săpaseră slugile tatălui său*. In. 6,16

Slugă a Tatălui Său era Moise, care săpase puțul Legii ; slugi ale Tatălui erau David, Solomon, profeții, cei care scriseseră cărțile Vechiului Testament, puțuri pe care înțelegerea pământească și trivială a evreilor le astupaseră. Când Isaac vrea să o curețe și să arate că toate câte le spuseseră *Legea și Profeții* despre El le spuseseră, filistenii se ceartă cu el. Isaac se depărtează de aceștia ; nu poate fi cu cei care nu vor să aibă apă în puțuri, ci pământ. Și le spune lor : *„Iată, casa voastră vi se lasă pustie”*. *Cf.* Mt. 7,12, In. 5,46 Mt. 13,38

Sapă, așadar, și puțuri noi Isaac, sau mai degrabă slugile lui sapă. Slugi ale lui Isaac sunt Matei, Marcu, Luca, Ioan, slugi ale Lui sunt Petru, Iacob, Iuda, slugă a Lui este Apostolul Pavel : aceștia toți sapă puțurile Noului Testament[234]. Dar și pentru ele se ceartă cei care nu *gustă* decât *cele pământești* : ei nu suportă nici să fie zidite cele noi, nici să fie curățate cele vechi. Stau împotriva puțurilor evanghelice, se opun celor apostolice. Și fiindcă în privința tuturor stau împotrivă, în privința tuturor acuză, se spune către ei : *„Fiindcă v-ați făcut nevrednici de harul lui Dumnezeu, de acum vom merge, din această cauză, la neamuri”*. *Cf.* Flp. 3,19 *Cf.* Fp. 13,46 ; 18,6

3. După acestea, așadar, Isaac a săpat cel de-al treilea puț și *a chemat numele locului aceluia „Lărgime”, spunând că „acum ne-a lărgit pe noi Domnul și ne-a înmulțit pe noi pe pământ”*. Gn. 26,22

Cu adevărat Isaac a fost lărgit acum, iar numele Lui s-a înmulțit pe întregul pământ, după ce a împlinit în noi cunoașterea Treimii. Căci până atunci doar *în Iudeea era cunoscut Dumnezeu*, iar numele Lui era chemat doar în Israel. Acum însă *în tot pământul a ieșit glasul lor, până în hotarele rotundului pământ* *Cf.* Ps. 75,2

eorum. Exeuntes enim pueri Isaac per uniuersum orbem terrae foderunt puteos et *aquam uiuam* omnibus ostenderunt *baptizantes omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Domini est* enim *terra et plenitudo eius*.

Sed et unusquisque nostrum qui uerbum Dei ministrat puteum fodit et *aquam uiuam* quaerit, ex qua reficiat auditores. Si ergo incipiam et ego ueterum dicta discutere et sensum in iis quaerere spiritalem, si conatus fuero uelamen legis amouere et ostendere *allegorica* esse quae scripta sunt, fodio quidem puteos, sed statim mihi mouebunt calumnias amici litterae et insidiabuntur mihi, inimicitias continuo et persecutiones parabunt, ueritatem negantes stare posse nisi super terram.

Sed nos, si Isaac pueri sumus, *puteos aquae uiuae* diligamus et fontes ; a litigiosis et calumniatoribus recedamus et relinquamus eos in terra quam diligunt. Nos uero numquam cessemus *puteos aquae uiuae* fodiendo et nunc quidem uetera, nunc etiam noua discutiendo efficiamur similes illi euangelico scribae, de quo Dominus dixit quia *profert de thesauris suis noua et uetera*.

Sed et si qui eorum me nunc audiat disputantem, qui saeculares litteras nouit, dicit fortassis : Nostra sunt ista quae dicis, et nostrae artis eruditio est ; haec ipsa, qua disputas et doces, nostra eloquentia est. Et mouet mihi lites uelut Philistinus quidam dicens quia in meo solo fodisti puteum, et uidebitur sibi merito uindicare quae propriae terrae sunt.

Verum ad haec ego respondebo quia habet omnis terra aquas, sed qui Philistinus est et *terrena sapit*, nescit in omni terra inuenire aquam, nescit in omni anima inuenire rationabilem sensum et imaginem Dei, nescit fidem, pietatem, religionem posse in omnibus inueniri. Quid tibi prodest

cuvintele lor. Căci, răspândindu-se slugile lui Isaac în întregul rotund al pământului, au săpat puțuri și au arătat tuturor *apa cea vie*, *botezând toate neamurile în numele Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt*. Căci *ale Domnului sunt pământul și plinătatea lui*. Ps. 18,5 *Cf.* Gn. 26,19 *Cf.* Mt. 28,19 Ps. 23,1

Dar și fiecare dintre noi, care slujește cuvântul lui Dumnezeu, sapă puț și caută *apa vie*, din care să-i refacă pe auditori. Dacă voi începe, așadar, să discut și eu spusele celor de odinioară și să caut înțelesul duhovnicesc în ele, dacă voi încerca să înlătur vălul Legii și să arăt că cele scrise sunt *alegorice*, și eu voi săpa puțuri. Pe loc însă prietenii literei vor lansa calomnii și îmi vor întinde capcane, vrăjmășii și persecuții îmi vor pregăti imediat, negând că adevărul se poate afla în alt loc decât pe pământ. *Cf.* Gal. 4,24

Noi, dacă suntem slugile lui Isaac, să iubim *puțurile* și izvoarele *cu apă vie*, să ne depărtăm de certăreți și calomniatori și să-i lăsăm pe ei în pământul pe care îl iubesc. Să nu încetăm vreodată să săpăm *puțurile apei vii* și, explicând și cele vechi, și cele noi, să ne facem asemănători acelui scrib evanghelic[235] despre care Domnul a spus că *„scoate noi și vechi din comorile lui”*. Mt. 13,52

Cineva, dintre cei care mă aud acum expunând, cineva care cunoaște științele veacului, ar putea spune: „Ale noastre sunt cele pe care le spui, și cunoștințele sunt ale artei noastre; chiar aceasta prin care expui și înveți este retorica noastră”[236]. Poate îmi caută pricină, ca un filistean, spunând: „În pământul meu ai săpat puț!”; i se va părea că pe drept revendică cele care sunt proprii pământului său.

La acestea eu voi răspunde: orice pământ are ape, dar cine este filistean, cine *gustă cele pământești*, nu știe să găsească apă în orice pământ, nu știe să găsească în orice suflet gândul rațional și chipul lui Dumnezeu, nu știe că poate descoperi în toate credința, evlavia, religia. Ce îți folosește dacă ai *Cf.* Flp. 3,19

habere eruditionem et nescire eam uti, habere sermonem et nescire loqui?

Istud opus proprie puerorum Isaac est, qui in omni terra fodiunt *puteos aquae uiuae*, id est omni animae *uerbum Dei* loquuntur et inueniunt fructum. Denique uis uidere, unus puer Isaac quantos puteos in terra alienigenarum foderit? Vide Paulum, qui *ab Hierusalem in circuitu usque ad Illyricum repleuit Euangelium Dei*. Sed per singulos istos puteos persecutiones passus est Philistinorum. Audi ipsum dicentem: *Quanta mihi acciderunt Iconio*, *Lystris*, quanta in Epheso? quotiens caesus, quotiens lapidatus est, quotiens pugnauit ad bestias? sed permansit usquequo exiret ad *latitudinem*, id est usquequo in totius orbis terrae latitudinem Ecclesias collocaret.

Sic ergo putei quos fodit Abraham, id est scripturae Veteris Testamenti, repleti sunt terra a Philistinis, siue malis doctoribus, scribis et Pharisaeis, siue etiam aduersariis potestatibus; et obturatae sunt eorum uenae, ne potum praebeant his qui ex Abraham sunt. Non enim potest populus ille bibere de Scripturis, sed *sitim* patitur *uerbi Dei*, donec ueniat Isaac et aperiat eos, ut bibant pueri sui. Gratias ergo filio Abrahae Christo – de quo scriptum est: *Liber generationis Iesu Christi*, *filii Dauid*, *filii Abraham* – qui uenit et aperuit nobis puteos. Ipsos enim aperiebat illis qui dicebant: *Nonne cor nostrum erat ardens in nobis*, *cum adaperiret nobis Scripturas*? Aperuit ergo hos puteos et *uocauit eos*, inquit, *sicut uocauerat eos Abraham pater eius*. Non enim immutauit uocabula puteorum.

Et est mirum quod Moyses etiam apud nos Moyses appellatur et prophetae unusquisque suo nomine compellantur. Non enim Christus in iis nomina, sed intelligentiam commutauit. Commutat autem in eo, ut iam ultra

cunoaștere și nu știi să te slujești de ea, dacă ai cuvânt și nu știi să vorbești?

Aceasta este îndeosebi lucrarea slugilor lui Isaac, care sapă în orice pământ *puțurile apei vii*: rostesc *cuvântul lui Dumnezeu* oricărui suflet și descoperă rod. Vrei să vezi, în fine, cât de multe puțuri a săpat în pământul celor străini o slugă a lui Isaac? Privește-l pe Pavel, care *a împlinit Evanghelia lui Dumnezeu de la Ierusalim în ocol, până în Iliric*. A suferit însă persecuțiile filistenilor la fiecare dintre aceste puțuri. Ascultă-l chiar pe el: *Câte nu mi s-au întâmplat în Iconium, în Listra*, câte în Efes? De câte ori a fost lovit, de câte ori a fost bătut cu pietre, de câte ori s-a luptat cu fiarele? A perseverat însă până când a ieșit *la lărgime*, adică până când a așezat Bisericile în lărgimea întregului rotund al pământului.

Cf. Rom. 15,19

2Tim. 3,11
Cf. 1Cor. 15,32
Cf. 2Cor. 11,25
Ps. 17,20

În acest fel, așadar, puțurile săpate de Avraam, adică scrierile Vechiului Testament, au fost astupate cu pământ de filisteni, de învățătorii cei răi, de către scribi și farisei, ori chiar de puterile potrivnice. Vinele de apă au fost închise, ca să nu ofere băutură celor care sunt din Avraam. Căci acel popor nu poate bea din Scripturi, ci pătimește *setea de cuvântul lui Dumnezeu*, până ce va veni Isaac și le va deschide, ca să bea slugile lui. Să mulțumim, așadar, fiului lui Avraam, Hristos, despre care s-a scris *cartea generării lui Iisus Hristos, fiu al lui David, fiu al lui Avraam*, care a venit și ne-a deschis puțurile! Căci El le-a deschis celor ce spuneau: *„Oare nu ardea inima noastră în noi când ne deschidea nouă Scripturile?”*. El ne-a deschis, așadar, aceste puțuri și *le-a chemat pe ele așa cum le chemase pe ele Avraam, tatăl lui*. Căci nu a schimbat numele puțurilor.

Cf. Am. 8,11

Mt. 1,1

Lc. 24,32

Gn. 26,18

Lucru minunat: Moise se numește Moise și de către noi, și, la fel, fiecare profet este numit cu numele său! Căci Hristos nu a schimbat în privința lor numele, ci înțelegerea. Le-a schimbat [înțelesul]

non attendamus *iudaicis fabulis* et *genealogiis infinitis*, quia *a ueritate quidem auditum auertunt, ad fabulas autem conuertuntur*.

Aperuit ergo puteos et docuit nos, ut non in loco aliquo quaeramus Deum, sed sciamus quia *in omni terra offertur sacrificium nomini eius*. Nunc enim illud est tempus *quando ueri adoratores adorant patrem* neque in Hierosolymis neque in monte Garizim, sed *in spiritu et ueritate*. Non ergo in loco neque in terra habitat Deus, sed in corde habitat. Et si locum Dei requiris, cor mundum est locus eius. In hoc namque loco habitaturum se dicit, per prophetam cum ait : *Habitabo in iis et inambulabo* ; *et ipsi erunt mihi populus et ego ero illis Deus, dicit Dominus*.

Vide ergo quia forte etiam in uniuscuiusque nostrum anima est *puteus aquae uiuae*, est quidam caelestis sensus et imago Dei latens, et hunc puteum Philistini, id est potestates aduersae, repleuerunt terra. Quali terra ? Carnalibus sensibus et terrenis cogitationibus, et propterea *portauimus imaginem terreni*. Tunc ergo cum portaremus *imaginem terreni*, Philistini repleuerunt puteos nostros. Sed nunc quoniam uenit noster Isaac, suscipiamus eius aduentum et fodiamus puteos nostros, abiciamus ab eis terram, purgemus eos ab omnibus sordibus et a cunctis cogitationibus luteis et terrenis, et inueniemus in iis *aquam uiuam*, illam quam dicit Dominus : *Qui credit in me, flumina de uentre eius fluent aquae uiuae*. Vide quanta sit liberalitas Domini : puteos repleuerunt Philistini et uenas nobis aquarum exiles et tenues inuiderunt et pro his fontes nobis redduntur et flumina.

4. Si ergo et uos hodie haec audientes fideliter percipiatis auditum, operatur et in uobis Isaac, purgat corda uestra a

pentru ca de acum înainte să nu ne mai îndeletnicim cu *povești iudaice* și cu *genealogii fără sfârșit*, fiindcă ele *depărtează auzul de adevăr și îl întorc spre povești*. *Cf.* Tit 1,14 *Cf.* 1Tim. 1,4 *Cf.* 2Tim. 4,4

A deschis, așadar, puțurile și ne-a învățat pe noi să-L căutăm pe Dumnezeu nu într-un loc anume, ci să știm că *în tot pământul se oferă sacrificiu în numele Lui*. Acum petrecem acel timp *când adevărații închinători se închină Tatălui* nu în Ierusalim, nu pe muntele Garizim, ci *în duh și în adevăr*. Căci Dumnezeu nu locuiește în vreun loc sau pe pământ, ci locuiește în inimă. Dacă vrei să afli locul lui Dumnezeu, inima curată este locul Lui[237]. Căci spune că va locui în acest loc, când zice prin profet: *„Voi locui în ei și Mă voi preumbla, și ei Îmi vor fi Mie popor și Eu le voi fi lor Dumnezeu”, spune Domnul.* Mal. 1,11 *Cf.* In. 4,20-23 2Cor. 6,16

Înțelege, așadar, că și în sufletul fiecăruia dintre noi se află, poate, *puțul apei vii*, se află simțul ceresc și, ascuns, chipul lui Dumnezeu. Pe acest puț filistenii, adică puterile adverse, l-au astupat cu pământ. Cu ce fel de pământ? Cu simțiri carnale și gânduri pământești: de aceea *am purtat chipul celui pământesc*. Așadar, atunci când purtam *chipul celui pământesc*, filistenii au astupat puțurile noastre. Dar acum, fiindcă a venit Isaac al nostru, să luăm asupra noastră venirea Lui și să săpăm puțurile noastre! Să îndepărtăm din ele pământul și să le curățăm de orice mizerie, de orice gând pământesc și de lut! Căci astfel vom descoperi în ele *apa vie*, aceea pe care o numește Domnul: *„Cine crede în Mine fluvii de apă vie vor curge din pântecele lui”*. Observă cât de mare este dărnicia Domnului: filistenii au astupat puțurile și ne-au pizmuit vinele slabe și subțiri de apă, iar în locul acestora ni se înapoiază izvoare și fluvii! *Cf.* 1Cor. 15,49 In. 7,38

4. Așadar, și în voi, care ascultați astăzi acestea, dacă veți percepe după credință cu auzul, va lucra

terrenis sensibus, et uidentes tanta haec mysteria in Scripturis diuinis esse latentia proficitis in intellectu, proficitis in spiritalibus sensibus. Incipietis etiam ipsi esse doctores et procedent ex uobis *flumina aquae uiuae*. Adest enim Verbum Dei et haec nunc eius est operatio, ut de anima uniuscuiusque uestrum remoueat terram et aperiat fontem tuum. Intra te enim est et non extrinsecus uenit, sicut *et regnum Dei intra te est*.

Et mulier illa, quae perdiderat drachmam, non illam inuenit extrinsecus, sed in domo sua, posteaquam *accendit lucernam et mundauit domum* sordibus et immunditiis, quas longi temporis ignauia et hebetudo congesserat, et ibi inuenit drachmam. Et tu ergo si accendas lucernam, si adhibeas tibi illuminationem Spiritus sancti et *in lumine eius uideas lumen*, inuenies intra te drachmam. Intra te namque collocata est imago regis caelestis.

Cum enim faceret hominem ex initio Deus, *ad imaginem et similitudinem suam fecit eum*; et hanc imaginem non extrinsecus, sed intra eum collocauit. Haec in te uideri non poterat, donec domus tua sordida erat immunditiis et ruderibus repleta. Iste fons scientiae intra te erat situs, sed non poterat fluere, quia Philistini repleuerant eum terra et fecerant in te *imaginem terreni*. Sed tu portasti quidem tunc *imaginem terreni*, nunc uero his auditis ab illa omni mole et oppressione terrena per Verbum Dei purgatus *imaginem caelestis* in te splendescere facito.

Haec ergo imago est de qua dicebat Pater ad filium: *Faciamus homines ad imaginem et similitudinem nostram*. Filius Dei est pictor huius imaginis. Et quia talis et tantus est pictor, imago eius obscurari per incuriam potest, deleri per malitiam non potest. Manet enim semper in te imago Dei,

Isaac. Va curăța inimile voastre de gânduri pământești și, văzând că atâtea taine sunt ascunse în Scripturile divine, veți înainta în înțelegere, veți înainta în gândurile duhovnicești. Veți începe să fiți voi înșivă învățători: și din voi vor ieși *fluvii de apă vie*. Căci Cuvântul lui Dumnezeu este de față și aceasta este lucrarea Lui acum: din sufletul fiecăruia dintre voi să îndepărteze pământul și să deschidă izvorul tău. Căci în tine vine, și nu în afară, după cum și *împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul tău*.

Cf. In. 7,38

Cf. Lc. 17,21

Nici femeia care pierduse o drahmă nu a găsit-o afară, ci în casa sa, după ce *a aprins lampa și și-a curățat casa* de mizeriile și necurățiile pe care lenea și prostia de multă vreme le adunaseră, și acolo a găsit drahma. Și tu, așadar, dacă aprinzi lampa, dacă îți apropii luminarea Duhului Sfânt ca *să vezi lumină în lumina Lui*, vei găsi înlăuntrul tău drahma. Căci înlăuntrul tău a fost pus chipul cerescului împărat[238].

Cf. Lc. 15,8

Cf. Ps. 35,10

Când, întru început, Dumnezeu l-a făcut pe om, *l-a făcut pe el după chipul și asemănarea Sa*, și a așezat acest chip nu în afară, ci înlăuntrul lui[239]. Nu era posibil ca el să fie văzut în tine cât timp casa ta era neîngrijită, plină de necurății și de moloz. Fântâna științei fusese pusă în tine, dar nu putea da apă, fiindcă filistenii o astupaseră cu pământ și făcuseră în tine *chipul celui pământesc*. Tu ai purtat odinioară *chipul celui pământesc*; acum însă, după ce acestea au fost ascultate, curățat prin Cuvântul lui Dumnezeu de toată greutatea și apăsarea pământească, fă să strălucească în tine *chipul celui ceresc*!

Cf. Gn. 1,26, 5,1

Cf. 1Cor. 15,49

Acest chip este cel despre care Tatăl spunea către Fiul: *„Să facem oameni*[240] *după chipul și asemănarea Noastră!”*[241]. Fiul lui Dumnezeu este pictorul acestui chip. Și fiindcă atât de important și atât de mare este pictorul, chipul Lui se poate întuneca, prin nepăsare, dar nu poate fi distrus prin răutate. Căci rămâne veșnic înlăuntrul tău chipul lui

Cf. Gn. 1,26

licet tu tibi ipse superducas *imaginem terreni*.

Istam picturam tu tibi ipse depingis. Cum enim te libido fuscauerit, induxisti unum colorem terrenum ; si uero et auaritia aestuas, miscuisti et alium. Sed et cum te ira sanguineum facit, addis nihilominus et tertium colorem. Superbiae quoque alius additur fucus et impietatis alius. Et sic per singulas quasque malitiae species, uelut diuersis coloribus congregatis, hanc *imaginem terreni*, quam Deus in te non fecit, tu tibi ipse depingis. Propterea ergo deprecandus est nobis ille qui dicit per prophetam : *Ecce ego deleo sicut nubem iniquitates tuas, et sicut caliginem peccata tua.* Et cum deleuerit omnes istos in te colores, qui ex fucis malitiae sumpti sunt, tunc resplendet in te imago illa, quae a Deo creata est. Vides ergo quomodo diuinae Scripturae formas inducunt et figuras, quibus ad agnitionem uel purgationem sui anima doceatur. Vis adhuc et aliam uidere formam huius imaginis ? Sunt quaedam litterae quas Deus scribit, quaedam litterae quas nos scribimus. Peccati litteras nos scribimus. Audi Apostolum dicentem : *Delens*, inquit, *quod aduersum nos erat chirographum in decretis, quod erat contrarium nobis, tulit illud de medio affigens illud cruci suae.* Istud quod dicit chirographum peccatorum nostrorum cautio fuit. Vnusquisque etenim nostrum in his quae delinquit efficitur debitor et peccati sui litteras scribit. Quia et in iudicio Dei, quod Daniel consedisse describit, *libros* dicit *apertos*, sine dubio qui peccata hominum continerent. Haec ergo ipsi nobis scribimus per ea quae delinquimus. Huius enim rei et illa imago est, quae in Euangelio dicitur de *uilico iniquitatis*, qui ad unumquemque debitorem dicit : *Accipe litteras tuas, et sedens scribe octoginta*, et cetera quae referuntur. Vides

Dumnezeu, chiar dacă tu îi suprapui *chipul celui pământesc*[242].

Tu însuți îți pictezi acest tablou: când plăcerea te-a întunecat, ai pus o culoare pământească. Dacă te arde și zgârcenia, ai adăugat o alta. Când mânia te face crud, adaugi, nu mai puțin, o a treia culoare. Negreața mândriei adaugă o altă culoare, și altă culoare adaugă întunecimea necredinței. Și astfel, prin fiecare soi de răutate, ca și cum diverse culori s-ar fi adunat, tu însuți îți pictezi acest *chip al celui pământesc*, pe care nu Dumnezeu l-a făcut în tine. De aceea, așadar, trebuie să ne rugăm Celui care spune prin profet: *„Iată, Eu nimicesc nelegiuirile tale ca pe un nor și păcatele tale ca pe un fum!”*. Și după ce va șterge în tine toate aceste culori care au fost luate din întunecimea răutății, atunci va străluci înlăuntrul tău acel chip care a fost făcut de Dumnezeu. Observă, prin urmare, în ce mod Scrierile sfinte introduc forme de exprimare și preînchipuiri pentru ca sufletul să fie învățat prin ele să se cunoască sau să se curețe! Vrei să vezi, în plus, o altă formă de exprimare a aceleiași imagini? Există documente[243] pe care le scrie Dumnezeu, și documente pe care noi le scriem[244]. Noi scriem documentele păcatului. Ascultă-l pe Apostol: *Ștergând înscrisul care era împotriva noastră în hotărâri, care era contrar nouă, l-a dus pe el din mijloc, țintuindu-l pe crucea Sa.* Ceea ce se numește *înscris* era creanța păcatelor noastre. Căci fiecare dintre noi se face dator prin cele pe care le greșește și scrie documentul păcatului lui. Și la judecata lui Dumnezeu, pe care Daniel o descrie ca întrunită, autorul menționează *cărți deschise*: ele conțin, fără îndoială, păcatele oamenilor. Deci noi înșine ne scriem [cartea], prin cele pe care le greșim. O formă de exprimare a aceluiași lucru este și aceasta: *iconomul nelegiuirii* spune, în Evanghelie, fiecărui datornic: *„Ia documentul tău și, șezând,*

Is. 44,22

Col. 2,14

Cf. Dan. 7,10

Cf. Lc. 16,8

ergo quia unicuique dicitur : *Accipe litteras tuas*. Vnde constat nostras esse litteras peccati ; litteras autem iustitiae Deus scribit. Ita enim dicit Apostolus : *Vos enim estis epistola inscripta non atramento, sed Spiritu Dei uiui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*. Habes ergo in te litteras Dei et litteras Spiritus sancti. Si uero delinquas, ipse tibi conscribis peccati *chirographum*. Sed uide quia, semel cum accessisti ad crucem Christi et ad gratiam baptismi, *chirographum* tuum cruci affixum et in fonte baptismi deletum est. Non rescribas ultra quae deleta sunt, nec repares quae abolita sunt, solas in te serua litteras Dei, sola in te permaneat scriptura Spiritus sancti.

Sed redeamus ad Isaac et fodiamus cum ipso *puteos aquae uiuae* ; etiamsi obsistunt Philistini, etiamsi rixantur, nos tamen perseueremus cum ipso puteos fodiendo, ut et nobis dicatur : *Bibe aquam de tuis uasis et de tuis puteis*, et in tantum fodiamus, ut superabundent aquae putei *in plateis* nostris, ut non solum nobis sufficiat scientia Scripturarum, sed et alios doceamus et alios instruamus, ut bibant homines, bibant et pecora. Audiant prudentes, audiant simplices quique : *Sapientibus* enim *et insipientibus debitor* est doctor Ecclesiae, potare homines, potare debet et pecora ; quia et propheta dicit : *Homines et iumenta saluos facies, Domine*, illuminante nos et purgante corda nostra ipso Domino Iesu Christo Saluatore nostro, *cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.*

scrie «optzeci»!” și celelalte care se relatează. Vezi, Lc. 16,7
așadar, că fiecăruia i se spune: *„Ia documentul tău!”*. Rezultă de aici că documentul păcatului este al nostru; documentul dreptății îl scrie însă Dumnezeu. Căci astfel spune Apostolul: *Voi sunteți epistolă scrisă nu cu cerneală, ci cu Duhul lui Dumnezeu cel viu, nu pe table de piatră, ci pe tablele de carne ale inimii.* 2Cor. 3,2-3
Ai în tine, așadar, documentul lui Dumnezeu și documentul Duhului Sfânt. Dacă greșești, ție îți vei scrie *înscrisul* păcatului. Ia aminte că, după ce ai venit o dată la crucea lui Hristos și la harul botezului, *înscrisul* *Cf.* Col. 2,14
tău a fost țintuit pe cruce și șters în izvorul botezului. Să nu scrii peste cele ce au fost șterse, și nici să le înlocuiești pe cele ce au fost înlăturate: păstrează în tine doar documentul lui Dumnezeu, doar scrierea Duhului Sfânt să rămână în tine!

Să ne întoarcem la Isaac și să săpăm cu el *puțuri de apă vie*; chiar dacă filistenii le astupă, chiar dacă încep cearta, noi să continuăm totuși să săpăm cu el puțuri, ca și nouă să ni se spună *„Bea apa din vasele tale și din puțurile tale!”*. Atât de mult să săpăm Prov. 5,15
încât să prisosească apele puțului *în piețele* noastre, Prov. 5,16
încât știința Scripturilor să nu ne ajungă numai nouă, ci și pe alții să-i învățăm și să-i instruim, ca să bea și oamenii, și turmele. Să asculte cei prudenți, să asculte și cei simpli: învățătorul Bisericii este *dator și celor* *Cf.* Rom. 1,14
înțelepți, și celor neînțelepți. Trebuie să bea oamenii, dar trebuie ca și turmele să se adape, fiindcă și profetul spune: *„Doamne, vei mântui oamenii și* Ps. 35,7
vitele!”[245]; inimile noastre să fie luminate și curățate de *Cf.* 1Pt. 4,11, Ap. 1,6
Însuși Domnul Iisus Hristos, Mântuitorul nostru, *Care are slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.*

Homilia XIV

De eo quod apparuit Dominus Isaac ad puteum iuramenti, et de pacto quod composuit cum Abimelech

1. Scriptum est in propheta ex persona Domini dicentis : *Et in manibus prophetarum similatus sum.* Qui sermo illud indicat, quod, cum unus sit Dominus noster Iesus Christus per substantiam suam et nihil aliud quam Filius Dei sit, in figuris tamen et formis Scripturarum uarius ac diuersus ostenditur.

Verbi gratia, sicut in superioribus exposuisse nos memini, quod ipse esset in typo Isaac cum offerretur ad holocaustum, ipsius tamen et aries formam teneret. Ego amplius dico quod et in angelo qui locutus est ad Abraham et dicit ei : *Ne inicias manum tuam in puerum*, ipse ostenditur, quia iterum dicit ad eum : *Propterquod fecisti uerbum hoc, benedicens benedicam te.*

Ouis uel agnus qui immolatur in Pascha ipse dicitur et ouium pastor ipse signatur : et pontifex qui offert sacrificium nihilominus ipse describitur. Sponsus tamquam Verbum Dei ipse appellatur, et tamquam sapientia ipse rursum sponsa nominatur, sicut et propheta dicit ex persona ipsius : *Tamquam sponso posuit mihi mitram, et tamquam sponsam*

Omilia XIV

Despre faptul că Domnul S-a arătat lui Isaac la puțul jurământului și despre alianța pe care a stabilit-o acesta cu Abimeleh

1. S-a scris în profet din partea Domnului: *„Și prin mâinile profeților am fost asemănat”*. Acest cuvânt arată că, în timp ce Domnul nostru, Iisus Hristos, este unul prin substanța Sa și nu este nimic altceva decât Fiul lui Dumnezeu, El este totuși arătat prin preînchipuirile și prin formele Scripturilor în moduri diferite și variate. Os. 12,11

Spre exemplu, după cum îmi amintesc că am explicat mai înainte, El este, în *typos*, Isaac, când este oferit spre ardere de tot; dar și berbecul Îl înfățișează pe El. Eu spun mai mult: El se arată și în îngerul care i-a vorbit lui Avraam și care îi spune: *„Să nu ridici mâna ta împotriva copilului!”*, fiindcă îi spune apoi: *„Deoarece ai îndeplinit acest cuvânt, binecuvântând te voi binecuvânta”*[246]. Gn. 22,12 Gn. 22,16-17

El este numit „oaia” sau „mielul” care se înjunghie la Paște; tot El este arătat „păstor” al oilor. El este înfățișat ca arhiereul care oferă [sacrificiu]; Același este înfățișat, nu mai puțin, ca „sacrificiu”. El este numit „mire”, întrucât este Cuvântul lui Dumnezeu, dar și, deopotrivă, „mireasă”, întrucât este înțelepciunea, după cum și profetul spune din partea Lui: *„Ca unui mire Mi-a pus cunună și ca pe o mireasă M-a* *Cf.* 1Cor. 5,7 *Cf.* In. 10,11, Evr. 13,20 *Cf.* Evr. 5,6 *Cf.* Evr. 7,27 *Cf.* Mt. 9,15

adornauit me ornamento, multaque alia, quae nunc interim persequi longum est.

Sicut ergo ipse Dominus pro loco et tempore formam sui singulis quibusque accommodat causis, ita etiam sancti, qui eius typum gerebant, pro locis et temporibus et causis mysteriorum figuras egisse credendi sunt ; sicut et nunc fieri in Isaac uidemus, de quo recitatum est nobis ; *Adscendit*, inquit, *inde ad puteum iuramenti, et apparuit illi Dominus nocte illa et dixit : Ego sum Deus Abraham patris tui, noli timere. Tecum enim sum, et benedicam te, et multiplicabo semen tuum propter Abraham patrem tuum.*

Huius Isaac duas nobis figuras exposuit Apostolus Paulus, unam, qua dixit quod Ismael quidem, filius Agar, populi secundum carnem, Isaac uero populi qui ex fide est formam teneret ; aliam, qua ait : *Non dixit : et seminibus, tamquam in multis, sed : semini tuo, tamquam in uno, qui est Christus.* Tenet ergo Isaac et populi figuram et Christi. Christum autem tamquam Verbum Dei non solum in Euangeliis loqui, sed et in lege certum est et prophetis. Verum in lege incipientes, in Euangeliis perfectos docet.

Et Isaac ergo formam nunc Verbi, quod in lege uel prophetis est, tenet.

2. *Adscendit igitur Isaac ad puteum iuramenti et apparuit illi Dominus.*

Adscensionem legis et ante iam diximus ornatum templi esse et eorum, quae inibi diuina gerebantur obsequia. Potest et augmentum prophetarum legis adscensio nominari ; et propterea forte ad puteum iuramenti adscendisse dicitur et ibi apparuisse ei Dominus. Per prophetas enim *iurauit Dominus, et non paenitebit*, quod ipse sit *sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.*

împodobit cu podoabă”. Există multe altele; a le parcurge acum ar fi excesiv[247]. Is. 61,10

Așadar, după cum Domnul Își potrivește forma Sa în funcție de timp și loc, pentru câte un motiv, tot așa trebuie considerat că și sfinții, care poartă *typos*-ul Lui, au înfățișat preînchipuirile tainelor în funcție de locuri, vremi și motiv. Astfel vedem că se întâmplă cu Isaac, despre care ni s-a citit: *A urcat de acolo la puțul jurământului și i S-a arătat lui Domnul în acea noapte și i-a spus: „Eu sunt Dumnezeul lui Avraam, tatăl tău, nu te teme! Căci sunt cu tine și te voi binecuvânta și îl voi înmulți pe urmașul tău, pentru Avraam, tatăl tău”*. Gn. 26,23-24

Apostolul Pavel ne-a expus două preînchipuiri în legătură cu acest Isaac: în una spune că Ismael, fiul lui Agar, înfățișează poporul după trup, iar Isaac înfățișează poporul care este din credință. În cealaltă observă că Dumnezeu *nu a spus „și urmașilor tăi”, ca pentru mai mulți, ci „urmașului tău”, ca pentru unul singur, care este Hristos*. Isaac înfățișează, așadar, atât poporul, cât și pe Hristos. Este sigur că Hristos, ca și Cuvânt al lui Dumnezeu, a vorbit nu numai în Evanghelii, ci și în Lege și în Profeți. În Lege învață însă pe începători, în Evanghelii pe cei desăvârșiți. *Cf.* Gal. 4,22 Gal. 3,16

Isaac înfățișează, așadar, Cuvântul care se află în Lege sau în Profeți.

2. *A urcat, așadar, Isaac la puțul jurământului și i S-a arătat Domnul.* Gn. 26,23-24

Am spus mai înainte deja că împodobirea Templului și a ceremoniilor divine ce se petreceau în acel loc este „înălțare a Legii”. Și adăugarea profeților poate fi numită „înălțare a Legii”. Poate din această cauză se spune că a urcat la puțul jurământului și că acolo i S-a arătat lui Domnul. Căci prin profeți *a jurat Domnul și nu Îi va părea rău,* că El este *preot în veac după rânduiala lui Melchisedec*. *Cf.* Ps. 109,4

Ad puteum ergo *iuramenti* uisus est ei Deus futura in eum promissa confirmans.

Et aedificauit ibi altare Isaac et inuocauit nomen Domini et fixit ibi tabernaculum suum. Foderunt autem ibi pueri Isaac puteum.

Aedificat quidem Isaac altare etiam in lege et figit tabernaculum suum ; in Euangeliis uero non tabernaculum figit, sed domum aedificat et fundamentum collocat. Audi enim dicentem Sapientiam de Ecclesia : *Sapientia*, inquit, *aedificauit sibi domum, et supposuit septem columnas.* Audi de hoc etiam Paulum dicentem : *Fundamentum enim nemo potest ponere praeter id quod positum est, qui est Christus Iesus.*

Vbi ergo tabernaculum est, etiamsi figatur, sine dubio resoluendum est ; ubi uero fundamenta sunt et *supra petram* aedificatur domus, numquam resoluitur domus illa, *fundata enim est supra petram.*

Fodit tamen et ibi puteum Isaac nec umquam cessat puteos fodiendo, donec oriatur *fons aquae uiuae* et *fluminis impetus laetificet ciuitatem Dei.*

3. Sed et *Abimelech* – ille qui dudum honorauerat Abraham – *uenit* nunc cum amicis suis *de Geraris* ad Isaac : *Et dicit illis Isaac : Quid uenistis ad me? Vos enim odistis me et eiecistis me a uobis. Ad haec illi respondent : Videntes*, inquit, *uidimus quia est Dominus tecum et diximus : Fiat coniuratio inter nos et te et constituamus tecum pactum, ne facias nobiscum malum*, et cetera.

Iste Abimelech, ut uideo, non semper pacem habet cum Isaac, sed aliquando dissidet, aliquando pacem requirit. Si meministis quomodo in superioribus diximus de Abimelech quia personam teneat studiosorum et sapientum saeculi, qui per eruditionem philosophiae multa etiam ex ueritate comprehenderint, intelligere potestis, quomodo hic cum Isaac, qui Verbi Dei, quod in lege est, tenet figuram, neque in dissensione semper potest esse neque semper in pace.

Deci *la puțul jurământului* i-a arătat Dumnezeu cele viitoare, confirmând cele promise în el.

Și Isaac a ridicat acolo altar și a invocat numele Domnului și a stabilit acolo cortul său. Iar slugile lui Isaac au săpat acolo un puț. Gn. 26,25

Isaac ridică altar și stabilește cortul său în Lege; în Evanghelii însă nu stabilește cort, ci zidește casă și pune temelii. Ascultă, deci, ce spune Înțelepciunea despre Biserică: *Înțelepciunea și-a ridicat sieși casă și a pus la temelie șapte stâlpi.* Ascultă și ce spune Pavel despre aceasta: *Căci nimeni nu poate pune temelie peste aceea care a fost pusă, care este Hristos.* Prov. 9,1 1Cor. 3,11

Când există cort, așadar, chiar dacă este bine fixat, el va trebui desfăcut într-o zi; când însă există temelii și casa se ridică *pe piatră*, casa aceea niciodată nu va fi desfăcută, *căci a fost întemeiată pe piatră.* *Cf.* Mt. 7,24

Isaac sapă totuși și acolo un puț și nu încetează să sape puțuri până când se ridică *izvorul apei vii* iar *pornirea fluviului veselește cetatea lui Dumnezeu.* *Cf.* Gn. 26,19 *Cf.* Ps. 45,5

3. Abimeleh, cel care odinioară îl cinstise pe Avraam, vine acum cu prietenii săi din Gerar la Isaac: *Și Isaac le spune: „De ce ați venit la mine? Căci voi mă urâți și m-ați alungat de la voi". La acestea ei răspund: „Văzând am văzut*[248] *că Domnul este cu tine și am spus: să se facă un jurământ între noi și tine și să instituim un legământ cu tine, ca să nu ne faci rău"* etc. Gn. 26,26-29

Acest Abimeleh, după cum văd, nu are întotdeauna pace cu Isaac, ci câteodată nu se înțelege, câteodată cere pace. Dacă vă amintiți ce am spus mai înainte despre Abimeleh, că el îi reprezintă pe savanții și pe înțelepții veacului, care surprind, prin cultivarea filosofiei, multe din cele ale adevărului, puteți înțelege că el nu poate fi mereu în dispută cu Isaac, dar nici în pace cu acesta, care preînchipuie

Philosophia enim neque in omnibus legi Dei contraria est neque in omnibus consona.

Multi enim philosophorum unum esse Deum, qui cuncta creauerit, scribunt. In hoc consentiunt legi Dei. Aliquanti etiam hoc addiderunt quod Deus cuncta per Verbum suum et fecerit et regat et Verbum Dei sit, quo cuncta moderentur. In hoc non solum legi, sed Euangeliis consona scribunt. Moralis uero et physica quae dicitur philosophia paene omnis quae nostra sunt sentit. Dissidet uero a nobis cum Deo dicit esse materiam coaeternam. Dissidet cum negat Deum curare mortalia, sed prouidentiam eius supra lunaris globi spatia cohiberi. Dissident a nobis cum uitas nascentium stellarum cursibus pendunt. Dissident cum perpetuum dicunt hunc mundum et nullo fine claudendum. Sed et alia plurima sunt in quibus nobiscum uel dissident uel concordant.

Et ideo Abimelech secundum hanc figuram aliquando in pace esse cum Isaac, aliquando dissidere perscribitur.

Sed et hoc non puto quod otiose Spiritui sancto, qui haec scribit, curae fuerit comprehendere quod duo alii cum Abimelech uenerint, id est *Ochozath gener eius et Phicol dux exercitus eius*.

Interpretatur autem Ochozath ‘tenens’, et Phicol ‘os omnium’, ipse autem Abimelech ‘pater meus rex’. Qui tres, ut ego arbitror, imaginem totius philosophiae tenent, quae apud eos in tres partes diuiditur, logicam, physicam, ethicam, id est rationalem, naturalem, moralem. Rationalis est illa quae Deum patrem omnium confitetur, ut est Abimelech. Naturalis illa est quae fixa est et tenet omnia, uelut naturae ipsius uiribus nitens, quam profitetur Ochozath, qui dicitur

Cuvântul lui Dumnezeu din Lege. Căci filosofia nu poate fi în toate contrară Legii lui Dumnezeu, dar nici nu se poate armoniza în toate.

Mulți filosofi scriu că zeul care a creat toate este unul[249]. În aceasta sunt în acord cu Legea lui Dumnezeu. Câțiva au adăugat: zeul a făcut și conduce toate prin cuvântul lui, iar *logos*-ul[250] zeului le ordonează pe toate. În acestea scriu în acord nu numai cu Legea, ci și cu Evangheliile. Și ceea ce se numește filosofie morală și naturală afirmă cele care sunt ale noastre aproape în întregime. Se deosebește însă de noi când spune că materia este coeternă zeului[251]. Se deosebește când neagă că zeul poartă de grijă celor muritoare, providența lui fiind oprită deasupra spațiilor sferei lunare[252]. Se deosebesc de noi când leagă viețile celor ce se nasc de parcursul stelelor[253]. Se deosebesc când numesc această lume „veșnică" și când afirmă că ea nu se va încheia cu vreun sfârșit[254]. Există și alte multele în care se deosebesc sau sunt în acord cu noi.

Și de aceea Abimeleh este descris, după această figură, a fi când în pace, când în dezacord cu Isaac.

Și mai cred că nu degeaba Duhul Sfânt, care scrie acestea[255], a avut grijă să adauge că alți doi au venit cu Abimeleh, *Ohozat, ginerele lui, și Ficol, căpetenia oștii sale.* *Cf.* Gn. 26,26

Căci Ohozat se tâlcuiește „cel ce ține", iar Ficol „gura tuturor". Abimeleh înseamnă „tatăl meu rege". Aceștia trei, după cum cred, sunt imaginea întregii filosofii, care se împarte, după ei, în trei părți: logica, fizica și etica[256], adică filosofia rațională, cea naturală și cea morală. Filosofia rațională, adică Abimeleh, este cea care mărturisește că Dumnezeu este părintele tuturor. Filosofia naturală este cea care a fost stabilită și le ține pe toate, ca urcând după înțelesurile naturii înseși; pe ea o dezvăluie Ohozat,

'tenens'. Moralis est quae in ore est omnium et ad omnes pertinet et pro communium similitudine praeceptorum in omnium ore uersatur, quam designat iste Phicol, qui 'os omnium' interpretatur.

Hi ergo omnes in huiuscemodi eruditionibus instituti ueniunt ad legem Dei et dicunt : *Videntes uidimus quia est Dominus tecum et diximus : Fiat coniuratio inter nos et inter te et constituamus tecum pactum, ne facias nobiscum mala, sed quemadmodum nos te non sumus exsecrati, ita et tu benedictus Domino.*

Possunt quidem isti tres, qui pacem requirunt a Verbo Dei et praeuenire cupiunt pacto societatem eius, figuram tenere magorum, qui ex Orientis partibus ueniunt eruditi paternis libris et institutione maiorum et dicunt quia : *Videntes uidimus* natum regem, *et uidimus quia Deus est cum ipso, et uenimus adorare eum.*

Sed et si quis ille est huiuscemodi eruditionibus institutus, uidens quia *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* et admiratus operum eius maiestatem, dicat : *Videntes uidimus quia est Dominus tecum, et diximus : Fiat coniuratio inter nos.* Accedens enim ad legem Dei necessario dicit : *Iuraui et statui ut custodiam mandata tua.*

4. Sed quid petunt ? *Ne facias*, inquit, *nobiscum mala ; sed sicut nos te exsecrati non sumus, ita et tu benedictus Domino.* Remissionem peccatorum per haec deposcere mihi uidentur, ne recipiant mala. Benedictionem postulant, non retributionem.

Denique uide quid sequitur. *Et fecit illis*, inquit, *conuiuium magnum Isaac : et manducauerunt et biberunt.* Certum est enim quia qui ministrat uerbum, *sapientibus et insipientibus debitor est.* Quia ergo hic conuiuium sapientibus exhibet, idcirco dicitur quia non paruum, sed *magnum conuiuium fecit.*

care este numit „cel ce ține". Filosofia morală este cea care se află în gura tuturor și interesează pe toți, care este în gura tuturor prin asemănarea preceptelor comune; pe ea o desemnează acest Ficol, care se tâlcuiește „gura tuturor"[257].

Deci aceștia toți, instruiți în științe de acest fel, vin la Legea Domnului și spun: *„Văzând am văzut că Domnul este cu tine și am spus: să se facă un jurământ între noi și tine și să instituim un legământ cu tine, ca să nu ne faci rele, ci în ce fel noi nu te-am blestemat, astfel și tu, binecuvântat [fiind] de către Domnul"*[258]. Gn. 26,28-29

Aceștia trei, care cer pace de la Cuvântul lui Dumnezeu și doresc ca tovărășia cu El să fie precedată de un legământ, pot fi preînchipuirea magilor, care vin din părțile Răsăritului, și, învățați din cărțile părinților și prin tradiția înaintașilor[259], spun: *„Văzând am văzut* că S-a născut rege, *și am văzut că Dumnezeu este cu El și am venit să ne închinăm Lui"*. *Cf.* Gn. 26,28 Mt. 2,2 *Cf.* Gn. 26,28 Mt. 2,2

Așadar, oricine a fost instruit în științe de acest fel, văzând că *Dumnezeu era în Hristos, împăcând cu Sine lumea*, uimit de măreția lucrărilor Lui, să spună: *„Văzând am văzut că Domnul este cu tine și am spus: să se facă un jurământ între noi!"*. Căci, urcând la Legea Domnului, el spune obligatoriu: *Am jurat și am hotărât să păzesc poruncile Tale.* *Cf.* 2Cor. 5,19 Gn. 26,28 Ps. 118,106

4. Ce solicită aceștia? *„Să nu ne faci rele, ci în ce fel noi nu te-am blestemat, astfel și tu, binecuvântat [fiind] de către Domnul."* Mi se pare că cer prin aceste cuvinte iertarea păcatelor, ca să nu primească cele rele. Cer binecuvântare, nu răsplată. Gn. 26,29

Vezi ce urmează mai apoi: *Și Isaac le-a făcut petrecere mare, au mâncat și au băut.* Este sigur că cel ce slujește cuvântul *este dator și celor înțelepți, și celor neînțelepți.* Așadar, fiindcă aici se oferă petrecere celor înțelepți, de aceea se spune că nu mică, ci *mare petrecere* a făcut. Gn. 26,30 *Cf.* Rom. 1,14

Et tu, si non sis adhuc *paruulus* et *lacte* indigeas, sed *exercitatos* deferas *sensus* et eruditione plurima praemissa ad intelligentiam uerbi Dei capacior uenias, fit etiam tibi *conuiuium magnum*. Non tibi *olera* languidorum parabitur cibus, nec *lacte* nutrieris quo *paruuli* nutriuntur, sed faciet tibi minister uerbi *conuiuium magnum*. Loquetur tibi *sapientiam* quae *inter perfectos* profertur, *sapientiam Dei in mysterio absconditam* proferet tibi, *quam nemo principum huius saeculi cognouit*. Reuelabit tibi Christum secundum hoc quod in eo *omnes thesauri sapientiae absconditi sunt*.

Facit ergo tibi *conuiuium magnum* et ipse tecum epulatur, si te non inueniat talem ut dicat tibi quia : *Non potui uobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus ; tamquam paruulis in Christo*.

Corinthiis hoc dicit, quibus et addit : *Cum enim sint inter uos contentiones et dissensiones, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis*. Istis non *fecit magnum conuiuium* Paulus, in tantum ut, cum esset apud eos et egeret, nulli oneri esset nec panem gratis ab aliquo manducaret, sed sibi et omnibus qui secum erant, nocte et die laborantes manus suae ministrarent. Tantum ergo longe aberant Corinthii quibus *magnum conuiuium* fieret, ut ne minimum quidem uel exiguum apud eos praedicator uerbi Dei potuerit habere conuiuium.

Qui uero sciunt audire perfectius, qui eruditos et *exercitatos* ad audiendum uerbum Dei deferunt sensus, istis fit *magnum conuiuium*, cum istis epulatur Isaac et non solum epulatur, sed et surgens cum iuramento iis pacem de futuris promittit.

Și ție, dacă nu mai ești *prunc*, dacă nu mai ai nevoie de *lapte*, ci înfățișezi *simțuri exersate* și ai devenit mai capabil să înțelegi cuvântul lui Dumnezeu, după ce cunoașterea felurită ți-a fost așezată în față, și ție ți se face *mare petrecere*. Nu ți se vor pregăti ca hrană *legumele* celor neputincioși, și nici nu vei fi hrănit cu *laptele* ce hrănește *pruncii*, ci slujitorul cuvântului îți va face *petrecere mare*. Îți va rosti *înțelepciunea* care se dezvăluie *între cei desăvârșiți*, îți va descoperi ție *înțelepciunea lui Dumnezeu, ascunsă în taină*, înțelepciune *pe care nici unul din conducătorii acestui veac nu a cunoscut-o*. Ți-L va descoperi ție pe Hristos ca pe Cel în care *au fost ascunse toate comorile înțelepciunii*.

Cf. Evr. 5,12 *sqq.*

Cf. Rom. 14,2

Cf. 1Cor. 2,6-8

Cf. Col. 2,3

Îți face, așadar, *petrecere mare* și chiar slujitorul cuvântului mănâncă cu tine, dacă nu te descoperă astfel încât să-ți spună: *„Nu am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unor oameni carnali, ca unor prunci în Hristos”*.

1Cor. 3,1-2

Spune aceasta corintenilor, și adaugă: *„Căci, atâta timp cât între voi există dispute și neînțelegeri, oare nu sunteți carnali și nu umblați ca omul?”*. Acestora Pavel nu le-a făcut *petrecere mare*: atunci când se găsea la ei și era în nevoie, nu a fost nimănui povară și nici nu a mâncat pâine de la cineva pe degeaba, ci mâinile lui au slujit, lucrând zi și noapte, pentru el și pentru cei ce îl însoțeau. Atât de departe erau, așadar, corintenii de cei cărora li se face *petrecere mare*, încât la ei predicatorul cuvântului lui Dumnezeu nu a putut avea o cât de mică sau neînsemnată petrecere.

1Cor. 3,3

Cf. 1Cor. 4,12

Celor care știu să audă mai desăvârșit, care aduc simțuri instruite și *exersate* în auzirea cuvântului lui Dumnezeu, acestora li se face o *mare petrecere*: cu aceștia mănâncă Isaac, și nu numai că mănâncă, dar și, ridicându-se, le promite lor, cu jurământ, pacea în viitor.

Cf. Evr. 5,14

Cf. Gn. 26,31

Oremus ergo et nos tali mente, tali fide accedere ad audiendum uerbum Dei, ut facere nobis dignetur *conuiuium magnum*. *Sapientia* enim *iugulauit hostias suas*, *miscuit in cratere uinum suum*, *et misit seruos suos*, qui omnes, quotquot inuenerint, perducant ad conuiuium suum.

Tantum est, ut nos ingressi conuiuium sapientiae non rursum nobiscum indumenta insipientiae deferamus, non infidelitatis ueste circumdati, non peccatorum maculis fuscati, sed in simplicitate et puritate cordis amplectamur uerbum et diuinae Sapientiae famulemur, qui est Christus Iesus Dominus noster, *cui est gloria et imperium in saecula saeculorum*. *Amen*.

Să ne rugăm, așadar, ca și noi să ne apropiem de înțelegerea cuvântului lui Dumnezeu cu o asemenea minte, cu o asemenea credință, încât să ne găsească vrednici a ne face *petrecere mare. Căci Înțelepciunea a înjunghiat jertfele sale, a amestecat în pocal vinul ei și a trimis sclavii ei* ca să aducă la petrecerea sa pe toți câți îi vor găsi. Prov. 9,1-3

Mare este petrecerea înțelepciunii! Odată intrați la ea, așadar, să nu mai purtăm aceleași veșminte ale ignoranței, să nu ne acoperim iarăși cu haina necredinței, să nu ne întunecăm din nou cu petele păcatelor! Să ne încingem cu cuvântul în simplitatea și în curăția inimii și să slujim Înțelepciunii divine, care este Iisus Hristos, Domnul nostru, *Ce are slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.* *Cf.* 1Pt. 4,11, Ap. 1,6

Homilia XV

De eo quod scriptum est : *Et ascenderunt ex Aegypto et uenerunt in terram Chanaan ad Iacob patrem suum, et adnuntiauerunt ei dicentes quia filius tuus Ioseph uiuit et ipse principatum agit totius terrae Aegypti.*

1. Obseruandum nobis est sanctas Scripturas legentibus quomodo in singulis quibusque locis adscendere ponatur et descendere. Si enim diligentius consideremus, inueniemus quia numquam fere in sanctum quis locum dicitur descendisse neque ad uituperabilem conscendisse memoratur. Quae obseruationes ostendunt Scripturam diuinam non, ut plurimis uidetur, inerudito et agresti sermone compositam, sed secundum disciplinam diuinae eruditionis aptatam neque tantum historicis narrationibus quantum rebus et sensibus mysticis seruientem.

Inuenies ergo scriptum eos qui ex semine Abraham nascuntur descendisse in Aegyptum et rursum filios Istrahel adscendisse de Aegypto. Denique et de ipso Abraham ita dicitur : *Adscendit autem Abraham ex Aegypto, ipse et uxor eius et omnia quae eius erant et Lot cum ipso in desertum.* Tum deinde et de Isaac dicitur quia *apparuit ei Dominus, et dixit ei : Ne descendas in Aegyptum.* Sed et Ismaelitae, qui portabant θυμιάματα et resinam et guttam, qui et ipsi ex semine Abraham ueniebant, in Aegyptum descendere

Omilia XV

Despre ceea ce s-a scris: *Și au urcat din Egipt și au venit în pământul Canaan la Iacob, părintele lor, și l-au vestit spunând că „fiul tău, Iosif, este viu și el are conducerea întregului pământ al Egiptului”.* Gn. 45,25-26

1. Trebuie să observăm, noi, care citim sfintele Scrieri, în ce fel se întrebuințează de fiecare dată verbele „a urca” și „a coborî”. Căci dacă vom cerceta mai atent, vom descoperi că aproape niciodată nu se spune că cineva „a coborât” într-un loc sfânt, și nici nu se amintește ca cineva să fi „urcat” într-un loc reprobabil. Aceste observații arată că Scrierea divină nu a fost compusă, cum pare celor mai mulți, într-un stil grosolan și primitiv, ci a fost alcătuită urmând regulii cunoașterii dumnezeiești, slujind nu atât narațiunilor istorice cât lucrurilor și înțelesurilor tainice[260].

Astfel, vei descoperi scris că cei ce se nasc din sămânța lui Avraam „au coborât” în Egipt; dimpotrivă, fiii lui Israel „au urcat” din Egipt. Chiar și despre Avraam se spune astfel: *A urcat însă Avraam din Egipt, el și soția lui și toate câte erau ale lui, și Lot cu el, în pustie.* Apoi și despre Isaac se spune: *I s-a arătat lui Domnul și i-a spus: „Să nu cobori în Egipt!”.* Și despre ismaeliți, care duceau θυμιάματα, rășină și smirnă[261], care veneau și ei din sămânța lui Gn. 13,1 Gn. 26,2

referuntur, cum quibus et Ioseph descendisse in Aegyptum dicitur. Sed et post haec : *Videns*, inquit, *Iacob quia est commercium frumenti in Aegypto, dixit ad filios suos : Vt quid desides estis? Ecce audio quia est frumentum in Aegypto ; descendite illuc et emite nobis escas, ut uiuamus et non moriamur.* Et paulo post : *Descenderunt*, inquit, *fratres Ioseph in Aegyptum comparare frumentum.*

Sane cum detentus fuisset Simeon in Aegypto et nouem fratres eius dimissi reuerterentur ad patrem, non est scriptum quia adscenderunt ex Aegypto, sed : *Imponentes*, inquit, *frumentum super asinos suos abierunt.* Neque enim digne dicerentur adscendere, quorum frater uinctus tenebatur in Aegypto, cum quo et ipsi mente et animo solliciti uelut quibusdam caritatis uinculis cruciabantur adstricti. Cum autem recepto fratre et agnito Ioseph, sed et Beniamin oculis eius oblato, cum laetitia reuertuntur, tunc dicitur quia : *Adscenderunt ex Aegypto, et uenerunt in terram Chanaan ad Iacob patrem suum.* Tunc est quando et dicunt ad patrem quia : *Ioseph filius tuus uiuit, et ipse principatum agit totius terrae Aegypti.* Necessario enim ab infimis et humilibus dicuntur ad ardua et excelsa conscendere, qui Ioseph uiuere nuntiant et principatum totius Aegypti gerere.

Haec interim ad praesens nobis occurrere de adscensione et descensione potuerunt ; ex quibus studiosi quique occasiones habere possunt plura de Scripturis sanctis pro huiusmodi assertione probamenta colligere.

2. Videamus sane quomodo audire debeamus de eo quod scriptum est quia *Ioseph filius tuus uiuit.*

Ego haec non communiter dicta suscipio. Si enim, uerbi causa, ponamus quia potuisset uinci a libidine et peccasset cum uxore domini sui, non puto quod hoc a patriarchis

Avraam, se relatează că și ei „coboară” în Egipt; cu ei se spune că și Iosif „a coborât” în Egipt. După acestea Scrierea spune: *Văzând Iacob că în Egipt se face negoț cu grâu, a spus către fiii săi: „De ce sunteți leneși? Iată, aud că în Egipt este grâu: coborâți acolo și cumpărați-ne hrană, ca să trăim și să nu murim!”*. Și, puțin după aceasta, spune: *Au coborât frații lui Iosif în Egipt ca să procure grâu.*

Cf. Gn. 37,25 sqq.

Gn. 42,1-2

Gn. 42,3

După ce Simeon a fost oprit în Egipt, când cei nouă frați ai lui, fiind lăsați să plece, se întorceau la părinte, nu s-a scris că „au urcat” din Egipt, ci în mod înțelept spune Scriptura: *Punând grâul pe asinii lor, au plecat*. Căci nu era potrivit să se spună că „urcă” cei al căror frate era ținut în lanțuri în Egipt: erau chinuiți din această cauză, tulburați la minte și în suflet, ca înlănțuiți prin legăturile iubirii. Când însă, după ce fratele a fost luat înapoi, după ce Iosif a fost recunoscut, după ce și Beniamin a fost înfățișat ochilor lui, când se întorc cu veselie, atunci se spune: *Au urcat din Egipt și au venit în pământul Canaan la Iacob, tatăl lor*. Atunci și spun tatălui: *„Iosif, fiul tău, este viu și el are conducerea întregului pământ al Egiptului”*. Este obligatoriu să se spună că ei, care vestesc că Iosif e viu și că are conducerea întregului Egipt, „urcă” de la cele umile și neînsemnate la cele înalte și de sus.

Cf. Gn. 42,26

Gn. 45,25

Gn. 45,26

Acestea ne-au venit în minte despre „urcare” și „coborâre”, pentru prezent; plecând de aici, cei studioși pot strânge mai multe dovezi din sfintele Scrieri pentru a susține afirmația anterioară.

2. Să vedem însă cum ar trebui să înțelegem enunțul *„Iosif, fiul tău, este viu”*.

Gn. 45,26

Eu nu iau cele spuse în mod comun. Observăm, spre exemplu, că ar fi putut fi învins de plăcere și că ar fi putut păcătui cu soția stăpânului său: nu cred că în acest caz patriarhii l-ar fi anunțat pe tatăl lor,

Cf. Gn. 39,7 sqq.

nuntiatum de eo fuisset patri eius Iacob, quia *filius tuus Ioseph uiuit*. Hoc enim si fecisset, sine dubio non uiuebat. *Anima* enim *quae peccat, ipsa morietur*.

Sed et Susanna eadem docet, cum dicit : *Angustiae mihi undique. Si enim hoc fecero* – id est peccauero – *mors mihi est* ; *et si non fecero, non effugiam manus uestras*. Vides ergo et ipsam mortem in peccato posuisse.

Sed et ad primum hominem a Deo prolata sententia eadem continet, cum dicit : *Qua die autem manducaueritis ex eo, morte moriemini*. Statim namque ut praeuaricatus est mandatum, mortuus est. Mortua est enim anima quae peccauit, et arguitur serpens fefellisse, qui dixit : *Non morte moriemini*.

Et haec de eo quod dictum est a filiis Istrahel ad Iacob quia *Ioseph filius tuus uiuit*.

Quibus similia etiam in posterioribus referuntur, cum dicitur : *Et resuscitatus est spiritus Iacob patris ipsorum. Et dixit Istrahel : Magnum mihi est, si adhuc Ioseph filius meus uiuit*.

Quod in Latino dicitur *resuscitatus est spiritus*, in Graeco ἀνεζωπύρησεν scriptum est. Quod non tam resuscitare quam reaccendere, ut ita dicam, significat et reignire. Quod dici solet cum forte in aliqua materia ignis eo usque deficit, ut exstingui uideatur ; et si forte fomentis adhibitis reparetur, reaccensus dicitur. Aut si lucernae lumen eo usque perueniat ut putetur exstingui, si forte infuso oleo resuscitetur, licet minus polito sermone, reaccensa lucerna dicitur. Similiter et de lampade uel aliis huiuscemodi luminibus appellabitur.

Tale ergo aliquid et in Iacob indicare uidetur hic sermo, quod, donec longe fuit ab Ioseph et non est ei adnuntiatum de uita eius, ueluti defecerat in eo spiritus eius et lumen quod in ipso fuit, fomentis deficientibus iam fuerat obscuratum ;

Iacob: *„Fiul tău este viu”*. Dacă [Iosif] ar fi făcut aceasta, fără îndoială nu ar mai fi fost viu[262]. Căci *sufletul care păcătuiește moare*. Iez. 18,4

Suzana învață același lucru: *„Primejdie mi se arată din ambele părți. Căci dacă voi face aceasta* – dacă voi păcătui, adică –, *aceasta îmi este moarte; și dacă nu voi face, nu voi scăpa din mâinile voastre”*. Vezi, Suz. 22 așadar, că a așezat moartea în păcat.

Și primului om i s-a revelat de către Dumnezeu același lucru: *„Căci în ziua în care vei mânca din el, cu moarte vei muri”*. De îndată ce porunca a fost Gn. 2,17 încălcată, el a murit: sufletul care păcătuiește este mort. Iar șarpele, fiindcă a spus: *„Nu vei muri de moarte”*, este învinuit că l-a înșelat. Gn. 3,4

Acestea despre spusa fiilor lui Israel, către Iacob: *„Iosif, fiul tău, este viu”*. Gn. 45,26

Lucruri asemănătoare sunt relatate în cele ce urmează: *Și duhul lui Iacob, tatăl lor, s-a redeșteptat. Și a spus Israel: „Este mare lucru pentru mine dacă Iosif, fiul meu, încă e viu”*. Gn. 45,27-28

Ceea ce în latină se spune „duhul s-a redeșteptat”, în greacă este scris **ἀνεζωπύρησεν,** ceea ce semnifică nu atât „a se redeștepta”, cât „a se reînflăcăra”, ca să spun așa, și „a se reaprinde”. Se obișnuiește să se spună aceasta când focul slăbește într-o oarecare materie până acolo încât pare să se stingă; dacă, după ce sunt folosite eventual remedii, este restabilit, el se numește „reînflăcărat”. Ori, dacă lumina lămpii ajunge aproape de a se stinge, dacă, după ce eventual a fost turnat ulei, se redeșteaptă, atunci se spune, deși cu un termen mai puțin elegant, lampă reînflăcărată. La fel se va spune și despre torță sau despre alte mijloace de iluminare de acest fel[263].

Acest cuvânt pare a indica ceva asemănător și în cazul lui Iacob: atât timp cât a fost departe de Iosif și nu i s-au dat vești despre viața lui, duhul lui era ca stins în el și lumina care era în el fusese întunecată,

ubi uero uenerunt qui ei annuntiarent de uita eius, id est qui dicerent quia *uita erat lux hominum*, reaccendit in se spiritum suum et reparatus est in eo fulgor luminis ueri.

3. Quia autem possit interdum diuinus ignis exstingui etiam in sanctis et fidelibus, audi Apostolum Paulum praecipientem his qui dona Spiritus et gratiam merebantur accipere et dicentem: *Spiritum nolite exstinguere*. Tamquam ergo tale aliquid passus fuerit Iacob, quale Paulus praecepit fieri non debere, et reparauerit se per ea quae ei nuntiata fuerant de uita Ioseph, dicitur de eo: *Et reaccendit spiritum suum Iacob et dixit Istrahel: Magnum mihi est, si adhuc filius meus Ioseph uiuit*.

Sed et hoc obseruandum est quia, qui *reaccendit spiritum suum*, eum scilicet qui paene uidebatur exstinctus, Iacob dicitur; ille autem qui dicit: *Magnum mihi est, si filius meus Ioseph uiuit*, quasi intelligens et uidens *magnam* esse uitam quae est in Ioseph spiritali, iste iam non Iacob, sed Istrahel scribitur, tamquam qui mente uideat ueram uitam, qui est uerus Deus Christus.

Non solum autem de hoc motus est quod audiuit quia *Ioseph filius suus uiuit*, sed et de illo maxime quod adnuntiatum est ei quia ipse sit qui *principatum* teneat *totius Aegypti*. Hoc enim uere *magnum* est ei quod in ditionem suam redegit Aegyptum. Calcare enim libidinem, fugere luxuriam, omnesque uoluptates corporis premere ac frenare, hoc est *principatum* gerere *totius Aegypti*. Et hoc est quod apud Istrahel *magnum* ducitur et in admiratione habetur.

Si qui uero est, qui aliqua quidem uitia corporis subiuget, aliis uero cedat et subiaceat, de isto non integre dicitur quia *principatum* agit *totius terrae Aegypti*, sed, uerbi causa,

pentru că îi lipsea remediul. Când însă au venit cei ce i-au dat veşti despre viaţa lui, adică cei care spun că *viaţa era lumina oamenilor*, duhul lui se reînflă- In. 1,4
căreză în el şi este restabilită în acesta strălucirea luminii adevărului.

3. Ca să te convingi că uneori focul divin se poate stinge chiar şi în sfinţi şi în credincioşi, ascultă-l pe Apostolul Pavel, care dă sfaturi celor ce meritau să primească darurile şi harul Duhului Sfânt: *Nu stingeţi duhul!* Aşadar, ca şi cum Iacob ar fi suferit ceva 1Tes. 5,19
asemănător cu ceea ce Pavel a sfătuit să nu se întâmple, şi s-ar fi refăcut prin veştile despre viaţa lui Iosif, se spune despre el: *Şi duhul lui Iacob, tatăl lor, s-a reînflăcărat şi a spus Israel: „Este mare lucru* Gn.
pentru mine dacă Iosif, fiul meu, încă e viu”. 45,27-28

Trebuie însă observat şi că cel care îşi reaprinde duhul, înfăţişat aproape stins adică, se numeşte Iacob; însă cel care spune *„Este mare lucru pentru mine dacă Iosif, fiul meu, e viu”*, ca înţelegând şi văzând că *mare* este viaţa care se afla în Iosif cel duhovnicesc, acesta nu mai este Iacob, ci este numit Israel, ca şi cum ar vedea cu mintea adevărata viaţă, care este Hristos, adevăratul Dumnezeu.

Însă a fost mişcat nu numai pentru că a auzit că *Iosif*, fiul său, *e viu*, dar mai ales pentru că a primit vestea că el *are conducerea întregului Egipt*. Căci Gn. 45,26
este cu adevărat un *lucru mare*, pentru el, că a adus Egiptul sub autoritatea sa. A călca în picioare plăcerea, a fugi de excese, a înfrâna şi a împiedica toate plăcerile trupului înseamnă a avea în putere *întregul Egipt*. Acest lucru este considerat *mare* de către Israel, aceasta îi provoacă admiraţia.

Dacă cineva domină unele vicii ale trupului, însă cedează şi se supune altora, despre el nu se poate spune că are pe deplin *conducerea întregului Egipt*, ci se va arăta, spre exemplu, că are conducerea unei

unius forte aut duarum uel trium ciuitatum uidebitur gerere principatum. Ioseph uero, cui nulla corporis libido dominata est, *totius Aegypti* princeps et dominus fuit.

Dicit ergo non iam Iacob, sed Istrahel reaccenso spiritu : *Magnum mihi est, si Ioseph filius meus uiuit. Ibo et uidebo eum antequam moriar.*

Sed ne hoc quidem otiose relinquendum est, quod non animam, sed *spiritum* tamquam meliorem sui partem, resuscitatam uel reaccensam dicit. Splendor etenim lucis, qui erat in eo, etiam si exstinctus penitus non est tunc cum obtulerunt filii eius tunicam Ioseph haedi sanguine maculatam et mendacio eorum decipi potuit, ita ut *scinderet uestimenta sua et poneret saccum super lumbum suum et lugeret filium suum nec uellet omnino consolari*, sed diceret : *Quia descendo ad filium meum lugens in infernum*, tunc etiam si, ut diximus, non erat penitus extinctum in eo lumen, maxima tamen ex parte fuerat obscuratum, quod decipi potuit, quod uestimenta scindere, quod falso lugere, quod implorare mortem, quod in infernum cuperet lugendo descendere. Propter haec ergo nunc resuscitat et *reaccendit spiritum suum*, quia consequens erat, ut lumen, quod in eo obscurauerat fraus mendacii, reaccenderet et refoueret ueritatis auditus.

4. Verum quia diximus quod Iacob est qui *reaccendit spiritum suum*, Istrahel uero est qui dicit : *Magnum mihi est, si adhuc filius meus Ioseph uiuit*, potes et tu qui haec audis, incipiens ab eo loco ubi scriptum est quia *Dixit ei : Iam non Iacob uocabitur nomen tuum, sed Istrahel, quia inualuisti ad Deum, et cum hominibus potens factus est*, omnem Scripturam decurrens inuenire huius uocabuli differentiam.

cetăți, ori poate a două sau trei cetăți. Iosif însă, pe care nici o plăcere a trupului nu l-a stăpânit, a fost stăpânul și conducătorul *întregului Egipt*.

Așadar nu Iacob, ci Israel spune acum, după ce duhul i-a fost reaprins: *„Mare lucru este pentru mine dacă Iosif, fiul meu, e viu. Voi merge și îl voi vedea înainte să mor”*. Gn. 45,28

Nici aceasta nu trebuie trecut cu vederea din nepăsare: spune că nu sufletul, ci *duhul*, ca partea cea mai bună a lui, a fost redeșteptat sau reaprins. Strălucirea luminii care era în el, chiar dacă nu s-a stins desăvârșit atunci când fiii i-au arătat tunica lui Iosif mânjită cu sânge de ied, atunci când a putut fi înșelat de minciuna lor, astfel încât *să-și rupă veșmintele sale, să-și pună un sac pe spinare și să-și plângă fiul, nedorind să fie consolat deloc*, spunând *„voi coborî la fiul meu, plângând, în iad”*[264], chiar dacă atunci, după cum spuneam, lumina nu fusese cu totul stinsă, totuși cea mai mare parte fusese umbrită, fiindcă a putut fi înșelat, fiindcă își rupe veșmintele, fiindcă plânge crezând minciunii, fiindcă invocă moartea, fiindcă dorește să coboare, plângând, în iad[265]. Din această cauză, așadar, acum se redeșteaptă și își *reaprinde duhul lui*: era, logic, consecință a auzirii adevărului ca lumina, pe care nelegiuirea minciunii o umbrise în el, să se reînflăcăreze și să se reînvioreze. Gn. 37,31-35

4. Fiindcă am spus că Iacob este cel ce *își reaprinde duhul său*, iar Israel este cel care spune *„Este mare lucru pentru mine dacă Iosif, fiul meu, încă e viu”*, poți și tu, cel ce auzi acestea, începând de la acel loc (unde s-a scris: *I-a spus lui: „De acum înainte numele tău nu se va mai chema Iacob, ci Israel, fiindcă ai prins putere cu Dumnezeu și te-ai făcut puternic față de oameni”*[266]), parcurgând întreaga Scriere, să găsești această diferență de nume. Gn. 45,28 Gn. 32,29

Verbi causa, ut cum dicit : *Annuntia mihi nomen tuum*, hic is qui ignorat nomen non Istrahel esse dicitur, sed Iacob. Vbi uero *non edunt neruum, qui obstupuit in latitudine femoris* patriarchae, non filii Iacob, sed filii Istrahel esse dicuntur. Ille uero qui *respiciens uidit Esau uenientem et cum ipso quadringentos uiros*, et *adorauit septiens* fornicatorem et profanum et eum qui pro una esca *uendidit primitiua sua*, non Istrahel sed Iacob dicitur. Sed et cum ei offert dona et dicit : *Si inueni gratiam coram te, suscipe haec munera de manibus meis, propter quod uidi faciem tuam, sicut qui uidet faciem Dei*, hic non erat Istrahel, sed Iacob. Et ubi audiuit quia contaminata est Dina filia eius *et tacuit Iacob, usquequo uenirent filii eius*, non dicitur Istrahel.

Sed et tu, ut dixi, similia, si obserues, inuenies.

In praesenti igitur lectione non Iacob, sed Istrahel dicit : *Magnum mihi est, si adhuc filius meus Ioseph uiuit.* Sed et cum uenit ad puteum iuramenti et *offert hostiam Deo patris sui Isaac*, non Iacob dicitur, sed Istrahel. Verum si requiras, cur in uisu nocte loquens ad eum Deus non dicit Istrahel Istrahel, sed *Iacob Iacob*, forte propter hoc quia nox erat et adhuc per uisum et nondum palam uocem Dei audire merebatur. Et cum intrat in Aegyptum, non Istrahel, sed Iacob dicitur *et filii eius cum ipso*, et cum stat *ante Pharaonem*, ut benedicat eum, non Istrahel, sed Iacob nominatur ; neque enim capiebat Pharao Istrahelis benedictionem. Et Iacob, non Istrahel est, qui dicit ad Pharaonem quia *parui et pessimi sunt dies uitae suae.* Quod utique numquam diceret Istrahel. Post haec uero non de Iacob, sed de Istrahel dicitur quia : *Vocauit filium suum Ioseph et dicit ei : Si inueni*

Când spune, spre exemplu, *„Fă-mi cunoscut numele tău!”*, cel care ignoră numele [divin] nu este numit Israel, ci Iacob. Când însă patriarhii *nu mănâncă tendonul care și-a pierdut sensibilitatea de-a lungul coapsei*, nu se spune că ei sunt fiii lui Iacob, ci fiii lui Israel. Cel care, *privind înapoi, l-a văzut pe Esau venind, și cu el patru sute de bărbați, și s-a închinat de șapte ori* în fața desfrânatului, a necredinciosului, în fața celui ce și-*a vândut* pentru un blid *drepturile sale de întâi-născut*, nu este numit Israel, ci Iacob. Și când îi oferă lui daruri și spune: *„Dacă am găsit har în fața ta, ia aceste daruri din mâinile mele, fiindcă am văzut fața ta așa cum vede cineva fața lui Dumnezeu”*, acesta nu era Israel, ci Iacob. La fel, când aude că Dina, fiica lui, a fost pângărită, Scrierea spune *și a tăcut Iacob până ce au venit fiii lui*; el nu este numit Israel.

Gn. 32,28
Gn. 32,33
Cf. Gn. 33,1
Cf. Gn. 25,33, Evr. 12,16
Gn. 33,10
Cf. Gn. 34,5

Și tu, așa cum am spus, vei găsi cazuri asemănătoare, dacă vei cerceta.

În lectura de față, așadar, nu Iacob, ci Israel spune: *„Este mare lucru pentru mine dacă Iosif, fiul meu, încă e viu”*. Și când vine la puțul jurământului și *oferă jertfă Dumnezeului tatălui său, Isaac*, nu se numește Iacob, ci Israel. Vei întreba de ce Dumnezeu, vorbindu-i în visul de noapte, nu îi spune „Israel, Israel!”, ci *„Iacob, Iacob!”*. Poate pentru că era noapte și pentru că atunci era vrednic să audă glasul lui Dumnezeu prin vis și nu încă direct. Când intră în Egipt, *și fiii lui cu el*, nu este numit Israel, ci Iacob. Când stă *înaintea faraonului*, ca să-l binecuvânteze pe el, nu este numit Israel, ci Iacob: faraonul nu a primit binecuvântarea lui Israel. Iacob, nu Israel, este cel care spune faraonului că *„zilele vieții”* lui *„sunt puține și amare”*. Căci Israel nu ar fi spus niciodată aceasta. În continuare, nu despre Iacob, ci despre Israel se spune că *l-a chemat pe fiul său, Iosif, și i-a spus lui: „Dacă am găsit har în fața ta,*

Gn. 45,28
Cf. Gn. 46,1
Cf. Gn. 46,2
Cf. Gn. 46,6
Cf. Gn. 47,7
Cf. Gn. 47,9

gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub femore meo, et facies super me misericordiam et ueritatem. Et qui adorauit super fastigium uirgae Ioseph, non erat Iacob, sed Istrahel. Tum deinde, cum benedicit filios Ioseph, Istrahel dicitur. Et cum conuocat filios suos, dicit : *Conuenite, ut adnuntiem uobis quae euenient uobis in nouissimis diebus. Congregamini filii Iacob, et audite Istrahel patrem uestrum.*

Sed fortasse requiras, quare *filii Iacob* dicuntur qui conueniunt, *Istrahel* uero dicitur qui benedicit eos. Vide ne forte hoc indicetur quod illi nondum eo usque profecerant, ut Istrahel meritis aequarentur. Et ideo illi *filii Iacob* dicuntur tamquam inferiores, ille uero qui iam perfectus erat et benedictiones futurorum conscius dabat, *Istrahel* appellatur.

Sane quod dicitur quia sepelierunt *sepultores* Aegypti non Iacob, sed Istrahel, grandis uidebitur esse quaestionis. Sed ego arbitror quod in hoc illorum uitium exponatur, quibus pro eo quod exosus erat omnis intellectus bonorum et omnis perspicacia intelligentiae caelestis, Istrahel ab iis sepeliri dicatur, quia apud impios sancti mortui sunt et sepulti.

Haec, in quantum ad praesens occurrere potuit, de differentia Iacob et Istrahel memorata sint nobis.

5. Dignum sane post haec uidetur intueri et perspicere, quae ad ipsum Istrahel per uisum Deus loquatur et quomodo eum uelut ad quosdam agones proficiscentem corroborans et cohortans mittat ad Aegyptum.

Ait enim : *Noli timere descendere in Aegyptum*, hoc est dicere : Congressurus *aduersus principatus et potestates et aduersus mundi huius* – qui figuraliter Aegyptus appellatur – *rectores tenebrarum harum* noli timere, noli trepidare. Quod et si causam scire uis quia timere non debeas, audi promissionem meam : *In gentem enim magnam faciam te ibi*,

pune mâna ta sub coapsa mea și îmi vei face milă și adevăr!”. Și cel ce s-a închinat deasupra vârfului toiagului[267] lui Iosif nu Iacob era, ci Israel. Apoi, când îi binecuvântează pe fiii lui Iosif, Israel este numit. Iar când îi cheamă pe fiii lui, spune: *„Împreună veniți ca să vă dau vouă de știre cele ce vi se vor întâmpla în cele din urmă zile! Adunați-vă, fii ai lui Iacob, și ascultați-l pe Israel, tatăl vostru!”*.

Gn. 47,29
Cf. Gn. 47,31
Cf. Gn. 48,14
Gn. 49,1-2

Dar poate vei întreba: de ce se spune că cei care se adună sunt *fiii lui Iacob*, însă cel ce îi binecuvântează pe ei este numit *Israel*? Vezi ca nu cumva aceasta să indice faptul că ei nu înaintaseră până acolo încât să-l egaleze pe Israel în merite. Și de aceea sunt numiți *fiii lui Iacob*, ca fiind inferiori; el însă, care era deja desăvârșit și dădea binecuvântări cunoscând cele viitoare, se numește *Israel*.

Desigur, va părea că implică o mare dificultate faptul că *groparii* Egiptului l-au îngropat nu pe Iacob, ci pe Israel. Dar eu socot că astfel se arată viciul celor ce urau orice înțelegere a celor bune și orice percepere a înțelesului ceresc: se spune că Israel este îngropat de către ei fiindcă la cei lipsiți de evlavie sfinții mor și sunt îngropați.

Cf. Gn. 50,3

Acestea să fie amintite, pentru moment, despre deosebirea dintre Iacob și Israel[268]!

5. După acestea pare potrivit să cercetăm și să înțelegem cele pe care Dumnezeu le spune în vis aceluiași Israel și în ce fel, întărindu-l și încurajându-l, ca plecând la luptă, îl trimite în Egipt.

Zice: *„Nu te teme să cobori în Egipt”* – adică spune aceasta: „Când vei înainta *împotriva căpeteniilor și puterilor acestei lumi și împotriva conducătorilor acestui întuneric*, care se numesc *Egipt* în mod figurat[269], nu te teme, nu tremura! Iar dacă vrei să știi și motivul pentru care nu trebuie să te temi, ascultă promisiunea mea: *Căci acolo te voi face un neam*

Gn. 46,3
Cf. Ef. 6,12

et descendam tecum in Aegyptum, et ego te reuocabo inde in finem.

Non ergo timet *descendere in Aegyptum*, non timet agones huius mundi et obsistentium daemonum subire certamina, cum quo in agones descenderit Deus. Denique audi Apostolum Paulum dicentem: *Amplius*, inquit, *ego quam omnes illi laboraui, non autem ego, sed gratia Dei mecum.* Sed et in Hierosolymis cum aduersus eum commota fuisset seditio et agonem clarissimum pro uerbo et praedicatione Domini desudaret, adstitit ei Dominus et dixit eadem, quae nunc dicuntur ad Istrahel: *Noli*, inquit, *timere, Paule, quia, sicut testificatus es de me Hierosolymis, ita te oportet et Romae testimonium dare.*

Verum ego amplius adhuc aliquid hoc in loco arbitror latere mysterii. Mouet enim me quod dixit: *In gentem magnam faciam te, et descendam tecum in Aegyptum, et inde te reuocabo in finem.* Quis est qui factus est *in gentem magnam* in Aegypto et *in finem* reuocatus est? Quantum ad Iacob illum spectat, de quo dici putatur, non uidebitur uerum. Non enim reuocatus est *in finem* de Aegypto, quippe qui defunctus in Aegypto est. Absurdum autem erit, si quis in eo reuocatum dicit a Deo Iacob, quia corpus eius reportatum est. Quod si recipiatur, non erit uerum quod *Deus non est Deus mortuorum, sed uiuorum.* Non ergo conuenit haec de corpore mortuo intelligi, sed super uiuis et uigentibus approbari.

Videamus ergo ne forte uel Domini descendentis in hunc mundum et *in gentem magnam*, hoc est in Ecclesiam ex gentibus, facti consummatisque omnibus ad Patrem regressi, uel *protoplasti* in hoc figura formetur, qui in agones descendit in Aegyptum, cum de paradisi deliciis eiectus ad huius

mare și voi coborî cu tine în Egipt și Eu te voi chema înapoi de acolo la sfârșit”. Gn. 46,3-4

Nu se teme, așadar, să *coboare în Egipt*, nu se teme să se expună luptelor acestei lumi și atacurilor demonilor potrivnici, deoarece cu el în luptă va coborî Dumnezeu. Ascultă apoi ce spune Apostolul Pavel: *Eu am lucrat mai mult decât toți aceia, dar nu eu, ci harul lui Dumnezeu care este cu mine.* 1Cor. 15,10 În Ierusalim, după ce s-a pornit o revoltă împotriva lui, în timp ce ducea o strălucită luptă pentru cuvântul și predicarea Domnului, Domnul i-a stat aproape și i-a spus aceleași care acum au fost spuse lui Israel: *„Nu te teme, Pavel, fiindcă, așa cum ai mărturisit despre Mine în Ierusalim, tot așa trebuie să dai mărturie și la Roma”.* Fp. 23,11

Însă eu cred că în acest loc se ascunde ceva încă și mai tainic. Căci mă provoacă ce a spus: *„Te voi face un neam mare și voi coborî cu tine în Egipt și te voi chema înapoi de acolo la sfârșit”.* Cine este cel Gn. 46,3-4 care s-a făcut *un neam mare* în Egipt și a fost chemat înapoi *la sfârșit*? Cât îl privește pe acel Iacob, despre care se crede că s-au spus acestea, promisiunea nu se va arăta adevărată: nu a fost chemat *la sfârșit* din Egipt, pentru că a murit în Egipt. Va fi absurd dacă cineva va spune că Iacob a fost chemat de Dumnezeu prin aceea că trupul lui a fost dus înapoi. Dacă se admite aceasta, nu va mai fi adevărat că *Dumnezeu nu este Dumnezeu al celor morți, ci al celor vii.* Mt. 22,32 Așadar, nu se potrivește ca acestea să fie înțelese despre un trup mort: sunt spuse despre cei vii și în putere.

Să vedem, așadar, dacă nu cumva în acesta [*i.e.* Iacob] arată o preînchipuire, fie a Domnului Care coboară în această lume, Care s-a făcut *un neam mare*, adică Biserica celor din neamuri, și Care, după ce toate au fost împlinite, S-a întors la Tatăl, fie a *întâiului-plăsmuit.* Acesta coboară la luptă în Egipt *Cf.* Înț. 7,1

mundi labores aerumnasque deducitur proposito sibi cum serpente certamine, cum dicitur : *Tu illius obseruabis caput et ipse tuum obseruabit calcaneum*, et iterum cum ad mulierem dicitur quia : *Ponam inimicitias inter te et ipsum, et inter semen tuum et semen illius.*

Nec tamen eos in hoc certamine positos deserit Deus, sed semper cum ipsis est. Complacet in Abel, corripit Cain ; inuocatus adest Enoch ; Noe mandat in diluuio arcam salutis exstruere ; Abraham educit *de domo patris* sui et *de cognatione* sua ; Isaac et Iacob benedicit ; filios Istrahel educit ex Aegypto. Per Moysen legem litterae scribit : per prophetas, quae deerant, implet. Hoc est esse cum iis in Aegypto.

Quod autem dicit : *Reuocabo te inde in finem*, hoc esse arbitror, sicut superius diximus, quod in fine saeculorum unigenitus Filius suus pro salute mundi usque in inferna descendit et inde *protoplastum* reuocauit. Quod enim dixit ad latronem : *Hodie mecum eris in paradiso*, hoc non illi soli dictum, sed et omnibus sanctis intellige, pro quibus in inferna descenderat.

In hoc ergo uerius quam in Iacob adimplebitur, quod dictum est quia : *Reuocabo te inde in finem.*

6. Sed et unusquisque nostrum eodem ordine atque eadem uia Aegyptum et agones ingreditur et, si mereatur, ut Deus semper maneat cum eo, faciet eum *in gentem magnam.* Magna enim gens est uirtutum numerus et iustitiae multitudo, in qua sancti quique multiplicari dicuntur et crescere.

Completur in eo etiam illud, quod dictum est quia : *Reuocabo te inde in finem.* Finis enim perfectio rerum et uirtutum consummatio ponitur. Propter hoc denique et alius quidam sanctorum dicebat : *Ne reuoces me in dimidio dierum*

când, izgonit din grădina desfătărilor, este condus la muncile și chinurile acestei lumi, când i-a fost anunțată lupta cu șarpele: *„Tu vei pândi capul lui, iar el va pândi călcâiul tău”* și când se spune iarăși femeii: *„Voi pune dușmănie între tine și el, și între sămânța ta și sămânța lui”*. *Cf.* Gn. 3,15 *Idem.*

Dumnezeu nu îi părăsește totuși pe cei puși în această luptă, ci totdeauna este cu ei. Găsește plăcere în Abel, îl condamnă pe Cain; chemat, este cu Enoh. Îi poruncește lui Noe să construiască la potop arca mântuirii; îl scoate pe Avraam *din casa părintelui* său și *din înrudirea* sa. Îi binecuvântează pe Isaac și pe Iacob; pe fiii lui Israel îi scoate din Egipt. Scrie prin Moise Legea; prin Profeți împlinește cele ce lipseau. Aceasta înseamnă „a fi cu ei în Egipt”. *Cf.* Gn. 5,22 *Cf.* Gn. 5,22 *Cf.* Gn. 6,14 *Cf.* Gn. 12,1 *Cf.* Gn. 25,11 *Cf.* Gn. 32,27 *Cf.* Ex. 14

Iar enunțul *„te voi chema înapoi de acolo la sfârșit”* cred că semnifică, după cum am spus mai înainte, că Fiul Său, Cel Unul-Născut, a coborât până la iad la sfârșitul veacurilor și de acolo l-a chemat înapoi pe cel *întâi-plăsmuit*. Căci a spus tâlharului: *„Astăzi vei fi cu Mine în rai!”*; înțelege că aceasta nu s-a spus numai aceluia, ci și tuturor sfinților pentru care coborâse în iad. Gn. 46,4 *Cf.* Ef. 4,9 *Cf.* Înț. 7,1 Lc. 23,43

Așadar, în acesta se va împlini mai degrabă decât în Iacob ceea ce s-a spus: *„Te voi chema înapoi de acolo la sfârșit”*[270].

6. Dar fiecare dintre noi intră în luptă și în Egipt, în aceeași rânduială și pe aceeași cale, și, dacă este vrednic ca Dumnezeu să rămână mereu cu el, îl va face pe el un *neam mare*. Căci neamul cel mare este numărul virtuților și mulțimea dreptății, în care se spune că sfinții cresc și se înmulțesc.

Se împlinește în fiecare chiar și ceea ce s-a scris: *„Te voi chema înapoi de acolo la sfârșit”*. Căci sfârșitul desemnează desăvârșirea lucrurilor și împlinirea virtuților. De aceea mai apoi un alt sfânt spunea: *„Să* Gn. 46,4

meorum. Et iterum magno patriarchae Abraham Scriptura testimonium perhibet quoniam *defunctus est Abraham plenus dierum*. Hoc est ergo : *Reuocabo te inde in finem*, uelut si diceret : Quoniam *certamen bonum certasti*, *fidem seruasti*, *cursum consummasti*, reuocabo te iam de hoc mundo ad beatitudinem futuram, ad perfectionem uitae aeternae, ad *iustitiae coronam quam reddet Dominus in finem saeculorum omnibus qui diligunt eum*.

7. Videamus autem quid etiam inde sentiendum sit quod dicit : *Et Ioseph ponet manus suas super oculos tuos*.

Multa quidem intra huius sermonis uelamen arcanae intelligentiae contegi arbitror sacramenta, quae contingere et pulsare alterius temporis est. Nunc interim non uidebitur absque ratione dici quod et prioribus nostris quibusdam uisum est prophetiam quandam in hoc designatam uideri : quoniam quidem de tribu Ioseph fuit Hieroboam ille qui fecit duas uaccas aureas, ut seduceret populum adorare eas, et per hoc ueluti impositis manibus suis excaecauit et clausit oculos Istrahel, ne uiderent impietatem suam, de quo dictum est : *Propter impietatem Iacob haec omnia*, *et propter peccatum domus Istrahel. Quae autem impietas Iacob? Nonne Samaria?*

Sed si qui forte neget debere ea quae sub specie pietatis futura a Deo dicta sunt ad partem uituperabilem flecti, dicemus quia uerus Ioseph, Dominus et Saluator noster, sicut corporalem manum suam posuit super oculos caeci et reddidit ei uisum quem perdiderat, ita etiam spiritales manus suas posuit super oculos legis, qui per corporalem intelligentiam scribarum et Pharisaeorum fuerant excaecati

nu mă chemi înapoi la jumătatea zilelor mele!”. Și, iarăși, Scriptura dă mărturie pentru marele patriarh Avraam: *A murit Avraam plin de zile*. Deci spune *„te voi chema înapoi de acolo la sfârșit”* ca și cum ar zice: „Fiindcă *lupta cea bună te-ai luptat, credința ai păzit, ai încheiat alergarea*, de acum te voi chema înapoi din această lume la fericirea viitoare, la desăvârșirea vieții veșnice, la *cununa dreptății pe care Domnul o va da la sfârșitul veacurilor tuturor celor ce Îl iubesc*.

Ps. 101,25

Gn. 25,8

Cf. 2Tim. 4,7

Cf. 2Tim. 4,8, Iac. 1,12

7. Să vedem ce trebuie înțeles din enunțul următor: *„Și Iosif va pune mâinile sale peste ochii tăi”*.

Gn. 46,4

Consider că multe mistere ale înțelepciunii ascunse se află dincolo de vălul acestui cuvânt; a le atinge, a le percepe cer o altă ocazie. Acum, deocamdată, nu va fi fără temei să se spună că unora dintre înaintașii noștri li s-a părut că în acest loc a fost indicată o profeție. Fiindcă din tribul lui Iosif era Ieroboam, acel Ieroboam care a făcut două vaci de aur ca să convingă poporul să li se închine. Prin aceasta, ca și cum și-ar fi pus mâinile sale peste ochii poporului, a orbit și a închis ochii lui Israel, ca să nu-și vadă lipsa de evlavie, despre care s-a spus: *Acestea toate din cauza lipsei de evlavie a lui Iacob și din cauza păcatului casei lui Israel. Care este lipsa de evlavie a lui Iacob? Oare nu Samaria*?

Cf. 3Rg. 12,28

Mih. 1,5

Dacă însă cineva va nega, eventual, că cele viitoare, care au fost spuse în chip evlavios de către Dumnezeu, trebuie întoarse spre ceea ce este de mustrat, vom spune că adevăratul Iosif, Domnul și Mântuitorul nostru, așa cum Și-a pus mâna Sa trupească pe ochii orbului și i-a redat vederea pe care o pierduse, tot așa Și-a pus mâinile Sale duhovnicești pe ochii Legii, ochi ce fuseseră orbiți din pricina înțelegerii trupești a scribilor și a fariseilor, și le-a redat lor vederea, pentru ca celor cărora Domnul

et reddidit iis uisum, ut his quibus aperit Dominus Scripturas, spiritalis in lege uisus et intellectus appareat.

Atque utinam et nobis iniciat Dominus Iesus *manus suas super oculos*, ut incipiamus et nos respicere non ea *quae uidentur*, *sed quae non uidentur*, et aperiat nobis illos oculos qui non intuentur praesentia sed futura, et reuelet nobis cordis adspectum quo Deus uidetur in spiritu, per ipsum Dominum Iesum Christum, cui *gloria et potestas in saecula saeculorum. Amen.*

le deschide Scripturile să le apară vedere și înțelegere duhovnicească în Lege. *Cf.* Lc. 24,32

O, de ne-ar pune și nouă Domnul Iisus *mâinile Sale peste ochi*, ca să începem și noi să privim nu la *cele ce se văd, ci la cele ce nu se văd*, ca să ne deschidă acei ochi care nu văd cele prezente, ci cele viitoare, și să ne descopere acea vedere a inimii prin care Dumnezeu este văzut în duh, prin Însuși Domnul Iisus Hristos, *Care are slava și stăpânirea în vecii vecilor! Amin.* 2Cor. 4,18 Ap. 5,13

Homilia XVI

De eo, quod scriptum est: *Et acquisiuit Ioseph omnem terram Aegyptiorum Pharaoni; uendiderunt enim Aegyptii terram suam Pharaoni, quia obtinuit eos fames. Et facta est terra Pharaonis, et populum sibi in seruitutem redegit, a summis finibus Aegypti usque ad summos fines eius.*

1. Secundum Scripturae fidem nullus Aegyptius liber. *Pharao* enim *populum sibi in seruitutem redegit* nec aliquem intra Aegyptiorum fines liberum dereliquit, sed in omni terra Aegypti adempta libertas est. Et propterea forte scriptum est: *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis.* Facta est ergo Aegyptus domus seruitutis, et, quod est infelicius, uoluntariae seruitutis.

Nam de Hebraeis quamuis referatur quia in seruitutem redacti sint et quia iugum dominationis erepta libertate pertulerint, *uiolenter* tamen in hoc memorantur adducti. Scriptum est enim quia: *Aegyptii abominabantur filios Istrahel et per potentiam opprimebant Aegyptii filios Istrahel uiolenter et affligebant uitam eorum in operibus duris, luto*

Omilia XVI

Despre ceea ce s-a scris: *Și a cumpărat Iosif tot pământul egiptenilor pentru faraon; căci egiptenii și-au vândut pământul lor faraonului deoarece foametea pusese stăpânire pe ei. Și pământul s-a făcut al faraonului, și și-a adus poporul în sclavie de la un hotar la altul al Egiptului.* Gn. 47,20-21

1. După mărturia Scripturii nici un egiptean nu este liber. Căci *faraonul și-a adus poporul în sclavie* și nu a mai rămas nimeni liber între hotarele Egiptului: libertatea a fost îndepărtată din întregul pământ al Egiptului. Și poate de aceea s-a scris: *„Eu sunt Domnul Dumnezeul tău, Care te-am scos pe tine din pământul Egiptului, din casa sclaviei”*. Așadar, Egiptul s-a făcut casă a sclaviei și, ceea ce este și mai trist, casă a sclaviei voluntare. Ex. 20,2

Căci atunci când Scrierea se referă la evrei, spunând că ei au fost siliți să intre în sclavie și că au suportat jugul dominației, fiindu-le smulsă libertatea, se amintește totuși că au fost aduși în această situație *prin violență*. Căci s-a scris că *egiptenii îi detestau pe fiii lui Israel și prin violență, datorită puterii [pe care o aveau asupra lor], îi chinuiau egiptenii pe fiii lui Israel și le ruinau viața în munci grele, în lut și în*

et latere, et omnibus operibus quae erant in campis, in quibus omnibus in seruitutem eos redigebant cum ui. Intende ergo diligentius quomodo Hebraei scribuntur *uiolenter* in seruitutem redacti, quibus naturalis inerat libertas, quae non iis facile uel per deceptionem aliquam, sed cum ui extorquebatur.

Pharao uero aegyptium populum facile sibi in seruitutem redegit, nec scribitur quia cum ui hoc fecerit. Procliues enim sunt Aegyptii ad degenerem uitam et cito ad omnem famulatum decidunt uitiorum. Respice ad originem generis et inuenies quod pater eorum Cham, qui nuditatem riserat patris, huiuscemodi sententiam meruit, ut filius eius Chanaan seruus esset fratribus suis, quo in eo nequitiam morum argueret conditio seruitutis. Non ergo immerito ignobilitatem generis decolor posteritas imitatur.

Hebraei uero, etiamsi in seruitutem redigantur, etiamsi tyrannidem patiantur ab Aegyptiis, *uiolenter* et necessitate patiuntur. Idcirco ergo liberantur *de domo seruitutis* et ad libertatem pristinam, quam inuiti amiserant, reuocantur. Denique etiam diuinis legibus cauetur, ut, si forte emerit quis Hebraeum puerum, non eum perpetua seruitute possideat, sed sex annis seruiat ei, septimo uero anno exeat liber. De Aegyptiis nihil tale censetur nec usquam diuina lex curam gerit libertatis aegyptiae, quia eam sponte perdiderant, sed aeterno eos conditionis iugo ac seruituti perpetuae derelinquit.

2. Haec ergo si intelligamus spiritaliter, quae sit Aegyptiorum seruitus agnoscimus, quia seruire Aegyptiis non aliud est quam obnoxium fieri carnalibus uitiis et daemonibus esse subiectum. In quod utique unumquemque non extrinsecus illata necessitas cogit, sed segnitia animi et libido ac uolup-

cărămizi și în toate lucrările câmpului; prin toate acestea îi constrângeau pe ei la sclavie, cu forța. Ia aminte, așadar, în ce fel se scrie că evreii au fost siliți spre sclavie, *prin violență*: ei posedau o libertate naturală, care nu le putea fi smulsă ușor sau prin vreo înșelăciune, ci doar cu forța. *Cf.* Ex. 1,12-14

Faraonul și-a adus însă poporul egiptean foarte ușor în sclavie: nu se scrie că ar fi făcut aceasta cu forța. Căci egiptenii sunt înclinați spre o viață josnică și cad repede în orice sclavie a viciilor. Privește la originea neamului și vei descoperi că tatăl lor este Ham, care a râs de goliciunea părintelui! A meritat *Cf.* Gn. 9,22 această hotărâre: fiul lui, Canaan, este sclav al fraților lui. Astfel, condiția de sclav dă la iveală indolența *Cf.* Gn. 9,25 moravurilor[271]. Nu pe nedrept, așadar, corupția posterității imită josnicia originii.

Evreii însă, deși sunt aduși în sclavie, deși suferă tiranie din partea egiptenilor, suferă acestea din necesitate și *prin violență*. De aceea sunt eliberați *din casa sclaviei* și sunt chemați înapoi, la libertatea de odinioară, pe care au pierdut-o involuntar. Apoi, chiar prin legile divine se garantează că, dacă cineva va cumpăra un sclav evreu, nu îl va avea pe acesta pentru totdeauna în sclavie, ci șase ani îi va sluji, iar în al cel de-al șaptelea sclavul va pleca liber. Despre *Cf.* Ex. 21,2 egipteni nu se decretează nimic asemănător: nicăieri legea divină nu poartă de grijă libertății egiptene. Fiindcă au pierdut libertatea de bună voie, i-a lăsat pe aceștia jugului veșnic al condiției [lor] și al servituții perpetue.

2. Dacă le înțelegem pe acestea în mod duhovnicesc, cunoaștem ce înseamnă sclavia egiptenilor: a sluji egiptenilor nu este altceva decât a deveni sclav viciilor carnale și a fi supus demonilor. La aceasta nimeni nu este constrâns de o necesitate adusă din afară, ci indolența spiritului și plăcerea, desfătarea

tas corporis subigit, cui se animus per socordiam subdit. Qui uero libertatis animae curam gerit et dignitatem mentis caelesti cogitatione nobilitat, iste ex filiis Istrahel est. Qui etiamsi *uiolenter* opprimatur ad tempus, non tamen libertatem suam in perpetuum perdit. Denique et Saluator noster de libertate et seruitute in Euangelio disserens ita loquitur : *Omnis*, inquit, *qui peccat, seruus est peccati*. Et iterum dicit : *Si manseritis in uerbo meo, agnoscetis ueritatem et ueritas liberos faciet uos*.

Quod si qui forte dicat nobis : quomodo ergo per Ioseph omnis terra in possessionem traditur Pharaoni et omnis ista seruitus, quam superius exposuimus ex peccati conditione susceptam, per sanctum uirum ministrata dicitur Pharaoni ? – possumus ad haec respondere quia ipse Scripturae sermo excusat sancti uiri ministerium, cum dicit quia semetipsos uendiderunt Aegyptii et possessiones suas. Non ergo ad dispensantem culpa reflectitur, ubi digna dispensatorum meritis prouidentur.

Inuenies enim tale aliquid et a Paulo fieri, cum ab eo is qui semetipsum pro foeditate actuum consortio sanctorum fecit indignum traditur Satanae, *ut discat non blasphemare*. In quo utique nemo dixerit Paulum dure egisse, qui hominem de Ecclesia eiecit et Satanae tradidit. Sed in illum sine dubio culpa refertur qui pro actibus suis hoc meruit ut non ei esset in Ecclesia locus, sed Satanae consortio mereretur adiungi. Ita ergo et Ioseph, cum nihil hebraeae libertatis, nihil istraheliticae nobilitatis in Aegyptiis prouidisset, digna seruitia digno dominatui sociauit. Ego etiam amplius aliquid dico.

Inuenies et in diuinis dispensationibus tale aliquid gestum in eo quod dicit Moyses : *Cum diuideret Excelsus gentes et distingueret fines gentium, secundum numerum angelorum*

trupului îl pun în jug: spiritul se supune lor din cauza nepăsării. Cine însă poartă de grijă libertății sufletului și face cunoscută nobleţea minţii prin cugetare cerească, acesta este dintre fiii lui Israel. Acesta, chiar dacă este copleșit *prin violență* o vreme, nu își pierde libertatea sa pentru totdeauna. Și Mântuitorul nostru, discutând despre libertate și sclavie în Evanghelie, spune: *„Oricine păcătuiește este sclav păcatului”*. Și spune iarăși: *„Dacă veți rămâne în cuvântul Meu, veți cunoaște adevărul, iar adevărul vă va face liberi”*.

In. 8,34

In. 8,31

Cineva ne-ar putea însă întreba: cum se face că tot pământul este dat în posesia faraonului de către Iosif? Cum se face că toată această înrobire, pe care mai sus am arătat-o primită, din pricina condiției păcatului, a fost dusă la îndeplinire de un bărbat sfânt pentru faraon? Putem răspunde la aceasta că însuși cuvântul Scripturii scuză această slujire a bărbatului sfânt: egiptenii s-au vândut pe ei și proprietățile lor. Vinovăția nu cade, așadar, pe cel ce administrează, când sunt îndeplinite cele demne de faptele celor administrați.

Vei descoperi că ceva asemănător a fost făcut și de către Pavel: cel care, prin urâciunea faptelor lui, s-a făcut pe sine nedemn de tovărășia sfinților este dat Satanei, *ca să învețe să nu blasfemieze*. Nimeni nu va spune că Pavel a acționat în această situație cu severitate, el, care a scos un om din Biserică și l-a dat Satanei. Căci vinovăția se raportează la cel care a meritat aceasta pentru faptele lui: nu în Biserică i-a fost locul, ci merita să fie adăugat adunăturii Satanei. La fel a procedat și Iosif: după ce a văzut că nimic din libertatea iudaică, nimic din nobleţea israelitică nu se află în egipteni, a întovărășit pe sclavi stăpânului pe care îl meritau. Eu voi spune chiar ceva mai mult.

Cf. 1Cor. 5,5, 1Tim. 1,10

Vei descoperi și în dumnezeiasca iconomie o faptă asemănătoare când Moise spune: *„Când Cel*

Dei posuit eas, et facta est pars Domini Iacob, funiculus hereditatis eius Istrahel. Vides ergo quoniam pro meritis unicuique genti angelorum statuitur principatus, *pars* autem *Domini* gens efficitur Istrahel.

3. Post haec sequitur : *Vendiderunt*, inquit, *Aegyptii terram suam Pharaoni, obtinuit enim eos fames.*

Vituperatio mihi uidetur et in hoc Aegyptiorum contineri. Non enim facile de Hebraeis scriptum inuenias quia *obtinuit eos fames.* Licet enim scriptum sit quia *inualuit fames super terram*, non tamen scriptum est quia obtinuit fames Iacob aut filios eius, sicut de Aegyptiis dicitur quia *obtinuit eos fames.* Quamuis enim ueniat etiam ad iustos fames, non tamen obtinet eos ; propter quod et gloriantur in ea, sicut Paulus inuenitur libenter gratulari in huiuscemodi passionibus, cum dicit : *In fame et siti, in frigore et nuditate.* Quod ergo iustis exercitium uirtutis est, hoc iniustis poena peccati est.

Denique etiam in Abrahae temporibus scriptum est quia : *Facta est fames super terram et descendit Abraham in Aegyptum habitare ibi, quoniam inualuerat fames super terram.* Et utique si, ut quidam putant, incaute et imperite esset sermo Scripturae diuinae compositus, potuerat dicere quia descendit Abraham in Aegyptum habitare ibi, quia inualuerat super eum fames. Sed intuere quanta distinctione utitur sermo diuinus, quanta cautela. Cum de sanctis refert, famem dicit inualuisse *super terram* ; cum de iniustis, ipsos fame dicit obtentos. Neque ergo Abraham neque Iacob neque filios eorum obtinet fames. Sed et si inualescat, *super terram* dicitur inualescere. Et temporibus Isaac nihilominus scriptum est quia : *Facta est fames super terram, praeter*

Preaînalt a despărțit neamurile și a deosebit hotarele neamurilor, după numărul îngerilor lui Dumnezeu le-a pus pe ele, iar Iacob s-a făcut partea Domnului și Israel funia moștenirii lui". Vezi, așadar, că după merit este stabilit domeniul îngerilor pentru fiecare neam; partea Domnului se face neamul lui Israel. Dt. 32,8-9

3. După acestea Scrierea continuă: *Au vândut egiptenii pământul lor faraonului, căci foametea a pus stăpânire pe ei.* Gn. 47,20

Mi se pare că și aici este conținută o mustrare pentru egipteni. Căci cu greu vei descoperi scris despre evrei că „foametea a pus stăpânire pe ei". Deși s-a scris că *foametea a crescut pe pământ*, totuși nu s-a scris că foametea a pus stăpânire pe Iacob sau pe fiii lui, așa cum se spune despre egipteni: *foametea a pus stăpânire pe ei*. Deși foametea vine și peste cei drepți, totuși nu îi stăpânește; din această cauză se și slăvesc în ea, după cum Pavel găsește să mulțumească cu bucurie în mijlocul unor încercări de acest fel: *În foame*[272] *și sete, în frig și goliciune*. Ceea ce este exercițiu al virtuții pentru cei drepți se face, pentru cei nedrepți, pedeapsă pentru păcat. *Cf.* Gn. 43,1 *Cf.* 2Cor. 11,27

S-a mai scris că și în vremea lui Avraam *s-a făcut foamete pe pământ și a coborât Avraam în Egipt ca să locuiască acolo, fiindcă foametea crescuse pe pământ.* Dacă, după cum consideră unii, textul Scrierii sfinte ar fi fost compus neglijent și neîndemânatic[273], ar fi spus: „Avraam a coborât în Egipt ca să locuiască acolo fiindcă foametea crescuse peste el". Observă însă acribia și precauția Cuvântului divin! Când relatează despre sfinți, spune că foametea crescuse *pe pământ*; când se referă la cei nedrepți, spune că sunt stăpâniți de foame. Așadar, foametea nu îi stăpânește nici pe Avraam, nici pe Iacob, nici pe fiii lor. Dacă ea crește, se spune că *pe pământ* crește. Și în vremea lui Isaac la fel este scris: *S-a făcut foamete* Gn. 12,10

illam famem priorem, quae facta est temporibus Abrahae. In tantum autem non potest obtinere fames Isaac, ut dicat ad eum Dominus : *Noli descendere in Aegyptum, sed habita in terra quamcumque ostendero tibi, et in ea habita, et ego ero tecum.*

Secundum hanc, ut arbitror, obseruantiam longe post ista tempora propheta dicebat : *Iuuenis fui et senui et non uidi iustum derelictum nec semen eius quaerens panes.* Et alibi : *Non occidet Dominus fame animam iustam.* Ex quibus omnibus declaratur terram quidem posse pati famem et eos *qui terrena sapiunt.* Quorum autem iste cibus est, ut *faciant uoluntatem Patris qui in caelis est*, et quorum animam *panis* ille alit *qui de caelo descendit*, numquam possunt famis inedia laborare.

Idcirco ergo obseruanter Scriptura diuina non dicit eos fame obtineri, quibus nouit esse scientiam Dei et cibum caelestis praeberi sapientiae. Sed et in tertio Regnorum libro similem de relatione famis inuenies habitam esse cautelam, ubi, cum fames inualuisset super terram dicente Elia ad Achab : *Viuit Dominus Deus uirtutum, Deus Istrahel, in cuius conspectu steti, si in his annis ros uel pluuia fuerit super terram, nisi per sermonem oris mei*, post haec mandatur a Domino coruis ut pascant prophetam et ut aquam bibat de torrente Chorrat. Et iterum in Sarepta Sidoniae mandatur mulieri uiduae pascere prophetam, ut cui non amplius quam unius diei supererat uictus, largiendo indeficiens fieret et multipliciter abundaret exhaustus. *Hydria* enim *farinae* et *capsaces olei* secundum uerbum Domini non defecit pascendo prophetam.

Similia quoque inuenies etiam in temporibus Elisaei, cum filius Iader, rex Syriae, adscendit aduersum Samariam et obsedit eam : *Et facta est*, inquit, *fames magna in Samaria, usquequo efficeretur caput asini quinquaginta siclis argenti*

pe pământ, peste acea primă foamete care s-a făcut în zilele lui Avraam. Atât de departe de Isaac este jugul foametei, încât Domnul îi spune: *„Nu coborî în Egipt, ci locuiește în pământul pe care ți-l voi arăta, și locuiește în acesta, și Eu voi fi cu tine!”.* Gn. 26,1 Gn. 26,2-3

Urmând acestor considerații, cred, profetul spunea, cu mult timp după aceasta: *Tânăr am fost și am îmbătrânit și nu am văzut drept părăsit, și nici sământa lui căutând pâini.* La fel în alt loc: *Nu va omorî Domnul cu foame sufletul drept.* Din toate acestea se arată că pământul și cei care *gustă cele pământești* pot pătimi foamete. Însă cei care au drept hrană *să facă voia Tatălui care este în ceruri*, cei al căror suflet este hrănit de pâinea *care a coborât din cer* niciodată nu pot suferi privațiunile foametei. Ps. 36,25 Prov. 10,3 *Cf.* Flp. 3,19 *Cf.* Mt. 7,21 *Cf.* In. 6,51

Din acest motiv, așadar, cu tâlc spune Scrierea divină că cei care au știința lui Dumnezeu, cei cărora li se oferă hrana înțelepciunii divine nu sunt stăpâniți de foame. Și în cartea a treia a Regilor vei descoperi că a fost folosită o acribie asemănătoare în legătură cu o foamete. După ce foametea crescuse pe pământ, Ilie spune lui Ahab: *„Viu este Domnul, Dumnezeul virtuților, Dumnezeul lui Israel, în privirea căruia am stat, dacă în acești ani va fi rouă sau ploaie pe pământ, [altfel] decât prin cuvântul gurii mele!”.* După acestea Domnul poruncește corbilor să-l hrănească pe profet și să bea apă din torentul Horrat. Și iarăși se poruncește, în Sarepta Sidonului, unei femei văduve să-l hrănească pe profet. Hrană nu-i rămăsese acesteia decât pentru o zi. Împărțind-o însă, hrana nu se mai termină; sfârșită, prisosește. Căci, după cuvântul Scripturii, *vasul cu făină* și *urciorul cu ulei* nu s-au sfârșit cât timp profetul a fost hrănit. 3Rg. 17,1 *Cf.* 3Rg. 17,2 sqq.

Asemenea acestora vei descoperi și în vremea lui Elisei, când fiul lui Iader, regele Siriei, urcă împotriva Samariei și o asediază. Spune Scriptura: *Și s-a făcut foamete mare în Samaria, până acolo încât un cap*

et quartarium stercoris columbini quinque argenteis. Sed subito, per uerbum prophetae fit mira conuersio dicentis : *Audi uerbum Domini. Haec dicit Dominus : Sicut haec hora crastino, mensura similaginis siclo uno et duae mensurae hordei siclo uno in portis Samariae erunt.*

Vides ergo ex his omnibus quid colligatur : quia, cum terram fames obtineat, non solum non obtinet iustos, sed medela potius per eos intentatae cladi defertur.

4. Cum ergo uideas huiusmodi obseruantiam in omnibus paene Scripturae sanctae locis integre custodiri, conuerte haec ad tropicum et allegoricum sensum, quem ipsorum nihilominus prophetarum sermonibus edocemur. Unus enim ex duodecim prophetis aperte et euidenter spiritalem dici famem nudo sermone pronuntiat dicens : *Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, et emittam famem super terram, non famem panis neque sitim aquae, sed famem audiendi uerbum Domini.*

Vides quae sit fames quae obtinet peccatores ? Vides quae sit fames quae inualescat super terram ? Qui enim de terra sunt et *terrena sapiunt* et non possunt *percipere quae sunt Spiritus Dei, famem uerbi Dei* patiuntur, legis mandata non audiunt, correptiones prophetarum nesciunt, apostolicas consolationes ignorant, non sentiunt Euangelii medicinam. Et ideo merito de his dicitur quia : *Inualuit fames super terram.*

Iustis autem et *in lege* Domini *meditantibus die ac nocte sapientia praeparat mensam suam, occidit uictimas suas, miscet in cratere uinum suum et summa uoce clamat,* non ut

de măgar făcea cincizeci de sicli de argint și un sfert de găinați de porumbel cinci [sicli] de argint. Dar deodată se petrece o schimbare miraculoasă, prin cuvântul profetului: *Ascultă cuvântul Domnului! Acestea spune Domnul: „Mâine, la această oră, la porțile Samariei o măsură de făină fină va fi un siclu iar două măsuri de orz vor fi un siclu”.* 4Rg. 6,25 4Rg. 7,1

Observă, așadar, ce rezultă din toate acestea: atunci când foametea stăpânește *pământul*, nu numai că ea nu-i stăpânește pe drepți, dar prin ei se oferă cel mai bun leac împotriva nenorocirii iminente.

4. Când vezi, așadar, că este păzită fără atingere în aproape toate locurile Scrierii sfinte această constanță, întoarce-le pe acestea spre înțelesul figurat și alegoric, pe care îl învățăm, nu mai puțin, prin chiar cuvintele profeților. Căci unul din cei doisprezece profeți declară deschis și clar, cu o exprimare precisă, că se vorbește despre o foamete duhovnicească atunci când spune: *„Iată, zilele trec”, spune Domnul, „și voi trimite foamete pe pământ, nu foame de pâine și nici sete de apă, ci foame de a asculta cuvântul Domnului”.* Am. 8,11

Vezi care este foamea care îi stăpânește pe cei păcătoși? Vezi care este foametea care crește pe pământ? Căci cei care sunt din pământ, care *gustă cele pământești* și nu pot *percepe cele ce sunt ale Duhului lui Dumnezeu*, aceștia pătimesc *foamea cuvântului lui Dumnezeu*: nu aud poruncile Legii, nu cunosc avertismentele Profeților, ignoră încurajările Apostolilor, nu recunosc leacul Evangheliei. Și de aceea pe merit se spune despre ei: *foametea a crescut pe pământ*[274]. *Cf.* Flp. 3,19 *Cf.* 1Cor. 2,14 Gn. 43,1

Dimpotrivă, celor drepți, *celor ce meditează întru Legea Domnului zi și noapte, înțelepciunea le-a pregătit masa sa, a înjunghiat victimele sale, a amestecat în pocal vinul ei și strigă cu glas mare*: nu ca să *Cf.* Ps. 1,2 *Cf.* Prov. 9,2-6

omnes ueniant, non ut abundantes, non ut diuites neque ut sapientes huius mundi deuertant ad se, sed *si qui sunt*, inquit, *inopes sensu*, *ueniant ad me*; id est si qui sunt *humiles corde*, qui a Christo didicerint *mites esse et humiles corde* – quod alibi dicitur *spiritu pauperes*, sed fide diuites –, isti conueniunt ad epulas sapientiae et dapibus eius refecti depellunt famem quae *inualescit super terram*.

Vide ergo et tu ne forte inueniaris Aegyptius et obtineat te fames, ne forte saeculi actibus occupatus aut auaritiae uinculis strictus aut luxuriae effusione resolutus alienus efficiaris a sapientiae cibis, qui semper in Dei ecclesiis exhibentur. Si enim auertas auditum ab his quae uel leguntur in Ecclesia uel disputantur, sine dubio *famem uerbi Dei* patieris. Si uero de Abraham stirpe descendas et nobilitatem istrahelitici generis custodias, pascit te semper lex, pascunt prophetae, exhibent tibi et Apostoli opulenta conuiuia. In sinibus quoque Abraham et Isaac et Iacob, *in regno Patris* recumbere te inuitabunt Euangelia, ut ibi manduces *de ligno uitae* et bibas uinum de *uite uera*, *uinum nouum cum Christo in regno Patris eius*. Ab his enim cibis non possunt ieiunare nec famem pati *filii sponsi*, *donec cum ipsis est sponsus*.

5. Refertur sane in consequentibus quoniam terra sacerdotum aegyptiorum non sit in seruitutem redacta Pharaoni neque cum ceteris Aegyptiis uendiderint semetipsos, sed quia extrinsecus acceperint uel frumenta uel munera non ab Ioseph, sed ab ipso Pharaone, et *propter hoc* tamquam familiariores ceteris *non uendiderint terram suam* Pharaoni. Sed per hoc nequiores esse ceteris ostenduntur, qui pro nimia familiaritate, quae eis est cum Pharaone, nihil immu-

vină toți, nu ca să vină cei bogați ori cei îmbelșugați, și nici ca înțelepții acestei lumi să se abată pe la ea, ci ca *„cei ce sunt săraci în înțelegere să vină la mine”*, adică cei *smeriți cu inima*, care au învățat de la Hristos să fie *blânzi și smeriți cu inima* – aceștia se numesc în alt loc *săraci cu duhul*, dar bogați în credință. Aceștia vin la ospățul înțelepciunii și alungă, refăcuți prin banchetele ei, *foametea care crește pe pământ*.

Cf. Prov. 9,4, Mt. 11,25

Cf. Mt. 11,29
Cf. Mt. 5,3, Iac. 2,5

Vezi ca nu cumva și tu să fii descoperit egiptean și să te stăpânească și pe tine foamea! Vezi ca nu cumva să te faci străin bucatelor înțelepciunii care se prezintă totdeauna în bisericile lui Dumnezeu, ocupat fiind cu faptele veacului, ori legat cu lanțurile zgârceniei, ori moleșit prin risipa exceselor! Căci dacă îți depărtezi auzul de cele care se citesc sau se explică în Biserică, vei pătimi, neîndoielnic, *foame de cuvântul lui Dumnezeu*. Dacă însă cobori din stirpea lui Avraam și păzești nobletea neamului israelitic, Legea veșnic te hrănește, Profeții te hrănesc, Apostolii îți prezintă banchete bogate. Evangheliile te vor invita să te întinzi pentru ospăț în sânurile lui Avraam, ale lui Isaac, ale lui Iacob, *în împărăția Tatălui*, ca să mănânci acolo *din copacul vieții* și să bei vin *din adevărata viță, vin nou, cu Hristos în împărăția Tatălui Său*. Căci *fiii mirelui, cât timp mirele este cu ei*, nu pot posti și nici pătimi foame de aceste bucate.

Cf. Mt. 8,11
Cf. Ap. 2,7
Cf. In. 15,1
Cf. Mt. 26,29
Cf. Lc. 5,34, Mt. 9,15

5. Cu înțelepciune Scrierea relatează apoi că pământul preoților egipteni nu a fost aservit faraonului, iar ei nu s-au vândut pe ei înșiși odată cu ceilalți egipteni. Au luat provizii sau daruri din afară, nu de la Iosif, ci de la faraonul însuși, și *de aceea*, considerați mai apropiați de faraon decât ceilalți, *nu au vândut* acestuia *pământul lor*. Prin aceasta sunt arătați mai nedrepți decât ceilalți: pentru familiaritatea excesivă pe care o au cu faraonul nu primesc

Cf. Gn. 47,22

tationis recipiunt, sed permanent in mala possessione. Et sicut his qui in fide et sanctitate profecerant dicit Dominus : *Iam non dico uos seruos, sed amicos*, ita dicit et istis Pharao, tamquam qui ad summum gradum nequitiae et ad sacerdotium perditionis adscenderint : *Iam uos non dico seruos, sed amicos*.

Denique uis scire quid intersit inter sacerdotes Dei et sacerdotes Pharaonis ? Pharao terras concedit sacerdotibus suis ; Dominus autem sacerdotibus suis partem non concedit in terra, sed dicit iis : *Ego sum pars uestra*. Obseruate ergo, qui haec legitis, omnes Domini sacerdotes, et uidete quae sit differentia sacerdotum, ne forte, qui partem habent in terra et terrenis cultibus ac studiis uacant, non tam Domini quam Pharaonis sacerdotes esse uideantur. Ille est enim qui uult sacerdotes suos habere possessiones terrarum et exercere agri, non animae culturam, ruri et non legi operam dare. Christus autem Dominus noster sacerdotibus suis quid praecipit, audiamus. *Qui non*, inquit, *renuntiauerit omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus*.

Contremisco haec dicens. Meus enim primo omnium, meus, inquam, ipse accusator exsisto, meas condemnationes loquor. Negat Christus suum esse discipulum quem uiderit aliquid possidentem et eum qui non *renuntiat omnibus quae possidet*. Et quid agimus ? Quomodo haec aut ipsi legimus aut populis exponimus, qui non solum non renuntiamus his quae possidemus, sed et acquirere uolumus ea quae numquam habuimus antequam ueniremus ad Christum ? Numquidnam, quia nos redarguit conscientia, tegere et non proferre quae scripta sunt possumus ? Nolo duplicati criminis fieri reus. Confiteor et palam populo audiente confiteor haec scripta esse, etiamsi nondum implesse me noui.

nimic în schimb, ci rămân în proastă proprietate. Și după cum Domnul le spune celor care au înaintat în credință și sfințenie *„de acum nu vă mai numesc pe voi sclavi, ci prieteni”*, tot așa și faraonul le spune acestora, ca celor ce au ajuns la cel mai mare grad al răutății și la preoția pierzaniei: *„De acum nu vă mai numesc pe voi sclavi, ci prieteni”*.

Cf. In. 15,15

Idem.

Vrei să știi, pe scurt, ce deosebește preoții lui Dumnezeu de preoții faraonului? Faraonul dă pământuri preoților săi; Domnul însă nu în pământ dă parte preoților săi, ci le spune: *„Eu sunt partea voastră”*. Priviți-i voi, cei care citiți[275] acestea, pe toți preoții Domnului, și vedeți care este deosebirea dintre preoți: cei ce au parte în pământ și își dedică timpul cultivării pământului și îndeletnicirilor pământești nu par a fi mai degrabă preoți ai faraonului decât ai Domnului? Doar faraonul vrea ca preoții lui să aibă stăpânire peste pământuri și să lucreze câmpul, și nu cultura sufletului, să se îngrijească de brazdă, și nu de Lege. Să ascultăm însă ce poruncește Hristos, Domnul nostru, preoților Lui: *„Cine nu va renunța la toate cele pe care le stăpânește nu poate fi ucenicul Meu”*.

Cf. Nm. 18,20

Lc. 14,33

Încep să tremur spunând acestea. Căci, înaintea tuturor, eu sunt, chiar eu sunt acuzatorul meu. Eu îmi rostesc condamnarea mea. Hristos neagă că este ucenic al Său cel care a văzut că stăpânește ceva și *nu renunță la toate pe care le stăpânește*. Ce facem noi? Cum le citim pe acestea, cum le explicăm poporului, noi, care nu numai că nu renunțăm la cele pe care le stăpânim, dar vrem să le dobândim pe cele pe care nicidecum nu le-am avut înainte de a veni spre Hristos? Putem oare să ascundem, să nu arătăm cele care au fost scrise, câtă vreme conștiința[276] ne-a dovedit falsitatea? Nu vreau să mă fac vinovat de o îndoită crimă. Mărturisesc, și mărturisesc în fața poporului ce ascultă: acestea au fost scrise, chiar

Sed ex hoc saltem commoniti festinemus implere, festinemus transire a sacerdotibus Pharaonis, quibus terrena possessio est, ad sacerdotes Domini, quibus in terra pars non est, quibus *portio Dominus* est.

Talis enim erat et ille qui dicebat : *Tamquam egentes, multos autem locupletantes, ut nihil habentes et omnia possidentes.* Paulus hic est qui in talibus gloriatur.

Vis audire quid etiam Petrus de se ipse pronuntiet ? Audite eum cum Iohanne pariter profitentem et dicentem : *Aurum et argentum non habeo, sed quod habeo, hoc tibi do. In nomine Iesu Christi surge et ambula.* Vides sacerdotum Christi diuitias, uides nihil habentes quanta et qualia largiuntur. Istas opes largiri non potest terrena possessio.

6. Contulimus sacerdotes sacerdotibus ; nunc, si uidetur, et populum aegyptium populo istrahelitico conferamus.

Dicitur enim in consequentibus quia post famem et seruitutem populus aegyptius quintas offerat Pharaoni ; e contrario uero istraheliticus populus decimas offert sacerdotibus. Vide et in hoc Scripturam diuinam ingenti ratione subnixam. Vide aegyptium populum quinario numero tributa pendentem : quinque enim sensus corporei designantur, quibus carnalis populus seruit ; semper enim Aegyptii uisibilibus rebus et corporalibus obsequuntur. At uero istraheliticus populus honorat decadam perfectionis numerum ; decem enim uerba legis accepit et decalogi uirtute constrictus ignota mundo huic sacramenta diuina largitione suscepit. Sed et in Nouo Testamento similiter uenerabilis est decas, sicut et fructus spiritus denis exponitur germinare uirtutibus et seruus fidelis de negotiationis suae lucris decem mnas offert domino et decem ciuitatium accipit potestatem.

dacă știu că până acum nu le-am îndeplinit. Puși însă pe gânduri, să ne grăbim ca măcar acum să le îndeplinim, să ne grăbim să trecem din rândul preoților faraonului, a căror stăpânire este pământească, în rândul preoților Domnului, a căror parte nu este în pământ, a căror *parte* este *Domnul*.

Cf. Ps. 118,57

Căci astfel era și cel ce spunea: *Ca lipsiți [fiind noi], îmbogățind însă pe mulți, ca nimic având și pe toate stăpânindu-le*. Pavel este cel care se slăvește astfel.

2Cor. 6,10

Vrei să auzi ce spune și Petru despre sine? Ascultați-l pe el, mărturisind împreună cu Ioan și spunând: *„Aur și argint nu am, dar ce am aceasta îți dau. În numele lui Iisus Hristos, ridică-te și mergi!”*. Vezi bogățiile preoților lui Hristos? Vezi câte și ce fel de daruri oferă, nimic având? Stăpânirea pământească nu poate dărui aceste bunuri.

Fp. 3,6

6. Am comparat preoți cu preoți; să comparăm acum, vă rog, și poporul egiptean cu poporul israelit.

Se spune în continuare că, după foamete și sclavie, poporul egiptean oferă a cincea parte din veniturile sale faraonului; dimpotrivă, poporul israelit oferă zeciuială preoților. Ia aminte că și în acest loc Scrierea divină s-a sprijinit pe un temei important! Poporul egiptean plătește tribut după numărul cinci, căci „cinci” desemnează simțurile trupești, cărora poporul carnal le slujește. Căci întotdeauna egiptenii se supun celor vizibile și trupești. Dimpotrivă, poporul israelit onorează decada, numărul perfecțiunii[277]: și-a asumat zece enunțuri ale Legii, prin puterea Decalogului, și a primit misterele ascunse acestei lumi prin dar divin. Și în Noul Testament decada este, la fel, de cinste: roadele Duhului încolțesc în zece virtuți, iar sluga credincioasă oferă Domnului zece mine drept câștig al lucrării sale, primind conducerea a zece cetăți.

Gn. 47,24

Cf. Gal. 5,22

Cf. Lc. 19,16-17

Verum quia unus auctor est omnium et fons et *initium* unus est Christus, idcirco et populus decimas quidem ministris et sacerdotibus praestat, primogenita uero offert *primogenito omnis creaturae* et initia *initio* omnium, de quo scriptum est : *Qui est initium, primogenitus omnis creaturae.*

Vide ergo ex his omnibus differentiam populi Aegyptiorum et populi Istrahel et differentiam sacerdotum Pharaonis et sacerdotum Domini, et, discutiens temetipsum, peruide de quo populo sis et cuius ordinis sacerdotium teneas. Si adhuc carnalibus sensibus seruis, si adhuc quinario numero uectigal exsoluis et respicis ea quae *uisibilia* et *temporalia* sunt et non respicis ea quae *inuisibilia* et *aeterna* sunt, de aegyptio te populo esse cognosce. Si uero decalogum legis et decadam Noui Testamenti, quam supra exposuimus, semper ante oculos habes et de his decimas offers et primogenita sensus tui in fide immolas *primogenito ex mortuis* et initia tua refers ad *initium* omnium, *uerus Israelita es, in quo dolus non est.*

Sed et sacerdotes Domini, si semetipsos discutiant et a terrenis actibus liberi sint et a possessione mundana, uere possunt dicere ad Dominum quia : *Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te* atque audire ab eo quia : *Vos, qui secuti estis me, in regeneratione omnium, cum uenerit Filius hominis in regno suo, sedebitis et uos supra duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Istrahel.*

7. Post haec uideamus, quid dicit Moyses : *Et habitauit*, inquit, *Istrahel in Aegypto, in terra Gessen.* Interpretatur autem Gessen proximitas uel propinquitas. Per quod ostenditur quia, etiamsi in Aegypto habitet Istrahel, non tamen longe est a Deo, sed proximus est ei et coniunctus, sicut

Fiindcă unul este Autorul tuturor, iar izvor și început unul este, Hristos, de aceea și poporul oferă zeciuială slujitorilor și preoților: pe cele ce sunt întâi-născute le oferă însă *Întâiului născut al întregii creaturi*, iar pe cele de început *Începutului* tuturor, despre care s-a scris: *Care este Începutul, Întâiul născut al întregii creaturi.*

Cf. Col. 1,15
Col. 1,18
Col. 1,15

Observă, așadar, din toate acestea deosebirea dintre poporul egiptenilor și poporul lui Israel, dintre preoții faraonului și preoții Domnului: intrând în tine însuți, caută atent din care popor ești și cărei rânduieli preoțești îi aparții! Dacă slujești încă simțurilor carnale, dacă plătești încă impozit după numărul cinci, dacă le privești *pe cele care sunt văzute* și *vremelnice* și nu *pe cele ce sunt nevăzute* și *veșnice*, cunoaște că ești din poporul egiptean! Dacă ai însă veșnic în fața ochilor Decalogul Legii și decada Noului Testament, pe care am explicat-o mai înainte, dacă oferi din acestea zeciuială, dacă jertfești, în credință, cele întâi născute ale simțului tău celui *Întâi născut din morți*, dacă întorci principiile tale spre Principiul tuturor, *ești adevărat israelit, în care nu este vicleșug.*

Cf. 2Cor. 4,18
Col. 1,18

Și preoții Domnului, dacă vor intra în ei înșiși, dacă vor fi liberi de fapte pământești și de stăpâniri lumești, vor putea spune, după adevăr, Domnului: *„Iată, noi am lăsat toate și Te-am urmat!”*. Astfel vor putea auzi de la El: *„Voi, care Mi-ați urmat, la învierea tuturor, când va veni Fiul Omului în împărăția Sa, veți ședea și voi pe douăsprezece tronuri, judecând cele douăsprezece triburi ale lui Israel”*.

Cf. In. 1,47
Mt. 19,27
Mt. 19,28

7. Să vedem ce spune Moise după acestea: *Și a locuit Israel în Egipt, în pământul Gesen*. Gesen se tâlcuiește „apropiere” sau „vecinătate”. Prin aceasta se arată că, deși Israel locuiește în Egipt, totuși nu este departe de Dumnezeu, ci Îi este aproape și unit

Gn. 47,27

etiam ipse dicit quia : *Ego descendam tecum in Aegyptum, et ero tecum.*

Et nos ergo etiam si uidemur in Aegyptum descendisse, etiam si in carne positi agones mundi huius et certamina sustinemus, etiam si inter eos habitamus qui deseruiunt Pharaoni, tamen si prope Deum simus, si in mandatorum eius meditatione uersemur et *praecepta eius ac iudicia* perquiramus – hoc est enim esse prope Deum semper, quae Dei sunt cogitare, *quae Dei sunt quaerere* – et Deus semper erit nobiscum, per Christum Iesum Dominum nostrum, *cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.*

cu El, după cum El Însuși spune: *„Eu voi coborî cu tine în Egipt și voi fi cu tine”*. Gn. 46,4; 26,3

Și noi, așadar, chiar dacă se pare că am coborât în Egipt, chiar dacă, puși în trup, rezistăm luptelor și asalturilor acestei lumi, chiar dacă locuim între cei ce slujesc faraonului, dacă vom fi totuși aproape de Dumnezeu, dacă vom sta în cugetarea poruncilor Lui și vom căuta *preceptele și judecățile Lui* – căci a fi mereu aproape de Dumnezeu înseamnă a cugeta la cele ce sunt ale lui Dumnezeu, *a căuta cele care sunt ale lui Dumnezeu* – atunci și Dumnezeu va fi totdeauna cu noi, prin Hristos Iisus, Domnul nostru, *Care are slava în vecii vecilor. Amin.* *Cf.* Dt. 12,1 *Cf.* Flp. 2,21 *Cf.* Gal. 1,5

Comentarii la Geneză

*

Commentaria in Genesim

1. Ex *Praefatione*

1. Nisi omni modo pigri essemus, ac desides ne ad inquirendum quidem accedere Domino et Saluatore nostro ad hoc nos prouocante, profecto reuocassemus pedem, considerantes quod longe simus ab ea magnitudine spiritalis intelligentiae, qua de tam magnis rebus inuestigari debeat intellectus.

<Et paulo post :>

Si cui uero in disceptatione profundum aliquid occurrerit, de hoc dicendum quidem est, sed non cum omni affirmatione. Hoc enim aut temerarii hominis est, et eius qui sensum humanae infirmitatis perdiderit, oblitusque sui sit ; aut certe perfectorum uirorum, et eorum qui confidenter se sciant ab ipso Domino Iesu didicisse, id est, a uerbo ueritatis, et ab ipsa sapientia per quam omnia facta sunt, agnouisse ; uel eorum qui diuina responsa ingressi turbinem et caliginem ubi ipse Deus est, coelitus acceperunt, in quod uix ille Moyses ingressus uel intelligere talia potuit uel proferre. Nos uero pro eo solo quod mediocriter licet, credimus tamen Domino Iesu Christo, et eius gloriamur esse discipuli, nec tamen audemus dicere quod facie ad faciem ab ipso traditam susceperimus intelligentiam eorum quae in diuinis libris referuntur : quae quidem certus sum quod ne ipse quidem mundus pro uirtute ac maiestate sensuum capere potest. Propter quod pronuntiare quidem de his quae dicimus, sicut apostoli potuerunt, non audemus :

1. Din *Prefață*[1]

1. Dacă am fi leneși și nicidecum doritori să ajungem la cercetarea a ceea ce Domnul și Mântuitorul ne provoacă, fără îndoială că ar fi mai bine să ne retragem, înțelegând că suntem departe de acea mărime a înțelegerii duhovnicești prin care mintea trebuie să cerceteze atât de adânci lucruri.

[Și apoi, după câteva rânduri:]

Dacă îi iese înainte cuiva, în cercetare, ceva profund, trebuie să vorbească despre aceasta, fără a-i acorda însă necondiționat asentimentul[2]. Căci aceasta îi este propriu unui om temerar, care și-a pierdut simțul neputinței omenești și de sine a uitat. Ori, desigur, [este propriu] celor desăvârșiți, care sunt încredințați, cu tărie, că au fost învățați de Însuși Domnul Iisus, cunoscând adică aceasta de la Cuvântul adevărului și de la Însăși înțelepciunea prin care toate s-au făcut. Ori [aceasta le este propriu] celor care au primit dumnezeiești cuvinte intrând în nor și în întuneric, în care, intrând, vestitul Moise a putut să le înțeleagă sau să le dezvăluie. Nouă ni s-a îngăduit, pe bună dreptate, mai puțin decât aceasta. Credem totuși în Domnul Iisus Hristos și ne lăudăm că suntem ucenicii Lui. Nu îndrăznim însă a spune că am primit înțelegerea dăruită față către față celor despre care se vorbește în Cărțile Sfinte, căci sunt sigur că lumea întreagă nu o poate cuprinde din cauza adâncimii și măreției tâlcurilor. Din acest motiv nu îndrăznim a spune că vorbim despre ele așa cum au putut apostolii.

Cf. Ex. 24,15

Cf. Ex. 33,11

Cf. In. 21,25

in eo autem gratias agimus, quod cum multi imperitiam suam nesciant, et motus suos incompositos et inordinatos, interdum etiam et ineptos ac fabulosos, cum omni intentione sicut sibi uidetur, quasi uerissima assertione pronuntient, nos de rebus magnis, et his quae supra nos sunt, ignorantiam nostram non ignoramus.

2. Τόμου α΄ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν

Οὐ γὰρ ὁ θεὸς πατὴρ εἶναι ἤρξατο κωλυόμενος, ὡς οἱ γινόμενοι πατέρες ἄνθρωποι, ὑπὸ τοῦ μὴ δύνασθαί πω πατέρες εἶναι. εἰ γὰρ ἀεὶ τέλειος ὁ θεός, καὶ πάρεστιν αὐτῷ δύναμις τοῦ πατέρα αὐτὸν εἶναι, καὶ καλὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα τοιούτου υἱοῦ, <τί> ἀναβάλλεται καὶ τοῦ καλοῦ ἑαυτὸν στερίσκει καί, ὡς ἔστιν εἰπεῖν, ἐξ οὗ δύναται πατὴρ εἶναι, οὐ <γίνεται πατήρ>; τὸ αὐτὸ μέντοιγε καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λεκτέον.

3. Ἀπὸ τῶν Ὠριγένους εἰς τὴν Γένεσιν

1. Εἰ δέ τινι προσκόπτει διὰ τοὺς ἀνθρωπίνους τεχνίτας μὴ δύνασθαι παραδέξασθαι τὸν θεὸν χωρὶς ὕλης ἀγενήτου ὑποκειμένης κατασκευάζειν τὰ ὄντα, ἐπεὶ μηδὲ ἀνδριαντοποιὸς χωρὶς χαλκοῦ τὸ ἴδιον ἔργον ποιῆσαι δύναται μηδὲ τέκτων χωρὶς ξύλων μηδὲ οἰκοδόμος χωρὶς λίθων, ζητητέον πρὸς αὐτὸν περὶ δυνάμεως θεοῦ, εἰ θελήσας ὑποστῆσαι ὅ τι βούλεται ὁ θεός, τῆς θελήσεως αὐτοῦ οὐκ ἀπορουμένης οὐδὲ ἀτονούσης, οὐ δύναται ὑποστῆσαι ὃ βούλεται.

Noi mulţumim însă pentru că, în timp ce mulţi nu au înţeles „stângăcia" [Cărţilor], când au afirmat, ca un lucru preaadevărat, că, lor, cuvintele acestora li se înfăţişează, cu toată străduinţa, ca greşit alăturate şi fără tâlc, ba chiar naive şi de necrezut[3], noi nu ignorăm ignoranţa noastră privitoare la cele măreţe şi la cele care sunt deasupra noastră.

2. Din cartea întâi a *[Comentariului] la Geneză*[4]

Căci Dumnezeu nu a început a fi Tată [într-un moment anume], împiedicat fiind, ca oamenii ce devin părinţi, de vreun lucru oarecare, din cauza căruia nu pot fi încă părinţi. Căci dacă Dumnezeu este veşnic desăvârşit şi potenţa ca El să fie Părinte, un bun Părinte al unui astfel de Fiu, se află în El, [de ce] întârzie şi de ce se priveză pe Sine de bine şi, dacă se poate spune altfel, de ce nu [devine tată], de vreme ce poate fi tată? Acelaşi lucru trebuie spus şi în privinţa Duhului Sfânt[5].

3. Din *[Comentariul]* la *Geneză al lui Origen*[6]

1. Iată, cineva se înşală, din pricina [exemplului dat de] artizanii umani, afirmând că nu poate fi admis faptul că Dumnezeu organizează cele ce sunt fără o materie necreată ca subiect, de vreme ce nici sculptorul nu îşi poate îndeplini lucrarea proprie fără bronz, nici dulgherul fără lemne şi nici zidarul fără pietre. Trebuie cercetat, în legătură cu opinia acestuia, despre puterea lui Dumnezeu, dacă, dorind Dumnezeu să pună temelie ceea ce vrea, El nu poate face aceasta, câtă vreme dorinţa Lui nu este insuficientă sau neputincioasă.

2. Ὧι γὰρ λόγῳ τὰς ποιότητας (κατὰ πάντας τοὺς πρόνοιαν εἰσάγοντας τῷ ἰδίῳ λόγῳ) οὐκ οὔσας ὡς βούλεται εἰς διακόσμησιν τοῦ παντὸς ὑφίστησι τῇ ἀφάτῳ αὐτοῦ δυνάμει καὶ σοφίᾳ, τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ τὴν οὐσίαν ὅσης χρῄζει ἱκανή ἐστιν αὐτοῦ ἡ βούλησις ποιῆσαι γενέσθαι.

3. Ἀπορήσομεν γὰρ πρὸς τοὺς οὐ βουλομένους ταῦθ' οὕτως ἔχειν, εἰ μὴ ἀκολουθεῖ αὐτοῖς εὐτυχηκέναι τὸν θεόν, ἀγένητον εὑρόντα τὴν οὐσίαν, ἣν εἰ μὴ τὸ ἀγένητον αὐτῷ ὑποβεβληκὸς ἦν, οὐδὲν ἔργον δυνατὸς ἦν ποιῆσαι, ἀλλ' ἔμενεν οὐ δημιουργός, οὐ πατήρ, οὐκ εὐεργέτης, οὐκ ἀγαθός, οὐκ ἄλλο τι τῶν εὐλόγως λεγομένων περὶ θεοῦ.

4. Πόθεν δὲ καὶ τὸ μετρεῖν τῆς ὑποκειμένης οὐσίας τὸ τοσόνδε, ὡς διαρκέσαι τῇ τηλικούτου κόσμου ὑποστάσει; οἱονεὶ γὰρ πρόνοιά τις πρεσβυτέρα θεοῦ ἀναγκαίως τὴν ὕλην ἔσται ὑποβεβληκυῖα τῷ θεῷ, προνοουμένη τοῦ τὴν τέχνην τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ μὴ κενοπαθῆσαι οὐκ οὔσης οὐσίας, ᾗ ὁμιλῆσαι δυνάμενος κατεκόσμησε τὸ τηλικοῦτον κόσμου κάλλος.

5. Πόθεν δὲ καὶ δεκτικὴ γεγένηται πάσης ἧς βούλεται ὁ θεὸς ποιότητος, μὴ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ἑαυτῷ τοσαύτην καὶ τοιαύτην ποιήσαντος ὁποίαν ἔχειν ἐβούλετο;

6. Καθ' ὑπόθεσιν γοῦν ἀποδεξάμενοι τὸ ἀγένητον εἶναι τὴν ὕλην ταῦτα ἐροῦμεν πρὸς τοὺς τοῦτο βουλομένους· ὅτι εἰ προνοίας οὐχ ὑποβαλλούσης τὴν οὐσίαν τῷ θεῷ τοιαύτη

2. Căci după cum El pune ca fundament, printr-un Logos, specificurile calitative (așa cum susțin toți cei ce admit o pronie în argumentație) pentru organizarea universului, [și face aceasta] după cum vrea, prin negrăita Sa putere și înțelepciune, ele neexistând anterior, tot astfel voința Lui este suficientă să facă să existe, prin același Logos, și substanța, atât cât este de trebuință[7].

3. Dacă acest argument nu este admis, îi ducem în dificultate pe cei ce îl resping: oare nu urmează, ca o consecință a opiniilor lor, afirmația că Dumnezeu a fost norocos, de vreme ce a descoperit substanța necreată? Iar dacă ceva necreat nu I-ar fi supus-o, El nu ar fi putut face nici o lucrare. Astfel, n-ar fi rămas nici demiurg, nici părinte, nici binefăcător, nici bun, nici altceva din cele care sunt spuse rezonabil despre Dumnezeu.

4. Apoi, de unde mărimea atât de potrivită a substanței ce este subiect, încât să ajungă fundament al unui univers de aceeași măsură? Căci ar însemna că o pronie anterioară lui Dumnezeu va fi supus lui Dumnezeu, cu necesitate, materia, prevăzând ca îndemânarea ce se află în El să nu se irosească din pricina deficitului de substanță, cu care, putând să se însoțească, a zidit o atât de frumoasă lume.

5. De unde a existat însă [în materie] și capacitatea receptivă a fiecărei calități pe care o vrea Dumnezeu, dacă El nu a făcut-o, prin sine, de o asemenea cantitate și calitate, după cum a voit?

6. Acceptând, ipotetic desigur, că materia este necreată, îi vom întreba pe cei ce susțin aceasta: dacă o pronie nu supune lui Dumnezeu substanța, nu rezultă că aceasta a fost astfel făcută încât să se

γεγένηται, εἰ πρόνοια ἦν ὑφεστῶσα, τί ἂν πλέον πεποιήκει τοῦ αὐτομάτου;

7. Καὶ εἰ αὐτός, <μὴ> οὔσης ὕλης, ἐβούλετο κατασκευάσαι αὐτήν, τί ἂν πλέον ἡ σοφία καὶ ἡ θειότης αὐτοῦ πεποιήκει τοῦ ἐξ ἀγενήτου ὑποστάντος; εἰ γὰρ εὑρίσκεται ταὐτὸν γενόμενον ἂν ὑπὸ τῆς προνοίας, ὅπερ καὶ χωρὶς προνοίας ὑπέστη, διὰ τί οὐχὶ καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου ἀθετήσομεν τὸν δημιουργὸν καὶ τὸν τεχνίτην;

8. Ὥσπερ γὰρ ἄτοπον ἐπὶ τοῦ κόσμου εἰπεῖν οὕτως τεχνικῶς κατεσκευασμένου τὸ χωρὶς τεχνίτου σοφοῦ αὐτὸν τοιοῦτον γεγονέναι, οὕτως καὶ τὸ τὴν ὕλην, τοσαύτην καὶ τοιαύτην καὶ τοιούτως εἰκτικὴν τῷ τεχνίτῃ λόγῳ θεοῦ, ὑφεστηκέναι ἀγενήτως ἐπ' ἴσης ἐστὶν ἄλογον.

9. Πρὸς μέντοι γε τοὺς παραβάλλοντας ὅτι οὐδεὶς δημιουργὸς χωρὶς ὕλης ποιεῖ, λεκτέον ὅτι ἀνομοίως παραβάλλουσι. πρόνοια γὰρ παντὶ τεχνίτῃ ὑποβάλλει τὴν ὕλην ἀπὸ προτέρας τέχνης, ἢ ἀνθρωπίνης ἢ θείας, ἐρχομένην. ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκέσει πρὸς τοὺς διὰ τὸ λέγεσθαι *ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος* οἰομένους ἀγένητον εἶναι τὴν σωματικὴν φύσιν.

4. Τόμου γ´ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν

1. Περὶ τοῦ εἰς σημεῖα γεγονέναι τοὺς φωστῆρας, οὐκ ἄλλους ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων τυγχάνοντας, τῶν σφόδρα ἀναγκαιοτάτων ἐστὶ διαλαβεῖν· οὐ μόνον πολλῶν ἐθνῶν τῶν τῆς Χριστοῦ πίστεως ἀλλοτρίων σφαλλομένων εἰς τὸν περὶ τῆς εἱμαρμένης τόπον, τῇ τῶν καλουμένων πλανωμένων ἀστέρων ἐπιπλοκῇ πρὸς τοὺς ἐν

supună? Iar dacă ar fi existat o pronie, ce ar fi făcut în plus față de hazard?

7. Iar dacă El, substanța neexistând[8], ar fi vrut să o constituie, ce a făcut în plus înțelepciunea și dumnezeirea Lui față de ce ar fi făcut din temeiul [material] necreat? Căci dacă se descoperă că ceea ce se întâmplă sub îndrumarea proniei a fost pus fundament și fără pronie, de ce să nu-l înlăturăm, din ordinea lumii, pe demiurg și pe artizan?

8. Căci, după cum este absurd, în privința lumii atât de meșteșugit organizate, să afirmi că s-a făcut astfel de la sine, fără un artizan înțelept, la fel de nerezonabil este să afirmi că substanța de o asemenea cantitate și calitate, supusă Logosului artizan al lui Dumnezeu, ar fi fost temei fără a fi creată.

9. Așadar, în privința celor ce se înșală [afirmând] că nici un demiurg nu lucrează fără materie, trebuie spus că se înșală peste măsură: o pronie supune oricărui artizan materia care provine de la o lucrare anterioară, fie omenească, fie dumnezeiască[9].

Acestea ajung, așadar, pentru momentul de față celor ce gândesc că firea trupească este necreată plecând de la enunțul *iar pământul era nevăzut și neorânduit.* Gn. 1,2

4. Din cartea a treia a *[Comentariului] la Geneză*[10]

1. Este mai mult decât necesar să explicăm în detaliu că luminătorii au fost făcuți spre a fi semne, luminătorii nefiind alții decât soarele, luna și stelele. Aceasta nu numai pentru că multe neamuri străine de credința lui Hristos s-au înșelat în privința subiectului „destin” (considerând că toate câte li se întâmplă

τῷ ζωδιακῷ πάντων αὐτοῖς νομιζομένων συμβαίνειν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν περὶ ἕκαστον ἄνθρωπον, τάχα δὲ καὶ ἀλόγων ζῴων· ἀλλὰ γὰρ καὶ πολλῶν τῶν πεπιστευκέναι ὑπολαμβανομένων περισπωμένων μὴ ἄρα ἠνάγκασται τὰ ἀνθρώπων πράγματα, καὶ ἀμήχανον ἄλλως γενέσθαι ἢ ὡς οἱ ἀστέρες κατὰ τοὺς διαφόρους σχηματισμοὺς ἐπιτελοῦσιν. Ἕπεται δὲ τοῖς ταῦτα δογματίζουσιν ἐξ ὅλων τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιρεῖν· διόπερ καὶ ἔπαινον καὶ ψόγον καὶ πράξεις ἀποδεκτὰς πάλιν τε αὖ ψεκτάς. Ἅπερ εἰ οὕτως ἔχει, τὰ τῆς κεκηρυγμένης τοῦ θεοῦ κρίσεως οἴχεται, καὶ ἀπειλαὶ πρὸς τοὺς ἡμαρτηκότας ὡς κολασθησομένους, τιμαί τε αὖ πρὸς τοὺς τοῖς κρείττοσιν ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότας καὶ μακαριότητες· οὐδὲν γὰρ ἔτι τούτων εὐλόγως ἔσται γινόμενον. Καὶ εἰ τὰ ἀκόλουθά τις ἑαυτῷ ἐφ' οἷς δογματίζει βλέποι, καὶ ἡ πίστις ἔσται μάταιος, ἥ τε Χριστοῦ ἐπιδημία οὐδὲν ἀνύουσα, καὶ πᾶσα ἡ διὰ νόμου καὶ προφητῶν οἰκονομία, κάματοί τε ἀποστόλων ὑπὲρ τοῦ συστῆσαι τὰς τοῦ θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐκκλησίας· εἰ μὴ ἄρα κατὰ τοὺς οὕτω τολμῶντας καὶ Χριστός, ὑπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς τῶν ἄστρων κινήσεως τῷ γένεσιν ἀνειληφέναι γενόμενος, πάντα πεποιήκοι τε καὶ πάθοι, οὐ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς τῶν ὅλων αὐτῷ τὰς παραδόξους δυνάμεις δωρησαμένου, ἀλλὰ τῶν ἀστέρων. Οἷς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσι τυγχάνουσι λόγοις ἀκολουθεῖ καὶ τὸ τοὺς πιστεύοντας ὑπὸ τῶν ἀστέρων ἀγομένους πιστεύειν εἰς θεὸν λέγεσθαι. Πυθοίμεθα δ' ἂν αὐτῶν, τί ὁ θεὸς βουλόμενος τοιοῦτον ἐποίει κόσμον, ἵν' οἱ μὲν ἐν αὐτῷ ἄνδρες ὄντες τὰ γυναικῶν πάσχωσιν, οὐδαμῶς ἑαυτοῖς αἴτιοι τῆς ἀσελγείας γεγενημένοι, ἕτεροι δὲ ἀγρίων ζῴων κατάστασιν ἀνειληφότες, τῷ τὴν φορὰν τοῦ παντὸς τοιούτους αὐτοὺς πεποιηκέναι, διὰ

pe pământ, precum și cele despre fiecare om, ba chiar și cele privitoare la viețuitoarele fără rațiune sunt pricinuite de combinația astrelor numite „mobile”[11] cu astrele ce sunt în zodiac), dar și fiindcă mulți dintre cei ce pretind că au crezut s-au întrebat, tulburați[12], dacă nu cumva cele ce țin de oameni nu au fost făptuite din necesitate[13], dacă nu cumva este imposibil să se petreacă altfel decât impun astrele, după diferitele lor configurații[14]. Rezultă, pentru cei ce susțin acestea, că din toate dispar cele ce stau în puterea noastră[15], și, prin aceasta, lauda și dojana, și, iarăși, faptele meritorii și cele blamabile[16]. Dacă este astfel, sunt anihilate cele privitoare la judecata, anunțată deja, a lui Dumnezeu, avertismentele adresate celor ce au păcătuit, cum că vor fi pedepsiți, precum și fericirile și onorurile dedicate celor ce s-au dăruit celor mai bune[17]. Căci nimic din acestea nu va mai fi rezonabil[18]. Iar dacă cineva ar lua în considerare consecințele personale ale celor ce le susține, și credința va fi deșartă: venirea lui Hristos nu va împlini nimic bun, la fel și toată iconomia[19] înfăptuită prin Lege și Profeți, la fel și ostenelile apostolilor pentru constituirea Bisericilor lui Dumnezeu prin Hristos. Dacă nu cumva, ca o consecință pentru cei ce îndrăznesc astfel, și Hristos, fiind sub necesitatea mișcării astrelor prin faptul că a primit naștere, ar fi făptuit și ar fi pătimit toate nu pentru că Dumnezeu și Tatăl tuturor I-a dăruit puteri extraordinare, ci pentru că astrele I le-ar fi dăruit. Urmează acestor raționamente atee și necredincioase afirmația că cei care cred au fost călăuziți de astre să creadă în Dumnezeu. I-am întreba însă pe ei: ce a intenționat[20] Dumnezeu făcând o astfel de lume? Lume în care unii, bărbați după fire, încearcă cele ale femeilor, nefăcându-se nicidecum cauze ale depravării[21], iar alții, coborând la condiția[22] de fiare sălbatice, din pricină că mișcarea universului i-a făcut astfel pe ei

τὸ τὸν θεὸν οὕτω κεκοσμηκέναι τὸ πᾶν, ἐπιδιδόασιν ἑαυτοὺς ὠμοτάτοις καὶ σφόδρα ἀπανθρώποις πράγμασιν καὶ ἀνδροφονίαις καὶ πειρατείαις; καὶ τί δεῖ λέγειν ἡμᾶς περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν ἀνθρώποις καὶ ἁμαρτανομένων ὑπ' αὐτῶν, μυρίων ὅσων τυγχανόντων, οὕστινας οἱ τῶν γενναίων προϊστάμενοι τούτων λόγων ἀπολύοντες παντὸς ἐγκλήματος, τῷ θεῷ προσγράφουσι πάντων τῶν κακῶς καὶ ψεκτῶς πραττομένων τὴν αἰτίαν;

2. Ἐὰν δέ τινες αὐτῶν, ὡς ἀπολογούμενοι περὶ θεοῦ, ἕτερον μὲν εἶναι λέγωσι τὸν ἀγαθόν, οὐδενὸς τούτων ἔχοντα τὴν ἀρχήν, τῷ δὲ δημιουργῷ πάντα τὰ τοιαῦτα προσάπτωσι· πρῶτον μὲν οὐδ' ὡς ὃ βούλονται δυνήσονται ἀποδεικνύναι, ὅτι ἐστὶ δίκαιος· πῶς γὰρ ὁ τοσούτων κακῶν κατ' αὐτοὺς πατὴρ εὐλόγως δογματίζοιτο δίκαιος; Δεύτερον δέ, περὶ ἑαυτῶν τί φήσουσιν, ἐξεταστέον· πότερον ὑπόκεινται τῇ φορᾷ τῶν ἀστέρων, ἢ ἠλευθέρωνται καὶ ἐν τῷ βίῳ τυγχάνοντες οὐδὲν ἐνεργούμενον εἰς ἑαυτοὺς ἔχουσιν ἐκεῖθεν; Εἰ μὲν γὰρ φήσουσιν ὑποκεῖσθαι τοῖς ἄστροις, δῆλον ὅτι τὰ ἄστρα τὸ νοηθῆναι αὐτοῖς τοῦτο ἐχαρίσατο, καὶ ὁ δημιουργὸς ὑποβεβληκὼς ἔσται διὰ τῆς τοῦ παντὸς κινήσεως τὸν λόγον τὸν περὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀναπεπλασμένου θεοῦ, ὅπερ οὐ βούλονται. Εἰ δὲ ἀποκρινοῦνται ὅτι ἔξω τυγχάνουσι τῶν νόμων τοῦ δημιουργοῦ τῶν κατὰ τοὺς ἀστέρας, ἵνα μὴ ἀπόφασις ᾖ τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτῶν ἀναπόδεικτος, πειραθήτωσαν ἡμᾶς προσάγειν ἀναγκαστικώτερον, διαφορὰν παριστάντες νοῦ τινος ὑποκειμένου γενέσει καὶ εἱμαρμένῃ, καὶ ἑτέρου ἀπὸ τούτων ἐλευθέρου· δῆλον γάρ ἐστι τοῖς εἰδόσι τοὺς τοιούτους, ὅτι λόγον ἀπαιτηθέντες διδόναι αὐτὸν οὐδαμῶς δυνήσονται. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ εὐχαὶ παρέλκουσι μάτην παραλαμβανόμεναι· εἰ γὰρ κατηνάγκασται τάδε τινὰ γενέσθαι, καὶ οἱ ἀστέρες ποιοῦσιν, οὐδὲν δὲ παρὰ τὴν τούτων πρὸς ἀλλήλους ἐπιπλοκὴν δύναται γενέσθαι, θεὸν ἀλογίστως

(pentru că Dumnezeu a rânduit astfel universul), se abandonează celor mai crude și inumane fapte, uciderilor și tâlhăriilor[23]. Și ce trebuie să spunem despre cele ce se întâmplă între oameni și sunt greșite de ei, fără număr fiind? Căci susținătorii acestor alese raționamente, eliberându-i de orice culpă, îi impută lui Dumnezeu cauza tuturor celor făptuite rău și blamabil.

2. Dacă însă unii dintre ei, ca apărători ai lui Dumnezeu, ar spune că există un altul bun[24], care nu este principiu pentru nimic din acestea, dacă ei ar atribui Demiurgului toate de acest fel, nici nu vor putea demonstra ceea ce vor, că El este drept[25], mai întâi. Căci cum ar putea fi considerat de către ei drept, în mod rezonabil, părintele unor atât de mari rele?

Trebuie examinat, apoi, ce vor spune despre ei înșiși: se supun mișcării astrelor sau au fost eliberați și, fiind în viață, nu au în ei nimic din ceea ce este lucrat de sus? Căci dacă vor spune ca sunt supuși astrelor, este limpede că astrele le-au îngăduit să gândească această justificare: demiurgul le va fi sugerat, prin mișcarea universului, argumentul despre un închipuit zeu superior. Ceea ce ei nu vor să admită. Iar dacă răspund că se află în afara legilor demiurgului exprimate în conformitate cu astrele, pentru ca afirmația să nu rămână un enunț nedemonstrat de către ei, să încerce să ne expună mai constrângător, evidențiind deosebirea dintre o minte supusă prin naștere[26] și destin și o alta liberă de acestea. Căci este clar celor ce îi cunosc pe oamenii de acest fel că, cerându-li-se o rațiune, nicidecum nu vor putea s-o ofere[28]. Urmând celor spuse, și rugăciunile sunt inutile, fiind acceptate în zadar. Căci dacă a fost necesar ca anume acestea să se întâmple, iar astrele le făptuiesc, și dacă nimic nu se poate întâmpla fără combinația reciprocă a acestora, nerezonabil pretindem că Dumnezeu ni le dăruiește pe

ἀξιοῦμεν τάδε τινὰ ἡμῖν δωρεῖσθαι. Καὶ τί ἐπὶ πλεῖον μηκύνειν τὸν λόγον δεῖ, παριστάντα τὸ ἀσεβὲς τοῦ κατημαξευμένου ἀβασανίστως παρὰ τοῖς πολλοῖς περὶ εἱμαρμένης τόπου; αὐτάρκη γὰρ εἰς ὑπογραφὴν καὶ τὰ εἰρημένα.

3. Πόθεν δὲ ἐξετάζοντες τό· *Ἔστωσαν εἰς σημεῖα οἱ φωστῆρες*· ἐπὶ ταῦτα ἐληλύθαμεν, ἑαυτοὺς ὑπομνήσωμεν. Οἱ μανθάνοντες περί τινων ἀληθῆ, ἤτοι αὐτόπται τῶν πραγμάτων γενόμενοι ἀποφαίνονται τάδε τινὰ ὑγιῶς, τὸ πάθος καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν πεπονθότων ἢ ἐνεργηκότων θεασάμενοι, ἢ ἀπαγγελλόντων τῶν οὐδαμῶς αἰτίων τοῖς γεγενημένοις ἀκούσαντες τάδε τινὰ γινώσκουσιν. Ὑπεξῃρήσθω δὲ νῦν τοῦ λόγου τὸ δύνασθαι τοὺς δεδρακότας ἢ πεπονθότας, διηγουμένους ἃ δεδράκασιν ἢ πεπόνθασιν, ἐνάγειν εἰς γνῶσιν τῶν πεπραγμένων τὸν μὴ παρατετευχότα. Ἐὰν οὖν ὁ διδασκόμενος ὑπὸ τοῦ μηδαμῶς αἰτίου τῶν γινομένων τὸ τάδε τινὰ τοῖσδε γεγονέναι ἢ συμβήσεσθαι μὴ διακρίνῃ, ὅτι οὐ πάντως ὁ διδάσκων περί τινος ὡς γενομένου ἢ ἐσομένου αἴτιός ἐστι τοῦ τὸ πρᾶγμα τοιόνδε τι τυγχάνειν, οἰήσεται τὸν παραστήσαντα περὶ τοῦ τάδε τινὰ γεγονέναι ἢ τάδε τινὰ ἔσεσθαι πεποιηκέναι ἢ ποιήσειν τὰ περὶ ὧν διδάσκει· οἰήσεται δὲ δηλονότι ἐσφαλμένως. Ὡς εἴ τις ἐντυχὼν προφητικῇ βίβλῳ προδηλούσῃ τὰ περὶ Ἰούδαν τὸν προδότην νομίσαι μαθὼν τὸ ἐσόμενον, ὁρῶν αὐτὸ ἀποτελούμενον, τὴν βίβλον αἰτίαν εἶναι τοῦ τόδε τι γεγονέναι ὕστερον, ἐπεὶ ἀπὸ τῆς βίβλου μεμάθηκε τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰούδα πραχθησόμενον· ἢ πάλιν μὴ τὴν βίβλον ὑπολάβοι εἶναι αἰτίαν, ἀλλὰ τὸν πρῶτον γράψαντα αὐτήν, ἢ τὸν ἐνεργήσαντα φέρε εἰπεῖν τὸν θεόν. Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν περὶ τοῦ Ἰούδα προφητευομένων αὐταὶ αἱ λέξεις ἐξεταζόμεναι ἐμφαίνουσι τὸν θεὸν ποιητὴν μὴ γεγονέναι τῆς τοῦ Ἰούδα προδοσίας, ἀλλὰ

acestea anume. Dar de ce trebuie să prelungim argumentația ce înfățișează necredința doctrinei despre destin, atât de comună, ce își găsește sălaș, fără examinare, la mulți? Căci pentru actul de acuzare[28] sunt suficiente cele spuse deja.

3. Să ne reamintim însă că am ajuns la acestea pe când examinam enunțul *„Să fie spre semne luminătorii”*. Cei care află cele adevărate despre ceva fie le enunță corespunzător[29] fiind martori oculari ai evenimentelor, privind afectarea celor afectați și lucrarea agenților, fie le cunosc auzind pe cei care, nefiind în nici un fel cauze ale celor întâmplate, le anunță. Să excludem acum din raționament posibilitatea ca cel ce nu a fost de față să fie dus la cunoașterea celor petrecute de către cei ce au acționat sau au fost afectați, influențați de cele pe care le-au făptuit sau suferit. Să presupunem că cel ce află că anume acestea s-au întâmplat sau se vor întâmpla unora anume, aflând de la cel ce nu este nicidecum cauză a celor întâmplate, nu va înțelege că cel ce îl anunță despre ceva trecut sau viitor nu este în nici un fel cauză că lucrul se întâmplă. Atunci el va gândi că martorul unor anumite fapte ce s-au petrecut sau se vor petrece le-a făptuit sau le va făptui pe cele despre care anunță. Este însă evident că va gândi greșit. Ca și cum, dacă cineva, citind cartea profetică ce anunța dinainte cele privitoare la Iuda, ar considera, aflând ceva din viitor și văzând că acesta se împlinește, că Scriptura este cauză că anume aceasta s-a petrecut mai târziu, de vreme ce din Scriptură a aflat ceea ce va fi făptuit de către Iuda. Sau, mergând înapoi, ar considera că nu Scriptura este cauză, ci primul ei autor, sau primul făptuitor, Dumnezeu adică. Însă în cele profețite despre Iuda, spre exemplu, cuvintele însele, dacă sunt examinate, dezvăluie că Dumnezeu nu a fost făptuitor al trădării lui Iuda: Gn. 1,14

μόνον δεδηλωκέναι προεγνωκότα τὰ ἀπὸ τῆς τούτου κακίας πραχθησόμενα παρὰ τὴν αὐτοῦ αἰτίαν· οὕτως εἴ τις ἐμβαθύναι τῷ λόγῳ τοῦ προειδέναι τὰ πάντα τὸν θεὸν καὶ τοῖς ἐν οἷς οἷον ἐνετύπωσε τῆς ἑαυτοῦ προγνώσεως τοὺς λόγους, κατανοήσαι ἂν ὅτι οὔτε ὁ προγνοὺς πάντως αἴτιος τῶν προεγνωσμένων, οὔτε τὰ τοὺς τύπους τῶν λόγων τῆς προγνώσεως τοῦ προεγνωκότος δεξάμενα.

4. Ὅτι μὲν οὖν ἕκαστον τῶν ἐσομένων πρὸ πολλοῦ οἶδεν ὁ θεὸς γενησόμενον, καὶ χωρὶς μὲν γραφῆς αὐτόθεν ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς περὶ θεοῦ δῆλον τῷ συνιέντι ἀξίωμα δυνάμεως νοῦ θεοῦ. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἀπὸ τῶν γραφῶν τοῦτο παραστῆσαι, πλήρεις μέν εἰσιν αἱ προφητεῖαι τοιούτων παραδειγμάτων· καὶ κατὰ τὴν Σωσάνναν δὲ τοῦ θεοῦ γινώσκοντος τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, οὕτω λέγουσαν· *Ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, σὺ ἐπίστασαι ὅτι ψευδῆ μου κατεμαρτύρησαν οὗτοι*. Σαφέστατα δὲ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν βασιλειῶν καὶ ὄνομα βασιλεύσοντος καὶ πράξεις ἀνεγράφησαν πρὸ πλειόνων ἐτῶν τοῦ γενέσθαι προφητευόμενα οὕτως· *Καὶ ἐποίησεν Ἱεροβοὰμ ἑορτὴν ἐν τῷ μηνὶ τῷ ὀγδόῳ ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς κατὰ τὴν ἑορτὴν τὴν ἐν γῇ Ἰούδα, καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐν Βαιθὴλ ὃ ἐποίησεν ταῖς δαμάλεσιν αἷς ἐποίησεν*. Εἶτα μετ' ὀλίγα· *Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἐξ Ἰούδα παρεγένετο ἐν λόγῳ κυρίου εἰς Βαιθήλ, καὶ Ἱεροβοὰμ εἱστήκει ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ ἐπιθῦσαι. Καὶ ἐπεκάλεσεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ἐν λόγῳ κυρίου, καὶ εἶπεν· Θυσιαστήριον, θυσιαστήριον, τάδε λέγει κύριος· Ἰδοὺ υἱὸς τίκτεται τῷ οἴκῳ Δαυίδ, Ἰωσίας ὄνομα αὐτῷ, καὶ θύσει ἐπὶ σὲ τοὺς ἱερεῖς τῶν ὑψηλῶν τῶν ἐπιθυόντων ἐπὶ σέ, καὶ ὀστᾶ ἀνθρώπων καύσει ἐπὶ σέ. Καὶ ἔδωκεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τέρας, λέγων·*

preștiind fără a fi cauză, a dezvăluit cele ce vor fi făptuite din pricina răutății lui. La fel, dacă cineva aprofundează rațiunea pentru care Dumnezeu preștie și dacă adâncește cercetarea celor în care El a pus, la fel cum ar imprima, cuvintele[30] preștiinței Sale, înțelege că nici cel ce preștie, nici cele ce au primit imaginile cuvintelor preștiinței celui ce preștie nu sunt nicidecum cauză a celor preștiute.

4. Este evident, așadar, celui ce înțelege axioma puterii minții lui Dumnezeu[31], și fără Scriptură, plecând chiar de la noțiunea de Dumnezeu[32], că Dumnezeu cunoaște pe fiecare dintre cele viitoare cu mult înainte de a se produce. Iar dacă aceasta trebuie susținută plecând și de la Scripturi, profețiile sunt pline de astfel de exemple. După Suzana, Dumnezeu le cunoaște pe toate înainte de ivirea lor: *„Dumnezeule cel veșnic, Cel ce cunoști cele ascunse, Cel ce le știi pe toate înainte de ivirea lor, Tu știi că ei au mărturisit strâmb minciuni!”*[33]. Foarte clar, în Suz. 42-43
cartea a treia a Regilor, au fost expuse și numele celui ce va fi rege, și faptele lui, cu mulți ani înainte de a se petrece, profețindu-se astfel: *Și a făcut Ieroboam sărbătoare în luna a opta, în ziua a cincisprezecea a lunii, după sărbătoarea din pământul lui Iuda, și a urcat către altarul cel din Bethel pe care îl făcuse [pentru a aduce jertfă] junincilor pentru care îl făcuse.* Și apoi: *Și, iată, un om al lui Dumnezeu, din Iuda, a venit după un cuvânt al Domnului în Bethel, și Ieroboam era așezat în fața altarului ca să sacrifice. Și a invocat spre altar, după un cuvânt al Domnului, și a spus: „Altare, altare, Domnul spune acestea: «Iată, fiu se va naște casei lui David, Iosia va fi numele lui, și-i va jertfi pe tine pe preoții înălțimilor, care jertfesc pe tine, și oase de oameni va arde pe tine!»”. Și a dat în ziua aceea semn, spunând: „Acest semn pe care Domnul l-a*

Τοῦτο τὸ τέρας ὃ ἐλάλησε κύριος λέγων· Ἰδοὺ τὸ θυσιαστήριον ῥήγνυται, καὶ ἐκχυθήσεται ἡ πιότης ἡ ἐπ' αὐτῷ. Καὶ μετ' ὀλίγα δηλοῦται, *ὅτι καὶ τὸ θυσιαστήριον ἐρράγη, καὶ ἐξεχύθη ἡ πιότης ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου κατὰ τὸ τέρας, ὃ ἔδωκεν ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἐν λόγῳ κυρίου.*

5. Καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ γενομένῳ πρὸ πολλοῦ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλῶνα, μεθ' ἣν αἰχμαλωσίαν ὕστερόν ποτε γίνεται Κῦρος ὁ Περσῶν βασιλεὺς συνεργήσας τῇ οἰκοδομῇ τοῦ ναοῦ γενομένῃ κατὰ τοὺς χρόνους Ἔσδρα, ταῦτα περὶ Κύρου ὀνομαστὶ προφητεύεται· *Οὕτω λέγει κύριος ὁ θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ ἐπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐθνη, καὶ ἰσχὺν βασιλέων διαρρήξω, ἀνοίξω ἔμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται· Ἐγὼ ἔμπροσθέν σου προπορεύσομαι καὶ ὄρη ὁμαλιῶ, θύρας χαλκᾶς συντρίψω καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω· καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινούς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι, ἵνα γνῷς ὅτι ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὁ καλῶν τὸ ὄνομά σου θεὸς Ἰσραήλ. Ἕνεκεν τοῦ παιδός μου Ἰακὼβ καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου, ἐγὼ καλέσω σε τῷ ὀνόματί σου καὶ προσδέξομαί σε.* Σαφῶς γὰρ καὶ ἐκ τούτων δεδήλωται, ὅτι διὰ τὸν λαόν, ὃν εὐεργέτησεν ὁ Κῦρος, ὁ θεὸς μὴ γινώσκοντι αὐτῷ τὴν καθ' Ἑβραίους θεοσέβειαν ἐδωρήσατο ἐθνῶν πλειόνων ἄρξαι· καὶ ἔστι ταῦτα μαθεῖν καὶ ἀπὸ Ἑλλήνων τῶν ἀναγραψάντων τὰ περὶ τὸν προφητευθέντα Κῦρον. Ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ Δανιήλ, Βαβυλωνίων βασιλευόντων τότε, τῷ Ναβουχοδονόσορ δείκνυνται αἱ ἐσόμεναι βασιλεῖαι μετ' αὐτόν. Δείκνυνται δὲ διὰ τῆς εἰκόνος· χρυσίου μὲν τῆς Βαβυλωνίων ἀρχῆς ὀνομαζομένης, ἀργυρίου δὲ τῆς Περσῶν, χαλκοῦ δὲ τῆς Μακεδόνων, σιδήρου δὲ τῆς Ῥωμαίων. Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ τὰ περὶ Δαρεῖον καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ τοὺς τέσσαρας διαδόχους Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνων βασιλέως, καὶ Πτολεμαῖον τὸν τῆς Αἰγύπτου ἄρξαντα τὸν ἐπικαλούμενον Λαγών, οὕτω προφητεύεται· *Καὶ ἰδοὺ τράγος*

rostit: «Iată, altarul se rupe și grăsimea de pe el se va răspândi!»". Și, peste puțin, este evident că *și altarul s-a rupt, și grăsimea de pe altar s-a răspândit, după semnul pe care l-a dat omul lui Dumnezeu după un cuvânt al Domnului.* 3Rg, 12, 32-13,5

5. Și în [cartea lui] Isaia, cu mult înainte de captivitatea din Babilon, după care captivitate Cirus a devenit regele perșilor, colaborând la construcția Templului din vremea lui Ezdra, se profețesc despre Cirus, amintit nominal, acestea: *„Astfel spune Domnul Dumnezeu unsului Meu Cirus, căruia i-am ținut dreapta lui ca să supună neamuri în fața lui, și voi ruina puterea regilor, voi deschide în fața lui uși, și orașe nu vor mai fi închise. Eu voi înainta în fața lui și voi netezi munți, voi sparge uși de bronz și voi rupe încuietori de fier. Și îți voi da ție comori ascunse, tainice, pe cele nevăzute ți le voi deschide, ca să știi că Eu sunt Domnul Dumnezeu, Cel ce cheamă numele tău, Dumnezeul lui Israel. Datorită slugii Mele, Iacob, și a lui Israel, alesul Meu, Eu te voi chema cu numele tău și te voi primi"*. Căci și din acestea s-a arătat clar că, mulțumită poporului căruia Cirus i-a făcut bine, Dumnezeu i-a dăruit lui, celui ce nu cunoștea cinstirea divinității practicată după evrei, să conducă multe neamuri. Acestea pot fi aflate și din elinii care au scris despre Cirus, cel profețit. Încă și în [cartea lui] Daniel, atunci când babilonienii dominau, îi sunt arătate lui Nabucodonosor hegemoniile viitoare, cele de după el. Se arată însă printr-o imagine[34]. În vreme ce supremația babilonienilor este numită *de aur*, cea a perșilor este numită *de argint*, cea a macedonenilor *de bronz*, iar cea a romanilor *de fier*. Și, iarăși, în același profet, astfel se prezic cele despre Darius și Alexandru, despre cei patru diadohi ai lui Alexandru, regele macedonenilor, și despre Ptolemeu, conducătorul Egiptului, cel supranumit Lagos: *Și, iată, un* Is. 45,1-4 *Cf.* Dan. 2,37-40

αἰγῶν ἤρχετο ἀπὸ λιβὸς ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς· καὶ τῷ τράγῳ κέρας ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν. Καὶ ἦλθεν ἕως τοῦ κριοῦ τοῦ τὰ κέρατα ἔχοντος, οὗ εἶδον ἑστῶτος ἐνώπιον τοῦ Οὐβάλ, καὶ ἔδραμε πρὸς αὐτὸν ἐνώπιον τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Καὶ εἶδον αὐτὸν φθάνοντα ἕως τοῦ κριοῦ, καὶ ἐξηγριώθη πρὸς αὐτόν, καὶ ἔπαισε τὸν κριὸν καὶ συνέτριψεν ἀμφότερα τὰ κέρατα αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἦν ἰσχὺς τῷ κριῷ στῆναι ἐνώπιον αὐτοῦ· καὶ ἔρριψεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ συνεπάτησεν αὐτόν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος τὸν κριὸν ἐκ χειρὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν ἐμεγαλύνθη ἕως σφόδρα· καὶ ἐν τῷ ἰσχῦσαι αὐτὸν συνετρίβη τὸ κέρας αὐτοῦ τὸ μέγα, καὶ ἀνέβη ἕτερα κέρατα τέσσαρα ὑποκάτω αὐτοῦ εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς ἐξῆλθε κέρας ἓν ἰσχυρόν, καὶ ἐμεγαλύνθη περισσῶς πρὸς τὸν νότον καὶ τὴν δύσιν. Τί δὲ δεῖ λέγειν τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας, οἷον τόπον γενέσεως αὐτοῦ Βηθλεέμ, καὶ τόπον ἀνατροφῆς αὐτοῦ Ναζαρά, καὶ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἀναχώρησιν, καὶ τεράστια ἃ ἐποίησε, καὶ τίνα τρόπον ὑπὸ Ἰούδα τοῦ εἰς ἀποστολὴν κεκλημένου προεδόθη; πάντα γὰρ ταῦτα σημεῖά ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ προγνώσεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ σωτήρ, *Ὅταν,* φησίν, *ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γνώσεσθε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.* Προεῖπε γὰρ τὸ ὕστερον συμβεβηκὸς τέλος τῆς κατασκαφῆς Ἱερουσαλήμ.

6. Ἀποδεδειγμένου τοίνυν ἡμῖν περὶ τοῦ προγνώστην εἶναι τὸν θεὸν οὐκ ἀκαίρως, ἵνα διηγησώμεθα πῶς οἱ ἀστέρες γίνονται εἰς σημεῖα, νοητέον τοὺς ἀστέρας οὕτω τετάχθαι κινεῖσθαι, ἐναντιοφορούντων τῶν καλουμένων πλανωμένων τοῖς ἀπλανέσιν, ἵνα σημεῖα ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀστέρων πάντων τῶν περὶ ἕκαστον γινομένων καὶ τῶν καθόλου λαμβάνοντες γινώσκωσιν, οὐχὶ οἱ ἄνθρωποι (πολλῷ γὰρ μεῖζον ἢ κατὰ ἄνθρωπον τὸ δύνασθαι κατὰ ἀλήθειαν ἐκλαμβάνειν ἀπὸ τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων

țap al caprelor a venit de la apus peste fața întregului pământ. Și țapul avea un corn între ochi, la mijloc. Și a mers până la berbecul ce avea coarne, pe care l-am văzut stând în fața lui Ubal, și a alergat către el în fața forței acestuia. Și l-am văzut ajungând până la berbec, și s-a aruncat asupra lui și l-a lovit pe berbec și i-a rupt cele două coarne ale lui. Și berbecul nu avea forță să stea în fața lui. Și l-a aruncat pe el la pământ și l-a călcat în picioare, și nu era cine să-l scoată pe berbec din mâna lui. Și țapul caprelor a fost mărit foarte. Și când era el puternic, s-a rupt cornul lui cel mare și au ieșit alte patru coarne sub el, înspre cele patru vânturi ale cerului. Și din unul a ieșit un corn puternic și s-a mărit peste măsură către sud și către vest. Mai trebuie să numim profețiile despre Hristos, spre exemplu cea despre locul nașterii Lui, Bethleem, despre locul creșterii Sale, Nazaret, despre refugierea în Egipt, despre semnele minunate pe care le-a făcut, despre modul în care a fost trădat de Iuda, cel ce fusese chemat să fie apostol? Căci toate acestea sunt semne ale preștiinței lui Dumnezeu. Chiar și Mântuitorul spune: *„Când veți vedea Ierusalimul înconjurat de tabere militare, atunci să știți că s-a apropiat pustiirea lui”*. A prezis sfârșitul, petrecut ulterior, al distrugerii Ierusalimului.

Dan. 8, 5-9

Lc. 21,20

6. S-a demonstrat de către noi că Dumnezeu este preștiutor. Nu este nepotrivit, pentru a explica în ce fel astrele există spre a fi semne, să înțelegem că astrele au fost puse să se miște astfel (de vreme ce astrele numite „mobile” merg în sens contrar în raport cu cele fixe) nu pentru ca oamenii să cunoască despre fiecare dintre cele ce se petrec și despre întreg, luând semne de la configurația astrelor. (Căci este cu mult mai presus de [condiția] omului să poată extrage din mișcarea astrelor, după adevăr, cele

τὰ περὶ ἑκάστου τῶν ὅ τί ποτε ἐνεργούντων ἢ πασχόντων), ἀλλ' αἱ δυνάμεις, ἃς ἀναγκαῖον διὰ πολλὰ ταῦτα γινώσκειν, ὡς κατὰ δύναμιν ἐν τοῖς ἑξῆς δείξομεν. Σανθέντες δὲ οἱ ἄνθρωποι ἔκ τινων τηρήσεων, ἢ καὶ ἐκ διδασκαλίας ἀγγέλων τὴν ἰδίαν τάξιν παραβεβηκότων καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ γένους ἡμῶν ἐπιτριβῇ διδαξάντων περὶ τούτων τινά, ᾠήθησαν τοὺς ἀφ' ὧν τὰ σημεῖα οἴονται λαμβάνειν αἰτίους ὑπάρχειν τούτων, ἃ σημαίνειν ὁ λόγος φησί· περὶ ὧν καὶ αὐτῶν ὡς ἐν ἐπιτομῇ κατὰ δύναμιν ἐπιμελέστερον εὐθέως διαληψόμεθα. Προκείσεται τοίνυν ταῦτα τὰ προβλήματα:

α´ Πῶς, προγνώστου ὄντος ἐξ αἰῶνος τοῦ θεοῦ περὶ τῶν ὑφ' ἑκάστου πράττεσθαι νομιζομένων, τὸ ἐφ' ἡμῖν σῴζεται·

β´ Καὶ τίνα τρόπον οἱ ἀστέρες οὐκ εἰσὶ ποιητικοὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις, σημαντικοὶ δὲ μόνον·

γ´ Καὶ ὅτι ἄνθρωποι τὴν περὶ τούτων γνῶσιν ἀκριβῶς ἔχειν οὐ δύνανται, ἀλλὰ δυνάμεσιν ἀνθρώπων κρείττοσι τὰ σημεῖα ἔκκειται·

δ´ Τίς γὰρ ἡ αἰτία τοῦ τὰ σημεῖα τὸν θεὸν πεποιηκέναι εἰς γνῶσιν τῶν δυνάμεων, τέταρτον ἐξετασθήσεται.

7. α´ Καὶ τοίνυν ἴδωμεν τὸ πρῶτον, ὅπερ εὐλαβηθέντες τινὲς τῶν Ἑλλήνων, οἰόμενοι κατηναγκάσθαι τὰ πράγματα καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν μηδαμῶς σῴζεσθαι εἰ ὁ θεὸς προγινώσκει τὰ μέλλοντα, ἀσεβὲς δόγμα ἐτόλμησαν ἀναδέξασθαι μᾶλλον ἢ προσέσθαι τό, ὡς φασιν ἐκεῖνοι, ἔνδοξον μὲν περὶ θεοῦ, ἀναιροῦν δὲ τὸ ἐφ' ἡμῖν καὶ διὰ τοῦτο ἔπαινον καὶ ψόγον καὶ τὸ τῶν ἀρετῶν ἀπόδεκτον τῶν τε κακιῶν τὸ μεμπτόν. Καί φασιν, εἰ ἐξ αἰῶνος ἔγνω ὁ θεὸς τόνδε τινὰ ἀδικήσειν καὶ τάδε ποιήσειν τὰ ἀδική-

privitoare la fiecare dintre cele ce lucrează ori suferă ceva anume.) Aşadar, [astrele au fost puse să se mişte astfel] pentru ca puterile [superioare] să cunoască aceasta; este necesar ca ele să le cunoască pentru mai multe motive, după cum vom arăta, după putinţă, în cele ce urmează. Oamenii însă, tulburaţi de unele observaţii, sau chiar de învăţătura unor îngeri care şi-au depăşit propria stare, îngeri care, spre a nimici neamul nostru, au învăţat ceva despre acestea[35], au crezut că cele de la care pretind că iau semne sunt cauze ale celor despre care cuvântul spune că le sunt doar semne. Despre acestea şi aceştia vom explica cu grijă imediat, ca într-un rezumat, după putere. Se vor prezenta, aşadar, aceste chestiuni:

(A) În ce fel, Dumnezeu fiind din veac preştiutor în privinţa celor considerate făptuite de fiecare, este salvat ceea ce stă în puterea noastră.
(B) În ce fel astrele nu sunt agenţi ai faptelor omeneşti, ci doar semnificanţi.
(C) Că oamenii nu pot avea o cunoaştere exactă[36] despre acestea, semnele fiind puse pentru puteri superioare oamenilor.
(D) Va fi cercetat, în al patrulea rând, care este cauza pentru care Dumnezeu a făcut semnele pentru ca puterile [superioare] să le cunoască.

7. (A) Să vedem, deci, prima chestiune, pe care unii dintre elini o discută: crezând că lucrurile sunt supuse necesităţii şi că ceea ce stă în puterea noastră nu este nicidecum salvat dacă Dumnezeu preştie cele viitoare, ei au îndrăznit să primească mai degrabă o doctrină atee decât să accepte, cum spun ei, o doctrină aleasă despre Dumnezeu, distrugând însă ceea ce stă în puterea noastră şi, prin aceasta, lauda şi dojana, caracterul dezirabil al virtuţilor şi caracterul reprobabil al celor rele. Şi spun încă: „Dacă Dumnezeu a preştiut din veac că anume acesta va nedreptăţi şi

ματα, ἀψευδὴς δὲ ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ καὶ πάντως ἔσται ἄδικος ποιήσων τάδε τὰ ἀδικήματα ὁ τοιοῦτος εἶναι προεωραμένος καὶ ἀμήχανον μὴ ἀδικήσειν αὐτόν, κατηνάγκασται τὸ ἀδικήσειν αὐτὸν καὶ ἀδύνατον ἔσται ἄλλο τι πρᾶξαι αὐτὸν ἢ ὅπερ ἔγνω ὁ θεός· εἰ δὲ ἀδύνατον ἄλλο τι πρᾶξαι αὐτόν, οὐδεὶς δὲ ἀδύνατα μὴ ποιήσας ψεκτός ἐστι, μάτην αἰτιώμεθα τοὺς ἀδίκους.' Ἀπὸ δὲ τοῦ ἀδίκου καὶ τῶν ἀδικημάτων ἐπέρχονται καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα, εἶτα ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ τὰ νομιζόμενα κατορθώματα· καί φασιν ἀκολουθεῖν τῷ τὸν θεὸν τὰ μέλλοντα προεγνωκέναι τὸ μὴ δύνασθαι τὸ ἐφ' ἡμῖν σῴζεσθαι.

8. Πρὸς οὓς λεκτέον ὅτι ἐπιβάλλων ὁ θεὸς τῇ ἀρχῇ τῆς κοσμοποιΐας, οὐδενὸς ἀναιτίως γινομένου, ἐπιπορεύεται τῷ νῷ ἕκαστον τῶν ἐσομένων, ὁρῶν ὅτι ἐπεὶ τόδε γέγονε τόδε ἕπεται, ἐὰν δὲ γένηται τόδε τὸ ἑπόμενον τόδε ἀκολουθεῖ, οὗ ὑποστάντος τόδε ἔσται· καὶ οὕτω μέχρι τέλους τῶν πραγμάτων ἐπιπορευθεὶς οἶδεν ἃ ἔσται, οὐ πάντως ἑκάστῳ τῶν γινωσκομένων αἴτιος τοῦ αὐτὸ συμβῆναι τυγχάνων. Ὥσπερ γὰρ εἴ τις ὁρῶν τινὰ διὰ μὲν ἀμαθίαν προπετῆ, διὰ δὲ τὴν προπετείαν ἀλογίστως ἐπιβαίνοντα ὁδοῦ ὀλισθηρᾶς, εἰ καταλάβοι πεσεῖσθαι ὀλισθήσαντα, οὐχὶ αἴτιος τοῦ ὀλίσθου ἐκείνῳ γίνεται· οὕτω νοητέον τὸν θεὸν προεωρακότα ὁποῖος ἔσται ἕκαστος καὶ τὰς αἰτίας τοῦ τοιοῦτον αὐτὸν ἔσεσθαι καθορᾷν καὶ ὅτι ἁμαρτήσεται τάδε ἢ κατορθώσει τάδε. Καὶ εἰ χρὴ λέγειν οὐ τὴν πρόγνωσιν αἰτίαν τῶν γινομένων (οὐ γὰρ ἐφάπτεται τοῦ προεγνωσμένου ἁμαρτησομένου ὁ θεός, ὅταν ἁμαρτάνῃ), ἀλλὰ παραδοξότερον μὲν ἀληθὲς δὲ ἐροῦμεν, τὸ ἐσόμενον

va face aceste nedreptăți, iar cunoașterea lui Dumnezeu nu se poate înșela (fiind imposibil ca cel de un anume soi, care este prestiut că va fi, în mod necesar, nedrept, făcând aceste nedreptăți, să nu nedreptățească), este necesar ca el să nedreptățească și este imposibil ca el să făptuiască altceva decât ceea ce Dumnezeu a prestiut. Dacă este însă imposibil ca el să făptuiască altceva, iar nimeni nu este mustrat că nu săvârșește cele imposibile, în zadar îi acuzăm pe cei nedrepți". Plecând de la cel nedrept și de la nedreptăți, ei parcurg și celelalte păcate, apoi, invers, pe cele considerate virtuți. Și spun: „Consecința faptului că Dumnezeu a prestiut cele viitoare este imposibilitatea de a salva lucrurile ce stau în puterea noastră"[37].

8. Trebuie răspuns acestora că Dumnezeu, aflându-Se la începutul facerii lumii, nimic întâmplându-se fără cauză, parcurge cu intelectul fiecare dintre cele viitoare: El vede că, dacă aceasta s-a întâmplat, urmează anume aceasta, iar dacă se va întâmpla tocmai acest fapt viitor, urmează celălalt, iar dacă celălalt se petrece, un altul va avea loc[38]. Și astfel, parcurgând până la capătul lor, știe cele ce vor fi[39], nefiind nicidecum cauză, pentru fiecare dintre cele prestiute, [a faptului] că ele se petrec. O comparație: cineva înțelege că cel ce alunecă va cădea, văzând pe vreunul temerar din cauza ignoranței, care, din cauza temerității, pune piciorul, irațional, pe un drum alunecos. Privitorul nu devine însă cauză a alunecării pentru el. La fel trebuie gândit că Dumnezeu a prestiut de ce soi va fi fiecare: a văzut de sus cauzele pentru care el va fi de un anume fel, că va greși în acestea sau că va săvârși aceste acte virtuoase. Și, dacă trebuie spus, nu prestiința este cauză a evenimentelor (căci Dumnezeu nu are nici o legătură cu cel prestiut că păcătuiește, când acesta păcătuiește), ci vom spune, paradoxal,

αἴτιον τοῦ τοιάνδε εἶναι τὴν περὶ αὐτοῦ πρόγνωσιν. Οὐ γὰρ ἐπεὶ ἔγνωσται γίνεται, ἀλλ' ἐπεὶ ἔμελλεν γίνεσθαι ἔγνωσται. Διαστολῆς δὲ δεῖται. Εἰ μὲν γὰρ τὸ "πάντως ἔσται" οὕτω τις ἑρμηνεύει, ὡς ἀνάγκην εἶναι γενέσθαι τὸ προεγνωσμένον, οὐ διδόαμεν αὐτῷ· οὐ γὰρ ἐροῦμεν, ἐπεὶ προέγνωσται Ἰούδαν προδότην γενέσθαι, ὅτι πᾶσα ἀνάγκη ἦν Ἰούδαν προδότην γενέσθαι. Ἐν γοῦν ταῖς περὶ τοῦ Ἰούδα προφητείαις μέμψεις καὶ κατηγορίαι τοῦ Ἰούδα ἀναγεγραμμέναι εἰσὶ παντί τῷ παριστᾶσαι τὸ ψεκτὸν αὐτοῦ. Οὐκ ἂν δὲ ψόγος αὐτῷ προσήπτετο, εἰ ἐπαναγκὲς προδότης ἦν, καὶ μὴ ἐνεδέχετο αὐτὸν ὅμοιον τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις γενέσθαι. Ὅρα δὲ εἰ μὴ ταῦτα δηλοῦται δι' ὧν παραθησόμεθα ῥητῶν οὕτως ἐχόντων· *Μηδὲ γενηθήτω οἰκτίρμων τοῖς ὀρφανοῖς αὐτοῦ· ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος, καὶ κατεδίωξεν ἄνθρωπον πένητα καὶ πτωχὸν καὶ κατανενυγμένον τῇ καρδίᾳ τοῦ θανατῶσαι. Καὶ ἠγάπησεν κατάραν, καὶ ἥξει αὐτῷ· καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογίαν, καὶ μακρυνθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.* Εἰ δέ τις διηγήσεται τὸ "πάντως ἔσται", καὶ τοῦτο σημαίνειν αὐτὸ λέγων, ὅτι ἔσται μὲν τάδε τινὰ ἐνεδέχετο δὲ καὶ ἑτέρως γενέσθαι, τοῦτο ὡς ἀληθὲς συγχωροῦμεν· τὸν μὲν γὰρ θεὸν οὐκ ἐνδέχεται ψεύσασθαι, ἐνδέχεται δὲ περὶ τῶν ἐνδεχομένων γενέσθαι καὶ μὴ γενέσθαι φρονῆσαι τὸ γενέσθαι αὐτὰ καὶ τὸ μὴ γενέσθαι.

9. Σαφέστερον δὲ τοῦτο οὕτως ἐροῦμεν. Εἰ ἐνδέχεται Ἰούδαν εἶναι ἀπόστολον ὁμοίως Πέτρῳ, ἐνδέχεται τὸν θεὸν νοῆσαι περὶ τοῦ Ἰούδα ὅτι μενεῖ ἀπόστολος ὁμοίως Πέτρῳ. Εἰ ἐνδέχεται Ἰούδαν προδότην γενέσθαι, ἐνδέχεται τὸν θεὸν φρονῆσαι περὶ αὐτοῦ ὅτι προδότης ἔσται. Εἰ δὲ προδότης ἔσται Ἰούδας, ὁ θεὸς τῇ προγνώσει αὐτοῦ τῶν

dar adevărat, că evenimentul viitor este cauză a faptului că prestiința este astfel pentru el[40]. Căci nu se întâmplă fiindcă a fost cunoscut, ci a fost cunoscut fiindcă era pe punctul de a se întâmpla. Este necesară o distincție. Dacă cineva interpretează „se va întâmpla în mod necesar"[41] ca semnificând „este necesar să se petreacă ceea ce a fost prestiut", nu îi concedem. Căci nu vom spune : dacă a fost prestiut că Iuda este trădător, a fost mai mult decât necesar ca Iuda să fie trădător. Spre exemplu, în profețiile despre Iuda au fost scrise reproșurile și acuzațiile aduse lui Iuda ca să se stabilească în ochii fiecăruia fapta blamabilă a acestuia. Nu i-ar fi fost adăugat blamul dacă ar fi fost în mod necesar trădător, dacă nu ar fi fost posibil ca el să fie asemenea celorlalți apostoli. Vezi dacă acestea nu se clarifică prin cuvintele ce le prezentăm în continuare : *Să nu fie nimeni milostiv față de orfanii lui, pentru că nu și-a amintit să facă milă și l-a urmărit pe omul lipsit, pe cel sărman și pe cel cu inima frântă, ca să-l omoare. Și a iubit blestemul, și îl va avea. Și nu a voit binecuvântarea, și se va îndepărta de la el.* Dacă însă cineva va interpreta „se va întâmpla în mod necesar" spunând că această sintagmă semnifică „unele ca acestea se vor petrece, dar era posibil să se petreacă și altfel", aceasta vom admite ca adevărat. Căci nu este posibil ca Dumnezeu să mintă ; este însă posibil, în privința celor ce pot să se întâmple și să nu se întâmple, să gândească „acestea se întâmplă" și „acestea nu se întâmplă". Ps. 108,12. 16-17

9. Vom spune aceasta mai clar astfel : dacă este posibil ca Iuda să fie un apostol la fel ca Petru, este posibil ca Dumnezeu să gândească despre Iuda că va rămâne apostol la fel ca Petru. Dacă este posibil ca Iuda să devină trădător, este posibil ca Dumnezeu să gândească despre el că va fi trădător. Dacă însă Iuda va fi trădător, Dumnezeu, prin a Sa prestiință a celor

προειρημένων ἐνδεχομένων δύο, ἐνδεχομένου τοῦ εἶναι ἑνὶ αὐτῶν, τὸ ἀληθὲς προγινώσκων, προγνώσεται τὸν Ἰούδαν προδότην γενέσθαι· τὸ δὲ περὶ οὗ ἡ γνῶσις ἐνδέχεται καὶ ἑτέρως γενέσθαι· καὶ λέγοι ἂν ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ ὅτι ἐνδέχεται μὲν τόνδε τόδε ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον· ἐνδεχομένων δὲ ἀμφοτέρων, οἶδα ὅτι τόδε ποιήσει· οὐ γὰρ ὥσπερ ὁ θεὸς εἴποι ἄν, οὐκ ἐνδέχεται τόνδε τινὰ τὸν ἄνθρωπον πτῆναι, οὕτω χρησμὸν φέρε εἰπεῖν περί τινος διδοὺς ἐρεῖ ὅτι οὐκ ἐνδέχεται τόνδε σωφρονῆσαι. Δύναμις μὲν γὰρ πάντη οὐκ ἔστι τοῦ πτῆναι οὐδαμῶς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δύναμις δὲ ἔστι τοῦ σωφρονῆσαι καὶ τοῦ ἀκολαστῆσαι. Ὧν ἀμφοτέρων δυνάμεων ὑπαρχουσῶν, ὁ μὴ προσέχων λόγοις ἐπιστρεπτικοῖς καὶ παιδευτικοῖς ἑαυτὸν ἐπιδίδωσι τῇ χείρονι· τῇ κρείττονι δὲ ὁ ζητήσας τὸ ἀληθὲς καὶ βιῶσαι βεβουλημένος κατ' αὐτό. Οὐ ζητεῖ δὲ ὅδε μὲν τἀληθῆ, ἐπεὶ ἐπιρρέπει ἐπὶ τὴν ἡδονήν· ὅδε δὲ ἐξετάζει περὶ αὐτῶν, αἱρεθεὶς ὑπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν καὶ λόγου προτρεπτικοῦ. Πάλιν τε αὖ ὅδε μὲν αἱρεῖται τὴν ἡδονήν, οὐχὶ οὐ δυνάμενος ἀντιβλέπειν αὐτῇ, ἀλλ' οὐκ ἀγωνιζόμενος· ὅδε δὲ καταφρονεῖ αὐτῆς, τὸ ἄσχημον ὁρῶν τὸ ἐν αὐτῇ πολλάκις τυγχάνον.

10. Ὅτι μέντοι γε ἡ πρόγνωσις τοῦ θεοῦ οὐκ ἀνάγκην ἐπιτίθησι τοῖς περὶ ὧν κατείληφε, πρὸς τοῖς προειρημένοις καὶ τοῦτο λελέξεται, ὅτι πολλαχοῦ τῶν γραφῶν ὁ θεὸς κελεύει τοὺς προφήτας κηρύσσειν μετάνοιαν, οὐ προσποιησάμενος τὸ προεγνωκέναι πότερον οἱ ἀκούσαντες ἐπιστρέψουσιν ἢ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαυτῶν ἐμμενοῦσιν· ὥσπερ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ λέγεται· *Ἴσως ἀκούσονται καὶ μετανοήσουσιν*· Οὐ γὰρ ἀγνοῶν ὁ θεὸς πότερον ἀκούσουσιν ἢ οὔ φησίν· *Ἴσως ἀκούσονται καὶ μετανοήσουσιν*· ἀλλ'

două posibilități spuse mai sus, fiind posibil ca doar una dintre ele să aibă loc, prestiind adevărul, va ști dinainte că Iuda va deveni trădător. Însă este posibil ca acel fapt în privința căruia se exersează cunoașterea să se petreacă și altfel. Și cunoașterea lui Dumnezeu ar putea spune: „Este posibil ca el să săvârșească aceasta, dar și contrariul; ambele fiind posibile, Eu știu că va face aceasta". Căci nu e același lucru dacă Dumnezeu va spune „nu este posibil ca un anume om să zboare" și dacă va spune despre cineva, rostind un oracol, ca să spun așa, că „nu este posibil ca acesta să fie cumpătat". Într-adevăr, în om nu există nicidecum puterea[42] de a zbura, însă puterea de a fi cumpătat și de a se da plăcerii există. De vreme ce ambele puteri există, cel ce nu se atașează cuvintelor care convertesc și educă se dă pe sine puterii rele; cel ce a căutat adevărul și a trăit exersându-și voința în acord cu el se dă pe sine puterii bune. Căci primul nu caută cele adevărate, de vreme ce înclină spre plăcere; cel de-al doilea însă le cercetează pe ele, fiind captivat de noțiunile comune[43] și de cuvântul care îndeamnă. Iarăși, primul alege plăcerea nu pentru că nu are puterea de a-i rezista, ci fiindcă nu se luptă. Cel de-al doilea disprețuiește plăcerea, văzând neorânduiala[44] ce adesea se află în ea.

10. S-a spus, pe lângă cele amintite mai înainte, argumentându-se că, neîndoielnic, prestiința lui Dumnezeu nu impune necesitate celor în privința cărora s-a exersat, și aceasta: în multe locuri ale Scripturii Dumnezeu poruncește ca profeții să predice schimbarea cugetului, nearătând că a prestiut dacă ascultătorii se vor întoarce sau vor persevera în păcatele lor, după cum se spune în Ieremia: *„Poate vor auzi și își vor schimba cugetul"*. Căci spune *„poate vor auzi și își vor schimba cugetul"* nu pentru că Dumnezeu nu știe dacă vor auzi ori nu, ci ca să arate

Ier. 26, 3

οἱονεὶ τὸ ἰσοστάσιον τῶν δυνάμεων γενέσθαι δεικνὺς ἐκ τῶν λεγομένων, ἵνα μὴ προκατηγγελμένη ἡ πρόγνωσις αὐτοῦ προκαταπεσεῖν ποιήσῃ τοὺς ἀκούοντας, δόξαν ἀνάγκης παριστᾶσα, ὡς οὐκ ὄντος ἐπ' αὐτοῖς τοῦ ἐπιστρέψαι, καὶ οἱονεὶ καὶ αὐτὴ αἰτία γένηται τῶν ἁμαρτημάτων· ἢ πάλιν τοῖς ἐκ τοῦ ἀγνοεῖν τὸ προεγνωσμένον καλὸν δυναμένοις ἐν τῷ ἀγωνίσασθαι καὶ ἀντιτείνειν πρὸς τὴν κακίαν ἐν ἀρετῇ βιῶσαι, αἰτία γένηται ἡ πρόγνωσις ἐκλύσεως, οὐκ ἔτι εὐτόνως ἱσταμένοις κατὰ τῆς ἁμαρτίας, ὡς πάντως ἐσομένου τοῦ προειρημένου· καὶ οὕτω γὰρ οἷον ἐμπόδιον γένοιτ' ἂν ἡ πρόγνωσις τοῦ ἐσομένου καλοῦ. Πάντα γοῦν χρησίμως ὁ θεὸς τὰ κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομῶν εὐλόγως ἡμᾶς καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἐτύφλωσεν. Ἡ γὰρ γνῶσις αὐτῶν ἀνῆκε μὲν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἀθλεῖν κατὰ τῆς κακίας, ἐπέτριψε δ' ἂν δόξασα κατειλῆφθαι, πρὸς τὸ μὴ ἀντιπαλαίσαντας ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ τάχιον αὐτῇ ὑποχειρίους γενέσθαι. Ἅμα δὲ καὶ μαχόμενον ἐγίνετο τῷ καλὸν καὶ ἀγαθὸν γενέσθαι τινά, τὸ τὴν πρόγνωσιν ἐληλυθέναι εἰς τόνδε τινὰ ὅτι πάντως ἔσται ἀγαθός. Πρὸς οἷς γὰρ ἔχομεν καὶ σφοδρότητος καὶ τάσεως πλείονος χρεία πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν γενέσθαι· προκαταληφθεῖσα δὲ ἡ γνῶσις τοῦ πάντως καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἔσεσθαι ὑπεκλύει τὴν ἄσκησιν. Διόπερ συμφερόντως οὐκ ἴσμεν οὔτε εἰ ἀγαθοὶ οὔτε εἰ πονηροὶ ἐσόμεθα.

11. Ἐπεὶ δὲ εἰρήκαμεν ὅτι ἀπετύφλωσεν ἡμᾶς πρὸς τὰ μέλλοντα ὁ θεός, ζητούμενόν τι ῥητὸν ἀπὸ τῆς Ἐξόδου ὅρα εἰ δυνάμεθα οὕτω σαφηνίσαι· *Τίς ἐποίησεν δύσκωφον καὶ κωφόν, βλέποντα καὶ τυφλόν; οὐκ ἐγὼ κύριος ὁ θεός*; Ἵνα τὸν αὐτὸν τυφλὸν καὶ βλέποντα πεποιηκὼς ᾖ, βλέποντα

din cele spuse egalitatea de șansă[45], ca să spun așa, ca ambele posibilități să se întâmple. El spune acestea pentru ca preștiința Lui, anunțată dinainte, să nu acționeze ca descurajare anterioară pentru cei ce aud, dând impresia de necesitate, sugerându-le că nu este în puterea lor să se întoarcă : astfel, preștiința s-ar face cauză, ca să spun așa, a păcatelor. Ori, invers, El spune acestea pentru ca preștiința să nu devină cauză a relaxării pentru cei ce, datorită faptului că nu cunosc bunătatea știută [de Dumnezeu] dinainte, pot trăi în virtute prin luptă și prin opoziție la rău ; altfel, ei ar înceta să stea hotărât împotriva păcatului, gândindu-se că ceea ce a fost prezis se va întâmpla în mod necesar. Căci preștiința s-ar face astfel un soi de obstacol în fața binelui viitor. Desigur, Dumnezeu, rânduind[46] în mod util[47] toate cele ce sunt în lume, ne-a orbit în mod rezonabil pe noi în privința celor viitoare. Căci cunoașterea lor ne-ar fi făcut să încetăm lupta împotriva răului și ne-ar fi nimicit, părând că această cunoaștere ar fi fost asumată : am fi degrabă sclavi ai păcatului dacă nu i-am mai sta împotrivă. În același timp, dacă preștiința ar fi venit să-l anunțe pe unul anume că va fi în mod necesar bun, aceasta l-ar fi nimicit pe el, care ar fi luptat pentru a fi desăvârșit. Căci pe lângă cele pe care le avem este nevoie, pentru a deveni desăvârșit, de tărie și de mult efort. Însă cunoașterea că va fi în mod necesar desăvârșit, asumată dinainte, slăbește exercițiul[48]. De aceea, în mod profitabil[49] nu știm nici dacă vom fi buni, nici dacă vom fi răi.

11. De vreme ce am spus că Dumnezeu ne-a orbit pe noi în privința celor viitoare, vezi dacă nu putem clarifica astfel un enunț disputat din Exod : *„Cine l-a făcut [pe om] surd și mut, văzător și orb? Oare nu Eu, Domnul Dumnezeu?”*. Fiindcă pe același l-a făcut orb și văzător[50] : văzător al celor prezente, Ex. 4,11

μὲν τὰ ἐνεστηκότα τυφλὸν δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα· τὸ γὰρ περὶ τοῦ δυσκώφου καὶ κωφοῦ οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ διηγήσασθαι. Ὅτι μέντοι γε πολλῶν τῶν ἐφ' ἡμῖν αἴτια πλεῖστα τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστί, καὶ ἡμεῖς ὁμολογήσομεν· ὧν μὴ γενομένων, λέγω δὲ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οὐκ ἂν τάδε τινὰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐπράττετο· πράττεται δὲ τάδε τινὰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀκόλουθα τοῖσδε τοῖς προγενομένοις οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἐνδεχομένου τοῦ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς προγενομένοις καὶ ἕτερα πρᾶξαι παρ' ἃ πράττομεν. Εἰ δέ τις ζητεῖ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀπολελυμένον εἶναι τοῦ παντός, ὥστε μὴ διὰ τάδε τινὰ συμβεβηκότα ἡμῖν ἡμᾶς αἱρεῖσθαι τάδε, ἐπιλέλησται κόσμου μέρος ὢν καὶ ἐμπεριεχόμενος ἀνθρώπων κοινωνίᾳ καὶ τοῦ περιέχοντος.

Μετρίως μὲν οὖν ὡς ἐν ἐπιτομῇ οἶμαι ἀποδεδεῖχθαι τὸ τὴν πρόγνωσιν τοῦ θεοῦ μὴ εἶναι καταναγκαστικὴν τῶν προεγνωσμένων πάντως.

14. β΄ Φέρε δὲ ἀγωνισώμεθα καὶ περὶ τοῦ τοὺς ἀστέρας μηδαμῶς εἶναι ποιητικοὺς τῶν ἐν ἀνθρώποις, σημαντικοὺς δὲ μόνον. Σαφὲς δὴ ὅτι εἰ ὅδε, τις ὁ σχηματισμὸς τῶν ἀστέρων ποιητικὸς νομίζοιτο τῶνδέ τινων τῶν γινομένων περὶ τὸν ἄνθρωπον· ἔστω γὰρ περὶ τούτου νῦν ζητεῖσθαι τὸν λόγον· οὐκ ἂν ὁ σήμερον φέρε εἰπεῖν γενόμενος σχηματισμὸς περὶ τόνδε δύναιτο νοεῖσθαι πεποιηκέναι τὰ παρεληλυθότα περὶ ἕτερον ἢ καὶ περὶ ἑτέρους· πᾶν γὰρ τὸ ποιοῦν πρεσβύτερον τοῦ πεποιημένου. Ὅσον δὲ ἐπὶ τοῖς μαθήμασι τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπαγγελλομένων, πρεσβύτερα τοῦ σχηματισμοῦ προλέγεσθαι νομίζεται περὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπαγγέλλονται γὰρ τόνδε τινὰ τρόπον τὴν ὥραν λαβόντες τοῦδε τοῦ ἀνθρώπου καταλαμβάνειν πῶς ἕκαστος τῶν πλανωμένων κατὰ

orb însă în privința celor viitoare. Despre cel surd și mut nu este necesar să tâlcuim în momentul de față. Bineînțeles, și noi mărturisim că multe dintre lucrurile ce nu sunt în puterea noastră[51] sunt cauze pentru multe din cele ce stau în puterea noastră. Dacă unele dintre ele nu s-ar fi întâmplat, vorbesc de cele ce nu stau în puterea noastră, unele din cele ce stau în puterea noastră nu ar fi fost făptuite. Unele dintre lucrurile ce stau în puterea noastră sunt făptuite în urma unora, anterioare, care nu sunt în puterea noastră, fiind însă posibil ca, în urma acestora anterioare, să fie făptuite și altele în afara celor pe care noi le făptuim. Iar dacă cineva cere ca ceea ce stă în puterea noastră să fie dezlegat de întreg, astfel încât noi să alegem în afara unora ce ni se întâmplă, acela a uitat că este parte a lumii și că este prins în comunitatea oamenilor și a mediului[52].

Cred că a fost demonstrat cu măsură, ca într-un rezumat, că prestiința lui Dumnezeu nu este deloc constrângătoare pentru cele prestiute.

14.[53] (B) Să luptăm și pentru a demonstra că astrele nu sunt nicidecum agenți ai evenimentelor omenești, ci doar semnificanți[54]. Este clar că, dacă s-ar întâmpla aceasta, dacă o anume configurație a astrelor ar fi considerată agent al unor anume evenimente privitoare la om (fie ca despre aceasta să cerceteze acum cuvântul!), configurația ce este astăzi privitoare la cineva anume, să zicem, nu ar putea fi considerată că a lucrat evenimentele anterioare privitoare la altul sau la alții. Căci orice producător este anterior produsului[55]. Însă, pe cât susțin învățăturile celor ce proclamă unele ca acestea, cele anterioare configurației sunt considerate în privința oamenilor a fi fost prezise. Căci ei afirmă că, stabilind într-un mod anume ora nașterii unui anume om, ei determină [apoi] situația fiecăruia dintre astrele mobile,

κάθετον ἢ τῆσδε τῆς μοίρας τοῦ ζῳδίου ἢ τῶν ἐν αὐτῷ λεπτῶν, καὶ ποῖος ἀστὴρ τοῦ ζῳδιακοῦ κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐτύγχανεν ὁρίζοντος, ποιός τε κατὰ τοῦ δυτικοῦ, καὶ τίς κατὰ τοῦ μεσουρανήματος, καὶ τίς κατὰ τοῦ ἀντιμεσουρανήματος. Καὶ ἐπὰν θῶσι τοὺς ἀστέρας, οὓς νομίζουσιν ἑαυτοῖς ἐσχηματικέναι, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ δεῖνος γενέσεως ἐσχηματισμένους οὑτωσί, τῷ χρόνῳ τῆς ἀποτέξεως τοῦ περὶ οὗ σκοποῦσιν, οὐ μόνον τὰ μέλλοντα ἐξετάζουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρεληλυθότα, καὶ τὰ πρὸ τῆς γενέσεως καὶ τῆς σπορᾶς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος γεγενημένα· περὶ πατρός, ποταπὸς ὢν τυγχάνει, πλούσιος ἢ πένης, ὁλόκληρος τὸ σῶμα ἢ σεσινωμένος, τὸ ἦθος βελτίων ἢ χείρων, ἀκτήμων ἢ πολυκτήμων, τήνδε τὴν πρᾶξιν ἢ τήνδε ἔχων· τὰ δ' αὐτὰ καὶ περὶ τῆς μητρός, καὶ περὶ πρεσβυτέρων ἀδελφῶν, ἐὰν τύχωσιν ὄντες.

15. Ἔστω δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ παρόντος προσίεσθαι αὐτοὺς καταλαμβάνειν τὰ ἐν τῷ τόπῳ ἀληθῆ, περὶ οὗ καὶ αὐτοῦ ὕστερον δείξομεν ὅτι οὐχ οὕτως ἔχει· πευσώμεθα τοίνυν τῶν ὑπολαμβανόντων κατηναγκάσθαι ὑπὸ τῶν ἄστρων τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, τίνα τρόπον ὁ σήμερον σχηματισμὸς ὁ τοιόσδε δύναται πεποιηκέναι τὰ πρεσβύτερα. Εἰ γὰρ τοῦτο ἀμήχανον, καθ' ὃ δὴ ὅτι εὑρίσκεται τὸ περὶ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ χρόνου ἀληθές, σαφὲς τὸ μὴ πεποιηκέναι τοὺς ἀστέρας οὑτωσὶ κινουμένους ἐν οὐρανῷ τὰ παρεληλυθότα καὶ γενόμενα πρὸ τοῦ οὕτως ἔχειν αὐτούς. Εἰ δὲ τοῦτο, τάχα ὁ προσιέμενος ἀληθεύειν αὐτούς, ἐπιστήσας τοῖς περὶ τῶν μελλόντων λεγομένοις, ἐρεῖ ἀληθεύειν αὐτοὺς οὐ τῷ ποιεῖν τοὺς ἀστέρας ἀλλὰ τῷ σημαίνειν μόνον. Ἐὰν δέ τις φάσκῃ τὰ μὲν παρεληλυθότα μὴ ποιεῖν τοὺς ἀστέρας, ἀλλὰ ἄλλους μὲν σχηματισμοὺς τοὺς τῆς ἐκείνων γενέσεως αἰτίους γεγονέναι, τὸν δὲ νῦν σχηματισμὸν σεσημαγκέναι μόνον, τὰ μέντοι μέλλοντα

după verticală: cărui semn al zodiacului îi aparţin, cărui minut al acesteia. Ei mai determină şi ce astru al zodiacului se afla pe orizontul răsăritului, care pe cel al apusului, care pe cel de miazăzi şi care pe cel opus acestuia[56]. Şi după ce au stabilit că astrele, pe care le consideră că s-au dispus într-o configuraţie, s-au configurat astfel în momentul naşterii unuia, în conformitate cu momentul naşterii celui pentru care alcătuiesc horoscopul, ei scrutează nu numai cele viitoare, dar şi cele trecute, precum şi cele dinaintea naşterii şi zămislirii celui despre care s-a făcut cercetarea[57]: despre tată, de ce fel s-a întâmplat a fi, de neam bun sau nu, desăvârşit la trup sau vătămat, bun sau rău în privinţa caracterului, sărac ori bogat, având cutare sau cutare meserie[58]. Acestea sunt aflate şi despre mamă[59] şi despre fraţii şi surorile mai în vârstă[60], dacă se întâmplă să existe.

15. Fie, dar, să acceptăm pentru moment că ei determină corect cele privitoare la loc[ul astrelor], deşi ulterior vom arăta că nu se întâmplă aşa. Să învăţăm, aşadar, de la cei ce afirmă că evenimentele omeneşti sunt determinate de astre: în ce fel configuraţia de astăzi, de un anume fel, poate să fi produs cele anterioare? Căci dacă este imposibil să se descopere adevărul plecând de la aceasta, posterioară, despre cele anterioare cronologic, este evident faptul că astrele nu au lucrat, mişcându-se într-un anume fel în cer, cele trecute şi întâmplate înainte ca ele să fie dispuse astfel. Iar dacă se întâmplă aceasta, poate cel ce admite că ei spun adevărul, devenind expert în privinţa celor spuse despre viitor, va afirma că ei spun adevărul nu pentru că astrele lucrează, ci pentru că ele semnifică. Poate că unul va spune că astrele nu lucrează cele trecute, ci alte configuraţii, altele decât cele ale naşterii, au fost cauze, iar configuraţia de acum le-a semnificat numai: cele viitoare sunt

δηλοῦσθαι ἀπὸ τοῦ ἐνεστηκότος σχηματισμοῦ τῆς τοῦ δεῖνος γενέσεως· παραστησάτω τὴν διαφορὰν τοῦ ἀπὸ τῶν ἀστέρων δύνασθαι δεῖξαι ὅτι τάδε μὲν νενόηται ἀληθῆ ὡς ἀπὸ ποιούντων, τάδε δὲ ὡς ἀπὸ σημαινόντων μόνον. Μὴ ἔχοντες δὲ δοῦναι τὴν διαφορὰν εὐγνωμόνως συγκαταθήσονται τῷ μηδὲν τῶν κατὰ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν ἀστέρων γίνεσθαι, ἀλλ' ὡς προειρήκαμεν, εἰ ἄρα, σημαίνεσθαι· Ὡς εἰ καὶ μὴ ἀπὸ τῶν ἀστέρων τις ἐλάμβανε τὰ παρεληλυθότα καὶ τὰ μέλλοντα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ νοῦ τοῦ θεοῦ διά τινος λόγου προφητικοῦ. Ὥσπερ γὰρ προαπεδείξαμεν ὅτι οὐδὲν λυπεῖ τὸν περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν λόγον τὸ τὸν θεὸν εἰδέναι τὰ πραχθησόμενα ἑκάστῳ, οὕτως οὐδὲ τὰ σημεῖα, ἃ ἔταξεν ὁ θεὸς εἰς τὸ σημαίνειν, ἐμποδίζει τὸ ἐφ' ἡμῖν· Ἀλλὰ παραπλησίως βιβλίῳ περιέχοντι τὰ μέλλοντα προφητικῶς ὁ πᾶς οὐρανὸς δύναται, οἱονεὶ βίβλος ὢν θεοῦ, περιέχειν τὰ μέλλοντα. Διόπερ ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Ἰωσὴφ δύναται οὕτω νοεῖσθαι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ· *Ἀνέγνων γὰρ ἐν ταῖς πλαγαῖς τοῦ οὐρανοῦ ὅσα συμβήσεται ὑμῖν καὶ τοῖς υἱοῖς ὑμῶν.* Τάχα δὲ καὶ τό· *Εἱλιγήσεται ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον*· τοὺς λόγους τοὺς περιεχομένους σημαντικοὺς τῶν ἐσομένων δηλοῖ ἀπαρτισθησομένους καί, ἵν' οὕτως εἴπω, πληρωθησομένους, ὥσπερ λέγονται καὶ αἱ προφητεῖαι πεπληρῶσθαι τῷ ἐκβεβηκέναι. Καὶ οὕτως ἔσται εἰς σημεῖα τὰ ἄστρα γεγονότα, κατὰ τὴν λέγουσαν φωνήν· *Ἔστωσαν εἰς σημεῖα.* Ὁ δὲ Ἱερεμίας ἐπιστρέφων ἡμᾶς πρὸς ἑαυτοὺς καὶ περιαιρῶν φόβον τὸν ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις σημαίνεσθαι, τάχα δὲ καὶ ὑπολαμβανομένοις ἐκεῖθεν ἔρχεσθαι, φησίν· *Ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβεῖσθε.*

16. Ἴδωμεν καὶ δεύτερον ἐπιχείρημα, πῶς οὐ δύνανται οἱ ἀστέρες εἶναι ποιητικοί, ἀλλ' εἰ ἄρα σημαντικοί. Ἀπὸ

arătate plecând, fără îndoială, de la configurația existentă la nașterea unuia. L-am ruga atunci pe el, plecând de la afirmația că astrele pot arăta, să stabilească distincția dintre cele gândite ca adevărate ca fiind plecate de la astrele ce lucrează și cele gândite ca adevărate ca fiind plecate de la astrele ce doar semnifică. Dacă nu va indica, în mod rezonabil, distincția, ei vor trebui să admită că nimic din cele ce țin de oameni nu este de la astre, ci, cum spuneam mai înainte, este, eventual, semnificat de ele. La fel cum cineva ar fi primit cunoașterea celor trecute și celor viitoare nu de la astre, ci din intelectul lui Dumnezeu, printr-un anume cuvânt profetic. Căci, după cum am explicat mai înainte că afirmația „Dumnezeu știe cele ce se vor întâmpla fiecăruia" nu afectează întru nimic doctrina despre ceea ce stă în puterea noastră, tot așa semnele pe care Dumnezeu le-a pus ca să semnifice nu sunt obstacol pentru ceea ce stă în puterea noastră. Căci, asemenea unei cărți ce cuprinde, în mod profetic, cele viitoare, întregul cer, fiind ca o carte a lui Dumnezeu, poate cuprinde cele viitoare. De aceea noi putem astfel înțelege, în *Rugăciunea lui Iosif*, ce se spune de către Iacob: *„Căci am citit în tăblițele cerului câte vi se vor întâmpla vouă și fiilor voștri"*[61]. Și poate și enunțul *cerul se va desfășura ca o carte* arată că cuvintele conținute, care semnifică cele viitoare, vor fi îndeplinite și, ca să spun așa, împlinite, după cum se spune că profețiile s-au împlinit prin ceea ce s-a petrecut. Și astfel astrele create vor fi spre a da semne, după cuvântul ce spune: *„Să fie spre semne!"*. Iar Ieremia, pentru a ne întoarce spre noi înșine și pentru a alunga teama în privința celor crezute ca fiind semnificate, poate și în privința celor presupuse ca venite de sus, spune: *Nu vă temeți de semnele cerului!*

Is. 34,4

Gn. 1,14

Ier. 10,2

16. Să vedem și a doua argumentație, care susține că astrele nu pot fi agenți, ci eventual semnificanți.

πλείστων γὰρ ὅσων γενέσεων ἔστι λαβεῖν τὰ περὶ ἑνὸς ἀνθρώπου· τοῦτο δὲ καθ' ὑπόθεσιν λέγομεν, συγχωροῦντες τὸ ἐπιστήμην αὐτῶν ἀναλαμβάνεσθαι ὑπ' ἀνθρώπων δύνασθαι. Φέρε γὰρ εἰπεῖν, περὶ τοῦ τόνδε πείσεσθαι τόδε καὶ τεθνήξεσθαι περιπεσόντα λῃσταῖς καὶ ἀναιρεθέντα φασὶ δύνασθαι λαμβάνειν ἀπό τε τῆς ἰδίας αὐτοῦ γενέσεως, κἂν τύχῃ ἔχων ἀδελφοὺς πλείονας, καὶ ἀπὸ τῆς ἑκάστου αὐτῶν. Περιέχειν γὰρ οἴονται τὴν ἑκάστου γένεσιν ἀδελφὸν ὑπὸ λῃστῶν τεθνηξόμενον, ὁμοίως καὶ τὴν τοῦ πατρὸς καὶ τὴν τῆς μητρὸς καὶ τὴν τῆς γαμετῆς καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ τῶν οἰκετῶν καὶ τῶν φιλτάτων, τάχα δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἀναιρούντων. Πῶς οὖν δυνατὸν τὸν τοσαύταις γενέσεσιν, ἵνα αὐτοῖς τοῦτο συγχωρηθῇ, ἐμπεριεχόμενον γίνεσθαι ὑπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀστέρων τῆσδε μᾶλλον τῆς γενέσεως ἢ τῶνδε; Ἀπίθανον γὰρ καὶ τὸ φάσκειν τὸν σχηματισμὸν τὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ τοῦδέ τινος γενέσει ταῦτα πεποιηκέναι, τὸν δὲ ἐν τῇ τῶνδε γενέσει μὴ πεποιηκέναι ἀλλὰ σεσημαγκέναι μόνον· ἠλίθιον γὰρ τὸ εἰπεῖν ὅτι ἡ πάντων γένεσις περιεῖχε καθ' ἕκαστον ποιητικὸν τοῦ τόνδε ἀναιρεθῆναι, ὥστε ἐν γενέσεσιν, καθ' ὑπόθεσιν λέγω, πεντήκοντα περιέχεσθαι τὸ τόνδε τινὰ ἀναιρεθῆναι. Οὐκ οἶδ' ὅπως δυνήσονται σῶσαι τὸ τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκταήμερον αὐτοὺς λαμβάνειν περιτομήν, ἀκρωτηριαζομένους τὰ μόρια καὶ ἑλκουμένους καὶ φλεγμονῇ περιπεσουμένους καὶ τραύμασι, καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ ἰατρῶν δεομένους· τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς κατὰ τὴν Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι τρισκαιδεκαετεῖς· τοῦτο γὰρ ἱστόρηται περὶ αὐτῶν· καὶ πάλιν τῶνδέ τινων τῶν ἐν Αἰθίοψι τοῖσδε τὰς κόγχας τῶν γονάτων περιαιρεῖσθαι, καὶ τῶν Ἀμαζόνων τοὺς ἑτέρους τῶν μαστῶν. Πῶς γὰρ ταῦτα ποιοῦσιν οἱ ἀστέρες τοῖσδε τοῖς ἔθνεσιν; Οἶμαι ὅτι εἰ ἐπιστήσαιμεν οὐδὲ μέχρι τοῦ

Presupunem, așadar, că plecând de la un număr foarte mare de horoscoape se pot cunoaște cele privitoare la un singur om: aceasta o afirmăm ca pe o ipoteză, concedând că noi putem achiziționa cunoașterea lor. Spre exemplu, ei spun că pot cunoaște, din chiar horoscopul acestuia anume, iar dacă are frați sau surori, și din horoscopul fiecăruia dintre ei, că el va păți aceasta, și că va muri, atacat și ucis de tâlhari[62]. Ei cred că horoscopul fiecăruia cuprinde fratele ce va fi omorât de tâlhari, la fel și horoscopul tatălui, al mamei, al soției, al fiilor lui, al celor ai casei, al prietenilor, ba poate chiar și cel al ucigașilor. Cum este posibil ca ceea ce este cuprins în atât de multe horoscoape (fiindcă li se concede aceasta) să se întâmple mai degrabă sub configurația acestui horoscop și nu a altora? Căci este neverosimil să afirmi: pe de o parte, configurația ce s-a aflat la nașterea acestuia anume a produs acestea, iar, pe de altă parte, cea de la nașterea altora nu a produs, ci doar a semnificat. Este o nerozie să afirmi că horoscopul tuturor ar fi cuprins, fiecare, agentul uciderii acestuia, astfel încât în cincizeci de horoscoape, vorbesc ipotetic, să fie cuprins că acest om va muri. Nu știu cum vor putea explica faptul că, în Iudeea, configurația la naștere, aproape pentru toți, este în așa fel încât ei primesc circumcizia în a opta zi, că le sunt tăiate marginile părților genitale, că sunt supuși ulcerațiilor și inflamațiilor, fiind răniți, și că, de-abia intrați în viață, au nevoie de medici. Nu știu cum vor explica faptul că, în Arabia, configurația la naștere a ismaeliților este în așa fel încât toți sunt circumcișii la treisprezece ani (așa se relatează despre ei). Și, iarăși, configurațiile unor anume etiopieni sunt astfel încât rotula genunchiului le este tăiată, iar configurațiile amazoanelor sunt dispuse astfel încât unul din sâni le este tăiat[63]. Cum produc acestea astrele popoarelor amintite? Cred că, dacă am cerceta, nu vom putea,

στῆσαι δυνησόμεθά τι ἀληθὲς εἰπεῖν περὶ αὐτῶν. Τοσούτων δὲ φερομένων ὁδῶν προγνωστικῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξώκειλαν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τὸ τὴν μὲν οἰωνιστικὴν καὶ τὴν θυτικὴν μὴ λέγειν περιέχειν τὸ ποιοῦν αἴτιον, ἀλλὰ σημαίνειν μόνον, καὶ τὴν ἀστεροσκοπικήν, οὐκ ἔτι δὲ τὴν γενεθλιαλογικήν. Εἰ γὰρ ἐπεὶ γινώσκεται, ἵνα καὶ χαρισώμεθα τὸ γινώσκεσθαι, γίνεται ἐκεῖθεν ὅθεν ἡ γνῶσις λαμβάνεται, τί μᾶλλον ἀπὸ τῶν ἀστέρων ἢ ἀπὸ τῶν οἰωνῶν ἔσται τὰ γινόμενα, καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῶν οἰωνῶν ἢ ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τῶν θυομένων ἢ ἀπὸ τῶν διαττόντων ἀστέρων; Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκέσει εἰς ἀναίρεσιν τοῦ ποιητικοὺς εἶναι τοὺς ἀστέρας τῶν ἀνθρωπίνων.

17. γ΄ Ὅπερ δὲ συγκεχωρήκαμεν, οὐ γὰρ ἐλύπει τὸν λόγον, ὡς τῶν ἀνθρώπων δυναμένων καταλαμβάνειν τοὺς οὐρανίους σχηματισμοὺς καὶ τὰ σημεῖα καὶ ὧν ἐστὶ σημεῖα, τοῦτο φέρε νῦν ἐξετάσωμεν εἰ ἀληθές ἐστι. Φασὶ τοίνυν οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ τὸν μέλλοντα τὰ κατὰ τὴν γενεθλιαλογίαν ἀκριβῶς καταλαμβάνειν <δεῖν> εἰδέναι οὐ μόνον τὸ κατὰ πόστου δωδεκατημορίου ἐστὶν ὁ καλούμενος ἀστήρ, ἀλλὰ καὶ κατὰ ποίας μοίρας τοῦ δωδεκατημορίου καὶ κατὰ ποίου ἐξηκοστοῦ· οἱ δὲ ἀκριβέστεροι καὶ κατὰ ποίου ἐξηκοστοῦ τοῦ ἐξηκοστοῦ. Καὶ τοῦτό φασι δεῖν ποιεῖν ἐφ' ἑκάστου τῶν πλανωμένων, ἐξετάζοντα τὴν σχέσιν τὴν πρὸς τοὺς ἀπλανεῖς. Πάλιν αὖ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ὁρίζοντος δεήσει, φασίν, ἰδεῖν οὐ μόνον τὸ δωδεκατημόριον ποῖον ἦν ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν μοῖραν καὶ τὸ ἐξηκοστὸν τῆς μοίρας, τὸ πρῶτον ἢ τὸ δεύτερον ἐξηκοστόν. Πῶς τοίνυν τῆς ὥρας πλατεῖ λόγῳ ἥμισυ δωδεκατημορίου περιεχούσης δύναταί τις λαβεῖν τὸ ἐξηκοστόν, μὴ ἔχων τὴν ἀναλογίαν τῆς διαιρέσεως τῶν ὡρῶν, ὥστε φέρε εἰπεῖν εἰδέναι ὅτι γεγέννηται ὁ δεῖνα ὥρᾳ τετάρτῃ, καὶ ἡμίσει ὥρας, καὶ τετάρτῳ, ὀγδόῳ, καὶ ἑκκαιδεκάτῳ, καὶ δυοτριακοστῷ; Παραπολὺ γάρ φασι

enunțând clar, să spunem ceva adevărat despre acestea. Deși sunt propuse atât de multe căi ale preștiinței, nu știu cum au eșuat oamenii, afirmând că știința augurilor, cea a sacrificiilor și observarea astrelor nu conțin cauza eficientă, ci doar semnifică, de vreme ce le susțin pe ambele în privința *genethlialogiei*[64]. Căci dacă evenimentele vin de acolo de unde se cunosc (concedem că sunt cunoscute), dacă ele vin de acolo de unde se ia cunoașterea, de ce evenimentele vor fi determinate mai degrabă de astre decât de păsări sau de măruntaiele celor jertfite sau de stelele căzătoare[65]? Așadar, aceste argumente vor ajunge, pentru moment, ca să desființeze opinia că astrele sunt agenții celor omenești.

17. (C) Să examinăm acum dacă este adevărat ceea ce a fost acceptat provizoriu (căci nu afecta argumentația): pot înțelege oamenii configurațiile cerești, semnele și faptele pentru care stau semnele? Specialiștii în acestea spun: cel ce este pe punctul de a înțelege în mod exact cele privitoare la *genethlialogie* [trebuie să] știe nu numai în care din cele douăsprezece semne [zodiacale] se afla astrul în discuție, dar și în ce grad și în ce minut[66]. Cei mai scrupuloși știu și în ce secundă. Și spun că acest calcul trebuie făcut în privința fiecăruia dintre astrele mobile, examinând poziția lui față de cele fixe. Iarăși, spun că este necesar să cunoască, în privința orizontului dinspre răsărit, nu numai care semn al zodiacului era deasupra lui, dar și gradul, minutul acestuia, primul sau al doilea minut. Însă, de vreme ce ora cuprinde, după o opinie generală, jumătate din semnul zodiacal, cum poate determina cineva minutul neavând analogia diviziunii orelor, astfel încât, spre exemplu, să știe că unul anume a fost născut la ora patru, la care se adaugă o jumătate de oră, un sfert, o optime, o șaisprezecime și o a treizeci

παραλλάττειν τὰ σημαινόμενα παρὰ τὴν ἀγνωσίαν οὐ τῆς ὅλης ὥρας, ἀλλὰ καὶ ποστημορίου αὐτῆς.᾽ Εν γοῦν τοῖς διδύμοις γεννωμένοις πολλάκις τὸ μεταξὺ ἀκαριαῖον ὥρας ἐστί, καὶ πολλαὶ παραλλαγαὶ τῶν συμβαινόντων καὶ τῶν πραττομένων ἐπ' αὐτῶν ἁπαντῶσιν, ὡς φασιν ἐκεῖνοι, παρὰ τὴν αἰτίαν τῆς σχέσεως τῶν ἀστέρων, καὶ τὸ μόριον τοῦ δωδεκατημορίου τὸ παρὰ τὸν ὁρίζοντα, οὐ καταλαμβανόμενον ὑπὸ τῶν νομιζομένων τὴν ὥραν τετηρηκέναι. Οὐδεὶς γὰρ δύναται λέγειν ὅτι μεταξὺ τῆς τοῦδε γενέσεως πρὸς τὴν τοῦδε ἐστὶν ὥρας τριακοστόν. ᾽ Αλλ' ἔστω συγκεχωρημένα αὐτοῖς τὰ κατὰ τὸ ἐκλαμβάνειν τὴν ὥραν.

18. Φέρεται δὴ θεώρημα ἀποδεικνύον τὸν ζωδιακὸν κύκλον ὁμοίως τοῖς πλανωμένοις φέρεσθαι ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς δι' ἑκατὸν ἐτῶν μοῖραν μίαν, καὶ τοῦτο τῷ πολλῷ χρόνῳ ἐναλλάττειν τὴν θέσιν τῶν δωδεκατημορίων· ἑτέρου μὲν τυγχάνοντος τοῦ νοητοῦ δωδεκατημορίου, ἑτέρου δὲ τοῦ ὡσανεὶ μορφώματος· τὰ δὲ ἀποτελέσματά φασιν εὑρίσκεσθαι οὐκ ἐκ τοῦ μορφώματος, ἀλλ' ἐκ τοῦ νοητοῦ ζῳδίου· ὅπερ οὐ πάνυ τι δυνατὸν καταλαμβάνεσθαι. ᾽Έστω δὴ καὶ τοῦτο συγκεχωρημένον, τὸ καταλαμβάνεσθαι τὸ νοητὸν δωδεκατημόριον, ἢ δύνασθαι ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ δωδεκατημορίου λαμβάνεσθαι τὸ ἀληθές, ἀλλὰ τήν γε σύγκρασιν παρ' αὐτοῖς καλουμένην τῶν ἐν τοῖσδε τοῖς σχηματισμοῖς τυγχανόντων καὶ αὐτοὶ ὁμολογήσουσιν οὐχ οἷοί τε σῶσαι κατ' ἀξίαν, ἀμαυρουμένου τοῦ δηλουμένου φέρε εἰπεῖν χείρονος ἀπὸ τοῦδε, διὰ τὸ ἐπιβλέπεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦδε τοῦ κρείττονος, καὶ ἐπὶ τοσόνδε ἢ τοσόνδε ἀμαυρουμένου· πολλάκις πάλιν τῆς ἀμαυρώσεως τῆς τοῦ χείρονος ὑπὸ τῆς ἐπιβλέψεως τῆς τοῦ κρείττονος ἐμποδιζομένης, ἐκ τοῦ ἕτερον οὑτωσὶ ἐσχηματίσθαι, χειρόνων

și doua parte? Căci ei spun că cele ce sunt semnificate diferă în mare parte din cauza necunoașterii nu a orei, în general, ci a unei fracțiuni a acesteia. Spre exemplu, adesea intervalul dintre nașterile gemenilor este o foarte mică fracțiune dintr-o oră: multe diferențe, în privința evenimentelor și faptelor lor, apar, cum spun aceia, din cauza poziției astrelor și a părții semnului zodiacal ce se află la orizont, care nu este luată în considerare de cei ce consideră că ora a fost observată. Căci nimeni nu poate spune că intervalul dintre nașterea acestuia și nașterea aceluia este, de exemplu, a treizecea parte dintr-o oră. Să concedem însă lor în privința celor legate de determinarea orei.

18. [Ei bine,] este în uz o teoremă ce demonstrează că cercul zodiacal, asemenea astrelor mobile, se mișcă dinspre apus spre răsărit cu un grad la o sută de ani, și că aceasta, după un interval mai mare, schimbă locul semnelor zodiacale[67]. Unul este semnul zodiacal inteligibil, iar altul este, ca să spun așa, cel figurat[68]. Ei spun: influențele sunt descoperite nu de la semnul zodiacal figurat, ci de la cel inteligibil. Însă nu este posibil ca acesta să fie cunoscut cu precizie. Să concedem însă și aceasta, că semnul zodiacal inteligibil poate fi cunoscut sau că e posibil ca din semnul zodiacal sensibil să fie luat adevărul. Dar chiar ei vor mărturisi că nu sunt capabili să explice corespunzător ceea ce se numește de către ei „amestecul"[69] [astrelor] ce se găsesc în astfel de configurații: spre exemplu, un anume astru defavorabil, ce s-a arătat, a fost atenuat de un altul, prin faptul că el se află în aspect cu unul mai bun, fiind atenuat într-o măsură mai mare sau mai mică. Alt exemplu: adesea, dimpotrivă, atenuarea astrului negativ aflat în aspect cu astrul favorabil a fost împiedicată din cauza faptului că un alt astru, ce semnifica

ὄντα σημαντικόν. Καὶ οἶμαι ἐπιστήσαντά τινα τοῖς τόποις ἀπογνῶναι τὴν περὶ τούτων κατάληψιν, οὐδαμῶς ἀνθρώποις ἐκκειμένην, ἀλλ' εἰ ἄρα μέχρι τοῦ σημανθῆναι μόνον φθάνουσαν. Εἰ δέ τις ἐν πείρᾳ γεγένηται τῶν πραγμάτων, μᾶλλον εἴσεται τὸ ἐν τῷ στοχάζεσθαι ἀποπτωτικὸν τῶν λεγόντων καὶ αὐτῶν τῶν συγγραψαμένων, ἅπερ νομιζόμενον ἐπιτευκτικόν. Καὶ Ἡσαΐας γοῦν, ὡς οὐ δυναμένων τούτων εὑρίσκεσθαι ὑπὸ ἀνθρώπων, φησὶ πρὸς τὴν θυγατέρα τῶν Χαλδαίων τῶν ταῦτα μάλιστα παρὰ πάντας ἐπαγγελλομένων· *Στήτωσαν καὶ σωσάτωσάν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, ἀναγγειλάτωσάν σοι τί μέλλει ἐπὶ σὲ ἔρχεσθαι.* Διὰ γὰρ τούτων διδασκόμεθα μὴ δύνασθαι τοὺς πάνυ περὶ ταῦτα φιλομαθεῖς προδηλοῦν, ἃ βεβούληται κύριος ἑκάστῳ ἔθνει ἐπαγαγεῖν.

19. Νῦν γάρ, ὡς πρὸς τὴν λέξιν, τὸ προφητικὸν ἐξειλήφαμεν. Εἰ δέ φησιν ὁ Ἰακὼβ ἀνεγνωκέναι ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ οὐρανοῦ τὰ συμβησόμενα τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ ὅσον ἐπὶ τούτῳ ἀντιλέγοι τις ἂν ἡμῖν ὅτι ἐναντία οἷς εἰρήκαμεν δηλοῦται διὰ τῆς γραφῆς· ἐλέγομεν γὰρ ἄνθρωπον ἀκαταλήπτως ἔχειν τῶν σημείων, ὁ δὲ Ἰακὼβ φησιν ἀνεγνωκέναι ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ οὐρανοῦ· ἀπολογησόμεθα ὅτι οἱ καθ' ἡμᾶς σοφοί, πνεύματι περισσοτέρῳ χρησάμενοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐκ ἀνθρωπίνως θείως δὲ διδάσκονται τὰ ἀπόρρητα· ὥσπερ ὁ Παῦλος, λέγων· *Ἤκουσα ἄρρητα ῥήματα ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι.* Ἴσασι γὰρ *τροπῶν ἀλλαγὰς καὶ μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτῶν κύκλους καὶ ἀστέρων θέσεις*, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοῦ πνεύματος ἀποκαλύπτοντος αὐτοῖς καὶ καθαρῶς, ὡς θέλει ὁ θεός, τὰ θεῖα ἀπαγγέλλοντος. Καὶ ἄλλως δὲ ὁ Ἰακὼβ μείζων ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἦν, πτερνίζων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ὁμολογῶν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ βίβλῳ ἀφ' ἧς παρεθέμεθα τό· *Ἀνέγνων ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ οὐρανοῦ·*

nenorociri, a avut un anume loc în configurație. Eu cred că unul ce ar examina aceste chestiuni ar renunța la înțelegerea[70] lor, deoarece nu a fost pusă nicidecum în vederea oamenilor, căci, eventual, ea ajunge doar până la a semnifica. Iar dacă cineva a acumulat experiență, va ști că eșecul celor afirmate sau chiar al scrierilor, în privința presupunerilor [astrologice], covârșește ceea ce este pretins succes. Și Isaia, spre exemplu, fiindcă acestea nu pot fi descoperite de oameni, spune către fiica caldeenilor, cei care se ocupă, mai mult decât ceilalți, de acestea: *Să se ridice și să te mântuiască astrologii cerului, să-ți anunțe ce este pe cale să ți se întâmple!* Suntem învățați, astfel, că nu este posibil ca specialiștii în acestea să anunțe dinainte cele pe care Domnul a hotărât să le aducă fiecărui neam. Is. 47,13

19. Acum am interpretat enunțul profetic după litera sa. Iar dacă Iacob spune că a citit în tablele cerului cele ce se vor întâmpla fiilor lui și dacă cineva ne-ar contrazice în această chestiune, susținând că în Scriptură se arată contrariul a ceea ce am spus (căci noi spunem că omul nu poate înțelege semnele, pe când Iacob spune că a citit în tăblițele cerului), vom răspunde în apărarea noastră: cei care, printre noi, sunt înțelepți, grație unui duh superior naturii omenești, sunt învățați nu omenește, ci dumnezeiește cele de nespus, la fel ca Pavel, care spune: *Am auzit cuvinte de nespus, care nu se cuvin omului a fi grăite.* Căci ei cunosc *schimbările solstițiilor și schimbările anotimpurilor, ciclurile anilor și locurile astrelor* nu de la oameni, și nici prin intermediul lor, ci datorită Duhului ce le descoperă și le vestește lor acurat cele dumnezeiești, după cum vrea Dumnezeu. De altfel, Iacob era superior condiției umane, lovindu-l cu călcâiul pe fratele său și mărturisind, în aceeași carte de unde am extras enunțul *„Am citit în tăblițele* 2Cor. 12,4 Înț. 7,18-19 *Cf.* Gn. 27,36

εἶναι ἀρχιχιλίαρχος δυνάμεως κυρίου, καὶ ὄνομα πάλαι κεκτημένος Ἰσραήλ· ὅπερ ἐν σώματι λειτουργῶν ἀναγνωρίζει, ὑπομιμνήσκοντος αὐτὸν τοῦ ἀρχαγγέλου Οὐριήλ.

20. δ´ Μετὰ ταῦτα λείπεται ἐξετάσαι καὶ παραστῆσαι τοῖς πιστεύουσιν ὅτι εἰς σημεῖα κεῖνται οἱ φωστῆρες τοῦ οὐρανοῦ, σανθεῖσι δὲ καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν περιεργοτέρων φερομένων εἰς τοὺς τόπους, τίς ἡ αἰτία τοῦ ταῦτα τὰ σημεῖα τὸν θεὸν πεποιηκέναι ἐν οὐρανῷ. Καὶ ἔστιν εἰπεῖν πρῶτον μὲν ὅτι πιστευόμενα τὰ τῆς μεγαλειότητος τοῦ νοῦ τοῦ θεοῦ πᾶσαν γνῶσιν τὴν περὶ ἑκάστου τῶν ὄντων ἐμπεριειληφότος, ὥστε μηδὲ τὸ τυχὸν καὶ νομιζόμενον ἐλάχιστον λανθάνειν τὴν θειότητα αὐτοῦ, δόξαν μὲν περιέχει τοῦ οἱονεὶ ἄπειρα ἀριθμῷ οὕτως αὐτὸν ἐμπεριειληφέναι ἐν ἑαυτῷ, οὐ μὴν ἐναργῆ τὴν ἀπόδειξιν, ἀλλὰ πεπιστευμένην ὡς ἁρμόζουσαν τῷ ἀγενήτῳ νῷ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν τυγχάνοντι. Ἵν' οὖν τῇ πείρᾳ τοῦτο καταλαμβάνηται ὑπὸ τῶν μειζόνων ἢ κατὰ ἄνθρωπον καὶ τῶν ἁγίων ψυχῶν τοῦ ἐνεστηκότος δεσμοῦ ἀπηλλαγμένων, ὡσπερεὶ γράμματα καὶ χαρακτῆρας καὶ διὰ τῆς τῶν οὐρανίων περιφορᾶς ἐποίησεν ἐν οὐρανῷ ὁ θεὸς τοὺς δεδιδαγμένους καὶ διδαχθησομένους ἀναγινώσκειν τὰ σημεῖα τοῦ θεοῦ. Οὐ θαυμαστὸν δὲ καὶ ὑπὲρ ἐνδείξεως τῆς πρὸς τοὺς μακαρίους ποιεῖν τινὰ τὸν θεόν, τῆς γραφῆς λεγούσης τῷ Φαραώ· *Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ.* Εἰ γὰρ διετηρήθη Φαραὼ ὑπὲρ ἐνδείξεως δυνάμεως θεοῦ καὶ διαγγελίας τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐν πάσῃ τῇ γῇ, ἐννόει πόσην ἔνδειξιν δυνάμεως θεοῦ περιέχει τὰ οὐράνια σημεῖα, πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἕως συντελείας ἐντετυπωμένων τῇ ἀξίᾳ βίβλῳ

cerului", că este căpetenie a puterii Domnului şi că primise odinioară numele Israel. El recunoaşte aceasta slujind în trup, când arhanghelul Uriel îl face să-şi reamintească.

20. (D) A rămas să examinăm, după acestea, şi să stabilim, pentru cei ce cred că luminătorii cerului au fost puşi spre a fi semne, dar care au fost tulburaţi de cele expuse în aceste chestiuni de cei excesiv de curioşi, care este cauza pentru care Dumnezeu a făcut aceste semne în cer. Putem spune, mai întâi, că cele ce sunt crezute despre mărimea intelectului divin, care a cuprins întreaga cunoaştere despre fiecare dintre cele ce sunt, încât nimic considerat întâmplător şi neînsemnat să nu rămână ascuns dumnezeirii Lui, cuprind opinia că el a îmbrăţişat în sine infinite lucruri în număr, ca să spun aşa. Această opinie nu este totuşi evidentă prin demonstraţie, ci este crezută ca armonizându-se intelectului nenăscut şi care depăşeşte întreaga natură. Aşadar, pentru ca aceasta să fie înţeleasă prin experienţă de către cele superioare condiţiei umane şi de către sufletele sfinte dezlegate de legătura prezentă, Dumnezeu a făcut în cer pe cei ce au fost învăţaţi şi vor fi învăţaţi să citească semnele lui Dumnezeu, ca pe nişte litere şi caractere, prin intermediul mişcării celor cereşti[71]. Nu este de mirare că Dumnezeu a făcut unele ca acestea pentru a se face cunoscut celor fericiţi, pentru că Scriptura spune faraonului: *„Spre aceasta te-am ridicat, ca să fac cunoscută în tine puterea Mea şi ca numele Meu să fie vestit în tot pământul"*. Aşadar, dacă faraonul a fost păstrat ca să facă cunoscută puterea lui Dumnezeu şi ca numele Lui să fie vestit în tot pământul, gândeşte-te, dar, ce dovadă convingătoare a puterii lui Dumnezeu conţin semnele cereşti, de vreme ce toate au fost întipărite, din veac până la sfârşit, în cartea vrednică de Dumnezeu, cerul! Rom. 9,17

τοῦ θεοῦ τῷ οὐρανῷ. Δεύτερον δὲ στοχάζομαι ταῖς τὰ ἀνθρώπινα οἰκονομούσαις δυνάμεσιν ἐκκεῖσθαι τὰ σημεῖα, ἵνα τινὰ μὲν γινώσκωσι μόνον, τινὰ δὲ καὶ ἐνεργῶσι· καθάπερ ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν βίβλοις ἃ μὲν γέγραπται ἵνα γινώσκωμεν, οἷον τὰ περὶ κοσμοποιΐας καὶ εἴ τινα ἄλλα μυστήρια· ἃ δὲ ἵνα γινώσκοντες ποιῶμεν, ὥσπερ τὰ περὶ τὰς ἐντολὰς καὶ τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ. Ἐνδέχεται δὴ τὰ οὐράνια γράμματα, ἃ ἄγγελοι καὶ δυνάμεις θεῖαι ἀναγινώσκειν καλῶς δύνανται, περιέχειν τινὰ μὲν ἀναγνωσθησόμενα ὑπὸ τῶν ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν τοῦ θεοῦ, ἵνα εὐφραίνωνται γινώσκοντες· τινὰ δὲ ὡσπερεὶ ἐντολὰς λαμβάνοντες ποιῶσι.

21. Καὶ οὐχ ἁμαρτησόμεθα τὸ ἀνάλογον τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λέγοντες ἔχειν τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀστέρας· ἐὰν δὲ χείρονες καὶ ἕτεραι τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργειαι ποιῶσί τινα τῶν προεγνωσμένων καὶ σημαινομένων ἐν οὐρανῷ, οὐκ ἀνάγκη καὶ αὐτὰς ἀπὸ τῶν τοῦ θεοῦ γραμμάτων ὑπομιμνησκομένας ποιεῖν ἃ ἐνεργοῦσιν· ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωποι ἀδικοῦντες, οὐ μανθάνοντες προεγνωκέναι τὸν θεὸν τὸ τόνδε τινὰ ἀδικηθήσεσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐνεργοῦσι τὸ ἀδικεῖν ἐκ τῆς ἑαυτῶν πονηρίας· οὕτως αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, τοῦ θεοῦ τὴν κακίαν τῶν τὰ μοχθηρὰ βουλομένων ἀνθρώπων καὶ δυναμέων προεγνωκότος, τῇ ἰδίᾳ αἰσχίστῃ ἐπιτελοῦσι προαιρέσει. Οἱ μέντοι ἱεροὶ ἄγγελοι, τὰ λειτουργικὰ πνεύματα τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, εἰκὸς ὅ τι, ὡς ἀπὸ νόμου θεοῦ γεγραμμένων τὰ προστάγματα λαμβάνοντες, τεταγμένως καὶ ὅτε δεῖ καὶ ὡς δεῖ καὶ ὅσον δεῖ ποιοῦσι τὰ κρείττονα· ἄτοπον γὰρ αὐτοὺς θείους ὄντας ἀποκληρωτικῶς καὶ <οὐχ> ὡρισμένως ἔρχεσθαι ἐπὶ τὸ φέρ' εἰπεῖν χρηματίσαι τι τῷ Ἀβραάμ, καὶ ποιῆσαί τι τῷ Ἰσαάκ, καὶ ῥύσασθαι ἐκ κινδύνου τὸν Ἰακώβ, ἢ ἐπιστῆναι τῷ πνεύματι τοῦδε τοῦ προφήτου. Ἵνα οὖν μὴ ἀποκληρωτικῶς μηδὲ κατὰ συντυχίαν τοῦτο πράττωσιν, ἀναγινώσκουσι τὴν

Presupun, apoi, că semnele sunt puse în vederea puterilor ce administrează cele omenești, ca pe unele să le cunoască, iar pe altele să le ducă la îndeplinire. La fel cum și în Cărțile noastre unele au fost scrise ca să le cunoaștem, ca de exemplu cele despre facerea lumii și despre alte taine, pe când altele ca, cunoscându-le, să le împlinim, precum cele privitoare la poruncile și preceptele lui Dumnezeu. Este posibil, astfel, ca literele cerești, pe care îngerii și puterile dumnezeiești pot să le citească corect, să conțină, pe de o parte, unele ce vor fi citite de îngerii și de slujitorii lui Dumnezeu, pentru ca, cunoscându-le, să se bucure, iar, pe de altă parte, altele ce vor fi împlinite, primindu-le ca porunci.

21. Și nu vom greși spunând că cerul și astrele sunt analogul celor din Lege. Dacă energiile rele și deosebite ale omului lucrează unele dintre cele prestiute și semnificate în cer, nu este necesar ca ele să facă acestea pentru că le-au fost amintite de literele lui Dumnezeu. Căci, așa cum oamenii nedrepți lucrează nedreptatea din cauza propriei răutăți și nu pentru că au aflat că Dumnezeu a prestiut că unul anume va fi nedreptățit de ei, tot astfel puterile potrivnice: deși Dumnezeu a prestiut răutatea oamenilor și a puterilor ce doresc cele rele, ele îndeplinesc acestea prin propria alegere rușinoasă. Pare că sfinții îngeri, duhurile slujitoare trimise spre slujire, săvârșesc cele bune în ordine, când trebuie, cum trebuie și cât trebuie, pentru că iau preceptele din cele scrise ca din Legea lui Dumnezeu. Căci ar fi absurd ca, ele fiind dumnezeiești, să vină la întâmplare și în neorânduială pentru a-i vesti ceva lui Avraam, spre exemplu, pentru a face ceva pentru Isaac, pentru a-l scăpa din pericol pe Iacob sau pentru a se înfățișa duhului unui anume profet. Așadar, pentru ca să nu facă acestea nici la întâmplare și nici după hazard, ei

βίβλον τοῦ θεοῦ· καὶ οὕτως ποιοῦσι τὰ αὐτοῖς ἐπιβάλλοντα. Ὡς προείπομεν δέ, ἡμεῖς ἃ ποιοῦμεν, ἢ αἱ ἀντικείμεναι ἐνέργειαι ἃ ἐπιτελοῦσιν εἰς ἡμᾶς, ἰδίᾳ προαιρέσει ποιοῦμεν· ἀτάκτῳ μέν, ὅτε ἁμαρτάνομεν· πεπαιδευμένῃ δέ, οὐκ ἄτερ ἀγγέλων οὐδὲ θείων γραμμάτων οὐδὲ ὑπηρετῶν ἁγίων, ὅτε θεῷ εὐάρεστα πράττομεν.

22. Καὶ Κλήμης δὲ ὁ Ῥωμαῖος, Πέτρου τοῦ ἀποστόλου μαθητής, συνῳδὰ τούτοις ἐν τῷ παρόντι προβλήματι πρὸς τὸν πατέρα ἐν Λαοδικείᾳ εἰπὼν ἐν ταῖς Περιόδοις, ἀναγκαιότατόν τι ἐπὶ τέλει τῶν περὶ τούτου λόγων φησὶν περὶ τῶν τῆς γενέσεως δοκούντων ἐκβεβηκέναι, λόγῳ ιδ΄.

Καὶ ὁ πατήρ· Σύγγνωθί μοι, τέκνον· οἱ μὲν γὰρ χθές σου λόγοι ἀληθεῖς ὄντες συνελογίσαντό με συνθέσθαι σοι· ἡ δὲ ἐμὴ συνείδησις μικρά με ὥσπερ πυρετοῦ ἔλλειμμα πρὸς ἀπιστίαν βραχέα βασανίζει· σύνοιδα γὰρ ἐμαυτῷ τὰ τῆς γενέσεως πάντα μοι ἀποτελεσθέντα. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Συννόησόν μοι, πάτερ, οἵαν φύσιν ἔχει τὸ μάθημα, ἐξ ὧν ἐγώ σοι συμβουλεύω. Μαθηματικῷ συμβαλών, εἰπὲ πρῶτον αὐτῷ ὅτι Τάδε μοι φαῦλα ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ γέγονεν· ἐκ τίνος ἄρα μοι τῶν ἀστέρων γέγονε μαθεῖν ἤθελον. Καὶ ἐρεῖ σοι ὅτι τοὺς χρόνους κακοποιὸς διεδέξατο Ἄρης ἢ Κρόνος, ἢ τούτων τις ἀποκαταστατικὸς ἐγένετο, ἢ τὸν ἐνιαυτὸν τοῦτόν τις ἐπεθεώρησεν ἐκ τετραγώνου ἢ διαμέτρου ἢ συνὼν ἢ κεκεντρωμένος ἢ παρὰ αἵρεσιν. Ὅμως καὶ ἄλλα μυρία εἰπεῖν ἔχει. Πρὸς τούτοις δὲ ἢ ἀγαθοποιὸς κακῷ σύνδετος ἦν ἢ ἀνεπιθεώρητος ἢ ἐν σχήματι ἢ παρὰ αἵρεσιν ἢ ἐν ἐκλείψει ἢ ἀνεπισύναφος

citesc cartea lui Dumnezeu, și astfel fac cele rânduite lor. După cum am spus însă mai înainte, cele pe care le făptuim, sau cele pe care energiile potrivnice le îndeplinesc în noi, le făptuim prin proprie alegere: printr-o alegere nechibzuită când păcătuim, prin una educată când făptuim cele plăcute lui Dumnezeu, nu fără ajutorul îngerilor, al scrierilor dumnezeiești, al sfinților slujitori[72].

22. Și Clement Romanul, ucenicul apostolului Petru, discută cu părintele din Laodiceea, fiind în acord cu cele spuse până acum în chestiunea prezentă. El spune în *Peregrinări*, la sfârșitul argumentelor despre aceasta, ceva foarte semnificativ despre cele ce par a fi rezultat din horoscop (cartea a XIV-a)[73]:

Părintele: „Să-mi fie iertat, copile: argumentele tale de ieri, fiind adevărate, m-au hotărât să fiu de acord cu tine, însă conștiința mea, slabă fiind, mă chinuie din cauza unei ușoare necredințe, ca un rest de febră. Căci constat că mi s-au întâmplat toate cele menționate în horoscop". Eu am răspuns: „Înțelege împreună cu mine, părinte, din cele pe care eu ți le dau ca sfat, ce fire are această știință. Dacă întâlnești un astrolog, spune-i mai întâi: «Aceste nenorociri mi s-au întâmplat la un anume moment. Aș vrea, așadar, să aflu din cauza cărui astru mi s-au întâmplat». Și el îți va spune ție că un astru răufăcător, Marte ori Saturn[74], s-a arătat în acel timp, sau că unul din ele era în poziție originară, sau că în acea perioadă unul a fost văzut în cvartă, sau în opoziție, sau în conjuncție, sau adus în punct horoscopic, sau în afara grupului[75]. La fel și altele nenumărate îți poate spune. Pe lângă acestea îți va spune sau că unul favorabil s-a întâlnit cu unul nefavorabil, sau că era neobservabil, sau că era inclus într-un sector negativ, sau că se afla în afara grupului, sau că era în eclipsă, sau că

ἢ ἐν ἀμαυροῖς ἄστροις. Καὶ ὅμως πολλῶν προφάσεων οὐσῶν πρὸς ἃ ἤκουσε τὰς ἀποδείξεις παρασχεῖν ἔχει. Μετὰ τοῦτον οὖν τὸν μαθηματικὸν ἑτέρῳ προσελθὼν τὰ ἐναντία εἰπέ· ὅτι Τόδε μοι ἀγαθὸν ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ γέγονε· σὺ δὲ τὸν χρόνον τὸν αὐτὸν λέγε· ἀπαίτει δὲ ἐκ τίνος ἄρα τῆς γενέσεως τοῦτο γέγονε. Καὶ ὅμως ὡς προεῖπον ἔχει, σοῦ καταψευσαμένου, αὐτὸς ἐκ πολλῶν σχημάτων ἕν τι εὑρεῖν σχῆμα καὶ δεύτερον καὶ τρίτον καὶ πλείονα, ὡς αὐτὸ τὸ ἐνεργῆσαν ὅθεν τὰ ἀγαθὰ ἐρεῖ γεγενῆσθαι.᾽ Ἀδύνατον γὰρ ἐν πάσῃ γενέσει ἀνθρώπων μὴ ἐν πάσῃ ὥρᾳ τῶν ἀστέρων τοὺς μὲν καλῶς κεῖσθαι τοὺς δὲ κακῶς· κύκλος γὰρ ἔστιν ἰσομερής, ποικίλος, ἀπείρους ἔχων τὰς προφάσεις πρὸς ἃς ἕκαστος εἰπεῖν ἔχει ὃ θέλει. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ἐπὶ τῶν λοξῶν ὀνείρων ἐνίοτε οὐδὲν νοοῦμεν, ἀποβάντων δὲ οἰκειοτάτην προσφέρομεν ἐπίλυσιν· οὕτως καὶ τὸ μάθημα πρὸ τοῦ τι ἀποτελεσθῆναι οὐδὲν σαφὲς ἡμῖν μηνῦσαι δύναται, μετὰ δὲ τὴν τοῦ γενομένου ἱστορίαν τότε πρόδηλος ἡ τῆς ἐκβάσεως αἰτία φαίνεται. Πολλάκις μὲν οὖν οἱ προλέγοντες πταίουσι, καὶ μετὰ τὴν ἔκβασιν ἑαυτοὺς μέμφονται λέγοντες ὅτι Τόδε ἦν τὸ ποιῆσαν, καὶ οὐκ εἴδομεν. Τὸ μὲν οὖν καὶ τοὺς πάνυ ἐπιστήμονας πταίειν γίνεται διὰ τὸ μὴ εἰδέναι, ὡς χθὲς ἔφην, ποῖα πάντως τῆς γενέσεως αἴτια γίνεται, ποῖα δὲ οὐ πάντως, καὶ ποῖα πάντως ποιῆσαι ἐπιθυμοῦμεν, οὐ πάντως δὲ ποιοῦμεν. Ὅτι ἥδε ἡ αἰτία ἡμῖν τοῖς τὸ μυστήριον μεμαθηκόσι σαφές ἐστιν· ὅτι, ἐλεύθερον ἔχοντες λογισμὸν <ἐνίοτε συγχωρήσαντες τῇ ἐπιθυμίᾳ ἡττήμεθα,> ἐνίοτε ἐπέχειν ταύτην βουλευσάμενοι νενικήκαμεν. Οἱ δὲ ἀστρολόγοι, τοῦτο αὐτὸ τὸ μυστήριον οὐκ εἰδότες, περὶ πάσης προαιρέσεως ἀποφηνάμενοι ἐξ ἀρχῆς, πταίσαντες τοὺς κλιμακτῆρας ἐπενόησαν, εἰς

nu se afla în conjuncție, sau că era între astrele atenuate[76]. Și la fel, pentru că există multe pretinse cauze, el îți poate oferi demonstrații despre cele pe care le-a auzit. După acest astrolog, mergi la un altul și spune-i cele opuse : «Acest lucru bun mi s-a întâmplat în anume acest moment» (tu spune-i același moment). Cere-i să-ți spună din cauza cărui astru din horoscop ți s-a întâmplat aceasta. Și la fel, după cum ți-am spus mai înainte, deși tu ai mințit, el este capabil să-ți descopere, din numeroase configurații, o configurație, o a doua configurație, o a treia și așa mai departe, în așa fel încât îți va spune că aceasta anume ți-a lucrat când s-au întâmplat cele bune. Este imposibil ca, în fiecare horoscop al oamenilor, să nu fie, în fiecare interval, multe astre așezate favorabil, iar altele defavorabil. Căci cercul este egal împărțit, diversificat, având nenumărate explicații, despre care fiecare poate spune ce vrea. O comparație : câteodată nu înțelegem nimic în privința visurilor ambigue, însă le adăugăm cea mai proprie explicație după ce ele se arată „împlinite". La fel procedează și știința noastră : înainte ca un eveniment să se petreacă, ea nu poate revela nimic clar, însă după relatarea faptului împlinit, cauza deznodământului pare evidentă. Adesea prezicătorii se înșală și, după deznodământul evenimentului, își reproșează spunând : «Acesta era astrul lucrător și nu l-am văzut». Așadar, se întâmplă ca și cei mai savanți să se înșele pentru că nu știu, cum spuneam ieri, care [astru] este sigur cauză în horoscop și care nu este nicidecum, pe care dorim, sigur, să le facem și pe care nu le facem nicidecum. Nouă, celor ce am aflat taina, ne este limpede cauza : având cugetare liberă, [uneori am fost învinși, acceptând dorința,] uneori am învins, depășind-o pe aceasta, pentru că avem voință. Astrologii însă, necunoscând această taină, au prezis de la început despre fiecare alegere ; înșelându-se, au inventat climactericii[77],

ἀδηλότητα ποιούμενοι τὴν προαίρεσιν, ὡς χθὲς ἐπεδείξαμεν. Σὺ δὲ τοῦ λοιποῦ πρὸς ταῦτα εἴ τι ἔχεις εἰπεῖν, λέγε. Καὶ ὁ πατὴρ ὁμόσας ἀπεκρίνατο μηδὲν τούτων ἀληθέστερον εἶναι, ὧν εἶπες.

5. Ἐκ τοῦ γ´ τόμου τῶν εἰς τὴν Γένεσιν

Τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἅπασαν κατασπαρέντων τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μέν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἴληχεν, Ἀνδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν, Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν, πρὸς οὓς καὶ διατρίψας ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ, Πέτρος δ' ἐν Πόντῳ καὶ Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἀσίᾳ κεκηρυχέναι τοῖς <ἐκ> διασπορᾶς Ἰουδαίοις ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος, ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιώσας παθεῖν. τί δεῖ περὶ Παύλου λέγειν, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκότος τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὕστερον ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Νέρωνος μεμαρτυρηκότος;

6. Ἐκ τοῦ γ´ τόμου τῶν εἰς τὴν Γένεσιν

Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς, καὶ τοὺς ἀστέρας· καὶ ἔθετο αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.

Ζητητέον δὲ εἰ ταὐτόν ἐστι τό· *εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας* τῷ· *καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας*· καὶ τό· *εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός* τῷ ἀπὸ κοινοῦ ἂν νοηθέντι· *καὶ ἄρχειν τῆς νυκτός*. καὶ ὁ Ἀκύλας γὰρ τὸ ἀνάλογον ἐτήρησε, ποιήσας ἀντὶ μὲν τοῦ *εἰς ἀρχάς*, *εἰς ἐξουσίαν*· ἀντὶ δὲ τοῦ καὶ *ἄρχειν*, *ἐξουσιάζειν*. φασὶ δὲ, οἷς ἐμέλησε τῆς τῶν

făcând alegerea un lucru neclar, cum ți-am arătat ieri. Dacă ai de spus ceva ca adăugire la acestea, spune!". Și părintele, jurându-se, a răspuns: „Nimic nu este mai adevărat decât cele pe care le-ai spus".

5. Din cartea a treia a *[Comentariului] la Geneză* [78]

Când sfinții Apostoli și ucenici ai Mântuitorului nostru s-au împrăștiat prin lumea întreagă, Toma, după cum tradiția spune, a primit Parția, Andrei a primit Sciția[79], iar Ioan Asia, în care a zăbovit mai mult; el a murit în Efes. Petru, se pare, a predicat iudeilor din diaspora în Pont, Galatia, Bithynia, Cappadocia și Asia. Acesta, venind spre sfârșit la Roma, a fost răstignit cu capul în jos, astfel învrednicindu-se să pătimească. Ce mai trebuie spus despre Pavel, cel care a împlinit Evanghelia lui Hristos din Ierusalim până în Iliria, dând mărturie mai apoi la Roma, pe vremea lui Nero?

6. Din cartea a treia a *[Comentariului] la Geneză*[80]

Și a făcut Dumnezeu cei doi luminători mari, luminătorul cel mare spre stăpânirile zilei și luminătorul cel mic spre stăpânirile nopții, și stelele. Și Dumnezeu le-a pus pe ele în tăria cerului ca să lumineze peste pământ și să stăpânească peste zi și peste noapte. Gn. 1,16-18

Trebuie cercetat acum dacă *spre stăpânirile zilei* este identic cu *și să stăpânească peste zi*, iar *spre stăpânirile nopții* este identic cu *și să stăpânească peste noapte*. Căci și Aquila a păstrat analogia, punând *spre puterea* în loc de *spre stăpânirile*, și *să aibă putere* în loc de *să stăpânească*. Cei ce s-au ocupat cu cercetarea celor semnificate spun că în

σημαινομένων ἐξετάσεως, ἐν τοῖς τόποις τοῖς ἔχουσι συζυγίαν προσηγοριῶν καὶ κατηγορημάτων, προϋφίστασθαι τὰ τυγχάνοντα τῶν προσηγοριῶν, καὶ ἐπιγίνεσθαι κατηγορήματα παρὰ τὰς προσηγορίας. καὶ προσηγορίαν μὲν ἔχουσαν κατηγόρημά φασιν, οἷον τὴν φρόνησιν, κατηγόρημα δὲ εἶναι τὸ φρονεῖν· ὁμοίως προσηγορίαν τὴν σωφροσύνην, κατηγόρημα δὲ τὸ σωφρονεῖν. καὶ προϋφίστασθαί φασι τὴν φρόνησιν, εἶτ' ἐπιγίνεσθαι κατηγόρημα ἀπὸ φρονήσεως τὸ φρονεῖν. ταῦτα δὲ, εἰ καὶ δόξομέν τισι παρὰ τὸ βούλημα ποιεῖν τῆς γραφῆς, τετηρήκαμεν, ἐπεὶ ὁ μὲν ποιῶν τοὺς φωστῆρας θεὸς ποιεῖ τὸν μὲν μέγαν *εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας*, τὸν δὲ ἐλάσσω *εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός*· τίθεται δὲ αὐτοὺς *ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ* οὐκέτι εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς, ἀλλ' *εἰς τὸ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός*. τὸ γὰρ τεταγμένως καὶ ἀκολούθως τῷ τεχνολογουμένῳ κατὰ τὸν τόπον προτετάχθαι τὰς προσηγορίας, εἶτ' ἐπιφέρεσθαι τὰ κατηγορήματα, κεκίνηκεν ἡμᾶς μήποτε τὸ πρᾶγμα καὶ παρὰ τῷ θεράποντι νενόηται οὕτως ἔχον, καὶ μάλιστα ἐπεὶ καὶ ὁ κυριώτατα ἑρμηνεύειν φιλοτιμούμενος Ἀκύλας οὐκ ἄλλο πεποίηκε παρὰ τὴν προσηγορίαν καὶ τὸ κατηγόρημα. Ἐπιστησάτω δ' ὁ δυσπαραδέκτως ἔχων τούτων, εἰ δύναται ἠθικὸν πρόβλημα ἢ φυσιολογούμενον ἢ θεολογούμενον, χωρὶς ἀκριβείας σημαινομένων καὶ τῶν κατὰ τὸν λογικὸν τόπον τρανουμένων, ὃν δεῖ τρόπον παρίστασθαι. τί γὰρ ἄτοπον ἀκούειν τῶν κυριολεκτουμένων ἐν ταῖς διαλέκτοις, καὶ ἐφιστάνειν ἐπιμελῶς τοῖς σημαινομένοις; ἔστι δὲ ὅπου παρὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν λογικῶν μεγάλως περιπίπτομεν, μὴ καθαίροντες τὰς ὁμωνυμίας καὶ ἀμφιβολίας καὶ καταχρήσεις καὶ κυριολεξίας καὶ διαστολάς· οἷον παρὰ τὸ ἀγνοεῖσθαι τὴν ὁμώνυμον τῆς κόσμου προσηγορίας φωνὴν, ἐκπεπτώκασιν ἐπὶ τὸ ἀσεβέστατα φρονεῖν περὶ τοῦ δημιουργοῦ οἱ μὴ καθάραντες ἐπὶ τίνων κεῖται τό· *Ὁ κόσμος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται*· ὅτι ἀντὶ τῶν περιγείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων τοῦτο οὕτως ἐκεῖ τῷ Ἰωάννῃ εἴρηται. οἰηθέντες γὰρ κόσμον κατ' αὐτὴν τὴν λέξιν σημαίνεσθαι τὸ σύστημα τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς,

acele locuri în care există însoțire[81] între substantive și verbe, lucrurile[82] preced substantivele, iar verbele urmează după substantive. Și mai spun că substantivul are un verb : spre exemplu, pentru substantivul *cumpătare* există un verb, *a cumpăni*, și, la fel, pentru substantivul *descumpănire* există verbul *a se descumpăni*. Și spun că cumpătarea precedă, după care urmează verbul : de la *cumpătare*, *a cumpăni*[83]. Am observat acestea, chiar dacă vom părea unora a lucra împotriva intenției Scripturii, de vreme ce Dumnezeu, Cel ce face luminătorii, îl face pe cel mare *spre stăpânirile zilei*, iar pe cel mai mic *spre stăpânirile nopții* și apoi îi pune pe ei *în tăria cerului* nu „spre stăpânirile zilei" și ale „nopții", ci *ca să stăpânească peste zi și peste noapte*. Căci în ordine și urmând ceea ce a fost tratat în această chestiune pune înainte substantivele, după care adaugă verbele. Ne-a mișcat pe noi faptul că această chestiune a fost poate gândită la fel de către cinstitorul [lui Dumnezeu][84] și mai ales faptul că Aquila, cel ce se străduiește să traducă cât mai fidel, a utilizat și el substantivul și verbul. Să cerceteze cel ce refuză acestea dacă poate prezenta așa cum trebuie o chestiune de etică, de ontologie sau de teologie fără acribie în privința celor ce sunt semnificate și a celor ce sunt clarificate în aria logicii. De ce este absurd să-i ascultăm pe cei ce cercetează sensul de bază în limbi și să urmăm cu grijă cele semnificate? Căci există locuri în care cădem, grav, din cauza necunoașterii logicii, neclarificând omonimiile, amfiboliile[85], catahrezele, sensurile principale și semnele de punctuație. Spre exemplu, din cauza ignorării omonimiei substantivului „lume", cei ce nu au clarificat despre cine se spune că *lumea în rău zace* ([„lume"] s-a spus astfel acolo, la Ioan, în loc de „cele pământești și cele omenești") au căzut până la a gândi cele mai necuviincioase lucruri despre Demiurg. Ei, știind că

1In. 5,19

θρασύτατα καὶ ἀνοσιώτατα ἀποφαίνονται περὶ θεοῦ· μηδαμῶς ἔργῳ δεικνύναι δυνάμενοι, πῶς ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες, τὰ οὕτω τεταγμένως κινούμενα, *κεῖται ἐν τῷ πονηρῷ*. εἶτα ἐὰν προσαγάγωμεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ· *Οὗτός ἐστιν ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου*· ὅτι κόσμος ἔνθα ἡ ἁμαρτία πλεονάζει κατὰ ταύτας τὰς λέξεις λέγεται, τουτέστιν ἐν τοῖς περιγείοις τόποις· εὐγνωμονοῦντες μὲν προσήσονται τὰ λεγόμενα, φιλονεικοῦντες δὲ, ἠλιθίως ἀναστρεφόμενοι, ἐπιμενοῦσι τοῖς ἅπαξ κριθεῖσι μοχθηροῖς, διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς ὁμωνυμίας. πάλιν τε αὖ ἐὰν λέγηται· *Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ*· οὐκέτι δυνήσονται ὃ ἐξειλήφασι περὶ παντὸς τοῦ κόσμου, τουτέστι περὶ τῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, μάλιστα κατὰ τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν δεῖξαι· καὶ κατ' αὐτοὺς γὰρ ἀνάγκη τὴν λέξιν ὡς ὁμώνυμον ἐξετάζεσθαι. καὶ παρὰ τὴν ἀμφιβολίαν δὲ μοχθηρῶν ἐκδοχῶν, καὶ παρὰ τὴν διαστολὴν τῶν στιγμῶν καὶ ἄλλων δὲ μυρίων, παραδείγματα ἔστι φιλοτιμησάμενον οὐκ ὀλίγα λαβεῖν. ταῦτα δὲ παρεξέβημεν, ἵνα δείξωμεν ὅτι καὶ καθ' ἡμᾶς τοὺς θέλοντας μὴ σφάλλεσθαι περὶ τὴν ἀλήθειαν ἐν τῷ νοεῖν τὰς θείας γραφὰς ἀναγκαιότατά ἐστι τὰ πίπτοντα εἰς τὴν χρῆσιν εἰδέναι λογικά· ὧν καὶ νῦν ἐδεήθημεν εἰς τὸ εὑρεῖν τὴν διαφορὰν τῶν λεγομένων γεγονέναι *εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς*, καὶ *εἰς τὸ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός*.

lumea, în sensul de bază, semnifică alcătuirea ce cuprinde cerul, pământul și cele ce se află în acestea[86], au afirmat cele mai necuviincioase și lipsite de evlavie lucruri despre Dumnezeu, neputând să arate în fapt cum soarele, luna și stelele, cele ce se mișcă în mod ordonat, *zac în rău*. Apoi, dacă le vom arăta, din enunțul *Acesta este mielul lui Dumnezeu,* In. 1,29
cel ce ridică păcatul lumii, că „lume", unde abundă păcatul, după cum se spune în chiar aceste cuvinte, indică locurile pământești, vor admite, cei binevoitori, cele spuse. Cei ce iubesc însă disputa, revenind prostește, vor rămâne în cele judecate o dată greșit din pricina necunoașterii omonimiei. Din nou, dacă se va spune *Dumnezeu era în Hristos împăcând* 2Cor. 5,19
lumea cu Sine, nicidecum nu vor putea să considere aceasta afirmat despre întregul univers, adică despre cele ce se află în întregul univers, după cum se arată din ipotezele lor: și în privința acestei ocurențe este necesar ca termenul să fie cercetat ca omonim. Cel studios va descoperi nu puține exemple [de dificultate], și privitoare la amfibolia pricinuită de edițiile proaste, și implicând semnele de punctuație, și privitoare la alte nenumărate lucruri. Am spus acestea, abătându-ne de la subiect, ca să arătăm că și la noi este mai mult decât necesar ca cei ce doresc să nu se înșele în privința adevărului în gândirea dumnezeiești Scrieri să cunoască chestiunile de logică, spre folosire. De ele am avut nevoie și pentru a descoperi că a existat o diferență a celor spuse, *spre stăpânirile nopții*, și, respectiv, *spre a stăpâni peste zi și peste noapte*.

Adnotări la Geneză

*

Adnotationes in Genesim

Adnotationes in Genesim

1. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα.*

Οὐ παραπεμπτέον ὅτι σολοικισμὸς ἂν δόξειεν εἶναι κατὰ τὴν φράσιν τὸ, *Εἶπεν ὁ Θεός· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα*· οὐ γὰρ ἂν εὐχερῶς ἐφαρμόσαι τὸ *σπεῖρον* τῷ *βοτάνην χόρτου*. Πῶς δὲ καὶ χωρὶς σολοικισμοῦ νοεῖσθαι δύναται, τῶν πλείστων ὑποληψομένων τὸ *σπεῖρον* πρὸς τὸ *βοτάνην χόρτου* λέγεσθαι; Ἔστι δὲ, ὑποδιαστολῇ χρησάμενον μέσης στιγμῆς, οὕτως ἀναγνῶναι· *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου*· καὶ διαστήσαντα ἐπενεγκεῖν τὸ, *σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος*· ἵν' ᾖ, *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, κατὰ γένος σπεῖρον σπέρμα*· ἐπιφερομένου ἐπὶ τὸ γένος τοῦ *σπεῖρον σπέρμα*.

2. *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε.*

Σημαίνει ἡ μὲν αὔξησις τὴν εἰς μέγεθος ἐπίδοσιν, τὸ δὲ πληθύνεσθαι τὴν ἐκ τῆς μίξεως εἰς πλῆθος διαδοχήν.

3. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.*

Προδιαληπτέον πρότερον, ποῦ συνίσταται τὸ *κατ' εἰκόνα*, ἐν σώματι ἢ ἐν ψυχῇ. Ἴδωμεν δὲ πρότερον οἷς χρῶνται οἱ

Adnotări
la Geneză[1]

1. *Și a spus Dumnezeu: „Pământul să dea la iveală firul câmpului semănândă sămânță după speță și după asemănare!”.* Gn. 1,11

Nu trebuie trecut cu vederea că există, după cât se pare, un solecism în enunțul: *A spus Dumnezeu: „Pământul să dea la iveală firul câmpului semănândă sămânță după speță și după asemănare!”.* Căci nu s-ar potrivi bine neutrul *semănândă* pe lângă *firul câmpului*[2]. Cum ar putea fi gândit în afara solecismului de vreme ce majoritatea este de părerea că *semănândă* este determinant pentru *firul câmpului*? Este posibil însă, folosind punctul superscris, să se citească astfel: *„Pământul să dea la iveală firul câmpului”* și, după o pauză, *„semănândă sămânță după speță ”*. Astfel încât să înțelegem: *„Pământul să dea la iveală firul câmpului; după speță semănândă sămânță”*, cuvântul *semănândă* fiind în relație cu termenul *speță*[3].

2. *„Creșteți și vă înmulțiți!”* Gn. 1,22

Creșterea semnifică augmentarea în mărime, iar înmulțirea succesiunea ce rezultă din unire spre multiplicitate[4].

3. *Și a spus Dumnezeu: „Să facem om după chipul*[5] *Nostru și după asemănare!”.* Gn. 1,26

Mai întâi trebuie discutat în ce loc este așezat ceea ce se numește *după chip*: în trup sau în suflet?

τὸ πρῶτον λέγοντες· ὧν ἐστι καὶ Μελίτων συγγράμματα καταλελοιπὼς περὶ τοῦ ἐνσώματον εἶναι τὸν Θεόν. Μέλη γὰρ Θεοῦ ὀνομαζόμενα εὑρίσκοντες, ὀφθαλμοὺς Θεοῦ ἐπιβλέποντας τὴν οἰκουμένην, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἶναι εἰς δέησιν δικαίων ἐπινενευκότα, καὶ, *Ὡσφράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας*· καὶ, *Τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα*, καὶ βραχίονα Θεοῦ, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ δακτύλους, ἄντικρυς φάσκουσι ταῦτα οὐχ ἕτερόν τι διδάσκειν ἢ τὴν μορφὴν τοῦ Θεοῦ. Πῶς δὲ, φασὶ, καὶ ὤφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, καὶ Μωσῇ, καὶ τοῖς ἁγίοις, μὴ μεμορφωμένος; μεμορφωμένος δὲ, κατὰ ποῖον χαρακτῆρα ἢ τὸν ἀνθρώπινον; καὶ συνάγουσι μυρία ῥητὰ μέλη ὀνομάζοντα Θεοῦ. Πρὸς οὓς ἀγωνιστέον πρῶτον ἀπὸ τῆς λέξεως· ἀντιπαραβαλοῦμεν δὲ ῥητὰ τοῖς πλέον τοῦ γράμματος μηδὲν ἐπισταμένοις, ἐναντιούμενα αὐτῶν τῇ ὑπολήψει· ἐκ μὲν τοῦ Ζαχαρίου, ὅτι *Ἑπτὰ ὀφθαλμοὶ Κυρίου οἱ ἐπιβλέποντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Εἰ δὲ ἑπτὰ ἔχει ὀφθαλμοὺς ὁ Θεὸς, ἡμεῖς δὲ δύο, οὐ *κατ' εἰκόνα* αὐτοῦ γεγόναμεν. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπτερυγώμεθα, περὶ δὲ Θεοῦ λέγει ἐν ἐννενηκοστῷ ψαλμῷ, ὅτι *ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐλπιεῖς*. Εἰ δὲ ἐκεῖνος μὲν πτέρυγας ἔχει, ἡμεῖς δέ ἐσμεν ζῷον ἄπτερον, οὐ *κατ' εἰκόνα* Θεοῦ γέγονεν ὁ ἄνθρωπος. Πῶς δὲ ὁ σφαιροειδὴς οὐρανὸς καὶ ἀεὶ κινούμενος *θρόνος* εἶναι δύναται, ὡς ὑπολαμβάνουσι, τοῦ Θεοῦ; Ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ πῶς *ὑποπόδιον* τῶν ποδῶν αὐτοῦ; Ἀπαγγελλέτωσαν ἡμῖν. Ἆρα γὰρ τὸ ἀπὸ γονάτων μέχρι τῶν βάσεων σῶμα τοῦ μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς περιέχοντος, ἐν μέσῳ δὲ οὔσης τῆς γῆς τοῦ παντὸς κόσμου, καὶ περιεχομένης ὑπ' αὐτοῦ, ὡς γραμμικαῖς ἀποδείξεσι παρίσταται, παρ' ἡμῖν εἰσιν αἱ βάσεις τοῦ Θεοῦ ἢ παρὰ τοῖς ἀντίχθοσι; Καὶ ὅλην τὴν οἰκουμένην ἡμῶν πεπληρώκασιν, ἢ καὶ πλέον τι ἐπιλαμβάνουσιν,

Să vedem, mai întâi, argumentele folosite de cei ce susțin prima [variantă], între care se află și Meliton, cel ce a lăsat scrieri despre faptul că Dumnezeu are trup. Căci, descoperind că [în Scriptură] sunt numite „mădulare" ale lui Dumnezeu, „ochi" ai lui Dumnezeu care privesc asupra lumii, că El are „urechi" aplecate la rugăciunea drepților, că *Domnul a simțit miros de bună mireasmă*, că *gura Domnului a grăit acestea*, că sunt numite și „brațe", și „mâini", și „picioare", și „degete" ale lui Dumnezeu, spun în mod deschis că acestea nu învață altceva decât forma lui Dumnezeu. Căci, spun ei, cum S-a arătat Dumnezeu lui Avraam, lui Moise și sfinților dacă nu a avut o formă? Iar dacă a avut o formă, a cui a fost ea, dacă nu a omului? Astfel, [apărătorii acestui raționament] adună nenumărate enunțuri [revelate] ce numesc „mădulare" ale lui Dumnezeu[6]. Împotriva acestora trebuie să luptăm mai întâi după literă. Vom opune, așadar, celor ce nu știu decât litera enunțuri ce se opun supoziției lor. Din Zaharia [citim despre] *șapte ochi ai Domnului, ce privesc asupra întregului pământ*: dacă Dumnezeu are șapte ochi iar noi doi, înseamnă că nu am fost creați *după chipul* Lui. Nouă nu ni s-au dat aripi; se spune însă despre Dumnezeu în Psalmul 90: *Sub aripile Lui vei nădăjdui*. Dacă El are aripi, iar noi suntem viețuitoare fără aripi, înseamnă că omul nu a fost creat *după chipul* lui Dumnezeu. Cum poate fi, așa cum presupun ei, *tron* al lui Dumnezeu cerul rotund și veșnic în mișcare? Nu numai atât: cum poate fi pământul *reazem* al picioarelor Lui? Să ni se răspundă. Oare, dacă trupul, de la genunchi până la tălpi, se află în intervalul dintre cer și pământ, iar pământul este în mijlocul întregului univers, înconjurat de acesta din urmă, după cum este stabilit prin demonstrații geometrice, tălpile lui Dumnezeu sunt deasupra noastră sau deasupra celor de la antipozi? Au umplut ele oare întreaga noastră lume locuită

Ps. 100,6
Ps. 33,16
Gn. 8,21
Is. 1,20
Cf. Dt. 32,40
Cf. Ps. 17,11
Cf. Dt. 9,10

Zah. 4,10

Ps. 90,4

Cf. Is. 66.1

ἢ ἔλαττόν τι ; Διεστήκασιν οἱ πόδες αὐτοῦ διὰ τὰς θαλάσσας καὶ τοὺς ποταμούς, ἢ καὶ τοῖς ὕδασιν ἐπιβαίνουσι ; Πῶς δὲ οὗ ὁ τηλικοῦτος οὐρανὸς *θρόνος*, καὶ ἡ γῆ *ὑποπόδιον τῶν ποδῶν*, ἐν μόνῳ τῷ παραδείσῳ εὑρίσκεται περιπατῶν, ἢ ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ Σινᾶ φαίνεται τῷ Μωσῇ ; Καὶ πῶς ταῦτά τις περὶ Θεοῦ δοξάζων οὐ μωρὸς λεχθήσεται ;

<Εἶτα πολλὰ πρὸς ἀνατροπὴν εἰπὼν τῆς τοιαύτης δόξης ἐπάγει.>

Ὁ δὲ φάσκων τὸ *κατ' εἰκόνα* μὴ ἐν σώματι εἶναι, ἐν δὲ τῇ λογικῇ ψυχῇ, παραστήσει οὐκ εὐκαταφρόνητον δόγμα, καταλαβὼν τίνες δυνάμεις εἰσὶν αὐτῆς. Ἡ γὰρ γνωστικὴ δύναμις ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, κριτική τε καὶ εὐποιητικὴ, δικαιοπρακτική τε καὶ ἐρρωμένη, καὶ ἁπαξαπλῶς παντὸς καλοῦ ἐπιτελεστικὴ, *κατ' εἰκόνα* ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγόνασιν αὐτῷ. Ὅτι δὲ τὸ *κατ' εἰκόνα* αἱ πράξεις χαρακτηρίζουσι, καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ σώματος μορφὴ, σαφῶς ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους φησί· *Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, οὕτως φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου.* Εἰκόνα μὲν γὰρ φορεῖ χοϊκὴν ὁ κατὰ σάρκα ζῶν, καὶ ποιῶν τὰ ἔργα τῆς σαρκός· *εἰκόνα* δὲ *τοῦ ἐπουρανίου* ὁ τῷ πνεύματι τὰς πράξεις τῆς σαρκὸς θανατῶν. Καὶ ἐν ἑτέρᾳ δὲ ἐπιστολῇ διδάσκων ὡς δεῖ βιοῦν, ἐπιφέρει ταῖς ἐντολαῖς τὸ, *Ἵνα γένησθε κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος*. Κύριος μακρόθυμος, καὶ ὁ μακρόθυμος ἄνθρωπος ἔχει τὸ *κατ' εἰκόνα Θεοῦ*. Δίκαιος καὶ ὅσιος ὁ Κύριος, καὶ οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος. Οὐκοῦν ὁ ἀγαπῶν δικαιοσύνην καὶ ὁσιότητα, καὶ πράττων καὶ τηρῶν τὴν ἐντολὴν τοῦ Σωτῆρος τὴν, *Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν*

sau cuprind ele ceva mai mult? Ori [cuprind ceva] mai puțin? Oare picioarele Lui sunt depărtate din cauza mărilor și a râurilor sau sunt așezate și pe ape? Și în ce fel Acela al cărui *tron* Îi este imensul cer iar pământul *reazem al picioarelor* este aflat plimbându-Se doar prin grădină sau i se arată lui Moise [doar] în vârful Sinaiului[7]? Cum să nu fie numit tâmpit unul ce crede acestea despre Dumnezeu?[8]

Cf. Gn. 3,8
Cf. Ex. 19,20

[Și, după ce adaugă multe spre respingerea unei astfel de păreri, continuă:]

Cel ce spune, însă, că *după chip* nu se află în trup, ci în sufletul rațional va susține o opinie ce nu poate fi disprețuită, înțelegând ce potențe sunt specifice sufletului. Căci potența cognitivă, cea care se află în om, cea a discernerii și cea care lucrează binele, cea de a acționa după dreptate, cea a statorniciei și, ca să spun într-un cuvânt, cea care împlinește tot binele i-au fost create în el *după chip* de către Dumnezeu. Că faptele caracterizează [expresia] *după chip*, și nu forma trupului, o spune, în mod limpede, Apostolul în Epistola către corinteni: *După cum am purtat chipul celui din lut, astfel vom purta și chipul Celui mai presus de ceruri.* Căci poartă chip din lut cel ce trăiește după carne și face faptele cărnii. Iar *chipul Celui mai presus de ceruri* îl poartă cel ce omoară, prin duh, faptele cărnii. Și în altă epistolă, învățând cum trebuie a trăi, adaugă între porunci: *Ca să vă faceți după chipul Celui ce v-a zidit.* Domnul este îndelung-răbdător; omul îndelung-răbdător are ceea ce se numește *după chipul lui Dumnezeu.* Drept și sfânt este Domnul, milostiv și făcător de bine este Domnul. Deci cel care iubește dreptatea și sfințenia, care făptuiește și păzește porunca Mântuitorului (*„Să deveniți milostivi, pentru că și Tatăl vostru milostiv este!”* și *„Să deveniți desăvârșiți,*

1Cor. 15,49

Col. 3,10

Lc. 6,36

οἰκτίρμων ἐστὶ, καὶ, *Γίνεσθε τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν,* εἰκὼν γίνεται κατὰ πάντα τοῦ Θεοῦ.

4. *Καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἑρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς.*

Τηρητέον δὲ, ὅτι ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς τῶν ζώων δημιουργίας, ἄλλα τὰ κήτη, καὶ ἄλλα ἑρπετὰ ψυχῶν· καὶ ὡς ἄρχειν νῦν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης ὁ ἄνθρωπος λέγεται, σεσιώπηται δὲ τὸ τῶν κητῶν γένος καὶ τὸ τῶν θηρίων. Οὐ γὰρ μάτην δεῖ νομίζειν μὴ προστίθεσθαι καὶ ταῦτα, δυναμένου ἀναγεγράφθαι· Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν κητῶν τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν. Καὶ ἐπίστησον, εἰ δυνατὸν διὰ τὸ σεσιωπῆσθαι, μὴ πάντα τὰ ζῶα διὰ τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι, ἀλλὰ ταῦτα, ὧν ἄρχειν λέγεται, ἰχθύας θαλάσσης, καὶ πετεινὰ οὐρανοῦ, καὶ κτήνη τῆς γῆς, τάχα δὲ καὶ τὰ ἑρπετὰ τῆς γῆς, διὰ τὰς ἀναγκαιοτάτας τῶν φαρμάκων χρείας ἀπ' αὐτῶν τελουμένας· οὐ μέντοι διὰ τὸν ἄνθρωπον ταῦτα ἐγεγόνει τὰ κήτη τὰ μεγάλα καὶ τὰ θηρία τῆς γῆς. Ἡ γὰρ ἂν προσετέθη τῇ δεδομένῃ ἐξουσίᾳ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ τούτων ὀνομασία. Οὐχ εὑρίσκομεν δὲ ἐν τῇ Γραφῇ τὸ τῶν ὄφεων γένος ἐν ἑρπετοῖς τεταγμένον, ἀλλ' ἐν θηρίοις. *Ὁ* γὰρ *ὄφις*, φησὶν, *ἦν φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων.* Καὶ ἐν ταῖς Πράξεσιν ἔχιδνα δακοῦσα τὸν Παῦλον, ἐκρέματο κατὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ· καὶ ἐπιφέρει· *Ἰδόντες δὲ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον.* Ἐν δὲ τῷ Λευϊτικῷ ὅρα ἐπὶ τίνων τάσσει τὸ ἑρπετὸν, ὡς οὐδαμῶς ἐπὶ τῶν νῦν ἐν τῇ συνηθείᾳ καλουμένων. *Ταῦτα γὰρ,* φησὶ, *φάγεσθε ἀπὸ τῶν ἑρπετῶν τῶν πετεινῶν, ἃ πορεύονται ἐπὶ τῶν τεσσάρων, ἃ ἔχει σκέλη ἀνώτερον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πηδᾷν ἐν αὐτοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ταῦτα φάγεσθε ἀπ' αὐτῶν, τὸν βροῦχον καὶ*

precum și Tatăl vostru cel ceresc desăvârșit este!”), devine prin toate chip al lui Dumnezeu. Mt. 5,48

4. *„Și stăpâniți peste peștii mării, peste păsările cerului, peste toate turmele, peste tot pământul și peste toate târâtoarele ce se târâie pe pământ!”* Gn. 1,28

Trebuie observat că, în lista creației viețuitoarelor, balenele sunt deosebite de târâtoarele sufletelor. Și se spune că omul stăpânește acum peste peștii mării, dar asupra neamului balenelor[9] și asupra neamului fiarelor s-a păstrat tăcerea. Așadar, nu trebuie considerat că fără rațiune nu sunt adăugate și acestea, din moment ce s-ar fi putut scrie: „Și să stăpânească peste peștii și peste balenele mării, peste fiarele pământului, peste păsările cerului și peste turme!”. Vezi dacă nu e posibil să fi fost trecute sub tăcere deoarece nu toate viețuitoarele au fost create pentru om, ci doar acelea peste care se spune că el stăpânește (peștii mării, păsările cerului, turmele pământului, eventual și târâtoarele pământului, pe motivul necesarei folosiri a leacurilor ce s-au realizat datorită lor). În mod evident, balenele cele mari și fiarele pământului nu au fost create pentru om. Căci ar fi fost puse aici și numele lor dacă ar fi fost date în stăpânirea încredințată oamenilor. În Scriptură nu găsim neamul șerpilor așezat între târâtoare, ci între fiare. Căci spune: *Șarpele era cel mai chibzuit dintre toate fiarele.* Și în Fapte, când vipera ce l-a mușcat Gn. 3,2 pe Pavel a rămas atârnată de brațul lui, se adaugă: *văzând barbarii fiara atârnată.* Vezi și în Levitic în Fp. 28,4 ce categorie este pusă târâtoarea, astfel încât niciodată nu este numită cu cele între care este pusă de obicei astăzi: *Pe acestea să le mâncați dintre târâtoarele zburătoare, [dintre] cele care umblă pe patru picioare, [dintre] cele care au partea inferioară a picioarelor mai înaltă, ca să sară cu ele pe pământ. Și pe acestea să le mâncați dintre ele: lăcusta*

τὰ ὅμοια αὐτῷ, καὶ τὴν ἀκρίδα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῇ, καὶ ἀττάκην καὶ τὰ ὅμοια αὐτῷ, καὶ τὸν ὀφιομάχην καὶ τὰ ὅμοια αὐτῷ· καὶ πᾶν ἑρπετὸν ἀπὸ τῶν πετεινῶν οἷς εἰσι τέσσαρες πόδες, βδέλυγμα ὑμῖν ἐστι, καὶ ἐν τούτοις μιανθήσεσθε. Οὐκ ἄρχει τοίνυν ἄνθρωπος οὔτε τῶν κητῶν τῶν μεγάλων οὔτε τῶν θηρίων, τάχα τὴν ἀρχὴν οὔτε δι' αὐτὸν γεγενημένων. Τὸ δὲ ὅμοιον τοῖς ἐνθάδε ἀναγεγραμμένοις ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ἡ ψαλμῷ λέγεται· *Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἁπάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου· τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλασσῶν.* Κἀνταῦθα γὰρ τὰ κήτη καὶ τὰ θηρία σεσιώπηται.

5. *Καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἃ ἐποίησεν.*

Ἤδη τινὲς ἄτοπον ὑπολαμβάνοντες τὸν Θεὸν δίκην οἰκοδόμου μὴ διαρκέσαντος χωρὶς ἡμερῶν πλειόνων πληρῶσαι τὴν οἰκοδομήν, ἐν πλείοσιν ἡμέραις τετελεκέναι τὸν κόσμον, φασὶν ὑφ' ἓν πάντα γεγονέναι, καὶ ἐντεῦθεν τοῦτο κατασκευάζουσιν· ἕνεκεν δὲ τάξεως οἴονται τὸν κατάλογον τῶν ἡμερῶν εἰρῆσθαι καὶ τῶν ἐν αὐταῖς γενομένων. Πιθανῶς δ' ἂν πρὸς τοῦτο κατασκευαζομένῳ χρήσαιντο ῥητῷ, τῷ· *Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.*

6. *Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο· ᾗ ἡμέρᾳ ὅτε ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.*

Τὸ, *βίβλος*, ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ καθόλου οὐ κεῖται παρ' Ἑβραίοις· ἀλλ' ἔστι πλάνη Ἑβραίου γραφέως, πλανηθέντος ἐν τῇ πλάνῃ ἐκείνου, ἐν ᾧ κεῖται παρὰ μὲν Ἀκύλᾳ· *Τοῦτο βιβλίον γεννημάτων Ἀδάμ*· παρὰ δὲ τοῖς Ο΄· *Αὕτη*

săritoare şi cele asemenea ei, lăcusta ἀκρίς[10] *şi cele asemenea ei, lăcusta* ἀττάκης *şi cele asemenea ei, lăcusta ce se luptă cu şerpii şi cele asemenea ei. Şi orice [altă] târâtoare dintre cele zburătoare, care are patru picioare, este pentru voi spurcăciune şi vă veţi întina cu ele.* Lv. 11,21 sqq. Aşadar, omul nu stăpâneşte peste balenele cele mari şi nici peste fiare, poate pentru că ele nu au fost create la început pentru om. Privitor la cele ce se află sub puterea omului se citesc în psalmul 8 unele asemenea celor scrise aici: *Pe toate le-ai aşezat sub picioarele lui, oile şi toţi boii, încă şi turmele câmpiei, păsările cerului şi peştii mării, cele ce străbat cărările mării.* Ps. 8,8 Şi aici au fost trecute sub tăcere balenele şi fiarele[11].

5. *Şi a sfârşit Dumnezeu în ziua a şasea lucrările Lui pe care le făcuse.* Gn. 2,2

Unii, plecând de aici, considerând că este nefiresc ca Dumnezeu, înţeles ca un zidar ce nu Îşi poate termina construcţia fără trecerea mai multor zile, să desăvârşească universul în mai multe zile, spun că toate au fost făcute deodată şi de aici argumentează aceasta[12]. Ei mai cred că înşiruirea zilelor şi a celor ce s-au făcut în ele a fost spusă pentru punerea în ordine [a textului]. Pentru aceasta ei s-ar putea folosi probabil de un enunţ argumentativ: *El a spus şi au luat fiinţă; El a poruncit şi s-au zidit.* Ps. 148,3

6. *Aceasta este cartea generării*[13] *cerului şi pământului, când a luat fiinţă; în acea zi când a făcut Domnul Dumnezeu cerul şi pământul.* Gn. 2,4

Cuvântul *carte* nu se găseşte nicăieri în acest loc la evrei. Eroarea este a copistului evreu, care l-a adăugat înşelat fiind de asemănarea cu enunţul care este astfel tradus de Aquila: *Aceasta este scrierea celor odrăsliţi de Adam*, iar de către Septuaginta: *Aceasta este cartea generării oamenilor.* I s-a părut că în Gn. 5,1

ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων.᾽ Ὡήθη γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ *βιβλίον* παραλελεῖφθαι, καὶ οὕτως αὐτὸ προσέθηκε.

7. *Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν ᾽Εδὲμ κατὰ ἀνατολάς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε. Καὶ ἐξανέτειλεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὡραῖον εἰς ὅρασιν, καὶ καλὸν εἰς βρῶσιν.*

Τέθειται ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ, *κῆπον ἐν ᾽Εδὲμ*, αὐτῇ χρησαμένῳ τῇ Εβραϊκῇ λέξει. Ἔστι μὲν οὖν ἑρμηνεία τοῦ ᾽Εδὲμ κυρίως ἡδύ. Οὐκοῦν παραδεδώκασιν Ἑβραῖοι, ὅτι ὁ τόπος ἐν ᾧ ἐφύτευσεν *τὸν παράδεισον* ἢ *τὸν κῆπον* Κύριος ὁ Θεὸς, *᾽Εδὲμ* καλεῖται· καὶ φασὶν αὐτὸν μέσον εἶναι τοῦ κόσμου, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ· διὸ καὶ τὸν ποταμὸν τὸν *Φείσων*, ἑρμηνεύεσθαι στόμα κόρης, ὡς ἐκ τοῦ ᾽Εδὲμ ἐκπορευομένου τοῦ ποταμοῦ τοῦ πρώτου. Ὃ δὲ παραδιδόασιν, τοιοῦτόν ἐστιν· ᾽Εδὲμ, ὃς ἑρμηνεύεται ἡδὺ, ἦν πρὶν τὸν κῆπον γενέσθαι· ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ ὁ κῆπος ἐφυτεύθη.

8. *Τὸ δὲ χρυσίον τῆς γῆς ἐκείνης καλόν.*

῞Οτε ἀλλοιοῦται ὑπὸ τῆς ἀρετῆς ἡμῶν τὸ στόμα, καὶ κυριεύει ἡ ψυχὴ καλὰ νοήματα, τότε τρέφει καλὰ δόγματα· ἅπερ αἰνιττόμενος ὁ λόγος εἶπεν, *χρυσίον καλόν*.

9. *Καὶ ὄνομα τῷ ποταμῷ τῷ δευτέρῳ, Γεών· οὗτος ὁ κυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν Αἰθιοπίας.*

Αἰθιοπίας, ἥτις ἐστὶ῾ Εβραϊστὶ Χοῦς· σημαίνει καὶ σκότωσιν.᾽ Ἀπὸ οὖν τῆς Αἰθιοπίας, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ Χοῦς, διὰ τὸ σκοτῶδες τῆς χροίας, ἧς ἔσχε παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀδελφούς.

10. *Καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ.*

Οἱ ἀναγεννώμενοι διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος *ἐν τῷ παραδείσῳ* τίθενται, τουτέστιν ἐν τῇ ᾽Εκκλησίᾳ, ἐργάζεσθαι τὰ ἔνδον ὄντα ἔργα πνευματικά· καὶ ἐντολὴν λαμβάνουσι πάντας ἀγαπᾷν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τὸν ἐρχόμενον καρπὸν

acest loc cuvântul *scriere* a fost omis, și astfel l-a adăugat.

7. *Și a sădit Dumnezeu grădină în Edem spre răsărituri, și l-a pus acolo pe omul pe care-l plăsmuise. Și a mai făcut Dumnezeu să se ridice din pământ tot copacul frumos la arătare și bun spre hrănire.* Gn. 2,8-9

S-a pus în tâlcuire *livadă în Edem* folosindu-se chiar termenul ebraic. Traducerea curentă a lui *Edem* este „plăcut”[14]. Așadar, evreii[15] au transmis că locul în care a sădit Domnul Dumnezeu *grădina*, sau *livada*, se numește *Edem*. Și spun că el este centrul lumii, după cum pupila în cazul ochiului[16]. Pentru aceasta și râul *Feison* se tâlcuiește „gura pupilei”: el este primul râu ce iese din Edem. Aceasta este ceea ce au transmis: Edem, care se tâlcuiește „plăcut”, exista mai înainte ca livada să apară, căci în acesta s-a sădit livada.

8. *Iar aurul din pământul acela este bun.* Gn. 2,12

Când gura noastră este schimbată de către virtute, iar sufletul se face stăpân al gândurilor bune, atunci hrănește bunele învățături. Pe acestea cuvântul, vorbind într-ascuns, le-a numit *aur bun*.

9. *Și numele celui de-al doilea râu, Geon. Acesta este cel care înconjoară toată țara Etiopiei.* Gn. 2,13

Etiopiei: în ebraică este Hus. Înseamnă și „întunecare”. Așadar, de la Etiopia, adică de la Hus, din cauza înnegririi pielii, prin comparație cu ceilalți frați. *Cf.* Gn. 10,6-8

10. *Și l-a pus pe el în grădină.* Gn. 2,15

Cei renăscuți prin dumnezeiescul botez sunt puși *în grădină*, adică în Biserică, ca să lucreze lucrările duhovnicești, care sunt lăuntrice. Ei primesc poruncă să-i iubească pe toți frații și să mănânce roada ce

δι' ὑπομονῆς ἐσθίειν, κατὰ τὸ εἰρημένον· *Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ*. Παραβαίνει δέ τις τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀναγεννήσαντος ὁ τοῖς ὄφεως λογισμοῖς χρησάμενος, καὶ ἀγαπῶν τοὺς μὲν ὡς χρηστούς, τοὺς δὲ ὡς πονηροὺς μισῶν· ὅπερ ἐστὶ τὸ *ξύλον τοῦ γινώσκειν καλόν*· οὗ ὁ ἀπογευσάμενος κατ' ἄδειαν ἀποθνήσκει· οὐχὶ τοῦ Θεοῦ τὸν θάνατον ποιήσαντος, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου τὸν πλησίον μισήσαντος. *Θεὸς γὰρ θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων*· οὔτε κινεῖται πάθει ὀργῆς, οὐδὲ ἐπινοεῖ πρᾶγμα εἰς ἄμυναν, οὐδὲ ἀλλοιοῦται πρὸς τὴν ἑκάστου ἀξίαν ἔξιν, ἀλλὰ *πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν*, ὑπὸ νόμῳ πνευματικῷ κρίνεσθαι προορίσας. Διὰ τοῦτο οὖν λέγει τῷ Ἀδάμ· *Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*. Καὶ οὕτω δὲ ἑκάστῳ τῷ πράγματι καλοῦ τε καὶ κακοῦ φυσικῶς ἐπακολουθεῖν τὸ δέον ἀπένειμεν· καὶ οὐκ ἐπινοητικῶς, ὥς τινες νομίζουσιν, οἱ τὸν πνευματικὸν ἀγνοοῦντες νόμον.

11. *Καὶ ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ χιτῶνας δερματίνους, καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς.*

Τί δεῖ νοεῖν τοὺς *δερματίνους χιτῶνας*; Σφόδρα μὲν οὖν ἠλίθιον καὶ γραῶδες, καὶ ἀνάξιον τοῦ Θεοῦ, τὸ οἴεσθαι ζώων τινῶν περιελόντα δέρματα τὸν Θεὸν, ἀναιρεθέντων, ἢ ἄλλως πως ἀποθανόντων, πεποιηκέναι σχήματα χιτώνων, καταῤῥάψαντα δέρματα δίκην σκυτοτόμου. Πάλιν τε, φυγόντα τὸ οὕτως ἄτοπον, λέγειν τοὺς δερματίνους χιτῶνας οὐκ ἄλλους εἶναι ἢ τὰ σώματα πιθανὸν μὲν, καὶ εἰς συγκατάθεσιν ἐπισπάσασθαι δυνάμενον, οὐ μὴν σαφὲς ὡς ἀληθές. Εἰ γὰρ οἱ δερμάτινοι χιτῶνες σάρκες καὶ ὀστέα εἰσὶ, πῶς πρὸ τούτων φησὶν ὁ Ἀδάμ· *Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου*; Ταύτας οὖν τὰς ἀπορίας περιιστάμενοί τινες, δερματίνους

vine prin răbdare, după cum s-a spus: *„Din orice copac care este în grădină să mănânci, ca hrană!”*. Gn. 2,16-17
Unul încalcă porunca renașterii [spirituale] folosindu-se de raționamentele șarpelui, iubind pe cei ce par buni și urând pe cei ce par răi: acest [lucru] este *copacul cunoașterii binelui*. Cel ce a gustat din el, urmând nesăbuinței, va muri: nu Dumnezeu a făcut moartea, ci omul care și-a urât aproapele. *Căci Dumnezeu nu a făcut moartea, și nici nu se bucură de pierderea celor vii*, nici nu este mișcat de afectul Înț. 1,13
urii, nici nu plănuiește răzbunare și nici nu se schimbă după dispoziția ce ar fi vrednică pentru fiecare, ci *pe toate le-a făcut întru înțelepciune*, stabilind dinainte Ps. 103,24
[ca acestea] să fie judecate după legea duhovnicească. Pentru aceasta, așadar, îi spune lui Adam: *„Iar în ziua în care veți mânca, de moarte veți muri”*. Gn. 2,17
Astfel a dat ceea ce trebuie să urmeze fiecărei fapte, bune sau rele, după firea acesteia, și nu după judecarea ei, cum cred unii ce nu cunosc legea duhovnicească.

11. *Și a făcut Domnul Dumnezeu, lui Adam și femeii lui, tunici de piele și i-a îmbrăcat.* Gn. 3,21

Ce trebuie să gândim că sunt *tunicile de piele*? Desigur, este naiv și prostesc, și nevrednic de Dumnezeu, să considerăm că Dumnezeu a luat pieile unor viețuitoare, care au fost omorâte sau care au murit în alt fel, a făcut un model tunicilor și a cusut pieile, așa cum face un croitor[17]. Ar fi nepotrivit, iarăși, să spunem că tunicile de piele nu sunt altele decât trupurile: [ipoteza] este credibilă și poate obține consimțământul[18], dar ea nu este totuși atât de clară încât să fie adevărată. Căci, dacă tunicile de piele sunt carnea și oasele, cum poate spune Adam, mai înainte ca ele să existe: *„Acesta este acum os din oasele mele și carne din carnea mea”*[19]? Unii, evitând aceste aporii, se găsesc să Gn. 2,23

χιτῶνας τὴν νέκρωσιν, ἣν ἀμφιέννυνται ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα, διὰ τὴν ἁμαρτίαν θανατωθέντες, ἀπεφήναντο τυγχάνειν. Οὐ πάνυ τι οὐδὲ αὐτοὶ εὐχερῶς δυνάμενοι παραστῆσαι, πῶς ὁ Θεὸς, καὶ οὐχὶ ἁμαρτία, νέκρωσιν ἐμποιεῖ τῷ παραβεβηκότι. Πρὸς τούτοις ἀνάγκην ἔχουσι λέγειν σάρκα καὶ ὀστέα τῷ ἰδίῳ λόγῳ μὴ εἶναι φθαρτὰ, εἴγε ὕστερον τὴν νέκρωσιν οἱ πατέρες ἡμῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν εἰλήφασιν. Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ παράδεισος θεῖόν τι χωρίον ἐστὶ, λεγέτωσαν πῶς ἕκαστον ἐκεῖ τῶν μελῶν μὴ μάτην δεδημιουργημένον τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ἐνήργει. Περὶ μὲν οὖν τοῦ *μυκτῆρα* λέγεσθαι παρὰ τῷ Ἀκύλᾳ καὶ Συμμάχῳ, ἢ *πρόσωπον* παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα τοῦ πεπλασμένου, εἰς ὃ *ἐνεφύσησεν ὁ Θεὸς πνοὴν ζωῆς*, λεκτέον, ὅτι οὐ δεῖ περιέχεσθαι τοῦ γράμματος τῆς Γραφῆς ὡς ἀληθοῦς, τὸν δὲ κεκρυμμένον θησαυρὸν ἐν τῷ γράμματι ζητεῖν.

12. *Καὶ ἔταξε τὰ χερουβίμ.*

Οὐ μόνον *τὰ λειτουργικὰ πνεύματα* φυλάσσουσι τὴν ὁδὸν *τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν*, ἀλλὰ καὶ ἐναντίαι δυνάμεις φυλάττουσι, κωλύουσαι τοὺς βουλομένους προσπορευθῆναι τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς.

13. *Καὶ εἶπε Κάϊν πρὸς Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον.*

Ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Κάϊν πρὸς τὸν Ἄβελ οὐ γέγραπται· καὶ οἱ περὶ Ἀκύλαν ἔδειξαν, ὅτι ἐν τῷ ἀποκρύφῳ φασὶν οἱ Ἑβραῖοι κεῖσθαι τοῦτο ἐνταῦθα κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἐκδοχήν.

14. *Καὶ εἶπε Κάϊν πρὸς Κύριον τὸν Θεόν· Μείζων ἡ ἁμαρτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με.*

Οὐ διεῖλεν ὀρθῶς· τῆς θείας νομοθεσίας κατεφρόνησεν· ἀπέκτεινεν ἀδελφόν· ἀπέκτεινε πρὸς τούτῳ καὶ δίκαιον· ἐψεύσατο· θάνατον ᾐτήσατο ἐν ἀπευδοκιμήσει ζωῆς καὶ μετανοίας.

afirme că *tunicile de piele* sunt moartea pe care Adam și Eva au îmbrăcat-o, fiind dați morții din pricina păcatului. Dar nici ei nu pot explica limpede cum Dumnezeu, și nu păcatul, a lucrat moartea celui ce a încălcat porunca. În plus, ei au a spune că nu este necesar ca oasele și carnea, în ele însele, să fie stricăcioase, așa cum au fost după ce părinții noștri au primit moartea din pricina păcatului. Dar, dacă grădina este un ținut dumnezeiesc, să ne spună cum și-a împlinit lucrarea sa specifică fiecare dintre mădulare, pentru că nici unul nu a fost creat în zadar. Așadar, în privința celei numite de către Aquila și Symmahos *nară* a celui ce a fost plăsmuit, sau *față* de către Septuaginta, în care *a suflat Dumnezeu suflare de viață*, este evident că nu trebuie să ne atașăm de litera Scripturii ca adevărată, ci trebuie căutată comoara cea ascunsă în literă[20]. *Cf.* Gn. 2,7

12. *Și a pus heruvimi.* Gn. 3,24

Nu numai *duhurile slujitoare, trimise pentru cei pregătiți să moștenească mântuirea*, păzesc calea către *copacul vieții*, ci și puterile potrivnice o păzesc, împiedicându-i pe cei ce doresc să se apropie de copacul vieții. Evr. 1,14

13. *Și a spus Cain către Abel, fratele lui: „Să ieșim la câmp!”.* Gn. 4,8

În versiunea ebraică nu a fost scrisă spusa lui Cain către Abel. Exemplarele lui Aquila au conținut-o. Evreii spun că acest enunț se află aici în apocrif, după ediția Septuagintei.

14. *Și a spus Cain către Domnul Dumnezeu: „Păcatul meu este mai mare decât aș putea purta”.* Gn. 4,13

Nu a ales după dreptate: a disprețuit legiuirea divină. A ucis un frate. În plus, a ucis și un drept. A mințit. A cerut moartea, disprețuind viața și schimbarea cugetului[21]. Gn. 5,1.3

15. *Καὶ ἐγέννησε κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ.*

Πρὸς τοὺς οἰομένους ἄλλην μὲν εἶναι *τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ*, ἄλλον δὲ τὸν *κατ' εἰκόνα*, λεκτέον, εἰ ἄλλος μὲν ὁ Ἀδὰμ, ἄλλος δὲ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ· καὶ εἰ τρίτος κατὰ τὸν οὗ κατ' εἰκόνα ὁ Ἀδάμ. Χρήσονται δὲ τῷ· *Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις*· καὶ τῷ· *Μέντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος*. Ζητητέον δὲ τίνι διαφέρει ἡ ἰδέα Ἀδὰμ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ.

16. *Εὐηρέστησε δὲ Ἐνὼχ τῷ Θεῷ μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Μαθουσάλα.*

Εἰ *μετὰ* τὸ γεννῆσαι τὸν Μαθουσάλα εὐηρέστησε, πρὸ τούτου κατὰ τὴν Γραφὴν οὐκ ἦν εὐάρεστος. Δῆλον, ὅτι ἐκ μετανοίας εὐηρέστησεν, ὅτε ἐγέννησεν τὴν τοῦ θανάτου ἐξαποστολὴν, ὃν εἶχον πρὶν γεννῆσαι αὐτόν.

17. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.*

"Οὐχ ἁπαξαπλῶς ἀπαλείψω, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γῆς". Οὐ γὰρ πέφυκε παντελῶς ἀπαλείφεσθαι ὁ ποιηθεὶς, ἐπεὶ ὁ ποιηθεὶς *κατ' εἰκόνα Θεοῦ* πεποίηται.

18. *Αὗται δὲ αἱ γενέσεις Νῶε,* καὶ τὰ ἑξῆς.

Εἰ κοινότερον ἐγράφετο ταῦτα, ἐχρῆν ἐπιφέρεσθαι τῷ, Αὗται αἱ γενεαὶ Νῶε, Νῶε ἐγέννησε τρεῖς υἱούς. Νῦν δὲ ἐπεὶ δικαιοσύνης ἡ γένεσις αὐτοῦ, προτέτακται μὲν τὸ, *αὗται αἱ γενέσεις*, ἐπιφέρεται δὲ τὸ, *ἄνθρωπος δίκαιος ὤν*.

19. *Ἐφθάρη δὲ ἡ γῆ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐπλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας· καὶ εἶδε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν γῆν, καὶ ἦν κατεφθαρμένη· ὅτι κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.*

15. *Și a născut după înfățișarea lui și după chipul lui.*

Pentru cei ce consideră că un lucru este *chipul lui Dumnezeu* și un altul *după chip*, trebuie spus dacă unul este Adam, iar altul este chipul lui, și dacă altceva este cel după [chipul] căruia a fost făcut Adam. Ei vor utiliza și enunțul: *Doamne, în cetatea Ta chipul lor îl vei socoti drept nimic*. Și un altul: *Deși în chip străbate omul*. Mai trebuie cercetat dacă înfățișarea[22] lui Adam diferă cu ceva de chipul lui[23]. Ps. 72,20 Ps. 38,9

16. *A plăcut Enoh lui Dumnezeu după ce l-a născut pe Matusala.* Gn. 5,22

Dacă l-a plăcut *după* ce l-a născut pe Matusala, înainte de aceasta, după Scriptură, nu Îi era plăcut. Este evident că l-a plăcut pentru schimbarea cugetului, când l-a născut pe cel ce alungă moartea, pe care o purtau mai înainte ca el să se nască.

17. *Și a spus Dumnezeu: „Îl voi șterge de pe fața pământului pe omul pe care l-am făcut”.* Gn. 6,7

„Nu-l voi șterge cu totul, ci de pe pământ.” Căci cel creat poate fi șters complet: cel făcut a fost făcut *după chipul lui Dumnezeu*. Gn. 1,27

18. *Acestea sunt generările lui Noe* etc. Gn. 6,9

Dacă acestea ar fi fost scrise în mod comun, ar fi trebuit ca enunțului „Aceștia sunt descendenții lui Noe” să-i urmeze [propoziția] „Noe a născut trei fii”. Acum, pentru că generarea lui a fost a dreptății, s-a pus mai întâi *Acestea sunt generările*, și apoi urmează *fiind om drept*[24]. Gn. 6,9

19. *S-a stricat pământul în fața lui Dumnezeu și s-a umplut pământul de nedreptate, și a văzut Domnul Dumnezeu pământul, și era stricat, fiindcă toată carnea stricase calea Lui pe pământ.* Gn. 6,11-12

᾽Αδικία μὲν φθείρει τὴν γῆν, δικαιοσύνη δὲ σώζει· καὶ ὁ ἁμαρτάνων, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, φθείρει τὴν γῆν. Οὐκ ἐν τῷ κατακλυσμῷ γέγονε κατεφθαρμένη ἡ γῆ <τότε γὰρ ἀπελούσατο τὴν φθοράν>, ἀλλ' ἐν τῇ ἀδικίᾳ. ῾Ο δὲ κατέφθειρε τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἔστι πνεῦμα, ἀλλὰ σάρξ· Τὸ γὰρ *φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν*· καὶ, *Οἱ ἐν σαρκὶ ζῶντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται*.

20. *Δύο, δύο ἀπὸ πάντων εἰσάξεις εἰς τὴν κιβωτὸν ἵνα τρέφῃς μετὰ σεαυτοῦ. ῞Αρσεν καὶ θῆλυ ἔσονται*.

᾽Επεὶ καθαροὺς ἤθελε διαμένειν τοὺς εἰσελθόντας ἀνθρώπους εἰς τὴν κιβωτὸν ἀπὸ μίξεως, οὕτως αὐτοὺς εἰσάγει, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν κελεύων αὐτοῖς τὴν διατριβὴν ποιεῖσθαι τὴν ἐν τῇ κιβωτῷ. Οὐ γὰρ ἔπρεπε, τῶν ὁμοίων ἀπολλυμένων, τούτους κοίταις καὶ παιδοποιίαις σχολάζειν. ῞Οτε μέντοι τὰ δεινὰ παρῆλθε, καὶ χρεία ἐκάλει τὴν γῆν ἀνθρώπων πληρωθῆναι, κατὰ γαμικὴν αὐτοὺς συζυγίαν ἐκβάλλει, λέγων· *῎Εξελθε σὺ, καὶ ἡ γυνή σου, καὶ οἱ υἱοί σου, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου*.

21. *᾽Από δὲ πάντων τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν εἰσάγαγε πρὸς σὲ ἑπτὰ ἑπτὰ, ἄρσεν καὶ θῆλυ· ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν τῶν μὴ καθαρῶν δύο δύο*.

Ζητήσειέ τις ἂν πῶς, μηδέπω τοῦ νόμου διαστειλαμένου καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα, ὡς εἰδότι τῷ Νῶε διαφορὰν ἀκαθάρτων ταῦτα λέγεται. ῞Οθεν ἄξιον ἐπιστῆσαι μὴ κατὰ τὸ, *῞Οταν ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν*, ἢ ἀπὸ τοῦ φύσει νόμου ταῦτα ἠπίστατο ὁ Νῶε.

22. *᾽Εγὼ ἐπάγω ὑετὸν ἐπὶ τὴν γῆν τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Καὶ ἐξαλείψω πᾶσαν τὴν ἐξανάστασιν, ἣν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους*.

Nedreptatea strică pământul, dreptatea îl mântuiește. Cel ce păcătuiește, atât cât o face el însuși, strică pământul[25]. Nu prin potop a fost stricat pământul, [căci atunci a fost curățat de stricăciune,] ci prin nedreptate. Iar ceea ce a stricat calea lui Dumnezeu nu este duh, ci carne. Căci *gândul cărnii este vrăjmaș lui Dumnezeu*, iar *cei ce trăiesc în carne nu pot plăcea lui Dumnezeu.* Rom. 8,7 Rom. 8,8

20. *„Două [câte] două*[26] *din toate vei duce în arcă, ca să le hrănești cu tine! Vor fi mascul și femelă."* Gn. 6,19

Fiindcă voia ca oamenii ce intră în arcă să rămână curați de orice unire [trupească], îi duce pe ei înăuntru poruncindu-le ca, după intrare, să aibă o preocupare în arcă. Căci nu se cuvenea ca, în timp ce cele asemănătoare erau date pieirii, ei să se dedice împerecherilor și zămislirii de copii. Iar când dezastrul a trecut și trebuința cerea ca pământul să se umple de oameni, îi scoate [din arcă] urmând legăturii căsătoriei, spunând: *„Ieși tu și femeia ta, și fiii tăi și femeile fiilor tăi!"*. Gn. 8,16

21. *„Din toate turmele celor curate du înăuntru cu tine șapte [câte] șapte*[27]*, mascul și femelă, iar din turmele celor necurate două [câte] două!"* Gn. 7,2

Cineva ar putea cerceta cum se spun acestea lui Noe ca unuia care știa deosebirea celor necurate când nu fusese încă dată Legea ce deosebește cele curate de cele necurate. Vezi dacă nu a cunoscut după ceea ce se spune: *Când neamurile ce nu au Lege din fire fac cele ale Legii*, sau dacă Noe nu aflase acestea de la Lege urmând firea[28]. Rom. 2,14

22. *„Eu aduc ploaie pe pământ patruzeci de zile și patruzeci de nopți. Și voi distruge toată răsăritura pe care am făcut-o, de pe fața pământului, de la om până la vită."* Gn. 7,4

Τί δήποτε τῷ κατακλυσμῷ τὰ τῶν ἀνθρώπων πλήθη διέφθειρεν; Ἐξαλεῖψαι τοῦ Κάϊν τὸ γένος ἠθέλησε· ἀνεμίγη δὲ αὐτῷ καὶ τῶν εὐσεβῶν ἡ φυλή· διὸ καὶ τῆς τιμωρίας μετέσχηκεν. Ἀρχὴν δέ τινα καινοῦ βίου ποιήσασθαι βουληθεὶς, τὸν Νῶε καὶ τοὺς ἐκείνου παῖδας σὺν ταῖς γυναιξὶ διετήρησεν, εὐσεβῆ ὄντα καὶ δίκαιον, καὶ ἐκ τῆς τῶν συγγενῶν εὐσεβείας βλαστήσαντα, καὶ τὴν τῆς παρανομίας ἐπιμιξίαν μισήσαντα. Οὐ μὴν, ὡς τινές φασιν, ὀργῇ τινι καὶ μεταμελείᾳ ταῦτα πεποίηκε. Ταῦτα γάρ τοι ἀνθρώπινα πάθη· ἡ δὲ θεία φύσις, ἐλευθέρα παθῶν. Ἄλλως τε ἡ μεταμέλεια τοῖς μετὰ τὴν πεῖραν μανθάνουσι τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν κατάλληλος· εἶτα τῇ πείρᾳ μανθάνοντες ὡς οὐκ ὀρθῶς ἐβουλεύσαντο, μεταμέλονται. Ὁ δὲ Θεὸς οὕτως ὁρᾷ τὰ μετὰ πολλὰς ἐσόμενα γενεὰς, ὡς ἤδη γεγενημένα. Ὡς προορῶν τοίνυν καὶ προγινώσκων, οὕτως ἅπαντα πρυτανεύει. Τί δήποτε τοίνυν μεταμέλεται, ἅπαντα πρὸς τὴν πρόγνωσιν τὴν οἰκείαν οἰκονομῶν; Οὐκοῦν ἐπὶ Θεοῦ μεταμέλεια οἰκονομίας μεταβολή· *Μεταμέλομαι γὰρ*, φησὶν, *ὅτι κέκρικα τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλέα*· ἀντὶ τοῦ· Εὐδοκίμασα μὲν παῦσαι τοῦτον, ἕτερον δὲ χειροτονῆσαι. Οὕτω κἀνταῦθα· Ἐνεθυμήθην, ὅτι ἐποίησα ἄνθρωπον· ἐδοκίμασα διολέσαι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος. Ἀλλὰ φιλάνθρωπος ὤν, σπέρμα τὸν Νῶε τῇ φύσει τετήρηκεν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν ἀλόγων τὰ γένη τῆς τῶν ἀνθρώπων εἵνεκα δεδημιούργηκε χρείας· καὶ ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις συνδιεφθάρη, πλὴν τῶν ἐν τῇ κιβωτῷ σὺν τῷ Νῶε διαφυλαχθέντων. Ἐκέλευσε γὰρ ὁ δεσπότης Θεὸς ἀνὰ δύο μὲν ἐξ ἑκάστου γένους τῶν δοκούντων ἀκαθάρτων διασωθῆναι, ἀνὰ ἑπτὰ δὲ τῶν καθαρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλε συγχωρεῖν τοῖς ἀνθρώποις μεταλαμβάνειν κρεῶν, ἤμελλον δὲ καὶ θυσίας αὐτῷ προσφέρειν τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, πλείονα τὰ καθαρὰ φυλαχθῆναι

De ce a nimicit odinioară prin potop mulțimile oamenilor? A voit să distrugă neamul lui Cain. Căci tribul celor evlavioși se amestecase cu el: pentru aceasta a avut parte de pedeapsă. Vrând să facă început noii vieți, l-a păstrat pe Noe și pe copiii lui, împreună cu femeile, pentru că Noe era evlavios și drept, era mlădiță a evlaviei celor înrudiți și ura însoțirea cu nelegiuirea. Nicidecum nu a făcut acestea dintr-un sentiment de mânie sau de regret, cum spun unii: acestea sunt, ia seamă, afecte omenești. Pe când firea dumnezeiască este liberă de afecte. De altfel, regretul este potrivit celor ce învață firea lucrurilor ca urmare a experienței: astfel, învățând prin experiență că nu au deliberat în mod potrivit, regretă. Dumnezeu însă astfel vede cele ce vor fi peste multe generații, încât ele Îi par deja întâmplate. Prevăzând și prestiind, desigur, le conduce pe toate[29]. Ce înseamnă, așadar, că regretă acum, de vreme ce El le administrează pe toate după prestiința care Îi este proprie? Fără îndoială, regretul, în cazul lui Dumnezeu, înseamnă „schimbare a iconomiei”[30]. Căci spune: *„Regret că l-am pus rege pe Saul”* în loc de „Am hotărât că îl voi termina pe el și voi alege pe altul”. La fel și aici: „Am luat în considerare că l-am făcut pe om. Am hotărât să distrug neamul oamenilor. Pentru că sunt însă iubitor de oameni, am păstrat o sămânță, pe Noe, prin fire”. Și, de vreme ce crease neamurile viețuitoarelor fără rațiune spre folosul oamenilor, și acestea vor fi nimicite, împreună cu oamenii, în afara viețuitoarelor ce vor fi păstrate în arcă, împreună cu Noe[31]. Căci Stăpânul Dumnezeu a poruncit să fie salvate câte două viețuitoare, din fiecare neam al celor ce se arată necurate, și câte șapte, din fiecare neam al celor curate. De vreme ce era pe punctul de a îngădui oamenilor consumarea cărnii, de vreme ce alimentele urmau să-I fie aduse ca jertfe ale evlaviei, a poruncit să fie salvate mai

Cf. Gn. 6,6

1Rg. 15,10

προσέταξε· τὰς μὲν τρεῖς συζυγίας, εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ γένους, τὸ δὲ ἓν τὸ περιττὸν εἰς θυσίαν. Εὐθὺς γὰρ ὁ Νῶε μετὰ τὴν παῦλαν τῆς τιμωρίας, θυσίαν τῷ Θεῷ εὐχαριστήριον προσενήνοχεν, *ἀπὸ πάντων*, φησὶ, *κτηνῶν τῶν καθαρῶν, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν πετεινῶν τῶν καθαρῶν.* Ὡς εἶναι δῆλον ὅτι τούτου χάριν, ἀνὰ ἑπτὰ προσέταξεν ἐξ ἑκάστου γένους τῶν καθαρῶν εἰς τὴν κιβωτὸν εἰσαχθῆναι, ἵνα, τὸ ἓν ζῶον ἐξ ἑκάστου γένους ὁ Νῶε προσφέρων, μὴ διαφθείρῃ τὰς συζυγίας.

23. *Καὶ εἰσῆλθον πρὸς Νῶε εἰς τὴν κιβωτὸν δύο δύο ἀπὸ πάσης σαρκός.*

Ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν ζητήσειέ τις ἂν διὰ τί οὐκ εἴρηται, τὰ μὲν ἀκάθαρτα δύο δύο, τὰ δὲ καθαρὰ ἑπτὰ ἑπτά· ἀλλὰ σεσιώπηκε τὰ καθαρά. Ὅρα δὲ μὴ ἀπολογία ἐστὶν ἐν τῷ, *ἀπὸ πάσης σαρκὸς*, ἀκαθάρτων μόνον δηλουμένων ἐν τῷ, *ἀπὸ πάσης σαρκός.*

24. *Καὶ ἔκλεισε Κύριος ὁ Θεὸς ἔξωθεν αὐτοῦ τὴν κιβωτόν.*

Θειοτέρας τινὸς δυνάμεως ἔχρῃζεν ἡ ἀσφάλεια τῆς θύρας κλειομένης.

25. *Καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὸν Νῶε, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.*

Ὁ Νῶε πῶς ηὔξησε, καὶ ἐπλήθυνε, μήπω γεννήσας μετὰ κατακλυσμόν; μήποτε οὖν οὐ δεῖ σωματικῶς ἀκούειν τὸ, *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε.* Εἰ δὲ ἐνθάδε οὐ σωματικῶς διὰ τὸν Νῶε, δῆλον, ὅτι κατὰ βούλημα τοῦ πνευματικοῦ νόμου καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ οὕτως.

26. *Καὶ ὁ τρόμος καὶ ὁ φόβος ὑμῶν ἔσται ἐπὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς·* καὶ τὰ ἑξῆς.

Διάζεται μέν τις κατὰ τὸ ῥητὸν φάσκων, πᾶν ζῶον φοβεῖσθαι βλέπον τὸν ἄνθρωπον, καὶ αὐτὰ τὰ ἐν ἐρημίαις

multe animale curate: trei perechi spre sporirea neamului, iar cel în plus pentru jertfă. Căci imediat după sfârșitul pedepsei, Noe a adus jertfă de mulțumire lui Dumnezeu *din toate turmele celor curate și din toate zburătoarele celor curate*. De aici este evident că a poruncit să fie duse în arcă câte șapte viețuitoare din fiecare dintre genurile curate, pentru ca Noe să nu distrugă perechile oferind o viețuitoare din fiecare neam. Gn. 8,20

23. *Și au intrat cu Noe în arcă două [câte] două din toată carnea.* Gn. 7,15

Cineva ar putea cerceta pentru ce nu s-a scris, literal, „din cele necurate două [câte] două, iar din cele curate șapte [câte] șapte", căci despre cele curate s-a păstrat tăcerea. Vezi dacă explicația nu este în expresia *din toată carnea*, deoarece au fost înțelese doar cele necurate prin expresia *din toată carnea*.

24. *Și a închis Domnul Dumnezeu dinafara lui arca.* Gn. 7,16

Asigurarea ușii închise cerea o putere divină[32].

25. *Și a binecuvântat Dumnezeu pe Noe și pe fiii lui, și le-a spus: „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul!".* Gn. 9,1

Cum a crescut și s-a înmulțit Noe, de vreme ce el nu a avut descendenți după potop? Așadar, poate nu trebuie ascultat trupește *„Creșteți și vă înmulțiți!"*[33]. Iar dacă aici nu trupește [ascultăm], pentru Noe, este evident că astfel și întru început, după intenția[34] legii duhovnicești. *Cf.* Gn. 1,28

26. *„Și groaza, și frica voastre vor fi spre toate fiarele pământului!"* etc. Gn. 9,2

Unul respinge vehement [înțelegerea] după literă, spunând că orice viețuitoare se teme când îl privește

θηρία. Μήποτε δὲ βέλτιον νοεῖν τὰς πονηρὰς δυνάμεις, τὰ ἄγρια *θηρία τῆς γῆς*, καὶ τὰ λοιπὰ εἴδη ἕτερα, πάσχειν ἀπὸ τοῦ δικαίου τὸν φόβον, καὶ τὸν τρόμον εἶναι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις. Αἱ γὰρ πονηραὶ δυνάμεις φοβοῦνται τὸν δίκαιον.

27. *Πλὴν ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε· καὶ γὰρ τὸ ὑμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἐκζητήσω.᾽Ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτό.*

᾽Απεμφαίνοντος τοῦ ῥητοῦ, λεκτέον, ὅτι θηρία δυνάμεις ἀντικείμεναί εἰσι, τῷ *ἁμαρτάνουσαν τὴν ψυχὴν ἀποθνήσκειν*, ἀφ' ὧν τῆς χειρὸς ἐκζητηθήσεται ὁ θάνατος τοῦ ἡμαρτηκότος. Δυνατὸν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κτηνῶν αὐτὸ ἐκλαβεῖν, ἀφ' ὧν τὸν κερατιστὴν ταῦρον λιθοβολεῖσθαι προσέταξεν.

28. *῞Οτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον.*

῾Ο Θεὸς λέγει· *᾽Εν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον*· εἰκὼν δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου ὁ Σωτήρ. Θεὸς ἄρα καὶ κατὰ τὴν Γραφὴν ὁ Σωτήρ.

29. *῏Ησαν δὲ οἱ υἱοὶ Νῶε, οἱ ἐξελθόντες ἐκ τῆς κιβωτοῦ, Σὴμ, Χὰμ,᾽Ιάφεθ. Χὰμ δὲ ἦν πατὴρ Χαναάν.*

Τί δήποτε, εἰποῦσα ἡ Γραφὴ, *Καὶ ἦσαν οἱ υἱοὶ Νῶε ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ, Σὴμ, Χὰμ,᾽Ιάφεθ*, προσέθηκε· *Καὶ Χὰμ οὗτος πατὴρ Χαναάν*; Εἰ γὰρ ἐχρῆν μνημονεῦσαι τῶν υἱῶν, ἔδει πάντων, καὶ μὴ μόνου Χαναάν· ὁ Χαναὰν καὶ αὐτὸς ἀσεβὴς ἐγένετο, ὡς ἡ ἱστορία δηλοῖ. Βουλόμενον οὖν τὸ πνεῦμα δεῖξαι τὴν οἰκειότητα τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν, τρόπον τινὰ ἀπαλλοτριοῖ τῆς τῶν ἀδελφῶν εὐσεβείας προσθήκῃ τοῦ, Χὰμ ἦν πατὴρ Χαναάν. Υἱοὶ μὲν γὰρ πάντες τοῦ Νῶε τῷ γένει· μόνος δὲ οὗτος οὐχ υἱὸς τῷ τρόπῳ, ἀλλὰ τοῦ ὁμοίου παιδὸς πατήρ. Διόπερ

pe om, chiar și fiarele din pustiu. Poate mai bine s-ar înțelege, prin *fiare* sălbatice *ale pământului* și prin restul celorlalte soiuri, puterile rele, ce resimt frică din pricina celui drept: frica este pentru cele asemenea lor. Căci puterile rele se tem de cel drept.

27. *„Numai în sângele sufletului să nu mâncați, căci și sângele vostru, al sufletelor voastre, îl voi cere. Din mâna tuturor fiarelor îl voi cere.”* Gn. 9,4-5

Pentru că litera a fost înfățișată în dezacord[35], trebuie spus că fiarele sunt puterile potrivnice, căci *sufletul ce păcătuiește moare*, moartea păcătosului Iez. 18,4 urmând a fi cerută din mâna lor. Este însă posibil să-l înțelegem ca fiind și despre animalele turmei, deoarece a poruncit ca, dintre ele, taurul care împunge [un om] să fie ucis cu pietre. Ex. 21,28-36

28. *„Căci în chipul lui Dumnezeu l-am făcut pe om.”* Gn. 9,6

Dumnezeu spune: *„În chipul lui Dumnezeu l-am făcut pe om”*. Chipul Dumnezeului celui nevăzut este Mântuitorul. Deci și după Scriptură Mântuitorul este Dumnezeu.

29. *Erau fiii lui Noe, cei care au ieșit din arcă, Sem, Ham, Iafet. Iar Ham era tatăl lui Canaan.* Gn. 9,18

De ce Scriptura, spunând *Erau fiii lui Noe, cei care au ieșit din arcă, Sem, Ham, Iafet*, a adăugat: *Și acest Ham era tatăl lui Canaan*? Căci, dacă trebuia să fie amintiți fiii [fiilor lui Noe], atunci ar fi trebuit să-i amintească pe toți, nu numai pe Canaan. Canaan și acesta s-au făcut necuviincioși, după cum povestirea o arată. Vrând așadar Duhul să arate conformitatea tatălui cu fiul, îl deosebește oarecum de cuviința fraților, adăugând: *Ham era tatăl lui Canaan.* Căci toți erau fiii lui Noe după neam, doar acela nu era și fiu după moravuri, ci tatăl unui copil asemenea[36].

ἐμφαντικῶς κεῖται, *Αὐτὸς πατὴρ Χαναάν*. Ἤνεγκε δὲ ὁ Ἑβραῖος ὁ ταῦτα εἰπὼν καὶ παράδοσιν τοιαύτην, ἐπενεγκὼν ἀπόδειξιν τῇ παραδόσει· Ὡς ἄρα ὁ Χαναὰν πρότερος εἶδε τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ πάππου, καὶ ἀνήγγειλεν αὐτοῦ τῷ πατρὶ μόνῳ καταμωκώμενος ὥσπερ τοῦ γέροντος. Ὁ δὲ Χάμ, δέον ὁμοίως τοῖς ἀδελφοῖς μὴ προσελθεῖν τῷ πατρὶ ἀσεβῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλῆξαι τῷ πρώτῳ θεασαμένῳ καὶ διαβάλλοντι, αὐτὸς δὲ καὶ πέπεισται, καὶ εἰσῆλθε, καὶ εἶδε, καὶ ἀνήνεγκε τοῖς ἀδελφοῖς. Καὶ ταῦτα δὲ δοκεῖ μῦθος εἶναι, εἰ μὴ τὸ τῆς ἀποδείξεως ἦν ἰσχυρόν· *Καὶ ἐξυπνίσθη* γὰρ, φησὶ, *Νῶε ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ, καὶ ἔγνω ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος*. Μικρότερος μὲν γὰρ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Χὰμ οὐκ ἦν, ἀλλὰ δεύτερος. *Σημ* γὰρ, φησὶ, *καὶ Χὰμ, καὶ Ἰάφεθ*· καὶ εἰ τὸν μικρὸν ἤθελε δεῖξαι, τὸν Ἰάφεθ ἂν ἔλεγεν. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἐκγόνους υἱοὺς ἀεὶ λέγουσιν οἱ πάπποι, καὶ τοὺς μακρόθεν ἀπογόνους, τὸν βραχύτατον τῶν ἐκγόνων τὸν Χαναὰν εἵρηκεν ἡ Γραφὴ ἐγνῶσθαι παρὰ τοῦ Νῶε, ὅτι αὐτὸς ἐποίησε ταῦτα. Καὶ ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, εὐθὺς ἐπάγει τὸ θεῖον λόγιον, *καὶ εἶπεν· Ἐπικατάρατος Χαναὰν, δοῦλος δούλων ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ*. Εἰ δέ τις θαυμάζοι, τί δήποτε ὁ Χὰμ, καὶ αὐτὸς ἀσεβὴς ὤν, τὴν αὐτὴν κατάραν οὐκ ἔσχε τῷ υἱῷ, ἐπιγνώτω ὡς, εἰ ἦν λελεγμένον τῷ Χὰμ, δοῦλος δούλων ἔσται, τῆς δουλείας μετέσχον ἂν καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ὡς οἱ τοῦ Χαναὰν ἀδελφοὶ δοῦλοι ἐγένοντο κατὰ τὴν κατάραν, ὧν δοῦλος ἀπεφάνθη Χαναάν.

30. *Καὶ ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη, καὶ ἐγυμνώθη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ*.

Οὐκ ἤδει Νῶε τὴν τοῦ οἴνου φύσιν, ὅτι μεθύσκει· καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ Γραφὴ λέγουσα τὸ, *ἤρξατο*, καὶ *ἐγυμνώθη*.

Din această cauză se pune, emfatic: *acesta era tatăl lui Canaan*. Evreul care spunea acestea aducea și o povestire din tradiție, adăugând tradiției și o argumentare: Canaan văzuse primul goliciunea bunicului și-i spusese doar tatălui, bătându-și joc de aceasta, pentru că era bătrân. Iar Ham, care ar fi trebuit, asemenea celorlalți frați, să nu intre în mod necuviincios în casa tatălui său, care ar fi trebuit să-l mustre pe cel ce, primul, îl văzuse și îl vorbise de rău, Ham însuși a fost convins și a intrat; a văzut și a spus fraților. Aceasta ar părea a fi o fabulație dacă argumentarea nu ar fi temeinică. Căci Scriptura spune: *Și s-a trezit Noe din somnul lui și a aflat câte îi făcuse feciorul mai tânăr al lui*. Dar Ham nu era fiul lui cel mai mic, ci al doilea, căci Scrierea spune *Sem, Ham și Iafet*. Dacă voia să-l arate pe cel mic, l-ar fi numit pe Iafet. De vreme ce bunicii numesc totdeauna pe nepoți „fii", și chiar și pe urmașii mai îndepărtați, Scriptura a spus că a fost recunoscut de către Noe ca făptuitor al acestui rușinos lucru cel mai apropiat dintre descendenți, în afară de fii, Canaan. Dovadă că astfel se înfățișează lucrurile, dumnezeiescul pasaj continuă: *Și a spus: „Blestemat [să fie] Canaan, sclav al sclavilor va fi fraților săi!"*. Iar dacă cineva s-ar mira că Ham, deși necuviincios și el, nu a avut acum parte de același blestem, împreună cu fiul, să cunoască faptul că, dacă s-ar fi spus lui Ham că „va fi sclav al sclavilor", atunci și frații lui ar fi fost părtași la sclavie, după cum frații lui Canaan au devenit sclavi, din cauza blestemului, Canaan fiind declarat sclav al acestora[37]. Gn. 9,24 Gn. 9,25

30. *Și începuse Noe să fie om lucrător al pământului și a sădit vie, și a băut din vin și a fost îmbătat și a fost dezbrăcat în casa sa*. Gn. 9,20-21

Noe nu știa firea vinului, că îmbată. Aceasta mărturisește și Scriptura, spunând *începuse*[38] și *a fost dezbrăcat*[39].

Τοῦ αὐτοῦ. Οἶνος γήϊνος γυμνοῖ τὸν νοῦν τῆς τῶν νοητῶν γνώσεως.

Τοῦ αὐτοῦ. Τοιοῦτος ἦν ὁ καρπὸς τοῦ ξύλου τοῦ γνωστοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, οἷος ὁ οἶνος, ὁ τὸν Νῶε γυμνώσας.

Τοῦ αὐτοῦ. Εἰ καὶ ἐμεθύσθη, καὶ ἐγυμνώθη ὁ Νῶε, ἀλλ' ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἁγίου γὰρ τὸ μὴ ἔξω τοῦ οἴκου αὐτοῦ γυμνοῦσθαι.

31. *Οὗτος ἦν γίγας κυνηγὸς ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ.*

Ὁ κυνηγὸς οὐκ ἐπὶ δικαίων κεῖται νῦν· καὶ τήρει μήποτε οὐδὲ ἄλλοτε.

32. *Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἓν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι.*

Τοῖς μὴ νοοῦσι τὸ, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν*, καὶ διὰ τοῦτο ἀρνουμένοις ὑπόστασιν ἰδίαν Υἱοῦ, προσοίσομεν τὸ, *Ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἓν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι*. Ζητοῦντες δὲ διαφορὰν χείλους καὶ φωνῆς, φήσομεν τὴν μὲν φωνὴν ἐπὶ τῆς διαλέκτου τάσσεσθαι, τάχα δὲ τὸ χεῖλος ἐπὶ τῆς διανοίας· ἢ τὸ ἔμπαλιν.

33. *Δεῦτε, καὶ καταβάντες συγχέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τῆς φωνῆς τοῦ πλησίον.*

Γνώρισμα κακίας τὸ συγχυθῆναι τὰς γλώσσας· γνώρισμα ἀρετῆς, *ὅτε ἦν πάντων τῶν πιστευόντων καρδία, καὶ ψυχὴ μία*. Καὶ οὕτω τηρῶν τὴν Γραφὴν εὑρήσεις, ὅτι ὅπου πλῆθος ἀριθμοῦ, ὅπου σχίσμα, ὅπου διαίρεσις, καὶ διαφωνία, καὶ ὅσα τοιαῦτα, κακίας ἐστὶ γνωρίσματα· ὅπου δὲ ἑνότης, καὶ ὁμόνοια, καὶ πολλὴ δύναμις ἐν λόγοις, ἀρετῆς γνωρίσματα.

La același loc. Vinul pământesc dezbracă intelectul[40] de cunoașterea celor inteligibile.

La același loc. Rodul copacului cunoașterii binelui și răului era asemenea vinului, cel ce l-a dezbrăcat pe Noe.

La același loc. Chiar dacă Noe a fost îmbătat și dezbrăcat, totuși [aceasta s-a întâmplat] în casa lui[41]. Căci este propriu sfântului să nu fie dezbrăcat în afara casei lui.

31. *Acesta era uriaș vânător în fața Domnului Dumnezeu.* Gn. 10,9

Vânătorul nu este pus aici între drepți. Și vezi dacă nu cumva nici altundeva!

32. *Și era tot pământul un singur grai și un singur glas pentru toți.* Gn. 11,1

Celor ce nu înțeleg ce semnifică enunțul *„Eu și Tatăl una suntem”*, celor ce neagă, din această pricină, ipostasul propriu al Fiului, le vom arăta *că pământul era un singur grai și un singur glas pentru toți.* Iar căutând diferența dintre grai și glas, vom spune că glasul se referă la modul de vorbire, iar graiul, eventual, la gândire[42]. Sau invers. In. 10,30

33. *„Veniți și, coborându-ne, să amestecăm acolo limba lor, ca să nu mai audă fiecare glasul aproapelui!”* Gn. 11,7

Indiciul răutății: amestecarea limbilor. Indiciul virtuții: *Când inima tuturor credincioșilor și sufletul lor era una.* Și astfel, cercetând Scripturile, vei descoperi că oriunde există o multiplicitate în număr, o despărțire, o diviziune, o discordanță și câte sunt de acest fel, ele sunt indiciile răutății. Iar oriunde există unitate și consens și multă putere în cuvinte, [acolo] se află indiciile virtuții. Fp. 4,32

34. *Καὶ ἔζησε Θάῤῥα ἑβδομήκοντα ἔτη, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὸν Ναχὼρ, καὶ τὸν Ἀῤῥάμ.*

Τὸν πατέρα τοῦ ἑορτάζοντος ἔθνους τὴν ἑβδομάδα ἐγέννησεν ὁ Θάῤῥα γενόμενος ἑβδομηκονταέτης. Ἐφίστημι δὲ μήπως τοὺς τρεῖς τριδύμους ἐγέννησεν. Ἄλλως γὰρ, ἑβδομηκονταέτης ὤν, οὐ δύναιτ' ἂν τῶν τριῶν ἐκ μιᾶς γενέσθαι πατήρ. Αλλὰ καὶ οὐ δηλοῦνται πλείους αὐτοῦ γυναῖκες.

35. *Καὶ κατέβη Ἀβραὰμ εἰς Αἴγυπτον παροικῆσαι ἐκεῖ, ὅτι ἐνίσχυσεν ὁ λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς.*

Ἀβραὰμ οὐ κατῴκει Αἴγυπτον, ἀλλὰ παρῴκει, ὅτι ἐνίσχυσεν ὁ λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς.

36. *Οἱ δὲ Χαναναῖοι καὶ οἱ Φερεζαῖοι τότε κατῴκουν τὴν γῆν.*

Ὡς φαῦλοι οἱ Χαναναῖοι *κατῴκουν*, καὶ οὐ παρῴκουν τὴν γῆν. Ὥστε φαῦλοι κατοικοῦσιν, οὐ παροικοῦσι τὴν γῆν.

37. *Εἰ σὺ εἰς ἀριστερὰ, ἐγὼ εἰς δεξιά· εἰ δὲ σὺ εἰς δεξιὰ, ἐγὼ εἰς ἀριστερά·* καὶ τὰ ἑξῆς.

Εἰ καὶ ἡ ἐκλογὴ γέγονε συγχωρηθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐπιεικείας τοῦ Ἀβραὰμ τῷ Λώτ· παρατηρητέον, ὅτι ὁ μὲν ἐκλεξάμενος οὐκ ἀπολαύει τῆς αὐτοῦ ἐκλογῆς, ὁ δὲ παραχωρήσας εὐλογημένον ἔχει τὸ καταλελειμμένον.

38. *Ὁ δὲ Θεὸς εἶπε πρὸς Ἀβραὰμ, μετὰ τὸ διαχωρισθῆναι τὸν Λὼτ ἀπ' αὐτοῦ· Ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου οὗ νῦν σὺ εἶ, πρὸς βοῤῥᾶν καὶ λίβα, καὶ ἀνατολὰς καὶ θάλασσαν, ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὁρᾷς, σοὶ δώσω αὐτήν.*

Ἕπεται τοῖς κατορθοῦσι τὴν ἀρετὴν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ παράκλησις. Μετὰ δὲ παραχωρῆσαι τῷ ἀδελφῷ τὴν αἵρεσιν, κἀκεῖνον τὸ κάλλιστον καὶ εὐφορώτατον ἐκλέξασθαι χωρίον, ἐπεφάνη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, λόγοις παρακλητικοῖς καὶ χρηστοῖς ὑποσχέσεσιν αὐτὸν ψυχαγωγῶν, μονονουχὶ λέγων·

34. *Și a trăit Tharra șaptezeci de ani și a născut pe Avram, pe Nahor și pe Aram.* Gn. 11,26

Pe tatăl neamului ce sărbătorește ziua a șaptea, Tharra l-a născut pe când avea șaptezeci de ani. Trag concluzia că nu putea naște decât trei gemeni. Altfel, fiind în cel de-al șaptezecilea an, nu putea să se facă tată a trei copii având o singură femeie. Dar nu se clarifică dacă avea mai multe femei.

35. *Și a coborât Avram în Egipt ca să pribegească acolo, pentru că foametea se întărise pe pământ.* Gn. 12,10

Avraam nu s-a stabilit în Egipt, ci a pribegit în el, pentru că foametea se întărise pe pământ[43].

36. *Iar cananeii și ferezeii se stabiliseră atunci în [acel] pământ.* Gn. 13,7

Cananeii *se stabiliseră*, fiind netrebnici, și nu pribegeau pe pământ. Astfel, cei netrebnici se stabilesc, nu pribegesc pe pământ.

37. *„Dacă tu [vei merge] la stânga, eu [voi merge] la dreapta; dacă tu [vei merge] la dreapta, eu [voi merge] la stânga”* etc. Gn. 13,9

Deși alegerea a fost cedată lui Lot, prin generozitatea lui Avraam, trebuie observat că cel ce a ales nu trage nici un folos din alegerea lui, iar cel ce renunță are binecuvântare pentru ceea ce îi rămâne.

38. *Iar Dumnezeu a spus către Avram, după ce Lot a fost despărțit de el: „Privește în sus cu ochii tăi și uită-te, din locul în care tu ești acum, spre miază-noapte și spre miazăzi, spre răsărituri și spre mare, căci îți voi da tot acest pământ pe care îl vezi!”.* Gn. 13,14-15

Mângâiere de la Dumnezeu urmează celor ce caută virtutea. După ce a cedat alegerea fratelui, iar acela a ales ținutul mai frumos și mai roditor, Dumnezeu i se arată lui Avraam, îndrumându-i

Γῆς ταύτης κατεφρόνησας τῆς ἐλαχίστης καὶ αἰσθητῆς· ἐγώ σοι δώσω τῶν πραέων τὴν γῆν τὴν ἐν χώρᾳ τῶν ζώντων. Ἀνάβλεψον γὰρ τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασι, καὶ ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ σὺ εἶ νῦν· τόπος δὲ τοῦ δικαίου ἡ ἀρετὴ, ἀφ' ἧς τὰ ἐν ἐλπίσι καραδοκεῖ, καὶ τὰ ἀποκείμενα ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀπεκδέχεται. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, πόσην εἰκὸς ἦν αὐτὸν γῆν θεωρεῖν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς; ἢ ἕως τίνος ἀτενίσαι ἠδύνατο κύκλῳ περιθέων καὶ περιάγων τὴν ὄψιν;

39. *Ἔλαβον δὲ τὴν ἵππον πᾶσαν τὴν Σοδόμων.*

Ἵππον Σοδομῖται νῦν πρῶτον ὠνομασμένην ὡς φαῦλοι ἔχειν λέγονται.

40. *Παραγενόμενος δὲ τῶν ἀνασωθέντων τις, ἀπήγγειλεν Ἀβραὰμ τῷ περάτῃ.*

Περάτης καλεῖται ὁ Ἀβραὰμ, ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς Χαλδαίων χώρας διαπεράσας τὴν Μεσοποταμίαν ἦλθεν εἰς τὰ μέρη τῶν Χαναναίων. Ἑρμηνεύεται δὲ καὶ τοῖς περὶ Ἀκύλαν *Ἑβραῖος*.

41. *Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς· οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου.*

Τὰ γὰρ γεννήματά φησι τῆς ψυχῆς τοῦ ἁγίου, καὶ πλήθει καὶ λαμπρότητι, ἅτε Θεοῦ συνεργήσαντος, τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα γενέσθαι. Αὐτὰ παρίστησι τὴν θείαν εὐλογίαν.

42. *Εἶπε δέ· Δέσποτα Κύριε, κατὰ τί γνώσομαι, ὅτι κληρονομήσω αὐτήν;* καὶ τὰ ἑξῆς.

Οὐκ ἦν κατὰ τὸν πιστεύσαντα πίστιν λελογισμένην αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην ἀπιστεῖν, ὡς ἄν τις οἰηθείη. Ἀλλὰ μήποτε πιστεύσας πρότερον, νῦν καὶ γνῶσιν αἰτεῖ τὴν περὶ τῶν πεπιστευμένων. Οὐ νομοθετεῖ δὲ τῷ Ἀβραὰμ θύειν ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ παλαιότατοι τὰς ὁρκωμοσίας διὰ τούτων ἐβεβαίουν.

sufletul cu mângâietoare cuvinte și cu făgăduințe folositoare, parcă spunând: „Ai disprețuit acest pământ, prea mic și sensibil. Eu îți voi da pământul celor blânzi, care se află în țara celor vii. Privește în sus cu ochii minții și vezi din locul în care ești acum: locul celui drept este virtutea, de unde privește cele nădăjduite și de unde așteaptă, temător, cele păstrate în ceruri". Dacă nu ar fi fost astfel, cât pământ s-ar fi putut vedea cu ochii sensibili? Până unde ar fi putut privi în jur, rotind și mutând în cerc privirea[44]?

39. *Au luat tot calul Sodomei.* Gn. 14,11

Sodomiții, pentru că acum a fost numit pentru întâia oară calul, sunt arătați ca netrebnici[45].

40. *Venind unul dintre cei ce scăpaseră, l-a vestit pe Avram, cel ce trece.* Gn. 14,13

Avraam se numește *cel ce trece* deoarece a venit din țara caldeilor, străbătând Mesopotamia, în părțile cananeilor[46]. În versiunea lui Aquila, termenul este tâlcuit *evreul*[47].

41. *Și i-a spus lui: „Privește în sus spre cer și numără stelele, dacă poți să le socotești: astfel va fi sămânța ta!".* Gn. 15,5

Spune că odraslele sufletului sfântului sunt atât de multe și de acest fel, în privința numărului și a strălucirii, pentru că Dumnezeu lucrează dimpreună. Pe acestea le arată dumnezeiasca binecuvântare[48].

42. *A spus însă: „Stăpâne Doamne, după ce voi cunoaște că-l voi moșteni [*i.e. *pământul]?"* etc. Gn. 15,8

Nu era necredință în credinciosul a cărui credință i-a fost socotită lui ca dreptate, cum ar putea să i se pară cuiva. Poate că cel ce, mai întâi, a crezut cere acum cunoașterea celor crezute. Iar Dumnezeu nu legiuiește lui Avraam să jertfească, așa cum cei din vechime întăreau jurămintele.

43. *Ταπεινώσουσιν αὐτοὺς τετρακόσια ἔτη.*

Διὰ τί δὲ περισσὰ ἔτη λέγει ὁ Ἀπόστολος λ΄, τά τε τῆς Διαθήκης, ἣν ἐποιήσατο μετὰ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τῆς τοῦ νόμου δόσεως; Οὐ μάχεται τὰ ἐνταῦθα τοῖς ἐν τῇ Ἐξόδῳ γεγραμμένοις. Ἐκεῖ γὰρ εἴρηται, *Μετὰ υλ΄ ἔτη ἐξῆλθεν ἡ δύναμις Κυρίου ἐκ τῆς Αἰγύπτου*· ἐνταῦθα δὲ *μετὰ υ΄* φησίν. Ἀλλ' ἐπιστῆσαι δεῖ, ὅτι οὐκ ἐῤῥέθη, ὡς πληρωθέντων τῶν υ΄ ἐτῶν ἐξῆλθον, ἀλλὰ *μετὰ* υ΄ ἔτη, ὅπερ ἐμφαίνει καὶ τὰ λ΄.

44. *Τετάρτῃ δὲ γενεᾷ ἀποστραφήσονται ὧδε· οὔπω γὰρ ἀναπεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορῥαίων ἕως τοῦ νῦν.*

Ἐτῶν υ΄ δόσις, εἰς τὸ πληθυνθῆναι μὲν τοῦ Ἀβραὰμ τὸ σπέρμα, γενέσθαι δὲ τὰ γενόμενα σημεῖα. Πῶς οὖν τὸ, *Οὔπω ἀνεπληρώθησαν αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορῥαίων*; ἵνα δείξῃ, ὅτι εὐλόγως ἐκβάλλονται δι' ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ ὅταν λέγει, *Μετεμελήθην*, οὐ τοῦτο λέγει ὃ πάσχει, οὔτε τοῦτο πάσχει ὃ λέγει, ἀλλὰ τὴν τοῦ γενομένου ἀτοπίαν παρίστησιν.

<Καὶ μετ' ὀλίγα·>

Ἔπειτα ἦσαν πάλαι ἐν μὲν Παλαιστίνῃ δίκαιοι, ὁ Μελχισεδὲκ καὶ ἄλλοι πολλοί. Οὐ γὰρ ἦν ἁπλῶς ἱερεὺς μὴ ὄντων τῶν πειθομένων. *Οὔπω* οὖν *ἀναπεπλήρωνται* ἀντὶ τοῦ, Οὔπω ἐκλέλοιπεν ὅσιος ἐξ αὐτῶν· οὔπω πεπλήρωνται, καὶ τετελειωμένοι εἰσὶν ἁμαρτίαις. Δέκα γὰρ δίκαιοι ῥύονται τὴν πόλιν· τότε δὲ οὐκ ὀλίγοι ἦσαν.

45. *Καὶ ἠτιμάσθη ἡ κυρία αὐτῆς ἐναντίον αὐτῆς.*

Ἐπίτηδες οὐκ ἐσαφηνίσθη τὸ ὑπὸ τίνος, ἵνα ἡμεῖς ζητήσαντες εὕρωμεν, ὅτι πέφυκεν ἀτιμάζεσθαι ἀρετὴ,

43. *„Îi vor înjosi pe ei patru sute de ani.”* Gn. 15,13

Pentru ce atunci Apostolul pune în plus treizeci de ani, [însumând pe] cei ai Legământului pe care l-a făcut cu Avraam, cei ai trecerii din Egipt în pustiu și cei când s-a dat Legea? Nu se contrazic cele de aici cu cele scrise în Exod. Căci acolo se spune: *După patru sute treizeci de ani a ieșit puterea Domnului din Egipt.* Aici se spune *după patru sute de ani*[49]. Trebuie însă știut că nu s-a spus: „Împlinindu-se patru sute de ani, au ieșit”, ci *după* patru sute de ani, ceea ce înseamnă încă treizeci. *Cf.* Gal. 3,17 Ex. 12,41

44. *„Iar în a patra generație se vor întoarce aici, căci păcatele amoriților încă nu s-au împlinit până acum.”* Gn. 15,16

S-au dat patru sute de ani pentru ca sămânța lui Avraam să se înmulțească și pentru ca semnele să se împlinească. De ce spune însă: *„Păcatele amoriților încă nu s-au împlinit”*? Ca să arate că îi lovește cu temei, din cauza păcatelor. Căci și când spune *„Regret”* nu spune că este afectat de aceasta, și nici nu este afectat de ceea ce spune, ci arată firea neobișnuită a ceea ce s-a întâmplat[50].

[Textul continuă, după o lacună:]

Existau, apoi, și odinioară drepți în Palestina, Melchisedec și mulți alții. Căci, fără îndoială, nu ar fi existat preot[51] dacă nu ar fi existat și credincioși. Așadar, *„încă nu s-au împlinit”* este spus în loc de „încă nu lipsise sfânt dintre ei”. Încă nu fuseseră covârșiți și nu ajunseseră la capătul păcatelor. Căci zece drepți mai păzeau încă orașul; pe atunci nu erau puțini. *Cf.* Gn. 14,18

45. *Și a fost dezonorată stăpâna ei în fața acesteia.*[52] Gn. 16,4

Nu s-a arătat clar de către cine a fost dezonorată. Aceasta pentru ca, cercetând, să descoperim: virtutea[53]

ἡνίκα τὰ προπαιδεύματα γεννήσῃ· οὐ πάντως ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλλ' ἤτοι ὑπὸ τῆς παιδίσκης, ἢ τῶν χαιρόντων πρὸ τῆς γενέσεως τῶν κρειττόνων τοῖς γεννήμασιν αὐτῆς.

46. *Καὶ οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἀβραὰμ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου Ἀβραάμ.*

Τὰς ἑρμηνείας τῶν ὀνομάτων ζήτει· δυνάμει γὰρ ὠνομάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτο χρὴ εἰδέναι, ὅτι τὰ ὀνόματα ἕξεών ἐστι, καὶ καταστάσεων, καὶ ποιοτήτων δηλωτικά· ἐξ ὧν ἔστιν ἰδεῖν τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ ὀνομαζομένου.

47. *Εἶπε δὲ Ἀβραὰμ πρὸς τὸν Θεόν· Ἰσμαὴλ οὗτος ζήτω ἐναντίον σοῦ.*

Ἐξαίρετόν τι ἠξίου περὶ τοῦ Ἰσμαὴλ ὁ Ἀβραὰμ, οὐκ ἀρκούμενος τῷ, *ζήτω*· διὸ προσέθηκεν· *ἐναντίον σοῦ.* Τὸ γὰρ ζῆν ἐναντίον Κυρίου μακαρίων ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων μόνων.

48. *Ἀβραὰμ δὲ καὶ Σάῤῥα πρεσβύτεροι προβεβηκότες ἡμερῶν.*

Μήποτε ἐπὶ δικαίων μόνων τὸ, *προβεβηκότες ἡμερῶν*, τέτακται. Ὅπερ ἐὰν οὕτως ἔχει, οὐδεὶς φαῦλος προβέβηκε.

49. *Καὶ ἐγγίσας Ἀβραὰμ εἶπε· Μὴ συναπολέσῃς δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς.*

Ἐγκώμιον τοῦτο τοῦ Ἀβραάμ. Δηλοῦται γὰρ τὸ βέβαιον τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ, διὸ καὶ ἐγγίσαι δεδύνηται. Τὸ δὲ ἐγγίσαι οὐ σωματικῶς νοητέον.

50. *Λὼτ δὲ ἐκάθητο παρὰ τὴν πύλην Σοδόμων.*

Οὐκ ἦν ἔνδον Σοδόμων Λὼτ, ἀλλὰ *παρὰ τὴν πύλην*. Εἴποιμι δ' ἂν αὐτὸς, ὃν τρόπον *ἔξω τῆς σκηνῆς* ὁ Ἀβραὰμ

a ajuns să fie dezonorată fiindcă s-au născut disciplinele elementare[54] (nicidecum nu a fost dezonorată de către Avraam, ci ori de către roabă, ori de către cei ce se bucură de odraslele roabei, mai înainte de generarea celor mai buni).

46. *„Și nu se va mai chema numele tău Avram, ci Avraam va fi numele tău!”* Gn. 17,5

Ia aminte tâlcuirile numelor, căci întru putere au fost puse de către Duhul Sfânt! Căci și aceasta trebuie știut: numele clarifică dispoziția, condiția și calitatea. De la acestea se poate vedea corespondența cu cel numit[55].

47.[56] *A spus Avraam către Dumnezeu: „Acest Ismael să fie viu înaintea Ta!”.* Gn. 17,18

Ia aminte ce lucru minunat [spune] Avraam pentru Ismael, nefiindu-i de ajuns să-L roage pe Dumnezeu ca acesta *să fie viu*! De aceea a adăugat: *înaintea Ta*. Căci a fi viu înaintea lui Dumnezeu este propriu doar fericiților și sfinților.

48. *Iar Avraam și Sarra erau bătrâni înaintați în zile.* Gn. 18,11

Vezi dacă nu cumva numai cu privire la cei drepți s-a pus *înaintați în zile*! Dacă e așa, nici un netrebnic nu a înaintat.

49. *Și, apropiindu-se, Avraam a spus: „Să nu-l pierzi pe cel drept împreună cu cel neevlavios!”.* Gn. 18,23

Aceasta este lauda lui Avraam. Căci se arată fermitatea evlaviei lui, datorită căreia a și putut să se apropie. Iar apropierea nu trebuie gândită trupește.

50. *Lot însă stătea lângă poarta Sodomei.* Gn. 19,1

Nu era înăuntrul Sodomei Lot, ci *lângă poartă*. Aș spune că, după cum Avraam ședea *în afara cortului*,

ἐκάθητο ἐπιτηρῶν διὰ φιλοξενίαν καὶ παρὰ καιρὸν τοὺς διοδεύοντας <*μεσημβρία* γὰρ ἦν> οὕτως ὁ ἐκείνου συγγενὴς καὶ μιμητὴς τῶν τρόπων ἐκαθέζετο παρὰ τῇ πύλῃ, προτρεπόμενος τοὺς παριόντας, καὶ *ἑσπέρας* ἤδη καταλαβούσης· εἰδὼς μάλιστα τῶν ἐν Σοδόμοις τὴν ἀσέβειαν, καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ἐκεῖσε τοῖς ξένοις ἀνάπαυσις.

51. *Καὶ κατεβιάσατο αὐτούς, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.*

Ἐπειδὴ μὴ τοιοῦτος ἦν ὁ Λὼτ οἷος ὁ Ἀβραὰμ, διὰ τοῦτο, ὀκνοῦντες διελθεῖν πρὸς αὐτὸν, βίας χρῄζουσιν.

52. *Τοὺς δὲ ἄνδρας τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ οἴκου ἐπάταξαν ἀορασίᾳ.*

Ἐπ' ἀγαθῷ πατάσσονται ἀορασίᾳ οἱ κακῶς τῇ ὁράσει χρησάμενοι, καὶ εἰς τὸ ἁμαρτάνειν ἐμποδιζόμενοι ὑπὸ τῆς ἀορασίας.

53. *Καὶ κατέστρεψε <πάσας> τὰς πόλεις ταύτας, καὶ πᾶσαν τὴν περίχωρον, καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ πάντα τὰ ἀνατέλλοντα ἐκ τῆς γῆς.*

Ὁ Κύριος οὐ μόνον τοὺς ἀσεβεῖς ἀπόλλυσι, ἀλλὰ καὶ τὰς τροφὰς αὐτῶν, οὔσας Σοδομιτικὰς καὶ ἐπιβλαβεῖς, ἐν αἷς ἐστι καὶ ἄμπελος, περὶ ἧς γέγραπται· *Ἐκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἄμπελος αὐτῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας.*

Ἅμα τε εἰς τὴν πόλιν ἀπεσώθη, καὶ τὸ πῦρ ἐπεφέρετο ταῖς πόλεσι, σημεῖον τῆς μελλούσης συντελείας.

54. *Καὶ ἐπέβλεψεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐγένετο στήλη ἁλός.*

Οὐδὲν ὤνησε τὴν γυναῖκα Λὼτ τὸ κεκρατῆσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, εἰ καὶ ἐξῆλθεν ἔξω Σοδόμων, ἐπείπερ ἐστράφη εἰς τοὐπίσω. Στήλη οὐχ ἁπλῶς ἐγένετο, ἀλλὰ μάλιστα *στήλη ἁλὸς*, διὰ τό· *Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς.* Ἐφαρμόσῃ δὲ τῇ στήλῃ τοῦ ἁλὸς τό· *Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας*

după obișnuință, umărind fără odihnă, datorită dragostei de oaspeți, pe cei ce treceau (căci era *amiază*), Gn. 18,1
tot așa ruda și imitatorul moravurilor acestuia stătea lângă poartă, invitând pe trecători, chiar până se făcea *seară*[57]. Căci cunoscuse îndeajuns necuviința sodomiților și știa că acolo nu există odihnă pentru străini.

51. *Și i-a silit pe ei și au intrat în casa lui.* Gn. 19,3
Lot nu era la fel ca Avraam: pentru aceasta ei, ezitând să meargă la el, au fost obligați.

52. *Iar pe bărbații ce se aflau la ușa casei i-au lovit cu orbire.* Gn. 19,11
În mod benefic sunt loviți cu orbire cei care se folosesc de văz în mod greșit, fiind astfel împiedicați să păcătuiască datorită orbirii.

53. *Și a distrus [toate] aceste orașe și tot ținutul dimprejur și pe toți cei stabiliți în orașe și pe toate cele ce răsăriseră din pământ.* Gn. 19,29
Domnul distruge nu numai pe cei ce nu erau evlavioși, ci și hrana lor, fiind sodomitică și vătămătoare. Hrană le era și vița de vie, despre care spune: *Căci vița lor este din vița Sodomei, iar mlădița lor este din Gomorra.* Dt. 32,32
Este salvat în cetate [*i.e.* Segor] în același moment în care focul a fost adus peste cetăți: semn al sfârșitului ce va fi.

54. *Și a privit înapoi femeia lui, spre cele din urmă, și a devenit stâlp de sare.* Gn. 19,26
La nimic nu i-a folosit femeii lui Lot că a fost ocrotită de îngeri, că a ieșit afară din Sodoma: s-a întors spre ceea ce era în urmă. Nu a devenit doar „stâlp", ci *stâlp de sare*, pentru că *„voi sunteți sarea pământului"*. Iar enunțul *„Dacă sarea se va strica…"* se Mt. 5,13

μωρανθῇ; Οὐκ ἀθρόως ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος κατὰ τὰ εἰρημένα αὐτῷ, ἀλλὰ πρῶτον εἰς Σηγὼρ γίνεται, καίτοιγε μὴ θαῤῥήσας ἑαυτῷ περὶ τοῦ ἀναβῆναι εἰς τὸ ὄρος.

55. *Ἀβιμέλεχ δὲ οὐχ ἥψατο αὐτῆς.*

Ἔμφασιν ἔχει τὸ, οὐχ ἥψατο, ὡς τὸ, *καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι*· ὅπερ ἐστὶ καὶ χωρὶς μίξεως κατὰ μηδὲν ἄλλο παθητικῶς, ἤτοι ἐνιδεῖν, ἢ ἅψασθαι γυναικός. Ὁ Θεὸς μέντοι οὐκ ἀφῆκεν ἅψασθαι τὸν Ἀβιμέλεχ αὐτῆς· τάχα καὶ πάντα τὸν ἄκρως συμφρονοῦντα· θεόσδοτον γὰρ τὸ τοιοῦτον.

56. *Καὶ εἶπεν Ἀβραὰμ τοῖς παισὶν αὐτοῦ· Καθίσατε αὐτοῦ μετὰ τῆς ὄνου· ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδάριον διελευσόμεθα ἕως ὧδε, καὶ προσκυνήσαντες ὑποστρέψομεν πρὸς ὑμᾶς.*

Ταῦτα εἶπε *λογισάμενος, ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ Θεός*.

57. *Ἰδοὺ τέτοκε Μελχὰ καὶ αὐτὴ υἱοὺς Ναχὼρ τῷ ἀδελφῷ σου, τὸν Ὢζ πρωτότοκον*, καὶ τὰ ἑξῆς.

Μελχὰ ἑρμηνεύουσι βασιλείαν Ὢζ βουλευόμενον· Ναχὼρ ἀνάπαυσιν φωτός· Βαὺζ ἐξουδενωμένον· Καμουὴλ ἀνάστασιν Θεοῦ· Σύρων μετέωρον· Χαζὰδ ψεῦδος· Ἀζαῦ ὁρῶντα· Φάλδακ πτῶσιν ἐνδεοῦς, ἢ πτῶσιν πτωχείας· Ἰεδλὰφ χειρὸς περισσείαν, ἢ χεῖρα λάβε· Βαθουὴλ ἔνοικον Θεοῦ, ἢ θυγατέρα Θεοῦ· Ῥεβέκκα ὑπομονήν· Ῥεέμα ὅρασιν προσδοκωμένην· Ταὰμ, διαμηρυκώμενον· Τοχὼς σιγήν· Μωχὰν ἔντερον κενόν.

58. *Γῆ τετρακοσίων διδράχμων.*

Σημειωτέον, ὅτι τάφου τιμή ἐστι *τὰ τετρακόσια*, τῷ κακωτικὴν εἶναι τὴν τετράδα καὶ ἑκατοντάδα. Καὶ ζητήσας τὰ ὅμοια ἐκ τῶν Γραφῶν εὑρήσεις.

potrivește stâlpului de sare[58]. Nu urcă muntele cu grabă, după cele ce se spun lui, ci mai întâi ajunge în Segor, pentru că nu avea încredere în sine să urce pe munte[59]. *Cf.* Gn. 19,19-22

55.[60] *Însă Abimeleh nu a atins-o pe ea.* Gn. 20,4

Avem aici o expresie emfatică, cum este și în enunțul *bine este omului să nu se atingă de femeie.* 1Cor. 7,1 Ea înseamnă: „a privi sau a atinge femeie fără unirea după nimic altceva pătimaș". Dumnezeu nu a îngăduit ca Abimeleh să o atingă, judecând poate pe toate până la capăt. Căci astfel este darul lui Dumnezeu[61].

56. *Și a spus Avraam slugilor lui: „Rămâneți aici cu asina, iar eu și copilul vom merge până acolo și, după ce ne vom închina, ne vom întoarce la voi!".* Gn. 22,5

A spus acestea *gândind că Dumnezeu e Cel ce poate ridica și din morți*[62]. Evr. 11,19

57. *„Iată, Melha a născut și ea fii lui Nahor, fratele tău: pe Oz, cel întâi născut"* etc. Gn. 22,20 *sqq.*

Ei tâlcuiesc pe Melha „împărăție", pe Oz „cel care deliberează", pe Nahor „odihna luminii"[63], pe Bauz „cel privit ca un nimic", pe Camuel „ridicarea lui Dumnezeu", pe Syron „cel de sus", pe Hazad „mincinos", pe Azau „văzătorul", pe Faldac „căderea celui lipsit" sau „căderea sărăciei", pe Iedlaf „bogăția mâinii" sau „ia în mână!", pe Bathuel „casnic al lui Dumnezeu" sau „fiica lui Dumnezeu"[64], pe Rebeca „răbdare"[65], pe Rheema „arătare așteptată", pe Taam „rumegătorul", pe Tohos „tăcere", pe Mohan „intestin gol"[66].

58. *Pământ de patru sute de didrahme.* Gn. 23,16

Trebuie semnalat că prețul mormântului este *patru sute* deoarece tetrada și suta sunt vătămătoare. Vei găsi altele asemănătoare în Scripturi, dacă vei căuta.

59. *Ἰδοὺ ἐγὼ ἕστηκα ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος.*

Διὸ φιλοτιμητέον ἑστηκέναι ἐπὶ τῆς πηγῆς, ἵνα μὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν ἁρμόσῃ τὸ, *Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος*.

60. *Καὶ ἔσται ἡ παρθένος, ᾗ ἂν ἐγὼ εἴπω, Ἐπίκλινον τὴν ὑδρίαν σου,* καὶ τὰ ἑξῆς.

Πρέπουσα ἡ φωνὴ τῷ πρεσβύτῃ τῆς οἰκίας τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ ἁρμόζουσα τῷ ἄρχοντι πάντων τῶν αὐτοῦ. Καὶ ὅρα σοφίαν, οἷον τίθησι σημεῖον.

61. *Ὁ δὲ ἄνθρωπος κατεμάνθανεν αὐτὴν, καὶ παρεσιώπα, τοῦ γνῶναι εἰ εὐώδωκε Κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἢ οὔ.*

Ἐντεῦθέν ἐστι διδαχθῆναι, ὅτι καλόν ἐστι τὸν προσευχόμενον μὴ μετὰ αἰσθητῆς ἀκουόμενον τῆς φωνῆς προσεύχεσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ τῷ ἐτάζοντι καρδίας καὶ νεφρούς.

62. *Ἰσαὰκ δὲ ἐπορεύετο διὰ τῆς ἐρήμου κατὰ τὸ φρέαρ τῆς ὁράσεως.*

Πρέπουσα πορεία τῷ ἁγίῳ διὰ μὲν τὴν πολλὴν ἀναχώρησιν πορευομένῳ *διὰ τῆς ἐρήμου*, διὰ δὲ τὴν περὶ τῶν εἰς Θεὸν θεωρίαν πορευομένῳ *κατὰ τὸ φρέαρ τῆς ὁράσεως*.

63. *Καὶ ἐξῆλθεν Ἰσαὰκ ἀδολεσχῆσαι εἰς τὸ πεδίον τὸ πρὸς δείλης.*

Ἐξελθεῖν δεῖ τῶν γηΐνων τὸν μέλλοντα περὶ τῶν θείων ὁμιλεῖν, ὅπερ *ἀδολεσχῆσαι* νῦν ὠνόμασεν. Οὐ πρόσκειται δὲ τίνι· εἰκότως, ἐπεὶ μηδὲ ἀνθρώπων ἡ τοιαύτη ὁμιλία γίνεται, ἀλλ' ἤτοι πρὸς Θεὸν, ἢ αὐτοῦ τινος πρὸς ἑαυτόν.

Τοῦ αὐτοῦ. Τὸ δὲ, *πρὸς δείλης*, σύμβολόν ἐστι τοῦ μόλις ἐπὶ γήρως δύνασθαί τινα ἐλθόντα μετὰ καταλήψεως τῶν θειοτέρων ὁμιλεῖν.

59. *„Iată, eu am stat lângă izvorul apei.”* Gn. 24,13

De aceea trebuie să ne străduim să fi stat lângă izvor, ca să nu ni se potrivească și nouă ce s-a spus: *„M-au părăsit pe Mine, izvorul apei care este vie”.* Ier. 2,13

60. *„Și fecioara [aleasă] va fi cea care, dacă îi voi spune: „Apleacă ulciorul tău!”* etc. Gn. 24,14

Aleasă vorba bătrânului [slujitor al] casei lui Avraam, în armonie cu a stăpânului tuturor celor ale lui. Observă ce fel de semn pune înțelepciunea!

61. *Iar omul se uita la ea și tăcea, ca să cunoască dacă Domnul a binecuvântat calea lui sau nu.* Gn. 24,21

De aici se poate învăța că este bine ca cel ce se roagă să se roage astfel încât să nu fie auzit glasul sensibil, ci să fie auzit în inimă de către Cel ce scrutează inimile și rărunchii.

62. *Isaac însă a pornit prin pustiu spre puțul arătării.* Gn. 24,62

Parcurs demn de un sfânt, care a pornit, pentru plenară separare, *prin pustiu*, care a pornit, pentru a contempla cele ce duc la Dumnezeu, *spre puțul arătării.*

63. *Și a ieșit Isaac să vorbească în câmpia cea de după amiază.* Gn. 24,63

Trebuie să iasă din cele pământești cel ce se pregătește să cuvânteze despre cele dumnezeiești (aceasta se numește acum *să vorbească*). Nu merge împreună cu un altul; probabil că o astfel de convorbire nu este cu omul, ci ori cu Dumnezeu, ori a lui către sine.

La același loc. Sintagma *după amiază* este simbolul putinței de a ajunge cu greu, spre bătrânețe, la a cuvânta [despre cele dumnezeiești], după înțelegerea celor mai divine[67].

64. *Προσθέμενος δὲ Ἀβραὰμ ἔλαβε γυναῖκα ᾗ ὄνομα Χεττούρα. Ἔτεκε δὲ αὐτῷ τὸν Ζεμβρᾶν,* καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἀπὸ τῶν τέκνων Χεττούρας ἔθνη γέγονε πλεῖστα, ἃ κατῴκησαν τὴν Τρωγλοδύτην ἔρημον, καὶ τὴν Εὐδαίμονα Ἀραβίαν, καὶ τὴν διήκουσαν, τήν τε Μαδιανῖτιν, καὶ τὴν πόλιν Μαδιὰμ παρακειμένην τῇ ὑπὲρ τὴν Ἀραβίαν ἐρήμῳ ἄντικρυς Φαρὰν εἰς ἀνατολὰς τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης· ὅθεν τὸ Μαδιανιτῶν ἔθνος ἀπὸ Μαδιὰμ υἱοῦ Ἀβραὰμ καὶ Χεττούρας· ὡς εἶναι δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἰοθὼρ ὁ πενθερὸς Μωϋσέως ἀπόγονος ἦν τοῦ Ἀβραὰμ καὶ συγγενὴς Μωϋσέως.

Τοῦ αὐτοῦ. Χεττούρα ἑρμηνεύεται μικροτέρα ἢ ὑποδεεστέρα· Ἰεσβὼκ ἄφεσις, ἢ ἀφήσει· Σωϊὲ χρηστὸς λαός· Σαβὰν ἀποστροφή· Θαιμὰν ἐκλείψεις αὐτῶν, ἢ συντελούμενοι· Δαιδὰν ἱκανὴ κρίσις, ἢ μονότης· Ραγουὴλ φίλος ἰσχυρὸς, ἢ ποιμανσία Θεοῦ· Ναβδεὴλ δουλεύων τῷ Θεῷ· Ασσουριεὶμ ἑδραῖοι, ἢ κατευθύνοντες· Λατουσιεὶμ σφυροκόποι· Γεφὰρ, ἐνδεὴς, ἢ ἐλλείπων· Αφὲρ χοῦς, ἢ γήϊνος, ἢ σποδός. Ἐνὼχ χάρις σου· Ἀβιδὰ πατρός μου ὕψος· Ἐφρὼν χοῦς, ἢ γήϊνος, ἢ σποδός· Σαὰρ μεσημβρία· Δουμὰ σιωπή· Μαμβρῆ ἀπὸ ὁράσεως· Μασσῆ ἔπαρσις, Ἰσμαὴλ ἀκοὴ Θεοῦ· Χοδδὰδ μέτρον κενούμενον· Ναβαιὼθ προφητεία· Θαιμὰν συντέλεια· Κηδὰρ σκοτασμός· Ἰετοὺρ ἐξωρισμένος· Ναβδεὴλ δουλεύων Θεῷ· Ναφὲς ἀναψυχή· Μασμὰν προσοχὴ, ἢ ἀκοή· Κεδμὰ ἐμπρόσθιος· Μασσὰμ ἐξ ἡδυσμῶν· Ἰϋὶλὰτ ὠδίνουσα· Σοὺρ τεῖχος.

65. *Κατοίκησον δὲ ἐν τῇ γῇ, ᾗ ἄν σοι εἴπω· καὶ παροίκει ἐν τῇ γῇ ταύτῃ, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ, καὶ εὐλογήσω σε.*

Εἰ, που χρὴ κατοικεῖν ἐκ προστάγματος Θεοῦ, παροικήσει τις, ἔστιν ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ, καὶ εὐλογεῖ αὐτόν· εἰ δὲ, ὅπου

64. *Avraam și-a luat iarăși femeie, al cărei nume era Hettura. Și i-a născut lui pe Zembran* etc.

Cf. Gn. 25,1-4.13-15

Din copiii Hetturei au apărut neamuri multe, ce s-au stabilit în pustiul Troglodytis, în Arabia Felix și în ținuturile din jurul ei, în Madianitis și în orașul Madiam, ce se află în pustiul de dincolo de Arabia, în fața Faranului, în răsăritul Mării Roșii: de aici [se trage] neamul madianiților, de la Madiam, fiul lui Avraam și al Hetturei. Și ca să fie evident din aceasta că Iothor, socrul lui Moise, era spiță a lui Avraam și înrudit cu Moise[68].

La același loc. Hettura se tâlcuiește „mai mică" sau „inferioară"[69], Iesboc „iertare" sau „va ierta", Soie „popor bun", Saban „întoarcere", Thaiman „părăsirile lor" sau „desăvârșiți", Daidan „judecată suficientă" sau „singuratic", Raguel „prieten puternic" sau „păstorirea lui Dumnezeu", Nabdeel „cel ce slujește lui Dumnezeu", Assurieim „sedentari" sau „cei ce merg drept", Latusieim „lucrători cu ciocanul", Gefar „nevoiaș" sau „lipsit", Afer „lut" sau „pământesc" sau „cenușă", Enoh „harul tău"[70], Abida „înălțimea tatălui meu", Efron „lut"[71] sau „pământesc" sau „cenușă", Saar „miazăzi", Duma „tăcere", Mambre „de la arătare"[72], Masse „ridicare", Ismael „auzul lui Dumnezeu", Hoddad „măsură golită", Nabaioth „profeție", Thaiman „desăvârșire", Kedar „întunecime", Ietur „cel ce a fost exilat", Nabdeel „cel ce slujește lui Dumnezeu", Nafes „răcorire", Masman „atenție" sau „auz", Kedma „anterior", Massam „din miresme", Euilat „cea care naște", Sur „zid"[73].

65. *„Stabilește-te în pământul pe care ți-l voi spune, și pribegește în pământul acesta, și voi fi cu tine și te voi binecuvânta!"*

Gn. 26,2-3

Dacă cineva va pribegi acolo unde trebuie să se stabilească din preceptul lui Dumnezeu, Dumnezeu este cu el și îl binecuvântează. Dacă însă cineva se

οὐ δεῖ παροικεῖν, κατοικήσει τις, οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ εὐλογήσει αὐτόν.

66. *Ἀνθ' ὧν ὑπήκουσεν Ἀβραὰμ τῆς ἐμῆς φωνῆς, καὶ ἐφύλαξε τὰ προστάγματά μου καὶ τὰ δικαιώματά μου, καὶ τὰ νόμιμά μου.*

Εἰ μήπω ἦν ὁ κατὰ Μωϋσέα νόμος γεγραμμένος, ἐφύλαξε δὲ Ἀβραὰμ τὰ εἰρημένα, οὕτως αὐτὰ ἐφύλαξεν, ὡς *ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, καὶ φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιοῦντα· ἐνδεικνύμενοι τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, μαρτυρουμένης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως*, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος.

67. *Καὶ ὤρυξαν οἱ παῖδες Ἰσαὰκ ἐν τῇ φάραγγι Γεράρων· καὶ εὗρον ἐκεῖ φρέαρ ὕδατος ζῶντος.*

Φιλοτιμητέον ἑκάστῳ εὐχομένῳ εἶναι τέκνον τοῦ Ἰσαὰκ ταῦτα νοῆσαι τὰ φρέατα, καὶ ὀρύξαι αὐτὰ ἐν ἑαυτῷ.

68. *Ἀπάρας δὲ ἐκεῖθεν ὤρυξε φρέαρ ἕτερον, καὶ οὐκ ἐμαχέσαντο περὶ αὐτοῦ.*

Διὰ δὲ τοῦ μὴ ἀνθίστασθαι τοῖς ἀδικοῦσι δείκνυσιν, ὅτι ἀληθῶς ἦν ἄπλαστος. Ὅθεν, ἀποδεξάμενος αὐτὸν τῆς ἀνεξικακίας ὁ Θεὸς, ἐπιφαίνεται αὐτῷ, καὶ ἐπαγγέλλεται τὴν γῆν, ἵνα μὴ ἀθυμῇ, ὅτι ὡς ξένος πάροικος προῦκειτο τοῖς ἀδικεῖν βουλομένοις, πληρῶν τὸ εἰρημένον ἑκάστοτε, *ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς*.

69. *Καὶ εἶπεν· Ἡ μὲν φωνὴ φωνὴ Ἰακώβ.*

Τὴν εὐσεβῆ φωνὴν οὐκ ἂν λεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἠσαῦ· *Ὃν παρέδωκεν ὁ Θεός σου ἐναντίον μου·* ἐπιγνοὺς ὁ Ἰσαὰκ, εἶπεν· *Ἡ φωνὴ φωνὴ Ἰακώβ.*

70. *Καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ὀσμὴ τοῦ υἱοῦ μου, ὡς ὀσμὴ ἀγροῦ πλήρους ὃν εὐλόγησε Κύριος.*

Σαφῶς οὐκ αἰσθητὴ ἦν ἡ ὀσμή. Ποία γὰρ ἂν ὀσμὴ δύναται εἶναι ὀσμῇ ἀγροῦ παραβαλλομένη; ἀλλὰ μήποτε

va stabili acolo unde nu trebuie să pribegească, Dumnezeu nu este cu el și nici nu-l va binecuvânta[74].

66. *„Pentru că Avraam a ascultat glasul Meu și a păzit preceptele Mele și îndreptările Mele și legiuirile Mele.”* Gn. 26,5

Chiar dacă încă nu fusese scrisă Legea după Moise, Avraam a păzit cele spuse, și le-a păzit pe ele după cum spune Apostolul: *Neamurile ce nu au Lege din fire fac ale Legii, arătând lucrarea Legii scrisă în inimile lor, fiindcă este dată mărturie chiar de către conștiința lor*[75]. Rom. 2,14

67. *Și au săpat slugile lui Isaac în valea Gerara și au găsit acolo un puț cu apă care este vie*[76]. Gn. 26,19

Oricine năzuiește a fi copil al lui Isaac trebuie să se străduiască să înțeleagă aceste puțuri și în el însuși să le sape.

68. *Și, îndepărtându-se de acolo, a săpat un alt puț și nu s-au [mai] certat pentru el.* Gn. 26,22

[Scriptura] arată că era, într-adevăr, nefățarnic: nu se opune celor nedrepți. Pentru aceasta Dumnezeu, făcând vizibilă puterea lui de a îndura, Se arată și îi promite pământul, ca să nu fie îngrijorat că a fost lăsat ca un străin pribeag în fața celor ce vor să-l nedreptățească, împlinind ce s-a spus de fiecare dată: *„Dacă vă vor urmări pe voi…”*. Mt. 5,11

69. *Și a zis: „Glasul, glasul este al lui Iacob”.* Gn. 27,22

Glasul cuvios nu a putut fi luat drept al lui Esau: *Pe care l-a dat Dumnezeul tău înaintea mea.* Isaac, Gn. 27,20 cunoscând, a spus: *„Glasul, glasul este al lui Iacob”*.

70. *Și a spus: „Iată mirosul fiului meu, ca mirosul câmpului plin pe care Domnul l-a binecuvântat!”.* Gn. 27,27

Mirosul nu era sensibil, în mod evident. Căci ce miros se poate compara cu mirosul câmpului? Poate

τοιαύτη ἦν αὕτη, ὁποίαν ὁ Ἀπόστολος ἔχων ἔφασκε· *Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ ἐν παντὶ τόπῳ.* Ἐγὼ δὲ ἡγοῦμαι καὶ ἑκάστην ἀρετὴν ἰδίαν ἔχειν εὐωδίαν, ἥτις ἐστὶ συμπληρωτικὴ τῶν ἀρετῶν. Καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ αἱ κακίαι δυσώδεις εἰσὶ κατὰ τὸν εἰπόντα· *Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου.* Πρέπει δὲ τῷ Κυρίῳ τὸν αὐτῷ εὐώδη τῶν ἀρετῶν ἀγρὸν εὐλογεῖν.

71. *Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἰδοὺ Ἡσαῦ ὁ ἀδελφός σου ἀπειλεῖ σοι τοῦ ἀποκτεῖναί σε· νῦν οὖν, τέκνον, ἄκουσόν μου τῆς φωνῆς, καὶ ἀναστὰς ἀπόδραθι εἰς τὴν Μεσοποταμίαν.*

Μανθάνομεν ἀπὸ τούτων, ὅτι δεῖ ἀποδιδράσκειν τοὺς ἐπιβουλεύοντας, καὶ διωγμοὺς φεύγειν, εἰ καὶ ὀπτασιῶν καταξιωθῶμεν ὡς ὁ Ἰακώβ. Παρακληθείη δ' ἄν τις ἰδὼν τὰ παρακολουθήσαντα τῷ Ἰακωβ φεύγοντι ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ· ὀπτασιῶν τε γὰρ ἠξιώθη, καὶ πατὴρ γεγένηται δώδεκα φυλῶν· καὶ ἐπανερχόμενος ἀπὸ τῆς διὰ τὸν διωγμὸν φυγῆς, γίνεται ἀντὶ Ἰακωβ Ἰσραήλ.

72. *Οὐ λήψῃ γυναῖκα ἐκ τῶν θυγατέρων Χαναάν.*

Αἱ θυγατέρες Χαναὰν πονηραί εἰσιν, οὐκ ἐναντίον Ἡσαῦ, ἀλλ' ἐναντίον Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

73. *Ἰδὼν δὲ Κύριος ὁ Θεὸς, ὅτι μισεῖται Λεία, ἤνοιξε τὴν μήτραν αὐτῆς.*

Ἀνοίγει μήτραν ἐπὶ ἁγίων γεννήσει· κατὰ δὲ τὸν πνευματικὸν νόμον ψυχῆς ἀνοίγει μήτραν, ἵνα γεννήσῃ Θεοῦ Λόγον ἡ ἐσομένη αὐτοῦ μήτηρ.

74. *Εἶπε δὲ αὐτῷ Λάβαν· Εἰ εὗρον χάριν ἐναντίον σου, οἰωνισάμην ἄν· εὐλόγησε γάρ με ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ σῇ εἰσόδῳ.*

Οὐκ ἔστι μὲν οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ· ὁ δὲ Λάβαν φησὶν, *οἰωνισάμην ἄν*, ὡς ἀλλότριος τῆς τοῦ Ἰακωβ προαιρέσεως,

era însă de acel fel despre care Apostolul, avându-l, spunea: *Mireasma lui Hristos suntem lui Dumnezeu, în tot locul*. Eu consider că și fiecare virtute are propria mireasmă, care este [indiciu de] împlinire a virtuților. Dimpotrivă, răutățile sunt urât mirositoare[77], urmând celui ce spune: *Au dat miros greu și au putrezit rănile mele*. Se cuvine Domnului Însuși să binecuvânteze țarina înmiresmată a virtuților. 2Cor. 2,15 Ps. 37,6

71. *Și i-a spus lui: „Iată, Esau, fratele tău, te amenință că te omoară. Acum, dar, copile, auzi glasul meu și, sculându-te, fugi în Mesopotamia!”.* Gn. 27,42-43

Învățăm din acestea că trebuie să ne ascundem de urmăritori și să fugim de persecuții, dacă suntem găsiți vrednici de viziuni, ca Iacob. Căci este mângâiat cine vede cele ce au urmat pentru Iacob, care fugea de Esau: s-a învrednicit de viziuni și s-a făcut tată al celor douăsprezece triburi. Și, întorcându-se din fuga cauzată de urmăritor, a devenit, în loc de Iacob, Israel[78].

72. *„Să nu-ți iei femeie dintre fiicele lui Canaan!”* Gn. 28,1

Fiicele lui Canaan sunt rele nu în fața lui Esau, ci în fața lui Isaac, tatăl său. *Cf.* Gn. 28,8

73. *Văzând Domnul Dumnezeu că Leia era privită cu ură, a deschis pântecele ei.* Gn. 29,31

Deschide pântecele spre naștere de sfinți. După legea duhovnicească, deschide pântecele sufletului pentru ca aceea care Îi va fi mamă să-L nască pe Cuvântul lui Dumnezeu.

74. *Iar Laban i-a spus lui: „Dacă aș fi găsit har înaintea ta, mi s-ar fi dat semn. Căci Dumnezeu m-a binecuvântat după venirea ta”.* Gn. 30,27

Nu există practică divinatorie la Iacob. Iar Laban spune *mi s-ar fi dat semn*, ca deosebit de alegerea

ἧς οὐ τέλεον ἀλλότριος ἦν, προστιθεὶς τῷ, *οἰωνισάμην*, καὶ τὸ, *Εὐλόγησε γάρ με ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ σῇ εἰσόδῳ.*

75. *Ἔλαβε δὲ ἑαυτῷ Ἰακὼβ ῥάβδον στυρακίνην χλωρὰν, καὶ καρυΐνην, καὶ πλατάνου.*

Αἱ τρεῖς ῥάβδοι συμβολικῶς ἤτοι αἱ τρεῖς δυνάμεις τῆς ψυχῆς εἰσι, τὸ λογικὸν, τὸ θυμικὸν, τὸ ἐπιθυμητικόν· ἤτοι αἱ τρεῖς θεωρίαι τῶν σωμάτων, τῶν ἀσωμάτων, τῆς ἁγίας Τριάδος· ἤτοι γενικῶς ἡ πρακτικὴ διὰ τῆς καρυΐνης, ἡ θεωρητικὴ διὰ τῆς στυρακίνης, διὰ δὲ τῆς πλατάνου τὸν κόσμον τοῦτον καὶ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ᾐνίξατο. Τὸ περισύρειν τὸ χλωρὸν τούτου, τὴν ἀποταξίαν αὐτοῦ σημαίνει· καὶ τῆς μὲν πρακτικῆς τὸ χλωρόν ἐστι τὸ ἡδυπαθές· τῆς δὲ θεωρίας, τὸ περὶ τὰ σώματα ἀσχολεῖσθαι· τὸ δὲ χλωρὸν τῶν δύο ἄλλων ἐκδοχῶν βασάνιζε.

76. *Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Ἰακώβ· Ἀποστρέφου εἰς τὴν γῆν τοῦ πατρός σου, καὶ εἰς τὴν γενεάν σου· καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ.*

Ὅτε ἐκαρποφόρησεν Ἰακωβ, καὶ ἐπλούτησεν ἔξω τῆς γενεᾶς αὐτοῦ τυγχάνων, τότε εἶπεν αὐτῷ Κύριος· *Ἀποστρέφου εἰς τὴν γῆν τοῦ πατρός σου.* Τοιοῦτον δέ τι νοητέον ὑπὸ Κυρίου λέγεσθαι, ὅτε πρὸς τῇ ἐξόδῳ γενώμεθα ἀπελευσόμενοι πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. Καὶ ἄθλον δὲ δίδωσι τῷ ἀποστρέφοντι εἰς τὴν γῆν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ εἰς τὴν γενεὰν αὐτοῦ.

Οἶμαι δὲ, ὅτι ἐν ὕπνοις παρῆν αὐτῷ ὁ Κύριος.

77. *Ὁ δὲ πατὴρ ὑμῶν παρεκρούσατό με, καὶ ἤλλαξε τὸν μισθόν μου τῶν δέκα ἀμνῶν.*

Ἀκύλας δέκα ἀριθμοὺς εἴρηκε· Σύμμαχος δεκάκις ἀριθμῷ. Ἔλεγεν οὖν, ὥς φησιν ὁ Ἑβραῖος, Δεκάκις ἠθέτησεν τὰς συνθήκας πρὸς τὸν Ἰακὼβ ὁ Λάβαν, διὰ τὸ

lui Iacob, dar nu cu totul străin de aceasta, adăugând, după *mi s-ar fi dat semn*, și [enunțul] *căci Dumnezeu m-a binecuvântat după venirea ta.*

75. *Și-a luat Iacob nuia verde de plop, și de migdal și de platan.* Gn. 30,37

Cele trei nuiele sunt, în mod simbolic, cele trei potențe ale sufletului: rațiunea, impulsul și dorința. Sau cele trei contemplații: a celor trupești, a celor netrupești, a Sfintei Treimi. Sau, într-un mod general, potența practică a fost desemnată prin nuiaua de migdal, potența contemplativă prin nuiaua de plop, iar prin nuiaua de platan lumea aceasta și contemplarea ei. Crestarea verdeții acesteia semnifică separarea de lume, căci verdeața potenței practice este senzualitatea, iar [verdeața] contemplării este preocuparea privitoare la cele trupești. Tâlcuiește și verdeața celorlalte două explicații!

76. *Iar Domnul a spus către Iacob: „Întoarce-te în pământul tatălui tău și în înrudirea ta și voi fi cu tine!”.* Gn. 31,3

Domnul i-a spus *„Întoarce-te în pământul tatălui tău!”* atunci când Iacob a rodit și s-a îmbogățit, aflându-se în afara înrudirii lui. La fel trebuie înțeles și ceea ce se spune de către Domnul: când vom fi la ieșire ne vom întoarce la părinții noștri. Căci se dă răsplată celui ce se întoarce în pământul tatălui său și în înrudirea sa.

Pe de altă parte, consider că în somn i-a apărut lui Domnul.

77. *„Căci tatăl vostru m-a înșelat și a schimbat plata mea de zece miei.”* Gn. 31,7

Aquila spune „de zece numere”, Symmahos „de zece ori”. Spunea ca și Evreul: de zece ori a încălcat Laban înțelegerile cu Iacob, pentru că toate câte se

τὰ γεννώμενα ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰακὼβ πλεῖστα ὅσα ὑπάρχειν, κἀκεῖνον ἐποφθαλμιᾷν αὐτόν· ὅπερ ἐδήλωσαν αἱ δύο ἐκδόσεις· *Καὶ παρηλογίσω τὸν μισθόν μου δέκα ἀμνάδας*· ἀμνῶν δὲ ὅλως οὐκ ἔχει μνήμην, οὓς συνέθετό μοι δοῦναι· οὐδαμοῦ φαίνεται, ὅτι συνέθετο· ἀλλ' ἀφ' ὧν αὐτὸς λέγει, φανερόν ἐστιν. Ὥσπερ γὰρ ἀποκτείνοντα τὸν Λάμεχ οὐκ εἰσάγει, ἐκζητούμενον δὲ, ὡς ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως εἶναι φανερὸν καὶ τὸ γενόμενον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Πολλάκις οὖν ἡ Γραφὴ, ἃ ἐν τῷ πράττεσθαι οὐκ ἐξηγήσατο, διά τινος ἐξηγουμένου ἐδήλωσεν.

78. *Τὰ πρόβατά σου καὶ αἱ αἶγές σου οὐκ ἠτεκνώθησαν· κριοὺς τῶν προβάτων σου οὐ κατέφαγον.*

Καλοῦ ποιμένος παῤῥησία ἐμφαίνεται ταῖς φωναῖς ταύταις, ἃς ζηλωτέον. Γεννάτωσαν οὖν καρποὺς πνευματικοὺς τὰ ἐν τοῖς ποιμνίοις καὶ αἰπολίοις, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλουσίους τῆς ποίμνης μὴ κατεσθίωμεν.

79. *Εἶπε δὲ Ἰακὼβ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ· Συλλέγετε λίθους· καὶ συνέλεξαν λίθους.*

Καὶ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ γέγραπται· *Καιρὸς τοῦ βαλεῖν λίθους, καὶ καιρὸς τοῦ συναγαγεῖν λίθους*. Συνάγονται δὲ κατὰ πρόσταξιν Ἰακὼβ, ὃς τύπος ἦν Χριστοῦ, ἵνα ἡ οἰκοδομὴ πληρωθῇ ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἐκ λίθων ζώντων, ὅτε γίνεται οἶκος πνευματικὸς, ἱεράτευμα ἅγιον.

80. *Καὶ ἀποστραφεὶς Λάβαν ἀπῆλθεν εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ.*

Τοῦ μὲν φαύλου διὰ τὴν κακίαν ἐγγὺς ὁ τόπος· τοῦ δὲ διὰ προκοπῆς ὁδεύοντος, ἐπεὶ μακράν ἐστιν ὁ τόπος, οὐ μικρὸς ὁ κόπος.

năşteau sub numele lui Iacob erau mai multe decât cele stăpânite de el, iar Laban îl invidia pe el. Cele două traduceri au clarificat aceasta: *„Şi am fost înşelat la plata mea de zece mieluşele”*. Dar nu se face amintire de miei pe care să fi promis să îi dea. Nu se arată nicăieri deoarece se înţelege, căci este evident din cele spuse de el. La fel cum nu se arată că Lameh ucide, dar din interpretare este evident şi acest fapt, după cercetare. Căci adesea Scriptura nu a relatat cele ce s-au întâmplat, în momentul în care le istorisea, pentru a le clarifica apoi, după ce altceva a fost explicat.

Gn. 31,41

Cf. Gn. 4,23

78. *„Oile tale şi caprele tale nu au fost sterpe, pe berbecii turmelor tale nu i-am mâncat.”*

Gn. 31,38

Onestitatea bunului păstor se arată prin aceste cuvinte, care trebuie urmate. Să nască, aşadar, roade duhovniceşti cele ce sunt în turmele de oi şi capre, dar să nu îi mâncăm pe cei preaplini ai turmei!

79. *A spus Iacob fraţilor săi: „Adunaţi pietre!”. Şi au adunat pietre.*

Gn. 31,46

Şi în Ecleziast s-a scris: *[Este] vreme*[79] *în care pietrele se aruncă şi [este] vreme în care pietrele se adună*. Sunt adunate după porunca lui Iacob, care era *typos* al lui Hristos, pentru ca zidirea să se împlinească pe temelia apostolilor şi a profeţilor, piatra din capul unghiului fiind Însuşi Hristos, Domnul nostru, [zidire] din pietre care sunt vii, lăcaşul devenind duhovnicesc, slujire sfântă.

Ecl. 3,5

80. *Şi, întorcându-se, Laban a plecat spre locul lui.*

Gn. 31,55

Locul celui netrebnic este, din cauza răutăţii [sale], aproape. Celui care înaintează pe cale, de vreme ce departe este locul, nu mică îi este osteneala.

81. *Καὶ συνήντησαν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ.*

Ὁ Κύριός φησιν· *Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός*. Τῷ οὖν τὴν ὁδὸν ταύτην πορευομένῳ συναντῶσιν ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ.

82. *Καὶ ἐνετείλατο αὐτοῖς λέγων· Οὕτως ἐρεῖτε τῷ κυρίῳ μου Ἠσαῦ· Οὕτως λέγει ὁ παῖς σου Ἰακώβ· Μετὰ Λάβαν παρῴκησα.*

Κατὰ τιμὴν τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν ἀνυποκρίτως *κύριον* αὐτοῦ καλεῖ. Πλὴν καὶ *ἀπόκρισις ὑποπίπτουσα ἀποστρέφει θυμόν*. Καὶ ὡς ἄνθρωπος μὲν ἐφοβήθη, τῷ Θεῷ δὲ πιστεύσας, οὐκ ἔφυγεν, ἀλλ' ἤρχετο.

83. *Καὶ διέβη τὴν διάβασιν τοῦ Ἰαβώκ.*

Ἰαβὼκ πόταμός ἐστι τῆς Ἀραβίας, ὁ νῦν καλούμενος Ἰαμβίκης.

84. *Ὑπελείφθη δὲ Ἰακὼβ μόνος, καὶ ἐπάλαιε μετ' αὐτοῦ ἄνθρωπος*, καὶ τὰ ἑξῆς.

Τίς δ' ἂν ἄλλος εἴη ὁ λεγόμενος ἄνθρωπος ὁμοῦ καὶ Θεὸς, συμπαλαίων καὶ συναγωνιζόμενος τῷ Ἰακὼβ, ἢ ὁ *πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως λαλήσας τοῖς πατράσιν* ἱερὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος, Κύριος καὶ Θεὸς χρηματίζων, ὃς καὶ εὐλογήσας τὸν Ἰακὼβ, Ἰσραὴλ αὐτὸν ὠνόμασεν, ἐπειπὼν, ὅτι *ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ*; οὕτω δὲ ἑώρων οἱ τότε ἄνδρες τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ὡς καὶ οἱ φήσαντες τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἀπόστολοι· *Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, καὶ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς*· ὃν Λόγον, καὶ ζωὴν θεασάμενος καὶ ὁ Ἰακὼβ, ἐπιφέρει λέγων· *Εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.*

85. *Ἰακὼβ δὲ ἠγάπα τὸν Ἰωσὴφ παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ὅτι υἱὸς γήρως ἦν αὐτῷ. Ἐποίησε δὲ αὐτῷ χιτῶνα ποικίλον.*

81. *Și i-au venit în întâmpinare îngerii lui Dumnezeu.* Gn. 32,2

Domnul spune: *„Eu sunt calea”.* Așadar, celui ce merge pe această cale îi ies în întâmpinare îngerii lui Dumnezeu. In. 14,6

82. *Și le-a poruncit lor, spunând: „Astfel veți spune stăpânului meu, Esau: «Așa spune slujitorul tău, Iacob: Am pribegit cu Laban»”.* Gn. 32,4

Îl numește pe fratele mai vârstnic *stăpânul* lui în mod sincer, după cinste. În afară de aceasta, *răspunsul smerit întoarce mânia.* Și dacă s-a înspăimântat, ca om, încredințându-se însă lui Dumnezeu, nu a fugit, ci a pus început. *Cf.* Prov. 15,1

83. *Și a trecut vadul lui Iaboc.* Gn. 32,23

Iaboc este un râu al Arabiei, care acum se numește Iambiches.

84. *A rămas Iacob singur și s-a luptat cu el om* etc. Gn. 32,24

Cine altul ar putea fi cel numit om și, în același loc, Dumnezeu, care se luptă și se bate cu Iacob, dacă nu Cuvântul Sfânt al lui Dumnezeu, Cel care, *de multe ori și în multe chipuri, a grăit părinților,* care este vestit ca Domn și Dumnezeu, care, binecuvântând pe Iacob, l-a numit Israel, adăugând: *„Te-ai întărit cu Dumnezeu”*? Căci astfel vedeau bărbații de atunci pe Cuvântul lui Dumnezeu, după cum spuneau și apostolii Domnului nostru: *Ceea ce era la început am văzut cu ochii noștri și am contemplat și mâinile noastre au pipăit despre Cuvântul vieții.* Pe acest Cuvânt și pe [această] viață contemplându-le și Iacob, adaugă spunând: *„Căci am văzut pe Dumnezeu față către față”.* *Cf.* Evr. 1,1 Gn. 32,29 1In. 1,1 Gn. 32,30

85. *Iacob l-a iubit pe Iosif mai mult decât pe toți fiii lui, căci era fiul bătrâneților pentru el. I-a făcut lui tunică pestriță.* Gn. 37,3

Χιτὼν ποικίλος ἐστὶν ἕξις ἀρίστη ταῖς ἀρεταῖς κεκοσμημένη.

86. *Ἆρά γε ἐλθόντες ἐλευσόμεθα ἐγώ τε καὶ ἡ μήτηρ σου, καὶ οἱ ἀδελφοί σου προσκυνῆσαί σοι ἐπὶ τὴν γῆν;*

Σαφῶς ἡ μήτηρ τοῦ Ἰωσὴφ πρὸ τῶν ἐνυπνίων ἐτελεύτησεν. Μήποτε οὖν δυνάμεθα τὴν Μαριὰμ καὶ τὸν Ἰωσὴφ εἰπεῖν προφητεύεσθαι προσκυνήσειν τῷ Χριστῷ;

87. *Ἰδόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸν ὁ πατὴρ φιλεῖ ἐκ πάντων τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἐμίσησαν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἠδύναντο λαλεῖν αὐτῷ οὐδὲν εἰρηνικόν.*

Ὁ μισῶν ἀδυνάτως ἔχει πρὸς τὸ εἰρηνικόν τι λαλεῖν τῷ μισουμένῳ.' Ἀποθώμεθα οὖν τὸ μῖσος, ἵνα λαλεῖν εἰρηνικὰ δυνηθῶμεν.

88. *Οἱ δὲ Μαδιηναῖοι ἀπέδοντο τὸν Ἰωσὴφ εἰς Αἴγυπτον τῷ Πετεφρῇ τῷ σπάδοντι Φαραὼ ἀρχιμαγείρῳ.*

Πετεφρῆς παρὰ Ἀκύλᾳ καὶ Συμμάχῳ *Φουτιφὰρ* εἴρηται ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, ἐν δὲ ἑτέρῳ *Φουτιφαρέ*. Καὶ ἡ μὲν τοῦ παρόντος ὀνόματος ἑρμηνεία παράκειται τῇ λέξει· ἡ δὲ ἔκθεσις τοῦ ἑτέρου ἐν τοῖς ἑξῆς φανεῖται.

89. *Γνοὺς δὲ Αὐνᾶν, ὅτι οὐκ αὐτῷ ἔσται τὸ σπέρμα, ἐγένετο ὅταν εἰσήρχετο πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἐξέχεεν ἐπὶ τὴν γῆν.*

Πᾶς ὁ σπείρων ἐπὶ τὴν σάρκα, καὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς ἐν τῇ γῇ θησαυρίζων, ὅμοιος τῷ Αὐνᾶν· διὸ καὶ θανατοῦται ὑπὸ Θεοῦ.

90. *Καὶ ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ· καὶ ἦν ἀνὴρ ἐπιτυγχάνων.*

Ὡς ἐπὶ σκοπὸν βάλλων, ἔτεινε τὸ ἡγεμονικὸν ἑαυτοῦ, καὶ ἀεὶ ἐπετύγχανε. Πολλαχοῦ δὲ κέχρηται τούτῳ ἡ Γραφή.

Tunica pestriță este dispoziția[80] aleasă împodobită cu virtuți.

86. *„Oare nu cumva, venind, vom veni eu, mama ta și frații tăi să ne închinăm ție, aruncându-ne la pământ?”* Gn. 37,10

Mama lui Iosif a murit, în mod evident, înainte de vise. Oare nu putem spune că este profețit că Iosif și Maria se vor închina lui Hristos? *Cf.* Gn. 35,18-19

87. *Văzând frații lui că pe el tatăl îl iubește, dintre toți fiii lui, l-au urât pe el și nu puteau să-i grăiască lui nimic de pace.* Gn. 37,4

Este cu neputință ca cel ce urăște să spună ceva pentru împăcare celui ce este urât. Să lepădăm, așadar, ura, ca să putem grăi cele ale păcii!

88. *Iar madianiții l-au vândut pe Iosif în Egipt lui Petefres, eunucul, șef al bucătarilor faraonului.* Gn. 37,36

La Aquila și la Symmahos se citește în acest loc, în loc de *Petefres*, *Futifar*, iar în celălalt loc *Futifare*. Tâlcuirea numelui de față este pusă lângă cuvânt, iar expunerea celuilalt se află în cele ce urmează.

89. *Cunoscând Aunan că nu [a] lui va fi sămânța [i.e. urmașul] făcea astfel încât, atunci când intra la femeia fratelui său, o arunca spre pământ.* Gn. 38,9

Oricine seamănă spre carne și agonisește, în pământ, faptele cărnii este asemenea lui Aunan. Din această cauză și este omorât de către Dumnezeu.

90. *Și era Domnul cu Iosif, și era [acesta] bărbat care reușea.* Gn. 39,2

Ca trimisă pentru un scop, partea conducătoare tindea și întotdeauna reușea. Căci adesea Scriptura s-a folosit de aceasta.

91. *Καὶ εὐλόγησε Κύριος τὸν οἶκον τοῦ Αἰγυπτίου διὰ Ἰωσήφ.*

Διὰ τὸν ἅγιον ἐν οἴκῳ ὄντα Αἰγυπτίου εὐλογεῖται ὁ οἶκος, καὶ τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ὁ ἀγρὸς τοῦ Αἰγυπτίου. Αὕτη δὲ οὐ πνευματικὴ εὐλογία.

92. *Ἐγένετο δὲ μετὰ ῥήματα ταῦτα, ἥμαρτεν ὁ ἀρχιοινοχόος τοῦ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ ὁ ἀρχισιτοποιὸς τῷ κυρίῳ αὐτῶν βασιλεῖ Αἰγύπτου.*

Νομίζω ὅτι τὸ ἀνάλογον τῷ· *Ἥμαρτον βασιλεῖ Αἰγύπτου,* λέγοιτ' ἂν περὶ τῶν μαρτύρων, ὅτι τῷ νοητῷ βασιλεῖ τῆς Αἰγύπτου οὗτοι ἁμαρτάνουσιν, ἀλλ' οὐ τῷ Θεῷ. Εἰς γὰρ τὸν τοῦ κόσμου νόμον δοκοῦσιν ἁμαρτάνειν, ἐναντίον ὄντα τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ.

93. *Ὅτι κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων, καὶ ὧδε οὐκ ἐποίησα οὐδέν.*

Τὸ μηδὲν ἐπιχωρίων Αἰγυπτίων ποιεῖν αἰνίσσεται διὰ τοῦ· *Ὧδε οὐκ ἐποίησα οὐδέν.* Αἰγυπτίων δὲ ἔργον ἦν καὶ τὸ συνελθεῖν τῇ τοῦ κυρίου γυναικί.

94. *Ἀποκριθεὶς δὲ Ἰωσὴφ εἶπεν αὐτῷ· Αὕτη ἡ σύγκρισις αὐτοῦ· τὰ τρία κανᾶ τρεῖς ἡμέραι εἰσίν.*

Καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, *οἱ τρεῖς πυθμένες τρεῖς ἡμέραι εἰσίν.* Οὐκοῦν τὸ, τρεῖς ἡμέραι, καὶ διὰ πυθμένων καὶ διὰ κανῶν παρίσταται· συγχρησαμένης Προνοίας εἰς παράστασιν τριῶν ἡμερῶν οἰκείοις παραδείγμασι τοῦ ἑκατέρου βίου. Τοιαῦτα δ' ἂν εὕροις καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς Γραφαῖς· τὸ αὐτὸ δηλούμενον ἀπὸ διαφόρων εἶναι δοκούντων παραδειγμάτων.

95. *Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, ἡμέρα γενέσεως ἦν Φαραώ, καὶ ἐποίει πότον πᾶσι τοῖς παισὶν αὐτοῦ.*

Τῶν μὲν πρὸ ἡμῶν ἐτήρησέ τις, ὅτι φαῦλός ἐστιν ὁ τὰ γενέσεως τιμῶν πράγματα, καὶ τὴν ἡμέραν τῆς γενέσεως

91. *Și a binecuvântat Domnul casa egipteanului prin Iosif.* Gn. 39,5

Pentru că era un sfânt în casa egipteanului sunt binecuvântate casa, bunurile și țarina egipteanului. Aceasta nu este însă binecuvântare duhovnicească.

92. *Iar după aceste lucruri, s-a întâmplat că a greșit marele paharnic al regelui Egiptului și marele pitar în fața domnului lor, regele Egiptului.* Gn. 40,1

Consider că la fel cu *au greșit în fața regelui Egiptului* s-ar putea spune despre martiri: ei greșesc față de împăratul inteligibil al Egiptului, dar nu față de Dumnezeu. Ei par a greși împotriva legii lumii, care este opusă legii lui Dumnezeu.

93. *„Căci prin furare am fost furat din pământul evreilor, iar aici nu am făcut nimic."* Gn. 40,15

Prin *„aici nu am făcut nimic"* se spune, de fapt, că nu a făcut nimic din faptele locuitorilor egipteni. Căci lucrare a egiptenilor era și întâlnirea cu femeia stăpânului.

94. *Răspunzând, Iosif i-a spus lui: „Aceasta este tâlcuirea lui: cele trei coșuri sunt trei zile".* Gn. 40,18

Și mai sus s-a spus: *„Cele trei tulpini [de viță] sunt trei zile"*. Deci trei zile sunt semnificate și prin tulpini Gn. 40,12 [de viță] și prin coșuri, deoarece Pronia a folosit pentru arătarea celor trei zile exemple familiare fiecărei vieți. Aș putea găsi asemenea [grijă] și în celelalte Scripturi: același lucru este arătat prin exemple ce se înfățișează diferit.

95. *S-a întâmplat [că] în ziua a treia, care era ziua nașterii faraonului, a făcut ospăț pentru toate slugile lui.* Gn. 40,20

Cineva dinaintea noastră a observat că cel ce cinstește cele ce țin de naștere, care ține cont de

αὐτοῦ ἀποδεχόμενος· ἡμεῖς δὲ βεβαιοῦμεν τὴν διήγησιν, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρώδου τὸ παραπλήσιον εὑρόντες, ὅτε καὶ ἡ θυγάτηρ Ἡρωδιάδος ὠρχήσατο, καὶ ἀπετμήθη ἡ Ἰωάννου κεφαλή· καὶ οὐδαμοῦ δίκαιος φαίνεται γενέθλιον ἄγων ἡμέραν.

96. *Ἐγένετο δὲ μετὰ δύο ἔτη ἡμερῶν, Φαραὼ εἶδεν ἐνύπνιον. Ὤετο ἑστάναι ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ*, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ὁ ἐπὶ τοῖς ῥευστοῖς καὶ ἀβεβαίοις πεποιθὼς *ᾤετο ἑστάναι ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ*, ἀφ' οὗ τὰ δοκοῦντα εὐδαιμονικὰ εἶναι ἀναβαίνει, ὅτε οἱ βόες αὐτοῦ παχεῖς εἰσιν· ἀλλὰ πάντως κατεσθίεται ταῦτα ὑπὸ τῶν χειρόνων. Πρὸς δὲ τὸ, *ᾤετο*, συγκρινεῖς τὸ, *ᾤμην ὑμᾶς δεσμεύειν δράγματα*. Ἐπὶ δὲ δευτέρου ἐνυπνίου, *Ὥσπερ*, φησὶν, *ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ οἱ ἀστέρες προσεκύνουν μοι*. Πάλιν τε αὖ ὁ μὲν ἀρχιοινοχόος· *Ἐν τῷ ὕπνῳ μου*, φησὶν, *ἦν ἄμπελος*, καὶ τὰ ἑξῆς· ὁ δὲ ἀρχισιτοποιός· *Ὤμην τρία κανᾶ χονδριτῶν αἴρειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου*, καὶ τὰ ἑξῆς.

Τοῦ αὐτοῦ. Τὸ μὲν διηγηματικὸν τῆς Γραφῆς πρόσωπόν φησιν· *Ὤετο ἑστάναι ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ*, οὐ παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ· ὁ δὲ Φαραώ φησιν· *Ὤμην ἑστάναι παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ*, οὐκ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ. Τὰ μέντοιγε ἐν Αἰγύπτῳ πράγματα τὰ ἐν τοῖς κοσμικοῖς, ἀπὸ χρηστοτέρων ἀρχόμενα, ὧν σύμβολον ἡ εὐθηνία, εἰς πικρότερον καταλήγει, ὧν ἡ εὐθηνία καὶ ὁ λιμὸς τύπος. Τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν πλούσιον λόγου θεωρῆσαι. Οἱονεὶ γὰρ τὰ ἑπτὰ ἔτη τῆς εὐθηνίας ἦν αὐτῷ, ἀπολαμβάνοντι τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ, ἐνδεδυμένῳ πορφύραν, καὶ βύσσον, καὶ εὐφραινομένῳ καθ' ἡμέραν λαμπρῶς· λήγει δὲ αὐτῷ εἰς τὰ ἐναντία, ἀπολαμβάνοντι τὰ κακὰ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγήν. Τοιαῦτα δ' ἂν ἴδοις καὶ ἐπὶ τῶν τὴν πλατείαν καὶ εὐρύχωρον ὁδευόντων, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια· οἷς δὲ ἀρχὴ τὸ στενὸν καὶ τὸ τεθλιμμένον, τὸ τέλος ζωή. Διὸ οὐαὶ τοῖς ἐμπεπλησμένοις, ὅτι πεινάσουσι·

ziua naşterii lui, este netrebnic. Noi întărim explicaţia, descoperind ceva asemănător în privinţa lui Irod, când şi fiica Irodiadei a dansat, şi capul lui Ioan a fost tăiat. În plus, nicăieri nu ni se arată un drept ţinându-şi ziua de naştere[81]. *Cf.* Mt. 14,6-11

96. *S-a întâmplat după doi ani de zile ca faraonul să vadă un vis. I se părea că a stat pe fluviu* etc. Gn. 41,1-4

Celui ce se încrezuse în cele nestatornice şi nesigure *i se părea că a stat pe fluviu*, de unde se ridică ceea ce pare a aduce fericire: vacile lui sunt grase. Dar ele sunt mâncate în întregime de către cele mai slabe. În legătură cu [sintagma] *i se părea*, compară cu [enunţul] *„mi se părea că voi legaţi snopi”*. Şi despre al doilea vis spune: *„Ca şi cum soarele, luna şi stelele mi se închinau”*. Iarăşi, marele paharnic spune: *„În visul meu era o viţă”* etc. La fel, marele pitar: *„Mi se părea că port trei coşuri de pâine pe capul meu”* etc. Gn. 37,7 Gn. 37,9 Gn. 40,9 Gn. 40,16-17

La acelaşi loc. Aspectul narativ al Scripturii spune: *I se părea că a stat pe fluviu*, nu „lângă malul fluviului”. Iar Faraonul spune: *„Mi se părea că am stat lângă malul fluviului”*, nu „pe fluviu”. Astfel [decurg] lucrurile în Egipt, în privinţa celor lumeşti: încep cu cele mai bune, al căror simbol este abundenţa, şi se termină în nenorociri, *typos* pentru acestea fiind abundenţa şi foametea. La fel se poate observa şi în povestirea despre bogat. La fel, el a avut şapte ani de abundenţă, timp în care şi-a luat cele bune ale lui în viaţa lui, îmbrăcându-se în porfiră şi vizon, veselindu-se în fiecare zi cu fală. Însă acestea i s-au întors în cele contrare, primind cele rele după plecarea de aici. Poţi vedea lucruri asemănătoare şi pentru cei ce merg pe drumul cel larg şi lat, al căror sfârşit este pierzania. Iar cei ce au drept început strâmtorarea şi îngustimea, au ca sfârşit viaţa. Pentru aceasta, vai de cei îmbuibaţi, că vor flămânzi! Gn. 41,1 Gn. 41,17 *Cf.* Lc. 15,19 *Cf.* Mt. 7, 14-16

καὶ τοῖς γελῶσιν, ὅτι κλαύσουσι. Μακάριοι οἱ πενθοῦντες καὶ κλαίοντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.

97. *Καὶ ἰδοὺ ὥσπερ ἐκ τοῦ ποταμοῦ ἀνέβαινον ἑπτὰ βόες*, καὶ τὰ ἑξῆς.

Τοῦ Φαραὼ τὰ ἐνύπνια βόες ἦσαν καὶ στάχυες. Δι' ὧν γὰρ γεωργεῖται ἡ γῆ, καὶ ἅπερ φέρει, προσημαντικὰ εὐθηνίας τε καὶ ἀφορίας ἐγένετο τῷ βασιλεῖ.

98. *Ἠγέρθη δὲ Φαραώ, καὶ ἐνυπνιάσθη τὸ δεύτερον· καὶ ἰδοὺ ἑπτὰ στάχυες ἀνέβαινον ἐν πυθμένι ἑνὶ ἐκλεκτοὶ καὶ καλοί.*

Ὁ μὲν Ἰωσὴφ οὐ *στάχυας*, ἀλλὰ *δράγματα* εἶδεν· ὁ δὲ Αἰγύπτιος οὐ *δράγματα*, ἀλλὰ *στάχυας*. Καὶ πάλιν ὁ μὲν ἀρχιοινοχόος τοὺς *τρεῖς πυθμένας* βλέπει εἰς τρεῖς ἡμέρας· ὁ δὲ βασιλεὺς τοὺς *ἐν πυθμένι ἑνὶ ἑπτὰ στάχυας* εἰς τὸ συνημμένον τῶν ἑπτὰ ἐνιαυτῶν· καὶ γίνεται τοῦ ἑνὸς ὀνόματος *τοῦ πυθμένος* διάφορος ἡ ἑρμηνεία. Εἴποτε οὖν ἄλλως τις διηγεῖται τὴν Γραφήν, μὴ δοκείτω βιάζεσθαι αὐτήν. Καὶ ἔτι τηρητέον, ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς εὐθηνίας *ἑπτὰ στάχυες* ἀναβαίνοντες *ἐν πυθμένι ἑνὶ*, ἐπὶ δὲ τοῦ λιμοῦ *ἑπτὰ* μὲν *στάχυες*, οὐκ ἔτι δὲ *ἐν πυθμένι ἑνί*· ἄλλος φησίν· *ἐν καλάμῳ ἑνί*.

99. *Ἐγένετο δὲ πρωΐ, καὶ ἐταράχθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἀποστείλας ἐκάλεσε πάντας τοὺς ἐξηγητὰς Αἰγύπτου, καὶ πάντας τοὺς σοφοὺς αὐτῆς.*

Ὅλης Αἰγύπτου πῶς ἐκάλεσε τοὺς ἐξηγητὰς καὶ σοφούς, ἅμα ζητητέον ὡς πρὸς τὴν λέξιν, καὶ εἰ πρὸς ἀναγωγὴν δεῖται ἐξηγητῶν Αἰγυπτίων ὁ Φαραὼ ὡς σοφωτέρων. Ὅλης δὲ Αἰγύπτου φαμὲν, ὡς ἀκολούθου τῷ, *Πάντας τοὺς ἐξηγητὰς Αἰγύπτου, καὶ πάντας τοὺς σοφοὺς αὐτῆς*.

100. *Καὶ διηγήσατο αὐτοῖς Φαραὼ τὸ ἐνύπνιον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀπαγγέλλων αὐτὸ τῷ Φαραώ.*

Οὐκ οἶμαι, ὅτι τέλεον ἐσιώπων, ἀλλὰ πάντα μᾶλλον ἔλεγον ἢ αὐτὸ τὸ τῆς ἐνυπνίων διηγήσεως. Ἀλλ' ἐρεῖ τις·

Vai de cei ce râd, că vor plânge! Fericiți cei ce jelesc și plâng, că aceștia vor fi mângâiați! *Cf.* Mt. 5,5, Lc. 6,25

97. *Și iată că se ridicau ca din fluviu șapte vaci* etc. Gn. 41,2-4

Visele faraonului erau vacile și spicele. Prin primele este arat pământul, iar celelalte sunt produse de el, făcându-se regelui semne prevestitoare ale abundenței și ale lipsei.

98. *S-a trezit faraonul și [,adormind iarăși,] a visat din nou și, iată, șapte spice se ridicau, alese și frumoase, într-o tulpină.* Gn. 41,5

Iosif a văzut nu *spice*, ci *snopi*; egipteanul a văzut nu *snopi*, ci *spice*. Iarăși, marele paharnic vede *trei tulpini* pentru trei zile, iar regele *șapte spice într-o tulpină*, pentru a le pune în legătură cu șapte ani. Tâlcuirea unui singur cuvânt, *tulpină*, este diferită. Așadar, dacă vreodată cineva tâlcuiește Scriptura în alt fel, să nu crezi că ea este maltratată. Și mai trebuie observat că, pentru abundență, *șapte spice* urcă *într-o tulpină*, iar pentru foamete tot *șapte spice*, dar nu *într-o tulpină*. Altul traduce: *într-un pai*.

99. *S-a făcut dimineață și sufletul lui era tulburat și, trimițând, a chemat pe toți interpreții Egiptului și pe toți înțelepții lui.* Gn. 41,5

Trebuie cercetat și după literă, în același timp, cum i-a chemat pe interpreții și pe înțelepții întregului Egipt și dacă avea nevoie faraonul, după un înțeles mai înalt, de interpreții Egiptului, ca fiind mai înțelepți. Spunem „ai întregului Egipt", ținând cont de sintagma *pe toți interpreții Egiptului și pe toți înțelepții lui*.

100. *Și le-a povestit faraonul visul lui, și nu era cine să-l explice faraonului.* Gn. 41,5

Nu știu dacă au tăcut cu toții sau dacă, ceea ce este mai probabil, i-au spus orice în afara interpretării

Πῶς ᾔδει ὁ Φαραὼ πότερον ἐπιτυγχάνουσιν οἱ ἐξηγηταὶ καὶ σοφοὶ Αἰγύπτου διηγούμενοι τὰ ἐνύπνια, ἢ μή; Ἔλεγε δὲ πρὸς ταῦτα ὁ Ἑβραῖος, ὅτι ὁ Φαραὼ ἰδὼν τὸ ἐνύπνιον, εἶδε αὐτοῦ καὶ τὴν διήγησιν, ἥτις αὐτοῦ ἀπέπεσε τῆς μνήμης. Ἑκάστου οὖν ἀκούων λέγοντος, οὐκ ἀνεμιμνήσκετο οὗ ᾔδει ἑωρακέναι. Διὰ τοῦτο δὲ ἐξεπλάγη τὸν Ἰωσὴφ, καὶ ἀθρόως αὐτὸν προήγαγεν εἰς τὸ πιστεῦσαι τὴν πᾶσαν Αἴγυπτον, καὶ τὸν σῖτον αὐτῆς, καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν Αἰγυπτίων, αὐτῷ· ἐπεὶ ἅμα γε ἐκδιηγήσατο τὰ ὀνείρατα, καὶ οὗτος ὑπεμνήσθη τὰ αὐτὰ εἶναι τὰ προδεδηλωμένα αὐτῷ.

101. *Ἀποκριθεὶς δὲ Ἰωσὴφ τῷ Φαραὼ, εἶπεν· Ἄνευ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀποκριθήσεται τὸ σωτήριον Φαραώ.*

Εὔλογος Ἰωσὴφ ἐν ᾧ προοιμιάζεται ἀπὸ Θεοῦ. Τήρει δὲ, ὅτι πρὸς μὲν τὴν γυναῖκα εἶπε· *Καὶ ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο, καὶ ἁμαρτήσομαι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.* Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ φυλακῇ εὐνούχους φησίν· *Οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστι;*

102. *Καὶ εἶπε Φαραὼ πᾶσι τοῖς παισὶν αὐτοῦ· Μὴ εὑρήσομεν ἄνθρωπον τοιοῦτον, ὃς ἔχει πνεῦμα Θεοῦ ἐν ἑαυτῷ;*

Μεῖζον ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἰδὼν Φαραὼ τὸ τὴν ἐκπεσοῦσαν τῆς μνήμης αὐτοῦ λύσιν τοῦ ὀνείρατος σεσαφηνίσθαι ὑπὸ τοῦ Ἰωσὴφ, πνεῦμα εἶπε Θεοῦ ἔχειν αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἠναγκάσθη καὶ Φαραὼ ἕνα εἰπεῖν Θεόν· καὶ τούτῳ δὲ συνάδει τὸ περὶ τῆς λύσεως τοῦ ὀνείρατος προαποδεδομένον.

103. *Καὶ ἐκήρυσσεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ κήρυξ.*

Τὸ Ἑβραϊκὸν ἔχει Ἀβρὴχ, ὃ κυρίως σημαίνει, πατὴρ ἁπαλός. Εἰκότως πατέρα ἁπαλὸν ἐκάλεσε τὸν Ἰωσὴφ,

visului. Dar va spune cineva: cum știa Faraonul care dintre interpreții și înțelepții Egiptului reușesc să tâlcuiască visele și care nu? Evreul spunea, referindu-se la aceasta, că faraonul, văzând visul, văzuse și tâlcuirea lui, care îi fugise însă din minte. Așadar, ascultând pe fiecare vorbitor, nu și-a amintit ceea ce știa că văzuse. De aceea s-a minunat de Iosif și pe loc i-a dat, cu încredere, întregul Egipt, proviziile lui și salvarea egiptenilor: când i-a explicat visele, pe loc și-a amintit și el cele ce îi fuseseră arătate mai înainte[82].

101. *Răspunzând Iosif faraonului, a spus: „Fără Dumnezeu nu se va găsi răspuns pentru izbăvirea faraonului”.* Gn. 41,16

Inteligentul Iosif pune prin aceasta început de la Dumnezeu. Ia aminte că și către femeie a spus: *„Și voi face acest lucru rău și voi păcătui în fața lui Dumnezeu”.* Gn. 39,9 La fel le spune și eunucilor ce se aflau în închisoare: *„Oare nu prin intermediul lui Dumnezeu este lămurirea lor?”.* Gn. 40,8

102. *Și a spus faraonul tuturor slugilor lui: „Oare vom găsi un astfel de om, care are Duhul lui Dumnezeu în el?”.* Gn. 41,38

Văzând faraonul că mai presus de puterile unui om este dezlegarea arătată de Iosif, dezlegare ce îi fugise din amintire, a spus că acesta are Duhul lui Dumnezeu în el.

La același loc. Și faraonul a fost nevoit să spună că există un singur Dumnezeu. Prin aceasta se armonizează cu ceea ce s-a spus anterior despre dezlegarea visului.

103. *Și striga înaintea lui un crainic.* Gn. 41,43

În textul ebraic [cuvântul următor, după „crainic”,] este *abreh*, care se tâlcuiește de obicei „tată fraged”. Probabil îl numea „tată fraged” pe Iosif, de

ἐπειδήπερ ἁπαλὸς ὢν κατὰ τὴν ἡλικίαν, ὡς πατὴρ σωτήριον ἀρχὴν Αἰγυπτίοις ἐνεδείξατο. Δηλοῖ δὲ οὐδὲν ἡ λέξις, ἢ τὸ γονατίζειν. Φανερὰ γάρ ἐστιν ἡ φωνὴ τοῦ κήρυκος.

104. *Καὶ ἐκάλεσε Φαραὼ τὸ ὄνομα Ἰωσὴφ Ψονθομφανήχ.*

Ψομθομφανὴχ ὃ ἑρμηνεύεται, ᾧ ἀπεκαλύφθη τὸ μέλλον. Ἀκύλας, *Σαφαμφανή·* Σύμμαχος, *Σαφθφανή,* κεκρυμμένα ἀπεκάλυψε.

105. *Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν Ἀσενὲθ θυγατέρα Πετεφρῆ ἱερέως Ἡλιουπόλεως αὐτῷ γυναῖκα.*

Τὸ μὲν *Φουτιφὰρ* ἐν ὀνόματι τοῦ πατρός ἐστι τῆς γαμηθείσης τῷ Ἰωσήφ. Οἰήσεταί δέ τις ἕτερον εἶναι τοῦτον παρὰ τὸν ὠνησάμενον τὸν Ἰωσήφ. Οὐ μὴν οὕτως ὑπειλήφασιν Ἑβραῖοι· ἀλλ' ἐξ ἀποκρύφου λέγουσι τὸν αὐτὸν εἶναι, καὶ δεσπότην καὶ πενθερὸν γενέσθαι. Καὶ φασὶ ταύτην τὴν Ἀσενὲθ διαβεβληκέναι τὴν μητέρα παρὰ τῷ πατρὶ ὡς ἐπιβουλεύσασαν τῷ Ἰωσὴφ, καὶ οὐκ ἐπιβουλευθεῖσαν. Ἣν δὲ ἐκδέδωκε τῷ Ἰωσὴφ, δεῖξαι σπουδάσας καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις, ὅτι μηδὲν τοιοῦτον ἡμάρτηται εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

106. *Ἐκάλεσε δὲ Ἰωσὴφ τὸ ὄνομα τοῦ πρωτοτόκου Μανασσῆ, ὅτι ἐπιλαθέσθαι ἐποίησέ με ὁ Θεὸς πάντων τῶν πόνων μου, καὶ πάντων τῶν τοῦ πατρός μου.*

Τὸ μὲν *πάντων* ἐπιλαθέσθαι *τῶν πόνων* τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποιήσαντος, σαφῶς καλόν ἐστιν· εἰ δὲ καὶ πάντων τῶν *τοῦ πατρὸς* αὐτοῦ Ἰακὼβ ὁ Ἰωσὴφ ἐπελάθετο, καὶ τοῦτο ποιήσαντος τοῦ Θεοῦ αὐτῷ, ζητητέον. Οὐ γὰρ Θεὸς ποιεῖ ἐπιλαθέσθαι τὸν Ἰωσὴφ λόγων τοῦ Ἰακὼβ, καὶ υἱῶν αὐτοῦ· εἰ μὴ ἄρα *πόνων* αὐτοῦ, ἵν' ᾖ ἀπὸ κοινοῦ τὸ, *πόνων,* οὕτως· πάντων τῶν πόνων μου καὶ πάντων τῶν τοῦ πατρὸς πόνων.

vreme ce era pe atunci tânăr ca vârstă, fiind ca un „părinte" cel ce s-a arătat de la început izbăvitor pentru egipteni. Este evident însă că acest cuvânt [*abreh*], nu înseamnă altceva decât „a pleca genunchii". Căci se știe glasul [*i.e.* strigătul] crainicului.

104. *Și faraonul l-a numit pe Iosif Psomthomfaneh.* Gn. 41,45

Psomthomfaneh se traduce „cel căruia i s-a descoperit viitorul". Aquila are *Safamfane*, iar Symmahos *Safthfane*, adică „a descoperit cele ascunse".

105. *Și i-a dat-o lui ca femeie pe Aseneth, fiica preotului Petefres din Heliopolis.* Gn. 41,45

Futifar este numele tatălui celei date de femeie lui Iosif[83]. Cineva ar putea considera că este altul decât cel ce îl cumpărase pe Iosif. Nu și evreii susțin așa, ci spun, din apocrif, că este același, fiind și stăpân, și socru. Și mai spun că această Aseneth își acuzase mama în fața tatălui că îi întinsese o cursă lui Iosif și că aceasta nu-i reușise. Pe aceasta i-a dat-o lui Iosif, ca să-l arate vrednic în fața egiptenilor: cu nimic de acest fel nu greșise față de casa [stăpânu]lui.

106. *A chemat Iosif numele întâiului-născut Manase, fiindcă „m-a făcut Dumnezeu să uit toate chinurile mele și toate cele ale tatălui meu".* Gn. 41,51

În mod evident, este bine să fie uitate *toate chinurile*, de vreme ce Dumnezeu face aceasta. Trebuie însă cercetat dacă Iosif a uitat și toate cele *ale tatălui* său, Iacob, și dacă Dumnezeu i-a făcut aceasta lui. Căci Dumnezeu nu face ca Iosif să uite cuvintele lui Iacob și pe fiii acestuia. Dacă nu cumva [este vorba] de *chinurile* lui [Iacob], astfel încât *chinurile* este [determinat] comun: „Toate chinurile mele și toate chinurile tatălui meu".

107. *Τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου ἐκάλεσεν Ἐφραΐμ, ὅτι ηὔξησέ με ὁ Θεὸς ἐν γῇ ταπεινώσεώς μου.*

Μυστικῶς ἡ πνευματικὴ Αἴγυπτος γῆ ταπεινώσεώς ἐστι τοῦ δικαίου· παρὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λέγεται· *Τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν*· καὶ ἐν Ψαλμοῖς· *Ἐταπεινώθη εἰς χοῦν ἡ ζωὴ ἡμῶν*· καὶ πάλιν· *Ἐταπείνωσας ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώσεως.*

108. *Ἰωσὴφ δὲ ἦν ἄρχων τῆς Αἰγύπτου. Οὗτος ἐπώλει παντὶ τῷ λαῷ τῆς γῆς. Ἐλθόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ Ἰωσὴφ προσεκύνησαν αὐτῷ ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν.*

Διὰ τὸ μὴ εἶναι λαοὺς τῆς γῆς τοὺς υἱοὺς Ἰακὼβ, οὐκ ἐπώλει αὐτοῖς· ἀπεδίδου δὲ τὰ ἀργύρια δίς. Ἔπρεπε γὰρ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ προῖκα λαμβάνειν τὸν σῖτον.

Τοῦ αὐτοῦ. Χαριέντως περὶ τῶν αὐτῶν, ὅτε μὲν ἀγοράζουσι, φησὶν, *υἱοὶ Ἰσραήλ*· ὅτε δὲ προσκυνοῦσιν Ἰωσὴφ, οἱ *ἀδελφοὶ Ἰωσήφ*. Πλὴν Βενιαμὶν οὔτε τὸν Ἡσαῦ οὔτε τὸν Ἰωσὴφ προσκυνεῖ. Διὸ ἐν τῇ μερίδι αὐτοῦ γίνεται ὁ ναός.

109. *Ναὶ, ἐν ἁμαρτίαις γάρ ἐσμεν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὅτι ὑπερείδομεν τὴν θλίψιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅτε κατεδέετο.*

Κατὰ τὸ σιωπώμενον κατεδέετο· οὐ γὰρ ἀναγέγραπται πῶς κατεδέετο.

110. *Ἀποκριθεὶς Ῥουβὶμ, εἶπεν αὐτοῖς· Οὐκ ἐλάλησα ὑμῖν, λέγων, Μὴ ἁδικήσητε τὸ παιδάριον; καὶ οὐκ εἰστηκούσατέ μου. Καὶ ἰδοὺ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται.*

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται, ὅτι μὴ παρόντος τοῦ Ῥουβὶμ πέπραται τοῖς Ἰσμαηλίταις ὁ Ἰωσὴφ, καὶ μετὰ τὸ πραθῆναι αὐτὸν ἀνέστρεψεν ὁ Ῥουβὶμ ἐπὶ τὸν λάκκον, καὶ οὐχ ὁρᾷ τὸν Ἰωσὴφ ἐν τῷ λάκκῳ, καὶ διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· καὶ ἐπέστρεψεν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ εἶπε· *Τὸ παιδάριον οὐκ ἔστιν· ἐγὼ δὲ ποῦ πορεύσομαι ἔτι*;

107. *A chemat numele celui de-al doilea [fiu] Efraim, căci „m-a mărit Dumnezeu în pământul umilinței mele”.* Gn. 41,52

În sens tainic, Egiptul duhovnicesc este pământ al umilinței dreptului. Din această cauză se spune la Apostol *trupul umilinței noastre*, iar în Psalmi, *a fost umilită până la lut viața noastră*. Mai spune, la fel: *Ne-ai umilit pe noi în locul răutății.* Flp. 3,21 Ps. 43,26 Ps. 43,20

108. *Iosif era stăpânitor al Egiptului. El vindea [grâu] întregului popor al pământului. Și venind frații lui Iosif, i s-au închinat până la pământ.* Gn. 42,6

Fiindcă fiii lui Iacob nu erau dintre popoarele pământului, lor nu le vindea, ci le întorcea banii, de două ori: se cuvenea ca fiii lui Israel să ia hrana fără bani.

La același loc. În mod subtil spune despre ei, când cumpărau, *fiii lui Israel*, iar când se închinau lui Iosif, *frații lui Iosif*. În afara lui Beniamin, care nu se închină nici lui Esau, nici lui Iosif. Pentru aceasta Templul s-a făcut în partea lui. Gn. 42,5 Gn. 42,6 *Cf.* Gn. 42,4

109. *„Fără îndoială, suntem în păcate pentru fratele nostru, fiindcă n-am băgat de seamă strâmtorarea sufletului său când se lega*[84]*.”* Gn. 42,21

Se lega în tăcere. Căci nu s-a scris în ce fel se lega.

110. *Răspunzând, Ruben a spus lor: „Nu v-am spus vouă, zicând: «Nu faceți nedreptate copilului!»? Nu m-ați ascultat. Și, iată, sângele lui este cerut”.* Gn. 42.22

Mai înainte s-a spus că Ruben nu era de față când Iosif a fost vândut ismaeliților. Ruben s-a întors la puț după ce a fost vândut; nu l-a văzut pe Iosif în puț. Și-a rupt hainele, s-a întors către frații lui și a zis: *„Copilul nu [mai] este. Încotro mă voi duce eu de acum?”*. Se arată, așadar, că nu fusese înștiințat de *Cf.* Gn. 37,29-30

Καὶ οὐ φαίνεται μεμαθηκὼς παρὰ τῶν ἀδελφῶν περὶ τοῦ Ἰωσὴφ, ὅτι ἐπράθη. Μήποτε οὖν, οἰόμενος ἀνῃρῆσθαι αὐτὸν, νῦν φησι τὸ, *Ἰδοὺ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται.*

111. *Εἶπε δὲ Ἰούδας πρὸς Ἰσραὴλ τὸν πατέρα αὐτοῦ· Ἀπόστειλον τὸ παιδάριον μετ' ἐμοῦ, καὶ ἀναστάντες πορευσόμεθα ἵνα ζῶμεν.*

Μήποτε προφητεύει, ὅτι ἤμελλε μετὰ τῆς Ἰούδα φυλῆς εἶναι Βενιαμίν.

112. *Ἐγὼ δὲ ἐκδέχομαι αὐτόν· ἐκ χειρός μου ζήτησον αὐτὸν, ἐὰν μὴ ἀγάγω αὐτὸν πρὸς σὲ*, καὶ τὰ ἑξῆς.

Μηδὲν τῶν δυνατῶν γενέσθαι ὡς ἀνθρώπῳ τῷ Βενιαμὶν λογισάμενος Ἰούδας, προφητικῶς, οἶμαι, τῷ πατρὶ ἐπαγγέλλεται.

113. *Λάβετε ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἐν τοῖς ἀγγείοις ὑμῶν, καὶ κατάγετε τῷ ἀνθρώπῳ δῶρα τῆς ῥητίνης, καὶ τοῦ μέλιτος, θυμίαμά τε καὶ στακτὴν, καὶ τερέβινθον, καὶ κάρυα.*

Ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς φέρεται τῷ Ἰωσὴφ δῶρα, ἃ οὐκ ἔχει Αἴγυπτος· ἔστι δὲ ῥητίνη, μέλι, θυμίαμα, στακτὴ, τερέβινθος, κάρυα· καὶ ἀνωτέρω δὲ, καὶ αἱ κάμηλοι ἔγεμον θυμιαμάτων, ῥητίνης, στακτῆς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μέλιτος, καὶ τερεβίνθου, καὶ καρύων.

Τοῦ αὐτοῦ. Τρία εἴδη μετὰ Ἰωσὴφ κατάγουσι Μαδιηναῖοι εἰς Αἴγυπτον, οἷς ἄλλα τρία προσθέντες οἱ υἱοὶ Ἰακὼβ φέρουσι τῷ Ἰωσήφ. Πλὴν σπέρμα Ἀβραὰμ καὶ τὰ πρότερα φέρουσι, καὶ τὰ δεύτερα. Καὶ ἔδει τὰ μὲν ὑποδεέστερα ἀπὸ τῶν νόθων τοῦ Ἀβραὰμ φέρεσθαι παίδων, τὰ δὲ πλείονα, ἀπὸ τῶν γνησίων, ὡς τῆς Αἰγύπτου χρείαν τούτων ἐχούσης.

114. *Εἶπαν· Διὰ τὸ ἀργύριον τὸ ἀποστραφὲν ἐν τοῖς μαρσίποις τὴν ἀρχὴν ἡμεῖς εἰσαγόμεθα· τοῦ συκοφαντῆσαι ἡμᾶς, καὶ ἐπιθέσθαι ἡμῖν, τοῦ λαβεῖν ἡμᾶς εἰς παῖδας, καὶ τοὺς ὄνους ἡμῶν.*

către fraţii lui despre Iosif, că fusese vândut. Prin urmare, este posibil ca, socotind că el fusese ucis, să spună acum: *„Iată, sângele lui este cerut”*.

111. *A spus Iuda către Israel, tatăl lui: „Trimite copilul cu mine şi, ridicându-ne, vom pleca pentru ca să trăim!”* etc. Gn. 43,8

Este posibil să facă o profeţie: Beniamin se pregătea să fie cu tribul lui Iuda.

112. *„Eu îl iau pe acesta: din mâna mea să-l ceri pe el. Dacă nu ţi-l voi aduce înapoi”* etc. Gn. 43,9

Cred că Iuda îi făgăduieşte tatălui gândind, în mod profetic, că lui Beniamin nu i se va întâmpla nimic din cele ce se pot întâmpla unui om.

113. *„Luaţi din roadele pământului în vasele voastre şi duceţi omului daruri din răşină şi miere, tămâie şi smirnă, terebint şi nuci!”* Gn. 43,11

Sunt duse lui Iosif daruri din roadele pământului pe care Egiptul nu le are, adică răşină, miere, tămâie, smirnă, terebint şi nuci. Şi mai înainte cămilele fuseseră încărcate cu tămâie, răşină, smirnă, dar nu şi cu miere, terebint şi nuci.

La acelaşi loc. Trei soiuri aduc madianiţii cu Iosif în Egipt, cărora fiii lui Iacob le adaugă alte trei, pe care le aduc lui Iosif. Doar sămânţa lui Avraam le aduce şi pe cele dintâi, şi pe cele din urmă. Şi mai trebuia ca cele inferioare să fie aduse de către fiii nelegitimi ai lui Avraam, iar cele desăvârşite de către fiii legitimi: Egiptul avea nevoie de ele.

114. *Au spus: „Suntem duşi înăuntru pentru argintul înapoiat în sacii noştri la început, ca să ne acuze pe noi şi să ne pedepsească, să ne ia pe noi ca slugi şi pe măgarii noştri”.* Gn. 43,18

Ἀπίθανον τὸ, ἐν τοιαύτῃ νομίζοντας εἶναι περιστάσει, περὶ τῶν ὄνων φροντίζειν, εἰ μὴ ἀλληγορεῖται.

115. *Εἶπε δὲ αὐτοῖς· Ὅλεως ὑμῖν, μὴ φοβεῖσθε.*

Ἔοικεν ὁ ἐπὶ τοῦ οἴκου τοῦ Ἰωσὴφ ἄνθρωπος ταῦτα εἰρηκέναι, ὠφεληθεὶς εἰς θεοσέβειαν παρὰ τοῦ Ἰωσήφ. <Ἔοικεν ὠφεληθῆναι ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἰς θεοσέβειαν παρὰ τῷ Ἰωσήφ.>

116. *Ἐμεγαλύνθη δὲ ἡ μερὶς Βενιαμὶν παρὰ τὰς μερίδας πάντων πενταπλασίως πρὸς τὰς ἐκείνων.*

Ἐμεγαλύνθη ἢ διὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἢ ὡς τύπος τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Καὶ Ἰησοῦς δὲ τῆς φυλῆς ὢν Ἐφραΐμ διεμέρισε ταῖς ἄλλαις φυλαῖς τὴν γῆν.

117. *Ἀπέστειλε γάρ με ὁ Θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν, ὑπολείπεσθαι ὑμῖν κατάλειμμα.*

Ἐπείπερ ὁ Θεὸς ἀπέστειλε διὰ τὴν τῶν πολλῶν ζωὴν τὸν Ἰωσὴφ ἔμπροσθεν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον, δηλονότι ὁ Θεὸς ἀποστέλλων αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον, συγκατεχρήσατο τῷ ζήλῳ καὶ τῇ προαιρέσει τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἰς τὴν περὶ τοῦ Ἰωσὴφ ἐπὶ ζωῇ πολλῶν οἰκονομίαν. Οὐκοῦν ἔσθ' ὅτε συγχρώμενος ἑτέρων ἁμαρτίαις ὁ Θεὸς, οἰκεῖα βουλεύεται ἐπὶ ἄλλων σωτηρίᾳ.

118. *Νῦν οὖν οὐχ ὑμεῖς με ἀπεστάλκατε ὧδε, ἀλλ' ὁ Θεὸς, καὶ ἐποίησέ με ὡς πατέρα Φαραὼ, καὶ κύριον παντὸς τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἄρχοντα πάσης γῆς Αἰγύπτου.*

Ὁ ἄρχων τῶν σωματικῶν πραγμάτων, καὶ μηδαμῶς αὐτοῖς εἴκων, λέγοιτ' ἂν τὸ, Ἐποίησέ με ὁ Θεὸς πάσης τῆς γῆς Αἰγύπτου κύριον.

Este de necrezut că la măgari se gândeau cei ce se aflau într-o asemenea primejdie, dacă nu trebuie înțeles în alegorie[85].

115. *A spus însă lor: „[Domnul fie] milostiv cu voi, nu vă temeți!”.* Gn. 43,23

Se pare că omul ce ținea de casa lui Iosif a spus acestea fiind ajutat spre evlavia către Dumnezeu de către Iosif. [Pare-se că acest om a fost ajutat spre evlavia către Dumnezeu de către Iosif.][86]

116. *Iar partea lui Beniamin a fost mărită peste părțile tuturor de cinci ori față de cele ale lor.* Gn. 43,34

A fost mărită fie pentru Ierusalim, fie ca *typos* al apostolului Pavel. Iisus [Nave], cel din neamul lui Efraim, a împărțit celorlalte triburi pământul.

117. *„Căci m-a trimis Dumnezeu înaintea voastră ca să fie lăsată vouă o rămășiță.”* Gn. 45,7

Într-adevăr, de vreme ce Dumnezeu a trimis în Egipt pe Iosif înaintea fraților lui pentru [a salva] viața multora, este evident că, trimițându-l Dumnezeu pe el în Egipt, s-a folosit și de gelozia și de libera voință a fraților săi spre iconomia multora, prin Iosif, spre viață. Deci se poate ca, folosindu-se de păcatele unora, Dumnezeu să plănuiască mântuirea pentru alții.

118. *„Acum, așadar, nu voi m-ați trimis aici, ci Dumnezeu, și m-a făcut ca pe un părinte al faraonului și stăpân a toată casa lui și stăpânitor peste întregul pământ al Egiptului.”* Gn. 44,8

Cel ce stăpânește peste cele trupești, dar nu le este, în nici un fel, chip[87] ar putea spune: „M-a făcut pe mine Dumnezeu stăpân al întregului pământ al Egiptului”.

119. *Καὶ μὴ φείσησθε τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν σκευῶν ὑμῶν. Τὰ γὰρ πάντα ἀγαθὰ Αἰγύπτου ὑμῶν ἔσται.*

Εἴ τι ὑπάρχει ἐν τῇ τροπικῶς καλουμένῃ Αἰγύπτῳ, οὐκ Αἰγυπτίων ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ Ἰσραήλ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ συσκευάζουσιν Ἑβραῖοι τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ λαμβάνουσι σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, καὶ εἴ τι ἀγαθὸν ἐν Αἰγύπτῳ ἦν.

120. *Καὶ ἐγὼ ἀναβιβάσω σε εἰς τέλος.*

Πρέπουσα ἐπαγγελία τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ἀναβιβάζειν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τέλος φέρειν τὸν ἀναβιβαζόμενον.

Τοῦ αὐτοῦ. Πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Πεντατεύχου ζητοῦντας τὴν μετὰ ταῦτα ζωὴν φήσομεν· Ἐπείπερ ἀψευδής ἐστιν ὁ εἰπὼν, *Ἀναβιβάσω σε*, ἀνεβίβασεν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ὕστερον, καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον ἀνεβίβασεν αὐτὸν, ὅτε μετὰ τοῦτο Ἰωσὴφ ἐπέβαλε τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ σώματος Ἰακώβ. Ἀνεβίβασεν δὲ ὁ Θεὸς, ἀνάγων μετὰ τὸ τέλος τοῦ βίου ἐπὶ τὸ παρ' ἑαυτῷ τέλος τὸν Ἰσραήλ.

121. *Ἀνέστη δὲ Ἰακὼβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὅρκου, καὶ ἀνέλαβον υἱοὶ Ἰσραὴλ Ἰακὼβ τὸν πατέρα αὐτῶν.*

Ὁ μὲν ἐλθὼν ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὅρκου Ἰσραήλ ἐστι, φέρων μετὰ πάντων τῶν αὐτοῦ, οἶμαι, Ἰακώβ· ὁ δὲ ἀνιστάμενος ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὅρκου, Ἰακὼβ ἐστιν· ἐδεῖτο γὰρ ἀναστάσεως οὐχ ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὁ Ἰακώβ. Εἶτα μετὰ τοῦτο, δεόμενον ἀναλήψεως Ἰακὼβ πατέρα ἀνειλήφασιν υἱοὶ οὐχὶ Ἰακὼβ, ἀλλ' Ἰσραήλ.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἀπέστειλε Φαραὼ ἁμάξας ἆραι οὐ τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τὸν Ἰακώβ. Εἰσῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, οὐ κατέβη Ἰακώβ. Τῷ γὰρ Ἰσραὴλ εἴρηται, *Μὴ φοβοῦ καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον.*

122. *Εἰσῆλθεν εἰς Αἴγυπτον Ἰακὼβ, καὶ πᾶν τὸ σπέρμα αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ.*

119. *„Și să nu aveți grijă de vasele voastre, căci toate bunurile Egiptului vor fi ale voastre.”* Gn. 45,20

Dacă există ceva [bun] în cel ce este numit figurat „Egipt”, acela nu este al egiptenilor, ci al lui Israel. Din această cauză și la plecare evreii dispun, în interesul lor, de egipteni și iau vase din aur și din argint și orice ar fi bun în Egipt. *Cf.* Ex. 12,35

120. *„Și Eu te voi înălța [înapoi] spre sfârșit.”* Gn. 46,4

Demnă de Dumnezeu este făgăduința: nu numai că îl va înălța [înapoi], dar îl va și purta spre țel[88] pe cel înălțat.

La același loc. Pentru cei ce caută în Pentateuh [o mărturie despre] viața ce va urma acesteia, vom spune: dacă într-adevăr nemincinos este Cel ce a spus *„te voi înălța [înapoi]”*, atunci l-a înălțat [înapoi] mai târziu în această viață, și l-a înălțat [înapoi] pe el după ieșire, când Iosif a închis, mai târziu, ochii trupului lui Iacob cu mâinile lui. Căci Dumnezeu l-a înălțat [înapoi], ridicându-l pe Israel, după sfârșitul vieții, spre ceea ce este țel în sine[89].

121. *S-a sculat Iacob de la puțul jurământului și l-au ridicat fiii lui Israel pe Iacob, tatăl lor.* Gn. 46,5

Cel ce vine la puțul jurământului este Israel; cel ce duce pe toate ale lui este, cred, Iacob. Cel ce se Gn. 46,1 scoală de la puțul jurământului este Iacob. Căci nu Israel avea trebuință de înălțare, ci Iacob. După acestea, pe cel ce avea nevoie de ridicare, pe Iacob, pe părinte, îl ridică nu fiii lui Iacob, ci ai lui Israel.

La același loc. Faraonul a trimis căruțe să-l ridice nu pe Israel, ci pe Iacob. Iacob a intrat, nu a coborât în Egipt. Căci lui Israel i s-a spus: *„Nu te teme să cobori în Egipt!”*[90]. Gn. 46,3

122. *A intrat în Egipt Iacob și toată sămânța lui cu el.* Gn. 46,6

Σπέρμα μὲν νῦν *τοῦ Ἰακὼβ* λέλεκται· ἀνωτέρω δὲ *υἱοὶ Ἰσραήλ*. Πλὴν εἴπερ *Ἰακὼβ, καὶ πᾶν τὸ σπέρμα αὐτοῦ* εἰσῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, οὐκ εἰσῆλθεν δὲ Ἦρ, καὶ Αὐνὰν, οὐκ ἦσαν σπέρμα τοῦ Ἰακώβ.

123. *Θυγατέρες καὶ θυγατέρες τῶν θυγατέρων αὐτοῦ.*

Δηλονότι τὰς θυγατέρας ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ τοὺς γαμβροὺς συνεπάγετο. Οὐ γὰρ ἠνείχετο ἔξω τῆς οἰκίας αὐτοῦ ἀποστέλλειν τὰς θυγατέρας, μήπως τραπεῖεν εἰς εἰδωλολατρείαν.

Τοῦ αὐτοῦ. Εἰ μὴ ἔχει θυγατέρας ὁ Ἰακὼβ, πῶς αἱ θυγατέρες αὐτοῦ καταβαίνουσιν εἰς Αἴγυπτον; Μὴ τοίνυν ἀλληγορεῖται. Ἑξῆς δὲ λέγει ἐκ Λείας εἶναι, καὶ θυγατέρας λγ΄ Δίνας ὀνομασθείσης.

124. *Ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, τῶν εἰσελθόντων εἰς Αἴγυπτον.*

Υἱῶν, οὐκ Ἰακὼβ, ἀλλ' *Ἰσραὴλ, εἰσελθόντων*, οὐ καταβάντων εἰς Αἴγυπτον, τὰ ὀνόματα ταῦτά ἐστιν.

125. *Πρωτότοκος Ἰακὼβ, Ῥουβὴμ*, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἀνωτέρω εἰπὼν *τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν* εἶναι *τοῦ Ἰσραὴλ*, νῦν *τοῦ Ἰακὼβ* εἶναι *πρωτότοκόν* φησι τὸν Ῥουβήμ.

Τοῦ αὐτοῦ. Σημειωτέον, ὅτι σὺν τοῖς γενομένοις ἐν γῇ Χαναὰν υἱοῖς Ἰακὼβ ἀριθμεῖ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ὄντας υἱοὺς Ἰωσήφ. Συμβάλλεται γὰρ τοῦτο εἰς τὸ ἑξῆς ῥητὸν περὶ τὰ τέλη, ἔνθα φησίν· *Ἐμοί εἰσιν Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ, ὡς Ῥουβὴμ καὶ Συμεών.*

126. *Καὶ εἶπεν Ἰσραὴλ πρὸς Ἰωσήφ· Ἀποθανοῦμαι ἀπὸ τοῦ νῦν, ἐπεὶ ἑώρακα τὸ πρόσωπόν σου. Ἔτι γὰρ σὺ ζῇς.*

Θαυμαστόν ἐστι τὸν γενόμενον ἐν Αἰγύπτῳ μὴ βλαβῆναι ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ μεῖναι ἐν τῇ κατὰ Θεὸν ζωῇ. Διόπερ θαυμάζων ὁ Ἰακὼβ, εἶπε τῷ Ἰωσὴφ τὸ, *Ἔτι γὰρ σὺ ζῇς.*

Acum s-a spus *sămânța lui Iacob*, iar mai sus *fiii lui Israel*. Dacă nu au intrat decât *Iacob și toată sămânța lui*, nu au intrat Er și Aunan, care nu erau sămânța lui Iacob. *Cf.* Gn. 46,12; 38,3-10, Nm. 26,19

123. *Fiicele și fiicele fiicelor*[91] *lui.* Gn. 46,7

Este evident că, dacă avea fiicele cu el, i-a adus și pe gineri. Căci nu putea fi de acord să-și trimită fiicele în afara casei sale, ca nu cumva să le ducă spre idolatrie.

La același loc. Dacă Iacob nu avea fiice, atunci cum au coborât fiicele lui în Egipt? Doar dacă se spune în alegorie. Mai departe se spune că ele sunt din Leia, Dina fiind arătată ca având treizeci și trei de fiice. *Cf.* Gn. 46,15

124. *Acestea sunt numele fiilor lui Israel, ale celor ce au intrat în Egipt.* Gn. 46,8

Acestea sunt numele *fiilor lui Israel*, nu ai lui Iacob, care *intră*, nu coboară în Egipt.

125. *Întâiul-născut al lui Iacob, Ruben* etc. Gn. 46, 8 sqq.

După ce mai înainte a spus *numele fiilor lui Israel*, acum spune că *întâiul-născut al lui Iacob* este Ruben.

La același loc. Trebuie semnalat că, împreună cu fiii lui Iacob născuți în Canaan sunt numărați și fiii lui Iosif, care erau în Egipt. Căci aceasta se potrivește cu cele spuse ulterior despre cele ce vor urma: *„Ai mei sunt Efraim și Manase, ca și Ruben și Simeon”*. *Cf.* Gn. 46,20 Gn. 48,5

126. *Și a spus Israel către Iosif: „De acum pot să mor, căci am văzut fața ta. Căci tu ești încă viu”.* Gn. 46,30

Este lucru de mirare că, fiind în Egipt, nu a fost vătămat de către egipteni, că a rămas în viața cea după Dumnezeu. De aceea, minunându-se, Iacob a spus lui Iosif: *„Căci tu ești încă viu”*[92].

127. *Ἄνδρες κτηνοτρόφοι ἐσμέν.*

Βδέλυγμα Αἰγυπτίοις πᾶς ποιμὴν προβάτων, ἀλλ' οὐχ Ἑβραίοις. Εἰ μὲν οὖν ὡς ποιμὴν ἐφέστηκεν ἡμῖν, βδέλυγμά ἐστιν Αἰγυπτίοις· εἰ δὲ ὡς μισθωτὸς, τάχα καὶ φίλος Αἰγυπτίοις.

128. *Ποιμένες προβάτων οἱ παῖδές σου ἐκ παιδὸς ἕως τοῦ νῦν ... Εἶπαν δὲ Φαραώ· Παροικεῖν ἐν τῇ γῇ ἥκαμεν.*

Παῤῥησιάζονται τὸ ποιμένες εἶναι πρὸς τὸν Φαραώ. Εἶτα, ἵνα μὴ ταραχθῇ Φαραὼ, φασίν· *Παροικεῖν ἐν τῇ γῇ ἥκαμεν.*

129. *Εἶπε δὲ Φαραὼ τῷ Ἰωσὴφ, λέγων· Κατοικείτωσαν ἐν γῇ Γεσέμ.*

Ἐπειδὴ ἐν τοῖς Τετραπλοῖς, ἐξ ὧν καὶ τὸ ἀντίγραφον μετελήφθη πρὸς τὸν εἱρμὸν τὸν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ καὶ ταῖς ἄλλαις ἐκδόσεσι, δείκνυται καὶ ἡ τῶν Ἑβδομήκοντα ἔν τισι τόποις μετατεθεῖσα, ὡς τὰ πρῶτα ὕστερα, καὶ τὰ ὕστερα πρῶτα γενέσθαι· ὅπερ καὶ ἐνταῦθα εὑρέθη παθοῦσα· τούτου χάριν παρεθήκαμεν ἀκολουθίαν. Ἔστι δὲ αὕτη· τῷ, *Κατοικήσομεν οἱ παῖδές σου ἐν γῇ Γεσὲμ*, συνάπτεται τὸ, *Εἶπε δὲ Φαραὼ τῷ Ἰωσήφ· Κατοικείτωσαν ἐν γῇ Γεσέμ. Εἰ δὲ ἐπίστῃ, ὅτι εἰσὶν ἐν αὐτοῖς·* καὶ τὰ ἑξῆς.

130. *Εἰ δὲ ἐπίστῃ ὅτι εἰσὶν ἐν αὐτοῖς δυνατοὶ, κατάστησον αὐτοὺς ἄρχοντας τῶν ἐμῶν κτηνῶν.*

Τοὺς τοῦ Ἰσραὴλ δυνατοὺς Φαραὼ βούλεται ἄρχοντας καταστῆσαι Αἰγυπτίων κτηνῶν. Εἴ τις δέ ἐστι τοῦ Ἰσραὴλ δυνατὸς, φευγέτω τὸ ἐπὶ τούτοις βούλημα.

131. *Καὶ εὐλογήσας Ἰακὼβ τὸν Φαραὼ, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ.*

127. *Bărbați crescători de turme suntem.* Gn. 46,34

Spurcăciune pentru egipteni este orice păstor de oi. Nu se întâmplă aceasta și la evrei. Așadar, dacă nouă ne este păstor, pentru egipteni este spurcăciune. Dacă este însă năimit, este degrabă primit de către egipteni.

128. *„Păstori ai oilor au fost slugile tale din copilărie până acum.” … Au spus faraonului: „Am venit să pribegim în [acest] pământ”.* Gn. 47,3-4

Spun cu îndrăzneală că sunt păstori, în fața faraonului. Apoi, ca faraonul să nu se mânie, adaugă: *„Am venit să pribegim în [acest] pământ”.*

129. *A spus faraonul lui Iosif, zicând: „Să se stabilească în pământul Gesem!”.* Gn. 47,5

După cum se arată în Tetrapla, din care a fost transcris, după rânduiala [din textul] ebraic și a celorlalte traduceri, și acest exemplar, este evident că și Septuaginta fost modificată în unele locuri, astfel încât [unele enunțuri au fost deplasate din locul lor:] cele ce erau anterioare sunt puse mai apoi, iar cele ce erau mai apoi sunt puse mai înainte. S-a descoperit că s-a întâmplat și aici acest lucru[93]. Din această cauză am pus [la locul potrivit] urmarea, căci la *„Ne vom stabili [noi], slugile tale, în pământul Gesem”* s-a adăugat: *A spus faraonul lui Iosif: „Să se stabilească în pământul Gesem! Dacă știi că sunt între ei”* etc.

130. *„Dacă știi că sunt între ei [bărbați] vrednici, pune-i pe ei stăpâni peste turmele mele.”* Gn. 47,5

Faraonul vrea ca pe cei vrednici ai lui Israel să-i pună stăpâni ai turmelor egiptenilor. Dacă este însă cineva [de-]al lui Israel vrednic, să fugă de această vrere.

131. *Și, binecuvântând pe faraon, a ieșit Iacob de la el.* Gn. 47,10

Οὐκ ἂν, δίκαιον εὐλογήσας, ἀπ' αὐτοῦ *ἐξῆλθε*. Ζητητέον δὲ εἴποτε ἅγιόν τις εὐλογήσας ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ἐνθάδε μὲν εὐλογῶν *ἐξέρχεται*· ἀνωτέρω δὲ ὁ Ἰακὼβ εὐλογίας τυχὼν εἰσέρχεται.

132. *Καὶ εἰσήνεγκεν Ἰωσὴφ πᾶν τὸ ἀργύριον εἰς τὸν οἶκον Φαραώ.*

Καὶ ποῦ ἔδει *πᾶν τὸ* Αἰγύπτου *ἀργύριον* καὶ Χαναὰν γενέσθαι, *ἢ ἐν τῷ οἴκῳ Φαραώ*;

133. *Ἤγαγον δὲ τὰ κτήνη αὐτῶν πρὸς Ἰωσὴφ, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς Ἰωσὴφ ἄρτους ἀντὶ τῶν ἵππων, καὶ ἀντὶ τῶν προβάτων, καὶ ἀντὶ τῶν βοῶν, καὶ ἀντὶ τῶν ὄνων.*

Οὐκ ὠμῶς τοῦτο ποιεῖ Ἰωσὴφ, ἀλλ' ἵνα μὴ κάμωσι τὰ κτήνη τρέφοντες, καὶ ἵνα μετὰ ταῦτα χάριν αὐτὰ δέξωνται παρὰ τοῦ Φαραώ.

134. *Καὶ οὐχ ὑπολείπεται ἡμῖν ἐναντίον τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἢ τὸ ἴδιον σῶμα καὶ ἡ γῆ ἡμῶν.*

Ἐπεὶ περὶ τῶν ἁμαρτωλῶν λέγεται τὸ, *Διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας*· διὰ τοῦτο καὶ νῦν Αἰγύπτιοι, ὡς σάρκες, ὑπολελεῖφθαί φασιν αὐτοῖς οὐχὶ ψυχὴν, ἀλλὰ *τὸ ἴδιον σῶμα καὶ τὴν γῆν αὐτῶν*. Τοῦτο δὲ νομιστέον ὑπὸ πάντων τῶν ἀλλοτρίων τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι.

135. *Ἵνα οὖν μὴ ἀποθάνωμεν ἐναντίον σου, καὶ ἡ γῆ ἐρημωθῇ, κτῆσαι ἡμᾶς καὶ τὴν γῆν ἡμῶν.*

Ἐναντίον τοῦ Φαραὼ θέλουσιν οἱ Αἰγύπτιοι ζῆν, οὐκ ἐναντίον Θεοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ. Κτῆμα βούλονται οἱ Αἰγύπτιοι γενέσθαι τοῦ Φαραὼ, ὡς οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ.

136. *Ἐπεκράτησε γὰρ αὐτῶν ὁ λιμός.*

Δηλονότι τῶν Αἰγυπτίων· οὐ γὰρ ἂν εἴρηται περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι *ἐπεκράτησεν αὐτῶν ὁ λιμός*.

Nu ar fi *ieșit* de la el dacă ar fi binecuvântat pe un drept. Trebuie cercetat dacă cineva, binecuvântând pe un sfânt, a plecat de la el. Aici, binecuvântând, *iese*; mai înainte, luând binecuvântare, intră.

132. *Și a adunat Iosif tot argintul în casa faraonului.* Gn. 47,14

În ce loc trebuia să fie *tot argintul* Egiptului și al Canaanului, dacă nu în *casa faraonului*?

133. *Și au adus turmele lor la Iosif și le-a dat lor Iosif pâini în schimbul cailor, al oilor, al boilor și al măgarilor.* Gn. 47,17

Iosif nu face aceasta cu răutate, ci ca să nu lipsească turmele ce pasc și ca să le primească, după aceasta, în dar de la faraon.

134. *„Și nu ne-a mai rămas în fața domnului nostru decât propriul trup și pământul nostru.”* Gn. 47,18

Despre păcătoși se spune: *fiindcă ei sunt carne.* Gn. 6,3 Din această cauză și acum egiptenii, carne [fiind], spun că le-a rămas nu sufletul, ci *propriul trup și pământul lor*. Trebuie considerat că acest [enunț] este rostit de către toți cei străini de Dumnezeu.

135. *„Așadar, ca să nu murim în fața ta și pământul să se pustiască, cumpără-ne pe noi și pământul nostru.”* Gn. 47,19

În fața faraonului vor egiptenii să trăiască, nu în fața lui Dumnezeu.

La același loc. Egiptenii doresc să fie turma faraonului, după cum sfinții [doresc să fie turma] lui Dumnezeu.

136. *Căci foamea a pus stăpânire pe ei.* Gn. 47,20

Este evident că pe egipteni [a pus stăpânire], căci nu despre Israel s-a spus: *foamea a pus stăpânire pe ei.*

137. *Καὶ ἐνισχύσας Ἰακωβ ἐκάθισεν ἐπὶ τὴν κοίτην.*
Ἐνισχύσας ἐκάθισεν, ἵνα τοὺς ἐνθέους εἴπῃ λόγους. Οἶμαι γὰρ τὸν μὲν Ἰακωβ ἠνωχλῆσθαι, τὸν δὲ Ἰσραὴλ *ἐνισχυκέναι*, ὃς καὶ εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς Ἰωσὴφ, καὶ τὰ ἑξῆς, ἐν οἷς οὐκ ὀνομάζεται ἐπὶ τῶν παιδίων *Ἰακώβ*.

138. *Καὶ εἶπέ μοι· Ἰδοὺ ἐγὼ αὐξανῶ σε, καὶ πληθυνῶ σε.*
Ἤτοι οὐκ αὔξει ὁ ἀσεβὴς, ἢ οὐκ ἀπὸ Θεοῦ αὔξει. Τὸ δ' ὅμοιον ἐρεῖς καὶ διὰ τὸ, *Πληθυνῶ*. Θεὸς γὰρ εὐλογῶν ταῦτά φησιν.

139. *Ἐμοί εἰσιν Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆς· ὡς Ῥουβὴμ καὶ Συμεὼν ἔσονταί μοι.*
Ὡς Ῥουβὴμ, καὶ Ἐφραΐμ· ἀμφότεροι γὰρ πρωτότοκοι· *ὡς Μανασσῆς*, καὶ Συμεών· ἑκάτερος γὰρ τῇ μητρὶ αὐτῶν δεύτερος.

140. *Τὰ δὲ ἔκγονα, ἃ ἐὰν γεννήσῃς μετὰ ταῦτα, ἔσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν· κληθήσονται ἐν τοῖς ἐκείνων κλήροις.*
Οἱ ἐσόμενοι, φησὶν, ἕτεροι παῖδές σου ταῖς ἐπωνύμοις φυλαῖς τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ταχθήσονται ἐν τῇ κληροδοσίᾳ.

141. *Ἰδὼν δὲ Ἰσραὴλ τοὺς υἱοὺς Ἰωσὴφ, εἶπε· Τίνες σοι οὗτοι*; καὶ τὰ ἑξῆς.
Δόξει ἐναντίον τῷ, *Ἰδὼν δὲ Ἰσραὴλ τοὺς υἱοὺς Ἰωσὴφ*, τὸ, *Οἱ ὀφθαλμοὶ Ἰακωβ ἐβαρυώπησαν ἀπὸ τοῦ γήρους*· εἰ μή πού ἐστι ταὐτὸν τῷ, τοὺς ὀφθαλμοὺς μὴ δύνασθαι βλέπειν, τὸ ἰδεῖν τὸν Ἰσραὴλ τὸ σπέρμα τοῦ Ἰωσὴφ, τοῦ Θεοῦ δείξαντος αὐτῷ τὰ γενησόμενα.

142. *Ἐκτείνας δὲ Ἰσραὴλ τὴν χεῖρα τὴν δεξιὰν, ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἐφραΐμ.*

137. *Și, întărindu-se, Iacob s-a așezat pe pat.* Gn. 48,2

Întărindu-se, s-a așezat, ca să spună dumnezeiești cuvinte. Cred că Iacob se îmbolnăvise, iar Israel *se întărise*, cel care a și binecuvântat pe fiii lui Iosif și [a făcut și] următoarele, în care nu este numit de către fiii săi *Iacob*.

138. *„Și mi-a spus: «Iată, Eu te voi mări și te voi înmulți»”.* Gn. 48,4

Într-adevăr, cel lipsit de evlavie nu crește, sau nu crește de la Dumnezeu. Același lucru îl vei spune și pentru *voi înmulți*. Căci Dumnezeu, Cel care binecuvintează, spune acestea.

139. *„Ai mei sunt Efraim și Manase; ca Ruben și Simeon îmi vor fi mie.”* Gn. 48,5

Ca Ruben este și Efraim, fiindcă amândoi sunt întâi-născuți. *Ca Manase* este și Simeon, căci fiecare este al doilea pentru mama lui.

140. *„Iar descendenții pe care îi vei naște după aceasta vor fi după numele fraților lor: [așa] vor fi chemați în părțile*[94] *lor de moștenire.”* Gn. 48,6

Spune [cu alte cuvinte]: „Alții, viitorii urmași ai tăi, vor fi puși în moștenire în triburile cu aceleași nume ale fraților lor”.

141. *Văzând Israel pe fiii lui Iosif, a spus: „Ce-ți sunt aceștia?”* etc. Gn. 48,8

Pare că expresia *văzând Israel pe fiii lui Iosif* se contrazice cu enunțul *ochii lui Iacob slăbiseră din cauza bătrâneții*. Vezi dacă nu cumva aceasta Gn. 48,10 înseamnă: „Nu putea să privească cu ochii, pentru a vedea Israel sămânța lui Iosif, Dumnezeu arătându-i cele viitoare”.

142. *Întinzând însă Israel mâna dreaptă, a pus-o pe capul lui Efraim.* Gn. 48,19

Ὅτι παρηκολούθουν οἱ προφῆται νοοῦντες περὶ ὧν προεφήτευον. Ἀμέλει μετὰ ταῦτα τῶν δέκα φυλῶν ἐξῆρχεν ἡ τοῦ Ἐφραΐμ φυλή. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ὁ μακάριος Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, ἀληθινὸς τύπος ὢν τοῦ Χριστοῦ, κατήγετο ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς. Διὸ καὶ τοῦ Ἰωσὴφ ἡ εὐλογία ἐπ' αὐτὸν ἀναφέρεται.

143. *Ποιήσαι σε ὁ Θεὸς ὡς Ἐφραΐμ, καὶ ὡς Μανασσῆ· καὶ ἔθηκε τὸν Ἐφραΐμ ἔμπροσθεν τοῦ Μανασσῆ.*

Εὐκαίρως χρήσῃ τῷ ῥητῷ περὶ τοῦ ἐν προσευχῇ *ἔμπροσθεν* ἑστάναι τὸν τιμιώτερον.

144. *Κάμψας κατεκλίθης ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος.*

Τὸν κατ' οἰκονομίαν θάνατον σημαίνει τὸ, *κατεκλίθης*. *Λέων* ἐστὶν ὁ Χριστὸς τοῖς τελείως ἀποθηριωθεῖσι· τοῖς δὲ ἔτι εἰσαγωγικοῖς *σκύμνος*.

[Face astfel] pentru că profeții însoțeau [profețiile cu gesturi], când gândeau despre cele ce preziceau. Fără îndoială, după acestea, tribul lui Efraim conduce cele zece triburi. Căci din acesta, este fericitul Iisus al lui Nave, adevărat *typos* al lui Hristos, după cum s-a arătat în Numere. Pentru aceasta și binecuvântarea lui Iosif[95] se face asupra lui.

Cf. Nm. 13,9.17

143. *„Să te facă Dumnezeu ca pe Efraim și ca pe Manase!” Și a pus pe Efraim în fața lui Manase.* Gn. 48,20

În mod potrivit este folosit cuvântul: cel mai de cinste a stat *în față* la rugăciune.

144. *„Îndoindu-ți genunchii, te-ai culcat ca un leu și ca un pui de leu.”* Gn. 49,9

Te-ai culcat semnifică moartea, prin iconomie. *Leu* este Hristos celor ce se transformă pe deplin în fiare; pentru cei ce se apropie însă *pui de leu* este.

Note la *Omilii*

1. Omiliile origeniene la Geneză urmează ediția W.A. Baehrens (*GCS* 29, *Origenes Werke* 6, 1920), observându-se și ediția L. Doutreleau (*SC* 7 bis, *Homélies sur la Genèse*, 1985). Opțiunile ediției noastre, în cazul disensiunilor majore între edițiile amintite, sunt menționate în notele explicative. Aceeași ediție Doutreleau a fost uneori urmată și în privința notelor explicative.
2. Lat. *principium* redă grecescul ἀρχή. Principale semnificații: „început", „principiu". Analiza origeniană secventă are ca temei polisemia termenului grec: cerul și pământul au fost făcute „întru principiul" care este Cuvântul lui Dumnezeu.
3. Prima parte a omiliei origeniene a fost identificată în catenele la Geneză de către F. Petit. În catene, fragmentul este atribuit episcopului Serapion de Thmuis.
4. V. Filon, *De opificio mundi* 7,26-28 (respinge înțelesul temporal al sintagmei *in principio* din Gn. 1,1).
5. Subiectul este aici subînțeles, ca în multe alte locuri din opera origeniană: el poate fi „Scriptura" sau (mai degrabă și) „autorul Scripturii".
6. Discuție origeniană mai amplă privitoare la *in principio* în Origen, *Commentarium in Iohannem*, I, 90-124; v. și Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim*, 1B-2A.
7. *Inuisibilis et incomposita*: cel de-al doilea termen, cu prefix privativ, poate fi tradus ca „neorânduit", „fără ordine".
8. Lat. *tenebrae* redă grecescul σκοτός. Am optat pentru varianta clasică de traducere a acestui termen.
9. *Inter medium lucis et inter medium tenebrarum*: traducere literală „între mijlocul luminii și între mijlocul întunericului". Pentru cititorul latin al Vetus Latina, dar și pentru grecul ce răsfoia Septuaginta (căreia îi datorăm această secvență aberantă), sintagma era un barbarism (doar puțini puteau identifica semitismul). Există trei opțiuni. Prima este cea a traducerii literale, teribil descurajantă. A doua este a unei traduceri care să redea probabila semantică a pasajului-sursă: „la mijloc, între lumină și întuneric". Argument pentru această echivalare este exegeza lui Filon din

Alexandria : stipulând că dreptatea divinității este evidentă încă de la începutul creației, autorul mozaic susține că Dumnezeu statuează egalitatea, ἰσότης, care este sursa dreptății, încă de la începutul creației, și aceasta prin despărțirea, egală, între zi și noapte, între lumină și întuneric (*Quis rerum diuinarum heres sit* 163-164). Cea de-a treia opțiune este neglijarea construcției, atât de stranii, și totuși omniprezentă în LXX. Am ales cea din urmă variantă, exegeza origeniană neinsistând, se pare, asupra partiției egale lumină-întuneric.

10. V. Filon, *De opificio mundi*, pentru o observație asemănătoare.
11. V. Filon, *De opificio mundi* 7,26, *Genesis Rabbah* 3,7, *Kobeleth Rabbah* 3,11 (timpul este anterior lumii) ; v. și Cicero, *De natura deorum* 1,21 (epicureicii cred că timpul a fost anterior lumii).
12. Septuaginta : στερεός. În latină : *firmamentum* ; termenul latin pleacă de la etimonul identic semantic (explicațiile următoare insistă pe derivarea στερεός - στερέωμα, *firmus - firmamentum*).
13. Vetus Latina a tradus θρόνος prin *sedes* ; dubletul lui Rufin urmează mai întâi această versiune și apoi echivalarea corectă.
14. Am tradus dubletul *corpus/corporale* prin „corp”/„corporal”, pentru a reda sugestia originalului. În continuare, *corpus* va fi tradus prin „trup”, așa cum impune stilul curent ecleziastic.
15. V. Epifanie, *Epistula ad Iohannem* 5 : *dicente Origene de aquis, quae super firmamentum sunt, non esse aquas sed fortitudines quasdam angelicae potestatis* (rezumat din pierdutul *Commentarium in Genesim*) ; v. și Ieronim, *Epistula* 51.
16. Lat. *draco* preia grecescul δράκων. Acesta din urmă semnifică habitual un soi de șarpe : de aici opțiunea pentru traducerea de față.
17. V. Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 28, pentru o observație similară.
18. Fragmentul dintre paranteze este conjectura lui Klostermann, neintegrată în textul lui Baehrens, prezentă însă în textul lui Doutreleau.
19. Traducerea lat. *materia* urmează semnificația indicată de Cicero, *De natura deorum* 3, 39 : *materia rerum, ex qua et in qua sunt omnia.*
20. V. Origen, *Homilia in Numeros* 26,5, pentru o dezvoltare a temei.
21. Vetus Latina : *terram fluentem* ; Septuaginta : γῆν ῥέουσαν. Este necesară traducerea literală pentru a urma exegeza origeniană.
22. Lat. *lignum* redă grecescul ξύλον. Termenul este polisemantic : „lemn”, „arbore”. Am ales redarea prin „lemn” pentru că acest termen acoperă polisemantic termenul vechi. De altfel, textul latin ne prezintă și forma *arbor* (*Homilia in Genesim* 4,3), care trebuie tradusă „arbore” : încă un argument pentru opțiunea de față.

23. Pentru discuția a ceea ce pare solecism în enunțul biblic anterior, v. Origen, *Adnotatio in Genesim* 1.
24. V. Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 30, pentru un comentariu similar.
25. *zizania, id est … lolium*: explicație rufiniană.
26. Pentru înțelegerea pasajului, v. Origen, *Commentarium in Genesim* 4, chestiunile 3 și 4.
27. *differt in gloria*: Rufin traduce aici **δόξα** la fel ca Tertulian (versiunile vechi latine ale Noului Testament au aici *claritate*).
28. V. Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 38-39, pentru o interpretare asemănătoare.
29. Am tradus *uolatilia uolantia* respectând identitatea de radical evidentă în textul latin.
30. V. pentru exemplificare Origen, *Homilia in Genesim* 2, *ad finem*.
31. Trimitere la episodul biblic ce relatează biografia egipteană a lui Iosif. Dar și aluzie la Egiptul spiritual (v. *Homilia in Genesim* 16,1).
32. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 4, pentru o discuție parțială a chestiunii.
33. O exegeză similară, în care se face apropierea dintre balenele mari și balaur, întâlnim la Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 45.
34. *Scil.* „rele".
35. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 4, pentru o altă distribuire a șerpilor în soiurile discutate aici.
36. Comparația macrocosmos-microcosmos era comună în Antichitate. Prezentă la Filon, ea poate fi regăsită încă la Aristotel, *Physica*, 8,2, 252b, 26-27. Pentru a înțelege mai bine exegeza cuprinsă în această omilie, v. Origen, *Homilia in Leuiticum* 7,4-5.
37. Lat. *imago* echivalează termenul grecesc **εἰκών**, tradus prin „chip" sub presiunea lexicului teologic consacrat. Aceasta deși semnificația originară a termenului „chip", cea de „imagine", este insesizabilă pentru cititorul de astăzi. Astfel, ideea de asemănare, de similitudine între un lucru și „imaginea" lui, pe care termenul **εἰκών** o subînțelege în mod necesar, este aproape imperceptibilă pentru cititorul român (o discuție despre semnificația primă a termenului grec poate fi aflată la Grigorie de Nyssa, *De opificio hominis* 180; v. și origeniana *Adnotatio in Genesim* 118, pentru sugestia termenului grec). Dezirabilă ar fi reformarea lexicului, care să indice corect semnificația termenului grecesc. Aceasta cu atât mai mult cu cât termenul „chip" nu sugerează deloc „icoana", o altă echivalare a grecescului **εἰκών**.
38. Origen, în *Adnotatio in Genesim* 4, prezintă o interesantă observație privitoare la imperiul omului.
39. Idee exprimată și în stoicism (Epictet, *Disertationes* 1,9,4; 1,10,10, Cicero, *De natura deorum* 2,62, 2,37); Origen respinge lema

academică ce afirma că universul a fost făcut la fel de mult pentru om cât pentru viețuitoare (v. Origen, *Contra Celsum* 4,74).

40. Analiza origeniană pălește în traducere latină : opoziția observată aici de Origen este între verbul **ποιέω**, „fac", și celelalte verbe ale instituirii divine. Traducând însă, în Vetus Latina, pe **γίγνομαι**, verb ce indică, în principal, actul luării de ființă, cu *fio*, ce oferă forme pasive pentru verbul *facio*, „fac", exegeza origeniană este oarecum atenuată în traducerea rufiniană. O exegeză atentă a verbelor din acest prim capitol al Genezei poate fi citită la Ioan Gură de Aur, *Homilia in Genesim* 8,1-2. Pentru a observa mutația semantică produsă de actul traducerii în latină, a se vedea exegeza augustiniană, trinitară, prilejuită de aceeași analiză a verbelor de început ale Genezei (*De Genesi ad litteram* 2,8,19).
41. Pentru o explicație a traducerii textului biblic a se vedea nota 21.
42. V. Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 57, pentru o interpretare similară.
43. Notă explicativă rufiniană.
44. Un fragment similar este atribuit lui Serapion de Thmuis în catenele la Geneză, ediția F. Petit.
45. Pentru observații similare v. Origen, *Adnotatio in Genesim* 3.
46. Este urmată lecțiunea Doutreleau : latinescul *politia* este transpunerea grecescului **πολιτεία**, Rufin folosind aici un dublet.
47. *aut documentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus*: Vulgata : *an experimentum…* ; versiunile grecești au de obicei **ἐπεὶ** (**ὅτι**) **δοκιμήν**, tradus de Augustin prin *quoniam* sau *quia*, pe când Origen cunoaște o altă versiune : **εἰ** (**ἢ**) **δοκιμήν** (v. și Origen, *Commentarium in Iohannem* 6,6 ; 10,10 ; 28,7). Prin urmare, traducerea rufiniană este fidelă textului origenian.
48. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 3, în aceeași chestiune.
49. O discuție despre complinirea adjectivală a termenului „chip", **εἰκόνα**, în context biblic poate fi citită la Filon din Alexandria, *Quis rerum diuinarum heres sit* 230-231.
50. Lat. *imago* echivalează grecescul **εἰκών**. Secvența mizează pe semantismul termenului grec. V. și nota 37.
51. Formularea *qui me uidit uidit et Patrem* preia Vetus Latina ; Vulgata : *uidet uidit* ; ultima versiune este preluată în manuscrisele care au transmis traducerea rufiniană. Idee similară în Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 58.
52. Lat. *masculum et feminam* redau gr. **ἄρσεν καὶ θῆλυ**. Am ales această echivalare pentru că „bărbat" este *uir* în latină, **ἀνήρ, ἄνθρωπος** în greacă (acești doi termeni sunt prezenți și ei în Septuaginta). Perifrazele „parte bărbătească", „parte femeiască" mi s-au părut greoaie și inutilizabile.

53. Distincția de gen *spiritus... anima* este imposibil de redat în traducerea românească. Asimilarea exegezei origeniene este complicată și de tripartiția antropologică duh – suflet – trup, subînțeleasă ubicuu la Origen.
54. V. Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 62-63, pentru o exegeză similară.
55. Utilizarea imageriei iubirii este ubicuă la Origen (v. *Homilia in Genesim* 10,3, *Homilia in Exodum* 8,4-5).
56. V. Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 60,71, pentru o interpretare similară.
57. Aceasta este traducerea, corectă ortografic, a titlului celei de-a patra cărți a Pentateuhului, carte cunoscută îndeobște sub numele Numerii (gr. Ἀριθμοί, lat. *Numeri*).
58. În secvențele 8-10 ale acestei omilii, păsările cerului au fost asimilate acțiunii moral pozitive; apariția lor în acest context poate produce confuzie.
59. Gr. καιρός este echivalat aici cu *tempus*. Didim cel Orb, în *Commentarium in Genesim* 169, observă că sensul prim al cuvântului elin este „clipă", „moment", însă Scriptura refuză aici acest sens, după cum refuză și echivalarea, posibilă, cu „horoscop". Explicația lui Didim insistă că se dă loc pentru pocăință, se dă „moment" pentru a regreta, dar când păcatele ajung la punctul în care nu mai este „moment" pentru pocăință, vine „momentul" ca ei să sufere, καιρὸς ἦλθεν τοῦ παθεῖν αὐτούς.
60. Lat. *arcam* redă grecescul κυβωτός care înseamnă literal „cutie".
61. Lat. *lignis quadratis* urmează Septuaginta: ξύλων τετραγώνων.
62. Lat. *colligens* echivalează grecescul ἐπισυνάγων, ce redă un termen ebraic obscur, un *hapax legomenon*, se pare. Termenul grec este disputat: el face parte mai degrabă din vocabularul tehnic al aritmeticii. De aici și traducerea oferită.
63. Text eliptic, ca și traducerea; studiile moderne observă și ele dificultatea, punând-o pe seama unei disturbări a textului originar (v. Claus Westermann, *Genesis 1-11. A Commentary*, pp. 391, 420-421). De înțelegerea finalului de enunț, obscur, depinde înțelegerea formei arcei.
64. Pentru fragmentul ce urmează s-au păstrat în greacă o sută de rânduri ce preiau textul origenian, alterându-l însă (v. Procopiu, *PG* 87, 273D-277C, și Origen, *PG* 12, 161B-168A). S-au făcut încercări (Baehrens, Doutreleau) de reconstituire a textului origenian, însă rezultatele sunt discutabile. Pentru Doutreleau, comparația cu textul elin permite judecarea versiunii latine a lui Rufin: adaptare foarte liberă, ce respectă ideile origeniene, înfățișându-le și organizându-le după gustul traducătorului. Din rațiuni ce țin, în principal, de consecvența și omogenitatea traducerii, este redat în continuare textul rufinian.

65. Termenul fundamental aici este ἐπισυνάγων, doar el putând clarifica forma arcei. Origen preia o exegeză ce pleacă atent, filologic, de la analiza acestui termen neobișnuit pentru contextul edificării. Se observă că termenul ἐπισυνάγων este unul compus: συνάγειν desemnează acțiunea de adunare, de strângere, de aducere împreună, iar prepoziția ἐπί poate indica sensul acestei acțiuni. De aici explicația lui Origen: Noe „a strâns laolaltă, în sus", „a însumat" (termenul autohton este la fel de sugestiv ca cel grecesc, suportând o analiză similară) atunci când a construit arca. Prin urmare, arca are formă piramidală, mai exact, forma unui trunchi de piramidă. Indiciu care clarifică forma arcei este și sintagma ἐκ πλαγίων, utilizată pentru a clarifica locul ușii: ea este „într-o parte", adică „înclinată". Fără analiza termenului ἐπισυνάγων, a temeiului exegezei, Origen poate fi bănuit, în cel mai bun caz, de arbitrar.
66. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 24, pentru o explicație similară.
67. V. Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 192, pentru o observație similară.
68. Origen enunță aici un principiu de redactare a Scripturii.
69. V. Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 172-173, pentru un rezumat al descrierii origeniene.
70. Apelles (sec. al II-lea) este unul din gnosticii remarcați de autorii ecleziastici (mai multe informații în Eusebiu, *Historia Ecclesiastica* 5,13, Tertulian, *De praescriptione haereticorum* 30,34, Origen, *Contra Celsum* 5,54).
71. Un cot este echivalentul (aproximativ) a 50 de centimetri.
72. Textul grec transmite că Origen a aflat de la un evreu învățat că „300 de coți" indică numărul prezentat la pătrat: în consecință, lungimea arcei este de 90000 de coți, lățimea de 2500 de coți iar înălțimea de 900 de coți (v. și *Contra Celsum* 4,41). *Genesis Rabbah* 31,10 menționează că arca a fost construită luându-se în calcul coți „egipteni".
73. Excelența egiptenilor în matematică este afirmată de mulți autori antici (v. Proclus, *Commentarium in Elementa*, Prolegomena, II).
74. Rufin adaugă textului origenian sintagma „la cub"; originalul menționează δύναμις τετραγώνου (Diofant discută în prefața *Aritmeticii* despre tipurile de numere: dacă A este numit ἀριθμός, A × A este denumit δύναμις, iar A × A × A poartă denumirea de κύβος).
75. Textul rufinian este obscur. Augustin pare a cunoaște pasajul. În *Quaestio in Heptateuchum* 1,4, el spune că Origen a rezolvat problema dimensiunilor arcei, iar *De ciuitate Dei* 15,27 echivalează un cot geometric cu șase coți.

76. Aceste prime două secțiuni ale omiliei ar trebui citite foarte atent de către cei ce consideră că alegorizarea este procedura origeniană specifică : se pare că această analiză atentă a „literei" Scripturii excede orice altă încercare venerabilă de clarificare a formei și structurii arcei lui Noe.
77. Merită observată tripla rezervă a autorului, sugestivă pentru metodologia sa.
78. Sfârșitul veacurilor, pentru Origen, care citește atent Noul Testament, este epoca inaugurată de Întrupare (v. și Origen, *Homilia in Genesim* 15,5).
79. A se citi, pentru o mai bună înțelegere a explicației, „paralelipipedic", „dreptunghiular în secțiune".
80. Doutreleau identifică aici ierarhia magisteriului Bisericii : propovăduitorii ca agenți ai moralității, dascălii ca magiștri ai doctrinei, învățătorii împlinind funcțiile precedente, cu rol suplimentar în apologetică.
81. Origen poate oferi această exemplificare biblică în temeiul plurivocității termenului discutat, **ξύλα** : „lemne", „copaci".
82. *Cf.* definițiile stoice ale lungimii, lățimii și înălțimii (*SVF* II, 357).
83. Este urmată ediția Baehrens, care privilegiază mss. A, B, P : *longitudo et latitudo et profundum* (argument pentru opțiune este discuția origeniană secventă).
84. V. și Origen, *Homilia in Numeros* 21,2, pentru exegeza cotului din vârful arcei.
85. Rufin încearcă traducerea unui joc de cuvinte din original. În Lv. 26,27-28 citim : **ἐὰν ... πορεύησθε πρὸς με πλάγιοι, καὶ αὐτὸς πορεύσομαι μεθ' ὑμῶν ἐν θυμῷ πλαγίῳ** (*dacă ... pieziș veți porni împotriva Mea, Însumi voi porni către voi în piezișă mânie*). Pe de altă parte, în Gn. 6,16 se spune : **τὴν δὲ θύραν τῆς κιβωτοῦ ποιήσεις ἐκ πλαγίων** (*iar ușa arcei o vei face într-o parte*). **Πλάγιος** (pieziș, într-o parte) este luat în primul enunț în sens figurat, iar în cel de-al doilea enunț în sens propriu. Rufin dorește redarea situației din original, traducând termenul în chestiune prin dublet : *e latere ex transuerso* (într-o parte, oblic). Aceasta pentru că *transuerso* este apropiat de *peruersi … peruersa* (pieziș) din versiunea Vetus Latina a Leviticului. Traducerea în română redă situația din versiunea rufiniană a lui Origen.
86. Pentru o discuție mai amplă asupra exegezei biblice, a se citi Origen, *De principiis* IV.
87. Termenii din original, **κυβωτός** și **βιβλιοθήκη**, „cutie" și „loc de păstrare a cărților, bibliotecă", permiteau alăturarea fără a ultragia cititorul.
88. V. și Origen, *Homilia in Exodum* 9,4, pentru o asimilare identică.
89. Exegeza se întemeiază, iarăși, pe polisemantismul lui *ligna*, „lemn", dar și „copac", în urmarea grecescului **ξύλα**.

90. În două enunțuri, Origen recapitulează cele trei semnificații ale Scripturii.
91. Observația origeniană este semn al sensibilității logice a autorului.
92. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 3, pentru o discuție mai amplă a chestiunii.
93. Indiciu al receptării (iudeo-) creștinismului de către intelectualii vremii. În continuare se va discuta despre providență, recunoscută în unele scenarii filosofice contemporane lui Origen, și despre comunicare, despre pedagogia comunicării (în polemică neoplatonică).
94. Termenul trebuie înțeles mai aproape de semnificația sa antică decât de reflexul lui dogmatic. Pentru Origen, termenul grecesc desemneaza mai degrabă opinia (v. complinirea adjectivală a termenului). Rufin, care are o altă înțelegere a dogmei, preia termenul în semnificația lui postconciliară.
95. Existența proniei este afirmată, plecând la **κοιναὶ ἔννοιαι**, și de stoici (v. *SVF* II, 1115).
96. O argumentare ce conchide că Dumnezeu are grijă de om poate fi aflată la Clement din Alexandria, *Paedagogus* 1,8.
97. Definiție curentă, stoică (v. *SVF* I, 74, II, 139). Origen folosește aceeași definiție și în *Contra Celsum* 2,72.
98. V. Vasile cel Mare, *In Hexaemeron* 2,7, pentru un comentariu secvent.
99. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 46, pentru lămurirea observației origeniene.
100. V. Origen, *De pascha* 164, pentru o observație similară.
101. Notă explicativă rufiniană.
102. V. Origen, *Homilia in Genesim* 4,4, *Homilia in Iesu Naue* 16,1, pentru observații identice.
103. Notă explicativă rufiniană.
104. V. Origen, *Commentarium in Romanos* 2,12, despre circumcizie și înțelesul acesteia.
105. Argument practicat în mediul iudaic (aluzie probabilă la disputele mozaice privitoare la semnificația Legii).
106. Sectă iudeo-creștină ce respecta literal prescripțiile iudaice (v. și Origen, *Contra Celsum* 2,1, *Commentarium in Matthaeum* 9,12).
107. Doctrină stoică similară în Cicero, *De natura deorum* 1,47, *De finibus*, 3,18 (*SVF* II, 1165-1167).
108. V. Origen, *Commentarium in Romanos* 2,13, pentru o observație asemănătoare. Vulgata traduce acest loc *inpeditioris et tardioris linguae sum*. De observat că versetul 6,12 al Exodului are, în aceeași versiune, forma *cum sim incircumcisus labiis* (Septuaginta : **ἐγὼ δὲ ἄλογός εἰμι**). La fel, Vulgata mai utilizează o dată sintagma *incircumcisus labiis sum* în Ex. 6,30 (Septuaginta : **ἐγὼ ἰσχνόφωνός εἰμι**). Este interesantă o altă mărturie a lui Ieronim

(*In Gal.* 5,6), care atestă o formă incitantă a unui text similar: *prodest circumcisio labiorum quam iuxta humilitatem necdum se habere causabatur Moyses, ut in hebraico scriptum est: „ego autem sum praeputium habens in labiis”.*

109. Indicație depre o altă temă polemică, cea a utilizării textului Septuagintei.
110. V. și observația lui Petrus Abelardus, într-un context exegetic augustinian: *incircumcisus labiis dicitur qui non circumciderit blasphemiam scurrilitatem, turpiloquium de ore quo, quo non posuerit ori suo custodiam* (*Commentaria in Romanos* 4,11).
111. Septuaginta are pentru Iosua Ἰησοῦς; Vulgata transliterează numele ca *Iosue*.
112. Cuvântul elin apare în traducerea rufiniană.
113. Observație făcută încă de Origen, după cum dovedește acest text.
114. S-a preferat echivalarea lat. *uisio* cu „arătare”, în urmarea traducerilor ecleziastice.
115. Lat. *supra eum* preia fidel semantica prepoziției grecești din textul Septuagintei.
116. Subiectul subînțeles al acestei propoziții este „Avraam”.
117. Aceleași observații și în Origen, *Homilia in Genesim* 5,1.
118. V. Origen, *Commentarium in Canticos* 2, pentru o dezvoltare a temei.
119. Termen elin în versiunea rufiniană, urmat de explicația traducătorului latin.
120. Cuvânt elin în versiunea rufiniană, urmat de explicația traducătorului; pentru o dezvoltare a temei v. Origen, *Homilia in Leuiticum* 13,3.
121. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 64, pentru interpretarea numelui.
122. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 13,3, pentru o observație identică.
123. Pentru tema „văzătorului”, *cf. Septuaginta 2*, nota 9,9 la 1 Rg.
124. Dublet emfatic, construcție specifică limbii ebraice, transmis literal, prin Septuaginta, versiunii Vetus Latina. L-am tradus ca atare din două motive. Primul ține de principiul fidelității față de textul latin: cititorul latin, ca și cel grec dealtfel, era la fel de contrariat ca și cel român în fața unei asemenea sintagme. Cel de-al doilea motiv ține de grija pentru conservarea disponibilității exegetice a traducerii românești: ea trebuie să acopere, pe cât posibil, oferta interpretativă a originalului latin (și a sursei grecești, prin reflex). Că prevederea nu este una excesivă ne-o demonstrează chiar Origen, care oferă o exegeză a unui dublet în *Homilia in Exodum* 6,1.

125. Genul termenilor latini nu poate fi redat în limba română.
126. Notă explicativă rufiniană.
127. Pentru o discuție despre bătrânețe și maturitate, vezi și Origen, *Homilia in Genesim* 3,3.
128. Pentru o altă discuție despre semnificația verbului biblic „a coborî", vezi Origen, *Homilia in Genesim* 15,1.
129. Obiecție a lui Marcion, la care Origen răspunde și în *Homilia in Hieremiam* 1,8.
130. Lat. *qui autem ignorat, ignoratur* redă corect elinul biblic **τις ἀγνοεῖ ἀγνοεῖται**.
131. Joc de cuvinte în versiunea rufiniană : *hospitem – hostem*. Traducerea a încercat redarea acestuia prin dubletul „oaspete" – „oaste".
132. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 50, pentru o observație similară.
133. V. Origen, *Homilia in Genesim* 4,1, pentru observații similare.
134. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 53, pentru o observație similară.
135. Septuaginta : **μικρά/μικρά**, Vetus Latina : *pusilla/pusilla* (*minima*), Vulgata : *parua/modica*. Trebuie remarcat că textul Septuagintei, cel utilizat de Origen, nu prezenta în acest loc semnul interogației, așa cum se întâmplă în edițiile moderne (diferența dintre semnul ce indică pauza, virgula, și semnul interogației este, în greacă, minimă : semnul interogației are în plus un punct). Datorită acestei particularități avem exegeza din secțiunea a cincea a omiliei.
136. Aceeași discuție și în Origen, *Homilia in Iezechielem* 12,3. Fragmentul este o bună exemplificare a stilului exegetic origenian.
137. Pentru Filon, femeia lui Lot este senzația, **αἴσθησις**, ce părăsește virtutea pentru glorie, bogăție (*De somniis* 1,248).
138. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 54, *Homilia in Genesim* 1,15, pentru alte comentarii.
139. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 54, pentru o discuție a aceluiași loc.
140. Despre preocuparea privitoare la acest episod biblic, disputat în tradiția mozaică, dă mărturie *Midraș Rabbah* 51,8-10.
141. Discuție amplă în literatura veche despre culpabilitatea lui Lot și a fiicelor lui (v. Irineu, *Aduersus haereseos* 4,13). Origen mai discută subiectul și în *Contra Celsum* 4,45, unde este menționată dilema stoică asemănătoare. Interpretare similară și în Ioan Gură de Aur, *Homilia in Genesim* 44,4-5, Ambrozie de Milan, *De Abraham* 1,56, Augustin, *Contra Faustum* 22,4-5. Filon (*Quaestio in Genesim* 4,56) judecă la fel situația fiicelor lui Lot.
142. Și stoicii afirmau că cel ce are o fire aleasă nu poate fi îmbătat (v. *SVF* I, 229).

143. Ieronim îl preia pe Origen în *Epistula* 69,9: *Loth … quem Sodoma non vicerat vina vicerunt.*
144. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 49, pentru o observație identică, dar și tonul dubitativ din *Homilia in Genesim* 6,1.
145. *Oxford Latin Dictionary* observă opt semnificații ale termenului *semen*: 1 – sămânță a plantei, 2 – sămânță de grâu, 3 – ceea ce este plantat, 4 – sămânță, spermă, 5 – urmaș, rasă, 6 – temei, 7 – germene, sămânță (figurat), 8 – luminiță. Am preferat aici echivalarea cu „sămânță" din cauza polisemantismului acestui termen în limba română.
146. Aceeași supoziție și în Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 137.
147. Aceeași observație și în Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 137-138.
148. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 39, pentru aceeași semnificație a calului.
149. Notă rufiniană, potrivită și pentru cititorul român.
150. Originalul trebuie sa fi fost mai sugestiv decât versiunea rufiniană (și decât traducerea românească): succesiunea **πόλις - πολίτευμα - πολλῶν** („cetate", „însoțire", „a multora") aliterativă, oferea o justificare suplimentară definiției. Definiția pare a urma, după tipic stoic, o ipotetică etimologie a termenului **πόλις**: cetatea se constituie din mai mulți, **πολλῶν**, care sunt ca unul, **εἷς** (*legendum* „is"), „pol-is".
151. Sărbătoare mozaică a începutului de lună.
152. Scriptura relaționează Oola cu Samaria, iar Ooliba cu Ierusalimul. În *Commentarium in Canticos* 2, Origen corelează, corect, Oola Samariei, iar Ooliba Iudeii.
153. V. Origen, *Homilia in Genesim* 5,3, *Adnotatio in Genesim* 49, pentru observații similare.
154. Conjuncția coordonatoare *et* este tradusă ca atare; ar fi de observat că utilizarea preponderentă a juxtapunerii coordinative este, în multe locuri, consecința urmării servile a textului ebraic. Altfel, propoziția a doua a acestui enunț este dependentă, cauzal, de prima.
155. Dublarea emfatică este marcă ebraică, transmisă prin intermediul Septuagintei, preluată de Vetus Latina. Această traducere este urmată de fiecare dată și aici.
156. În greacă în originalul latin.
157. Observație identică la Filon, *Quaestio in Genesim* 4,60.
158. Posibilă reflexie a doctrinei medioplatonice despre Zeul Rege: o lucrare redactată de Origen, ne spune Porfir, susținea *Că numai Regele este Creator*, **Ὅτι μόνος ποιητὴς ὁ βασιλεύς** (Porfir, *Vita Plotini*, III,32). Rămâne însă ca sarcină elucidarea identității personajului amintit de Porfir.

159. Grecescul **γένεσις**, termenul care dă și titlul grecesc al cărții Geneza, este polisemantic, ca și familia de cuvinte pe care o determină. Am preferat pentru **γένεσις** (lat. *generatio*) echivalarea cvasi-sistematică prin „generare", sens literal care acoperă și definiția clasică a termenului (Filon din Alexandria, *Quod Deus sit immutabilis* 119, 1 : „Generarea – **γένεσις** – este parcursul si drumul de la ceea ce nu este la a fi"). În consecință, verbul corelat a fost tradus „a genera".
160. V. Origen, *Homilia in Genesim* 14,3, pentru o altă interpretare. Acest loc poate fi indiciu pentru situarea logicii în peisajul origenian al filosofiei.
161. Observații identice în Origen, *Homilia in Iesum Naue* 2,1.
162. V. notele 47, 49 la Origen, *Commentarium in Genesim*.
163. Axiomă stoică : înțeleptul nu poate minți (v. *SVF* III, 548-556) ; v. și Origen, *Contra Celsum* 8,8.
164. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 95, pentru o observație similară.
165. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 14,4.
166. Partea a doua a enunțului este reluată *ad litteram* în Grigorie de Elvira, *Tractatus de Scripturis* 3, tratat ce împrumută foarte mult din această omilie.
167. Pasaj important pentru înțelegerea hermeneuticii origeniene.
168. În antropologie, Origen susține trihotomia trup – suflet – duh. O traducere mai potrivită pentru cititor a expresiei *homo animalis* ar fi fost „omul simplu". Însă prin această traducere am trăda atât exegeza origeniană, cât și textul Scripturii.
169. O altă semnificație dată acestui joc, în *Midraș Rabbah* 53,11.
170. Observație identică la Origen și în *Homilia in Exodum* 7,3.
171. Enunțul biblic este eliptic. În ebr. era o formă de jurământ subînțeles, „dacă voi da somn... [așa și așa să-mi facă Dumnezeu]".
172. Omilie origeniană cu o impresionantă succesiune. Amintesc doar câteva scrieri : Grigorie de Nyssa, *Oratione de deitate Filii et Spiritus Sancti*, Chiril al Alexandriei, *Homilia de Pascha* 5,6-7, Ambrozie de Milan, *De Abraham* 1,66-79, Beda Venerabilul, *Commentarium in Genesim* 22, Claudiu din Torino, *Commentarium in Genesim* 2.
173. Pentru lat. *offer mihi eum* Septuaginta are **ἀνένεγκον αὐτόν** ; trebuie remarcat că, în acest loc, Vetus Latina înfățișează o variantă sintactic diferită de cea a Septuagintei.
174. Avraam semnifică „tatăl ales al ecoului" (Filon din Alexandria, *De cherubim* 7, *De gigantibus* 64, *De mutatione nominum* 69-70, *De Abrahamo* 82).
175. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 56, pentru o observație similară.
176. Idee similară în *Midraș Rabbah* 55,7.

177. Observație similară la Origen în *Homilia in Exodum* 11,7.
178. Lemă stoică : înțeleptul nu poate minți și nici nu poate fi mințit (v. nota 163).
179. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 56, pentru o observație identică.
180. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 62 pentru un comentariu al acestui pasaj.
181. Obiecție gnostică.
182. Principiu exegetic respectat încă de Origen.
183. Aceeași idee în Origen, *Homilia in Genesim* 14,1 ; v. și *Commentarium in Matthaeum*, 23,37-39 (*series* 28), care discută despre prezența lui Hristos în Moise, profeți, îngeri.
184. Idei similare în Origen, *Homilia in Numeros* 12,3.
185. Lat. *verbi cursu* poate fi înțeles atât în registru hristologic, cât și în registru biblic. Pentru Origen distincția era, în cele din urmă, greu perceptibilă.
186. Solecism datorat sintaxei ebraice : dublarea emfatică din Septuaginta este preluată în Vetus Latina (pentru justificarea traducerii, v. nota 124).
187. Pentru semnificațiile termenului *semen*, vezi nota 145. Prezenta omilie va profita de polisemantismul observat, utilizând cu predilecție semnificațiile 5 și 7 indicate de dicționar. În consecință, în traducerea acestei omilii, *semen* va fi tradus atât ca „urmaș", „neam" (ca în majoritatea omiliilor origeniene la Geneză), cât și ca „sământă", contextul impunând această opțiune.
188. Explicație etimologică.
189. Scandalul literei este mobil al cercetării, pentru cel lipsit de lene.
190. V. Origen, *Commentarium in Genesim* 5 ; v. și Origen, *Commentarium in Matthaeum* 24,9-14 (*series* 39), care susține că Evanghelia nu a fost predicată tuturor etiopienilor, britanicilor, germanilor, dacilor, sarmaților, sciților („care, cei mai mulți, nu au primit Evanghelia"). Cuvântul lui Hristos s-a răspândit, ca „sământă" însă.
191. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 41, similar.
192. Lat. *funiculus* redă grecescul **σχοίνισμα.** Cuvântul grecesc derivă de la **σχοίνιον,** care desemnează „funia" ce măsoară pământul : așadar, avem aici o „funie" de pământ.
193. Pentru etimologia numelui Isaac. v. Origen, *Homilia in Genesim* 7,1.
194. Se indică aici existența unei ceremonii ecleziastice a iertării publice ?
195. Pasaje similare în intenție în Origen, *Homilia in Genesim* 11,3, *Homiliae in Exodum* 12,2 ; 13,3. Fragmente preluate în Iona din Orleans, *De institutione laicali* 1,11.

196. Citat biblic ce combină textul Vulgatei (*legem non legistis*) cu mărturia Septuagintei (τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε).
197. Filon (*Quaestio in Genesim* 191) asimilează puțurile cu disciplina și inteligența; o exegeză origeniană ce insistă pe înțelegerea Scripturii ca puț aflăm și în *Homilia in Numeros* 12,3.
198. Una dintre mențiunile, numeroase la Origen, privitoare la diferența de stil dintre Scriptură și canonul estetic al Antichității.
199. Sală ecleziastică special consacrată explicării Scripturii sau, mai degrabă, nume al Bisericii?
200. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 57, pentru explicarea numelui.
201. V. Origen, *Homilia in Numeros* 23,3, unde susține, la fel, că cel drept sărbătorește fără încetare.
202. „Luna nouă" este sărbătoarea ebraică ce inaugurează o nouă lună în calendarul religios (termenul este un calc după echivalentul elin).
203. V. Origen, *Homilia in Exodum* 7,8 (Hristos a venit în seara lumii, producând o nouă zi).
204. Posibilă indicație despre programul liturgic al Bisericii orientale a secolului al treilea.
205. Lat. *exercitium* pare a traduce elinul ἄσκησις.
206. Distincția de gen *anima*/*Christus* nu poate fi redată în română.
207. Exegeză similară la Filon (*Quaestio ad Genesim* 4,99) și Didim cel Orb (*Commentarium in Genesim* 151).
208. Înțelegerea enunțului *non ei dat ornamenta, nisi talis sit, non dat aures* depinde de corelativul lui *talis*, un ambigen. Dacă acesta este găsit în rândurile anterioare, atunci traducerea ar trebui să fie: „Nu îi dă podoabe, decât dacă [primitoarea] este de un anume fel [*scil.* dacă are calitățile tocmai amintite]". Dacă, dimpotrivă, *talis* îl descrie pe cel ce dăruiește, așa cum pare a ne încredința continuarea textului, atunci traducerea ar fi: „Nu îi dă podoabe decât dacă [dăruitorul] este de un anume fel [*scil.* vrednic]". Traducerea păstrează ambiguitatea textului latin.
209. V. Origen, *Homilia in Exodum* 12,1, despre semnificația puțurilor.
210. V. nota 168.
211. Observația origeniană pare a fi fost formulată sugestiv: τὸ τέλος Σαρρας ἀρετῆς τελείωσις (definiție fireasc: ultimul termen este derivat al primului termen, Sarra semnificând „virtutea", așa cum indică Origen în *Homilia in Genesim* 6,1).
212. Logion biblic.
213. Termen elin în versiunea rufiniană, tradus secvent.
214. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 64, pentru o altă interpretare a numelui.
215. Discuție similară în Origen, *Homilia in Canticos* 1,2; v. și *Adnotatio in Genesim* 70.

216. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 48, pentru o observație corelată.
217. Relația cu științele profane este discutată de către Origen și în *Homilia in Exodum* 11,6, *Homilia in Numeros* 20,3.
218. Gn. 25,12-13 spune că Cedar este descendent al lui Avraam și al lui Agar.
219. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 64, pentru o cercetare similară.
220. Enunțul *omnes enim illi uiuunt* se poate traduce și „căci toți aceia sunt vii în fața Lui". Am ales prima variantă, pentru că ea, deși atenuează tranziția spre explicația următoare, exprimă mai bine teza exegetică antecedentă.
221. Conjuncția coordonatoare *et* are evidentă semnificație finală (vezi continuarea explicației origeniene).
222. Aluzie la o doctrină deja controversată, susținută de Origen, cea privitoare la preexistența sufletelor.
223. Aluzie la doctrina preexistenței sufletelor.
224. A întreba Cuvântul înseamnă a cerceta Scriptura, iar această cercetare înseamnă dialog cu cel ce este Cuvânt (vezi și Origen, *Homilia in Genesim* 9, *incipit*).
225. Interesantă notă de geografie alimentară.
226. Lat. *animalibus* este o aluzie la ubicuul *homo animalis*.
227. Origen deosebește între cei simpli, ce au suflet, asemenea vitelor (v. Geneza 1), și cei care înaintează, cei înduhovniciți (distincția urmează tripartiția trup – suflet - duh).
228. Ioan amintește o singură înmulțire, a pâinilor de orz, Matei și Marcu amintesc două înmulțiri, fără a preciza felul pâinilor.
229. V. și Origen, *Homilia in Leuiticum* 4,10, pentru o observație similară.
230. Aluzie la doctrina preexistenței sufletelor, nediscutată, deși textul ar fi cerut-o.
231. Despre înțelesul puțurilor, v. și Origen, *Homiliae in Genesim* 7,5 ; 10,2 ; 11,3, *Homilia in Numeros* 12 (ultima prezintă o analiză extinsă a locurilor biblice privitoare la puțuri).
232. Septuaginta are Γεραρα (v. Origen, *Adnotatio in Genesim* 67).
233. Observații asemănătoare la Filon, *Quaestio in Genesim* 4,19.
234. Indicație privitoare la canonul Noului Testament.
235. Sugestie privitoare la actul inspirației divine.
236. Mărturie privitoare la receptarea, nivelatoare, a creștinismului.
237. Aceeași observație în Origen, *Homilia in Genesim* 4,4.
238. Chipul de pe monedă este imprimat (*in - premo*) în metal ; chipul lui Dumnezeu este și el imprimat in noi.
239. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 3, pentru o discuție mai amplă despre „chipul lui Dumnezeu".

240. Pluralul *homines* al textului latin este redat fidel în traducere (dacă nu cumva textul este perturbat de o eroare de copist sau de redactare, *homines* pro *hominem*).
241. *Cf.* Gn.1,26, formă ușor modificată a faimosului verset biblic.
242. Despre persistența primului chip, v. și Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 59.
243. Lat. *litteras* semnifică „scrisoare", „document", „știință", „literatură", „condică", „inscripție", „studiu". Aici sunt implicate semnificațiile a doua și a cincea.
244. Despre creanța scrisă de fiecare dintre noi, v. și Origen, *Homilia in Hieremiam* 15,5, *De oratione* 28,5.
245. Observație ce reflectă antropologia origeniană (v. Origen, *Homilia in Genesim* 12,5, nota 227)
246. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 8,8, pentru aceeași observație.
247. Pentru o discuție mai amplă, v. Origen, *Commentarium in Iohannem* I, 9-10, 21-23.
248. Este redat literal textul ebraic: ἰδόντες ἑωράκαμεν (Septuaginta), *uidentes uidimus* (Vetus Latina). Vulgata, evitând barbarismul, are doar *uidimus*.
249. Trimitere la o doctrină neoplatonică (vezi și nota 158).
250. Aluzie la doctrina stoică.
251. V. Origen, *Commentarium in Genesim* 3, pentru o discuție a acestei ipoteze.
252. Aluzie la doctrina aristotelică.
253. V. Origen, *Commentarium in Genesim* 4, pentru o tratare mai amplă a chestiunii.
254. Aluzie la doctrine aristotelice și medioplatonice.
255. Indicație despre convingerea lui Origen: Scriptura este scrisă de Duhul Sfânt, este revelată. Așa că de multe ori, în această traducere, termenul „Scriptura" („Scrierea"), adăugat de traducător acolo unde textul latin pune, înaintea unui pasaj biblic, doar un *dicit* sau un *dixit*, poate fi contestat.
256. Cel dintâi care a deosebit fizica, etica și logica, privindu-le ca părți ale filosofiei, a fost Zenon din Kition, întemeietorul stoicismului (v. *SVF* I,45, II,37).
257. *Cf. SVF* II, 35, pentru definițiile stoice ale celor trei arii filosofice.
258. Septuaginta are: ἰδόντες ἑωράκαμεν ὅτι ἦν κύριος μετὰ σοῦ, καὶ εἴπαμεν Γενέσθω ἀρὰ ἀνὰ μέσον ὑμῶν καὶ ἀνὰ μέσον σοῦ, καὶ διαθησόμεθα μετὰ σοῦ διαθήκην μὴ ποήσειν μεθ' ὑμῶν κακόν, καθότι ἡμεῖς σε οὐκ ἐβδελυξάμεθα, *καὶ ὃν τρόπον ἐχρησάμεθά σοι καλῶς καὶ ἐξαπεστείλαμέν σε μετ' εἰρήνης καὶ νῦν* σὺ εὐλογητὸς ὑπὸ κυρίου. Vetus Latina, pe care Rufin o urmează și aici, omite în traducere textul evidențiat mai sus; Vulgata traduce integral. Chiar și așa înțelegerea enunțului nu este facilă: partea a doua a acestuia pare lipsită de complinire

gramaticală și logică prin lipsa unui termen al comparației. De aici și necesitatea interpretării origeniene din debutul secțiunii următoare.

259. Origen credea că magii aveau cărțile profeției lui Balaam (v. *Homilia in Numeros* 13,7)
260. Idee omniprezentă la Origen, prilejuită aici, se pare, de stilul indirect liber folosit în fragmentul biblic citat anterior (v. și Origen, *Homiliae in Genesim* 4,3 ; 7,1 ; 10,2 ; 14,3 ; 16,3).
261. Termen elin in original. Opțiune biblică interesantă : Septuaginta are θυμιαμάτων καὶ ῥητίνης καὶ στακτῆς, Vetus Latina traduce *incensu et resina et gutta*, iar Vulgata *aromata et resinam et stacten*. Versiunea rufiniană este : θυμιάματα (adică tămâie, *cf. Homilia in Genesim* 11,1) *et resinam et guttam*.
262. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 126, despre înțelesul contextual al verbului „a trăi", „a fi viu".
263. Notă explicativă, rufiniană. Traducătorul latin observă tocmai diferența de semnificație dintre versiunile Vetus Latina, pe de o parte, și Septuaginta, pe de altă parte. Această diferență făcea greu inteligibilă exegeza origeniană.
264. Septuaginta : λέγων ὅτι καταβήσομαι, Vetus Latina : *dicens quia descendam/descendo*, Vulgata : *et ait descendam*.
265. Despre imposibilitatea ca înțeleptul să poată fi mințit, v. și Origen, *Contra Celsum* 8,8, *SVF* III, 548-556 ; aceasta pentru că înțeleptului nimic nu-i rămâne ascuns (*SVF* II, 131).
266. Traduceri foarte diferite în tradiția latină. Septuaginta are ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων δύνατος. Vetus Latina prezintă foarte multe variante, prilejuite de înțelegerea diferită a prepoziției eline : *quia inualuisti ad/aduersus/mecum Deum* (*cum Deo*) *et cum hominem potens*. Vulgata traduce : *quoniam si contra Deum fortis fuisti quanto magis contra homines praeualebis*. Originalul ebraic pare a se apropia mai mult de traducerea lui Ieronim, însă termenul *Elohim* este înțeles în tradiția iudaică ca desemnând „îngeri", „puteri cerești" (v. *Midraș Rabbah* 78,3).
267. Septuaginta : ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου ; Vetus Latina : *in capite/contra summitatem cacumen/ caput/ fastigium, super cacumen uirgae* (Rufin) ; Vulgata : *conuersus ad lectuli caput*.
268. V. și Origen, *Adnotationes in Genesim* 121, 137, 141, pentru alte observații.
269. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 16,1, *Homilia in Exodum* 1,2, pentru alte mențiuni ale Egiptului.
270. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 120, pentru o altă exegeză a acestui enunț.
271. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 29, pentru o exegeză a episodului la care se face aici aluzie.

272. Lat. *famis* este tradus în continuare atât ca „foame", cât și ca „foamete".
273. Iarăși aluzie la reproșurile aduse creștinilor, reproșuri privitoare la stilul scrierii revelate.
274. Aceeași interpretare la Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 225.
275. Enunț ambiguu, disonant cu semnele de oralitate ale textului. El depinde de înțelegerea demonstrativului de apropiere „acestea", ce poate fi raportat la enunțul biblic deja amintit. Dar explicația este puțin plauzibilă: textul biblic le-a fost citit, nu a fost citit de către auditori. Atunci demonstrativul trebuie corelat discursului lui Origen. Aceasta indică o alterare rufiniană (de copist?), *legitis* pro *auditis*. Prezența ei sugerează regimul prezentului continuu pentru observația origeniană.
276. Traducerea lat. *conscientia* ar trebui să surprindă două sensuri ale termenului: cunoașterea comună, opinia publică ori conștiința faptului că ceva a fost săvârșit.
277. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 2,5, *Homilia in Numeros* 5,2, pentru o discuție similară.

Note la *Comentarii*

1. Din Prefața *Comentariului* origenian ; text păstrat de Pamfil, în *Apologia*. Traducerea s-a făcut după *PG* 12, 45-46.
2. Discernământul este esențial pentru cel ce cercetează (v. și Origen, *Homilia in Genesim* 1,8, pentru a observa necesara sinergie, afirmată și în rândurile următoare, în actul deosebirii).
3. Obiecții importante aduse Scripturii de către cititorii cultivați, necreștini, ai Antichității.
4. Text păstrat în greacă de Eusebius de Cezareea, *Contra Marcellum Ancyranum*, și în latină de Pamfil, *Apologia*. Traducerea s-a făcut după Eusebiu, *Contra Marcellum*, I, 4, p. 22 (*Eusebius Werke* 4, *GCS* 14, Berlin, 1972).
5. Fragment teologic ce insistă pe resemnificarea termenilor, impusă de un alt regim al limbajului.
6. Text păstrat de Eusebiu de Cezareea, *Praeparatio Euangelica* VII. Traducerea s-a făcut după Eusebiu, *Praeparatio Euangelica*, 7, 20, pp. 402-403 (*Eusebius Werke* 8, *GCS* 43/1, Berlin, 1954).
7. Pentru o altă înțelegere a textului origenian, v. *SC* 215, p. 273, 2.
8. *Mss.* : μὴ οὔσης ὕλης. Edițiile moderne preiau corectura lui Mras : [μὴ] οὔσης ὕλης. Deleția este rezultatul observării sensului prim al verbului secvent, κατασκευάσαι, „a înfrumuseța", prin estomparea sensurilor secundare ale verbului, „a construi", „a edifica", „a constitui", „a face" (v. *TGL* 5, 1223-1224). Traducerea de față urmează tradiția manuscrisă, unanimă, privilegiind un sens secundar al verbului.
9. Argumente reluate de Origen în *De principiis* 2,1.
10. Text păstrat parțial la Eusebiu de Cezareea, *Praeparatio Euangelica* 6, și integral în *Filocalia* 22. Traducerea a fost făcută după : Origène, *Philocalie 21-27. Sur le libre arbitre*, pp. 130-166, 174-204 (*SC* 226, Paris, 1976).
11. Astrele mobile, în astrologia antică, sunt soarele, luna, Saturn, Jupiter, Marte, Venus, Mercur (v. *SVF* II, 527).
12. Am tradus gr. περισπωμένων, „s-au întrebat, tulburați", prin dublet, pentru a reda mai bine semantica verbului originar.
13. Observație similară la Hipolit, în *Refutatio*, ce confirmă existența tentației astrologice în mediile creștine. Spre exemplu, *Refutatio*

5,8-13 discută despre **περάται**, sectă eclectică, cu doctrină gnostică, influențe astrologice și terminologie parțial creștină. Chestiunea este amintită și la Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 74.

14. Gr. **σχηματισμούς** desemnează poziția relativă a unui astru față de un alt astru. Aceste poziții sunt văzute prin prisma relațiilor geometrice. Claudius Ptolemeus recunoaște în *Tetrabiblos* 1,13 doar patru tipuri de configurații cu semnificație: opoziția (180 de grade, cuprinde șase semne horoscopice), treimea (120 de grade, cuprinde 3 semne horoscopice), cvarta (90 de grade, cuprinde trei semne horoscopice), sexta (60 de grade, două semne horoscopice).
15. Sintagma **τὸ ἐφ᾽ ἡμῖν** este echivalată habitual cu „libertatea", însă contextul cere o traducere mai apropiată de original. Argumentul principal pentru această traducere poate fi citit ulterior, în textul origenian (v. și nota 51).
16. Vocația morală a omului, ce presupune libertatea acestuia, este prilej și pentru discuția antiastrologică din Bardesanes, în *Liber legum regionum*, 564 sqq. (*Patrologia Syriaca*, I, 2, Paris, 1907). Pentru opinia stoică, v. *SVF* II, 984.
17. Anihilarea eticii în scenariile astrologice este observată și de către Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 75.
18. **εὐλόγως**: termen filosofic uzual, utilizat de stoici (v. *SVF* III, 35, 126).
19. Sensul de bază al gr. **οἰκονομία** este „administrare a bunurilor" (v. *TGL* 6, 1790-1792). Ulterior, termenul desemnează lucrarea providențială a divinității (v. Col. 1,25).
20. **βουλόμενος**: termen cu o importantă fluctuație semantică: a vrea – a dori – a intenționa – a gândi (v. *TGL* 3, col. 364-367).
21. Un tip uman discutat adesea în literatura astrologică (e.g. *Commentarium in Paulum Alexandrinum* 23, 25).
22. Termenul **κατάστασιν** desemnează constituția unui lucru, așezare a unui lucru la locul său (v. *TGL* 5, 1241-1243). Termenul a avut importante conotații medicale (v. și *SVF* III, 476).
23. Un alt tip uman discutat adesea în literatura astrologică (e.g. *Commentarium in Paulum Alexandrinum* 23).
24. Pentru o prezentare generală a gnosticismului v. *The Encyclopedia of Religion*, s.v. *Gnosticism*, în mod special secțiunea *Gnosticism as a Christian Heresy*.
25. Același tip de argumentare, împotriva unei teze similare, poate fi aflat la Origen în *Adnotatio in Exodum* 3.
26. Începând de aici, termenul **γένεσις** semnifică, indistinct, „nașterea" și „horoscopul".
27. Un exemplu de gnosticism cu ecouri creștine poate fi aflat la Theodotos (v. Clement din Alexandria, *Excerpta ex Theodoto*,

secțiunea D, 69-75): astrele determină destinul unui individ la naștere, doar botezul oferindu-i libertatea.

28. Am tradus gr. **ὑπογραφήν** ca „act de acuzare", deși putea fi înțeles și ca „indicație generală". Opțiunea e datorată prezenței, în textul origenian, a mai multor termeni cu conotații juridice.
29. **ὑγίως**: termenul înseamnă *litt.* „în mod sănătos", „pe drept", „fără greșeală" (v. și *TGL* IX, 31).
30. **λόγοι**: termen polisemantic, cu principale semnificații „cuvânt", „rațiune", „înțeles", „tâlc"; textul vizează atât *înțelesul* pus în Scriptură, cât și *tâlcul* extras de duhuri din cartea cerului.
31. Tipul, axiomatic, de cercetare propus aici este cel care pleacă de la **κοιναὶ ἔννοιαι**, așa cum se poate vedea în continuare. Termenul **ἀξίωμα**, formalizat filosofic, poate fi regăsit la stoici (*SVF* II, 59, 61, 63, 66, 132, 166, 193).
32. Termenul **ἔννοια** este iarăși prezent în literatura stoică (v. *SVF* II, 228, 229, 299). La Origen, aceste **ἔννοιαι** sunt considerate semințe ale cunoașterii.
33. Disputa privitoare la caracterul revelat ori, dimpotrivă, apocrif al cărții Suzana este reflectată într-un schimb de scrisori dintre Iulius Africanus, erudit creștin, și Origen (v. *PG* 11, 41-85). Un rezumat al acestora poate fi găsit în P. Nautin, *Origène*, pp. 176-182. Pentru un punct de vedere modern în chestiunea autenticității, vezi *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament*, I, pp. 638-646 (D. M. Kay).
34. Pentru Origen, **εἰκών** este un termen tehnic (v. și nota 37 la *Omilii*).
35. Aluzie la *I Enoh* 8,3. Această apocrifă, *Apocalipsa etiopiană* (numită astfel deoarece s-a păstrat integral în versiunea etiopiană, doar fragmente fiind disponibile în aramaică, greacă, latină) *a lui Enoh*, este cea mai veche apocalipsă atribuită lui Enoh. Redactată în perioada Macabeilor, în ebraică și aramaică, apocrifa a fost una cu semnificativă influență. În aria creștină, Iuda 1,14 citează *I Enoh*, iar Iustin, Irineu, Origen, Clement utilizează scrierea. Fragmentul la care face aluzie Origen spune: „Baraqiyal [*scil.* taught] astrology, and Kokarer´el (the knowledge of) the signs, and Tam´el taught the seeing of the stars, and Asder´el taught the course of the moon, as well as the deception of man" (*The Old Testament Pseudepigrapha*, I, p. 16).
36. **ἀκριβῶς**: termen din vulgata filosofică, utilizat și în polemica antiastrologică în legătură cu partea empirică a „științei" (v. Ptolemeu, *Tetrabiblos* 1, 2, 5).
37. S-a încercat identificarea acestor „elini". S-a descoperit o similitudine a argumentației de aici cu cea din Augustin, *De ciuitate Dei* 5, 9, 1-2, ce rezumă un pasaj din Cicero, identificat ca făcând parte dintr-o secțiune pierdută din *De fato*. Conjecturile l-au indicat, mai departe, pe Antioh din Ascalon drept autor al argumentației (A. Yon).

38. Cauzalitatea este înțeleasă similar de către stoici (v. *SVF* II, 945).
39. Originalul grecesc (οἶδεν ἃ ἔσται) este mai sugestiv decât traducerea : primul verb desemnează, în greacă, rezultatul acțiunii de a privi, εἴδω, cunoașterea adică, οἶδεν. Toma din Aquino consideră că discuția origeniană poate satisface doar parțial (*Summa theologiae*, I, q. 14, a. 8). Însă analiza Alexandrinului pleacă de la alte premise filosofice decât cele acceptate de magistrul latin.
40. Observația subminează raționamentul stoic : dacă zeul prevede, totul este determinat (v. *SVF* II, 940).
41. πάντως ἔσται : traduceri posibile : „se va întâmpla oricum", „se va întâmpla în orice caz", „se va întâmpla în mod necesar".
42. Termenul δύναμις poate fi tradus : „capacitate", „putință", „putere". Am ales ultima echivalare, insistând pe traducerea unitară, în context, a termenului grec.
43. κοινῶν ἐννοιῶν : sintagmă semantizată filosofic la stoici (*SVF* II, 154, III, 51).
44. Traducerea observă etimologia termenului grec ἄσχημον.
45. Traducerea gr. ἰσοστάσιον prin „egalitatea de șansă" este liberă ; literal „egalitate de greutate".
46. Termenul οἰκονομῶν desemnează activitatea de administrare, de îngrijire (v. nota 19).
47. Folosul cunoașterii este și notă stoică (v. *SVF* III, 33, 50, 162, 168). Utilitatea este una din motivațiile esențiale ale cunoașterii : Claudius Ptolemeus argumentează în debutul primei cărți din *Tetrabiblos*, polemic, că astrologia este posibilă și că ea este de folos (ὠφέλιμος).
48. ἄσκησιν : termen cu aplicație filosofică, prezent încă la Aristotel (v. și *SVF* II, 15, III, 68, 133). Literatura creștină oferă conotații suplimentare termenului.
49. Termenul συμφερόντως indică aceeași vocație utilitară a cunoașterii (v. nota 47).
50. δύσκωφον καὶ κωφόν : lipsa articolului, în textul elin, a dus la dilema interpreților.
51. Pasajul este argument pentru traducerea lui τὸ ἐφ' ἡμῖν ca „lucruri ce stau în puterea noastră" ; o altă echivalare ar face imposibilă înțelegerea acestor rânduri.
52. Idee comună în stoicism (v. *SVF* II, 297).
53. Indicele arată locul secțiunii în capitolul 23 al *Filocaliei* (secțiunile 12-13 aparțin unei alte lucrări origeniene, *Contra Celsum*).
54. La fel observă și Plotin în *Enneade* III, 1,5, 38-41. Pitagoricienii și majoritatea stoicilor afirmă, în privința astrelor, atât calitatea lor de semnificant, cât și cea de agent. Platonicienii, după Carneade, afirmă doar calitatea de semnificant. Epicurienii resping orice calitate a astrelor (v. E. Pfeiffer, *Studien zum antiken Sternglauben*, *passim*). Textul origenian este reluat literal de către Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 75-76.

55. Axiomă aristotelică.
56. Pentru detalii privitoare la tehnologia astrologică egipteană, v. Dorotheus Sidonius, *Carmen astrologicum* 1,1-10.
57. Un *topos* astrologic (v. Dorotheus Sidonius, *Carmen astrologicum* 1,11-15); pentru o altă ocurență v. Plotin, *Enneade* III, 1, 5, 42-47.
58. Alt *topos* astrologic (v. *Commentarium in Paulum Alexandrinum* 23).
59. V. *supra*.
60. V. *supra*.
61. Fragment din *Rugăciunea lui Iosif*, apocrif despre care avem minime informații.
62. Faimos *topos* astrologic (v. *Commentarium in Paulum Alexandrinum* 13). Ecouri și în Plotin, *Enneade* III, 1, 5, 48-49.
63. Argument utilizat anterior de către Carneade (conducător al Academiei în perioada nedogmatică, sec. al II-lea î.Hr.), argument cunoscut sub denumirea tehnică *nomima barbarica*. Claudius Ptolemeus răspunde acestui argument în *Tetrabiblos* 2,1, inspirându-se din Poseidonius. Argumentul origenian este reluat și de către Didim cel Orb, *Commentarium in Genesim* 75.
64. În elină sunt folosiți doi termeni. Primul dintre ei, γενεθλιαλογική (pe care am preferat să-l transliterăm, fiind termen tehnic; *litt.* „știința nașterilor") desemnează, urmându-l pe Claudius Ptolemeu, o parte a artei prognosticului, ce folosește astronomia, care vizează indivizii, în opoziție cu acea parte a astologiei ce vizează grupurile, popoarele. Cel de-al doilea termen, ἀστεροσκοπική (observarea astrelor), este rar întâlnit (v. *TGL* 2, 2244), utilizat în fragmente grecești ale apocrifei *I Enoh* (v. nota 35). Astfel, 8,3 are ἀστεροσκοπίαν pentru „seeing of the star" (aceasta în clasa de fragmente Gg; într-o altă clasă de fragmente, Gs, avem ἀεροσκοπίαν). Pentru amănunte, v. ediția Charles a apocrifelor Vechiului Testament, Oxford, 1964, II, p. 192.
65. Același argument este utilizat de Plotin, *Enneade* III, 1, 5, 33-37. Un rezumat al acestui text poate fi aflat la Ioan Filopon, *De opificio mundi* 195-197.
66. Este amintit un alt moment important din metodologia unui horoscop reușit (v. și *Commentarium in Paulum Alexandrinum* 37, 53). Și Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 1, 2, insistă pe cunoașterea acurată a poziției astrelor la momentul nașterii.
67. Origen enunță legea precesiilor echinocțiilor formulată de Hypparhos. Alexandrinul este singurul autor creștin ce întrebuințează legea ca argument în polemica antiastrologică. Replica astrologilor, a celor conștienți de greutatea obiecției, privește caracterul conjectural al oricărei cunoașteri, inclusiv al astrologiei (v. Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 1, 2).
68. Reabilitarea „științifică" a astrologiei s-a făcut și prin apelul la distincția νοητόν/αἰσθητόν.

69. **σύγκρασιν**: acest termen tehnic semnifică rezultatul influenței unui astru cu calități diferite, opuse (Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 1, 2). Pentru o mostră de calcul astrologic, oricum parțial și primar, vezi și Dorotheus Sidonius, *Carmen astrologicum* 1, 1-10.
70. **κατάληψιν**: câteva rânduri mai jos avem **ἀκαταλήπτως**. Terminologia filosofică (v. *SVF* II, 26, 29, 30, 65; III, 45, 51) este folosită și în polemica antiastrologică. Claudius Ptolemeus (*Tetrabiblos* 1, 2) răspunde că această cunoaștere, cunoașterea evidentă în astronomie, este comprehensivă (**καταληπτική**), afirmând însă și existența unor limite ale acesteia (**μέχρι τίνος**).
71. Astrele sunt numite litere (**γράμματα**) și de către Plotin, *Enneade* III, 1, 6, 21. Se poate presupune o origine comună a doctrinei, altfel diferit folosită.
72. Teoria astrelor-semne este de origine greacă. Asimilarea cerului cu o scriere pare a fi de origine orientală, babiloniană (v. totuși *SVF* II, 682), cu ecouri în apocrifele evreiești (*Enoh*, *Rugăciunea lui Iosif*).
73. Ultima parte a fragmentului este un citat din Pseudo Clement, **Περίοδοι**, lucrare pierdută (fragmente similare prezintă *Recunoașterile* clementine, în cap. XIV). Ultimul editor al acestui fragment origenian, E. Junod, consideră că introducerea fragmentului în textul origenian nu este opera lui Origen, ci a unui copist ce a considerat că fragmentele sunt similare (v. E. Junod, *Origène. Philocalie 21-27. Sur le libre arbitre, Introduction*, pp. 25-33).
74. Claudius Ptolemeus, în *Tetrabiblos* 1, 5, acceptă, ca dat al tradiției astrologice, faptul că Saturn și Marte sunt astre nefavorabile, răufăcătoare. Explicația dată insistă pe caracterul lor excentric, rece și, respectiv, cald.
75. Textul prezintă aici câțiva termeni tehnici, explicați în continuare: **τετραγώνου**: desemnează una din configurațiile amintite anterior (v. nota 14), cvarta. Aceasta este considerată ca fiind negativă, ca și opoziția (v. Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 1, 13); **διαμέτρου**: desemnează, la fel, o configurație negativă, opoziția (v. Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 1, 13); **συνῶν**: termenul desemnează „întâlnirea" cu un astru defavorabil, care produce rezultate nefavorabile (v. Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 3, 9); **κεκεντρωμένος**: termenul indică situarea în punct horoscopic, punct ce este determinat plecând de la ascendent (v. Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 1, 8). Această situare are rol negativ (v. Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 3, 9); **παρὰ αἵρεσιν**: sintagma, tehnică, indică situarea în afara grupării proprii, diurne, nocturne, respectiv comune (v. Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 1, 7).
76. **ἀγαθόποιος κακῷ σύνδετος**: întâlnirea dintre un astru favorabil și unul negativ are consecințe nefavorabile (v. Claudius Ptolemeus,

Tetrabiblos 3, 9); ἀνεπιθεώρητος: termen rar, exemplificat în *TGL*, II, 702 doar cu textul de față; ἐν σχήματι: includerea într-un sector negativ are consecințe nefavorabile (v. Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 1, 7); παρὰ αἵρεσιν: situarea în afara sectei proprii are influență negativă (v. Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* 1, 6); ἐν ἐκκλείψει: acoperirea astrului cercetat prin eclipsă are influență negativă; ἀνεπισύναφος: termen rar, exemplificat în *TGL* II, 709, doar prin acest text; ἐν ἀμαυροῖς ἄστροις: prezența între astrele atenuate este nefavorabilă.

77. κλιμακτήρας: termenul indică perioadele (în special anii) de periculozitate maximă. O metodă pentru aflarea climactericilor se află în *Commentarium in Paulum Alexandrinum* 52.
78. Fragment păstrat la Eusebiu de Cezareea, *Historia Ecclesiastica* 3,1. Traducerea s-a făcut după *Historia Ecclesiastica* 3, 1, 1-3, p. 188 (*Eusebius Werke* 2,1, *GCS* 9,1, Leipzig, 1903).
79. Origen furnizează cea dintâi dovadă, în ordine cronologică, a predicării apostolice în Sciția. Textul origenian nu transmite indicii suplimentare despre aria evanghelizării primare, însă tot Alexandrinul ne spune că, în vremea lui, foarte mulți dintre sciți nu primiseră cuvântul Evangheliei (v. *Commentarium in Matthaeum* 24,9-14, series 39).
80. Fragment păstrat în *Philocalia*, cap. XIV. Textul a fost preluat după *Philocalia*, 14, p. 67-70 (ediția Robinson, *The Philocalia of Origen*, Cambridge, 1893).
81. Însoțire semantică, adică similitudine de înțeles.
82. Pentru o schiță polemică, parțială, a doctrinei indicate aici de Origen, v. Sextus Empiricus, *Aduersus mathematicos* 10,216-217 (v. și 8,11, pentru înțelegerea doctrinei stoicului τυγχάνον, care indică „subiectul exterior, adică «acest Dion»").
83. Traducerea nu este foarte izbutită. Originalul are: φρόνησιν – φρονεῖν / σωφροσύνην – σωφρονεῖν. Merită observat că exemplificările stoice clasice utilizau un vocabular similar: φρόνησις – φρονεῖν/ ἀφροσύνη – ἀφρανεῖν (v. *SVF* II, 173). Exemplele folosite de Origen pot fi citite, în context similar, la stoici, specialiști în teoria semnificațiilor (*SVF* I, 89).
84. Habitual, sintagma îl desemnează pe Moise, autorul Pentateuhului.
85. Un exemplu de clasificare, stoică, a amfiboliilor avem în *SVF* II, 153.
86. Cele două semnificații ale „lumii" se regăsesc la stoici: atât cea restrânsă, cât și cea de bază sunt amintite încă de Hrysippos. Merită remarcat că explicitarea celei de-a doua semnificații urmează literal definiția stoică (v. *SVF* II, 527, 529).

Note la *Adnotări*

1. Textele greceşti ale adnotărilor origeniene la Geneză au fost preluate şi traduse din cea mai recentă antologie a lor, adică din Migne, *Patrologia Graeca* (*PG* 12,92-145 ; 17,12-16). Chestiunea autenticităţii este una importantă : am păstrat în această ediţie şi fragmentele asupra cărora planează o minimă suspiciune de autenticitate origeniană. Am exclus din colecţia atestată de *PG* doar acele note care sunt indubitabil inautentice, ele fiind identificate în opere aparţinând altor autori (normativă pentru această selecţie a fost informaţia predată de *Clavis Patrum*). Este posibil ca studiul viitor (evident, într-o viitoare ediţie a adnotărilor lui Origen la Geneză) să adauge prezentei colecţii şi alte fragmente origeniene. De altfel, şi în acest volum sunt adăugate, în câteva note explicative, unele adnotări atribuite lui Origen de către cercetarea recentă (F. Petit). La fel, este posibil ca cercetarea viitoare să conteste, documentat, paternitatea origeniană a unor adnotări traduse în continuare. Textul tradus oglindeşte, aşadar, nivelul actual al cercetării în această arie.
2. În original : βοτάνην χόρτου σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος. Primul termen este de gen feminin, al doilea de gen masculin iar al treilea de gen neutru (traducerea redă, oarecum, situaţia sintactică a originalului, transferând discuţia dintr-o limbă ce are şi forme specifice pentru nume de gen neutru într-o limbă care a pierdut aceste forme). Cei mai mulţi cititori alăturau cel de-al treilea termen primilor doi, considerând expresia un solecism (tipurile de solecism sunt discutate într-o lucrare anonimă de gramatică, *De barbarismo et soloecismo*). Origen propune o altă înţelegere a enunţului : neutrul în discuţie determină ultimul cuvânt din sintagma citată, şi el un neutru. Vasile cel Mare (*In hexaemeron* 5,2) propune o altă lectură, care elimină şi ea solecismul : neutrul discutat determină cuvântul următor lui, şi acesta neutru ca gen. Oricum, sugestia origeniană a pătruns în textele Septuagintei, anulând lectura ce putea fi suspectată de solecism : pauza din text, semnalizată de virgulă, dă posibilitatea acordului.

3. Pentru o altă exegeză a locului, v. Origen, *Homilia in Genesim* 1,3.
4. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 25, pentru depășirea literei.
5. Termenul grecesc **εἰκών** a fost tradus prin „chip", sub presiunea lexicului teologic consacrat (v. nota 37 la *Omilii*).
6. V. și observațiile similare în Origen, *Homiliae in Genesim* 1,13 ; 3,1.
7. Pentru un alt tip de respingere a opiniilor marcionite despre divinitate, v. Grigorie de Nyssa, *De opificio hominis* 5,9-11.
8. O vehemență similară exprimă și Ioan Gură de Aur în *Homilia in Genesim* 8,3. Și Filon din Alexandria respinge antropomorfismul (*De opificio mundi* 62).
9. Grecescul **κήτη** desemnează uzual mamiferele marine, cetaceele. Tradițional, termenul este echivalat „chiți".
10. A fost utilizată transliterarea, pentru că altfel s-ar fi pierdut diferența dintre specii, afirmată de textul biblic.
11. Pentru o exegeză alegorică a secvenței biblice discutate, v. *Homilia in Genesim* 1,9 (un rezumat ce urmează interpretarea origeniană poate fi aflat la Grigorie de Nyssa, *De opificio hominis* 15-16, 36-37.
12. Argument pentru exegeza expusă aici poate fi verbul biblic utilizat : **συνετέλεσεν** poate fi înțeles ca „a sfârșit deodată", „a terminat laolaltă", preverbul particularizând aici semantica.
13. Grecescul **γένεσις** este polisemantic. *Cf.* nota 159 la *Omilii*.
14. Termenul **Ἐδέμ** mai are câteva traduceri în literatura teologică : „desfătare" (Filon din Alexandria, *Legum allegoriarum* 1,45, Clement din Alexandria, *Stromata* 2,11, Hipolit, *Commentarium in Danielem* 1,18,4, Eusebiu de Cezareea, *Onomasticon*, s.v. **Ἐδέμ**, Grigorie de Nyssa, *De opificio hominis* 19, (Pseudo) Grigorie de Nyssa, *De paradiso* 81,9), Ioan Damaschinul, *Expositio fidei* 25,6, Mihail Psellos, *Oratio* 36), „pământ virgin" (Ioan Gură de Aur, *De mutatione nominum* 2,2). O posibilă confirmare, parțială, pentru ultima echivalare se poate citi la Hipolit, *Refutatio omnium haeresium* 5,26 : „Părăsind Edemul (căci el este pământul de jos) și dorind ...".
15. Este menționată o exegeză evreiască a locului biblic. Origen transmite, în opinia specialiștilor, o parte importantă din exegeza tannaitică, altfel neatestată.
16. Un posibil ecou, hristologic, al acestei exegeze poate fi aflat la Roman Melodul : „I s-a deschis ochiul inimii lui și contempla desfătarea cea din Edem" (*Canticum* 39,2).
17. Pentru un punct de vedere asupra acestui pasaj origenian, v. Epifanie al Salaminei, *Ancoratus* 62,1-6.
18. În original : **συγκατάθεσιν**. Termen tehnic, introdus în vocabularul filosofiei de către Portic.

19. Epifanie al Salaminei consideră, în *Ancoratus* 62,1-3, că Origen ar fi susținut tocmai opinia rejectată aici de Alexandrin: „Origen ... spune că tunicile de piele pe care Scriptura le arată ca făcute de către Dumnezeu, cele privitoare la Adam, nu sunt tunici de piele. El spune aceasta: «Tunica de piele este carnalitatea trupului sau chiar trupul»" (*cf. Panarion* 2,412,505). Epifanie pare a fi citit această opinie în textul origenian de față, de vreme ce textul polemistului continuă cu o parafrază a acestei adnotări origeniene (*Ancoratus* 62,3-4; v. și *Panarion* 2,500). Didim cel Orb va asimila, în temeiul unui raționament ce implică alte locuri ale Scripturii, tunicile de piele cu trupul (*Commentarii in Iob* 277-278).
20. Fragmentul origenian se încheie, în ediția F. Petit, cu enunțul atestat de manuscrise „fiindcă litera dumnezeiești Scripturi este falsă". Întreaga secvență origeniană este model de exegeză: semnalarea dificultății (care, de cele mai multe ori, ia chipul contradicției logice), enunțarea soluțiilor anterioare, discutarea lor, propunerea (uneori discretă) a soluției proprii. Pentru acest loc, vezi și mărturia lui Ieronim, *Epistula* 61.
21. În original: μετανοίας. Tradus curent ca „pocăință".
22. În original: ἰδέα. Semnificația primă a termenului este cea de „înfățișare" (radicalul termenului grec este ιδ-, ce trimite la vocabularul vederii, prin extensie al cunoașterii).
23. Înțelegerea Scripturii presupune, la un nivel secund de lectură, observarea semanticii termenului revelat. Primul pas metodologic este indexarea ocurențelor unui termen revelat.
24. Și Ioan Gură de Aur (*Homilia in Genesim* 23,3) observă acest „tip ciudat de genealogie". Pentru un comentariu asemănător la Filon, *cf. Septuaginta 1*, nota 6,9 la Geneză.
25. Pentru a observa polisemantismul termenului „pământ", v. Origen, *Commentarium in Genesim* 6.
26. Secvența septuagintală δύο δύο, necanonică lingvistic (ca și sintagma următoare, ἑπτὰ ἑπτά), a pus probleme elementare de înțelegere: indică ea, repetitiv, numeralul cardinal doi (așa cum explică aici *Adnotatio in Genesim* 22), sau sugerează un numeral distributiv, „doi câte doi" (așa cum ne asigură traducerea rufiniană a unei omilii origeniene, *Homilia in Genesim* 2,2)? Chestiunea este interogativ expusă în Pseudo Iustin Martirul (Pseudo Teodoret), *Quaestio et responsio ad orthodoxos* 43 (56): acolo este aleasă a doua soluție, sintagma greacă fiind considerată eliptică, „doi [masculi și] două [femele]". Pe de altă parte merită observat că adnotarea origeniană secventă devine inteligibilă doar prin observarea contextului biblic interesat (Gn. 6, 18-22).

27. În original : ἑπτὰ ἑπτά. Autorul unei adnotări ulterioare înțelege această sintagmă, ca și pe cea din adnotarea anterioară, ca repetitiv al întăririi, după model ebraic. De aici și exegeza din Origen, *Adnotatio in Genesim* 22. *Homilia in Genesim* 2,2, cea origeniană, înțelege însă altfel această repetiție. Locul omiletic, elaborat, nu pare a fi o contribuție rufiniană. În consecință, disonanța dintre explicații pare a fi indiciu al caracterului neautentic al (părții finale a) *Adnotatio in Genesim* 22.
28. *Cf.* Origen, *Adnotatio in Genesim* 66, similară. Opinie asemănătoare la Ioan Gură de Aur, *Homilia in Genesim* 24,5.
29. Aceeași concluzie, inexistența mâniei divine, ca afect, formulează și Lactantius, *De ira Dei* 5.
30. V. și Origen, *Adnotatio in Genesim* 44, pentru o observație similară.
31. Aceeași observație și la Ioan Gură de Aur, *Homilia in Genesim* 22,5.
32. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 2,1, pentru o observație similară.
33. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 2, pentru o explicitare a sintagmei.
34. În original : βούλημα. Termen care poate fi tradus și „voință”, „noimă”.
35. Prezența sintagmei „sângele sufletului”, fără înțeles, dacă luăm în considerare sensurile de bază ale termenilor ce o compun, obligă la depășirea literei. În fapt, traducerea dă posibilitatea exegezei origeniene, căci varianta ebraică ne păstrează într-o semantică acceptabilă : „sângele vieții”, Origen, ca și ceilalți exegeți antici, vor încerca explicarea textului grecesc în context cultural grecesc. Filon din Alexandria, spre exemplu, va încerca, tâlcuind acest loc, să distingă trei părți ale sufletului, una hrănitoare, alta sensibilă și o alta rațională : sângele aparține părții sensibile a sufletului (*Quaestio in Genesim* 2,59).
36. Aceeași observație la Filon din Alexandria, *Quaestio in Genesim* 2,65.
37. Una din mărturiile Evreului, personaj adesea consultat de Origen. Fără o identitate clară pentru noi (Origen îl amintește ca sursă a informațiilor, oferindu-ne doar numele de mai sus), el transmite explicații ce țin de tradiția interpretativă iudaică, tannaitică.
38. „Începuse”, adică „fusese primul” care practicase vinificația.
39. Aceeași explicație și la Ioan Gură de Aur, *Homilia in Genesim* 29,2. Ca motiv suplimentar, ierarhul amintește și durerea pricinuită lui Noe de extincția, aproape totală, a însuflețitelor.
40. Origen exploatează în acest loc asemănarea fonetică dintre numele personajului biblic, Νωε, și termenul ce desemnează intelectul în limba greacă, νοῦς.

41. Aceeași observație la Ioan Gură de Aur, *Homilia in Genesim* 29,4.
42. Origen consideră, în *Contra Celsum* 5,30, că limba indicată de acest verset biblic este limbajul originar, divin, pierdut după episodul Babel. Ioan Gură de Aur, într-o predică ținută la începutul Săptămânii Mari, explica altfel, elementar, citatul vetero-testamentar: după ce indică subiectul enunțului, umanitatea, el consideră că „graiul" și „glasul" sunt sinonime, desemnând „vorbirea", λαλιά (*Homilia in Genesim* 30,1).
43. Diferența dintre verbele κατοικέω, verb ce indică sedentarizarea, și παροικέω, ce implică peregrinarea, este exploatată în mai multe locuri de către Origen.
44. O elocventă interpretare elementară a acestui pasaj vetero-testamentar este oferită de Ioan Gură de Aur, *Homilia in Genesim* 34,1-4.
45. Calul are aceeași semnificație la Origen și în *Homilia in Genesim* 5,4.
46. Aceeași explicație la Ioan Gură de Aur, *Homilia in Genesim* 35,3.
47. „Evreu" se tâlcuiește „trecător" (Filon din Alexandria, *De migrationi Abrahami* 20).
48. V. Origen, *Homilia in Genesim* 9,3, pentru o interpretare complementară.
49. Origen trimite la versetul următor, Gn. 15,14, unde apare sintagma „după acești [ani]".
50. Pentru explicație, v. Origen, *Adnotatio in Genesim* 22.
51. Melchisedec era „preot al Dumnezeului preaînalt" (Gn. 14,18).
52. Ediția Rahlfs a Septuagintei ne oferă o variantă diferită a textului citat: „Și a fost dezonorată stăpâna în fața acesteia". Exegeza lui Filon din Alexandria, la acest loc, se justifică tocmai prin unica apariție a demonstrativului αὐτῆς (*Quaestio in Genesim* 3,22).
53. Sarra înseamnă „virtute" (v. *Homilia in Genesim* 6,1). Filon din Alexandria explică: „«Sara» se tâlcuiește «stăpânitorul meu», iar «Sarra», «cea care stăpânește». Așadar, mai întâi este simbol al virtuții speciale, apoi simbol al virtuții generale" (*De mutatione nominum* 78).
54. Filon din Alexandria prezintă o interpretare proximă: Avraam, cel exersat în știință și contemplație, își ia drept soție virtutea, pe Sarra, și drept concubină cultura enciclică, pe Agar (*De congressu eruditionis gratia* 23-24). „Cel ce se pregătește să se stabilească în virtutea desăvârșită, înainte de a fi înscris ca cetățean al ei, trebuie să pribegească în științele enciclice" (Filon din Alexandria, *Legum allegoriarum* 3,244). Căci „Agar" se tâlcuiește „pribegire" (Filon din Alexandria, *De sacrificiis Abeli et Caini* 43).

55. V. și observația origeniană ce distinge între Avram și Avraam la Origen, *Homilia in Genesim* 3,3, precum și perseverența în interpretarea numelor, vizibilă pretutindeni (*Adnotationes in Genesim* 57, 64 sunt bune exemplificări ale tendinței).
56. Pentru v. 17,16 („Și o voi binecuvânta pe ea și îți voi da ție copil din ea. Și îl voi binecuvânta pe el, și se va face neamuri, și regi ai neamurilor vor fi din el"), F. Petit înregistrează în catene alte două scolii atribuite lui Origen : „Pe lângă faptul că Avraam a fost binecuvântat, Dumnezeu a binecuvântat-o și pe Sarra, pentru ca Isaac să fie fiu legitim al binecuvântării. *La același loc.* Cum vor conduce neamuri cei ce vin din Isaac? Căci s-a spus că domnitorii vor fi din Esau. Aceasta pentru că au condus pe unii dintre idumei, care erau neamuri".
57. V. Origen, *Homilia in Genesim* 5,1, pentru o discuție asemănătoare.
58. V. Origen, *Homilia in Genesim* 5,2, pentru a înțelege ce semnifică „sarea".
59. V. Origen, *Homilia in Genesim* 5,1, pentru o observație similară.
60. Pentru v. 19,29 („Și Și-a amintit Dumnezeul de Avraam și l-a scos pe Lot din nimicirea în care Domnul nimicise orașele"), F. Petit atribuie lui Origen următoarea scolie : „Pe drept se expune aici că datorită lui Avraam este salvat Lot. Cineva ar putea înțelege că din această pricină el a spus : «Să nu pierzi pe cel drept împreună cu cel necredincios !»". V. Origen, *Homiliae in Genesim* 5,3 ; 6,1, pentru observații similare.
61. V. Origen, *Homilia in Genesim* 6,2, pentru următoarea treaptă a interpretării.
62. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 8,1, pentru o înțelegere similară. Pentru versetul următor, 22,6, („A luat Avraam lemnele arderii de tot și le-a așezat pe Isaac, fiul lui. A luat în mână și foc și cuțit și au plecat cei doi împreună"). F. Petit observă alte două scolii origeniene : „Egalitatea și lauda celor doi : nici unul nu a rămas în urmă. *La același loc.* După cum Hristos Și-a purtat crucea Sa. Căci acesta este *typos* al Aceluiași" ; v. Origen, *Homilia in Genesim* 8,6, pentru o interpretare similară.
63. Aceeași traducere și la Filon din Alexandria (*Quaestio in Genesim* 4,93).
64. Aceeași echivalare și la Filon din Alexandria (*Quaestiones in Genesim* 4,97-1 ; 4,97-2).
65. Aceeași traducere și la Filon din Alexandria (*Quaestiones in Genesim* 4,97-1, 4,97-2).
66. Este urmată *Adnotatio in Genesim* 46.
67. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 11,2, pentru o constatare interesantă despre același subiect.
68. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 11,2, pentru observații similare.

69. V. Origen, *Homilia in Genesim* 11,1, pentru o altă interpretare a acestui nume. Diferit interpretează și Filon din Alexandria : Hettura semnifică „cea care fumegă” (*De sacrificiis Abeli et Caini* 43-44).
70. O echivalare similară („cel ce a primit har”) și la Filon din Alexandria (*De Abrahamo 17*).
71. Aceeași tâlcuire a numelui la Filon din Alexandria, *De confusione linguarum* 79-80, *Quaestio in Genesim* 4,79a.
72. V. Origen, *Homilia in Genesim* 4,3, pentru o interpretare similară.
73. Tâlcuirea ultimului nume este aceeași și la Filon din Alexandria (*Quaestiones in Genesim* 3,27 ; 4,59). Aceste traduceri ale numelor grecești urmează indicația din *Adnotatio in Genesim* 46.
74. F. Petit consideră că scolia origeniană a fost deformată în cursul transmiterii manuscrise și propune următoarea formă : „Dacă cineva va pribegi acolo unde, [urmând poruncii lui Dumnezeu,] trebuie să se stabilească, sau dacă se va stabili acolo unde, urmând poruncii lui Dumnezeu, trebuie să pribegească, Dumnezeu nu este cu el și nici nu-l va binecuvânta”. La limită, și forma din ediția Migne își poate câștiga înțeles prin clarificarea pronumelui demonstrativ de apropiere, „acesta”, evident în textul biblic. O exegeză interesantă a acestui loc este păstrată la Filon : prima parte a enunțului biblic implică pământul ce eludează deicticul, adică un pământ „netrupesc”, iar cea de-a doua parte indică pământul „ce-a fost arătat și este sensibil : înțeleptul pribegește, ca străin, în trupul sensibil, locuind însă, ca localnic, în virtuțile inteligibile” (*De confusione linguarum* 81).
75. V. Origen, *Adnotatio in Genesim* 21, pentru o explicație similară.
76. Septuaginta are în finalul enunțului ὕδατος ζῶντος. Ceea ce se poate traduce „al apei care este vie” sau „al apei celui viu”. De aici și explicația origeniană.
77. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 3,6, pentru o observație identică.
78. Lectura atentă înlătură impresia de divergență cu alte texte origeniene (v. *Homilia in Genesim* 1,8).
79. Elinul καιρός, care semnifică „momentul”, „clipa oportună”, a fost tradus „vreme”, ca urmare a semnificației date termenului în literatura exegetică biblică (v. nota 59 a *Omiliilor*).
80. În original : ἕξις. Termen din vulgata filosofică a sfârșitului Antichității, instrumentalizat de către Aristotel.
81. V. Origen, *Homilia in Genesim* 7,1, pentru o observație similară.
82. Altă interpretare din tradiția orală evreiască ; furnizor este același Evreu.
83. Pentru variantele (și proximele) numelui Petefres, v. *Adnotatio in Genesim* 88.
84. Verbul grecesc semnifică, primar, „a se lega”, având și sensurile de „a se lega prin cuvinte/ prin jurăminte etc.”, „a se ruga de”.

85. Neverosimilul, contrastul dintre atitudinea adecvată psihologic și mențiunea Scripturii, dintre logica noastră și cea a cuvântului revelat, se dovedește a fi temei pentru interpretare alegorică.
86. Enunțul dintre paranteze apare în *PG* 17, fiind proxim, prin formă și conținut, celui din *PG* 12.
87. În original: **εἰκών**. O traducere care să facă transparentă ideea origeniană este „imagine". Am tradus însă cu „chip" pentru consecvență terminologică (v. nota 37 la *Omilii*).
88. În original: **τέλος**. Termenul semnifică atât „sfârșitul", cât și „ținta", „scopul". De aici și posibilitatea interpretării origeniene din această adnotare.
89. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 15,5-6, pentru o altă exegeză.
90. V. și Origen, *Homilia in Genesim* 15,4, pentru o discuție mai amplă.
91. În variantele curente ale Septuagintei avem „fiicele fiilor".
92. Pentru un comentariu adiacent, v. *Homilia in Genesim* 15,2.
93. *Cf. Septuaginta* 1, nota 47,5 la Geneză.
94. În original: **κλῆρος**. Termenul semnifică atât „parte", cât și „lot al moștenirii"; de aici și explicația origeniană.
95. Ediția Migne (*PG* 12, 143, nota 50) observă: *legendum uidetur* **Ιακωβ**. Pentru că manuscrisele au, se pare, în acest loc numele *Iosif*, am păstrat în traducere acest nume.

Bibliografie selectivă

I. Ediții și traduceri ale Bibliei

Septuaginta, ed. Alfred Rahlfs, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1979

Novum Testamentum Graece, ed. Eberhard Nestle, Barbara Aland, Kurt Aland, 27th edition, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1995

Biblia Sacra Vulgata, Würtembergische Bibelanstalt, Stuttgart, 1969

Vetus Latina. Genesis, ed. Bonifatius Fischer, 1951-1954

Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988

Septuaginta 1. Geneza, *Exodul*, *Leviticul*, *Numerii*, *Deuteronomul*, Colegiul Noua Europă/ Polirom, Iași, 2004

Septuaginta 2. Iisus Nave, *Judecătorii*, *Ruth*, *1-4 Regi*, Colegiul Noua Europă/ Polirom, Iași, 2004

II. Instrumente de lucru

Greek-English Lexicon, ed. H. G. Liddell, R. Scott, revised by Sir Henry Stuart Jones, 9th edition, Clarendon Press, Oxford, 1996

Oxford Latin Dictionary, ed. P. G. W. Glare, reprinted, Oxford University Press, Oxford, 1996

Thesaurus Graecae Linguae (TGL), ab Henrico Stephano constructus, vol. I-IX, Didot, Paris, 1831-1865

The Encyclopedia of Religion, editor in chief Mircea Eliade, Macmillan, New York, 1987

Aufstieg und Niedergang der roemischen Welt, Bd. 10.1, hg. v. Wolfgang Haase, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1988

Aufstieg und Niedergang der roemischen Welt, Bd. 36.1, hg. v. Wolfgang Haase, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1987
Aufstieg und Niedergang der roemischen Welt, Bd. 36.3, hg. v. Wolfgang Haase, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1989
Aufstieg und Niedergang der roemischen Welt, Bd. 36.7, hg. v. Wolfgang Haase, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1994
Realencyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft, ed. A. Pauly, G. Wissowa, Stuttgart-Munchen, 1894-1972 (add. supplementbanden)
The Cambridge Ancient History, vol. XII, ed. S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth, N. H. Baynes, third edition, Cambridge University Press, London, 1961
The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy, second edition, Cambridge University Press, London-New York, 1970

III. Opere ale autorilor clasici citați în volum

Catenae graecae in Genesim et in Exodum. I. Catena Sinaitica (CChr S. Gr. 2), ed. F. Petit, Leuven University Press, Leuven, 1977
Catenae graecae in Genesim et in Exodum. II. Collectio Coisliniana in Genesim (CChr S. Gr. 15), ed. F. Petit, Leuven University Press, Leuven, 1986
La chaîne sur la Genèse, I, cap. 1-3 (Tr. Ex. Gr. 1), ed. F. Petit, Peeters, Louvain, 1991
La chaîne sur la Genèse, II, cap. 4-11 (Tr. Ex. Gr. 2), ed. F. Petit, Peeters, Louvain, 1993
La chaîne sur la Genèse, III, cap. 12-28 (Tr. Ex. Gr. 3), ed. F. Petit, Peeters, Louvain, 1995
La chaîne sur la Genèse, IV, cap. 29-50 (Tr. Ex. Gr. 4), ed. F. Petit, Peeters, Louvain, 1996
Midrash Rabbah, ed. H. Freedman, M. Simon, Soncino, London, 1939
Stoicorum Veterum Fragmenta (SVF), ed. J. von Arnim, 4 vol., Teubner, Leipzig, 1903-1924
Heliodori, ut dicitur, in Paulum Alexandrinum commentarium, ed. E. Boer, Teubner, Leipzig, 1962

The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament, I, ed. R. H. Charles, Clarendon Press, Oxford, 1963 (reprint)

The Old Testament Pseudepigrapha, I, ed. J. H. Charlesworth, Darton, Longman and Todd, London, 1983

Ambrosius, *Hexameron, De paradiso, De Cain, De Noe, De Abraham, De Isaac, De bono mortis* (CSEL 32/1), ed. C. Schenkl, Viena, 1897

Aristoteles, *Physica*, ed. W. D. Ross, Clarendon Press, Oxford, 1988

Augustinus, *De civitate Dei* (CSEL 40/1, 40/2), ed. E. Hoffmann, Viena, 1899-1900

Augustinus, *Quaestiones in Heptateuchum, Adnotationes in Iob* (CSEL 28/2), ed. J. Zycha, Viena, 1895

Augustinus, *De utilitate credendi*, *De duabus animabus*, *Contra Fortunatum Manichaeum*, *Contra Adimantum*, *Contra epistulam fundamenti*, *Contra Faustum Manichaeum*, *Contra Felicem Manichaeum*, *De natura boni*, *Epistula Secundini*, *Contra Secundinum Manichaeum* (CSEL 25), ed. J. Zycha, Viena, 1891- 1892

Bardesanes, *Liber legum regionum*, în *Patrologia Syriaca*, I, 2, ed. R. Graffin, Paris, 1907

Basile de Césarée, *Homélies sur l'Hexaéméron* (SC 26 bis), ed. Stanislas Giet, Cerf, Paris, 1950

Beda Venerabilis, *Opera*, ed. David Hurst, Brepols, Turnhout, 1955

Cicero, *De natura deorum, Academica*, ed. H. Rackham, Harvard University Press, Cambridge MA, 1933

Cicero, *De finibus*, ed. H. Rackham, Harvard University Press, Cambridge MA, 1914

Claudius Tauriensis, *Commentarium in Genesim* (PL 50), Paris, 1845

Claudius Ptolemeus, *Tetrabiblos* (LCL 435), ed. F. E. Robbins, Harvard University Press, Cambridge MA, 1980

Clément d'Alexandrie, *Extraits de Théodote* (SC 23), ed. F. Sagnard, Editions du Cerf, 1970

Clemens Alexandrinus I, *Protrepticus* und *Paedagogus* (GCS 12), hg. v. Otto Stählin, Leipzig, 1909

Clemens Alexandrinus II, *Stromata I-VI* (GCS 15), hg. v. Otto Stählin, Leipzig, 1906

Clemens Alexandrinus III, *Stromata VII-VIII* (GCS 17), hg. v. Otto Stählin, Leipzig, 1909

Didyme l'Aveugle, *Sur la Genèse I, II* (SC 233, 234), ed. L. Doutreleau, P. Nautin, Cerf, 1976-1978
Didymos der Blinde, *Kommentar zu Iob* 1,2,3 (Papyrologische Texte und Abhandlungen 1, 2, 3), ed. A. Henrichs, D. Hagedorn, U. Hagedorn, L. Koenen, Habelt, Bonn, 1968
Diophantus Alexandrinus, *Opera omnia*, vol. 1, ed. P. Tannery, Teubner, Stuttgart, 1974
Dorotheus Sidonius, *Carmen astrologicum*, ed. D. Pingree, Teubner, Leipzig, 1976
Epictetus, *Dissertationes ab Arriano digestae*, hg. v. H. Schenkl, Teubner, Leipzig, 1916
Epiphanius, *Ancoratus* und *Panarion* (1. Teil) (GCS 25), hg. v. Karl Holl, Leipzig 1915
Epiphanius, *Panarion* (2. Teil) (GCS 31), hg. v. Karl Holl, Leipzig 1922
Epiphanius, *Panarion* (3. Teil) (GCS 37), hg. v. K. Holl, Leipzig 1933
Eusebius, *Historia ecclesiastica* (GCS 9/1), hg. v. Eduard Schwartz, Theodor Mommsen, Leipzig 1903
Eusebius, *Historia ecclesiastica* (GCS 9/2), hg. v. Eduard Schwartz, Theodor Mommsen, Leipzig 1908
Eusebius, *Historia ecclesiastica* (GCS 9/3), hg. v. Eduard Schwartz, Theodor Mommsen, Leipzig 1909
Eusebius, *Onomasticon* (GCS 11/1), hg. v. Erich Klostermann, Leipzig 1904
Eusebius, *Contra Marcellum*, *De ecclesiastica theologia* (GCS 14), hg. v. Erich Klostermann, Leipzig 1906
Eusebius, *Praeparatio euangelica* (GCS 43/1), hg. v. Karl Mras, Berlin 1954
Eusebius, *Praeparatio euangelica* (GCS 43/2), hg. v. Karl Mras, Berlin 1956
Gregorius Nyssensus, *De opificio hominis*, PG 44, coll. 124-256, Paris, 1858
Gregorius Nyssensus, *Oratione de deitate Filii et Spiritus Sancti*, PG 46, coll. 553-576, Paris, 1866
Hieronymus, *Commentarii in IV epistulas paulinas*, PL 25, coll. 331-656, Paris, 1856
Hipolyt, *Kommentar zu Daniel* (GCS NF 7), hg. v. Georg Nathanael Bonwetsch, Marcel Richard, 2000

Hippolyt, *Refutatio omnium haeresium*, hg. v. Paul Wendland (GCS 26), Leipzig, 1916

Irinaeus, *Adversus haereses*, vol. I, ed. W. W Harvey, Cambridge University Press, Cambridge, 1857

Jérôme, *Lettres*, vol. IV, ed. Jerome Labourt, Les Belles Lettres, Paris, 1954

Johannes von Damaskos, *Ekdosis akribes tes orthodoxou pisteos (Expositio fidei)*, hg. v. B. Kotter (Patristische Texte und Studien 12), Berlin, 1973

Johannes Chrysostomus, *De mutatione nominum*, PG 51, coll. 113-156, Paris, 1859

Johannes Chrysostomus, *Homiliae in Genesim*, PG 53, coll. 21-385, PG 54, coll. 385-580, Paris, 1860

Johannes Philoponos, *De opificio mundi*, hg. v. W. Reichardt, Teubner, Leipzig, 1897

Lactantius, *De opificio dei. De ira dei. Carmina. Fragmenta* (CSEL 27/1), ed. S. Brandt, 1893

Michael Psellus, *Oratoria minora*, ed. A. R. Littlewood, Teubner, Leipzig, 1985

Numenius, *Fragments*, ed. Edouard des Places, Les Belles Lettres, Paris, 1973

Petrus Abelardus, *Opera theologica I. Commentaria in epistolam Pauli ad Romanos. Apologia contra Bernardum* (CC, Con Med 11), Brepols, Turnhout, 1969

Philo, *On Abraham. On Joseph. On Moses* (LCL, Philo VI), ed. F. H. Colson, Harvard University Press, Cambridge MA, 1935

Philo, *On the cherubim. The sacrifices of Abel and Cain. The worse attacks the better. On the posterity and exile of Cain. On the giants* (LCL, Philo II), ed. F. H. Colson, G.H. Witaker, Harvard University Press, Cambridge MA, 1929

Philo, *On the confusion of tongues. On the migration of Abraham. Who is the heir of divine things? On mating with the preliminary studies* (LCL, Philo IV), ed. F. H. Colson, G. H. Witaker, Harvard University Press, Cambridge MA, 1932

Philo, *On flight and finding. On the change of names. On dreams* (LCL, Philo V), ed. F. H. Colson, G. H. Witaker, Harvard University Press, Cambridge MA, 1934

Philo, *On the creation. Allegorical interpretation of Genesis 2 and 3* (LCL, Philo I), ed. F. H. Colson, G. H. Witaker, Harvard University Press, Cambridge MA, 1929

Philo, *Questions and answers on Genesis* (LCL, Philo Supplement I), ed. Ralph Marcus, Harvard University Press, Cambridge MA, 1953

Philo, *On the unchangeableness of God. On husbandry. Concerning Noah's work as a planter. On drunkenness. On sobriety* (LCL, Philo III), ed. F. H. Colson, G. H. Witaker, Harvard University Press, Cambridge MA, 1930

Plotin, *Ennéades* (avec Porphyre, *Vie de Plotin*), ed. E. Bréhier, 6 tomes (7 vol), (Budé), Les Belles Lettres, Paris, 1924 (I et II), 1925 (III), 1927 (IV), 1931 (V), 1936-1938 (VI)

Proclus, *In primum Euclidis Elementorum librum commentarii*, hr. v. G. Friedlein, Teubner, Leipzig, 1873

Procopius, *Commentaria in Octateuch* (PG 87), coll. 21-992, Paris, 1862

Pseudo Iustin Martirul, *Quaestiones et responsiones ad orthodoxos*, hr. v. J. C. T. Otto, Sandig, Wiesbaden, 1969

(Pseudo) Gregorius Nyssensus, *Opera. Supplementum*, hr. v. H. Hoerner, Brill, Leiden, 1972

Romanos le Mélode, *Hymnes*, tome IV (SC 128), ed. José Grosdidier de Matons, Paul Lemerle, Cerf, Paris, 1967

Sextus Empiricus, *Opera*, ed. Hermann Mutschmann, Jürgen Mau (vols. 1-3), Karel Janacek (vol. 4), Teubner, Leipzig, 1914-1962

Tertulian, *Liber de praescriptione haereticorum* (Florilegium patristicum 4), adnotavit G. Rauschen, Bonnae, 1906

Thomas Aquinatus, *Opera omnia,* iussu impensaque Leonis XIII P. M. edita, t. 4-5 (*Pars prima Summae theologiae*), Romae, 1888-1889

IV. Ediții critice origeniene[1]

Origenis in sacras scripturas commentaria, quaecunque Graece reperiri potuerunt. Petrus Daniel Huetius graeca primus maxima ex parte in lucem edidit : quae iam extabant, uarias eorum editiones inter se contulit ; Latinas interpretationes partim a

1. Pentru o bibliografie origeniană exhaustivă, v. *Bibliographie critique d'Origène* (Instrumenta Patristica 8), Brépols, Turnhout, 684 p., 1971, *Bibliographie critique d'Origène*, Supplément I, Brépols, Turnhout, 337 p., 1982, *Bibliographie critique d'Origène*, Supplément II, Brépols, Turnhout, 362 p., 1996.

se, partim ab, aliis elaboratas graecis adiunxit; uniuersa notis et obseruationibus illustrauit (Rothomagi, Joan. Berthelinus), 2 vol., 1668

Origenous ta euriskomena panta. Origenis Opera omnia quae graece uel latine tantum exstant et eius nomine circumferuntur, ex uariis editionibus collecta. Opera & studio Caroli Delarue, Extremam imposuit Carolus-Vincentius Delarue, vol. 7, Parisiis, 1733-1739

Opera omnia, ed. C. H. E. Lommatzsch, vol. 1-25, Berlin, 1831-1848

Origenous ta euriskomena panta, ex uariis editionibus et codicibus manu exaratis, gallicanis, italicis, germanicis et anglicis collecta atque adnotationibus illustrata, cum copiosi indicibus, uita auctoris et multis dissertationibus. Opera et studio dd. Caroli et Caroli Vincentii Delarue accurante et denuo recognoscente J.-P. Migne, voll. 7, în *Patrologiae cursus completus omnium ss. patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum, siue latinorum siue graecorum*, series graeca (PG) 11-17, accurante J.P. Migne, Lutetia Parisiorum, 1857-1862

Origenes Werke I, *Contra Celsum I* (GCS 2), hg. v. Paul Koetschau, Leipzig, 1899

Origenes Werke II, *Contra Celsum II, De oratione* (GCS 3), hg. v. Paul Koetschau, Leipzig, 1899

Origenes Werke III, *Homiliae in Ieremiam, Fragmenta in Lamentationes et al.* (GCS 6), hg. v. Erich Klostermann, Leipzig, 1901

Origenes Werke IV, *Commentarius in Iohannem* (GCS 10), hg. v. Erwin Preuschen, Leipzig, 1903

Origenes Werke V, *De principiis* (GCS 22), hg. v. Paul Koetschau, Leipzig, 1913

Origenes Werke VI, *Homilien zum Hexateuch* (GCS 29), hg. v. W. A. Baehrens, Leipzig, 1920

Origenes Werke VII, *Homilien zum Hexateuch* (GCS 30), hg. v. W. A. Baehrens, Leipzig, 1921

Origenes Werke VIII, *Homiliae in Regn., Ez. et al.* (GCS 33), hg. v. W. A. Baehrens, Leipzig, 1925

Origenes Werke IX, *Homiliae in Lucam* (GCS 35), hg. v. Max Rauer, Leipzig, 1931

Origenes Werke X/2, *Commentarius in Matthaeum* (GCS 38), hg. v. Erich Klostermann, Ernst Benz, Leipzig, 1933

Origenes Werke X/1, *Commentarius in Matthaeum* (GCS 40), hg. v. Erich Klostermann, Ernst Benz, Leipzig, 1935

Origenes Werke XI, *Commentarius in Matthaeum* (GCS 41/1), hg. v. Erich Klostermann, Ernst Benz, Leipzig, 1941

Origenes Werke XII, *Commentarius in Matthaeum*, hg. v. Erich Klostermann, Ludwig Früchtel, Berlin, 1955

Origenes, *Philocalie 21-27: sur le libre arbitre* (SC 226), ed. E. Junod, Cerf, Paris, 1976

Origen, *Commentarii in Epistula ad Romanos* (Fontes Christiani 2/1), Liber I, II, hg. v. Theresia Heither OSB, Herder, Freiburg, 1990

Origenes, *Contre Celse* (SC 132, 136, 147, 150), 4 vols., ed. M. Borret, Cerf, Paris, 1967, 1969

Origenes, *Commentaire sur saint Jean* (SC 120, 157, 222), ed. C. Blanc, Cerf, Paris, 1966-1975

Origenes, *Vier Buecher von den Prinzipien*, ed. H. Goergemanns, H. Karpp, Wissenschaftliche Buchgesellshaft, Darmstadt, 1976

Origenes, *De pascha* (Arbeiten zum spaetantiken und koptischen Aegypten IV), ed. B. Witte, Altenberge, Oros, 1993

Hammond Bammel, Caroline, *Der Roemerbriefkommentar des Origenes: kritische Ausgabe der Uebersetzung Rufins, Buch 1-3* (Vetus Latina : Die Reste der altlateinischen Bibel. Aus der Geschichte der lateinischen Bibel 16), Herder, Freiburg, 1990

Hammond Bammel, Caroline, *Der Römerbriefkommentar des Origenes. Kritische Ausgabe der Übersetzung Rufins Buch 4-6* (Vetus Latina. Aus der Geschichte der lateinischen Bibel 33), Herder, Freiburg, 1997

Stanjek, H. (Hgg.), Caroline P. Hammond Bammel, *Der Römerbriefkommentar des Origenes. Kritische Ausgabe der Übersetzung Rufins Buch 7-10* (Vetus Latina. Aus der Geschichte der lateinischen Bibel 34), Herder, Freiburg, 1998

V. Traduceri în limbi moderne ale omiliilor origeniene la Geneză

Origène, *Homélies sur la Genèse* (SC 7 bis), ed. L. Doutreleau, Cerf, Paris, 1976 (reed. 1985, 1996, 2003)

Origen, *Homilies on Genesis and Exodus* (Fathers of the Church 71), trans. Ronald E. Heine, Catholic University of America Press, Washington, 1982

Origenes, *Homilías sobre el Genesis* (Biblioteca de Pátristica 48), ed. José Ramón Díaz, Editorial Ciudad Nueva, Madrid, 1999
Origene, *Omelie sulla Genesi*, trad. M. I. Danieli, Città Nuova, Roma, 2001
Origen, *Scrieri alese I*, ed. Teodor Bodogae, (Omilia a noua la cartea Facerii, trad. N. Neaga, pp. 41-48), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981

VI. Cărți, articole, studii cu tematică origeniană

Origeniana Quinta (Papers of the 5th International Origen Congress, Boston College, 14-18 August 1989), ed. Robert J. Daly (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium CV), Leuven University Press, Leuven, 1992
Origeniana Sexta. Origène et la Bible (Actes du Colloquium Origenianum Sextum, Chantilly, 30 août, 3 septembre 1993), ed. Gilles Dorival, Alain le Boulluec, (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium CXVIII), Leuven University Press, Leuven, 1995
Origeniana Octava. Origen and the Alexandrian Tradition (Papers of the 8th International Origen Congress, Pisa, 27-31 August 2001), ed. Robert L. Perrone (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium CLXIV), Leuven University Press, 2003
The Question of Eclecticism, ed. John M. Dillon, A. A. Long, University of California Press, Berkley-Los Angeles-London, 1996
Caesareea Maritima. A Retrospective after two Millennia, ed. Avner Raban, Keneth G. Holum, Brill, Leiden, 1996
Entretiens sur l'antiquité classique, XII, Fondation Hardt, Vandoeuvres-Geneve, 1966
Festschrift fuer Heinrich Doerrie, Aschendorff, Muenster, 1983
Interpretations of the Flood, ed. Florentino García Martínez, Gerard P. Luttikhuisen, Brill, Leiden, 1999
Mysterium Ecclesiae. Images of the Church and its Members in Origen (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium CLVI), ed. F. Ledegang, Leuven University Press, Leuven, 2001
The Book of Genesis in Jewish and Oriental Christian Tradition (Traditio Exegetica Graeca 5), ed. Judith Frishman, Lucas Van Rompay, Peeters, Louvain, 1997

Bigg, Charles, *The Christian Platonists of Alexandria*, Oxford University Press, London, 1886

Chadwick, Henry, *Early Christian Thought and the Classical Tradition: Studies in Justin, Clement, and Origen*, Clarendon Press, Oxford, 1984

Crouzel, H., *Origen. Personajul - exegetul - omul duhovnicesc - teologul*, trad. Cristian Pop, Deisis, Sibiu, 1999

Daniélou, J., *Origène,* Ed. de la Table Ronde, Paris, 1948

De Lange, N.R.M., *Origen and the Jews. Studies in Jewish-Christian Relations in Third-Century Palestine* (University of Cambridge Oriental Publications 25), Cambridge, 1976

Dillon, John, *The Middle Platonists*, Duckworth, London, 1977

Hammond Bammel, Caroline, *Der Roemerbrieftext des Rufin und seine Origenes Uebersetzung*, Herder, Freiburg, 1985

Lubac, Henri du, *L'intelligence de l'Écriture d'après Origène*, Aubier, Paris, 1950

Nautin, Pierre, *Origène: Sa vie et son oeuvre*, Beauchesne, Paris, 1977

Pfeiffer, E., *Studien zum antiken Sternglauben*, Teubner, Leipzig, 1916

Rist, John, *Platonism and its Christian Heritage*, Variorum, Ashgate Publishing Limited, Hampshire, 1997 (reprinted)

Scott, Alan, *Origen and the Life of the Stars*, Clarendon Press, Oxford, 1994

Stead, Christopher, *Philosophy in Christian Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge-New York-Melbourne, reprinted, 1998

Trigg, Joseph W., *Origen*, Routledge, London, 1998

Westermann, Claus, *Genesis 1-11. A Commentary*, Augsburg, Minneapolis, 1987

Zeller, E., *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Leipzig, 1903

Indice de referințe biblice în traduceri

Geneza (Gn.)

1,1 – 121, 149
1,2 – 121, 469
1,3 – 121
1,3-5 – 123
1,6 – 149
1,6-7 – 123
1,7 – 123
1,7-8 – 125
1,8 – 127
1,9 – 127, 149
1,10-11 – 129
1,11 – 149, 523
1,12-13 – 131
1,14 – 133, 475, 497
1,14-15 – 133
1,16 – 149
1,16-18 – 515
1,16-19 – 135
1,20 – 139, 145
1,21 – 141, 143, 145
1,21-23 – 143
1,22 – 145, 523
1,24 – 147
1,24-25 – 145, 147, 149, 161, 397, 523
1,26-27 – 157
1,27 – 151, 153, 539
1,28 – 161, 323, 529, 545
1,29 – 165
1,29-30 – 161
1,30 – 165
2,2 – 531
2,4 – 531
2,7 – 151, 537
2,8-9 – 533
2,12 – 533
2,13 – 533
2,15 – 533
2,16-17 – 535
2,17 – 421, 535
2,23 – 535
3,2 – 529
3,4 – 421
3,8 – 165, 527
3,15 – 433
3,16 – 265
3,18 – 129
3,21 – 535
3,24 – 537
4,8 – 537
4,13 – 537
4,23 – 575
5,1 – 397, 531, 537
5,3 – 537
5,22 – 433, 539
5,29 – 181
6,3 – 603
6,6 – 543
6,7 – 183, 539
6,9 – 179, 539
6,11-12 – 539
6,12 – 183
6,13-16 – 169
6,14 – 183, 187, 197, 433
6,19 – 177, 199, 541
6,21 – 175
6,22 – 169, 175
7,2 – 177, 541

7,4 – 541
7,15 – 545
7,16 – 545
7,16-17 – 175
8,6-8 – 175
8,16 – 541
8,20 – 545
8,21 – 525
9,1 – 545
9,2 – 545
9,4-5 – 547
9,6 – 547
9,18 – 547
9,20-21 – 549
9,22 – 441
9,24 – 549
9,25 – 441, 549
10,6-8 – 533
10,9 – 551
11,1 – 551
11,7 – 551
11,26 – 553
11,30 – 367
12,1 – 207, 433
12,2 – 317
12,10 – 445, 553
12,17 – 267
13,1 – 417
13,7 – 553
13,9 – 229, 247, 553
13,10 – 247
13,14-15 – 553
13,16 – 317
14,11 – 555
14,13 – 555
14,14 – 191
14,18 – 557
15,5 – 317, 555
15,8 – 555
15,13 – 557
15,15 – 319
15,16 – 557
16,3 – 357
16,4 – 557
17,1-5 – 209
17,5 – 207, 293, 559
17,7 – 209
17,10-11 – 209
17,11 – 223
17,13 – 211, 223, 225, 227
17,17 – 351
17,18 – 559
17,19-21 – 321
18,1 – 229, 231, 235, 561
18,1-2 – 229
18,2 – 231, 239
18,3-4 – 233
18,4 – 233
18,6 – 231, 233
18,7 – 231
18,8 – 231, 235
18,9 – 235
18,11 – 207, 237, 311, 559
18,16-21 – 237
18,21 – 237, 239, 243
18,23 – 559
18,32 – 243
19 – 243
19,1 – 229, 559
19,3 – 561
19,11 – 561
19,13 – 231
19,17 – 245, 249
19,19-20 – 247
19,19-22 – 563
19,20 – 257
19,23 – 247
19,26 – 249, 561
19,29 – 251
19,30 – 247, 249, 257
19,31-32 – 253
19,31-38 – 249
19,35 – 251
20,1 – 263
20,2 – 263
20,4 – 563
20,4-5 – 267
20,5 – 267, 271
20,6 – 263, 267
20,17 – 263, 269

20,17-18 – 269
20,18 – 263
21,5 – 275
21,6 – 275
21,8 – 275, 331
21,10 – 277
21,12 – 265, 295
21,13 – 283
21,14 – 285, 287
21,19 – 287
22,1 – 291
22,10-12 – 305
22,1-2 – 295
22,2 – 291, 295, 297, 305
22,3 – 297, 299
22,4-5 – 299
22,5 – 299, 563
22,6 – 301
22,7 – 301
22,7-8 – 301
22,8-9 – 303
22,9-10 – 303
22,12 – 305, 307, 403
22,12-14 – 309
22,13 – 309
22,15 – 315
22,15-17 – 315
22,16 – 317, 319
22,16-17 – 403
22,17 – 317, 323, 325, 327, 357
22,18 – 269
22,20 – 563
23,1 – 351
23,16 – 563
24,1 – 359
24,3 – 211
24,11 – 343
24,13 – 565
24,14 – 337, 565
24,15-16 – 335, 341
24,16 – 343, 345
24,18 – 337
24,21 – 565
24,22 – 337, 343
24,62 – 345, 565
24,62-63 – 341
24,63 – 565
24,64 – 345, 347
25,1 – 351, 357
25,1-4 – 567
25,2 – 359
25,11 – 359, 361, 433
25,13 – 359
25,13-15 – 567
25,21-22 – 367
25,22 – 369
25,22-23 – 369
25,23 – 369, 371, 373
25,24 – 373
25,25 – 321
25,25-26 – 375
25,27 – 375
25,33 – 427
25,8 – 435
26,1 – 447
26,2 – 417
26,2-3 – 447, 567
26,3 – 459
26,5 – 569
26,11 – 383
26,12 – 377, 379, 383
26,14 – 383
26,15 – 383
26,15-30 – 287
26,18 – 383, 393
26,19 – 363, 375, 381, 381, 385, 391, 407, 569
26,19-20 – 385
26,21 – 377
26,21-22 – 377, 385
26,22 – 389, 569
26,23-24 – 405
26,25 – 407
26,26 – 409
26,26-29 – 407
26,28 – 411
26,28-29 – 411
26,29 – 411
26,30 – 411
26,31 – 413

27,20 – 569
27,22 – 569
27,27 – 129, 569
27,36 – 505
27,42-43 – 571
28,1 – 571
28,8 – 571
28,17 – 361
29,17 – 345
29,31 – 367, 571
30,27 – 571
30,37 – 573
31,3 – 573
31,7 – 573
31,38 – 575
31,41 – 575
31,46 – 575
31,55 – 575
32,2 – 577
32,4 – 577
32,23 – 577
32,24 – 577
32,27 – 433
32,28 – 427
32,29 – 425, 577
32,30 – 577
32,33 – 427
33,1 – 427
33,10 – 427
34,5 – 427
35,18-19 – 579
37,3 – 577
37,4 – 579
37,7 – 583
37,9 – 583
37,10 – 579
37,25 – 419
37,29-30 – 591
37,31-35 – 425
37,36 – 579
38,3-10 – 599
38,9 – 579
39,2 – 579
39,5 – 581
39,7 – 141, 419
39,9 – 587
40,1 – 581
40,8 – 587
40,9 – 583
40,12 – 581
40,15 – 581
40,16-17 – 583
40,18 – 581
40,20 – 581
41,1 – 583
41,1-4 – 583
41,2-4 – 585
41,5 – 585
41,16 – 587
41,17 – 583
41,38 – 587
41,43 – 587
41,45 – 589
41,46 – 191
41,51 – 589
41,51-52 – 321
41,52 – 591
42,1-2 – 419
42,3 – 419
42,4 – 591
42,5 – 591
42,6 – 591
42,21 – 591
42,22 – 591
42,26 – 419
43,1 – 445, 449
43,8 – 593
43,9 – 593
43,11 – 593
43,18 – 593
43,23 – 595
43,34 – 595
44,8 – 595
45,7 – 595
45,20 – 597
45,25 – 419
45,25-26 – 417
45,26 – 419, 421, 423
45,27-28 – 421, 423
45,28 – 425, 427

46,1 – 427, 597
46,2 – 427
46,3 – 429, 597
46,3-4 – 431
46,4 – 433, 435, 459, 597
46,5 – 597
46,6 – 427, 597
46,7 – 599
46,8 – 599
46,12 – 599
46,15 – 599
46,20 – 599
46,30 – 599
46,34 – 601
47,3-4 – 601
47,5 – 601
47,7 – 427
47,9 – 427
47,10 – 601
47,14 – 603
47,17 – 603
47,18 – 603
47,19 – 603
47,20 – 445, 603
47,20-21 – 439
47,22 – 451
47,24 – 455
47,27 – 457
47,29 – 429
47,31 – 429
48,2 – 605
48,4 – 605
48,5 – 599, 605
48,6 – 605
48,8 – 605
48,10 – 605
48,14 – 429
48,19 – 605
48,20 – 607
49,1-2 – 429
49,9 – 607
50,3 – 429

Exodul (Ex.)

1,12-14 – 441
2,15 – 345
2,21 – 359
3,3 – 371
3,5 – 303
3,8 – 129, 149
4,10 – 215
4,11 – 491
6,30 – 217
11,3 – 303
12,35 – 597
12,41 – 557
13,21 – 237
14 – 433
16,8 – 341
16,13 – 339
19,11-16 – 299
19,20 – 527
20,2 – 439
20,17 – 165
21,2 – 441
21,28-36 – 547
24,5 – 299
24,15 – 463
29,4 – 221
32,19 – 319
33,3 – 129, 149
33,11 – 463
34,7 – 255, 259, 261

Leviticul (Lv.)

11,21 – 531
13,48 – 195
14,34 – 195
16, 27-28 – 193
19,15 – 283
23,16 – 191
25,10 – 189

Numerii (Nm.)

11,5 – 257
11,16 – 209
13,9 – 607
13,17 – 607

16,5 – 241
18,20 – 453
25,11-12 – 163
26,19 – 599
31,28-30 – 191

Deuteronomul (Dt.)

7,14 – 353
9,10 – 525
12,1 – 459
16,9 – 191
21,23 – 185
23,3 – 255
23,4 – 259, 261
25,5-10 – 353
30,4 – 327
31,6 – 311
32,8-9 – 325, 445
32,9 – 327
32,32 – 561
32,40 – 525

Iosua Nave (Ios.)

5,2 – 223

Judecători (Jd.)

7,6-8 – 191

1 Regi (1Rg.)

1,2 – 367
1,2-6 – 355
9,9 – 235
15,10 – 543

3 Regi (3Rg.)

3,13 – 357
6,7 – 195
12,28 – 435
12,32–13,5 – 479
17,1 – 447
17,2 – 447
20 – 165

4 Regi (4Rg.)

6,25 – 449
7,1 – 449

2 Paralipomene (2Par.)

1,11 – 357
1,12 – 357

2 Ezdra (2Ezr.)

11,8 – 327
11,9 – 327

Iov

1,9 – 143
1,21 – 313
4,19 – 339
6,3 – 323
42,10 – 143, 313

Psalmii (Ps.)

1,1 – 221
1,2 – 363, 365, 449
2,2 – 325
2,3 – 327
2,8 – 179, 325
8,8 – 531
17,11 – 525
17,20 – 393
18,1 – 153
18,5 – 325, 391
23,1 – 391
27,3 – 211
29,6 – 341
31,9 – 255
33,16 – 525
35,7 – 377, 401
35,10 – 397
36,25 – 447
37,6 – 355, 571

38,9 – 539
41,2-3 – 339
43,20 – 591
43,26 – 591
45,5 – 407
47,3 – 329
75,2 – 389
72,8 – 217, 243
72,20 – 539
83,3 – 165
83,7 – 305
83,8 – 347
90,4 – 525
93,10 – 363
100,6 – 525
101,25 – 435
103,24 – 535
103,26 – 143
105,14 – 257
105,31 – 163
108,12 – 487
108,16-17 – 487
109,4 – 309, 319, 405
111,5 – 217
113,14 – 215
115,3 – 307
118,18 – 367
118,57 – 455
118,106 – 411
120,1 – 245
131,4-5 – 289
134,17 – 215
138,17 – 211
140,2 – 355
148,3 – 531

Proverbele lui Solomon (Prov.)

5,15 – 379, 381, 401
5,15-16 – 287
5,16 – 401
7,4 – 261, 267
9,1 – 301, 407
9,1-3 – 415
9,2-6 – 449
9,4 – 451
10,3 – 447
11,31 – 335
15,1 – 577
26,9 – 195

Ecleziastul (Ecl.)

3,5 – 575

Cântarea Cântărilor (Ct.)

4,14 – 221
6,7 – 357
6,8 – 357

Isaia (Is.)

1,1 – 361
1,13-14 – 341
1,20 – 525
3,12 – 333
5,2-6 – 133
9,19 – 129
11,6-8 – 193
14,21 – 161
26,18 – 271, 373
26,20 – 181
33,15 – 217
34,4 – 497
42,7 – 289
44,22 – 399
45,1-4 – 479
47,13 – 505
54,1 – 271
56,7 – 257
59,7 – 221
61,2 – 135
61,10 – 405
66,1 – 123, 151, 525
66,8 – 271

Ieremia (Ier.)

2,13 – 565
2,20 – 197
3,3 – 161
3,6 – 197
5,8 – 255
6,10 – 213
7,11 – 257
9,25 – 213
10,2 – 497
17,5 – 185
23,23 – 137
23,24 – 369
26,3 – 489
30,23 – 359
39,33 – 333

Iezechiel (Iez.)

13,10 – 333
16,55 – 247
18,4 – 421, 547
23,4 – 257
31,1-5 – 185
31,8-9 – 185
44,9 – 213, 219

Daniel (Dan.)

2,37-40 – 479
7,10 – 399
8,5-9 – 481
13,42 – 305

Osea (Os.)

2,21-22 – 337
6,6 – 387
12,4 – 375
12,11 – 403

Amos (Am.)

6,6 – 221
8,11 – 289, 339, 393, 449

Miheea (Mih.)

1,3 – 239
1,5 – 435

Ioel

2,12 – 341

Naum (Na.)

1,1 – 361

Zaharia (Zah.)

1,3 – 137
4,10 – 525

Malahia (Mal.)

1,2 – 369
1,11 – 395

Înțelepciunea lui Solomon (Înț.)

1,13 – 535
1,15 – 191
3,16 – 161
7,1 – 431, 433
7,18-19 – 505
8,2 – 265
8,9 – 353

Înțelepciunea lui Iisus Sirah (Sir.)

4,28 – 141
22,19 – 381

Suzana (Suz.)

22 – 421
42-43 – 477

Matei (Mt.)

1,1 – 325, 393
2,2 – 411
3,7 – 135
3,16 – 191
4,18 – 157
4,21 – 157
5,3 – 451
5,5 – 585
5,6 – 339
5,8 – 219
5,11 – 569
5,13 – 561
5,14 – 135
5,16 – 127, 227, 325
5,28 – 141, 165, 219, 221
5,35 – 329
5,48 – 529
7,6 – 165, 333
7,12 – 389
7,13-14 – 335
7,14-16 – 583
7,21 – 447
7,23 – 241
7,24 – 407
8,11 – 451
8,30 – 355
9,15 – 403, 451
9,27 – 137
10,3 – 157
10,15 – 233
10,34 – 223
10,37 – 305
10,42 – 285
11,11 – 353
11,25 – 451
11,28-29 – 183
11,29 – 451
12,2 – 387
12,3-4 – 387
12,7 – 387
12,50 – 261
13,4 – 133
13,5-6 – 131
13,8 – 131, 377
13,9 – 217
13,11 – 239
13,20 – 131
13,23 – 131
13,25 – 133, 343
13,34 – 137, 377
13,36 – 139
13,38 – 389
13,43 – 149
13,52 – 391
14,6-11 – 583
14,19 – 239, 377, 379
14,36 – 379
15,19 – 373
15,32 – 137, 377
16,9 – 379
17,1-3 – 139
18,3 – 193
18,12 – 327, 387
18,12-13 – 189
19,21 – 153, 309
19,27 – 457
19,28 – 457
19,29 – 313
20,30 – 289
21,13 – 257
22,32 – 431
23,13 – 387
23,27 – 187
24,27 – 179
25,15 – 137
25,16-20 – 311
25,35 – 339
25,41 – 121
26,29 – 451
26,41 – 335
27,63 – 299
28,19 – 391

Marcu (Mc.)

1,10 – 191
3,17 – 153
4,34 – 139
6,11 – 233
8,3 – 137
8,31 – 299
9,2 – 239
12,26-27 – 359
14,38 – 335

Luca (Lc.)

1,7 – 367
1,34 – 159
1,57 – 373
2,16 – 373
3,7 – 135
3,23 – 191
4,18 – 327
5,31 – 341
5,32 – 157
5,34 – 451
6,1 – 387
6,25 – 585
6,36 – 527
6,45 – 131, 139
8,5 – 133
8,31 – 123
9,62 – 249
10,39 – 137
11,52 – 387
12,34 – 153
12,42 – 331, 333
14,33 – 453
15,4-5 – 189, 327
15,6 – 387
15,8 – 397
15,10 – 307
15,19 – 583
15,23 – 233
16,7 – 401
16,8 – 399
16,22 – 361
17,10 – 331
17,21 – 397
17,26-27 – 179
17,32 – 249
19,16-17 – 455
19,24 – 311
19,46 – 257
20,37-38 – 359
21,2 – 141
21,20 – 481
22,28 – 139
23,43 – 433
24,32 – 365, 393, 437

Ioan (In.)

1,1-3 – 121
1,4 – 423
1,9 – 135
1,14 – 309
1,29 – 183, 309, 519
1,47 – 457
3,13 – 239
3,16 – 233
3,20-21 – 127
4,6 – 347
4,7 – 339
4,10 – 385
4,13-14 – 287
4,14 – 125, 287, 363, 381
4,15 – 287
4,20-23 – 395
5,46 – 389
6,9 – 377
6,12 – 379
6,16 – 389
6,35 – 339
6,37 – 375
6,47 – 287
6,48 – 339
6,51 – 447
7,6 – 271
7,37 – 339
7,38 – 125, 339, 395, 397
8,12 – 133

8,31 – 443
8,34 – 443
8,36 – 279
8,37 – 295
8,39 – 303
8,56 – 331
9,2 – 375
10,11 – 327, 403
10,30 – 551
12,31 – 125
13,6 – 233
14,2 – 193
14,6 – 133, 577
14,9 – 155
14,10 – 155
14,23 – 167
15,1 – 451
15,13 – 233
15,15 – 453
16,11 – 327
16,22 – 311
17,21-22 – 155
19,17 – 301
20,17 – 155
21,25 – 463

Faptele Apostolilor (Fp.)

3,6 – 455
4,32 – 551
7,22 – 177
10,11-12 – 193
13,46 – 389
18,6 – 289
23,11 – 431
28,4 – 529

Romani (Rom.)

1,14 – 337, 401, 411
1,17 – 347
2,14 – 541, 569
2,19 – 135
2,28-29 – 211
4,11 – 207
4,16 – 319
4,19 – 351
6,5 – 225
6,6 – 321
6,10 – 359
6,19 – 221, 225
7,2-3 – 269
7,14 – 249, 265, 351, 379
7,18 – 147
7,23 – 279, 329
8,7 – 147, 541
8,8 – 541
8,9 – 281
8,15 – 285
8,17 – 281
8,32 – 307
8,35 – 227
9,7 – 295
9,10 – 375
9,11 – 369
9,13 – 369
9,17 – 507
10,9-10 – 227
10,10 – 197
10,18 – 323, 325
11,25 – 289
11,25-26 – 259
11,36 – 167, 199
13,12 – 335
13,13 – 133
14,2 – 413
15,19 – 393

Galateni (Gal.)

1,5 – 227, 459
1,8 – 187
1,16 – 207
2,20 – 227
3,9 – 317
3,13 – 183
3,16 – 269, 295, 323, 327, 405
3,17 – 557

4,1 – 285
4,1-2 – 285
4,2 – 307
4,3 – 307
4,19 – 271
4,21 – 333
4,21-24 – 277, 333
4,22 – 283, 405
4,23 – 281, 295, 335
4,24 – 265, 279, 347, 391
4,27 – 271
4,28 – 287
4,29 – 279, 281, 287, 317
5,1 – 279
5,13 – 279
5,14 – 327
5,17 – 279
5,20-21 – 373
5,22 – 281, 311, 455
5,22-23 – 373
6,8 – 261, 271
6,17 – 227

1 Corinteni (1Cor.)

2,6-8 – 413
2,12 – 165
2,13 – 199, 273, 285
2,14 – 281, 347, 449
2,16 – 165
3,1-2 – 277, 413
3,2 – 277
3,3 – 413
3,11 – 407
4,12 – 413
4,14 – 333
4,15 – 353
4,20 – 225
5,5 – 443
5,7 – 341, 403
6,17 – 347, 349
6,18 – 283
6,19 – 167
7,1 – 563
7,29 – 335
7,34 – 343
8,6 – 191
9,15 – 241
9,17 – 331
9,24 – 197
10,4 – 339
10,11 – 249
10,31 – 221, 255
13,11 – 285
14,32 – 293
14,37-38 – 241
15,9 – 293
15,10 – 431
15,23 – 181
15,32 – 393
15,40-42 – 325
15,41 – 137, 329
15,42 – 309
15,47 – 125, 319
15,47-49 – 321
15,49 – 321, 323, 395, 397, 527

2 Corinteni (2Cor.)

2,15 – 221, 355, 571
2,16 – 385
3,2-3 – 401
3,6 – 273, 285
3,14 – 179, 379
3,15 – 275, 367
3,16 – 265, 289
3,17 – 265
3,18 – 265, 363
4,10 – 225, 353
4,16 – 155
4,18 – 285, 331, 371, 437, 457
5,16 – 281
5,17 – 321
5,19 – 411, 519
6,10 – 455
6,16 – 153, 395
9,7 – 303

10,3-5 – 281
11,25 – 393
11,27 – 445
12,2 – 193
12,4 – 505
13,3 – 153, 157

Efeseni (Ef.)

2,6 – 153
2,10 – 149
2,14 – 385
3,18 – 187
4,5 – 191
4,9 – 433
5,2 – 385
5,4 – 217
5,8 – 335
5,27 – 135
5,32 – 197, 323
6,12 – 325, 429
6,14-17 – 241, 311
6,19 – 213, 385
6,24 – 255

Filipeni (Flp.)

1,8 – 305
1,11 – 341
2,6-8 – 155
2,7 – 239, 305
2,8 – 233, 301
2,10 – 193
2,21 – 459
3,2-3 – 211
3,8 – 307
3,19 – 221, 323, 389, 391, 447, 449
3,20 – 125, 153, 197
3,21 – 155, 591
4,13 – 157

Coloseni (Col.)

1,15 – 121, 153, 457
1,18 – 457
2,3 – 413
2,9 – 271
2,14 – 399, 401
2,14-15 – 327
3,1 – 127
3,1-2 – 285
3,5 – 147, 225, 353
3,9-10 – 321
3,10 – 527

1 Tesaloniceni (1Tes.)

1,10 – 135
2,20 – 275
5,4 – 135
5,5 – 133
5,17 – 335, 355
5,19 – 423

2 Tesaloniceni (2Tes.)

1,11 – 305

1 Timotei (1Tim.)

1,4 – 395
1,10 – 443
1,13 – 157
2,7 – 211
2,15 – 271
4,7 – 273
4,10 – 121
4,13 – 165
6,12 – 307

2 Timotei (2Tim.)

2,2 – 181, 265

2,5 – 143
2,12 – 225
2,19 – 241
3,11 – 393
3,17 – 221
4,4 – 395
4,7 – 435
4,8 – 435

Tit

1,14 – 273, 395

Evrei (Evr.)

1,1 – 577
1,3 – 155
1,14 – 537
4,12 – 223
5,6 – 403
5,11 – 335
5,12 – 413
5,12-14 – 277
5,13 – 285
5,14 – 413
6,1 – 285
6,7-8 – 131
6,8 – 129
6,13 – 319
6,16 – 319
6,17 – 319
6,18 – 293
7,27 – 403
11,5 – 137
11,17-19 – 293
11,18 – 295
11,19 – 301, 563
12,11 – 341
12,16 – 427
13,2 – 245
13,20 – 403

Iacob (Iac.)

1,2 – 311
1,12 – 435
1,22 – 199
2,5 – 451
3,18 – 341

1 Petru (1Pt.)

1,23 – 213
2,9 – 215
4,11 – 243, 261, 273, 289, 313, 329, 349, 365, 381, 401, 415
4,18 – 335
5,8 – 327

2 Petru (2Pt.)

3,12 – 253

1 Ioan (1In.)

1,1 – 577
4,2 – 225
4,18 – 285
5,19 – 517

Apocalipsa (Ap.)

1,6 – 289, 311, 329, 349, 365, 381, 401, 415
2,7 – 451
5,13 – 437
12,7 – 125
12,9 – 121
20,3 – 121, 125

Indice de nume proprii în traduceri

A

Abel 433, 537
Abiatar 387
Abida 567
Abimeleh 263, 267, 269, 271, 273, 403, 407, 409, 563
Adam 323, 531, 535, 537, 539
Afer 567
Agar 279, 287, 289, 405
Ahab 165, 447
Alexandru 479
Amos 361
Andrei 515
Anna 355, 367
Apelles 177
Aquila 515, 517, 531, 537, 555, 573, 579, 589
Arabia 499, 567, 577
Arabia Felix 567
Aram 553
Aseneth 589
Asia 515
Assur 185
Assurieim 567
Aunan 579, 599
Avram 207, 209, 291, 553, 555, 559
Avraam 135, 191, 201, 207, 209, 223, 229, 231, 233, 235, 237, 245, 247, 251, 253, 263, 265, 267, 269, 271, 273, 275, 277, 283, 285, 291, 293, 295, 297, 299, 301, 303, 305, 307, 309, 315, 317, 319, 323, 325, 327, 329, 331, 333, 335, 337, 345, 351, 353, 355, 359, 361, 369, 383, 385, 387, 393, 403, 405, 407, 417, 419, 433, 435, 445, 447, 451, 509, 525, 553, 555, 557, 559, 561, 563, 565, 567, 569, 593
Azau 563

B

Babilon 479
Bathuel 345, 563
Bauz 563
Beniamin 419, 591, 593, 595
Bethel 361, 477
Bethleem 481
Bithynia 515
Boanerges 153

C

Cain 165, 433, 537, 543
Camuel 563
Canaan 417, 419, 441, 547, 549, 571, 599, 603
Cappadocia 515
Cedar (Kedar) 359, 567
Cirus 479
Clement Romanul 511

D

Daidan 567
Daniel 137, 399, 479

Darius 479
David 135, 137, 241, 325, 355, 387, 389, 393, 477
Dina 427, 599
Duma 567

E

Edem 533
Efes 393, 515
Efraim 321, 591, 595, 599, 605, 607
Efron 567
Egipt 185, 191, 247, 257, 299, 303, 417, 419, 423, 425, 427, 429, 431, 433, 439, 445, 447, 457, 459, 479, 481, 553, 557, 579, 581, 583, 585, 587, 591, 593, 595, 597, 599, 603
Elisabeta 367, 373
Elisei 447
Enoh 433, 539, 567
Er 599
Esau 321, 369, 375, 377, 379, 427, 569, 571, 577, 591
Etiopia 533
Euilat 567
Eva 537
Ezdra 479

F

Faldac 563
Faran 567
Feison 533
Fennana 355
Ficol 409, 411
Finees 163
Futifar 579, 589
Futifare 579

G

Galatia 515
Garizim 395
Gedeon 191
Geon 533
Gefar 567
Gerar (Gerara) 383, 385, 387, 407, 569
Gesem (Gesen) 457, 601
Gomorra 237, 561

H

Ham 441, 547, 549
Hazad 563
Helhana 355
Heliopolis 589
Hettura 351, 353, 355, 359, 567
Hoddad 567
Horrat 447
Hus 533

I

Iaboc 577
Iacob 135, 139, 157, 289, 321, 325, 345, 359, 361, 369, 375, 379, 389, 417, 419, 421, 423, 425, 427, 429, 431, 433, 435, 445, 451, 479, 497, 505, 509, 569, 571, 573, 575, 577, 589, 591, 593, 597, 599, 601, 605
Iader 447
Iafet 547, 549
Iambiches 577
Iconium 393
Ieremia 135, 213, 489, 497
Ierihon 289
Ieroboam 435, 477
Ierusalim 393, 395, 431, 481, 515, 595
Iesboc 567
Ietro 359
Ietur 567
Iezechiel (profetul) 135, 185, 213
Iezrael 165
Iisus Hristos 121, 127, 133, 135, 137, 139, 153, 157, 165, 179,

181, 183, 187, 189, 191, 193, 197, 199, 211, 213, 217, 219, 221, 223, 225, 227, 241, 243, 255, 259, 261, 269, 271, 273, 277, 279, 281, 285, 289, 295, 301, 305, 307, 309, 313, 317, 319, 323, 325, 327, 329, 331, 333, 337, 339, 341, 343, 345, 347, 349, 353, 355, 357, 365, 373, 381, 387, 393, 401, 403, 405, 407, 411, 413, 415, 423, 437, 451, 453, 455, 457, 459, 463, 469, 471, 481, 515, 519, 571, 575, 579, 595, 607
Ilie 447
Iliria 515
Iliric 393
Ioan (apostolul și evanghelistul) 121, 139, 157, 225, 285, 309, 373, 389, 455, 515, 517
Ioan Botezătorul 353, 583
Iosia 477
Iosif 417, 419, 421, 423, 425, 427, 429, 435, 439, 443, 451, 497, 577, 579, 581, 585, 587, 589, 591, 593, 595, 597, 599, 601, 603, 605, 607
Iothor 567
Iov 143, 313
Irod 583
Irodiada 583
Isaac 135, 269, 275, 277, 279, 281, 283, 287, 291, 293, 295, 297, 301, 303, 305, 309, 311, 317, 321, 331, 335, 341, 343, 345, 347, 351, 359, 361, 367, 369, 373, 377, 379, 383, 385, 387, 389, 391, 393, 395, 397, 401, 403, 405, 407, 413, 417, 427, 433, 445, 447, 451, 509, 565, 569, 571
Isaia 135, 193, 361, 479, 505
Ismael 277, 279, 281, 283, 287, 293, 321, 359, 405, 559, 567
Israel 197, 213, 289, 325, 327, 353, 367, 389, 417, 421, 423, 425, 427, 429, 431, 433, 435, 439, 443, 445, 447, 457, 479, 507, 571, 577, 591, 593, 597, 599, 601, 603, 605
Iuda 257, 389, 475, 477, 481, 487, 489, 593
Iudeea 499
Izabela 165

K

Kedar 567
Kedma 567

L

Laban 571, 573, 575, 577
Lagos 479
Lameh 181, 183, 575
Laodiceea 511
Latusieim 567
Leia 571, 599
Liban 185
Listra 393
Lot 229, 231, 243, 245, 247, 249, 251, 255, 257, 259, 263, 417, 553, 559, 561
Luca 389

M

Madiam 359, 567
Madianitis 567
Mambre 229, 235, 567
Manase 321, 589, 599, 605, 607
Marcion 177
Marcu 389
Marea Roșie 257, 567
Maria 159, 225, 373, 579
Marte 511
Masman 567
Massam 567

Masse 567
Matei 157, 389
Matusala 539
Melchisedec 309, 319, 405, 557
Melha 563
Meliton 525
Mesopotamia 361, 555, 571
Miheea (profetul) 239
Mohan 563
Moise 135, 177, 187, 209, 215, 275, 303, 319, 345, 359, 367, 371, 389, 393, 433, 443, 457, 463, 525, 527, 567, 569

N

Nabaioth 567
Nabdeel 567
Nabot 165
Nabucodonosor 479
Nafes 567
Nahor 553, 563
Naum 361
Nazaret 481
Nero 515
Noe 163, 169, 175, 179, 181, 183, 187, 189, 253, 433, 539, 541, 543, 545, 547, 549, 551

O

Oola 257
Ooliba 257
Ohozat 409
Oz 563

P

Palestina 557
Parția 515
Pavel (apostolul) 125, 157, 165, 187, 193, 211, 213, 241, 265, 271, 281, 283, 293, 319, 347, 353, 355, 363, 389, 393, 405, 407, 413, 423, 431, 443, 445, 455, 505, 515, 529, 595
Petefres 579, 589
Petru 139, 193, 389, 455, 487, 511, 515
Pont 515
Psomthomfaneh 589
Ptolemeu 479

R

Raguel 345, 567
Rahela 345, 367
Rebeca 331, 335, 337, 339, 341, 343, 345, 347, 367, 369, 371, 373, 563
Rheema 563
Roma 431, 515
Ruben 591, 599, 605

S

Saar 567
Saban 567
Safamfane 589
Safthfane 589
Samaria 257, 435, 447, 449
Samuel 367
Sarepta Sidonului 447
Sarra 209, 231, 235, 237, 263, 265, 267, 271, 275, 277, 279, 281, 283, 285, 293, 311, 347, 351, 353, 367, 559
Saturn 511
Saul 543
Sciția 515
Sefora 345
Segor 247, 249, 257, 259, 561, 563
Sem 547, 549
Septuaginta 531, 537, 601
Simeon 419, 599, 605
Sinai 527
Siria 447

Sodoma 229, 233, 237, 241, 243, 245, 247, 249, 251, 257, 263, 555, 559, 561
Soie 567
Solomon 195, 257, 357, 389
Sur 567
Suzana 421, 477
Symmahos 537, 573, 579, 589
Syron 563

T

Taam 563
Tetrapla 601
Thaiman 567
Tharra 553
Tohos 563
Toma 515
Troglodytis 567

U

Ubal 481
Uriel 507

Z

Zaharia 525
Zembran 567
Zevedeu 157

Colecția „Tradiția creștină” își propune recuperarea, prin traducerea în limba română, a unei tradiții scrise esențiale în construirea spațiului cultural european, cea a literaturii premoderne de auctorialitate creștină. Volumele bilingve, însoțite de studii introductive, note, tabele cronologice, bibliografii orientative și indici doresc să-l familiarizeze pe cititor cu aria gândirii creștine, multiform constituită atât în Răsărit, cât și în Apus. Cititorul poate dobândi astfel nu numai explicația genetică a unei culturi, ci și o mai bună plasare în prezent, prin beneficiul raportării la o tradiție culturală constitutivă.

În colecția „Tradiția creștină” au apărut:

Origen – *Omilii, comentarii și adnotări la Geneză*
Origen – *Omilii și adnotări la Exod*

În pregătire:

Origen – *Omilii și adnotări la Levitic*
Tertulian – *Tratate dogmatice și apologetice*

www.polirom.ro

Coperta: Angela Rotaru-Serbenco
Tehnoredactor: Gabriela Ghețău

Bun de tipar: septembrie 2006. Apărut: 2006
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iași, Tel. & Fax (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail: office@luminatipo.com